

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 31 том 3

Одеса
2017

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 4 від 26 грудня 2017 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В.М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І.В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г.П. Пекліна**, канд. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **І.В. Ступак**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Л.І. Морошану (Дем'янова)**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **О.А. Жаборюк**, доктор філологічних наук, професор; **К.Б. Зайцева**, кандидат філологічних наук, доцент; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор; **В.А. Кухаренко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор; **І.Б. Морозова**, доктор філологічних наук, професор; **Н.В. Петлюченко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор; **Т.С. Шевчук**, доктор філологічних наук, професор.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2017

© Міжнародний гуманітарний університет, 2017

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Вернік О. О.,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри світової літератури та російського мовознавства
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ТЕМА КОХАННЯ У ТВОРЧОСТІ Є. ПОЛОНСЬКОЇ ТА Р. КАТАЄВОЇ: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті аналізуються типологічні сходження у творах про любов Є. Полонської та Р. Катаєвої. В їхніх творах любов представлена у всій багатогранності своїх проявів: любов до Батьківщини, любов до матері, любов чоловіка та жінки, любов до творчості. Лірика поетів відрізняється насамперед непереборною любов'ю до життя. Так само, як і у поезії Полонської, у творах Катаєвої про любов поєднані інтимні мотиви і контекст сучасного часу з його трагічними подіями.

Ключові слова: контраст, мотив, образ, типологічне сходження, традиції.

Постановка проблеми. Минуле століття – це час, в якому поєднувалось творче натхнення із важким побутом, розрухою, зачатками та кінцем авторитаризму. Складний час став предметом осмислення митців ХХ століття. Творче сприйняття дозволяло письменникам гостріше і яскравіше бачити те, що багатьма сучасниками розумілося інакше. Письменники перебували у центрі історичних подій. Твори митців 1920-х років Є. Полонської та 1980-х Р. Катаєвої демонструють типологічну близькість не тільки у тематичному та ідейно-художньому плані, але й у розумінні значення, ставлення до тих чи інших подій, в їх сприйнятті з точки зору безпосереднього учасника, у сфокусованості на долі окремої людини, яка з різних причин опинилася у вирі історії. Особливо близькою авторкам була тема любові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. К. Ічін, Є. Леммінг, Е. Папкова, Б. Фрезінський досліджували різні аспекти творчості групи «Серапіонові брати» та зокрема Є. Полонської, яка входила до цієї групи. Вивчення творчості Р. Катаєвої ще не стало об'єктом широкого наукового пошуку, проте найбільш ґрунтовні публікації про творчість української поетеси знаходимо у роботах К. Каліян. На жаль, вивчення типологічних зв'язків української та російської авторів поки що не стало предметом окремої наукової розвідки, хоча типологічна близькість їхніх творів не викликає сумнівів.

Мета статті полягає у вивченні типологічних сходжень в осмисленні теми кохання у творчості поетів Є. Полонської та Р. Катаєвої.

Виклад основного матеріалу. Полонська була єдиною «сестрою» у літературній групі «Серапіонові брати». Лікар за професією, вона все життя присвятила літературі. Цей факт зближує Катаєву з Полонською, тому що вона також професійно пов'язана з медициною, поєднуючи роботу лікаря з поетичними пошуками. Харківська авторка пише про себе:

«Я – не поэт. Я – не врач. Я – боль
В сердцебиенье чужого горя» [2, с. 104]

У 1920-ті роки Полонська виступала як поет, до 1930-го року було видано три її книжки: «Знаменья» (1921), «Под ка-

менным дождем» (1923), «Упрямый календарь. Стихи и поэмы» (1924 1927).

Майже в усіх книжках поезій Є. Полонської присутні вірші про любов. Вже у першій збірці автора є розділ, де зібрана виключно поезія такої тематики. Так, у творі «Ревность» лірична героїня розкриває свої почуття через ревності до коханця, на якого вдома чекає дружина:

«Ты спишь утомленный, чужой и красивый;
Ты крепкие видишь и теплые сны.
В холодном стекле на снегу переливы
Огромной, ущербной и красной луны.

Над сердцем любовника, злая подруга,
Ревниво я бодрствую ночь напролет.
Наушница злобная, зимняя вьюга
Враждебные, древние песни поет» [1, с. 91].

Автор для більш глибокого емоційного втілення ідеї твору, звертається до психологічного паралелізму. Картини зимньої ночі, заметілі сприяють розкриттю душевних хвилювань героїні, вона називає хугу «злобною наушницею», яка шепоче про те, що коханий не належить тільки їй. Героїня до безтями любить чоловіка, він – сенс її буття:

«Ты дар драгоценный, мне отданный Богом,
Ты стал безраздельным владением моим, –
Но ты мне изменишь за этим порогом
Улыбкой, и взглядом, и телом твоим» [1, с. 91].

Фінал твору демонструє силу ревності героїні до дружини коханого, яка має усі права на нього:

«И где-то живет, и смеется, и дышит
И как я еще не убила ее –
Другая, чужая, что зов твой услышит,
И с кем ты обманешь безумство мое» [1, с. 92].

Звернемо увагу на те, що твір Полонської відрізняється, з одного боку, скритим еротизмом (героїня зображена с коханцем у ліжку, вона стереже його сон й страждає від ревності), з другого боку, почуття героїні десь жорстокі, нібито чоловічі, позбавлені суто жіночої сентиментальності, тонкощів, недаремно вона зізнається, що могла б убити дружину коханого. Зазначимо, що еротизм, твердий, дещо чоловічий погляд на життя, сучасність, любов притаманні й іншим віршам Полонської. Наприклад, у творі «Мы научаемся любить» авторка пише про тілесну та духовну науку кохання, про те, що кожного разу у любові чоловік і жінка все розкривають наново, мов Адам і Єва:

«Так просто кажется сперва
Губами жарких губ коснуться;
Но равнодушные слова
Внезапной тяжестью сорвутся,

И будет первый из людей
В ожившей глине создан снова,
И задрожит в руке твоей
Первоначальной жизнью слово» [1, с. 93].

У фіналі Полонська пише про те, що завжди наука кохання унікальна, неповторна, тому що люди, почуття, емоції різні:

«И для тебя настанет срок
Веселой горестной науки –
Неповторимый урок
Любви, и боли, и разлуки» [1, с. 93].

Д. Вигодський, кажучи про цю властивість поезії Є. Полонської, підкреслив, що репрезентація любові у віршах є досить оригінальною, тому що «її кохання наполегливе, вольове, без стомленого елегізму та сентиментального багатослів'я» [1, с. 33].

Дош та вітер виступають рефреном вірша «Бьет дождь в лицо» зі збірки «Под каменным дождем», саме через ці образи авторка втілює справжню пристрасть своєї героїні, яка мріє про з'єднання з коханим:

«Бьет дождь в лицо и ветер бродит пьяный,
Но я хочу и я тебя достану.
Дождем и радугой в меня средь ночи внидешь
И ты лицо мое воистину увидишь:
Люблю, и Мертвое во мне прорвалось море!
Бей, дождь, и ветер, буйствуй на просторе!» [1, с. 123].

«Любовну лірику Полонської не прийде у голову назвати ханжескою, – зазначає Б. Фрезінський, – так що у пуританські часи (після 1935-го) на сторінках антологій «радянської» поезії не можливо було б прочитати її вірші про пристрасть кохання» [1, с. 33].

Поезії Катаєвої у розкритті теми любові типологічно наближені до творів Полонської. Любов у творах поетеси – це не тільки кохання чоловіка та жінки, вона розкриває безліч різноманітних проявів – любов до Батьківщини, природи. Лірична героїня української авторки у пошуках кохання здатна подолати багато перешкод, її душа прагне до кохання. Важливо, що тема любові проходить через всю творчість Катаєвої.

Справжньою сповіддю стає вірш «Я по тебе соскучилась, Любовь». Лірична героїня, а можливо з нею і сама поетеса, ніби оголює свою душу, розкриває власне світосприйняття. У цьому емоційно напруженому, проникливому творі представлено те, що любить героїня, важливо, що це розкривається через alter ego поетеси.

У творі «Стихи об углах» розкривається тема пошуку кохання звичайною жінкою. Для героїні – це особливе почуття, відчувається, що любов вже давно пішла з її життя, стала спогадом, але саме цей спогад затьмарює реальність, наповнюючи буття іншим змістом:

«В этой поздней осенней встрече
Понатыкано столько углов,
Что помочь ей – хотя б словечком! –
Даже море – и то не смогло.
...И оттуда, из-под покрова
Темных стекол да пресных гримас,
Наблюдали один другого
Уголками внимательных глаз...
Разбредились по углам Вселенной,
У домашнего греясь огня.
Только что-то бесперемменно
Остро колет и колет меня».

Любов до своєї Батьківщини у творі Полонської «О Россия, моя Россия», який за невідповідність установкам часу не був надрукований у книзі «Под каменным дождем». Почуття героїні контрастують зі ставленням до неї рідної країни. Поетеса узагальнює державу, керівників з Росією, звертаючись до неї, як до живої істоти, зі звинуваченням:

«О Россия, злая Россия,
Не твоя ли я плоть и дочь?
Где я песни возьму такие,
Чтобы злобу твою превозмочь?» [1, с. 145]

Героїню, напевно, як і авторку, мучать страхи, жажливі передчуття, даремно вона порівнює себе з заляканим звіром, підкреслює, що «страшное что-то пророчит / Мне звериное сердце в груди» [1, с. 145]. Вона емоційно, надривно звертається до Росії, намагаючись зрозуміти, чому країна не любить своїх дітей:

«Разве я для тебя – чужая?
Отчего ж я так горько люблю
Небо скудное скучного края
И непынную землю твою?» [1, с. 146]

Любов до Батьківщини, немов жертва, героїня навіть готова прийняти смерть від неї:

«Что ж, убей, но враждебное тело
Средь твоей закопают земли,
Чтоб зеленой травой допела
Я неспетые песни мои» [1, с. 146].

Твори Катаєвої про Батьківщину сповнені любові. Особливість поезій поетеси полягає у тому, що вони присвячені і Україні, і Харкову – малій Батьківщині авторки. У віршах про Україну Катаєва передає почуття схвилюваності, небайдужого ставлення до рідної країни:

«А я боюсь писать о Родине.
Не верю в силу слов своих.
В руке ещё так мало твердости,
Чтоб уместить в достойный стих
Тепло, и боль, и чувство гордости
За всё, что было на веку.
Одно лишь знаю: если с Родиной
Рассечь нас – кровью истеку» [3, с. 19].

Харкову присвячена збірка Катаєвої «Харьков – судьба моя» (2004), в якій авторка створює картини життя рідного міста:

«Породил меня город.
Город пёстрой стремительной жизни.
Из петлистых дорог
я к нему возвращалась всегда» [4].

Висновки. Отже, детальний розгляд творчої спадщини Полонської та Катаєвої виявляє ряд типологічних сходжень, які реалізуються у тому числі у розкритті теми кохання. В їхніх творах любов представлена у всій багатогранності своїх проявів: любов до Батьківщини, любов до матері, любов чоловіка та жінки, любов до творчості. Лірика поетів відрізняється насамперед непереборною любов'ю до життя.

Література:

1. Полонская Е. Стихотворения и поэмы. СПб: Изд-во Пушкинского дома, 2010. 384 с.
2. Катаева Р. А. Крутые дожди. Х.: Майдан, 1997. 127 с.
3. Катаева Р. А. Порог. Х.: Прапор, 1983. 53 с.
4. Катаева Р. А. Харьков – судьба моя. Х.: Крок, 2004. 139 с.

Верник О. А. Тема любви в творчестве Е. Полонской и Р. Катаевой: типологический аспект

Аннотация. В статье анализируются типологические сходжения в произведениях о любви Е. Полонской и Р. Катаевой. В их произведениях любовь представлена во всей многогранности своих проявлений: любовь к родине, любовь к матери, любовь мужчины и женщины, любовь к творчеству. Лирика Е. Полонской и Р. Катаевой характеризуется, прежде всего, огромной любовью к жизни. Так же, как и в поэзии Полонской, в произведениях Катаевой о любви соединены интимные мотивы и современный контекст с его трагическими событиями.

Ключевые слова: контраст, мотив, образ, тема, типологическое сходжение, традиции.

Vernik O. Theme of love in the creativity of E. Polonskaya and R. Katayeva: typological aspect

Summary. In the article examines the typological ascent in the Kataeva's and Polonskaya's works about love. In their works love is presented in all the diversity of its manifestations: love for Motherland, love for mother, love between a man and a woman, love for creativity. First of all, Kataeva's and Polonskaya's lyrics differs by irresistible love for life. As well as in poetry Polonskaya's, in the works of the R. Kataeva's about love the intimate motives and context of the modern time are connected with its tragic events.

Key words: contrast, motive, image, typological ascent, traditions.

Гнатюк О. Р.,

аспірант, викладач кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

ЖАНР НОВЕЛИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА АМЕРИКАНСЬКОМУ ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Анотація. Статтю присвячено опису тенденцій розвитку української та американської новели кінця ХІХ – початку ХХ ст. Проводиться типологічне порівняння творчості В. Стефаника та Е. Колдуела з метою виявлення тих прихованих законів і закономірностей, за якими відбувся розвиток світового та національного процесів.

Ключові слова: новела, жанр, літературний процес, типологічне зіставлення.

Розвиток літератури невід’ємний від розвитку суспільства. Література на межі ХІХ – ХХ ст. була тісно пов’язана з усіма перипетіями свого часу. Серед низки філософських, наукових, соціологічних, культурологічних концепцій особливо активно впливали на формування світогляду людини «зламу століть» позитивізм, ніцшеанство, культурологічна концепція О. Шпенглера, інтуїтивізм, фрейдизм, марксизм. Наприкінці ХІХ ст. письменники часто відмовлялися від творчого методу критичного реалізму, що зумовило появу натуралізму та неоромантизму. Літературний процес кінця ХІХ – початку ХХ ст. збагатився не лише новими художніми напрямками, а й новими жанрами. Популярною стала психологічна новела.

Новела як жанр світової літератури «з’явився в епоху Відродження як невелике оповідання, нерідко з гумористичним чи сатиричним забарвленням, що передавало новини дня (звідси й назва жанру)» [5, с. 510]. Жанр набув в Америці другої половини ХІХ ст. значного розвитку.

Швидкий темп росту промислового виробництва, наявність популярних журналів, відсутність інших засобів інформації сприяли широкому поширенню новели. Особливості малої форми – рухливість, гнучкість, здатність відгукуватися на важливі події часу – також допомагали її утвердженню в літературі США. У новелі раніше і повніше, ніж в інших формах, виявилася національна своєрідність американської прози, особливості національного характеру, місцевого колориту. В ній отримали розвиток традиції народного оповідання, фольклорного гумору і сатири. З появою модернізму на зламі століть визначальними рисами новели стає новизна й антитрадиціоналізм.

На думку Т. Григор’євої, «порівняльно-історичне вивчення літератур різних країн і регіонів, різних епох виявляє в них риси схожості, які є не «механічне ціле», а їх складові частини «не подібні один до одного, вони завжди унікальні, індивідуальні, незамінні й незалежні» [1, с. 39]. Як стверджує Д. Чижевський, «у всіх слов’янських народів майже в усі часи розвивалися паралельні процеси, що відбувалися у всій Європі» [12, с. 36]. На єдності «природи літературних феноменів різних народів і країн» наголошує також Н.І. Конрад, водночас зазначаючи, що «спорідненість літературного процесу аж ніяк не означає його єдності та тотожності» [3, с. 427].

Таким спорідненим феноменом в українській та американській літературах кінця ХІХ – початку ХХ ст. стала новелістика, представлена жанровими різновидами: нарисом, етюдом, ескізом, аквареллю, ліричною мініатюрою, поезією в прозі, образом, оповіданням і своєрідним типом модерністської новели, яка набула специфічних особливостей.

Становлення модерністської новели в Україні та за її межами відбувалося внаслідок подібних суспільно-історичних обставин, напруженого темпу суспільно-політичного життя, кризових явищ у суспільстві, необхідності психологічної переорієнтації людської свідомості. Новели стають більш глибокими та філософськими завдяки відповідному змістовному наповненню, орієнтації на інтелектуалізм. Оточення, обставини цікавили новелістів тільки у зв’язку з їх впливом на душу людини, на її характер.

На думку О.П. Колінько, «новела літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ ст. безпосередньо пов’язана з основними напрямками розвитку – реалізмом і модернізмом. Попри різні погляди на літературний процес рубежу віків, думки вчених сходяться на тому, що це був не період «війни» між двома напрямками – модернізмом і реалізмом, а період складної єдності, синтезу різних літературних напрямків і течій, які типологічно й генетично споріднені між собою» [16].

І. Франко описав типологічні риси модерної поетики, які були відстежені у європейських літературах. «Нова генерація» письменників змінила кут зору наратора-спостерігача на децентровий виклад матеріалу крізь призму світобачення персонажів: «Коли старші письменники відходять від малювання зверхнього світу – природи, економічних та громадських обставин, то новіші йдуть зовсім протилежною дорогою: вони, так сказати, відразу засідають в душі своїх героїв і нею, мов магічною лампою, освічують усе оточення. Властиво, те оточення само собою їм мало інтересне, і вони звертають увагу на нього лише тоді й остільки, коли й оскільки на нього падуть чуттєві рефлексії тої душі, яку вони беруться малювати» [10, с. 108].

Міркування дослідниці Н. Копистянської про те, що «жанри в чомусь транснаціональні, міжнародні і навіть міжконтинентальні, але в чомусь глибоко національні, бо формуються на рідній землі та реалізуються рідною мовою» [4, с. 51], підводять до висновку, що новела – жанр, притаманний багатьом літературам, який у процесі розвитку зазнав суттєвих видозмін – від сатиричного, сентиментального, повчального типу в ХV–ХVІІ ст. до романтичного, казково-фантастичного в першій половині ХІХ ст. та модерністського в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Як слушно стверджує О.П. Колінько, «паралельність зародження модерністської новели в українській та зарубіжній літературах помежів’я ХІХ–ХХ ст. зумовили наявність багатьох спільних рис цього жанрового різновиду:

- однакові передумови виникнення;
- оновлений зміст, спричинений зміною тематичних векторів і проблем (посилена увага до філософсько-етичних та духовних питань);

- оновлена форма з яскраво вираженими процесами контамінації (жанрової подвійності); дифузії (взаємопроникнення елементів різних родів і жанрів); стильового синкретизму (поєднання елементів різних модерністських стилів); художнього синтезу (синтезу різних видів мистецтв) тощо» [16].

Помітним втіленням нових явищ у розвитку новелістики в українській та зарубіжній літературах порубіжжя XIX–XX ст. стала творчість багатьох письменників – І. Франка, М. Коцюбинського, В. Стефаника, О. Кобилянської.

Проблематику жанру новели найяскравіше охарактеризував І. Денисюк: «Новела вторгається у всі клітини складного суспільного організму, відгукується на епохальні політичні струси й катаклізми – революцію і війну, відбиває глибинні соціальні процеси села й міста, художньо досліджує прояви соціальної та індивідуальної психології нескінченної галереї типів епохи, які репрезентують усі класи, етапи й суспільні прошарки, відображає ідеологічні «розпуття велелюдні», набуваючи еластичності своєї структури, вдосконалюючи інструментарій пізнання людського буття» [2, с. 7]. Погоджуючись зі спостереженнями відомого вченого, М. Хорошков підкреслює декілька суттєвих моментів: «У центрі уваги новелістів кінця XIX – початку XX ст. опинилися не тільки соціальні чи політичні проблеми доби. Письменників цікавили зрушення у психіці індивіда, роздвоєність свідомості особистості, складний комплекс підсвідомих мотивів поведінки, феномен тілесної чуттєвості, еротики тощо. Тому художньо моделюються перш за все психологічні портрети самовбивць, вбивць («Пустка», «Палій» С. Яричевського, «Новина» В. Стефаника), людей, які перебувають на межі між життям і смертю («Сама-самісінька» В. Стефаника, «Чорна смерть» С. Яричевського) [11, с. 88].

Початок XX ст. вважається «золотим» періодом у розвитку й американської новелістики. Це період значних змін у проблематиці та поетиці жанру. В ці роки формувалася американська новела XX ст., визначалися напрямки її подальшого розвитку. В.І. Оленєва у книзі «Сучасна американська новела» вказує, що ці зміни були пов'язані зі змінами в соціальній, духовній та психологічній сферах життя країни та спостерігаються і на рівні змісту, і на рівні форми новели [7, с. 112].

Відомий американський критик А. Райт у дослідженні «Американська новела 20-х рр.» пов'язує ці зміни із творчістю п'ятьох письменників (Шервуда Андерсона, Ернеста Хемінгуей, Скота Фіцджеральда, Уільяма Фолкнера та Ерскіна Колдуела), які, на його думку, удосконалили форму сучасного американського оповідання [13, с. 2].

Розвиток американської новели вирізняється тим, що вона була й залишається і жанром літератури, і жанром журналістики. Попит американських журналів на оповідання завжди був високим, а в кінці XIX – на початку XX ст. із поширенням комерційних видань він зріс, як ніколи. Проте редакції виробили власні шаблони, відповідно до яких вони відбирали оповідання до журналів, і це призвело до нівелювання оригінальної творчості письменників. У стандартизації такого літературного жанру, як новелістика, відобразився процес стандартизації усього життя США у період індустріалізації. Будь-яке оповідання, яке не відповідало канону, оповіданням не вважалося. Його називали «змалюванням настрою»,

«реалістичним скетчем» або «психологічною сповіддю». Проте поступово американський читач почав розуміти, що неможливість заглиблюватися в людську психологію значно збіднює твір. Тому в США стали поширюватися нестандартні оповідання, позбавлені експозиції, нерідко і кульмінації, а також популярної розв'язки в дусі О'Генрі. Значною подією літературного життя Америки стала публікація у 1919 р. книги «Уайнсбург, Огайо» Шервуда Андерсона, у якій автор здійснив свій задум створити роман у формі оповідань, з'єднаних загальною ідеєю і дійовими особами. Він вважав, що головне – не створити цікаву інтригу, а передати глибину почуттів і вражень. Він збагатив жанр новели художніми прийомами, розширив його можливості. Оповідь набувала імпровізаційного характеру і нерідко мала незавершений вигляд.

Як доводять вітчизняні науковці (М. Грушевський, Л. Рудницький, Ю. Шевельов, О. Пахльовська та ін.), Україна перебувала під «перехресними впливами азійсько-кочового, орієнтально-візантійського та європейського світів, по-різному інтегруючи впливи кожного з них» [8, с. 6]. Таке становище робить українську літературу ідеальним предметом порівняльного літературознавства.

Ф. Ніцше писав: «Порівняння творчості письменників може відбуватися у двох напрямках: як віднайдення генетичних або типологічних зв'язків. Перший із них – шлях пошуку запозичень та впливів, адже за тотального підходу міра оригінальності автора визначатиметься всього лише мірою незнання генетичних зв'язків. Проведення типологічних паралелей є більш продуктивним, оскільки цей шлях – не просто віднайдення схожості, а створення таких рамок, що дають можливість виявити певну схожість двох порівнюваних художніх явищ» [17].

Таким чином, можна знайти безліч підстав для зіставлення творів В. Стефаника та Е. Колдуела:

- обидва – письменники-новелісти;
- належать до однієї літературної епохи;
- мають схильність до синтезування у творчості елементів

різних літературних напрямів, зокрема експресіонізму, реалізму, натуралізму тощо.

Навіть три названі рівні дають можливість говорити про типологічну схожість творчості двох авторів. До цього слід ще додати схожість національної ментальності та особливостей української й американської літературної ситуації кінця XIX – початку XX ст.; тенденції у літературному процесі, спрямовані на подолання народницької традиції та на перехід до модернізму. Спорідненість проявляється також у тяжінні обох авторів до фактографічного віддзеркалення персонажів, до використання діалектної мови як важливого ідентифікаційного засобу характеристики героїв.

На переконання Ю.М. Лотмана, «компаративістика вивчає генетичні зв'язки подібних елементів і використовує типологічний метод. Цей підхід вимагає складання порівняльних таблиць функцій і текстів, що їх обслуговують. Тоді саме поняття порівняльності не обмежуватиметься зовнішньою подібністю, а розкриється як діалектична єдність збігів і розбіжностей, причому дослідник повинен бути готовим до того, що разюча зовнішня подібність часом сполучається з глибоким функціональним розходженням, вдавана непорівнянність прикриває функціональну тотожність» [6, с. 61].

У новелах Е. Колдуела та В. Стефаника можемо спостерігати риси оновленої та вдосконаленої форми оповіді, яка у своєму протесті проти моральних табу, застарілих правил, зокрема

і проти виняткової зосередженості на сюжеті, займалася пошуками більш ефективних засобів впливу на читачів і знаходила їх у психологізмі, символізмі, підтексті, натяках. Дія згорнута до мінімуму, кількість героїв обмежена, показано не стільки події, скільки психологічний стан героїв, причому цей стан зазвичай не змінюється, а лише нагнітається. Персонажі новел наділені ознаками яскравих індивідуальностей. Обидва письменники співчують своїм героям, які стали заручниками певних обставин і втратили свої кращі риси, притупилися і омертвіли почуттями та занепади морально. Проте в обох письменників це співчуття до людини переростало в повагу до сильних людей, які можуть боротися. Обидва йшли не від зовнішнього до внутрішнього, не від розгорнутих описів інтер'єрів, екстер'єрів до характерів героїв, а навпаки: від показу переживань, роздумів і розмов персонажів – до зовнішніх обставин їхнього життя і побуту. Новелісти писали переважно про сучасне їм буденне життя звичайних людей. На перший погляд, воно було дуже сірим, одноманітним, без якихось надзвичайних подій та ефектів. Але в душах цих людей під впливом соціальних і родинно-побутових обставин відбувалися зовні начебто малопомітні, та насправді складні внутрішні колізії та конфлікти.

Польський друг В. Стефаника В. Оркан у передмові до своїх «Коміриків» цілком слушно відзначив: «Ззовні, як і в усьому цивілізованому світі, все здається однаково сірим, сумним, не вартим уваги, – а всередині, під шкаралупою безбарвного життя, діються страшні речі, тихі трагедії» [14, с. 3].

Автори психологічних новел не люблять ліричних відступів і цілком ховаються за своїх персонажів, але вони так оповивають зображене своїм душевним теплом, своїми почуттями, що їх спорідненість із персонажами відчувається повсюдно.

Компаративістські дослідження як історично, так і методологічно відзначаються різноманітністю та багатогранністю. Єдине, що у них є спільного – це порівняння літературних феноменів, періодів, напрямів, течій, стилів національних літератур, з метою виявлення тих прихованих іманентних законів і закономірностей, за якими відбувається розвиток світового та національних літературних процесів.

Таким чином, порівняння творчості В. Стефаника та Е. Колдуэлла перспективне в аспекті виявлення тих прихованих механізмів і чинників, які розвивали українську та американську літератури, синхронізуючи їх із тенденціями у світовому літературному процесі.

Література:

1. Григорьева Т. Дао и Логос (встреча культур). М.: Наука. 1992. С. 39.
2. Денисюк І. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі). К.: Наукова думка, 1989. С. 5–26.
3. Конрад Н.И. О некоторых вопросах мировой литературы. Запад и Восток: статьи. Л., 1972. С. 427.

4. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Львів: ПАІС. 2005. 368с.
5. Літературознавчий словник-довідник / уклад. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. К.: ВЦ «Академія». 1997. 752с.
6. Лотман Ю. Літературознавство повинно бути наукою. К. Копержинський. Наукове літературознавство за останнє десятиліття. К. 1967. С. 56–69.
7. Оленева В.И. Современная американская новелла. К. Наук. думка. 1973. С. 112.
8. Терещенко Ю. Україна і європейський світ. К. 1996. С. 6.
9. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / упоряд. і прим. Є.К. Нахліка. К.: Наук. думка, 1989. 688 с.
10. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі. Зібрання творів: в 50 т. К.: Наукова думка. 1976–1986. Т. 35. С. 108.
11. Хорошков М. Українська новелістика кінця XIX – початку XX століття крізь призму естетичних та етичних пошуків доби. Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філологія». 2010. № 2 (4). С. 85–90.
12. Чижевський Д.І. Порівняльна історія слов'янських літератур: в 2 кн. / пер. з нім. К.: ВЦ «Академія». 2005. 288 с.
13. Wright A. Mc. G. The American Short Stories in the Twenties. Chicago: The Univ. of Chicago Press, 1961.
14. Orkan Wl. Komornicy. Львів. 1900. С. 3.
15. Лотоцька О. Особливості нетрадиційних наративних форм в новелах О'Генрі та українській літературі початку XX століття. URL: http://vuzlib.com.ua/articles/book/10949Osoblivost%D1%96_netradi%D1%81%D1%96jjnikh/1.html.
16. Колінко О.П. Модерністська новела (до проблеми типології). URL: <http://bdpu.org/sites/bdpu.org/files/ifsk/stat/kolinko.pdf>.
17. Ницше Ф. Сочинения: в 2 т. М.: Рипол Классик. 1998. Т. 2. 864 с. URL: <http://int.profses.ru/novinki/abc-3597.html>.

Гнатюк О. Р. Жанр новеллы в украинском и американском историко-литературном процессе конца XIX – начала XX веков

Аннотация. Статья посвящена описанию тенденций развития украинской и американской новеллы конца XIX – начала XX вв. Проводится типологическое сравнение творчества В. Стефаника и Е. Колдуэлла с целью выявления скрытых законов и закономерностей, по которым происходило развитие мирового и национального процессов.

Ключевые слова: новелла, жанр, литературный процесс, типологическое сопоставление.

Hnatiuk O. Short story writing in ukrainian and american historical and literary processes of the late 19th - early 20th century

Summary. The article is devoted to the description of the tendencies of development of the Ukrainian and American short stories of the late XIXth – early XXth century. A typological comparison of the works of V. Stefanyk and E. Caldwell is conducted in order to identify those hidden laws and regularities under which the development of world and national processes took place.

Key words: short story, genre, literary process, typological comparison.

Джигун Л. М.,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ «МЕМУАРИ», «АВТОБІОГРАФІЯ», «ЩОДЕННИК»

Анотація. Стаття узагальнює теоретичні проблеми мемуарного жанру, в т. ч. щоденника, який має перспективу розкриття інформації і, отже, втрачає такі риси, як таємниця, конфіденційність, інтимність. Доведено, що авторська суб'єктивність організовує твір, створює його художню цілісність і має багато форм. Всі складові частини художньої структури (факти, їх розташування, характер та спосіб оповіді) важливі не тільки з погляду історії, але й літератури, тому що вміло написані спогади сприяють вивченню відбиття естетичної категорії (втілення авторського плану, його викладання думок на папері) письменником, який вибрав матеріал, художньо оформив і представив його читачам відповідно до реального світогляду, навмисної ідеї, навмисної сутності свідомості, світогляду.

Ключові слова: мемуаристика, соціум, нефікційна проза, жанр, метажанр, стиль, структура.

Постановка проблеми. В українській літературі тематичну і жанрову палітру художньої автобіографії представлено працями В. Минка, Ю. Смолича, О. Довженка, В. Сосюри, М. Рильського та ін., твори яких не суперечили марксистсько-ленінській методології і були написані в стилі соцреалізму. На демократичних принципах, без озирання на «ізми» чи цензуру, досягла успіху еміграційна мемуаристика, авторами якої були Д. Гуменна, М. Цуканова, Д. Нитченко, Г. Костюк, В. Вовк, І. Косач-Борисова, Анатоль Галан (Калиновський), Ю. Шевельов та ін. Якщо брати до уваги латинське слово *memoires*, що номінує пам'ять, то означена лексема вказує на зміну стану, внутрішню реальність функції мозку людини, демонструючи віртуальну систему координат. Іншими словами, завдяки психічній функції людина відновлює пам'ять про предмети, явища, які давно не існують, відійшли у минуле, але завдяки спогадам особистості художньо чи безпосередньо (залежно від інтенційного мислення) зринають у свідомості оповідача у вигляді усних чи письмових споминів. Саме означені поняття в українському літературознавстві нині потребують поглибленого наукового потрактування й уточнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості літературної документалістики в Україні розглядали О. Галич, А. Погрібний, М. Васьків, В. Мацько, О. Коломієць, Є. Заварзіна, Н. Колошук, Л. Тарнашинська, К. Танчин, В. Родигіна, А. Ільків, І. Сирко, М. Федунь. Теоретичне обґрунтування автодокументального жанру як документа людини і про людину перебуває в центрі уваги сучасних дослідників, серед яких Т. Черкашина, О. Галич, О. Рарицький, С. Єрьоменко, Г. Мазоха, Т. Швець, А. Цяпа та ін. До аналізу сутності дефініцій «мемуари», «автобіографія», «щоденник» дослідники підходили впритул, проте не заглиблювалися в теоретичні тонкощі понять, функціональної специфіки спогадів, щоденника, автобіографії у нефікційній прозі.

Мета статті – у порівняльному сегменті обґрунтувати на теоретичному рівні природу автодокументального жанру, уточнити антропологічний характер дефініцій «саможиттєпис», «спогади», «щоденник».

Виклад основного матеріалу. Будь-який автодокументальний жанр є не просто базовою теоретичною конструкцією, матеріальним об'єктом, що вказує на річ, яка ретельно збережена і представлена як доказ із певною метою, а, насамперед, власним портретуванням, документом людини. Усні спомини потребують комуніканта, безпосереднього співрозмовника, а письмові – опосередкованого комуніканта, оскільки письменник не знає, хто читатиме його спогади, хто виступатиме опонентом чи підтримуватиме, схвалюватиме його мемуари. І в безпосередньому спілкуванні, і в опосередкованому центральну функцію бере на себе мислення, матеріальною основою якого є мова. Мислення – психічний процес, пов'язаний із мовою, який опосередковано чи узагальнено увиразнює оповідачем дійсність, розуміння ним предметів і явищ довкілля, пояснення спільних чи протилежних ознак, – думка наратора спирається на внутрішню згорнуту мову. Опосередковане пізнання світу наратором відбувається, якщо оповідач не може аналізувати явища, факти через недосконалість аналізаторів, знань, складність самого процесу пізнання, тому викладені на папері умовисновки автора демонструють суб'єктивний підхід до репрезентації і погляду на предмети, явища, суспільні процеси.

Людський мозок здатний зберегти чуттєві форми пізнання, реконструювати запахи, кольори, смішну чи серйозну розповідь іншої людини, аби читач більш об'єктивно сприйняв й оцінив мемуарний текст. В. Вулф у спогадах «Моменти буття» описує чуттєві форми пізнання світу дитячими очима, словесний малюнок – яскравими фарбами, в аудіо-візуальних образах: «То були червоні та фіолетові квіти на чорному тлі – мамине плаття, вона сиділа або в поїзді, або в омнібусі, а я була у неї на колінах. Тому я бачила так близько квіти, у котрі вона була одягнена; я і досі бачу на чорному тлі фіолетові, червоні і сині, здається, анемони. Мабуть, ми їхали до Сент-Айвзу... Якщо життя має фундамент, на якому воно тримається, якщо це чаша, яку людина все наповнює і наповнює, – тоді моя чаша, без сумніву, тримається на цих спогадах. Я слухаю плескіт хвиль – один, другий, один, другий – і бризки води жбурляє до берега, а потім знову плескіт – один, другий, один, другий – за жовтою шторою. Я чую, як штора колишеться од вітру. Я лежу і слухаю плескіт, бачу світло і відчуваю, що це все майже нерально; я у самозабутті» [15, с. 64–65].

Об'єктивність нарації сприймається тоді, коли оповідач є учасником подій, про які знає достеменно не з розповіді, а безпосередньо, так би мовити зсередини, з їх епіцентру. Ми зосереджуємо увагу на учасникові подій, а не на свідкові, бо останній може не знати усіх подробиць, нюансів, тому передача

на письмі таких свідчень буде більш наближена до суб'єктивної нарації. Отже, мозок, як комп'ютер, здатен відтворювати мозаїку пережитого, але не в усіх подробицях. Деякі глибше засіли в пам'яті, деякі з літами відсілися, загубилися. Відновлення її (пам'яті) нагадує метафізичну поетику, коли мозаїка мілісекунд відновлює розлогі враження з минулого, пережитого. Ця метафізична поетика і є сенсорним досвідом, який викликає зміни в молекулах людських нейронів, змінюючи спосіб їх «комбінування» одного з другим. У такому разі можна припустити, що людський мозок створений із суцільних спогадів, які сприяють відновленню пам'яті (*mémoires*). За визначенням нейробіолога М. Кукушкіна, «типове запам'ятовування насправді є реактивацією зв'язків між різними частинами мозку людини, що були активними в якийсь попередній час» [16].

Для безпосереднього впливу на читача спогадова література містить позатекстові елементи. Вони впливають і на побудову твору – це заголовок, підзаголовок, передмова, післямова, коментарі, примітки, епіграфи, ілюстрації, інші види вторинних компонентів. Елементи паратексту, а найпаче заголовки розділів і мінітекстів прози *nonfiction*, спрямовують реципієнта на поглиблене сприйняття твору. Заголовок ідентифікується у свідомості читача (наративне прогнозування) щодо майбутніх подій, зафіксованих автором у мемуаристиці – складній метажанровій системі – де різновекторно віддзеркалюється непросте буття людини в соціумі.

Аналізуючи мемуарний твір у контексті проблеми, можна говорити про тривимірне значення терміну, що номінує спогадову літературу: а) мемуари – розповідь письменника про себе, творче середовище, суспільно-історичні події, учасником чи свідком яких був автор; б) мемуари – це передача автобіографічних фактів у літературному опрацюванні з максимальним використанням зображально-виражальних засобів; в) мемуари – це відтворення психоемоційного стану людини, яка здатна зберігати та відновлювати пам'ять, фіксувати на папері чи моніторі (дисплеї) комп'ютера переосмислені факти зовнішнього світу з відстані часу, передаючи читачам у такий спосіб попередній досвід власного життя.

Власне життя, відтворене автором і передане у жанрі нефікційної прози, – це і є саможиттєпис, про який Т. Черкашина зауважує, що в автобіографії основним сюжетом оповіді є індивідуальне життя автора, він репрезентований як головний наратор і головний персонаж, «а знайомі йому люди зображені другорядними або епізодичними персонажами» [7, с. 16]. Центральними критеріями, що ними оперують письменники під час написання мемуарів, є неухильне дотримання історичної правди, ретроспективність, фактографічність, дискретний чи ланцюгово-хронікальний характер розповіді, неупередженість безпосередність свідчень, що не позбавлені суб'єктивності автора, його індивідуальних роздумів і суджень. На думку Ф. Лежена, до мемуарів часто звертаються історичні особи, які відігравали важливу роль у суспільно-громадському, державному, культурному житті [11]. Мемуари можуть охоплювати як великий проміжок часу і простору, так і скорочений, незначний, залежно від задуму автора. Спогадову літературу класифікують за різними параметрами: співвідношенням суб'єкта і об'єкта, врахуванням часових параметрів, за типізацією – зосередженістю на особистості, на подіях, спогадах про час, певну епоху. Існують прямі спогади (за участю автора в подіях) і непрямі (неучастю автора в подіях). Спогади навіюють своєрідний потік свідомості, останню В. Джеймс назвав рікою, образно

важаючи водну артерію, «в котрій думки, переживання, асоціації, спогади постійно перебивають одне одного і «неологічно», спонтанно перетинаються» [6].

Але якщо в модерній художній літературі потік свідомості є експериментальною формою передачі хаотичного внутрішнього монологу, то в мемуаристиці він є не монтажем, а відтворенням із «ріки» пам'яті основоположних фактів, подій, явищ, які у послідовності, безперервній чи дискретній композиції розкривають автобіографію письменника. Ірландський письменник Джеймс Джойс написав психолого-автобіографічне есе «Джакомо Джойс» (1914) та напівавтобіографічний роман «Портрет митця замолоду» (1916). У цих творах художня практика автора співіснує з автобіографікою, вказуючи, з погляду психології, «на потік думки», розкриття суб'єктивної форми оповіді, душевного стану персонажа, власного Я, що вивершується осмисленням краси. Естетичне у творі автор розглядає за принципом тріади понять: цілісність, гармонія, творче осяяння (ясність). Наратор інтуїтивно виражає силу розуму в потоці слів, творенні образів та ідей.

Читач втягується в потік роздумів центрального персонажа, пам'ять якого резонує в минуле, займає домінуюче місце в мемуарах. У процесі дослідження автобіографічних творів В. Джеймс добачив, що письменники захоплено розповідають про події власного життя, що є важливою функцією автобіографіки. Особисті спогади автора змішуються із суспільно-культурними, оскільки в такому аспекті той чи інший літератор краще розкриває зміни, набуті в процесі досвіду [14]. Французький філософ Ж.-П. Сартр у статті, присвяченій творчості В. Фолкнера, порівнюючи його з М. Прустом, В. Вулф, у 1947 р писав: «Для Фолкнера, навпаки, минуле ніколи не втрачається, на жаль; це завжди є одержимість». Сартр своє «на жаль», пояснює різницею, що полягала у порівнянні з Прустом: Фолкнер постійно занурюється в пам'ять. Але Сартр у відновленні пам'яті вбачає потік свідомості: для Вірджинії Вулф, як і для Вільяма Джеймса, минуле завжди присутнє на сторінках їхніх творів. Особливо Вулф, підкріплюючи реалістичні картини, спеціально звертається до спогадів, підкріплюючи справжні картини буття минулим, пережитим, пропущеним крізь серце. Сучасне і минуле не протікає гладко «рікою свідомості», а контрастує з ізольованими світом, особливо такий художній прийом увиразнено в «Нарисі минулого» («A Sketch of the Past»; 1941) В. Вулф [14]. В означеному автобіографічному есе В. Вулф позначає спогади як «миті буття», вона пригадує ніч у дитячій кімнаті позаміського будинку. Ясно пам'ятає штори, що коливалися від вітру, світло, що пробивалося через вікна, шум моря, наче «лежала у винограднику й дивилася крізь напівпрозору жовтаву оболонку» [15, с. 65].

Дослідниця Г. Варнацька зауважує, що «для англійської письменниці миті буття є здебільшого яскравими і усвідомленими життєвими епізодами, які глибоко закарбовуються у пам'яті. Але, на думку Вулф, у нашому житті більш численними є, на жаль, миті небуття. Наприклад, письменниця у щоденнику часом повідомляє, що вона зовсім не пам'ятає, про що йшлося за обідом, який відбувся кілька годин тому. Виходячи з цього спостереження, припускаємо, що миті небуття для письменниці були сповнені подіями, які людина проживає неусвідомлено. Вулф переконана, що люди зазвичай виконують повсякденні вчинки, не осмислюючи їх». Небуття авторка порівнює із «сірою непривабливою ватою» [4, с. 119–120]. Для спогадовця «світ загалом – це витвір мистецтва,

всі ми – частина мистецького твору...», людина-творець своєї долі: «Ми – слова, ми – музика, ми – самі речі» [15, с. 72]. Антропологічний принцип, утілений у спогадах В. Вулф, – світлий, кольоровий, райдужний світ буття і «на відміну від моментів небуття, коли людина живе і діє пасивно, миті буття відкривають приховану реальність» [4, с. 120].

Французькому науковцю Філіппу Лежену ще на початку 1970-х рр. вдалося сформулювати точне визначення жанру, яке досі звучить актуально: «Автобіографія є текстом із ретроспективною установкою, шляхом якого реальна особистість розповідає про власне існування, зацентровуючи на своєму особистому житті, особливо на історії становлення своєї особистості» [12, с. 14]. На думку науковця, існує ціла система «его-текстів», серед яких і жанр автобіографії, у яких домінує розповідна мовленнєва форма. Об'єктом зображення є історія особистості, індивідуальне життя. Позиція автора та наратора є однаковою, тобто ідентичність автора збігається з центральним персонажем і, нарешті, перспектива нарації є ретроспективною [11]. Ф. Лежену опонують Л. Бронська і Д. Герман, перша висловлює квінтесенцію про те, що в художній автобіографії присутній герой «не завжди є відображенням автора, на що вказують ліричні відступи, специфічні критерії у відборі матеріалу, елементи вимислу й узагальнення» [13, с. 5–28], другий автор більш наближено інтерпретує документальну автобіографістику, в якій «тексти, як правило, не лише подають дані життєвого досвіду, але й об'єднують у собі документальні і художні риси». Відтак більшість автобіографій – це «не просто хронологічне викладення матеріалів, а літературне оформлення деталей і подій, які набувають статусу фактів у процесі створення певною людиною образу самої себе» [9]. Сидонія Сміт стверджує, що відтворення в пам'яті процесів минулих епох – це багатоаспектна наративна історія життєпису автора. Досвід опосередковується так, як мемуарист описує його, а читач інтерпретує. В автобіографії образно-тропеїчні засоби увиразнюють структуру наративу і є вигаданими. Наративна функція, трансляція культурних цінностей (текстів культури) в автобіографії є значущою сама у собі за змістовою формою; розповідь керується власними фіктивними конвергенціями на початку, в серединній транспозиції та наприкінці тексту [13, с. 12].

Уточнюючи наукову квінтесенцію американської дослідниці С. Сміт, скажемо, що літературна автобіографія як жанр ніколи не буває повною, адже викласти життєвий матеріал у межах одного твору неможливо, бо «неможливо знати все про своє життя з погляду психології» [10, с. 57]. М. Бахтін стверджував, що «зібрати себе в щось більш-менш завершене зовнішнє ціле сама людина не може, переживаючи життя в категорії свого Я» [1, с. 37].

Автобіографічний чинник виходить на перший план, а «мемуарне є лише його контекстуальним тлом» [7, с. 216]. В автобіографічному дискурсі широко розкриваються обставини життя автора, репрезентовані ним особисто. За жанровою ознакою автобіографії поділяються на художню автобіографію та автобіографічний документ. Є відмінність між нефіктивними текстами: якщо художня автобіографія репрезентує мемуарно-біографічну прозу, що знайомить читача з індивідуальністю мемуариста й основоположними подіями в його житті, містить ліричні відступи та сповнений образно-тропеїчними засобами, то автобіографічний документ оперує сухими канцелярськими штампами, стандартним мисленням, хронологічним викладенням фактів, шаблоном, вичерпністю потрібних офіційних

відомостей, лаконізмом. Літературна автобіографія всорбовує в себе і документальні, і художні риси, а документальна лише спирається на конкретні офіційні дані з життя автора, художній вимисел у ній є недоречним. Художня автобіографіка містить патерни (зразки), за визначенням Т. Бовсунівської, саме «людська пам'ять заснована за принципом патерну. Накопичення слідів інформації, що промайнула, відбулася, здійснилася колись, формують утворення, які й називаються патернами. Патерн закладає принцип смислопородження, чим істотно відрізняється від поняття «канон» або «шаблон». Патерни характерні для латерального (тобто творчого, нестандартного) мислення, оскільки ведуть від кліше, від канону у сферу вигадки. Патерн завжди – тільки тенденція, яку кожен письменник зреалізує по-своєму» [3, с. 20].

Нестандарно увиразнюються патерни у листі (12 листопада 1988 р.) Г. Костюка до Ю. Шевельова, який, не дотримуючись канонів, заочно апелює до третьої особи, що ним є літературознавець молодшої еміграційної генерації, який не зазнав підсоветської дійсності та негативно ставився до наукових праць Ю. Шевельова. Тому адресант зауважує: «Щодо ставлення Г. Грабовича до Вас. Це дивно і нерозумно з його боку. Саме цю нетактовність я помітив ще в статті про МУР. Я читав ту його претенсійну статтю, стилєво розхристану й безпомічну, і дивувався, як людина, все ж таки з якоюсь літературною освітою, відважується такою жуйкою погрудливо писати про тогочасні Ваші і стилем, і змістом блискучі статті та есеї. Не кажу вже, що він не хотів, чи й просто не зрозумів історичної ролі МУРу. Я не знаю його англомовних писань. Але, якщо вони така ж стилістична чи стилєва жуйка, то не уявляю собі їхньої вартості. Загально кажучи, то справа не погана, що він з позиції американського інституту нав'язує контакти з Києвом. Але тут потрібна таки справді наукова об'єктивність. Побачимо, до чого він допровадить» [2, с. 443].

У текстовій структурі епістолярію прочитуються й автобіографічні елементи, які увиразнюють творчі інтенції письменника в компаративному ключі. У праці «На захист автобіографії» Ф. Лежен констатує, що художня автобіографіка є антитетичною до щоденника, який увиразнює різновекторні часові позиції. Науковець розглядає й інші жанрові твори документалістики, зокрема дає визначення мемуарів – у них об'єктом розповіді є не тільки окрема особистість, а й зображення інших персонажів, оточення; у сповіді моделюється лише внутрішній стан особистості [5].

Сповідь як проявлений внутрішній досвід може здійснюватися і в мовчанні, але і щоденник, викладений у мовчанні, може перетворитися в сповідь.

Коригуючи абераційну думку французького літературознавця, розширимо жанрово-стильові параметри щоденника, який є приватним інтимним документом із обов'язковими атрибутами датування. Нині він ведеться не лише у спеціальному зошиті, а й за допомогою Інтернет-ресурсу, завдяки чому існують віртуальні щоденники в режимі on-line, які стали доступними широкому колу читачів. Тому хибною видається думка окремих щоденниковознавців. В Інтернеті і досі стверджується, наче «щоденник пишеться для себе і не розрахований на публічне сприймання» [8], не завжди, уточнимо, бо публічні особи добре знають, що рано чи пізно їхні щоденники будуть оприлюднені. Враховуючи нинішню ситуацію з поширенням всесвітньої мережі Інтернет, он-лайн щоденники стають доступними відразу ж після їх написання, вони розраховані на широке коло читачів.

Щоденники бувають фрагментарними (записи у ньому велися певний період) і постійними, як, наприклад, щоденникові зошити Д. Гуменної (1933–1984).

Висновки. З результатів дослідження можна констатувати, що термін «мемуари» несе у собі багатозначне значення: розповідь письменника про себе, творче середовище, суспільно-історичні події, учасником чи свідком яких був автор; передача автобіографічних фактів у літературному опрацюванні з максимальним використанням зображально-виражальних засобів; відтворення психоемоційного стану людини, яка здатна зберігати та відновлювати пам'ять, фіксувати на папері чи моніторі (дисплеї) комп'ютера переосмислені факти зовнішнього світу з відстані часу, передаючи читачам у такий спосіб попередній досвід власного життя. Термін автобіографія постулює власне життя літератора, відтворене у жанрі нефікційної прози – це саможиттєпис. В автобіографії сюжетом оповіді виступає індивідуальне життя письменника. Він у творі є і наратором (оповідачем), і центральним персонажем. Термін щоденник співвіднесений із приватним інтимним документом із обов'язковими атрибутами датування, іноді позначенням часу запису. За характером запису щоденники бувають фрагментарними і постійними. Центральними критеріями нефікційної прози (мемуарів, автобіографії, щоденника) є неухильне дотримання історичної правди, ретроспективність, фактографічність, дискретний чи ланцюгово-хронікальний характер розповіді, неупередженість безпосередності свідчень, які, певна річ, не позбавлені суб'єктивності автора, його індивідуальних роздумів і суджень.

Література:

- Бахтин М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1986. 445 с.
- Баштова Н. Юрій Шевельов і Григорій Костюк: «...На старості літ починаємо листуватися...». Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія / Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Київ: ВД «Стилос», 2010. Т. 5. 576 с.
- Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків: Вид-во «Діса плюс», 2015. 368 с.
- Варнацька Г. Концепція «екзистенціального осяяння» Вірджинії Вулф. *Studia methodologica*. Поетика лірики: збірник наукових праць пам'яті доктора філологічних наук, професора Тетяни Волкової. Вип. 35. Тернопіль: ТНПУ, 2013. С. 118–121.
- Лежен Ф. В защиту автобиографии. Иностранная литература. 2000. № 4. С. 108–122.
- Потік свідомості. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%BA_%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.
- Черкашина Т. Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття: українська візія: монографія за ред. О.А. Галича. Харків: Факт, 2014. 380 с.
- Щоденник. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A9%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA>.
- Herman D. Autobiography, allegory, and the construction of self. *British Journal of Aesthetics*. October 1995. 10 p. URL: http://cogweb.ucla.edu/Abstracts/Herman_95.html.
- Lejeune P. L'autobiographie en France. Paris: Armand Colin, 2004. 192 p.
- Lejeune Ph. Der autobiographische Pakt. Die Autobiographie: zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung. Darmstadt, 1989. 359 p.
- Lejeune P. L'autobiographie en France. Paris: Armand Colin, 1971. 270 p.
- Smith S. Self, Subject, and Resistance: Marginalities and Twentieth-Century Autobiographical Practice. *Tulsa Studies in Women's Literature*. Vol. 9. № 1 (Spring 1990). P. 11–24.
- Woolf, Joyce and Faulkner: Associative Memory. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230287129_6.
- Woolf V. Moments of Being. Unpublished autobiographical writings. New York; London: Harcourt Brace Jovanovich, 1977. 208 p.
- Your Brain Doesn't Contain Memories. It Is Memories. URL: <https://www.wired.com/story/your-brain-is-memories>.

Джигун Л. М. Сущность понятий «мемуары», «автобиография», «дневник»

Аннотация. Статья обобщает теоретические проблемы мемуарного жанра, в т. ч. дневник, который имеет перспективу раскрытия информации и, следовательно, терпит такие черты, как тайна, конфиденциальность, интимность. Доказано, что авторская субъективность организует произведение, создает его художественную целостность и имеет много форм. Все составляющие художественной структуры (факты, их расположение, характер и способ повествования) важны не только с исторической точки зрения, но и литературной, так как умело написанные воспоминания способствуют изучению отражения эстетической категории (воплощения авторского плана, подачи мыслей на бумаге) писателем, который выбрал материал, художественно оформил и представил его читателям в соответствии с реальным мировоззрением, преднамеренной идеей, преднамеренной сущностью сознания, мировоззрением.

Ключевые слова: мемуаристика, социум, нефикционная проза, жанр, метажанр, стиль, структура.

Dzhyhun L. The Essence of the notions of «memoirs», «autobiography», «diary»

Summary. This article summarizes the general theoretical problems memoir genre, including diary, which aims to have the prospect of disclosure, and consequently lose such features as mystery, privacy, intimacy. It is proved that the author's subjectivity organizing work, creates his artistic integrity and has many forms. All the components of the artistic structure (facts, their location, character and method of narration) are important not only from a historical point of view, but also literary, because skill fully written memoirs contribute to the study of the reflection of the aesthetic category (the embodiment of the author's plan, his presentation of thoughts on paper) by a writer who selected the material, artistically worked out and presented it to the readers according to the actual world outlook, intentional idea, intentional essence of consciousness, world outlook.

Key words: memoirs, socium, non-fiction prose, genre, metagenre, style, structure.

Коновалова М. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології
Маріупольського державного університету

ПОЕЗІЯ ВАСИЛЯ СТУСА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕМІГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДНИКІВ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА І БОГДАНА РУБЧАКА

Анотація. У статті розглядається інтерпретація творчості В. Стуса українськими еміграційними критиками Ю. Шевельовим і Б. Рубчаком. Наголошується на різних наукових традиціях у становленні їх як літературознавців та засадничих поглядах на магістральні шляхи розвитку української поезії. У процесі аналізу формально-стильових, тематично-образних аспектів поезії розкриваються модерні пошуки дослідників, які поставили творчість митця в широкий контекст модерної європейської поезії та філософії.

Ключові слова: літературознавче дослідження, лірика, поетика, інтертекстуальність, індивідуальний стиль, експресіонізм, сюрреалізм.

Постановка проблеми. Українське еміграційне літературознавство протягом усього ХХ ст. відгукувалось на культурні події в Україні і поза її межами, творило спільний літературний простір. Представники «Мистецького українського руху» (далі – МУР), «Слова», згодом Нью-Йоркської групи намагалися приблизити Україну до важливих культурно-мистецьких процесів, які відбувалися в Європі у другій половині ХХ ст., а також відкривали українському читачеві «заборонених» на батьківщині письменників. Постать Василя Стуса, одного з небагатьох шістдесятників, викликала особливий інтерес у літературознавстві діаспори. Серед тих, хто зацікавився його поезією, були Ю. Шевельов [10], Б. Рубчак [7], М. Царинник [12], Я. Славутич [8], М. Стех [9], М. Павлишин [5] та інші. Написані на початку 1980-х рр. роботи Ю. Шевельова та Б. Рубчака й до сьогодні залишаються цікавими для вітчизняних дослідників творчості Стуса.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературознавчими дослідженнями Ю. Шевельова послуговувались М. Коцюбинська [2], В. Моренець [4], М. Павлишин [5] та інші вчені. Критичні міркування та спостереження Б. Рубчака, донедавна відомі лише в еміграційному колі, ще не достатньо оцінені сучасними літературознавцями. Тому проблему дослідження універсальності літературно-критичних студій української діаспори не можна вважати вичерпаною.

Мета статті – дослідити літературознавчі пріоритети Ю. Шевельова та Б. Рубчака відносно поетичних досягнень В. Стуса на тлі мистецьких явищ і процесів доби Модернізму.

Виклад основного матеріалу. Перебуваючи поза межами України в умовах інтелектуального й методологічного плюралізму, дослідники Юрій Шевельов та Богдан Рубчак збагачували українське літературознавство ґрунтовними науковими розвідками. Свої студії друкували в журналі «Сучасність» з 1960-х до кінця 1980-х рр. та співпрацювали з видавництвом «Сучасність». Протягом цього періоду між ученими зав'язалося листування, яке наразі є «джерельною базою» вивчення модерної української культури ХХ століття й пізнан-

ня інтелектуальних засад мислення й діяльності її творців» [11, с. 237]. Ю. Шевельов підтримував захоплення українською літературою Б. Рубчака. Обіймаючи посаду редактора журналу, він заохочував молодого вченого до написання літературно-критичних студій. Їх епістолярний діалог переріс у літературознавчий. Дослідники майже одночасно працювали над студіями про поезію Василя Стуса. Стаття Б. Рубчака вийшла 1983 р. у журналі «Сучасність», а праця Ю. Шереха була написана протягом листопада 1984–вересня 1985 рр. і вперше надрукована як вступна стаття до книги В. Стуса «Палімпсести» 1986 р. у видавництві «Сучасність».

Як на представників двох різних поколінь і наукових традицій у поглядах на поезію В. Стуса вони досить близькі. Юрій Шерех – активний учасник МУРу, захоплювався модернізмом, «європеїзмом» і продовжував боротьбу з «вісниківством». Він – постать межі традицій і модернізму. Межова ситуація прийняття / неприйняття супроводжувала його на всіх етапах літературознавчої діяльності. У 1980-х рр. дослідник все ще писав праці про «літературу без політики». У цьому контексті була написана стаття про поезію В. Стуса. Б. Рубчак – представник модернізму, який він сам творив в українській літературі в еміграції разом з членами Нью-Йоркської групи. Поезію В. Стуса науковець розглядає поза контекстом його героїчної біографії.

Літературознавча діяльність Ю. Шереха охоплює широке коло проблем. Критик цікавився історією української літератури – творив її глибокими науковими працями про творчість письменників сучасного йому ХХ століття. Його мовознавчі, літературознавчі праці, спогади, листування були відомі в Україні з початку 1990-х рр. Літературознавчий дебют Б. Рубчака, за словами М. Стеха, відбувся наприкінці 1950-х. Його «філігранна есеїстика» – «це своєрідний міст між літературознавством епохи МУРу і новим поколінням західних українців. Рубчака, без перебільшень, слід вважати найцікавішим нашим критиком 1960-х рр. (на те десятиліття припадає об'ємно найвагоміша частина його есеїстичної спадщини) та одним із найцікавіших у наступних десятиліттях» [9, с. 56]. На відміну від студій Ю. Шереха, його есеїстика майже невідома в Україні. Лише 2012 р. у львівському видавництві «Піраміда» вийшла книга досліджень Б. Рубчака за назвою «Міти метаморфоз, або Пошуки доброго світу», упорядкована Василем Ґабором [7]. Тому й не дивно, що його студія про лірику В. Стуса, яка була написана раніше, ніж праця Ю. Шереха, не знайшла належного відгуку серед вітчизняних читачів і дослідників.

Критики виявилися досить близькими в поглядах на покоління поетів-шістдесятників. Вони обидва досить

вибірково підходили до аналізу художніх текстів, обираючи лише ті, що відповідали їх засадничим поглядам на магістральні шляхи розвитку української літератури. Ю. Шевельов не цікавився ні материковими, ні еміграційними поетами 60-х рр., окрім творчості В. Стуса, він не залишив наукових оглядів. Неоднозначним до покоління шістдесятників було ставлення Б. Рубчака. У листі до Б. Бойчука від 25 вересня 1962 р. він писав: «ніхто з «шістдесятників» ще не досягнув навіть крихітки поетичної віртуозності (говорю не про теми, настрої, національний кольорит, а про віртуозність – найголовніше в поезії) Васильківської, Андіївської чи (в образності) В. Вовк» [4, с. 68].

Творчості В. Стуса Юрій Шевельов присвятив статтю за назвою «Трунок і трутизна: Про «Палімпсести» Василя Стуса». Г. Костюк у листі до автора назвав вихід цієї книги «подією в літературному житті» й високо оцінив його дослідження: «Ваша праця є дуже цікава. Ви підійшли і розкрили такий аспект поетичного думання Стуса, про який досі ніхто не догадався. Але перечитавши його поезію, я бачу, що це тільки один із багатьох аспектів багатогранної творчої особистості Стуса. Щоб справді зрозуміти його, потрібно було б ще кілька таких, як Ваша, іншопроблемних статей. Може, колись це й буде» [3, с. 407-408].

Роздумуючи про час і умови написання поезій В. Стуса, які збереглися і які були втрачені, «знищені тюремними ключарями», Ю. Шерех задається вічним для стусознавців питанням: «Як відірватися від героїчної біографії митця і говорити про вірші як факт літератури?» [10, с. 1041]. Його праця довела, що така інтерпретація складна, однак можлива, бо, як наголосив учений, «життя й творчість Стусові надзвичайно щільно одне з одним пов'язані, творять своєрідну гармонію» [10, с. 1049]. Сформувавшись як «дослідник і аналітик», чия «критична рефлексія поставала на основі «дійсного чуття» структури тексту і структури стилю» [11, с. 241], Ю. Шерех поставив перед собою завдання «інвентаризувати поезії за їхніми темами й стилем <...> у надії, що з того вилоняться хоч би деякі риси поетичної особистості; виявити деякі зв'язки й переємства, але не сподіваючися на докладне знайдення місця Стусового в новочасній українській і світовій ліриці» [10, с. 1042].

В еміграційному модерно-поетичному просторі відбулося становлення Богдана Рубчака. Дослідниця Т. Шестопалова зауважує, що Ю. Шевельов «вважав його щасливим випадком в українському еміграційному середовищі, де добрих поетів, що є водночас і «літераторами» (літературознавцями – М. М.), майже нема» [11, с. 242]. Як поет і перекладач Б. Рубчак починає свою статтю з питання літературних впливів на митця, які він називає «увертурою про Стусову інтегральну, своєрідно «органічну» літературність». Дослідник спостерігає близькість лірики Василя Стуса з поезією Е. Андіївської, збірку якої в нього було вилучено після одного з численних обшуків. Несподіваним для Б. Рубчака є перегук з поезією «Під знаком Фенікса» О. Зуєвського. Науковець припускає, що інтертекстом могла слугувати поезія Р. Рільке, звідки обидва черпали натхнення. Спостереження за літературними впливами настановлює його на думку, що «Стусова поезія – це свічадо, що віддзеркалює інші обличчя – віддзеркалює їх не тільки свідомо, але сумлінно й цілком відкрито. Та під поверховою мозаїкою впливів, чи то систематичних (як у випадку Пастернака чи Рільке), а чи

більш роздрібнених – нуртує творча енергія Стусового двійника, <...>, Стусового духовного батька. Ідеться <...>, про Тараса Шевченка» [7, с. 450]. На рівні літературних впливів, які він розглядає не як вторинні у зіставленні з модерною західноєвропейською поезією, а як творчі експерименти поета, дослідник ставить перед собою завдання простежити за структурою тематики творчості В. Стуса в «модерному її розгортанні». Таким чином, Б. Рубчак наголошує, що його сприйняття поезії не «критичне, а поетичне» [7].

Питання наслідування поетом своїх попередників цікавить і Ю. Шереха. Він ставить митця в одне коло з П. Грабовським і Т. Шевченком. Дослідник робить висновок, що поезія Василя Стуса «має власне обличчя», отже, оригінальна. А щодо парафраза із творчості Т. Шевченка, то «Шевченків був не вплив, – було ототожнення <...>: тотожність вдачі, віри, стійкості, світобачення, але не тотожність поетичної структури» [10, с. 1073].

Поезію В. Стуса Ю. Шерех зараховує до «непрограмованої», це «думки й почуття в формуванні» [10, с. 1043]. Теми і мотиви в ній повторюються, змінюються лише переживання. Саме в мінливості переживань, на думку вченого, її багатство. Теми й мотиви – це «тільки виходи у внутрішній світ, у щоденник душі, у невислані листи до інших про власне внутрішнє» [10, с. 1045]. Ю. Шерех спостерігає в поезії В. Стуса зацікавлення світовою філософією, йому близькі вчення М. Гайдегера, Ж.-П. Сартра, Г. Марселя. Ліричний герой поета завжди самотній, незважаючи на те, що «самота його колективна» чи навіть «загальнолюдська». Наголошуючи на екзистенційних мотивах самотності ліричного героя, науковець визначає головну тему лірики – це шлях до себе через суперечності власних настроїв, до «самоформування», а поезію митця характеризує як «поезію самознаходження» [10].

Дослідник підкреслює складну систему образності лірики В. Стуса, зокрема використання метафор, новотворів, «поєднання несполучуваного», а метод «зсувів понять і образів, мерехтіння їх у переходах з одного в одне» називає визначальною рисою кращих поезій митця. Тому його лірика, на думку літературознавця, «творить загальне враження високості стилю й високості духа» [10, с. 1058]. Ю. Шерех вважає, що стиль – це не тільки естетична цілісність, але й світогляд письменника. У контексті шістдесятників дослідник називає В. Стуса «людиною свого покоління» (шістдесятники розпочали «депоетизацію» в поезії – М. М.) і вказує на дві стильові манери в поезії митця: «поетичну» і «антипоетичну». Таким чином, він визначає співіснування елементів експресіонізму й сюрреалізму в поезії В. Стуса.

На «особливому» прочитанні поезії В. Стуса наголошує Б. Рубчак і пропонує свої поетичні знахідки й імпульси. У тематиці творчості він виділяє такі специфічні категорії, як «розсіяння», «роздрібнення» (самовідчуження) й «остаточне єднання» (самостановлення) ліричного героя. Він мотивує читачеві причини детального аналізу процесу «розсіяння», «роздрібнення» ліричного героя, які через категорію «роздвоєння», «розщеплення» в хронологічному русі творчого росту митця приведуть до єднання. Траєкторію цього руху дослідник намагається накреслити через добірку поетичних образів у напрямку від ранньої до пізньої поезії. Самовідчуження ліричного героя, на думку Б. Рубчака, відбувається в площині фізіологічній, згодом переходить у психічну. Герой боїться свого минулого. Страх підсилюють чинники зовнішнього

й внутрішнього світів. Унаслідок таких «самовтрат» герой відчуває себе «недолюдиною». Б. Рубчак наводить приклад раннього вірша «Натурщик», де він помітив «своєрідно сартрівський приклад такої самовідчуженості в погляді Іншого». Дослідник трактує його як злочинний погляд ворога, що веде до самогубства чи гірше, – до самозради. Порожня активність буднів, яку науковець називає «біганням», кохання як «самороздаровування – замість самозбереження <...>» і час як «най-сильніший чинник розсівання, віднімання, втрат і самовтрат», що вабить несподіваними можливостями, але завжди залишається майбутнім, – усе це супроводжує ліричного героя на ранньому етапі творчості поета.

Символами роздвоєння є образи безодні, провалля, прірви, в порожнечі яких знаходиться ліричний герой. Але найпоширенішим символом роздвоєння в поезії митця Б. Рубчак визначає символ дзеркал (свічад). На його думку, цей образ набуває глибоко метафізичних значень у пізніших віршах, особливо в збірці «Свіча в свічаді». Головним чинником роздвоєння в поезії В. Стуса знову є Інший. Він не тільки «байдужий перехожий чи ворог, але навіть кохана людина». Інший «краде в тебе твоє власне буття», «те, що було тобою». Роздвоєння відбувається як на рівні свідомості, так і на рівні зовнішнього світу – Україна й чужина, Україна – «рідна» і «чужа».

Як вдумливий інтерпретатор поезії, майстер інтелектуальної рефлексії Б. Рубчак побачив у ліриці митця поступ єднання, що «прямує <...> від іронічного або трагічного заперечування до екзистенційного (а місцями й своєрідно містично-сковородинського) ствердження» [7, с. 469]. Образи, які символізували «розсіяння», «роздвоєння», він трактує як символи єднання. Прірва стає життєдайною порожнечою, яка не роз'єднує береги, а єднає. Насичене к'єркегорівським рількеанське звучання в поезії В. Стуса, на думку дослідника, веде до індивідуального вибору – бажаної смерті. Б. Рубчак доводить близькість ліричного героя В. Стуса до експресіоністських героїв, він проходить через біль, страждання, щоб осмислити суть свого буття й утвердити силу духу. Його життя є своєрідним чистилищем на шляху до реалізації вищої мети. «Треба себе залишити за брамою – свої погані звички, своє буденне розсіяння – й увійти в ліс, як пустка, як порожнеча свідомості, щоб могли наповнити себе цілющим соком старих дерев, які ніколи не пережили трагедії саморозгубленості, самозагубленості, саморозсівання» [7, с. 474].

У відношенні ліричного героя до світу Б. Рубчак також простежує роздвоєння, яке виявляється в прагненні бунту і спокою. Бунт В. Стуса (політичний, психологічний, метафізичний) Б. Рубчак називає абсурдним, як у А. Камю, але, на думку дослідника, саме своєю абсурдністю такий бунт зцілює й дає надію в житті. Автор трактує бунт у поезії як прагнення боротьби не лише із зовнішнім, але й із внутрішнім світом, бажання постійного самовдосконалення, визначення сенсу свого існування. У підсумку його містичний спокій (так Б. Рубчак окреслює перебування ліричного героя наодинці з собою) й екзистенційний бунт уже не ворожі, а взаємодоповнюючі сили.

Отже, окреслюючи парадигму тематичних параметрів лірики В. Стуса, дослідник дає характеристику естетичній

досконалості поетичних експериментів митця і пропонує спосіб буття автора в його творі.

На відміну від Б. Рубчака, Ю. Шевельов у висновку статті виступає не лише критиком, але й істориком літератури. До історії «тюремної літератури», яку автор умовно виділяє як третю складову історії української літератури паралельно з історією «опублікованих» та історією «загублених» творів, він зараховує насамперед творчість П. Грабовського, Т. Шевченка і В. Стуса. У «в'язничній поезії» дослідник підкреслює досконалу ритмічну організацію, високу емоційну напругу, неперевершену оригінальність, філософічність, що виходить далеко за межі біографічного й політичного. На думку вченого, окремі поезії В. Стуса «проривають межі історії тюремної літератури, межі історії української літератури, вони належать до літератури світової» [10, с. 1074].

Висновки. На сучасному етапі розвитку літературознавства сформувався окремий розділ – Стусознавство, завданням якого є переглянути, доповнити, описати рецепції учених на постать поета, окреслити завдання майбутніх досліджень. Літературознавчі студії Юрія Шевельова та Богдана Рубчака, що були написані поза географічними межами України у 1980-х рр., віднесли творчість В. Стуса до контексту модерної європейської поезії. Літературна критика вчених є вагомим словом у вивченні творчості митця та неоціненним здобутком у царині вітчизняного літературознавства, а пізнання інтелектуальних засад мислення й діяльності науковців, що почалось у 90-х рр. і триває досі, – це пізнання глибин модерної української літератури ХХ століття.

Література:

1. Дзюба І. Свіча у кам'яній пітьмі: Стус В. Вибрані твори / упоряд. Д. Стус. К.: Смолоскип, 2014. С. 751–787.
2. Коцюбинська М.Х. Мої обрії: В 2 т. Т. 2. К., 2004. 386 с.
3. Листування Юрія Шевельова і Григорія Костюка (1950–1988) / упор. Надія Баштова // Спащина. Літературне джерелознавство. Текстологія. К.: ВД «Стилос», 2010. Т. 5. С. 365–501.
4. Моренець В. Оксиморон: Літературознавчі статті, дослідження, есеї. К.: Аграр Медіа Груп, 2010. 528 с.
5. Павлишин М. Квадратура круга: пролегомени до оцінки Василя Стуса. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті. К.: Видво «Час», 1997. С. 157–174.
6. Ревакович М. *Persona non grata*: нариси про Нью-Йоркську групу, модернізм та ідентичність. К.: Критика, 2012. 336 с.
7. Рубчак Б. Перемога над прірвою. Про поезію Василя Стуса. Міти метаморфоз, або Пошуки доброго світу: Есеї / упоряд. Василь Габор. Львів: ЛА «Піраміда», 2012. 484 с.
8. Славутич Я. Єдність душ: Поезія Василя Стуса / Славутич Я. Меч і перо / Я. Славутич. К., 1992. С. 356–373.
9. Стех М. Невикористаний шанс Богдана Рубчака. Український журнал. 2008. № 7–8 (37). С. 56.
10. Шевельов Ю. Трунок і трутизна. Про «Палімпсести» Василя Стуса. Вибрані праці у 2 кн. Кн. 2. Літературознавство / упоряд. І. Дзюба. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 1040–1075.
11. Шестопалова Т. Літературна критика як спосіб самоактуалізації інтелектуала (на матеріалі листування й праць Юрія Шевельова та Богдана Рубчака). Синопис: текст, контекст, медіа. 2017. № 2 (18). С. 236–251.
12. Царинник М. Повернення Орфея. У кн. Стус В. Свіча в свічаді. Сучасність. Мюнхен. 1977. С. 7–20.

Коновалова М. М. Поэзия Василия Стуса в интерпретации эмиграционных исследователей Юрия Шевелева и Богдана Рубчака

Аннотация. В статье рассматривается интерпретация творчества В. Стуса украинскими эмиграционными критиками Ю. Шевелевым и Б. Рубчаком. Акцентируется внимание на разных научных традициях в становлении их как литературоведов и основополагающих взглядах на магистральные пути развития украинской поэзии. В процессе анализа формально-стилевых, тематически-образных аспектов поэзии раскрываются современные поиски исследователей, которые поставили творчество художника в широкий контекст современной европейской поэзии и философии.

Ключевые слова: литературоведческое исследование, лирика, поэтика, интертекстуальность, индивидуальный стиль, экспрессионизм, сюрреализм.

Kononova M. Poetry interpretation of Vasyl Stus by emigrational scientist Yuri Shevelov and Bogdan Rubchak

Summary. Interpretation of V. Stus's poetry is reviewed in the article by Ukrainian emigrational critics Y. Shevelov and B. Rubchak. It is emphasized on various scientific traditions in their formation as literary critics and main views on the main ways of Ukrainian poetry development. In the process of analysis of formal-style, thematic-figurative aspects of poetry, the modern searches of the researchers are revealing, which made artist's creativity in the broad context of modern European poetry and philosophy.

Key words: literary study, lyrics, poetics, intertextuality, individual style, expressionism, surrealism.

*Микитюк С. С.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов № 1**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ТРАНСФОРМАЦІЯ БАЛЛАДНОЇ ПОЕТИКИ Р. САУТИ В ПЕРЕВОДАХ В. А. ЖУКОВСЬКОГО 1830-Х РОКІВ

Анотація. Стаття посвячена особливостям переводов баллад Р. Саути В. А. Жуковским в 1830-е годы, связанным с жанровыми поисками русского поэта. Эта работа готовила появление «дидактического эпоса» 1830–40-х годов в творчестве русского романтика.

Ключевые слова: баллада, перевод, романтизм, В. А. Жуковский, Р. Саути.

Постановка проблемы. Поэзия Р. Саути была предметом пристального внимания В.А. Жуковского более трех десятилетий. Творческая эволюция русского поэта к романтической балладе, а от баллады к большим эпическим повествованиям объясняла характер восприятия произведений английского романтика.

Первое обращение В.А. Жуковского к Р. Саути принято относить к 1813 году (работа над переводом баллады «Рюдигер»), связанное с расцветом жанра баллады в поэзии русского романтика, интересом к фантастико-мистическому восприятию. Однако имеются данные о более раннем взаимодействии двух поэтов. Л. Аринштейн, анализируя поэму Р. Саути «Марш на Москву» (1813), делает вывод, что источником поэтического вдохновения Р. Саути послужило хорошо известное в Англии стихотворение В.А. Жуковского «Певец во стане русских воинов» (1812). Два произведения схожи как тематически, так и структурно: они построены на перечислении имен русских военачальников, прославившихся в боях с наполеоновской армией, и их кратких характеристиках. В английской поэзии это был первый опыт такого построения произведения на военную тему [1]. Следовательно, литературные пути Р. Саути и В.А. Жуковского пересеклись еще в 1812 году. Двумя годами раньше, задумав написать эпическую поэму «Владимир», русский поэт составил список авторов, с которыми считал нужным познакомиться для написания поэмы. Наряду с Гомером, Вергилием, Овидием, Мильтоном и Шекспиром было упомянуто имя Р. Саути. А в письме А. Тургеневу от 1 декабря 1814 года Жуковский просит выпросить у Уварова поэму «Талаба Разрушитель», которая могла бы пригодиться для его «Владимира» [2, с. 97].

Многолетнее изучение русским поэтом поэтики Р. Саути способствовало не только жанровым экспериментам В.А. Жуковского, но и открывало новые направления для развития русской поэзии.

Анализ исследований и публикаций. Несмотря на интерес к проблеме «В.А. Жуковский – Р. Саути» литературоведов разных поколений (Ц. Вольфе, И. Семенко, А. Веселовский, Р. Самарин, В. Ивашева, А. Елистратова, В. Костин, К. Обер, В. Обер и др.) проблема остается изученной не полностью и избирательно, чем обуславливает наличие пробелов в наших представлениях о взаимодействии двух поэтов и истории русско-английских литературных связей.

Цель статьи – изучить особенности переводов баллад Р. Саути В.А. Жуковским в 1830-е годы, связанных с творческой эволюцией переводчика.

Последний этап серьезного сотрудничества с Р. Саути относится к марту-июню 1831 года. В это время Жуковский заново обращается к балладе, что было связано с опытом предшествующего десятилетия. Баллада видоизменяется – в ней объективизируется контекст, усиливается религиозно-дидактический и морализаторский элемент, меняется характер фантастики. Таким образом происходит жанровое переосмысление баллад Р. Саути. В этот период поэт переводит баллады «Доника», «Суд божий над епископом Гаттоном», «Королева Ураку» и создает произведение «Две были и одна», представляющее в первых двух частях перевод баллад Р. Саути “Mary, the Maid of the Inn” и “Jaspar”. В переводах 1831 г. отразилась дальнейшая эволюция Жуковского – эпического писателя, они стали своего рода подготовкой «дидактического эпоса»

1830–1840-х гг. Русский переводчик осуществляет жанровое переосмысление баллад Р. Саути. Повесть «Две были и еще одна» наряду с переложениями идиллий И. Гебеля завершают первое издание «Баллад и повестей» В.А. Жуковского. По точному замечанию Ц. Вольфе, баллады Р. Саути «переведены на язык гебелевских идиллий» [4, с. 483]. Эту же мысль высказывает И. Семенко: «Характерный для И. Гебеля тон идиллического простодушия нравоучительности во всем произведении» [3, с. 479].

В повести появляется образ доброго дедушки, играющий структурную функцию: он соединяет вместе три были. Дедушкины рассказы позволяют Жуковскому переводить философию судьбы на язык бытовых представлений. В трагических историях Эммы, Бранда, Каспара и веселой истории о Канниферштане, рассказанных посредником, образ автора уходит на второй план. Это было связано с переходом В.А. Жуковского к новому типу повествования.

Идиллическое начало повести принадлежит В.А. Жуковскому и, как было упомянуто ранее, написано в стиле поэзии И. Гебеля («Красный карбункул», «Овсяный кисель», «Деревенский сторож в полночь»). Первое повествование является свободным переложением баллады “Mary, the Maid of the Inn” («Мэри, служанка таверны»). Поэт заменяет размер оригинала – строфический амфибрахий, перемежающийся с анапестом, на гекзаметр и переводит рассказ в сочувственное эпическое повествование о девушке, наделенной чертами идиллической добродетели в духе немецкого сентиментализма: «Кто всегда так опрятно и чинно одет был? Кого наш священник / Девушкам всем в образец поставлял? Кто, шумя как ребенок / Резвый на игрищах, был так набожно тих за молитвой? / Словом: кто бедным был друг, за больными ходил с огорченьем / Плакал, с детьми играл, как дитя?» [3, с. 286].

Она влюблена в негодя Бранда. Образ героя у В.А. Жуковского контрастен: он «был молод, умен и красив». Этим и объясняется любовь Эммы. И в то же время «слухи носились об нем: он с людьми недобрыми знался». Вводит поэт мотив всеобщего сочувствия героине: «И все жалели об ней». Повествование от начала до конца приобретает религиозную окраску, отсутствующую в подлиннике. Так, встречу с Брандом и последующие события поэт называет испытанием, посланным ей свыше: «Сам ли господь ей хотел послать на земле испытанье, / С тем, чтоб душа ее, здесь в страданиях очистившись, прямо / В рай перешла...» [3, с. 286].

Описание бури в переводе более зловеще, В.А. Жуковский вводит свои строки: «...Все покрывала темнота гробовая, и тучи, как черные горы, задвинув небо, страшно ворочались» [4, с. 287].

Переделяет поэт и финал баллады Р. Саути – в переводе описание смерти подробнее: «Ах! И упала на пол без чувства: / Брандово имя стояло на шляпе... / В этот миг помутился рассудок / Бедной Эми; господь милосердный недолго страдать ей / Дал на земле: ее отнесли на кладбище» [3, с. 288].

Сходной перестройке подвергается и вторая баллада Р. Саути “Jaspar” («Джаспар»). Во втором рассказе о Каспаре вновь повествование приобретает морально-религиозный характер. Повествуя о праздном и порочном образе жизни героя, поэт замечает: «На злодейство / Трудно ль решиться тому, кто шатается празднo, не помня, Бога?» [3, с. 288].

В финале рассказа герой, обезумевший и одичавший, изредка выбегает из своего убежища и шепчет: «Он видит, он видит» [3, с. 289].

Таким образом, баллады Р. Саути легли в основу повести «Две были и еще одна». История их героев, рассказанная устами дедушки, призвала читателей покориться необходимости, чтобы яснее осознать свои возможности как человека и, как писал сам В.А. Жуковский, «закалить душу против всего житейского» и «смотреть на жизнь с настоящей точки зрения» [5, с. 229].

В марте 1831 года В.А. Жуковский переводит балладу Р. Саути “God’s Judgment on a Wicked Bishop” («Суд божий над грешным епископом»), вышедшую в 1799 г. в Morning Post. Перевод «Суд божий над епископом» впервые был опубликован в 1831 году в «Балладах и повестях В.А. Жуковского». Следует заметить, что русский читатель уже был знаком с преданием о скупом архиепископе города Майнца Гаттоне в стиховом его изложении Симеоном Полоцким «Казнь за сожжение нищих», включенном в сборник «Вертоград многоцветный» (1678).

Переводчик оставил непереведенным предисловие, написанное к английскому тексту. В целом перевод баллады вольный. Расширяется объем повествования: 88 стихов вместо 76. Русский поэт вносит в перевод стилистические и ритмические изменения. Не сохраняется размер оригинала – балладный тонический стих. Р. Саути в особо напряженных моментах повествования расширяет строфу до пятистишия и шестистишия. У В.А. Жуковского везде четверостишие. Ослабляется в переводе и темп баллады – 18 строфам оригинала соответствует 22. В целом изменяется и ее тон. На смену конкретно-описательному рассказу приходит морально-религиозное повествование, в котором особо подчеркивается дидактическая задача.

В.А. Жуковский по-прежнему не раб переведенного текста. Расширяется описание неприступного епископского замка до восьми строк: «Башня из реннских вод подымалась; / Издали острым утесом казалась, / Грозно из пены торчащим, она; / Стены кругом ограждала волна... / Стены из стали казались сли-

ты, / Были решетками окна забиты, / Ставни чугунные, каменный свод / Дверью железною запертый вход» [3, с. 179–180].

Это описание соответствует менее впечатлительной картине Р. Саути: “I’ll go to my tower on the Rhine”, – replied he, / “Tis the safest place in Germany; / The walls are high and the shores are steep, / And the stream is strong and the water is deep”. [6, с. 59]. («Я поеду в мой замок на Рейне, воскликнул он, – Это самое безопасное место в Германии; стены высоки, а берега круты, поток силен, вода глубока»).

Добавляет поэт в 21-ой строфе строку, характеризующую его нравоучительный настрой в этот период: «Что тут, епископ, почувствовал ты?» [3, с. 180].

Кроме того, известие о несчастье, случившемся в округе, епископ получает не из уст слуги, как у Р. Саути (“a man from his farm”), он слышит «чудесную ведомость»: «Вдруг он чудесную ведомость слышит: / «Наша округа мышами полна, / В житницах съеден весь хлеб до зерна» [3, с. 179].

Словно оживляя повествование, вводит поэт в пятую строфу прямую речь бедняков, недоумевающих о щедрости жадного епископа: «Дожили мы до неожиданного чуда: / Вынул епископ добро из-под спуда; / Бедных к себе на пирушку зовет», – / Так говорил изумленный народ» [3, с. 178].

Таким образом, усиливается тема греха и греховности, раскрываемая как нарушение моральных норм человечности.

Переводчик ослабляет 17-ю строфу Р. Саути – описание вторжения мышей в замок. В оригинале напряжение создается путем нагнетания слов, указывающих направления, по которым врываются в замок звери: “And in at the windows and in at the door, / And through the walls by thousands they pour And from the ceiling and up through the floor, / From the right and the left, from behind and before From within and without, from above and below...” [6, с. 60]. (И в окна, и в дверь, и сквозь стены тысячами они ворвались, и с потолка, и прямо сквозь пол, и слева, и справа, и сзади, и спереди, и внутри, и снаружи, и сверху и снизу...).

В переводе: «Вдруг ворвались неизбежные звери; / Сыплется градом сквозь окна, сквозь двери, / Спереди, сзади, с боков, с высоты» [3, с. 180].

И. Семенко называла этот перевод из Р. Саути, наряду с переводом «Кубка» из Ф. Шиллера, «самым классическим, непререкаемо-авторитетным переводом «средневековых баллад». Вдохновленный английским первоисточником, русский поэт создал свое оригинальное произведение. Примененный в нем принцип расположения дактилических стоп в строфе стал продуктивной моделью в русской литературе. Один из самых ярких примеров его использования – стихотворение Н. Некрасова «Несжатая полоса» [3, с. 207].

Одновременно с переводом «Суда божьего над епископом» В.А. Жуковский создает практически точный перевод баллады Р. Саути “Queen Orraca, and the Five Martyrs of Morocco” («Королева Урака и пять мучеников из Марокко»). Сюжет английской баллады взят из средневековых религиозных хроник (Chronicle of Affonso II, the Historia of Fr. Manoel da Esperanca). Поэт изменяет стиховую структуру оригинала – нет разделения баллады на пять неравных глав. В целом в переводе преобладает отсутствующий в оригинале оттенок церковного красноречия. Так в переводе появляются строки о «небесном даре учения Христового», о «смирненных мучениках». Рассказывая о подвиге пяти мучеников, В.А. Жуковский вводит строки, усиливающие идею великого мученичества во имя высокой цели: «Свершилось великое их дело: / В небесную они вступили дверь...» [3, с. 199].

Вводится русское «чернец» вместо соответствующего подлинника “friar” (монах). Отсутствуют в переводе строки, в которых королева опускается на колени перед святыми людьми: “And Queen Orraca in tears / Kneelt to the holy men”. [6, с. 166].

В переводе лишь упоминается «набожная» Урака – королева, с которой прощаются монахи, просящие молиться о них. Вводит В.А. Жуковский мотив смирения в речь монахов, призывающих Ураку принять свою судьбу: «То суд небесный, он неизменяем; / Смирись, своей покорствуя судьбе» [3, с. 198].

Восполняется в переводе отсутствующая в оригинале история гибели пяти посланников. Поэт добавляет свою строку: «Лежат в пыли, истерзаны мученьем» [3, с. 199].

Менее подробно рассказывает героиня русской баллады королю о своей болезни. Нет в переводе упоминания о головной боли, о сердечном недомогании: «Я чувствую болезни тяжкой бремя» [3, с. 200].

В оригинале баллады призраки исчезают при стуке в дверь привратника, извещающего о смерти королевы. В переводе духовник, поверив словам видений, отправляется сообщить печальную весть королю и слышит звон, извещающий о кончине королевы Ураки.

Все эти изменения носили несущественный характер. Баллада Р. Саути с ее идеями мученичества во имя великой цели, смирения и неотвратимости судьбы, была близка настроениям В.А. Жуковского 30-х годов, в связи с этим была переведена достаточно точно.

Баллада «Доника» была переведена в марте 1831 г. и в этом же году опубликована в двухтомном издании «Баллады и повести В.А. Жуковского» и вышедшем немного позднее однотомном издании «Баллады и повести В.А. Жуковского». Перевод представляет собой вольное переложение баллады Р. Саути (1797). Английскому тексту было предпослано авторское предисловие, в котором рассказывалась история, ставшая сюжетом баллады Р. Саути. Эта легенда была обнаружена английским поэтом в примечании к «Иерархии благословенных ангелов» Томаса Хейвуда (1635). В ней шла речь о канале неслыханной глубины, ставшем прибежищем бесу, предвещающему смерть обитателям замка Нью Рок в Финляндии, и о Донике, в которую на два года вселился дьявол. В.А. Жуковский оставил это предисловие неизменным. Переводчик устранил «финский» колорит баллады: нет упоминания местности, опущено название замка Арлинкоу. Двадцати девяти строфам оригинала в переводе соответствует 27. Переводчик опускает восьмую строфу – описание внешности героини, стягивает 24-ую и 25-ую строфы в одну (рассказ о дне венчания влюбленных). Изменяются и имена героев – Эввар вместо Эберхард, получает имя и владелец замка Арлинкоу (у Р. Саути – a Lord of Arlinkow) – Ромуальд.

Текст переведен достаточно свободно. Задача переводчика – донести до читателя смысл баллады, передать общую идею подлинника, не вдаваясь в детали. Идея неумолимой судьбы, рока была близка В.А. Жуковскому. Уже в самом начале баллады поэт вводит читателя в состояние предельного напряжения – ожидания страшных событий: в четвертой строфе поэт добавляет отсутствующую в оригинале строку о шепоте, издаваемом волнами озера во время шторма в ясную погоду: «И в них ужасный шепот был» [3, с. 174].

В описание бури, сокрушающей окрестности, поэт вводит новую деталь: ее силе не может противостоять даже твердая скала: «Случалось, что бурю разима, / Дрожала твердая скала» [3, с. 174].

В финале рассказа, повествующего о таинственном озере, появляются строки о пророческом значении звуков, издаваемых из бездны: «Пророчески, гармонией унылой / Из бездны голос исходил» [3, с. 174].

В описании героини поэт ограничивается несколькими строками: «Пленилось все красой его Доники / Лицо – как день, глаза – как ночь» [3, с. 175].

Кратко и достаточно традиционно. У Р. Саути описание дано в шести строках: “Donica was the Maiden’s name / As fair might be. / A bloom as bright as opening morn / Suffused her clear white cheek; / The music of her voice was mild / Her full dark eyes were meek” [6, с. 11–12]. (Имя девы было Доника, она была прекрасна настолько, насколько можно быть прекрасной. Румянец яркий, как рассвет, покрывал ее совершенно белые щеки, музыка ее голоса была мягкой, ее большие темные глаза были кротки).

В.А. Жуковский опускает эти строки, по-видимому, зная, что столь поэтическое описание могло несколько нейтрализовать фантастику ужаса, важную для поэта в разработке темы баллады, – неотвратимости рока, определенного человеку свыше.

Героиня русской баллады как бы предчувствует свою участь, даже видимое счастье не способно заглушить горького чувства: «Любовь в груди невесты пламенела / И в темных таяла очах; / На жениха с тоской она глядела: / Ей в душу вкрадывался страх» [3, с. 175].

Торжественно и поэтично описывает поэт день приближающегося венчания двух влюбленных: «... и скоро уж наступит / желанный, сладкий час, когда / Во храме их священник совокупит / Святым союзом навсегда» [3, с. 175].

Нет у Р. Саути излюбленных В.А. Жуковским эпитетов «желанный, сладкий час», «святым союзом». В оригинале проще: “Together did they hope to tread / The pleasant path of life, / For now the day drew near to make / Donica Eberhard’s wife” [6, с. 12]. (Они надеялись вместе пройти славной дорогой жизни, приближался день, в который Доника станет женой Эберхарда).

Видимо, слишком значимо было для поэта это событие – любовь, скрепленная священником навсегда святым союзом, чтобы упомянуть о нем вскользь.

В некоторых местах перевод слабее подлинника. Например, в десятой строфе поэт описывает вечер: «Был вечер тих, и небеса алены; / С невестой шел рука с рукой / Жених, они на озеро глядели / И услаждались тишиной.» [3, с. 175].

Это заменило великолепную строфу Р. Саути: “The eve was fair and mild the air / Along the lake they stray; / The eastern hill reflected bright / The tints of fading day”. [6, с. 12]. (Вечер был прекрасен, воздух мягок, вдоль озера они блуждали, на восточном холме ярко отражались краски увядающего дня).

Вероятно, и это описание могло произвести успокоительное воздействие как раз накануне разворачивающихся страшных событий. Даже кульминационные строки у В.А. Жуковского более напряжены. Пучина издает не музыку (“sent its music from beneath”), а «унылый, тихий и глубокий голос», героиня не просто безжизненно падает (“the Maiden lifeless fell”), она становится «сумрачно-тиха», «трепещет, охладела и пала». Герой, ставший очевидцем столь страшной картины, не находит себе места: «Оцепенев в безумстве исступленья, / Отчаянный он поднял крик... / Он рвется... плачет...» [3, с. 176].

Эти строки значительно эмоциональнее передают состояние души Эввара, чем в подлиннике, да и многоточие,

использованное В.А. Жуковским, концентрирует внимание на чувствах героя.

Выводы. Восприятие Р. Саути В.А. Жуковским отразило творческую эволюцию поэта. Трансформируя балладу в эпическое повествование, оба поэта делали акцент на сходных темах и сюжетах, для обоих средневековье представляло сферу идеала и экзотики, оба придавали значение морально-религиозному пафосу произведения, оба были сходны в постановке проблемы положительного героя. Однако несмотря на сходство принципов и исканий, нельзя говорить лишь о переводе, речь следует вести о создании в русской литературе произведений, а в их лице особого романтизма, сложившегося не без влияния английского романтика, но и не тождественного его образцам.

Литература:

1. Аринштейн Л.М. Жуковский и поэма о 1812 годе Роберта Саути / Жуковский и русская культура. – Л.: Наука, 1987. – С. 311–322.
2. Жуковский В.А. Полное собрание сочинений: В 12 т. / Под ред. проф. А.С. Архангельского. – Пб.: А.Ф. Маркс, 1902. – Т. 11–12. – 312 с.
3. Жуковский В.А. Собрание сочинений: В 4 т. – М.-Л.: Гослитиздат, 1959. – Т. 2. – 486 с.
4. Жуковский В.А. Стихотворения: В 2 т. – Л.: Сов. писатель, 1940. – Т. II. – 557 с.
5. Письма В.А. Жуковского к Александру Ивановичу Тургеневу. – М., 1895. – 322 с.
6. Southey R. The Poetical Works of Robert Southey collected by himself in 10 vol. – London, 1841. – Vol. VI. – 285 p.

Микитюк С. С. Трансформація баладної поетики Р. Сауті у перекладі В. А. Жуковського у 1830-і роки

Анотація. Стаття присвячена особливостям перекладів балад Р. Сауті В. А. Жуковським у 1830-і роки, пов'язаним з жанровими пошуками російського поета. Ця робота готувала появу «дидактичного епосу» 1830–40-х років у творчості російського романтика.

Ключові слова: балада, переклад, романтизм, В. А. Жуковський, Р. Сауті.

Mykytiuk S. Transformation of ballad poetics by R. Southey in translation by V. A. Zhukovskiy in the 1830s

Summary. The article is devoted to the peculiarities of the translations by V. A. Zhukovsky of the ballads by R. Southey in the 1830s, connected with the genre searches of the Russian poet. This work prepared the appearance of the “didactic epic” in the poetry of the Russian romanticist in the 1830s–40s.

Key words: ballad, translation, romanticism, V. A. Zhukovsky, Robert Southey.

*Нісевич С. І.,**старший викладач кафедри історії мистецтва та гуманітарних наук
Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва
Львівської національної академії мистецтв*

ТВОРЧІСТЬ ЯК СФЕРА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МИТЦЯ У ТВОРАХ В. ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ ВЕДМІДЬ» ТА С. МОЕМА «МІСЯЦЬ І МІДЯКИ»

Анотація. У статті розглянуто питання творчості як сфери реалізації особистості митця у творах В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» і С. Моема «Місяць і мідяки». Досліджено причини вибору головними героями митців та їхній зв'язок з прототипами; окреслено проблему співвідношення автора та героя-протагоніста. Виявлено типологічно спільні і відмінні риси героїв-митців крізь призму теорій А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, А. Бергсона.

Ключові слова: творчість, художник, мистецтво, реалізація, автор, герой.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Мотив творчості як невід'ємний компонент роману про митця становить основу його формо-змістових особливостей. Зображення обдарованої особистості в момент творення вимагає глибокого розуміння внутрішньої природи творчого процесу та його суб'єкта і водночас зумовлює в оповідних структурах такого типу наявність філософсько-психологічного дискурсу. Останній аспект є особливо актуальний, зважаючи на поглиблений інтерес мислителів доби, зокрема А. Шопенгауера (1788–1860), Ф. Ніцше (1844–1900), А. Бергсона (1859–1941), З. Фрейда (1856–1939), К.-Г. Юнга (1875–1961) та ін. до проблем творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Дослідженню філософсько-психологічного підґрунтя художньої творчості присвячено чимало наукових праць, зокрема Н. Зборовської, П. Білоуса, Р. Піхманця, Л. Брендера, Ю. Коваліва, Н. Саноцької та інших. Частково розглядалася ця проблема і в контексті літературної спадщини В. Винниченка (Т. Скрипка, В. Панченко, І. Василенко) та С. Моема (І. Куницька, О. Вержанська, А. Палій, Р. Чорній). Однак ще зовсім нерозкритим залишається питання творчості як сфери реалізації особистості митця у творах В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» і С. Моема «Місяць і мідяки», що й ставиться за мету цієї статті.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: встановити причини вибору головними героями митців та їхній зв'язок з прототипами; окреслити проблему співвідношення автора та героя-протагоніста; виявити типологічно спільні і відмінні риси героїв митців крізь призму теорій А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, А. Бергсона.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Незважаючи на певні розбіжності у поглядах, усіх вище перелічених вчених об'єднувало заперечення розумового пізнання дійсності та абсолютизація ірраціонального, інтуїтивного, несвідомого в процесі переосмислення життєвих явищ. Саме в області чуттєвого, на їхню думку, захована таємниця творчості, розкрит-

тя якої сприяє розумінню глибин людського буття в цілому. А. Бергсон, наприклад, «трактував творчість як спробу виразити невиразальне – індивідуальну сутність людини» [1, с. 10], а джерелом творчості вважав інтуїцію, «енергію духу», «життєвий імпульс» [1, с. 10]. Ф. Ніцше, розглядаючи мистецтво як порятunek від метафізичного песимізму, відводив йому провідну роль (стосовно моралі) у метафізичній діяльності людини, підкреслюючи, зокрема, що «існування світу виправдано лише як естетичний феномен» [2]. Аналізуючи відомий трактат Ф. Ніцше «Так говорив Заратустра», П. Білоус висноує, що для німецького філософа «<...> творчість – це спосіб самоствердження, один із виявів волі до влади» [1, с. 61].

Значний внесок у розв'язання проблеми творчості зробив класик психоаналізу З. Фрейд. Австрійський психолог убачав джерело творчості в непогамованих інстинктивних потягах. Він уперше науково обґрунтував феномен несвідомого. На думку вченого, енергія первинних потягів, яка не може бути прямо реалізована через «цензуру свідомості», «спроможна сублімуватися, тобто перевтілюватися й переключатися на вищі духовні цілі» [3, с. 78]. Зі слів Р. Піхманця: «<...> у розумінні З. Фрейда мистецтво було своєрідним терапевтичним засобом, необхідним для звільнення художньо обдарованих натур від неврозів та психозів, а також психологічним механізмом компенсації витісненого «принципу вдоволення» [3, с. 97]. Прикметно, що за З. Фрейдом, «висока здатність до сублімації свідчила про елітарність людини, була ознакою і мірою її талановитості» [4, с. 53]. Учений вважав, що творчий процес може стати «високим» способом набуття цілісності суб'єктом і протиставляв його «низькому» (основу якого становить задоволення інстинкту) [4, с. 53].

Таке злиття філософії та психології в розумінні творчого процесу виступає не лише «модерним об'єктом наукового вивчення», а й художнього переосмислення [4, с. 65], відкриваючи нові простори для художньо-естетичних пошуків письменників окресленого періоду. Це, передусім, стосується літературних візрів, у центрі яких – талановиті особистості, які не мислять свого життя без улюбленої діяльності, тож мистецтво постає пріоритетною сферою їхнього самовираження. Указаний аспект знайшов повноцінне й багатогранне втілення у п'єсі В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» (1911) і романі С. Моема «Місяць і мідяки» (1919).

Внутрішня потреба у творчості як способі самоствердження й реалізації, що притаманна самим авторам як креативним особистостям, лягла в основу їх творів про художників. Коли творчість для письменника є покликанням, то «він не так відображає реальність, як відкриває себе. Це відкриття охоплює його світогляд, світовідчуття, прагнення та інтереси, захоплення й розчарування, психологічну напругу й духовне очищення» [1, с. 56]. Важливою в окресленому руслі є проблема співвідношення автора

та героя-протагоніста, адже кожен твір є, передусім, проекцією постаті автора, який «виявляє своє неповторне начало» [1, с. 153]. Як зазначає Р. Піхманець, «<...> кожен автор так чи інакше реалізує себе у власних образних утвореннях» [3, с. 67]. У такий спосіб відбувається подвійний взаємозв'язок: автор – герой, герой – його творчість. Реалізуючи власне творче «Я», письменник відображає коло своїх інтересів, власну світоглядну позицію, переконання, ідеї, але не прямо, а опосередковано, через персонажа-художника, на якого, фактично, перевтілюється, але не завжди ідентифікується з ним. Відповідно проникнення в художній світ героя забезпечує розкодування авторських поглядів. Через такий украй індивідуалізований феномен, як процес творчості, вдається зрозуміти позицію автора, а відтак з'ясувати приховані мотиви поведінки персонажів, які діють у координатах відповідної ідейно-естетичної парадигми, постаючи виразниками певних концепцій.

Характерно, що зазначені письменники захоплювалися мистецтвом і самі малювали. Так, В. Винниченко мав хист до малярства, створивши за життя понад 100 високохудожніх композицій, серед яких – пейзажі, натюрморти, портрети, графічні роботи. Тож присутність образу художника в його літературних творах не є випадковою, а продиктована особистим досвідом. На думку Т. Скрипки, вона є виявом «складної творчої особистості й непогамованої пристрасті до малярства, яка перемагала саму особистість» [5, с. 38]. Можна припустити, що певне відчуття внутрішньої спорідненості з художником-імпресіоністом Сезанном підштовхнуло В. Винниченка до створення образу Корнія в драмі «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», опосередкованим прототипом якого вважають французького живописця. І. Василенко, зокрема, доводить, що існує очевидний зв'язок драми В. Винниченка й роману французького письменника-натураліста Е. Золя «Творчість», де яскраво простежується залежність образу головного героя Клода Лантьє від його реального прототипу Поля Сезанна. З цього приводу сучасний український дослідник В. Панченко пише: «І справді: як і Е. Золя, В. Винниченка цікавить, перш за все, анатомія всепоглинаючої творчої пристрасті, яка вступає в конфлікт з іншими сильними почуттями й потребами людини. Е. Золя в 1885–1886 рр. писав роман із життя паризьких художників; В. Винниченко 1910 р., мешкаючи в Парижі, теж зробив своїх персонажів з українськими іменами мешканцями Вічного міста. Його Корній Канєвич є, мовби, продовженням образу Клода Лантьє» [6]. У цьому випадку внутрішньо-психологічні ознаки прототипа стали «збудником творчої активності письменника» [3, с. 78].

Прообразом головного героя Стріклєнда з роману «Місяць і мідяки» стає художник-постімпресіоніст Поль Гоген, про якого вперше згадано в написаному раніше романі С. Моема «Тягар пристрастей людських», де в розмові з Клаттоном головний герой Філіп Кері дізнається про художника, який покинув сім'ю і, залишившись без засобів до існування, збирається їхати на Таїті. Ця історія, власне, й зацікавила молодого письменника, який, перебуваючи тоді в богемному середовищі Франції, пробував малювати, навіть мав намір присвятити себе цьому виду мистецтва. І хоча пізніше письменник змінив рішення на користь літератури, любов до малярства залишилась у нього на все життя. Упродовж багатьох років Моем колекціонував картини талановитих художників, серед яких його найбільшу увагу привертали імпресіоністи та їхні наступники постімпресіоністи, зокрема й Поль Гоген. Письменник іздив на о. Таїті, де придбав один із шедеврів Поля Гогена – розмальовану скляну панель під назвою «Eve in Paradise». Основними стимулами поїздки С. Моема

в Полінезію, як пізніше він написав у книзі спогадів «Підбиваючи підсумки», було бажання «відновити свою душевну рівновагу», а також зібрати матеріал для давно задуманого «роману, заснованого на житті Поля Гогена» [7, с. 148]. На Таїті письменник провів близько місяця, там він спілкувався з людьми, які знали Гогена, а також відвідував місця, пов'язані з художником, щоб глибше осягнути геній його таланту та якомога ближче підійти до задуманого образу. Творчі особистості С. Моема і Поля Гогена виявилися настільки співзвучними, що, як зазначає І. Куницька, «у результаті роботи над текстом характер ставав все більш самодостатнім (Моем написав про це у «Записних книжках»). Виявилось, що в Стріклєнда набагато більше спільного із самим Сомерсетом Моемом, аніж із Гогеном» [8, с. 345]. Тобто, прообраз художника прокладав шлях до самопізнання письменника.

Важливо, що аналізовані тут письменники не ставили за мету передати точні біографічні дані постатей, які стали прототипами їхніх творів, усіх, насамперед, цікавила доля людини мистецтва як такої, бо ж саме у творчих особистостях вбачали найвищу концентрацію людського духу. Свою увагу автори зосередили на таких актуальних проблемах доби, як «художник і суспільство», «художник і людина», «художник і релігія», «творець і мистецтво», «етика та естетика обдарованої людини», тощо. Такий підхід до літературної інтерпретації представників світу живопису свідчив про новаторство їхнього мислення, відкритість до змін, активну взаємодію з тенденціями часу, охопленого філософсько-естетичними пошуками.

Відгомін концепцій провідних філософів часу, зокрема А. Шопенгауєра, Ф. Ніцше, А. Бергсона, на проблемно-тематичному та образно-смісловому рівнях простежується в окреслених творах, знаходячи найбільше втілення у структурі провідних персонажів – непересічних особистостей, які, одержимі ідеєю мистецтва, нехтують усім, що не вписується в її рамки. Така установка живописців безпосередньо виводить на узагальнення А. Шопенгауєра про творчий процес як «самозвільнення людини від поривань позарозумової основи світу – Світової волі через незацікавлене споглядання чистих ідей» [9, с. 13]. У такий спосіб, через подолання суб'єкт-об'єктної розірваності, людині відкривається «справжня сутність світу». Найвищим виявом творчого генія, за А. Шопенгауєром, є здатність «людини перебувати в стані чистого споглядання об'єктивації волі, а шлях осягнення цього стану полягає у зреченні всього особистого» [9, с. 13].

Еталонним зразком зречення буквально всього задля повної реалізації творчого потенціалу можна вважати Стріклєнда в романі С. Моема «Місяць і мідяки», який покинув сім'ю, друзів, зруйнував кар'єру, став «подвижником» заради мистецтва. Як презентує оповідач, він «не дбав ні про що, чим люди звикли прикрашати чи упримнювати своє життя. Лишався байдужим до грошей. Зовсім не дбав про славу. Його навіть не можна похвалити за те, що він не піддавався світським спокусам і не йшов задля них на поступки, як більшість з нас, – бо для нього не існувало спокус» [10, с. 167]. Схожа поведінкова модель властива й Корнію з драми В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь». Щоб реалізувати свій мистецький задум, він змушений іти на жертви, нехтуючи інтересами сім'ї, передусім здоров'ям дитини, що для нього самого є болючим. У нестримному творчому пориві Корній відкидає всі звинувачення дружини й матері, й, зрештою, власні докори сумління. Натомість озброюється озвученим Сніжинкою принципом «мистецтва заради мистецтва»: «Артист мусить бути вільним од усього і жертвою тільки краси!» [13, с. 280]. І хоча надміру ефектні манери

Сніжинки свідчать про фальшивість її гучних висловлювань, Корній хапається за них, як потопаючий за соломинку.

У результаті, відмовляючись заради творчості від зв'язків із зовнішнім світом, і Стрікланд, і Корній прирікають себе на самотність та страждання, які стають формою їхнього буття у світі. У такій установці Стрікланда О. Вержанська вбачає наслідок і розвиток шопенгауерівського фаталізму, запрограмованість «людини на егоїзм і страждання й бачення людського життя як низки безперервних страждань» [13, с. 7]. На витоки ідейно-естетичних поглядів письменника у філософії А. Шопенгауера вказує й А. Палій у дисертації «Проблема конфлікту і характеру в произведениях С. Моэма 30-х – 40-х годов (на материале повестей и рассказов)» (1977 р.). Цю тезу цілком можна віднести й до героя В. Винниченка, який, маючи повноцінну родину, створює в її середовищі власну автономію, таким чином захищає себе і своє мистецтво від небажаних втручань, добираючись відносної свободи. Оточуючі й рідні Стрікланда та Корнія звинувачують чоловіків у егоїзмі, проте їхній егоїзм специфічний – породжений жадібністю до творчості та прагненням до волі. Суспільство (сім'я, діти, матеріальні потреби) не дає можливості реалізувати повністю свій творчий потенціал, диктує свої закони. І який би шлях не обрали головні герої – безкомпромісного слідування мистецькому поклику чи хитання між покликанням і обов'язком, все одно приречені на страждання.

Згідно з Ф. Ніцше, подолання такого стану, а відтак повноцінне осягнення можливостей життя, можливе за умови поєднання в процесі творчого переосмислення діонісійського й аполлонівського начал. Якщо перше асоціюється з таємною глибиною буття, темнотою «невпорядкованого хаосу, що безупинно прагне до оформлення», то останнє, тобто аполлонівське, – з «раціонально-формулюючим началом, яке стримує дикі пориви діонісійського світовідчуття». Згідно з висновками Н. Саноцької, залучення «людини до цих антагоністичних основ буття відкриває в її житті перспективу, яка виходить далеко за межі біологічного існування. Здатність перебувати в безперервному процесі творення та переоцінки цінностей наповнює життя людини справжнім змістом, робить його насиченим і динамічним» [9, с. 14]. Відповідно до вчення філософа, саме діонісійство послужило «джерелом неспокою, страждань, сумніву» для Стрікланда та Корнія. А мораль, релігія і мистецтво, що репрезентували аполлонівське начало, мали забезпечити «регламентацію, гармонію, естетичну вираженість творчого процесу» [9, с. 14]. Проте такого синтезу не відбулося, обидва художники до останніх хвилин залишалися в полоні «стихійного вітального творчого пориву», що призвело до фатальних наслідків.

Усе ж ступінь осягнення повноти життя, а також самооцінка та рівень відповідальності за власний вибір, у героїв В. Винниченка і С. Моэма відрізняються. Якщо для Корнія властиве хворобливе переживання власного поклику, то Стрікланд поводить впевнено й навіть зверхньо, свідомо дратуючи громадськість. У душі ніцшеанства Стрікланд мало переймався проблемами узгодження особистої моралі із суспільною, він зневажливо ставився до невдах на зразок Дірка Струве. Коли той, усе йому пробачивши, запросив Стрікланда їхати з ним у Голландію після смерті Бланш, то у відповідь отримав лише глузливе: «Потрібен ти мені – туптанчик» [10, с. 147]. Оповідача зацікавило, чи не зрушило Стрікланда його запрошення, на що отримав відповідь: «Ні. Глупство і сентименти» [10, с. 151]. Така поведінкова модель персонажа роману «Місяць і мідяки» наводить на аналогії із ніцшеанською концепцією «надлюдини», втіленням якої він виступає. Епітети «обраний», «геніальний», «великий», «недосяжний»

у поєднанні з «високомірний», «жорстокий», «безжалісний», якими наділяють художника всі, хто його знав чи бачив його картини, стають лейтмотивними характеристиками образу. Беззаперечний вплив філософії Ф. Ніцше на творчість С. Моэма помітив і Л. Брендер. Англійський літературознавець переконаний, що художник Стрікланд – це «типовий приклад ніцшеанського героя», що особливо «відчувається у разі трактування автором цинізму, жорстокості, егоїзму, ізоляваності індивіда від суспільства» [11, с. 46]. І хоча С. Моэма не можна назвати палким прихильником учення Ф. Ніцше, він був добре обізнаний із творами видатного філософа, про що свідчить, зокрема, згадка в його романі «The Explorer» («Дослідник») (1907) про книгу Ф. Ніцше «Весела наука» (1882). Світогляд С. Моэма формувався саме в період захоплення новомодними теоріями бергсонізму й ніцшеанства, що не могло не позначитись і на творах письменника.

Натомість Корнію із п'єси «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», на відміну від Стрікланда, згідно з Ф. Ніцше, властива «мораль рабів», яка сформувалася під впливом античної філософії та християнської релігії. Характерними ознаками такої моралі є співчутливість до хворих, слабких, захист інтересів суспільства, роздвоєність, невдоволення собою, сумніви і нерішучість. Такі риси чітко простежуються в образі митця, свідомість якого заповнили постійні сумніви, а його нерішучість створює перепони на шляху до надлюдини. Так, якщо спочатку Корній і слухати не хоче про продаж полотна, рішуче заявляючи: «Я ніяке полотно не продаю, панове... От есть!», відмовляючись розуміти загрозливу ситуацію для життя Лесика [12, с. 280], то пізніше вагається, й на питання Рити, чи продає полотно, відповідає: «Не знаю... Підожди трохи» [12, с. 286]. Потім знову слідує категоричне «Ні!» [12, с. 287]. А коли Рита приходить до артистичного кабаре з Муленом, то Корній, дивуючи всіх, грає в карти на полотно, щоб тільки «викупити» дружину: «Програю, ваше полотно і ... Чорна Пантера. Виграю... моє полотно... і ... Чорна Пантера» [12, с. 301]. Саме на «ніцшеанському рівні подолання людського» розглядає образ Корнія І. Василенко, зазначаючи, що «внутрішній конфлікт цього твору виноситься на рівень трагедії: шлях Корнія до надлюдини-митця й марність його жертви в зіткненні з дійсністю. Герой стає антигероєм, жертва звичайною байдужістю, а крах – безпробудним сном» [14, с. 79].

Зазначені твори яскраво ілюструють й визначальну в концепції інтуїтивізму метафору «життєвого пориву», яка була обґрунтована в праці «Творча еволюція» А. Бергсона (1907) [15, с. 16]. Відносячи творчість до сфери позасвідомого, яку вважав початком життя, філософ порівнював творчий процес із тваринним інстинктом. На його переконання, «свідомість представляє потребу у творчості, але вона проявляється тільки там, де творчість можлива. Вона засинає, коли життя приречене на автоматизм, але вона негайно прокидається, коли з'являється можливість вибору» [16]. З теорії А. Бергсона випливає теза про неусвідомленість «творчого пориву» генія, відповідно безкорисливість та абсолютну відсутність розрахунку в його діях.

Подібну ситуацію спостерігаємо на прикладі художника Стрікланда, який, відчувши потребу у творчості, робить свій вибір на користь мистецтва, назавжди звільнившись від автоматизму усталеного життя біржового маклера. Незрозумілу поведінку генія намагається пояснити оповідач-письменник, у словах якого очевидний відгомін концепції А. Бергсона: «<...> чи не було – питав я себе – у Стрікландовій душі вродженого творчого інстинкту? Приглушений обставинами життя,

він невблаганно розростається, мов ракова пухлина в організмі; урешті заволодіє усім його еством і з фатальною невідворотністю змусив діяти <...>» [10, с. 66]. Саме в стані творчого запалу й створює Стрікланд свої шедеври, які пізніше так «гіпнотизують» глядачів.

Така ж спонтанність та одержимість на межі з тваринним інстинктом характерні й для Корнія – Білого Ведмеда в п'єсі В. Винниченка, коли художник, попри смерть сина, у стані творчого збудження продовжує малювати свій шедевр. Найбільш яскраво роздвоєність особистості Корнія, вагання, душевні муки від неспроможності повної реалізації творчого потенціалу виражені у сценах, де автор вдається до змалювання процесу творчості. І саме тут розкривається вся сутність живописця. Указані нюанси були добре знайомі В. Винниченку як художникові, тому неймовірно майстерно передає стан несамолюбного запалу й боротьби головного героя «між тривогою й артистичним чуттям» [12, с. 326]. У творі спостерігається перемінлива перемога то життя, коли Корній з болем дивиться на мертву дитину й дружину, яка страждає, то мистецтва, коли він, малюючи свій шедевр, забуває про все, намагається схопити «те, що треба», і вже не бачить труп власного сина, матір у болючій скорботі, а тільки «чудний вираз лиця» Рити й саме ті «рисочки» на ідеально блідому обличчі Лесика.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямі. Тож, аналізовані образи художників ведуть до розуміння авторських задумів. У кожному з них проглядаються душевні боріння й натхненні пориви письменника-творця, закоханого в мистецтво. Завдяки зверненню до інших видів мистецтва, зокрема живопису, майстрам пера вдалося вийти за межі суто літературного матеріалу, виразити складні проблеми творчості в ширшій ідейно-естетичній площині, імплементувати новітні філософсько-естетичні теорії.

Отримані результати не претендують на вичерпність зазначеної проблеми, однак відкривають перспективи подальших досліджень образу художника з філософсько-психологічного ракурсу.

Література:

1. Білоус В.П. Психологія літературної творчості: навчальний посіб. – К.: Академвидав, 2014. – 216 с.
2. Ницше Ф. Рождение трагедии или эллинизма и пессимизм (пер. с нем. А. Михайлова). (Електронний ресурс) – URL: http://royallib.com/book/nitsche_fridrih/roждение_tragedii_ili_ellinstvo_i_pessimizm.html.
3. Піхманець Р.В. Психологія художньої творчості / АН УРСР. Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка; Відп. ред. І. О. Дзевєрін – К.: Наук. думка, 1991. – 164 с.
4. Зборовська Н.В. Психоаналіз і літературознавство: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 392 с.
5. Володимир Винниченко – художник: альбом (упорядкув. та комент. С. Гальченка і Т. Маслянчук). – К.: Мистецтво, 2007. – 224 с.
6. Панченко В. Творчість Володимира Винниченка 1902–1920 рр. у генетичних і типологічних зв'язках з європейськими літературами (Електронний ресурс). URL: <http://library.kr.ua/books/panchenko/p1.shtml>.
7. Моэм У. С. Подводня итоги; пер. с англ. М. Лорие. – М.: Высшая школа, 1991. – 559 с.
8. Куницька І. Роман-біографія як жанровий різновид модерністського роману (С. Моєм «Місяць і мідяки») / Сучасні літературоз-

навчі студії. У просторі наукового пошуку В. І. Фесенко. – 2014. – № 11. – С. 342–348.

9. Саноцька Н.Я. Феномен творчості: трансформація смислових вимірів у європейській історико-філософській традиції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.05 «Історія філософії». – Львів, 2011. – 21 с.
10. Моєм В.С. Місяць і мідяки; На жалі бритви: Романи (Пер. з англ.); Передм. І. О. Влодавської; Худож. А. З. Толкачова. – К.: Дніпро, 1989. – 574 с.
11. Чорний Р.П. Творчість В. С. Моєма в українській і російській рецепції і перекладах: дис. ... кандидата філол. наук: 10.01.05. – Тернопіль, 2006. – 197 с.
12. Винниченко В.К. Вибрані п'єси / Упоряд.: М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела; авт. вступ. ст. М. Г. Жулинський. – К.: Мистецтво, 1991. – 605 с.
13. Вержаська О.М. Етичні та естетичні погляди У. С. Моєма в контексті масової культури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури». – Х., 2006. – 19 с.
14. Василенко І.М. Опозиція між мистецтвом і життям у драмі В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» та в романі Е. Золя «Творчість» / Літератури світу: поетика, ментальність і духовність. – 2013. – Вип.1. – С. 75–84.
15. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – початок XX ст.: підручник: у 10 т. – К.: ВЦ «Академія», 2013. – Т. 1: У пошуках іманентного сенсу. – 2013. – 512 с.
16. Бергсон Анри. Творческая эволюция (Електронний ресурс). (пер. из франц. В. А. Флерова). – М.: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998. – URL: <http://psylib.org.ua/books/bergs01/txt03.htm>.

Нисевич С. І. Творчество как сфера реализации личности художника в произведениях В. Винниченко «Черная Пантера и Белый Медведь» и С. Моэма «Луна и грош»

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы творчества как сферы реализации личности художника в произведениях В. Винниченко «Черная Пантера и Белый Медведь» и С. Моэма «Луна и грош». Исследованы причины выбора главными героями художников и их связь с прототипами; очерчена проблема соотношения автора и героя-протагониста. Выявлены типологически общие и отличительные черты героев-художников сквозь призму теорий А. Шопенгауэра, Ф. Ницше, А. Бергсона.

Ключевые слова: творчество, художник, искусство, реализация, автор, герой.

Nisevych S. The creative work as a sphere of realization of the artist's personality in the works by V. Vynnychenko "The Black Panther and the Polar Bear" and by S. Maugham "The Moon and Sixpence"

Summary. The article deals with the issues of creativity as a sphere of realization of the artist's personality in the works by V. Vynnychenko "The Black Panther and the Polar Bear" and by S. Maugham "The Moon and Sixpence". The reasons for choosing artists as the main characters and their connection with prototypes have been investigated. The problem of the relationship between the author and the protagonist has been outlined. Typologically common and distinctive traits of the characters-artists have been discovered through the prism of the theories by A. Schopenhauer, F. Nietzsche, A. Bergson.

Key words: creative work, artist, art, realization, author, character.

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

---

*Іваницька Н. Л.,**доктор філологічних наук,**професор кафедри методики філологічних дисциплін та стилістики української мови
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*

ПОНЯТТЯ – СЛОВО – ТЕРМІН (НА МАТЕРІАЛІ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ)

Анотація. У статті здійснено спробу дослідити сучасну наукову мову в аспекті номінування й металінгвістичного закріплення понять термінологічною системою сучасного педагогічного дискурсу. Основний вектор дослідження спрямовано на доведення тези про своєрідність динамічних процесів, що детермінуються динамікою пріоритетів у формуванні нових економічних, політичних, соціальних реальностей та їх впливу на сучасні філософські категорії, проблеми, завдання міжнародного масштабу. Виокремлено головні ознаки педагогічних термінів. Наголошено на актуальності утворення й поширення в педагогічній науці неодиослівних термінів на базі чіткого розмежування поняттєвих та термінологічних орієнтацій у дослідженнях і металінгвістичному номінуванні субстанцій сучасної педагогічної науки.

Ключові слова: номінація поняття, термін, педагогічний термін, структура терміна, одиослівні / кількаслівні терміни.

Постановка проблеми. Сучасний педагогічний дискурс характеризують, на нашу думку, два взаємопов'язані і водночас протилежно спрямовані вектори: традиція і новаторство. В обох випадках науковці послуговуються постулатами у вигляді термінологічної системи у складній метамовній стихії поняттєвих визначеностей цієї науки.

Масштаб і складність викликів і завдань, що їх концентрують динамізм та інноваційний тип прогресу, інформаційний вибух, висувають на перший план усвідомлення ролі і самодостатності окремої людини, підвищення вимог до її компетентності в усіх сферах життєдіяльності, зокрема у педагогічній. Абсолютно нові завдання висуває світ перед людиною як об'єктом і суб'єктом педагогічного процесу. Постає завдання – по-новому визначити мету освіти і функції освітнього процесу. Здатність навчатися впродовж життя задля власної конкурентоспроможності, успішності – це ключове завдання реформування освіти в країні.

Як у всіх науках, у педагогіці, зрозуміло, на перший план висувають методологію цієї науки, яка також отримала термінологічну конкретизацію у вигляді загальнофілософської методології, загальнонаукової методології, спеціальної педагогічної методології (стосується методів, прийомів, специфічних для педагогічної науки). Методологічною основою педагогіки як науки є філософія, а загальнофілософська методологія у педагогіці складає частину філософської проблематики педагогіки. Першочергове методологічне значення для педагогіки мають основні принципи чи закони діалектики, згідно з якими педагогіка в її поняттєво-термінологічному представленні постає в її істотних зв'язках з різноманітними явищами дійсності, суспільними й культурними феноменами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемними постають зараз питання, які донедавна перебували або

на периферії мовознавства, або вважалися абсолютними аксіомами, які, отримавши статус надійності, легко заповнювали змістову складову наукової педагогічної мови та не викликали особливих суперечностей у номінаціях термінологічного плану. Людина з властивою їй здатністю бачити, засновувати й творити нове в небаченому динамізмі сучасної цивілізації постає об'єктом сучасної педагогічної науки, який постійно реалізується в самопізнанні, саморозвитку, самовдосконаленні (В.Г. Кремень, С.О. Сисоєва).

Абсолютно з нових позицій багато науковців підходять якщо не до вирішення, то до пошуків шляхів і способів розв'язання глобальних філософсько-педагогічних проблем, сконцентрованих на усвідомленні нелінійної динаміки в пізнанні, утвердженні синергетичного підходу в освітанських стратегіях, а відтак до проблеми формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття (Л.Д. Бевзенко, В.Г. Буданов, М.Т. Громкова, Л.В. Губерський, Р.С. Гуревич, В.Г. Кремень, В.В. Ільїн, Б.Б. Кадемцев, В.В. Краєвський, В.О. Кудін, Е. Морін, В.І. Мудрак, С.О. Сисоєва).

Метою статті є показати об'єктивний динамізм і відносність поняттєво-термінологічних визначеностей сучасної педагогічної науки.

У дослідженні зроблено спробу реалізувати такі завдання:

- наголосити на своєрідному динамізмі утворення, функціонування й металінгвістичного закріплення слівоназв у сучасному педагогічному дискурсі;
- виокремити основні ознаки педагогічних термінів;
- довести актуальність утворення й поширення в педагогічній науці неодиослівних термінів;
- обґрунтувати необхідність чіткого розмежування поняттєвих та термінологічних орієнтацій у дослідженні й металінгвістичному номінуванні педагогічних реальностей.

Об'єкт дослідження – український науковий дискурс.

Предмет дослідження – динаміка й відносність у системі термінів українського педагогічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Заявлена тема орієнтує дослідницький вектор на максимально розширений об'єм матеріалу, в ідеалі репрезентований кількісними показниками педагогічних постулатів, зареєстрованих у вигляді термінів цієї науки. Оскільки сама тема в сукупності елементарних завдань має швидше оглядовий характер із бодай деякими авторськими вкрапленнями рекомендаційності, то ми використовували в основному емпіричний матеріал монографій, авторефератів, наукових статей, з яких добиралися приклади (380 зразків – Н. Л.).

Ми неодноразово концентрували увагу на визначенні терміна як металінгвістичної іменникової словоназви цього непростого наукового денотата, зводячи різноаспектні критерії до найголовнішого – «термін номінує поняття» [10, с. 13].

Саме «понятійність» спричиняє утворення того чи іншого терміна, його утвердження в терміносистемі, тимчасове (підкреслюємо, *тимчасове* – *Н. Л.*) функціонування, поступове нівелювання та зникнення як такого, що починає не задовольняти номінування зміненого в процесі пізнання поняття.

Знову ж таки доводиться в кожному конкретному випадку послуговуватися ознаками, які вчені виокремлюють, характеризуючи той чи інший термін, звертаючись до інтерпретаційного поля як його металінгвістичної назви. Саме такий підхід (триєдине начало: позамовну домінанту, структуру та функцію) ми використовуємо, характеризуючи педагогічні терміни, подаючи деякі узагальнення стосовно їх тлумачень у словниках. У найширшому розумінні термінів, як і в звужених підходах до терміноутворення та термінофікацій педагогічних термінів, ми орієнтуємось на науковий дискурс – українську наукову мову як джерельну базу, яка дозволяє досліджувати термін як унікальний науковий феномен, його різноаспектну динамічну природу.

Аналіз зібраного для дослідження матеріалу за кількісно-якісними показниками дозволяє виокремити такі найголовніші ознаки сучасного педагогічного дискурсу:

- широка вживаність абстрактних іменників: *систематизація, впорядкованість, конструювання, оновлення, підвищення, становлення, усвідомлення, педагогізація, інтернаціоналізація, періодизація, комплекс, піднесення, апробація, схематизація, зростання, незалежність, обґрунтування, узагальнення;*

- надзвичайна активізація прикметникових словоназв атрибутивних денотатів у ролі елементів, які розширюють семантичний обсяг іменникових словоназв предметних денотатів як термінологічних однослівних визначеностей: *дослідницький проект, педагогічний проект, інформаційний проект, творчий проект, рольовий проект, практично-орієнтований проект, дидактико-методичний проект;*

- поява великої кількості нових однослівних педагогічних термінів на зразок: *самоосвіта, самореалізація, саморозвиток, самоідентифікація, самовираження, самоповага, самоконтроль, взаємоповага, учитель-новатор, толерантність, гостинність, гуманізм, цивілізація, людино-орієнтована модель;*

- функціонування в педагогічному писемному дискурсі окремих слів та словосполучень «у лапках», чим учені емпірично засвідчують тимчасове невходження відповідних номінацій до складу термінів: *концепція «нового» гуманізму, модель «непедагогічного» дискурсу та інші;*

- активізація процесу «вторгнення» в педагогічну терміносистему загальнонавчаних наукових термінів: *педагогічні дисципліни – дисципліни педагогічного циклу; педагогічні праці – діапозон педагогічних праць; педагогіка – сфера педагогіки.*

За структурою педагогічні терміни можна умовно поділити на три групи: **однослівні, двослівні та багатослівні.**

Основу наукового педагогічного дискурсу, звичайно, складають **однослівні** терміни: *педагогіка, методика, дидактика, педагог, студент, абітурієнт, освіта, навчання, виховання, школа, вихователь, диплом, докторантура, університет, академія, інститут, інтернат, урок, лекція, клас, коледж, гімназія, колегіум, колоквиум, методика, навчання, тест, рейтинг, самовдосконалення, семінар, семестр, оцінка, бал, учитель тощо.* Такі одиниці засвідчують словники педагогічних термінів та їх широка вживаність у сфері ключових слів до наукових праць у сучасній педагогічній науці.

Двослівні терміни також засвідчені термінологічними словниками та словниками-довідниками педагогічних термінів: *реформування освіти, модернізація освіти, мобільність знань, зміст навчання, технологія навчання, технологія учіння, професійна культура, дистанційне навчання, професійне самовдосконалення, професійна компетентність, комп'ютерні технології, технологічна культура, педагогічна культура, інтегроване навчання, творче мислення, неперервна освіта, позааудиторне навчання, проблемна ситуація, навчально-виховний процес, експериментальна модель, навчальне середовище, евристичне навчання, розвивальне навчання, суміжні науки, модульно-варіантне навчання, міжкультурне спілкування, педагогічна взаємодія, ділова гра, навчально-педагогічні ігри, професійна діяльність.* Такі й подібні двослівні номінації перетворилися в понятійно-словесні комплекси, у яких простежується корелятивний зв'язок чи корелятивна нерозривність іменникових та прикметникових сем. Термінологічний статус таких номінацій підтверджує важливість кожного елемента та неможливість будь-яких трансформацій. Отже, з лінгвістичного погляду такі двослівні номінації «вписуються» в термінологію, активно поповнюючи склад термінів сучасної педагогічної науки.

Лівову частку двослівних педагогічних термінів складають розширені назви, у ролі стрижневої частини яких використовуються загальнонавчани однослівні назви, що утворюють центр педагогічної термінології (*знання, навчання, виховання, компетентність*). Уживані при таких назвах (однослівних термінах) прикметникові словоназви, активізувавши процес розширення їхнього семантичного обсягу, призвели до утворення й термінологічного узаконення великої кількості двослівних педагогічних термінів: *спеціальні знання, соціальні знання, нові знання, інноваційні знання, педагогічні знання; художньо-естетичне навчання, інтегроване навчання, диференційоване навчання, дистанційне навчання, професійно-технічне навчання, білінгвальне навчання, професійно-орієнтоване навчання, компетентно-орієнтоване навчання; медійна компетентність, педагогічна компетентність, білінгвальна компетентність, професійна компетентність, інформаційно-аналітична компетентність, ключові компетентності, математична компетентність тощо.*

Своєрідної актуалізованої визначеності в сучасному педагогічному дискурсі набувають деякі прикметникові словоназви, що концентрують і водночас прогнозують нові ідеї, підходи й напрями педагогічної науки, наприклад, *нетрадиційний (нетрадиційний урок, нетрадиційний напрям, нетрадиційний метод тощо).*

Багатослівні терміни (терміни, до складу яких входить більше 2-х повнозначних слів), що їх фіксують термінологічні словники або такі, що ними послуговуються науковці, включаючи їх у перелік «ключових слів» до своїх наукових статей): *нові технології навчання, європейська інтеграція освіти, європейський простір вищої освіти, академічна мобільність вищої освіти, європейський освітній простір, методичні засади професійного навчання.*

У плані дослідження структурної варіативності педагогічних термінів у сучасному педагогічному дискурсі неабияку увагу привертає деяка зміна вектору металінгвістичної репрезентації сучасної наукової мови загалом, а зокрема педагогічного дискурсу. Якщо донедавна еталонним виміром наукового тексту можна було вважати абсолютне переважання в ньому

іменникових абстрактних словоназв у сфері повнозначних слів, то зараз виразним кількісним показником почав виступати прикметник, нерідко «претендуючи» на роль обов'язкової складової невіднослівного педагогічного терміна: *педагогічний процес, педагогічна взаємодія, педагогічні методи, педагогічний експеримент, педагогічні засоби, педагогічні дисципліни, післядипломна освіта, середня освіта, вища освіта, професійна самореалізація, креативне мислення* тощо.

«Прикметникова стихія» міцно вкоренилася в тлумаченнях як однослівних, так і кількаслівних педагогічних терміноназв: *реферат* – короткий виклад <...>, *самовиховання* – систематична, свідомо діяльність (людини) <...>, *систематизація* – розумова діяльність <...>, *споглядання* – емпіричний ступінь (пізнання) <...>, *стрес* – емоційний стан (організму) <...>, *творчість* – продуктивна людська діяльність <...>, *урок* – основна організаційна форма (навчально-виховної роботи в школі) <...>, *факторний аналіз* – математично-статистичний метод (обробки кореляційних матриць) <...>, *ціннісні орієнтації* – вибіркова, відносно стійка система (спрямованості інтересів і потреб особистості) <...>, *консолідовані школи* – <...> школи тощо.

У цьому складному загальнонауковому процесі виникає необхідність у розмежуванні двох різновидів прикметникових словоназв стосовно утворення й утвердження нових педагогічних термінів. Із одного боку, це такі прикметникові словоназви при іменниках, які набули статусу новоутворених двослівних чи кількаслівних термінів (*комунікативна самореалізація, навчально-пізнавальна самореалізація*), а з іншого боку, педагогічний дискурс наповнюють прикметникові словоназви іншої природи, хоча активно вживаються при однослівних та кількаслівних термінах (*принципова самореалізація, активна самореалізація, суттєва компетентність*). Торкаючись проблеми прикметникового «засилля» мовотворчості загалом, як і «вторгнення» прикметників у педагогічну термінологію зокрема, потрібно не забувати про функціонування великої кількості усталених у мововжитку конструкцій із прикметниковими словоназвами атрибутивних денотатів при іменниках, перетворивши такі конструкції в узвичаєні мовні штампи: *голод – страшний голод, праця – важка праця, давнина – сива давнина, чесноти – людські чесноти, любов – материнська любов, молитва – щира молитва, хмара – чорна хмара, сні – пророчі (віщі) сні, флейта – чарівна флейта* тощо.

На фоні вище викладеного як своєрідних гіпотез та ідей стосовно наукового педагогічного дискурсу, зорієнтованого на педагогічну термінологію, звичайно, в абсолютній опозиції перебувають іменникові словоназви предметних денотатів типу: *світлий, безглуздий, гіркий* тощо. Принагідно хотілося б відзначити, що зараз навіть увесь неосяжний масив терміноназв наук невідступно супроводжує прикметникова словоназва «сучасний» (*сучасна лінгвістика, сучасна історія, сучасна медицина, сучасна політологія*) – назва, яка засвідчує оновлений зміст і водночас зобов'язує дослідників розглядати глобальні проблеми й мікропроблеми цих наук із позиції нових підходів до їх вирішення.

Частково «претендують» на термінологічний статус багатослівні структури, що за частотою функціонування в педагогічних текстах переважають як однослівні, так і двослівні педагогічні терміни: *динаміка світових тенденцій розвитку освіти, випереджувальна модель розвитку педагогічної освіти,*

нова модель підготовки майбутнього вчителя, вільний розвиток суб'єктів навчального процесу, дидактична модель креативно спрямованого змісту освіти, модернізація національної вищої освіти, принцип інтеграції змісту навчальних дисциплін, концептуально новий підхід до історії педагогіки, виїзне практичне заняття тощо.

Закономірним у пізнанні й науковому узагальненні, а далі – в номінуванні результатів узагальнення, «обрамлених» у терміни, постає також процес **детермінологізації**. Як утворення й «узакопчення» термінів є довготривалою і необхідною ланкою в термінотворенні, так і явище детермінологізації є абсолютно необхідним феноменом у цьому надзвичайно складному процесі, лівову частку якого детермінують дефініції термінів.

Висновки.

1. Аналіз наукового педагогічного дискурсу в аспекті терміновживання показує, що теоретична педагогіка пропонує багатий інвентар мовної репрезентації дослідницьких процедур, що спираються на традиційний, новий чи оновлений, свій та запозичений термінологічний апарат.

2. Педагогічні терміни не існують ізольовано один від одного, вони поєднані між собою близькістю денотативних субстанцій, понять, які вони номінують. Ця сентенція стосується й динаміки змін у змісті понять і відповідних термінів, засвідчуючи ступінь вивченості педагогічної реальності.

3. Констатація відносності в характеристиці педагогічних термінів, як і наукових термінів загалом, служить лише незаперечним фактом для доказовості різноманітних наукових тверджень їх вірогідності, утвердження в ролі постулатів у науковому українському дискурсі, <...> що залишаються прислівникові номінації чи їх семантичні еквіваленти: багато, мало, часто, рідко, почасти, досить, здебільшого, більшою мірою, в більшій мірі, в більшій чи меншій мірі тощо, як і подібні за семантичним діапазоном дієприкметники вивчені, апробовані, узвичаєні тощо у контекстах із відсутніми кількісними показниками відповідних номінацій.

4. На часі постає семантична характеристика педагогічних термінів, яка передбачає аналіз їх значень. Щоб дослідити семантичну організацію українських педагогічних термінів, потрібно проаналізувати семантичні розряди, що утворюють цю систему, а отже, й за усталеними нормами української наукової мови дати їм (цим розрядам – *Н. Л.*) відповідні назви, розширивши, конкретизувавши, а отже, й поглибивши сам простір подальших наукових пошуків.

5. Окремої уваги заслуговують питання, пов'язані з дослідженням інтерпретації визначень педагогічних термінів, оскільки саме цей металінгвістичний матеріал, зафіксований у словниках, може слугувати формальним показником стану й перспектив розвитку педагогічної науки загалом.

6. Невідкладною вбачається необхідність створення нового термінологічного тезауруса на матеріалі педагогічних текстів із урахуванням співвідношення спеціальної (термінологічної) і неспеціальної лексики, зорієнтованої на логіко-понятійний зміст сучасної педагогічної науки.

7. Першочерговим завданням для науковців-теоретиків постає підготовка адаптованих до потреб дидактики вищої й загальної освіти різноманітних довідників термінів для широкого кола користувачів, складених на базі реального, а не традиційно змодельованого втілення структури мови в мовленні з використанням корпусу сучасних писемних і уснованих педагогічних текстів.

Література:

- Андрущенко В.П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття. Київ: Знання України, 2011. 1099 с.
- Андрущенко В.П. Освіта без насильства. Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис. Київ. 2017. № 3. С. 7–13.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
- Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
- Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю., Козяр М.М. Інформаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців / за ред. Р.С. Гуревича. Львів: ЛДУ БЖД. 2015. 380 с.
- Енциклопедія освіти Акад. пед. наук України / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С.Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
- Зязюн І.А. Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти. Педагогіка толерантності. 2001. № 3. С. 58–61.
- Іваницька Н.Л. Змістова й формальна складові інтерпретаційного поля термінів у галузевих словниках сучасної української літературної мови. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія «Філологія» (мовознавство): зб. наук. праць / гол. ред. Н.Л. Іваницька. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 20–26.
- Іваницька Н.Л. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах: монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 266 с.
- Іваницька Н.Л. Про «ключові слова» до статей у збірниках наукових праць з мовознавства Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія «Філологія» (мовознавство): зб. наук. праць / гол. ред. Н.Л. Іваницька. Вінниця: ТОВ фірма «Планер». 2015. Вип. 21. С. 18–24.
- Іваницька Н.Л. Розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство): зб. наук. праць / гол. ред. Н.Л. Іваницька. Вінниця: ТОВ фірма «Планер». 2004. Вип. 20. С. 33–40.
- Кадемія М.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник. Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2009. 260 с.
- Коломієць А.М. Проблеми інформатизації освіти. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної освіти. Харків: НТУ «ХНУ». 2010. С. 134–139.
- Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: монографія. Вінниця: Глобус-Прес, 2006. 348 с.
- Лазаренко Н.І. Культура мовлення викладача як невід'ємна складова ключових компетентностей сучасного педагога Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія «Філологія» (мовознавство): зб. наук. праць / гол. ред. Н.Л. Іваницька. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 36–42.
- Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / авт-упор. Л.Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко. Ніжин: видавець П.П. «Лисенко М.М.», 2014. 108 с.
- Мова та культура у новій Європі: контакти і самотність: зб. наук. доп. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. 672 с.
- Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель): монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2009. 432 с.
- Селіванова О.У. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля; Київ, 2006. 716 с.
- Сисоєва С. О. Педагогічні технології. Енциклопедія освіти АПН України / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 660–661.
- Словник іншомовних слів / уклад. Л.О. Пустовий та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.
- Словник української мови: В 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980.
- Філософський енциклопедичний словник. / Ред. колегія В.У. Шинкарук (голова), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
- Широков В. А. Елементи лексикографії. Київ: Довіра, 2005. 304 с.

Іваницька Н. Л. Понятіе – слово- термин (на матеріалі педагогічних термінів)

Анотація. В статті предпринята попытка исследовать современную научную речь в аспекте номинации и металингвистического закрепления понятий терминологической системой современного педагогического дискурса. Основной вектор исследования направлен на доказательство тезиса о своеобразии динамических процессов, которые детерминируются динамикой приоритетов в формировании новых экономических, политических, социальных реальностей и их влияния на современные философские категории, проблемы, задачи международного масштаба. Выделены главные признаки педагогических терминов. Отмечена актуальность образования и распространения в педагогической науке неопределенных терминов на базе четкого разграничения понятийных и терминологических ориентаций в исследованиях и металингвистической номинации субстанций современной педагогической науки.

Ключевые слова: номинация, понятие, термин, педагогический термин, структура термина, однословные / неопределенные термины.

Ivanytska N. Concept – word – term (by the example of pedagogical terms)

Summary. The article is supposed to be a fragment of the study of contemporary scientific language in the aspect of nominating and metalingual consolidation of concepts by the terminological system of contemporary pedagogical discourse. The main vector of the research is directed at the proof of the thesis about the uniqueness of the dynamic processes, which are determined by the dynamics of priorities in the formation of new economic, political, social realities and their influence on modern philosophical categories, problems, tasks of international scale. The main signs of pedagogical terms are singled out. It is emphasized on the urgency of the formation and dissemination of non-verbal terms in pedagogical science on the basis of a clear distinction between conceptual and terminological orientations in researches and the metalinguistic nominating of substances of modern pedagogical science.

Key words: term's nomination, term, pedagogical term, term's structure, one word / several words terms.

Глуценко В. А.,
завідувач кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету
Рябініна І. М.,
доцент кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету
Тищенко К. А.,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету

О. Х. ВОСТОКОВ: МАТЕРІАЛ СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

Анотація. У статті розкрито погляди О.Х. Востокова на матеріал сучасної польської мови як джерело вивчення історії слов'янських мов, установлено його внесок у дослідження зазначеної проблеми. Основну увагу звернено на те, що, прагнучи розшифрувати звукове значення кирилических юсів та єрів, О.Х. Востоков виходить за межі давніх писемних пам'яток і звертається до звуків сучасних слов'янських мов.

Ключові слова: порівняльно-історичний метод, джерела вивчення історії мови, давні писемні пам'ятки, польська мова, фонетичний закон, носові голосні.

Постановка проблеми. Олександр Христофорович Востоков (1781–1864) – видатний російський філолог, поет, письменник, перекладач. Учений є одним із засновників порівняльно-історичного методу. До них також належать Ф. Бопп, Р. Раск, Я. Грімм. О.Х. Востоков розробив основи порівняльно-історичної фонетики та граматики слов'янських мов, наголосив на різниці між слов'янськими мовами давньої та сучасної епохи, визначив хронологічні рамки найважливіших історичних змін у складі слов'янських мов, подав зразки конкретного опису мови та палеографічних особливостей давніх писемних пам'яток. Є автором таких лінгвістичних праць, як «Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным памятникам» (1865), «Русская грамматика» (1874) та ін.

Відомо, що О.Х. Востоков займався описом рукописів київського митрополита Євгенія, брав участь у «Бібліографічних Листах» Кеппена. З 1824 р. учений зайнявся вивченням рукописів графа Румянцева, а у 1828 р. був призначений ними завідувати. Деякий час О.Х. Востоков досліджував манускрипти в Імператорській Публічній Бібліотеці, а згодом став старшим бібліотекарем графського музею. Саме тому важливими є його погляди на джерела вивчення історії слов'янських мов.

Без сумніву, відомий мовознавець зробив вагомий внесок у розробку порушеної проблеми, про що свідчать дослідження сучасних лінгвістичних праць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що стисло про джерела вивчення історії слов'янських мов у працях О.Х. Востокова писали В.А. Глуценко, І.М. Рябініна, К.А. Тищенко та ін. [1–4]. Цими авторами було проаналізовано відповідні погляди О.Х. Востокова на матеріал сучасної польської мови. Проте спеціальних праць, присвячених ґрунтовному вивченню поглядів ученого на проблему джерел вивчення історії слов'янських мов, у лінгвістиці немає. Сподіваємося, пропонувана стаття заповнить цю прогалину.

Метою розвідки є розкриття поглядів О.Х. Востокова на матеріал сучасної польської мови як джерела вивчення історії слов'янських мов, установлення його внеску в дослідження зазначеної проблеми.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) розкрити погляди на джерела вивчення історії мови попередників і сучасників О.Х. Востокова; 2) встановити внесок ученого в дослідження проблеми джерел вивчення історії слов'янських мов; 3) виявити, які твердження О.Х. Востокова зберегли свою цінність для мовознавства ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, у польській мові є носові звуки, які були втрачені в інших слов'янських мовах. Польські носові звуки вимовляються із затриманням носового призвуку. Саме вони стали предметом вивчення для О.Х. Востокова.

Так, відомий мовознавець ретельно досліджував історію слов'янських мов, зокрема визначив три періоди їхнього розвитку: давній (IX–XIII ст.), середній (XIV–XV ст.) і новий (XV ст.). Також його безумовним досягненням було встановлення регулярних фонетичних відповідностей між голосними звуками слов'янських мов, відкриття носових голосних (юсів) у праслов'янській мові, порівняння російських слів із польськими. У цих словах юси позначали носові голосні: *а̑*–*о̑* носовий і *е̑*–*е̑* носовий.

Компаративісти 20–60-х рр. XIX ст. усвідомлювали звуки як продукт низки епох; вони ототожнювали факти різної хронології, відбиті в сучасних мовах і в даних писемних пам'ятках. Класичним прикладом є відкриття О.Х. Востоковим носових голосних у праслов'янській мові. Воно стало можливим завдяки порівнянню кирилических юсів із носовими голосними звуками сучасної польської мови: старослов'янським *зѣбѣ* «зуб», *рѣка* «рука», *клятва* «клятва», *пять* «п'ять» відповідають польські *zab*, *reka*, *klątwa*, *pieć* [5, с. 8–9].

Поняття фонетичного закону як пересування звуків виникло вже в працях Ф. Боппа, Р. Раска, Я. Грімма та О.Х. Востокова. Термін *фонетичний закон* увів Ф. Бопп. Цей термін закріплено в мовознавстві саме «за фіксацією звукового переходу, що відбувся в минулому за певних умов» [6, с. 29].

Водночас, як показує аналіз праць О.Х. Востокова та його сучасників, основною метою для них було розкриття процесів історичного розвитку слов'янських мов за порівняно невеликої ролі правовної реконструкції [1, с. 28]. Зазначимо, що лінгвістична реконструкція мала в них перспективний характер. Так, прагнучи розшифрувати звукове значення

кириличних юсів та ерів, О.Х. Востоков виходить за межі давніх писемних пам'яток і звертається до звуків сучасних слов'янських мов [5, с. 7–13].

Необхідною умовою видатних відкриттів О.Х. Востокова стало введення ним у науковий обіг давньої пам'ятки слов'янської писемності – Остромирового євангелія [7, с. 88]. Підкреслимо, що О.Х. Востоков ішов від уживання літер у давніх рукописах до даних живої вимови в споріднених мовах. Безсумнівно, у 20–60-ті рр. XIX ст., коли порівняльно-історичний метод був ще в стадії формування [8, с. 167], це становило єдиний можливий і по-справжньому новаторський підхід до лінгвістичної реконструкції [1, с. 30; 2, с. 32].

Не випадковим є добре відомий факт скептичного сприйняття востоковського розшифрування звукового значення юсів Й. Добровським і його учнем В. Копітаром [7, с. 99–100; 9, с. 458].

Виходячи з вищевказаних фактів, генетичне ототожнення О.Х. Востоковим однієї й тієї ж морфеми, а звідси – й усіх звуків у ній, у старослов'янській і сучасній польській мовах забезпечило розшифрування фонетичного значення юсів [2, с. 28]. Однак якісні характеристики (артикуляційні ознаки) праслов'янських носових голосних і шляхи виникнення цих звуків для мовознавців 20–60-х рр. XIX ст. залишилися багато в чому нез'ясованими [2, с. 29].

Водночас, як відзначають деякі дослідники, головним надбанням мовознавства 20–60-х рр. XIX ст. стала теза про змінюваність мови [1, с. 23].

Підкреслимо, що розробка цієї тези спричинилася до виникнення ідеї нерівномірності розвитку мовних елементів, які належать до різних рівнів мови [там само]. На наш погляд, саме ця ідея, в основі якої лежить принцип історизму, сприяла виникненню порівняльно-історичного мовознавства і його подальшому розвитку.

Так, О.Х. Востоков, як один із основоположників компаративістики та порівняльно-історичного методу, зміг реконструювати праслов'янські носові голосні завдяки тому, що виділив у системі голосних сучасної йому польської мови як архаїчний «шар» носові голосні звуки. О.Х. Востоков з'ясував звукові відповідності між старослов'янською та сучасною дослідникові польською мовою, зазначаючи, що юси в кирилиці споконвічно позначали носові голосні звуки, подібні до польських, а, отже, ці звуки, що з усіх слов'янських мов збереглися тільки в польській, існували в старослов'янській мові [5, с. 6]. О.Х. Востокову належить і заслуга відкриття звукового значення букв ь і ѣ [там же, с. 8–9].

Нами вже визначено, що порівняльно-історичне вивчення слов'янських мов починається з праці О.Х. Востокова «Рассуждение о славянском языке» [5]. Досліджуючи наукову спадщину О.Х. Востокова, мовознавці найбільшу увагу приділили таким відкриттям ученого, як установлення хронології низки пам'яток старослов'янської мови, визначення її відмінностей від давньоруської мови, її фонетичних і морфологічних особливостей, зокрема з'ясування значень старослов'янських юсів та ерів, пояснення закінчень у прикметниках тощо. Відкриття О.Х. Востокова стали одним із перших у світовій науці прикладів застосування порівняльно-історичного методу в мовознавстві [8; 10–12].

О.Х. Востоков спирався на приклади з Остромирового євангелія та на матеріал сучасної вченому польської мови та інших слов'янських мов [13, с. 17].

Принципово важливим є твердження вченого про можливість реконструкції системи праслов'янської мови через детальне дослідження та порівняння слов'янських мов і діалектів, які збереглися. О.Х. Востоков зазначає, що кожна із «новослов'янських» мов (із урахуванням її діалектів) зберегла певні особливості праслов'янської мови; це можна бачити, порівнюючи їхні граматики та словники з матеріалом пам'яток, які залишилися від старослов'янської мови. Праслов'янську мову вчений уявляв як групу дуже близьких один до одного діалектів, якими говорили окремі слов'янські племена, легко розуміючи одне одного. Відмінності, на думку О.Х. Востокова, не стосувалися граматичних форм, а полягали здебільшого у вимові й у вживанні деяких особливих слів. Наприклад, східні слов'яни здавна говорили *волость* відповідно до старослов'янського *власть*, *город* відповідно до старослов'янського *градь* тощо [5, с. 17].

Давні рукописні тексти стали найважливішим джерелом історичної фонетики й історичної граматики слов'янських мов завдяки живій традиції, яка пов'язує мову цих пам'яток із сучасними слов'янськими мовами та їхніми говорами. Зусиллями вчених 20–60-х рр. XIX ст., зокрема О.Х. Востокова, було покладено початок розробки прийомів дослідження писемних пам'яток, встановлення графіки й орфографії як системи та відхилень від неї, прийоми порівняння рукописних текстів із «живими» діалектами [4, с. 45].

Як відомо, вивчення писемних текстів зумовлене як лінгвістичними, так і позалінгвістичними чинниками. Текстологічні спостереження, порівняння списків, з'ясування наборів буквених знаків, їхнє накреслення дозволяє визначити відношення тексту до культурно-писемної традиції, прийоми письма, зв'язок писців із орфографічною школою. Згідно з сучасними поглядами, писемна пам'ятка може бути використана як джерело не у вигляді набору випадкових окремих фактів, а внаслідок суцільного, цілеспрямованого вивчення всієї сукупності явищ і планомірного переходу від графіко-орфографічного рівня до фонологічного та до вищих рівнів [14, с. 55].

Важливо, щоб матеріали, наявні в давніх писемних пам'ятках, були достовірними. Необхідною передумовою цього є робота лінгвіста з оригіналами (а не виданнями) давніх текстів.

Становлення порівняльно-історичного методу в працях представників порівняльно-історичного мовознавства 20–60-х рр. XIX ст., зокрема О.Х. Востокова, стало можливим завдяки використанню різних джерел вивчення історії мови: матеріалу давніх писемних пам'яток, даних сучасних слов'янських мов (діалектів), свідчень фольклорних текстів. Для істориків слов'янських мов був характерний недиференційований підхід до джерел без чіткої методики їхнього використання, унаслідок чого процедура є скоріше доказом того чи іншого твердження, ніж дослідженням на матеріалі однорідних фактів [8, с. 180].

Висновки. Проведене дослідження показало, що значення тез О.Х. Востокова для розв'язання проблеми джерел вивчення історії слов'янських мов важко переоцінити. Наші спостереження свідчать, що вчений, прагнучи розшифрувати значення кирилических юсів та ерів, вийшов за межі давніх писемних пам'яток (Остромирове євангеліє) і звернувся до звуків сучасних слов'янських мов (матеріал сучасної польської мови).

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у фронтальному поглибленому вивченні студій О.Х. Востокова, присвячених історії слов'янських мов на різних рівнях.

Література:

1. Глушенко В.А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-ті рр. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.): монографія / за ред. О.Б. Ткаченка. Донецьк, 1998. 222 с.
2. Глушенко В.А. Порівняльно-історичний метод в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст.: монографія / за ред. В.М. Бріцина. Слов'янськ, 2017. 255 с.
3. Глушенко В.А., Тищенко К.А. Порівняльно-історичний метод в українському та російському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст.: навч. посіб. Слов'янськ, 2016. 98 с.
4. Рябініна І.М. Джерела дослідження історії мови в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст.: монографія / за ред. В.А. Глушенка. Слов'янськ, 2011. 174 с.
5. Востоков А.Х. Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным пам'ятникам. Филологические наблюдения / И. Срезневский. СПб., 1865. С. 1–27.
6. Климов Г.А. Методика лингвогенетических исследований. Общее языкознание: методы лингвистических исследований / Б.А. Серебренников. М.: Наука, 1973. С. 9–33.
7. Колесов В.В. Поиски метода: Александр Христофорович Востоков. Русские языковеды / В.Г. Руделев. Тамбов, 1975. С. 82–113.
8. Колесов В.В. Становление идеи развития в русском языкознании первой половины XIX в. Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX в. / А.В. Десницкая. Л.: Наука, 1984. С. 163–199.
9. Журавлев В.К. Наука о праславянском языке: эволюции идей, понятий и методов. Праславянский язык: достижения и проблемы его реконструкции / Х. Бирнбаум. М.: Прогресс, 1987. С. 453–493.
10. Шахматов О.О., Крымский А.Ю. Короткий нарис історії української мови. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв. К., 1924. С. 5–134.
11. Березин Ф.М. История русского языкознания: учеб. пособ. М.: Высш. школа, 1979. 223 с.
12. Филин Ф.П. Образование языка восточных славян. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962. 294 с.
13. Востоков А.Х. Русская грамматика Александра Востокова, по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложенная. СПб., 1874. 216 с.
14. Иванов В.В. Лингвистическое источниковедение в его отношении к истории русского языка. Филол. науки. 1992. № 4. С. 52–61.

Глушенко В. А., Рябинина И. Н., Тищенко Е. А. А. Х. Востоков: материал современного польского языка как источник изучения истории славянских языков

Аннотация. В статье раскрыты взгляды А.Х. Востокова на материал современного польского языка как источник изучения истории славянских языков, установлен его вклад в исследование данной проблемы. Основное внимание обращено на то, что, стремясь расшифровать звуковое значение кириллических юсов и еров, А.Х. Востоков выходит за пределы древних письменных памятников и обращается к звукам современных славянских языков.

Ключевые слова: сравнительно-исторический метод, источники изучения истории языка, древние письменные памятники, польский язык, фонетический закон, носовые гласные.

Glushchenko V., Ryabinina I., Tyshchenko K. O. Vostokov: the material of the modern Polish language as the source of studying the history of Slavonic languages

Summary. The article explores O. Vostokov's views on the material of the modern Polish language as a source of studying the history of the Slavonic languages and reveals the scientist's contribution to the research of this problem. In the central attention of the authors is the fact that the attempt to decipher the sound meaning of Cyrillic yus and jer encouraged O. Vostokov to extend his research beyond ancient written memorials and study the sounds of modern Slavonic languages.

Key words: comparative-historical method, sources of studying the history of the language, ancient written memorials, the Polish language, phonetic rules, nasal vowels.

*Давидович М. С.,
викладач кафедри іноземних мов
Житомирського державного технологічного університету
Ковальчук І. С.,
викладач кафедри іноземних мов
Житомирського державного технологічного університету*

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ КОЛОРОНІМІВ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ ФОНДІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті наведено результати теоретичного узагальнення і практичного розв'язання питання колоронімів у структурі фразеологізму англійської мови. Здійснено огляд наукової літератури, що стосується дискусійних питань фразеології, а саме: проблем визначення фразеологізму, ознак фразеологізму та фразеологізмів, до складу яких входять колороніми. Було проведено комплексний аналіз фразеологізмів із лексемою на позначення кольору, оскільки дане питання є досить актуальним у сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічні одиниці, фразеологізми, англійська мова, колороніми.

Постановка проблеми. Друга половина XX ст. відзначилася інтенсивним розвитком фразеології як науки, завдяки чому вона виділилася в самостійну мовознавчу дисципліну. Відтоді спостерігається істотне розширення фразеологічної проблематики, особливо у рамках антропоцентричної парадигми та у тісному зв'язку з лінгвокультурологією та етнолінгвістикою.

Антропоцентрична спрямованість лінгвістичних розвідок останнього часу разом із етнокультурологічним бумом кінця XX ст. призвели до посилення зацікавленості мовознавців проблемами співвідношення і взаємозв'язку мови, культури та свідомості. Виникає декілька маргінальних галузей лінгвістики, спрямованих на виявлення тієї ролі, яку мова відіграє у кодифікації загальнолюдської та національної культури та впливу етносу на розвиток окремої мови [1; 3; 8]. Посилилася увага до тих мовних явищ, що кодують культуру, інтенсивно накопичуючи здобутки матеріальної та духовної спадщини певної спільноти. Саме фразеологізми слугують матеріалом для досліджень зв'язку мови зі свідомістю людини.

Особливу роль у свідомості людини відіграє мова, яка є не лише засобом категоризації та гармонізації знань індивіда про навколишній світ, а і способом відносної детермінації поведінки людей у тій чи іншій етно- або лінгвокультурі. Мовна свідомість людини формує специфічні для кожної спільноти артефакти – мовні образи, символи, знаки, що містять результати евристичної діяльності всієї етнокультурної спільноти. Такі артефакти виступають засобом інтеріоризації продуктів життєдіяльності певної спільноти, її світосприйняття, світобачення і світорозуміння [1, с. 151].

Фразеологія – це одна з найбільш образних і «консервативних» мовних підсистем. На відміну від лексики, вона менш схильна до мовних змін, зберігає застарілі слова та архаїчні форми. Значна частина стійких поєднань пов'язана з різними реаліями народного побуту, фактами історії, народними віруваннями, звичаями, обрядами. Саме тому фразеологізми – це цінне фактографічне джерело носіїв мови [4, с. 1].

Фразеологізми – це стійкі утворення, «готові до вжитку формули», значення яких не зводяться до суми значень слів, що

до них входять [13: 132]. Вони не називають речі, а вказують на ставлення та оцінюють предмет із певної позиції. Особливість фразеологізмів полягає в тому, що вони пояснюють світ іншими лексичними засобами, ніж ті, що входять до їх структури.

Фразеологічна система володіє найбільшим лінгвокультурологічним потенціалом, оскільки в мові закріплюються і фразеологізуються саме ті образні вислови, які асоціюються з культурно-національними еталонами, стереотипами, міфологемами і які під час вживання в мові відтворюють характерні особливості для тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фразеології та фразеологічних одиниць (далі – ФО) присвятили свої праці вітчизняні та західні мовознавці та лінгвісти: А.І. Альохіна, Н.М. Амосова, Л.А. Булаховський, В.В. Виноградов, О.В. Кунін, В.М. Мокієнко, Є.Д. Поливанов та Ш. Баллі [2; 3; 5; 6; 11; 12; 14; 15]. Феномен кольору є предметом дослідження багатьох вчених у різних галузях: І. Ньютон (колір як фізичне явище), М. Люшер (трактування кольору з огляду на психологічні особливості), А. Порожнюк (багатство барв у мові) [16; 17]. Проте існує незначна кількість робіт, присвячених колоронімам у складі стійких словосполучень, що свідчить про недостатнє висвітлення даної тематики у науковій літературі і робить наше дослідження актуальним.

Класифікації фразеологізмів розкриті у доробку радянських вчених, які присвятили свою наукову діяльність встановленню і подальшому розвитку фразеології (І.В. Корунець, В.В. Виноградов та ін.) [6; 13]. На даному етапі існує ціла низка класифікаційних схем, в основу яких покладено різні підходи і аспекти: структурна, семантична, стилістична та етимологічна класифікації. У нашому дослідженні ми спираємося на семантичну типологію стійких словосполучень (трактування колоронімів у складі ФО) та розглядаємо стилістичний та лінгвокультурний аспекти ФО.

Мета статті – проаналізувати фразеологізми англійської мови з компонентами кольору та виявити їх структурно-семантичні особливості.

Виклад основного матеріалу. ФО із колоронімами становлять інтерес для дослідження як у галузі традиційної фразеології, так і в лінгвокультурології. Вони є національно-специфічними одиницями мови, що акумулюють культурний потенціал народу та відображають у своїй семантиці тривалий процес розвитку культури, саме тому їх компоненти фіксують і передають від покоління до покоління культурні установки і стереотипи, еталони й архетипи [16].

Щоб досягнути значення ФО із компонентом на позначення кольору у повному обсязі, необхідно звернутися до символічних значень кольорів, їх психологічних характеристик та історії

народу. Ці аспекти мають значний вплив на тлумачення стійкого словосполучення. Проаналізуємо кожен колір окремо.

Активно вживаним компонентом у фразеологізмах є чорний колір (лексема *black*). Переважно чорний колір має негативне значення, він часто асоціюється з порожнечою, горем, має конотацію ненависті, смутку, смерті [16]. Наприклад, *black dog* (смуток) [19], *black as thunder cloud* (похмуріший за хмару) [20], *the black dog is in one's back* (нудитися) [22].

Повною протилежністю чорного кольору є білий. Білий колір (лексема *white*) є символом краси, любові, чистоти, невинності та спокою. Як приклад можуть слугувати такі фразеологізми: *white man* (порядна, добре вихована людина) [23], *to hang out the white flag* (здатися, визнати себе переможеним) [22], *to put on a white sheet* (каятися, визнавати прилюдно свої помилки) [20].

Колір вогню, або ж червоний (лексема *red*), діє на людину збудливо, хвилююче, а деяких він просто дратує. Наведемо декілька прикладів: *to act as a red rag acts upon a bull* (сильно дратувати, виводити з себе) [21], *to see red* (скипіти, розлютитися), *red rag* (те, що дратує, бісить) [19]. Символічне використання червоного кольору можна спостерігати в повсякденному житті: червоне світло світлофора примушує водіїв зупинитися; на підприємствах цей колір означає заборону та безпосередню небезпеку. Наприклад, *to see a red light* (бачити або підозрювати небезпеку) [22].

Проте у складі більшості ФО червоний колір вживається у порівняльних зворотах: *as red as a poppy* (червоний, як маків цвіт) [19], *as red as a beetroot* (червоний, як буряк) [21], *as red as a turkey-cock* (червоний, як індик) [23], *as red as a lobster* (червоний, як рак) [20], *as red as fire* (червоний, як вогонь) [22].

Узагальнюючи тлумачення червоного кольору, зазначимо, що незважаючи на той факт, що його символічні значення дуже різноманітні і суперечливі, цей колір насамперед асоціюється з кров'ю і вогнем, як у стійких словосполученнях: *as red as blood* (червоний, як кров) [21], *red man's fire* (вогнище) [19].

Синій колір (лексема *blue*) вважають яскравим прикладом спокою, вірності (небо не змінює свого кольору), який означає схильність до традицій, постійність, відданість вічним цінностям [11, с. 71–75]. Зазвичай, гамми синіх кольорів асоціюються з мудрістю та інтуїцією. Його значення можна звести до таких асоціацій, як чистота, мир, мрія, істина, інтелект, благочестя та мудрість. Наведемо декілька прикладів: *blue of the plum* (свіжість, краса, чари молодості) [19], *true blue will never stain* (порядна людина ніколи не підведе) [23], *blue blood* (благитна кров, аристократичне походження) [21]. Проте у декількох випадках спостерігається значення смутку, нудьги, хандри, наприклад, *to be in the blues* [22], *the blue devils* [20].

Зелений колір (лексема *green*) рідниться зі світлом та вогнем. Зелений нагадує нам про юність, цвітіння, надію та радість. Проте у складі значної кількості стійких словосполучень зелений колір позначає гроші, наприклад, *green goods* (фальшиві паперові гроші) [19], *green back* (банкнота) [23].

Жовтий колір (лексема *yellow*) у складі ФО позначає низькопробну пресу, наприклад, *yellow journal* (бульварно-сенсаційний журнал) [22], *yellow back* (дешевий бульварний роман) [20]. Існують різні версії походження вищезгаданих фразеологізмів, проте найпоширенішими є та, згідно з якою подібні газети раніше друкували на дешевому папері жовтого кольору або ж газетні малюнки були чорно-білими, але вбрання головного героя розмальовувалося у жовтий колір.

Крім того, жовтий колір є символом хвороби, наприклад, *yellow jack* (жовта пропасниця, лихоманка) [19], *yellow flag* (жовтий прапор як символ карантину) [21], *to be yellow about the gills* (мати нездоровий вигляд) [23].

Сірий (лексема *gray*) є нейтральним. Він повністю позбавлений будь-яких стимулюючих чи психологічних тенденцій. Проте у складі фразеологізмів він може виступати символом підлості, відгородженості, рутини або втоми. Наприклад, *as gray as a bat's wing* (сірий, як миша) [20], *as gray as lead* (сірий, як свинець) [19], *all cats are gray in the dark* (вночі всі коти сірі) [22].

Відобразимо всі вище зазначені фразеологізми, їх значення та приклади у таблиці (див. табл. 1).

Проаналізувавши семантичний аспект дослідження ФО, слід зазначити, що входячи до складу фразеологізмів, назви кольорів інколи втрачають своє первинне значення і набувають нових семантичних відтінків. Семантика кожного з компонентів по-різному виявляється в різних типах ФО [9, с. 137].

Висновки. Спираючись на лексикографічні джерела, ми відібрали фразеологізми, які мають у своєму компонентному складі колороніми. Дослідження засвідчило, що лексеми на позначення кольорів активно використовуються у складі ФО на позначення різних життєвих ситуацій, моральних якостей, поведінки людини та характеризують емоційний стан. Ми визначили, що колороніми *black* та *white* мають найвищу продуктивність. З огляду на оцінний аспект колоронімів, можемо зазначити, що фразеологізми позначають як позитивні, так і негативні якості, адже значення кольорів варіюється залежно від ставлення людини до певного кольору, його психологічного сприйняття, що й призводить до виникнення різних конотацій.

Нині колороніми набули активного вжитку, наповнюючи фразеологічний фонд англійської мови. Лексеми на позначення кольорів репрезентують спостереження певної спільноти за навколишнім світом. Можна говорити про відображення культурних та історичних традицій народу у лексиці. Крім того, назви кольорів не лише впливають на загальне значення ФО, що цілком закономірно, але й виконують смислорозрізнявальну функцію.

Подальша перспектива розвідки вбачається у зіставному аналізі фразеологізмів із колоронімами в англійській та українській мовах.

Література:

1. Алефиренко Н.М. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособ. М.: Флинта, Наука, 2010. 224 с.
2. Алехина А.И. Идиоматика современного английского языка. М.: Высшая школа, 1982. 279 с.
3. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Л.: ЛГУ, 1963. С. 72–73.
4. Беликова И.Ф. Роль фразеологизмов в лексической системе языка. М.: Гуманитарный вестник, 2013. 6 с.
5. Булаховский Л.А. Нариси з загального мовознавства. К.: Радянська школа, 1995. 237 с.
6. Виноградов В.В. Лексикология та лексикография: Избранные труды. М.: Наука, 1977. 312 с.
7. Витковская Е.О. Двойная актуализация фразеологизмов в аспекте перевода. СПб., 2009. С. 17–20.
8. Герд А.С. Введение в этнолингвистику. Курс лекций и хрестоматия. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2001. 488 с.
9. Євченко В.В., Котнюк Л.Г. Германські мови: основні напрямки дослідження мови та культури: зб. наук. праць. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2009. 232 с.

10. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. М.: Высшая школа, 1986. 336 с.
11. Кунин А.В. Основные понятия фразеологической стилистики: Проблемы лингвистической стилистики / Тез. докл. научн. конф. М.: Изд-во МГПИИЯ, 1969. С. 71–75.
12. Мокиенко В.М. Славянская фразеология: учеб. пособ. М.: Высшая школа, 1989. 287 с.
13. Мостовой М.І. Лексикологія англійської мови. Х.: Основа, 1993. 256 с.
14. Поливанов Е.Д. Введение в языкознание для востоковедных вузов. Ленинград: Издание Ленинградского Восточного Института имени А.С. Енукидзе, 1928. 220 с.
15. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Эдиториал УРСС, 2001. 392 с.
16. Колороніми в структурі фразеологізмів в англійській мові. URL: http://ua-referat.com/Країнознавча_цінність_англійських_фразеологізмів.
17. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Нова філологія. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Novfil/200936/index_2009-vol36.htm.
18. Cambridge Educational Dictionary of English Idioms. URL: <http://idioms.thefreedictionary.com/>.
19. English idioms and phraseological units. URL: <http://www.correctenglish.ru/reference/idioms/>.
20. English-Russian Dictionary of English Idioms. URL: <http://slovar-vocab.com/english-russian/vocab-idioms.html>.
21. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com/>.
22. Margulis A. Russian-English dictionary of proverbs and sayings. URL: <http://englisch-infoblog.ru/wp-content/uploads/2013/10.pdf>.
23. Oxford Dictionary of English idioms. URL: http://www.oxfordreference.com/pdf/Nadiia_Shcherban.pdf.

Давыдович М. С., Ковальчук И. С. Значение и роль колоронимов в фразеологическом фонде английского языка

Аннотация. В статье приведены результаты теоретического обобщения и практического решения вопроса колоронимов в структуре фразеологизмов английского языка. Был осуществлен обзор научной литературы, касающейся дискуссионных вопросов фразеологии, а именно: проблем определения фразеологизма, основных характеристик фразеологической единицы и фразеологизмов, в состав которых входят колоронимы. Был проведен комплексный анализ фразеологизмов с лексемой на обозначение цвета, так как этот вопрос весьма актуален в современной лингвистике.

Ключевые слова: фразеология, фразеологические единицы, фразеологизмы, английский язык, колоронимы.

Davydovych M., Kovalchuk I. The meaning and role of colourons in English phraseology

Summary. This article presents the results of theoretical analysis and practical solution to the phenomenon of colourons in the structure of English phraseology. The review of scientific literature concerning the issues of phraseology has been carried out, and it allowed working out the definition of phraseologism, its main characteristics and phraseological units with color components. Thus, the complex analysis of phraseologisms with colourons has been conducted, as this issue is quite topical in contemporary linguistics. The scholars underline the importance of studying color components.

Key words: phraseology, phraseological units, phraseologisms, English language, colorons.

Сльцова С. С.,

старший викладач кафедри іноземних мов

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ТЕКСТ ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ ПОНЯТТЯ І НАДФРАЗОВА ЄДНІСТЬ

Анотація. Стаття присвячена аналізу наукової літератури з проблеми членування усного та письмового тексту. У статті розглянуто наукові передумови і теоретичні положення, що дозволяють попередньо оцінити інформативні і структурні характеристики тексту та різні аспекти його розгляду. На основі проведеного аналізу наукових робіт охарактеризовано усний текст та показано різницю між надфразовою єдністю та текстом.

Ключові слова: текст, письмовий текст, усний текст, просодичні характеристики тексту, надфразова єдність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі особливого розвитку набула лінгвістика тексту, яка досліджує текст, його семантику і структуру, смислові категорії, особливості функціонування в мовленні тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У середині минулого століття термін «лінгвістика тексту» з'явився завдяки румунському вченому Е. Косеріу. Основи мовознавчої галузі були закладені В. Дресслером, Е. Бенвеністом, С. Поспеловим, Р. Харвегом, З. Харрісом та ін. Цією проблемою займалися також С. Гіндін, О. Кубрякова, О. Москальська, Т. Ніколаєва, О. Селіванова та ін. В українському мовознавстві лінгвістика тексту мала здебільшого практичну спрямованість. Активно досліджувалися проблеми організації зв'язного мовлення, семантики художніх текстів тощо. Останнім часом цій науці намагаються надати теоретичного спрямування. Вважається, що дослідження у галузі лінгвістики тексту дозволяють представити в новому світлі теорію рівнів мови і отримати більш повне уявлення про характер внутрішньої структури тексту, про функціонування мовних явищ, про склад тексту.

Останні десятиліття в мовознавстві характеризуються зростанням інтересу до вивчення структурної організації тексту і визначення його лінгвістичного статусу. Текст неможливо виключити з числа об'єктів дослідження лінгвістів, оскільки в ньому найвиразніше проявляється істинна суть системи мови в цілому та всіх структур, що входять до неї. Тільки у тексті стають зрозумілими функції одиниць різних рівнів мови. Чіткого ж розмежування між надфразовою єдністю і текстом не проводилося і раніше, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб здійснити аналіз наукової літератури, присвяченої тексту як предмету лінгвістичних досліджень, розглянути основні наукові передумови і теоретичні положення, які дозволяють попередньо оцінити інформативні і структурні характеристики тексту, а також різні аспекти його розгляду, на основі проведеного аналізу наукових робіт охарактеризувати усний текст і показати відмінність надфразової єдності від тексту.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до існування в мові складних структур, що перевищують за своєю протяжністю речення, виник дуже давно. Він сягає часів М.В. Ломоносова, В.Ф. Буслаєва, В.О. Богородицького. Наявність у мові структур, що складаються з двох і більше речень, відзначалася ще О.П. Потебнею, О.О. Шахматовим, О.М. Пешковським.

Останні десятиліття в мовознавстві характеризуються зростанням інтересу до вивчення структурної організації тексту і визначення його лінгвістичного статусу. Першопрохідцями в цій галузі мовознавства можна, ймовірно, вважати І.О. Фигуровського і М.С. Поспелова. Їх перші роботи в цій галузі датуються 40-ми рр. минулого століття. Зарубіжні вчені того часу також починають звертатися до тексту. Л. Ельмслев, наприклад, цілком категорично заявляв: «Єдине, що дається дослідникові мови в якості початкового пункту, – це текст у своїй нерозчленованій і абсолютній цілісності» [1, с. 273]. І далі: «Об'єкти, що цікавлять лінгвістичну теорію, є тексти. Мета лінгвістичної теорії – створити процедурний метод, за допомогою якого можна зрозуміти цей текст, застосовуючи несуперечливий і вичерпний опис. Лінгвістична теорія повинна також вказувати, як за допомогою цього методу можна зрозуміти будь-який інший текст тієї ж природи» [1, с. 351].

Текст неможливо виключити з числа об'єктів дослідження лінгвістів, адже тільки в тексті найвиразніше проявляється істинна суть системи мови в цілому та всіх структур, що входять до неї. Тільки у тексті стають зрозумілими функції одиниць різних рівнів мови. Про це, зокрема, пише Е. Б'юіссен: «Кожна одиниця визначається своєю функцією в межах більшої одиниці; потрібно, отже, розпочати з цілого і закінчити частиною» [2, с. 86]. Подібною позиції дотримується і З.Й. Шмідт: «Із часів Локка і Гердера філософи мови наполягали на тому, що слово саме по собі не має значення і не може бути зрозуміле, якщо воно повністю ізольоване; слово набуває свого значення лише в зв'язку речень і текстів у конкретних пережитих ситуаціях» [3, с. 95].

Сьогодні більшість учених погоджуються, що обмін думками здійснюється за звичаєм не у вигляді окремих слів або окремих речень, а у вигляді одиниць, що виходять за межі окремого речення, якими і покликана займатися лінгвістика тексту [4–9].

Безперечно, текст – це явище багатоаспектне. Він структурований одиницями різних планів і рівнів. Тому в єдиній онтологічній даності, якою є текст, виділяється велике різноманіття предметів дослідження. «Закономірність інтересу сучасного мовознавства до вивчення тексту зумовлюється, передусім, прагненням пояснити мову як глобальне явище, як цілісний засіб комунікації», – пише Г.В. Колшанський [10, с. 140]. Продовжуючи цю думку, Ю.О. Жлуктенко, О.О. Леонтьєв відзначають, що «в теоретичному сенсі вивчення мовних ярусів, вищих за ярус речення, дозволяє зрозуміти відповідність між ієрархічно вищими синтаксичними структурами – текстами і складними смисловими єдностями, що відповідають сучасним формам людського мислення і комунікації» [11, с. 3].

За свідченням Т.М. Ніколаєвої, «можна говорити про атмосферу деякого «буму» навколо цієї галузі, яку вважають вже не галуззю, а фундаментом, базою лінгвістики в цілому» [12, с. 34].

Проте спостерігається ще відомий різнобій у визначенні самого поняття «текст». Існує велика кількість підходів до вивчення тексту. Можна розрізнати у вивченні одиниць, що перевищують за своєю протяжністю фразу або речення, такі підходи.

Передусім, це підхід, що характеризується твердженням про існування тексту тільки у письмовій формі. Визначення тексту, що відбиває подібний погляд на нього, запропоноване І.Р. Гальперінін: «Текст – це повідомлення, що об'єктивувалося у вигляді письмового документу, складається з ряду висловлювань, об'єднаних різними типами лексичного, граматичного і логічного зв'язку і має певний модальний характер, прагматичну установку і відповідно літературно оброблене» [13, с. 67].

Нам видається не позбавленою істини думка тих учених, які вважають, що подібний підхід сягає коренями історії мовознавства, коли лінгвістика зародилася з філософії і займалася встановленням канонічної форми текстів рукописів. Усними формами мови вчені стали займатися тільки в XX ст., однак ще довго вважаючи їх чимось дургорядним.

Проте нині багато вчених стверджують, що текст може існувати не лише у письмовій, але й у звуковій формі, тобто йдеться про усний текст, зафіксований на матеріальному носії. Зрозуміло, усний текст може і не бути зафіксованим, але тоді він не може стати об'єктом лінгвістичного дослідження, адже фактично припиняє своє існування з того моменту, як вимовляється останній звук. Нам видається справедливою думка тих учених, які схильні визнавати існування тексту як в усній, так і в письмовій формі тією мірою, якою загальновизнаним вважається існування усної і письмової форм мови. Це співвідноситься з уявленням про текст у найширшому розумінні, тобто про текст як мову взагалі.

Кількісна характеристика не видається істотною і тому, що, незалежно від розміру, текст є маніфестацією мовної системи. Лінгвіст може не підходити до тексту з такими широкими рамками. Розміри і характеристики тексту повинні встановлюватися згідно з цілями і завданнями лінгвістики тексту взагалі і конкретного дослідження зокрема.

Розмежувати фразу і текст найчастіше не складно. Набагато складніше провести межу між надфразовою єдністю і текстом, хоча б тому, що за обсягом ці одиниці нерідко збігаються.

Чіткого розмежування між надфразовою єдністю і текстом не проводилося і раніше. Усі вчені, починаючи з Пешковського і Щерби, говорили і писали про одиниці, що перевищують речення, але не уточнювали, який обсяг і властивості притаманні простій надфразовій єдності і що відрізняє її від тексту. Не обсяг характеризує власне текст, а цілісність, зв'язність, завершеність. У цих характеристиках і полягає основна відмінність між надфразовою єдністю і текстом.

Повертаючись до питання про усні і письмові тексти, слід зазначити, що нині, коли багато учених визнають вивчення усного тексту важливою справою лінгвістів, об'єктом дослідження найчастіше стають саме письмові тексти.

Щодо просодичних характеристик тексту, то їх доцільно вивчати на усному тексті, який ми визначаємо як необмежене об'ємом, певним чином структуроване повідомлення, що характеризується єдністю комунікативного завдання й експліцитністю засобів усіх рівнів його мовної організації.

На сучасному етапі розвитку науки про мову вже ніхто не заперечує важливу роль просодичних характеристик в організації тексту. «Просодія, – писали ще в минулому столітті І. і Ж. Фонадь, – призначена для виконання експресивної і дистинктивної функції. Справді, з іншої кімнати, через стіни, що поглинають слова, але пропускають мелодійні і ритмічні структури, часто можливо визначити, чи ведеться наукова бесіда або спортивний репортаж, чи повідомляються останні вісті, не говорячи вже про політичні дебати і проповідь» [14 с. 193–195].

Не можна не визнати справедливим зауваження І.Г. Торсуєвої, що у «формуванні висловлювань беруть участь усі одиниці мови, усі можливі засоби, починаючи з синтагматичної організації і закінчуючи інтонацією» [15 с. 59].

Роль інтонації визнається значимою навіть в організації письмового тексту. На думку В. Дресслера, «щодо письмових текстів можна опиратися на внутрішнє промовляння або читання, тим паче, що існування інтонації, яка вказує на продовження тексту, можна вважати універсальною» [16, с. 121]; водночас «початковим пунктом мовних досліджень має бути, де тільки можливо, усна мова» [16, с. 116]. А. Мартіне робить висновок: «Лист лише дублює мову, але не навпаки» [17, с. 370].

Останнім часом відзначається тенденція звернення до досліджень просодичних структур тих чи інших відрізків усного тексту. Є вже цілий ряд дисертаційних робіт, які висвітлюють деякі аспекти цієї проблеми. Дослідження, що проводяться у напрямі вивчення складної мовної єдності, поступово підводять до розуміння фонетичної природи звучного тексту.

Висновки. Аналіз вивченої літератури показує, що більшість досліджень із цієї проблематики зазвичай характеризуються квантитативним підходом до вивчення тексту. Внутрішня ж організація тексту досі залишається недослідженою, тоді як саме ці характеристики є вирішальними для виявлення особливостей функціонування і мовного вираження різних типів і видів усних текстів.

Загальною рисою для згаданих робіт є, на нашу думку, те, що на текст переносяться характерні особливості речення і висловлювання. Структура тексту, його функціонування пояснюються крізь призму організації послідовності речень або висловлювань, що утворюють текст. Загальна ж картина структури тексту вислизає від дослідника і залишається неясною.

Основну увагу необхідно приділити знаходженню константних характеристик, притаманних певним типам і видам текстів.

Література:

1. Ельмслев Л. Пролегомени к теории языка. Новое в лингвистике. Вып. 1. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. С. 273.
2. Byuissens E. La communication et l'articulation linguistique. Bruxelles, Presses Universitaires de Bruxelles, 1967. P. 86.
3. Шмидт З.Й. «Текст» и «история» как базовые категории. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8: Лингвистика текста. М., 1978. С. 89–108.
4. Фридман Л. Грамматические проблемы лингвистики текста: автореф. дис. ... док. филол. наук: 10.02.04. Л., 1979. С. 5.
5. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения. Структура и семантика. М.: Наука, 2001. Т. 1. С. 72–81.
6. Кочерган М.П. Мовознавство на сучасному етапі. Дивослово. 2003. № 5. С. 24–29.
7. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. К.: Академія, 2007. 360 с.

8. Пентиліук М.І. Текст і дискурс як наукові поняття. Науковий вісник Херсонського державного університету: Зб. наук. пр. Серія «Лінгвістика». Вип. 5. Херсон: ХДУ, 2007. С. 23–27.
9. Перебийніс В.І., Бобкова Т.В. Частота мовних одиниць як відображення їхніх системних характеристик. Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. Чернівці: Книги-XXI, 2008. С. 446–453.
10. Колшанский Г.В. О смысловой структуре текста. Лингвистика текста: Материалы конференции. М.: МГПИИЯ, 1974. Ч. 1. С. 140–145.
11. Психолінгвістическа і лінгвістическа природа тексту і особливості його сприйняття / под ред. Ю.А. Жлуктенко, А.А. Леонтьєва. К.: Вища школа, 1979. С. 3.
12. Николаева Т.М. Лингвистика начала 21 века: попытка прогнозирования. Лингвистика на исходе 20 века: итоги и перспективы. М.: Изд-во МГУ, 1995. Т. 2. С. 34.
13. Гальперин И.Р. О понятии «текст». Лингвистика текста: Материалы конференции. М.: МГПИИЯ, 1974. Ч. 1. С. 67.
14. Fonady I. et J. Procodie professionnelle et changement prosodique. Le Français dans le monde. 1976. № 3. P. 193–195.
15. Торсуева И.Г. Теория высказывания и интонация. М.: Наука, 1976. С. 59.
16. Дресслер В. Синтаксис текста. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1978. Вып. 8: Лингвистика текста. С. 121, 116.
17. Мартине А. Основы общей лингвистики. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1963. Вып. 3. С. 370.

Ельцова С. С. Текст как лингвистическое понятие и сверхфразовое единство

Аннотация. Статья посвящена анализу научной литературы по проблеме членения устного и письменного текстов. В статье рассмотрены научные предпосылки и теоретические положения, позволяющие предварительно оценить информативные и структурные характеристики текста, а также различные аспекты его рассмотрения. На основе проведенного анализа научных работ охарактеризован устный текст и показано отличие сверхфразового единства от текста.

Ключевые слова: текст, письменный текст, устный текст, просодические характеристики текста, сверхфразовое единство.

Yeltsova S. The text as a linguistic concept and a super-phrasal unity

Summary. The article focuses the analysis of scientific literature on the problem of partitioning of the oral and written text. Analyzed were the scientific prerequisites and theoretical issues, making it possible to perform a preliminary evaluation of informative and structural characteristics of a text, as well as different aspects of its investigation. On the basis of the performed analysis of scientific works the difference between super-phrasal unity and of the text was shown.

Key words: text, written text, oral text, prosodic characteristics of the text, super-phrasal unity.

Кривенко Г. Л.,
кандидат філологічних наук,
докторант кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О. М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету

ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ У МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

Анотація. У статті розглянуто проблему типологізації євроінтеграційного дискурсу. Встановлено його співвідношення з «традиційними» типами дискурсу, виявлено салієнтні критерії категоризації євроінтеграційного дискурсу. Зокрема розкрито специфіку комунікантів євроінтеграційного дискурсу, його хронотопу, телеологічної домінанти та сфер комунікації.

Ключові слова: євроінтеграційний дискурс, інституційний дискурс, глобалізаційні дискурси, тип дискурсу, категорії дискурсу.

Постановка проблеми. Встановлення таксономічної належності нововиявлених або недостатньо вивчених різновидів дискурсу в сучасних лінгвістичних дослідженнях неодмінно призводить до перегляду вже відомих типів дискурсу, зокрема стосовно критеріїв їх розрізнення та категоріальних ознак. Проблемності цьому питанню додає загальне визнання у наукових публікаціях останніх років багатомірності дискурсу на тлі дискусій про поняттєвий і категорійний апарат дискурс-аналізу. З'ясування категорійного статусу євроінтеграційного дискурсу (далі – ЄІД) є актуальним, з одного боку, у зв'язку з його особливою роллю в житті європейської спільноти, а з іншого – через його недостатню вивченість як лінгвокомунікативного і лінгвосеміотичного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останніх років євроінтеграційний дискурс (про варіативність його найменувань в українських і зарубіжних наукових публікаціях див. [14, с. 117–118]) приваблює увагу науковців соціогуманітарного і лінгвістичного спрямування, проте його таксономічна належність не є однозначною. Дослідники, котрі експліцитно звертаються до цієї проблеми, зазвичай розглядають євроінтеграційний дискурс (надалі ЄІД) як різновид політичного дискурсу [2, с. 6; 6, с. 75; 11, с. 2–3; 26, с. 260; 27, с. 15], хоча про аспекти євроінтеграції йдеться й у зв'язку з політологічним [16, с. 120], публічним [21, с. 202], офіційним [21, с. 203], суспільним і соціальним дискурсами [2, с. 9] тощо. Наші спостереження загалом збігаються з позицією дослідників [18, с. 213], які визнають, що ЄІД – це «різномірне явище, що містить ознаки інших типів дискурсу (відокремлених за різними критеріями), <...> охоплює всі сфери життя європейського суспільства і відображає зв'язки між членами європейського суспільства, тенденції, внутрішні і зовнішні чинники, що впливають на процес європейської інтеграції». Проте, з наведеного визначення незрозуміло, на підставі яких саме критеріїв виокремлюється ЄІД і як він співвідноситься з іншими різновидами дискурсу.

Метою статті є уточнення таксономічної належності ЄІД, спираючись на традиції соціогуманітарних наукових досліджень, що передбачає виконання таких завдань: 1) встановлення необхідних і задовільних критеріїв для

виокремлення ЄІД як типу дискурсу; 2) виявлення специфічних типологічних ознак ЄІД.

Виклад основного матеріалу. У літературі описані множинні спроби типологізації дискурсу за різноманітними критеріями, як-от: сфера комунікації / спілкування (і близькі до неї сфера діяльності / функціонування, тип і характер дослідної діяльності), тип інформації в комунікації, тематика, інтенції учасників комунікації, соціолінгвістичні характеристики учасників дискурсу, ціннісні ознаки дискурсу, культурно-цивілізаційні та локально-темпоральні властивості діяльності, сигнальні форми тощо [5, с. 11–14; 10, с. 287–299; 4, с. 137; 24, с. 25–26; 22, с. 84–85; 17, с. 64]. Не вдаючись до дискусій про особливості підходів до згаданих та інших подібних типологій та про причини очевидних розбіжностей у таких підходах [13, с. 77], вважаємо цілком логічним наголос І.С. Шевченко та О.І. Морозової [9, с. 233] на тих чи інших категоріях дискурсу як провідному чи одному з провідних критеріїв виділення типів дискурсу, а також поділяємо їхню думку про наукову недосяжність вичерпної «кінцевої» класифікації типів дискурсу [9, с. 233]. Окрім того, заслуговує уваги розрізнення типів і різновидів дискурсу за сферою та за характером комунікації відповідно, запропоноване А.Д. Беловою [5, с. 11–14].

Для досягнення мети цієї статті доцільним видається поетапне встановлення інтегральних та диференційних ознак ЄІД як специфічного типу дискурсу, виходячи з розуміння дискурсу як субстанції та як процесу в термінах онтологічного дуалізму, а також спираючись на визнання його належності як до лінгвосеміотичного досвіду, так і до лінгвосеміотичної діяльності мовців [15, с. 168].

Загальний методологічний принцип антропологізму дає підстави розпочати виокремлення ЄІД з опорою на критерій соціолінгвістичної орієнтації (соціолізації) учасників спілкування, за яким інституційний дискурс протиставляється особистісному [10, с. 299]. ЄІД належить до кола інституційних дискурсів, яке традиційно включає політичний, масово-інформаційний, діловий, юридичний, дипломатичний, науковий, медичний, військовий дискурс тощо. Характерною для ЄІД, як і для інших інституційних дискурсів, є відповідна специфіка лінгвосеміотичної діяльності представників певних соціальних груп або інститутів, у процесі якої реалізуються статусно орієнтовані, представницькі функції комунікантів.

Погоджуючись із тим, що інституційність має градуальний характер, не можемо цілком прийняти тезу В.І. Карасика про те, що «ядром інституційного дискурсу є спілкування базової пари статусно нерівних учасників комунікації», а «на периферії інституційного спілкування перебуває контакт представника інституту з людиною, яка не належить до цього інституту» [10, с. 299]. Адже інституційний дискурс можна розглядати і як

«голос держави, що говорить з людьми» [8, с. 23]. Характерною ознакою ЄІД є те, що його адресантами виступають як індивіди, які мають відповідні соціальні ролі (політики, державні службовці, міжнародні діячі, експерти, науковці тощо), так і колективні / узагальнені суб'єкти (окремі державні і наддержавні установи, окремі держави-члени ЄС і держави-кандидати на вступ до ЄС, Європейський Союз), а його адресатами можуть бути як індивідуальні та колективні / узагальнені суб'єкти комунікації з відповідною спеціалізацією, так і широкі верстви суспільства (електорат, громадяни окремих держав, громадяни ЄС) [32, с. 10]. Іншими провідними категоріями, які забезпечують специфіку ЄІД та дають змогу відрізнити його від інших видів інституційного дискурсу, є хронотоп (у розумінні В. І. Карасика, наприклад, [10, с. 303, 320, 331]), інтенційність (телеологічність), сфери спілкування та тематика ЄІД, які ми розглянемо нижче.

Просторова специфіка ЄІД, вербалізована на рівні означення, вираженого складним словом *євроінтеграційний*, очевидно належить до диференційних рис ЄІД, проте вона не є однозначною. Згідно з нашим дослідницьким матеріалом, *євроінтеграційний* може вказувати як на звуження локалізації лінгвосемантичної діяльності за формулою «Європа, а не інші географічні території», так і на її розширення, як-от «Європа по відношенню до інших географічних територій або світового простору в цілому». Крім того, Європа може розумітися як ціле по відношенню до її регіонів або як частка по відношенню до світового простору. Так, просторовий чинник зумовлює співвіднесення ЄІД з політичним або геополітичним дискурсом на підставі того, йдеться про владні відносини загалом або про відносини боротьби та контролю держав над певним світовим простором. До геополітичного дискурсу у широкому розумінні «відносять всі вербальні і невербальні практики, націлені на формування, вираження чи закріплення ідей розподілу або утримання контролю над простором» [1, с. 338–339], а становлення геополітичного дискурсу пов'язують «з процесом синтезу інформації, що стосується міжнародних традицій з певною прив'язкою до території та з домінуванням певної геополітичної традиції» [1, с. 338–339]. Варіативність типологізації ЄІД за просторовим чинником виявляється у низці опозицій: вестернізаційний, євроінтеграційний, глобалізаційний дискурси [7, с. 31] та локальний євроінтеграційний дискурс (наприклад, на рівні окремих територіальних громад), регіональний євроінтеграційний дискурс (наприклад, на рівні області) [21, с. 201, 210].

Часова віднесеність ЄІД є, за нашим переконанням, однією з його диференційних характеристик. Погляд на дискурс як на принципово континуальне явище, що не має часових меж початку й кінця [24, с. 21], потребує корекції, якщо йдеться про окремі типи дискурсу, адже інституційному дискурсу загалом властива історична мінливість [10, с. 279–280]. Так, ЄІД іманентний процесу євроінтеграції, що розгортається в часі. Особливості темпоральної специфіки ЄІД включають часову визначеність щодо початку його формування у сучасному комунікативному середовищі (друга половина XX століття), його фазовий характер, що конструюється у процесі розгортання відповідних ключових комунікативних подій та дотичний до його динаміки. Часова орієнтація ЄІД двоспрямована, вона актуалізує як рефлексивний досвід, орієнтований на минуле, так і наміри (а також можливий досвід), спрямовані в майбутнє.

Ми погоджуємося з О. Й. Шейгал [24, с. 25–26] у тому, що суттєвим для визначення типу дискурсу є чинник інтенції. Однак вважаємо за потрібне не отождествлювати інтенції комунікантів, які вступають «у той чи інший дискурсний простір <...> з визначеними цілями» [24, с. 25–26], з конститутивною цілеспрямованістю певного дискурсу як різновиду лінгвосеміотичної діяльності в ширшому соціальному контексті. Адже інтенції, наміри, цілі, установки комунікантів, актуалізовані у конкретних ситуаціях інституційного спілкування, можуть мати безпосередній чи опосередкований вплив на досягнення визначеної конвенційної мети, яка детермінує специфіку окресленої лінгвосеміотичної діяльності. Отже, конститутивна цілеспрямованість певного типу дискурсу, що вирізняє його з-поміж інших типів дискурсу, а також переважна орієнтація певного типу дискурсу на виконання певної загальнономовної функції визначають його функціональну специфіку [24, с. 46]. Відповідно, під час аналізу інституційного дискурсу інтенційність (телеологічність) має розглядатися не тільки в прагматично-лінгвістичному, але й у соціолінгвістичному аспекті.

Як вже зазначалося, в літературі ЄІД розглядається переважно як різновид політичного дискурсу, проте з урахуванням чинника дискурсивної цілеспрямованості обмеження ЄІД лише цариною політичного дискурсу видається некоректним. Відомо, що інтенційну базу політичного дискурсу складає боротьба за владу [24, с. 9], а телеологічна установка євроінтеграційного дискурсу не обмежується власне владною боротьбою як на національному, так і наднаціональному рівнях. Не обмежується вона, скажімо, й розробкою взаємоприйнятних правил поведінки держав у міжнародних і внутрішньодержавних відносинах, що є характерним для міжнародно-правового дискурсу [12, с. 253]. Телеологічна домінанта ЄІД як невід'ємного компоненту процесу євроінтеграції – об'єднання «народів Європи» (див. Договір про утворення Європейського Союзу, або Маастрихтський договір). У межах ЄІД окремі суб'єкти комунікації можуть виражати інші інтенції в конкретних дискурсивних практиках, тому в процесі виокремлення ЄІД як відмінного типу дискурсу принциповим, на наш погляд, є розмежування цілеспрямованості дискурсу та інтенцій комунікантів. Таке розмежування має сенс у світлі, з одного боку, визнання багаторівневості та поліфункціональності специфічних видів лінгвосеміотичної діяльності, а з іншого, зазначеної І.С. Шевченко та О.І. Морозовою [9, с. 26–27] евристичної потреби диференціювати макроаналіз, спрямований на моделювання дискурсу як типу, і мікроаналіз, спрямований на моделювання конкретної комунікативної події.

Встановлення залежності між інтенційністю і комунікативними стратегіями [10, с. 76–77] має відбуватися, на нашу думку, з урахуванням особливостей реалізації ключової стратегії (макростратегії) в інституційному дискурсі. Як підкреслює Н. К. Кравченко [13, с. 78], макростратегії в інституційному дискурсі реалізуються попарно: для політичного дискурсу властиве поєднання стратегій створення власного позитивного іміджу і негативного образу «іншого», а в міжнародно-правовому дискурсі реалізуються стратегії досягнення консенсусу і водночас врахування інтересів держав-членів Організації Договору. Беручи до уваги можливість плюралістичної перспективації (*pluri-perspectivity*), притаманної принаймні деяким типам дискурсу [29, с. 89, 121], вважаємо, що ЄІД реалізує більш ніж одну макростратегію-

ну пару. Так, дихотомічним відповідником макростратегії створення євроспільноти в ЄІД є збереження національної ідентичності окремими європейськими країнами, відповідником макростратегії передачі наддержавним органам ЄС важелів прийняття рішень є захист суверенітету держав-членів і держав-кандидатів у члени ЄС тощо. Подальше вивчення макростратегічних пар ЄІД вважаємо перспективним на основі евристичного фрейму антиномій, розробленого для інституційних дискурсів Р. Водак і Г. Вайсом [31, с. 130].

Оскільки мова в соціумі функціонує у вигляді дискурсів у відповідних сферах спілкування, останні видаються логічною підставою для типологізації дискурсу [5; 22]. Водночас виділення типів дискурсу за сферами спілкування викликає низку труднощів. Досі неоднозначними є критерії виділення сфер спілкування та подібних понять, як-от, середовища використання мови, сфери взаємодії тощо [20, с. 208–209]. Спроби класифікації сфер спілкування, здійснені в межах галузі мовленнєзнавства на підставі думки М.М. Бахтіна про те, що в кожній сфері людської діяльності і спілкування «побувають і застосовуються свої жанри, що відповідають специфічним умовам цієї сфери» [3, с. 241], вказують на те, що доречніше ставити питання або про конкретну сферу, в якій склався свій репертуар жанрів, або про сферну парадигму окремого жанру [25, с. 26].

Натомість, виходячи з розуміння сфери діяльності (field of action) як сегменту соціальної реальності, що конститує фрейми дискурсу, дослідники, які займаються критичним дискурс-аналізом, вказують на множинні сфери діяльності у межах галузі, що визначаються згідно з різними функціями дискурсивних практик [29, с. 90–91]. Наприклад, в області політики було виділено вісім сфер діяльності, кожна з яких було пов'язано з окремим репертуаром жанрів.

Проблематичним є також традиційне співвіднесення сфер спілкування і функціональних стилів, адже, як відомо, «первинний розподіл сфер спілкування залежно від організації мовних засобів був здійснений у функціональній стилістиці, яка кваліфікувала функціональний стиль як суспільно усвідомлену сукупність прийомів уживання, відбору та сполучення мовленнєвих засобів, функціонально зумовлену соціально значимою сферою спілкування» [22, с. 84–85]. Проте згодом з'ясувалося, що спільний методологічний принцип аналізу мовної специфіки в її екстралінгвальній зумовленості, покладений в основу функціонально-стилістичного й дискурсивно зорієнтованого підходів, має відмінності на рівні делімітації (докладніше про різницю між поняттями *функціональний стиль* та *тип дискурсу* див. у [23, с. 92–94]).

Більшій уваги потрібно приділити спостереженню В. І. Карасика [10, с. 425], згідно з яким тип дискурсу є ширшим за сферу спілкування, оскільки «він включає цілі, цінності і стратегії відповідного типу дискурсу, його підвиди і жанри, а також прецедентні (культурогенні) тексти і різноманітні дискурсивні формули». На сучасному етапі розвитку дискурсології стало очевидним, що сегментація континууму спілкування згідно з історично усталеними різновидами людської діяльності (наукова, публіцистична, офіційно-ділова сфери тощо), які можуть кореспондуватися з відповідними функціональними стилями, не є задовільним критерієм для виокремлення тих типів дискурсу, що формуються і розгортаються відразу в певній множині сфер спілкування, реалізуючись за допомогою жанрового репертуару,

що має складну конфігурацію і співвідноситься з кількома традиційними функціональними стилями. Особливо це стосується так званих глобалізаційних дискурсів (discourses of globalization), до яких зараховують регіональні, цивілізаційні, галузеві, ідеологічні та гендерні дискурси [30, с. 33]. Тут глобалізацію розуміють в широкому сенсі як дію, що стосується дієслова глобалізувати, тобто надавати чому-небудь глобального, всесвітнього характеру. Одним із гібридних варіантів таких глобалізаційних дискурсів ми вважаємо ЄІД, предметне ядро якого конститується відповідними локусом, галузевими знаннями та ідеологічними поглядами. Його змістовий план звернений до універсальних суспільних норм і цінностей та конструється одночасно у кількох сферах лінгвосеміотичної діяльності (політика, політологія, державне управління, внутрішні та міждержавні правові відносини, економіка, засоби масової інформації, освіта, культура тощо).

Визначення сфери діяльності як «обмеження, яке спричинене наявністю тематичних репертуарів, що моделюють процес спілкування» [19, с. 9], виводить на перший план критерій тематичного (змістового) наповнення окремих типів дискурсу. Наголос на тематичних репертуарах для окреслення типу дискурсу [31, с. 128; 32, с. 9] є, на нашу думку, більш вдалим, ніж, скажімо, наголос на «тематичній спільності текстів», сукупність яких (як мовний корелят певної соціально-культурної практики) і є дискурсом у термінології Чернявської [23, с. 93]. Уникаючи ґрунтового з'ясування відношень між текстом і дискурсом, яке не входить до завдань цієї статті, лише зазначимо, що тематичну єдність і відносну смислову завершеність разом зі стилістичною і структурною єдністю, а також відносною оформленістю, що були запропоновані В. І. Карасиком [10, с. 432] як конститутивні категорії дискурсу з позиції лінгвістики тексту, можна переносити з царини текстуальності до царини дискурсивності з певними застереженнями. «Інтуїтивне поняття теми» [28, с. 69–70], яке ще понад три десятиліття тому вважалося «найчастіше використовуваним і водночас непоясненим терміном» [28, с. 69–70] в дискурс-аналізі, було суттєво уточнено. Цьому зокрема сприяли розрізнення теми дискурсу і теми мовця [28, с. 71, 87], тем і топосів дискурсу [31, с. 127], макротем і підтем дискурсу [29, с. 89–92]. Багато питань викликає роль макротем дискурсу, підтем, топосів і под. у зв'язку з феноменом інтердискурсивності. Ще чекає на своє розв'язання проблема варіативності тем у ЄІД, що можуть становити як власний тематичний репертуар, так і забезпечувати тематичний перехід до інших дискурсів.

У світлі інтердискурсивності потребує подальшого дослідження відношення ЄІД до дискурсів Євросоюзу (EU discourses), проаналізованих Р. Водак і колегами в низці публікацій [31, с. 127–128; 32, с. 9–14]. До дискурсів Євросоюзу зараховують дискурси про зайнятість / безробіття, про європейські ідентичності, про розширення ЄС, про багатомовність, мультикультуралізм та розмаїття інших проблем у європейському контексті.

Висновки. Особлива роль ЄІД у житті європейських країн, а також його недостатня вивченість у статисти лінгвокомунікативного і лінгвосеміотичного феномену актуалізують проблему таксономічної належності ЄІД у сучасних мовознавчих дослідженнях. Закритерієм соціолінгвістичної орієнтації учасників спілкування, ЄІД є різновидом

інституційного дискурсу, проте комунікантами ЄІД виступають як індивіди, так і колективні / узагальнені суб'єкти. Просторова специфіка ЄІД може вказувати як на звуження локалізації лінгвосемантичної діяльності, так і на її розширення. Особливості темпоральної специфіки ЄІД включають часову визначеність щодо початку його формування у сучасному комунікативному середовищі, його фазовий характер і його двоспрямованість, що охоплює як рефлексивний досвід, орієнтований на минуле, так і наміри (а також можливий досвід), спрямовані в майбутнє. Телеологічна домінанта ЄІД як невід'ємного компоненту процесу євроінтеграції – об'єднання «народів Європи» – є ширшою за інтенційну базу політичного, міжнародно-правового та інших споріднених дискурсів. Однак, на рівні макроаналізу і мікроаналізу ЄІД принциповим є розмежування конститутивної цілеспрямованості дискурсу та інтенцій комунікантів. Змістовий план ЄІД, звернений до універсальних суспільних норм і цінностей, а також його конструювання одночасно у кількох сферах лінгвосеміотичної діяльності дає підстави віднести ЄІД до глобалізаційних дискурсів.

Подальші наукові розвідки варто націлювати на типологізацію прототипних комунікантів ЄІД, моделювання сфер лінгвосеміотичної діяльності, в яких конструється і які (спів) конструює ЄІД, виявлення його жанрового та тематичного репертуарів та його інтердискурсивного потенціалу.

Література:

1. Артёмов Е.С. Геополітичний дискурс європейської інтеграції. Політологічні записки: зб. наук. пр. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_40
2. Багінський А.В. Символічний простір Європейського Союзу: інтеграція, ідентичність, міфи. Сучасні проблеми політичної системи України: зб. наук. праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції (4–5 лютого 2016 р.). Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2016. С. 5–16.
3. Бахтин М.М. Проблема речевих жанрів. Естетика словесного творчства. М.: Искусство, 1979. С. 237–280.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
5. Белова А.Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. Іноземна філологія. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. Вип. 32. С. 11–14.
6. Божко С. О. Інтеграція в Європейський Союз як зовнішньополітичний пріоритет в українському політичному дискурсі. Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр., 2012. Вип. 108(1). С. 75–84.
7. Бульбенюк С.С. Посткомуністична модернізація України: влада (держава) versus громадянське суспільство. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. «Політичні науки та методи викладання соціально-політичних дисциплін»: зб. наук. пр. 2015. Вип. 16. С. 31–35.
8. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. / пер. с англ. и нем. В.И. Карасика и Н.Н. Трошиной. Волгоград: Перемена, 1997. 138 с.
9. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: колективна монографія / за заг. ред. І.С. Шевченко. Харків: Константа, 2005. 356 с.
10. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
11. Кравченко В.Л. Семантичні та лінгвопрагматичні характеристики концепту Європа у сучасному англомовному політичному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови»; Київський національний лінгв. ун-т. К., 2007. 22 с.
12. Кравченко Н.К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса. К.: Реферат, 2006. 320 с.
13. Кравченко Н.К. Таксономія категорій дискурсу в сучасному дискурс-аналізі. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». 2014. Т. 17. № 1. С. 77–83.
14. Кривенко Г.Л. Євроінтеграційний дискурс: проблеми номінації та термінологізації. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». 2017. Т. 1. № 8. С. 116–120.
15. Кривенко Г.Л. Лінгвофілософські засади корпусної дискурсології. Південний архів. Філологічні науки: зб. наук. пр. 2017. Вип. 71. С. 166–172.
16. Куц Г.М. Формування спільної європейської ідентичності: проблеми та перспективи. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 3 (22). С. 120–127.
17. Лещак О.В. Дискурс как функционально-прагматический вариант лингвосеміотического опыта. Dyskurs: aspekty lingwistyczne, semiotyczne i komunikacyjne. Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej UWM, 2015. S. 57–66.
18. Литвин В.В., Мельник А.С., Буньо Г.Б. Інтелектуальна інформаційна система дослідження лексичних інновацій в англомовному євроінтеграційному дискурсі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: зб. наук. пр.: Інформаційні системи та мережі. 2008. № 631 С. 212–219.
19. Литвиненко Н.П. Сучасний український медичний дискурс: автореф. дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»; Ін-т укр. мови НАН України. К., 2010. 37 с.
20. Макаров М.Л. Основы теории дискурса: монография. М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
21. Ротар Н.Ю. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Чернівців К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 344 с.
22. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: підручник. Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
23. Чернявская В.Е. Дискурс как фантомный объект: от текста к дискурсу и обратно? Когниция. Коммуникация. Дискурс. 2011. Т. 3. С. 86–95.
24. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01, 10.02.19. Волгоград, 2000. 431 с.
25. Шмелева Т.В. Жанр в современной медиасфере. Жанры речи: сб. науч. ст. 2012. Вып.8: Памяти Константина Федоровича Седова. С. 26–37.
26. Щолокова Г.В. Євроінтеграційний дискурс Польщі: особливості та еволюція. Вісник ДНУ. Серія: «Філософія. Соціологія. Політологія». 2015. № 1. С. 259–267.
27. Яворська, Г.М. Непевний об'єкт бажання: ЄВРОПА в українському політичному дискурсі: монографія. К.: ВД Дмитра Бурого, 2010. 136 с.
28. Brown G. Discourse Analysis. Cambridge: CUP, 1983. XII, 288 p.
29. Reisigl M. The discourse-historical approach. Methods for Critical Discourse Analysis / ed. by R. Wodak, M. Meyer. London: Sage, 2009. P. 87–121.
30. Robertson R. Discourses of globalization. Preliminary considerations. International Sociology. 1998. Vol. 13. № 1. P. 25–40.
31. Wodak R. Analyzing European Union discourses. Theories and applications. A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis: Theory, Methodology and Interdisciplinarity / ed. by R. Wodak and P. Chilton. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2005. P. 121–134.
32. Wodak R. Discourse and European integration. MIM Working Series. Willy Brandt Series of Working Papers. 2018. № 18. P. 3–29. URL: <https://www.mah.se/upload/Forskningssentrum/MIM/Publications/Discourse%20and%20European%20Integration.pdf>

Кривенко А. Л. Проблема типологизации евроинтеграционного дискурса в языковедческих исследованиях

Аннотация. В статье рассматривается проблема типологизации евроинтеграционного дискурса. Установлена его соотнесенность с «традиционными» типами дискурса, обнаружены салиентные критерии категоризации евроинтеграционного дискурса. В частности раскрыта специфика коммуникантов евроинтеграционного дискурса, его хронотопа, телеологической доминанты и сфер коммуникации.

Ключевые слова: евроинтеграционный дискурс, институциональный дискурс, глобализационные дискурсы, тип дискурса, категории дискурса.

Kryvenko A. Typologizing European integration discourse in linguistic studies

Summary. The article deals with the challenge of typologizing European integration discourse. Its relation with “traditional” types of discourse is established and salient criteria of categorization of European integration discourse are singled out. In particular, the specificity of communicants of the discourse in question as well as its chronotope, teleological dominant and fields of communication are revealed.

Key words: European integration discourse, institutional discourse, discourses of globalization, type of discourse, categories of discourse.

Кулиева Б. Т.,
преподаватель кафедры языков
Университета Олду Юрду

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНТЕНСИВНОСТИ (НА ОСНОВАНИИ МАТЕРИАЛОВ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ)

Аннотация. Под признаком интенсивности понимается такое понятие языковой категории, где образуется признак степени градуальности. Признак интенсивности тесно связан с количественной характерностью какого-либо явления или предмета. В статье определяется статус признака интенсивности. Основное современное значение интенсивности определил Ш. Балли. По его мнению, под понятием признака интенсивности «понимается сложная совокупность всех категорий различия, качества, оценки, силы, высоты и т.д., продвигающаяся речь отражает конкретные и абстрактные идеи через эту совокупность». В статье на основании материалов азербайджанского, русского и английского языков характеризуются постоянный, процессуальный, временный, динамический, актуальный и неактуальный, индивидуальный, внутренний, внешний, дифференциальный и интегральный, относительный, изменчивый, потенциальный, ситуативный, градуальный, предикативный признаки и средства их выражения (лексические, семантические, грамматические (морфологические и синтаксические), словообразующая, компаративная, суперлативная, элативная и др. степени. Помимо этого, выявляются и денотативный и коннотативный смыслы признака интенсивности.

Ключевые слова: функционально-семантическая сфера, признак интенсивности, шкала интенсивности, количественная интенсивность.

Постановка проблемы. Сущность и содержание каждого языка отражаются в средствах его выражения. Средства выражения языка зависят от коммуникативной ситуации. Разноуровневые языковые средства соответствуют друг другу в рамках семантических категорий. Каждое средство проявляет интенсивность в рамках своего признака, соответственно выполняя функции общения. Выполнение этой задачи относится к функционально-семантической и прагматической сторонам категории интенсивности.

В настоящее время выявление присущих категории интенсивности признаков (атрибутивный признак и т.д.) и исследование на основе функционально-семантического подхода стало в современной лингвистике очень актуальным. Это – результативный и перспективный подход. В целом указанные интенсивные формы в функционально-семантической сфере стали объектом активного изучения и анализа.

Цель статьи – рассмотреть функционально-семантические и прагматические аспекты интенсивности (на основании материалов разносистемных языков).

Изложение основного материала. На современном этапе развития языкознания формы признаков исследуются не только по моноцентрическим и полицентрическим сферам, но и на основании семантических вариаций в многостепенной иерархической системе.

Признак интенсивности. Во всем онтологическом пространстве жизнь человека подразделяется на различные категориальные сферы, основная цель заключается в описании охватывающего действительность сознания и восприятия. Одной из таких когнитивных категорий является категория интенсивности, характеризующая качество. Качество – это свойство, ценность, в философии есть закон перехода количественных изменений в качественные. Например, Я звал на помощь Ильяха, как друга, (Р. Рза).

В философской литературе качество характеризуется следующим образом: «Качество – философская категория, выражающая совокупность существенных признаков, особенностей и свойств, которые отличают один предмет или явление от других и придают ему определённую. Качество – это неотделимая от бытия объекта его существенная определённость, благодаря которой он является именно этим, а не иным объектом, и потеря качества приводит к превращению объекта в совершенно отличающееся от предыдущего нечто» [1, с. 62].

Еще Аристотель связывал описание и определение категории качества и его значения с устойчивыми средствами, возникновением нового стиля, актуальностью положения. Классифицируя данное значение, Аристотель подчеркнул такую черту, как «пассивный признак предмета» [2, с. 72]. Признак, качество определены как логические категории, указано, что они являются фундаментальной, гносеологической категорией, отражают языковую панораму мира, человеческое сознание.

В аспекте выражения признака, качества в языке признак смог измениться, в результате чего возникли новые качественные объекты. Здесь решающую роль сыграла синтаксическая функция, онтологическое определение объекта [3, с. 165].

Определённость признака в языковом смысле расширилась и отошла от прежнего философского толкования. Признак в языке есть внутренняя (онтологическая) сторона вещи, предмета и признака. Между ними существуют пространственно-временные отношения. Эти признаки не постоянны, они бывают измененными, замененными и ситуативными. Проявляют себя категориальный признак и функциональная определённость. Значение качества передается морфологическими и синтаксическими средствами. Этот признак формируют на морфологическом уровне слово и формообразующий уровень, а на синтаксическом уровне – словосочетание и предложение.

Например, в русском языке в словах домик – домина [4, с. 79] существуют разные семы признака. Функция присутствующих здесь языковых единиц подвергается идентификации. Упомянутые слова сопоставляют друг с другом и в итоге обнаруживаются потенциальные отношения между ними. Семантический признак слов-вариантов градуируется, растет степень выраженности интенсивности. Точнее, признак

становится интенсивным, создавая прагматический эффект: «... as Behre quatus from Agtha Christie, «At one period one said things were topping, and then they were «too divine», and then that they were «marvellous», and that one «couldnt» agree with you more, and that you were «madly» fond of this, that, and the other (Bolinger D. Degree Words. – The Hague – Paris, 1972: 18).

Как видно, между этими признаками возникает диалектическая связь, каждый из этих признаков характеризует присущий объекту признак. Количественное большинство показывает, в каком из них присутствует признак интенсивности: размер («синтез по сущности признака и качества»), отношение, сравнение, оценка (субъективное отношение к предмету).

В категории качества в языке, в первую очередь, отражается чувственно-предметный характер признака. Образующиеся на первых этапах синкретические названия в дальнейшем дифференцируются. Например, определяется разница между существительным и прилагательным. Наряду с этим, оформляется один признак предмета. На основе генетической первичности в языке сформированы относительные прилагательные. А.А. Потебня писал по этому поводу, что между предметами сформировалось отношение, и, если прилагательное ранее существовало как существительное, в дальнейшем количество прилагательных выросло [6, с. 155]. Таким образом, прилагательное развивалось, существующие в нем относительные значения стали превращаться в конкретные (предметные) значения, абстрактность уменьшилась. Например, complete – amazement/ bastard/ emptiness/ fool/ victory. Extreme – condemnation / passion /provocation/ violence. Pure – accident/ African/ beauty/ chance/ delight/ dread / fabrication. Utter – absurdity/ amazement/ disaster / emptiness/ folly.

Понятие признака, качества, в первую очередь, выражено семантическим смыслом прилагательного. Основная синтаксическая функция прилагательного состоит в «семантической функции признака» [6, с. 150; 7, с. 210]. Здесь между прилагательным и существительным возникает атрибутивная связь. Например, golden opportunity, famous sleeper, regular scarecrow, sorry spectacle, stony denials, wild hurry; *qırmızı alma* (красное яблоко). Сравни: *qırmızı alma* (очень красное яблоко).

«Все предметы обладают также и количественной определенностью: величина, число, объем и т.д. Однородность предметов (соответствие, сходство) является отличительной чертой количества. Разница между несоответствующими друг другу предметами носит качественный характер, а разница между одинаковыми предметами – количественный. В отличие от качества количество не так уж сильно связано с бытием предмета» [1, с. 63].

Иерархия по происхождению – греческое слово (*hieros* – священный, *arhe* – правление). Как термин, слово *иерархия* употребляется в смысле расположения, размещения элементов по порядку сверху вниз. Термин иерархия также применяется и к категории интенсивности.

Порядок расположения сверху вниз есть ряд двух, трех форм, а остальные – это интенсивные формы. Этот порядок можно характеризовать следующим образом:

1) иерархия интенсивности, образующаяся в горизонтальном положении языка. Здесь направление иерархии таково: хорошая (слабая интенсивность), наиболее хорошая, лучшая (сильная интенсивность).

2) иерархия интенсивности, образующаяся в вертикальном положении языка. Иерархическая последовательность

форм, возникающая в вертикальном положении языка, определяется по интенсивности.

Некая форма по данной последовательности может быть самой интенсивной. В целом лексические и грамматические формы по интенсивности создают между собой внутреннюю, органическую связь сверху вниз.

Интенсивное соответствие, наблюдаемое при анализе языковых фактов путем сравнительного сопоставления, не исключает мысли об образовании друг от друга форм в одной ячейке. В этом смысле происхождение перехода или производной от сильного к слабому в логическом плане следует считать обосновывающим. Дело в том, что при образовании форм в одной ячейке воздействие от слабого к сильному не выглядит логическим. А сильная форма одновременно с интенсивным воздействием речи может повлиять на образование других форм в одной и той же ячейке. Естественно, нельзя считать случайным то, что такие формы выступают в сходных словах в качестве варианта друг для друга. Такие варианты, в особенности участвующие в образовании лексических единиц, также употребляются в качестве варианта друг друга в разносистемных языках, отдельных родственных языках и в ареале одного языка.

Категории отражают реальные закономерности языка, мысли и охвачены рече-мысленной онтологией, определенной деятельностью.

Одной из таких категорий является интенсивность и ее атрибутивная связь.

Как термин, «интенсивность» в современном языкознании определяется как «напряжение», «усиление», «обострение», происходя от латинского «*intensio*». Категория интенсивности изложена в трудах Ш. Балли, Бодуэн де Куртене, Э. Сепира в функционально-семантическом и прагматическом смыслах, на том или ином уровне.

Категория интенсивности имеет сильную связь с другими смешанными категориями. В этом смысле интенсивность рассматривается как «измерение экспрессивности» [8, с. 196–199]. Под другими сопредельными категориями подразумеваются категории градуальности, эмотивности (эмоциональности), экспрессивности и образности. Эти многочисленные категории напрямую связаны с категорией интенсивности.

Если какой-то признак является средством градуальности, в этом случае в признаке образуется шкала градуальности. Каждая шкала означает, определяет степень признака. Признак градуальности характеризуется понятиями «скорость» и «частота». В зоне этой шкалы проявляются быстрые и не медленные степени. Градуальный ряд отражает один признак интенсивности в другой деинтенсификации. В предложении *Кто не торопится, подобен ленивой черепахе* градуальный ряд показывает скорость деинтенсификации. Это признак «медленности».

На английском языке: *wery poky* (как ушко иглы (очень тесный)), *to follow someone like a thread following a needle* (как нитка с иголкой (постоянно следовать за кем-то)).

Категории интенсивности и градуальности используются совместно в регулировании языково-речевых единиц, где оценивается признак, проявившийся в результате их связи. По признаку степени между обеими категориями существует определенное расстояние. Например, на русском языке «*мгновенно*» – «*очень быстро*» и «*резво*» – «*очень быстро*». На азербайджанском языке «*an*», «*bir anda*», «*göz qırpınca*», «*dərhal*», «*göz açib yutunca*»; о, *göz qırpında vox oldu*. То есть, «*çox tez*» «*iti*», «*cəld*» – *ən tez*. Для категории градуальности, прежде

всего, необходимо определить место речевой единицы в шкале градуальности (например, «an», «bir anda» в какую шкалу).

На английском языке: *absolutely perfect, extremely useful, deeply anxious, highly intelligent, sharply critical, strikingly handsome, utterly adorable*.

«Интенсивность» как семантическая категория является количественным, степенным и измерительным признаком экспрессивного признака. Интенсивность чаще всего определяет речевую разницу. Количественная специфика определяет качественную сторону речи. В этом смысле экспрессивность – основной признак текста, его качественная определенность.

Под интенсификацией отдельных оборотов понимается количественная характеристика признака, в этом смысле интенсивность как семантическая категория имеет прагматическую суть, действует как категория качества и количества, с другой стороны, характеризуется как специальная прагматическая категория. Вообще прагмолингвистика, являющаяся новой областью языкознания, занимается исследованиями прагматической ориентации, описывая языковые знаки и их соединение в языке в процессе общения и стремясь раскрыть их. В этом смысле прагмолингвистика относится к психо- и социолингвистике, а лингвистическая прагматика – к синтаксису и семантике [9, с. 123].

Заметим, что, если семантика изучает соответствие пропозиции и формы (например, форма интенсивности) условиям действительности, прагматика исследует функции оборотов в языке и выражаемые этим пропозиции, в зависимости от их специфической обработки.

Категория интенсивности языка, как проблема, относится к прагматике или семантике. Прагматика совпадает и с теорией речевого акта.

Прагматические и семантические средства тоже взаимосвязаны между собой, что следует учитывать при анализе интенсивных форм.

Нам кажется, что признак интенсивности в каком-либо языке следует рассматривать как семиотический знак, который имеет определенную связь с теми, кто используют его. Например, слова «sarı» и «sapsarı» – отдельные семиотические знаки. Существует определенная связь между этими знаками и теми, кто используют их: *sarı çiçekler, sapsarı çiçekler*.

Признак интенсивности в функционально-семантической сфере всегда определяет высокие или низкие степени, представляя коммуникацию адресата. Признаки интенсивности стимулируются на нейтральном фоне, ответная реакция реципиента прогнозируется с эмоциональной стороны.

В настоящей статье категория интенсивности рассматривается в функционально-семантическом и прагматическом аспектах, раскрываются ее признаки в функционально-семантической сфере и их роль в этой сфере.

Одним из основных признаков интенсивности в функционально-семантической сфере является атрибутивный признак. Атрибутивная сторона – ведущая сторона. Интенсивная форма является в этом смысле ведомой стороной и имеет форму словосочетания. Г. Казымов пишет, что парадигма словосочетаний состоит из парадигмы основного компонента. Поэтому при изучении словосочетаний уделяется особое внимание изучению морфологических особенностей основного компонента.

Словесный ряд играет важную роль в образовании словосочетаний (например, *qırmızı bayraq – qırmızı bayraq* и т.д.). В большинстве моделей основная сторона употребляется после

зависимой стороны, а в некоторых случаях – до нее. В модели «атрибутивная сторона» + «субстантивная сторона» (*очень толстая стена*) уточняется, сужается значение второй стороны, а в модели «субстантивная сторона» + «атрибутивная сторона» – значение первой стороны (самая большая из рыб). Это явление зависит от выражения основной и зависимой сторон частями речи, от лексико-грамматических средств, координирующих компоненты сочетаний, и способов синтаксической связи [10, с. 41].

В слабой (релятивной) связи зависимая сторона означает степень дела, действия, выражаемого основной стороной. Эти сочетания являются носителями признака интенсивности. Например, *крайне рад, сильно печалиться, быть очень довольным* и т.д.

Заметим, что категория интенсивности, образуемые ею признаки наблюдаются на всех уровнях языка. В этом процессе все необходимые грамматические средства языка вступают во взаимосвязь, суперсегментные средства реализуют признаки интенсивности.

Лексические средства интенсификации в языке занимают одно из центральных мест. Лексические единицы образуют интенсивность.

Резкие и стерые метафоры выступают в качестве средств, повышающих интенсивность в отдельных дискурсах.

Усиливающие средства признака реализуются через лексические интенсификаторы. Усиливающие средства проявляются как эксплицитные средства. Наречия в каждом языке относятся именно к усиливающим средствам. Например, в немецком языке: *entsetzlich, erstaunlich, grenzenlos, zutiefst, extreme, voll* и т.д.

Прилагательные и причастия могут выступать в роли лексического интенсификатора: *voll, present, extreme requiliet* и т.д.

В качестве примера для лексических интенсификаторов можно привести следующие слова: *zu, ganz, ganz und gar, stark, besonders, tatsachich, heftiq, recht, richtig, radikal, exakt* и т.д.

Признак интенсивности выражается и морфологическими средствами. К ним относятся:

1) сравнительная степень прилагательного: в процессе интенсификации прилагательное выступает в роли определения. Здесь соединяются морфосинтаксические признаки.

2) компаративная: *as like as two peas in a pod/ about and about/about and abou* – как две капли воды; *utterly /extremely dead (-tired)* – как собака; *like a bird in a gilded cage* – как птица в клетке и т.д.

3) суперлативная: 1) *Darling, theft is always the sincerest form of flattery. Vvho said that, George?* (Myrer). 2) *She looked straight at me with the gravest, gentlest smile* (Idem). 3) *Elaine was so fond of you. She thought you were the greatest. She was always telling Edith how wonderful you were to her* (Robbins). 4) *To tell you the truth, we didn't part under the happiest of cires, last time out* (Myrer). 5) *"You are not serious, Poirot?" "I am of the most serious. For the most serious of all things hangs in the balance"* (Christie).

4) элативная: *Mr. Philips, K.C., opened the case for the Crown. The murder, he said, was a most premeditated and cold-blooded one* (Christie).

"I will tell you why", interrupted Poirot. "There was a certain rumor – "A most malicious and utterly untue one", interrupted Alfred Inglethorp in an agitated voice (Idem). В английском языке элативную интенсивность образует неопределенный артикль *"most"*.

Основную структурную схему элативных конструкций можно представить следующим образом: V be + a most A.N.

Словообразующие средства признака интенсивности реализуются в виде аффиксации и сложных слов. Различные словообразующие аффиксы усиливают значение признака посредством субстантивных и адективных лексем. Префиксы и полипрефиксы проявляются в предложениях, текстах и дискурсах как усиливающее средство: *erz-, -un-, ur-, over-, hyper-, super-, extra-, ultra* и т.д. *The Yorks had a pleasantly comfortable home life, and Ronnie, overloved and overpraised by his parents and a worshipful younger sister, was the adored center of it* (Capote).

С помощью этих морфологических средств растет степень сравнения, дается субъективная оценка вещам и предметам: *Beneath his choleric exterior Gerald O'Hara had the tenderest of hearts* (Mitchell). *I asked her, if she were feeling ill, and she answered frankly: "Yes, I've got the most beastly headache"*

(Christie). *You remember my speaking of my friend Poirot? The Belgian who is here? He has been a most famous detective* (Idem).

Слово *"super"* еще больше усиливает признак интенсивности: *superbequem, superweich* и т.д.

В процессе интенсификации значения адективной лексики взаимодействуют друг с другом.

Как часть речи прилагательное обладает свойством интенсификации. Поэтому семантическая структура прилагательного, а также слова считается одной из самых актуальных среди семасиологических проблем языка. Семантический параметр прилагательного возникает как качественный признак. Интенсификация оборотов тесно связана с категориями экспрессивности и оценки.

Для определения статуса интенсивности в современном языкознании применяются различные подходы. Она рассмотрена и как языковая категория, и как стилистическая категория, а также как текстовая категория [11, с. 265]. Как было отмечено, есть взаимодействие признака интенсивности с признаком экспрессивности. С точки зрения лингвистов «интенсивность и экспрессивность похожи на причинно-следственную связь» [12, с. 244]. По мнению некоторых лингвистов, исходя из некоторых смысловых признаков, категории интенсивности и экспрессивности – разные категории [13, с. 224–226]. Согласно другой идее, категория интенсивности находится между категориями качества и количества [14, с. 300–313].

Основное значение интенсивности Ш. Балли определил так: под понятием признака интенсивности «понимается сложная совокупность всех категорий различия, качества, оценки, силы, высоты и т.д., развивающаяся речь отражает конкретные и абстрактные идеи через эту совокупность» [15, с. 392].

Э.И. Шейгал пишет, что под признаком интенсивности понимается такая языковая категория, в которой возникает признак степени градации [12, с. 4]. Действительно, признак интенсивности тесно связан с количественной характеристикой любой вещи и любого предмета [4, с. 56].

В процессе интенсификации осознаются экспрессивные и эмоциональные признаки. При этом оцениваются различные события. Раскрывается интенсивный характер отдельных высказываний.

Признак интенсивности можно изложить следующим образом: величина, форма, цвет, количество и т.д., изменчивый признак (положение объекта в пространстве, его перемещение, движение, и т.д.). Другие слова характеризуют естественные признаки объекта (по пространству и времени) (сравни, например, использование прилагательного как предикатива: *hot i cold*).

Существительное: *Miss Bennet grew very hot* (Мисс Беннет разгорячилась) и *She was rather cold* (Она вела себя достаточно сдержанно), но не **hot Miss Bennet*, и их атрибутивное использование неодушевленного существительного: *hot countries* (жаркие страны), *cold region* (холодный регион), но не **the country was hot* [16].

Например, в общепризнанной функционально-семантической сфере возникают два центра качественности в языке: атрибутивная качественность и предикативная качественность. Между этими признаками проявляется определенное различие. Так, в характеристике объекта возникает разность. Например, *sarı çiçek – sapsarı çiçek* (желтый цветок, желтый-прежелтый цветок).

Предикативный признак есть дискретный признак. В качестве логически-мысленной формулы в осознании действительности считается целесообразной формула «**предмет – общая цена**». В процессе развития формируются новые значения предмета [17, с. 20].

Эти новые значения, вернее, черты, означающие интенсивные формы, играют ключевую роль в восприятии языковой картины мира. Языковая картина мира – исторически сложившаяся в обыденном сознании данного языкового коллектива и отраженная в языке совокупность представлений о мире, определенный способ восприятия и устройства мира, концептуализации действительности (например, глубокий колодец – самый глубокий колодец – слишком глубокий колодец), информация, скрытая в системе смыслов слов о мире (значения признака) [18, с. 57].

В итоге, общее значение интенсивности на уровне высказывания (предложения) подразделяется на 3 явления – языковые признаки:

1) процессуальное (косвенное) значение (глагольный предикат);

2) косвенный признак (потенсивный именный предикат – обстоятельство и дополнение);

3) прямой признак (атрибут). Прямой признак – атрибут (постоянный признак); предмет – субъект (вещественность);

Косвенный признак – предикат (процессуальный признак);

Косвенный признак – квалитативность (признак признака).

Эти тезисы можно наглядно представить следующими примерами: *Старый охотник стреляет метко*. Здесь «охотник» – субъект, остальные компоненты – слова с признаком (предикаты): «стреляет» – актуальный глагольный признак, «метко» – потенциально-атрибутивный признак (=меткий охотник), «старый» – атрибутивный признак.

Таким образом, находящаяся в глубине языка структура (предложение) представляет предметно-признаковую или предметно-качественную модель.

Первичное качество составляет внутреннюю сторону предмета, это постоянный признак, процессуальный признак. Переход от одного признака к другому зависит от соотношения пространства и времени, что считается вторым признаком. Это обусловлено атрибутивными отношениями. Например, сравните: *огромный (пожелтевший, опавший, засыхающий, запыленный, зеленый, старый, развесистый и т.п.) клен* [19].

Образуются денотативные смыслы признака интенсивности: в русском языке *молодая хозяйка* (здесь указывается возраст женщины) и обуславливается предикация: *Она – молодая хозяйка*.

В языковой единице повышается степень интенсивности, возникает адвербиальная функция: Он – круглый дурак (=он очень глуп); Он – абсолютный бездельник (= он абсолютно ничего не делает).

Но так говорить нельзя: * *Этот дурак круглый*; * *Этот бездельник абсолютный*.

Внутренний признак с внешним образует дихотомию, составляя оппозицию. В таком случае атрибутивное качество сохраняется в субстантивированной семантике [качество прилагательного + существительное].

– существительное, внутренний признак предмета (красный шарф, скоростной автомобиль);

[относительное прилагательное / производное прилагательное + существительное]

– референция признака по времени и пространству, характер предмета (*здешние края, правый берег, сегодняшняя газета*);

– ситуативный признак, изменяющийся признак (*мерзлая земля*).

Оппозиция градуальных признаков (степень признака интенсивности)

Данный признак, в первую очередь, обусловлен семантикой прилагательного. При этом возникают степени сравнения прилагательного: [относительное прилагательное + существительное] – (*кожаные ботинки, энциклопедический словарь*);

[качество прилагательного + существительное]

– потенциальный признак определяется в слове, и для формирования интенсивности используются компаративные и суперлативные средства: (*горячий – горячее, сильный – сильнее*);

– признак интенсивности выражается лексическими средствами: *острая дискуссия, решительное сопротивление, горькая утрата, трескучий мороз*.

«Постоянный признак» + «оппозиция изменяющегося признака»

Указанный характерный признак зависит от характера определяемого им слова: «основное понятие», «видовое понятие». Например, горячая вода – непостоянное состояние, изменчивый признак. Второй субстантивный признак: горячая вода – постоянный признак [20, с. 45].

Тип словосочетания: *главная улица, черный вход* и т.д.

Постоянный признак сохраняется в дихотомическом состоянии: *черный вход, горячая вода – холодная вода*.

Термин дихотомия с греческого означает «dîxa» – две части и «tome» – деление. Наряду с термином *дихотомия* используется также и термин *оппозиция*, что означает «столкновение (сопоставление)». Применение слов *дихотомия* и *оппозиция* по смыслу к интенсивным признакам полностью оправдывает себя. Так, признаки интенсивности можно разделить по месту образования и сопоставить (cût-cût, qoşa-qoşa, şîrin-şîrşîrin, gözəl-lar gözəl). Дихотомию признака интенсивности можно четко наблюдать в их оппозиции по ячейкам в вертикальном и горизонтальном направлениях.

В дихотомию в горизонтальном положении входит следующий ряд (пары):

Относительный, изменчивый признак интенсивности возникает в конкретной ситуации. «Интегрированный признак + дифференциальный признак» образует дихотомию – оппозицию: Первый признак: Он – человек военный (В. Сологуб); второй признак: Дом был двухэтажный (Б. Пастернак); Он – целомудренный, честный, смуглый,

огромный, печальный (Е. Шварц); Компот, ответила госпожа Дорн, грушевый (В. Набоков);

– дифференциальный признак интенсивности (*Очереди в тылах пасмурны и медленны* (Б. Пильняк). *Такая погода неприятна*).

Дифференциальный и интегративный признак объекта «двухэтажный дом» – как один из многих двухэтажных домов); [глагол + увязка (нуль) + сокращение прилагательного]

– индивидуальный признак интенсивности (она красива; он очень богат; *He was so old and his face was very wrinkled, so that a smile used so many lines that all gradations were lost*. – Он был очень стар, и на его лице было очень много морщин, и в улыбке участвовало столько черточек, что оттенки терялись в них (Э. Хемингуэй).

Дихотомия-оппозиция с актуальным-неактуальным признаком интенсивности: (Все было пестро от солнца (В. Набоков); Музеевед был безмерно пьян (Б. Пильняк); *The plain was rich with crops; there were many orchards of fruit trees and beyond the plain the mountains were brown and bare*.

– Равнина была плодородна, на ней было много фруктовых садов, а горы за равниной были бурые и голые (Э. Хемингуэй); *...and in the fall when the rains came the leaves fell from the chestnut trees and the branches were bare and the trunks black with rain*. – ...и осенью, когда начались дожди, с каштанов облетели все листья, и ветки оголились, и стволы почернели от дождя (Э. Хемингуэй);

– Динамичный признак интенсивности (Спустя несколько минут улица была почти пуста (Б. Пастернак); динамический признак наблюдается без посредников (Яков Карпыч вдруг заговорил серьезно, глаза его стали покойны и почти молоды (Б. Пильняк); (...но он, высокий, узкогрудый, казался чахлым и хрупким... (Ф. Сологуб); (Румяное, обыкновенно равнодушно-сонное лицо Передонова сделалось свирепым (Ф. Сологуб).

Постоянный признак интенсивности характерен в нелокальном времени: (Это платье красивое; Он больной – Он больной человек).

Семантическая близость признака интенсивности создает синтаксическую синонимию: *В этот день, утром, неожиданно, ко мне пришел Петр Бернгардович Струве. Он был взволнован и полубольной, но предложил мне двигаться к Маклакову (В. Шульгин).*

Where you got it, I don't know – I don't know where you got it. Testing the engine the engineer applied new methods – When the engineer tested the engine, the applied new methods. Выводы. Многочисленные смысловые возможности признака интенсивности в разносистемных языках указывают на то, что он является очень богатой семантической категорией. Признак интенсивности, прежде всего, размещается в семантических компонентах слова и других единиц языка. Системные речевые интенсификаторы могут излагать единицы языка на уровне градуальности. По сути, интенсивность является измерителем экспрессивности. Этот измеритель проявляется в качественной и количественной экспрессивности. Отношение между интенсивностью и экспрессивностью подобно связи между укреплением и усилением. Как интенсивность, так и экспрессивность выступают в качестве основного признака текста. Обе они являются объектом количественного признака, признаком признака.

Факты в исследуемых языках свидетельствуют, что шкалы интенсивности достаточно развиты. Степень интенсивности отдельных высказываний развивается по восходящей линии. В разных выражениях квантовая интенсивность сочетается с дискретной экспрессивностью. Разноуровневые языковые

средства интенсификации (лексические, морфологические, синтаксические, словообразующие и т.д.), возможности выражения могут четко отражать характеристику этих единиц в речевом процессе (слабая, сильная).

Литература

1. Рустамов Ю. Основы философии. Баку, Изд. «Азерб.Ун-т», 2004. 499 с.
2. Аристотель. Риторика. М., 1978. т. 2.
3. Цуанова З.М. Морфотемный анализ качественных существительных. Автореф. дис. канд. филол. наук. М., 2006.
4. Туранский И.И. Содержание и выражение интенсивности в английском языке. Дис. ...д-ра филол. наук. Н.Новгород, 1990.
5. Лойко М.О. Функционально-семантическая категория интенсивности признака. Автореф. дисс. канд. филол. наук. Минск, 1990.
6. Виноградов В.В. Русский язык. М., 1977.
7. Егорова В.Н. Особенности выражения категории интенсивности в политическом языке (на материале современного немецкого языка). – Вестник Чувашского университета. 2010. № 4. С. 202–206.
8. Кадышева С.С. Категория интенсивности в системе функционально-семантических, функционально-стилистических категорий. / Известия Самарского научного центра Российской академии наук. М., 2010. № 5.
9. Энциклопедия языкознания. Том 2. Учебное пособие. Под ред. проф. Ф. Вейсалли, Баку: Мутерджим, 2008.
10. Г.С. Казымов. Избранные сочинения. Том 5. Баку: Нурлан» 2008.
11. П.Ревенко И.В. Языковая категория интенсивности и ее экспликация в идиостиле В. Астафьева. Дис. ...канд. филол. наук. Кемеровск. гос.ун-т. Кемерово, 2004.
12. Шейгал Е.И. Интенсивность как компонент семантики слова в современном английском языке. Дис. ...канд. филол. наук. М., 1981.
13. Егорова В.Н. К вопросу определения интенсивности в современном языкознании. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия «Лингвистика». 2009. № 6.
14. Родионова С.Е. Интенсивность и ее место в ряду других семантических категорий. / Славянский вестник. М.: МАКСпресс, 2004. № 2.
15. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Эдиториал УРСС, 2001.
16. Тарасова И.А. Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте (на материале поэзии Г. Иванова и И. Анненкова. Автореф. докт. дис. Саратов, 2003.
17. Полянский А.П. Категория интенсивности признака в русском языке. Дисс... канд. филол. наук. М., 1978. 171 с.
18. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. М.: Восток-Запад, 2007.
19. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка, событие, факт. М., 1988.
20. Теория функциональной грамматики: Качественность, количественность. СПб., 1996. 264 с.

Кулієва Б. Т. Функціонально-семантичні та прагматичні аспекти інтенсивності (на підставі матеріалів різносистемних мов)

Анотація. Під ознакою інтенсивності розуміється таке поняття мовної категорії, де утворюється ознака ступеня градуальності. Ознака інтенсивності тісно пов'язана з кількісною характерністю будь-якого явища або предмета. У статті визначається статус ознаки інтенсивності. Основне сучасне значення інтенсивності визначив Ш. Баллі. На його думку, під поняттям ознаки інтенсивності «розуміється складна сукупність всіх категорій відмінності, якості, оцінки, сили, висоти і т.ін. Мова відображає конкретні й абстрактні ідеї через цю сукупність». У статті на підставі матеріалів азербайджанської, російської та англійської мов характеризуються постійна, процесуальна, тимчасова, динамічна, актуальна і неактуальна, індивідуальна, внутрішня, зовнішня, диференційна та інтегральна, відносна, мінлива, потенційна, ситуативна, градуальна предикативні ознаки і засоби їх вираження (лексичні, семантичні, граматичні (морфологічні та синтаксичні), словотворювальний, компаративний, суперлативний, елативний і ін. ступені. Крім цього, виявляються і денотативний і коннотативний смисли ознаки інтенсивності.

Ключові слова: функціонально-семантична сфера, ознака інтенсивності, шкала інтенсивності, кількісна інтенсивність.

Kuliyeva B. Functional-semantic and pragmatic aspects of intensity (based on the materials from diverse system languages)

Summary. The attribute of intensity implies such concept of language category, where the sign of the degree of graduality is formed. The intensity attribute is closely related to the quantitative character of any phenomenon or object. The article defines the status of the attribute of intensity. The main contemporary value of intensity was determined by Sh. Balley. In his opinion, the notion of the intensity attribute “refers to the complex totality of all categories of difference, quality, evaluation, strength, height, etc., and the advancing speech reflects the clear and abstract ideas through this totality”. Based on the materials of the Azerbaijani, Russian and English languages, the article provides characteristics of the constant, procedural, temporary, dynamic, actual and irrelevant, individual, internal, external, differential and integral, relative, volatile, potential, situational, gradual, predicative attributes and means of their expression (lexical, semantic, grammatical (morphological and syntactic), word-forming, comparative, superlative, elastic and other degrees. Besides that, the article reveals the denotative and connotative meanings of the intensity attribute.

Key words: functional-semantic sphere, intensity attribute, intensity scale, quantitative intensity.

Максимець О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету

РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОТВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (структури з суфіксами -аціj(a), -і(и)заціj(a), -ціj(a), -кціj(a), -іj(a))

Анотація. Деривати із загальним словотвірним значенням опредметненої дії становлять значну групу лексики в українській мові. Систему формантів, що беруть участь у творенні таких іменників, складають праслов'янські, власне українські та запозичені суфіксальні морфеми. У статті ми визначаємо лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників, які творяться за допомогою суфіксів -аціj(a), -і(и)заціj(a), -ціj(a), -кціj(a), -іj(a) та показуємо їх динаміку.

Ключові слова: словотвір, опредметнена дія, іменник, суфікс, історія, розвиток.

Постановка проблеми. З-поміж іменникових словотвірних категорій досить широкими можливостями відзначається словотвірна категорія опредметнених значень дієслівних предикатів, яка відбиває категорійне перетворення однієї частини мови на іншу. Вона є наслідком транспозиції дієслівної основи в іменникову.

За структурними ознаками такі іменники утворюють багату і складну систему лексико-словотвірних типів. Ця система формувалася протягом тривалого історичного періоду. Тому поряд зі спільнослов'янськими суфіксами (-ни(я), -т(я), -б(а), -ок, -иц(я), -от, -н-я) в українській мові наявні суфікси іншомовного походження (-аціj(a), -і(и)заціj(a), -ціj(a), -кціj(a), -іj(a); -аж, -ур(a)). Співвідношення між питомими слов'янськими (й українськими зокрема) та запозиченими з грецької й латинської мов словотвірними засобами, що реалізують словотвірну категорію опредметненої дії, має асиметричний характер, оскільки перші істотно переважають над другими [7, с. 172].

Найпродуктивнішими словотвірними формантами іншомовного походження, за допомогою яких здійснюється перекатегоризація значення дії твірних дієслівних основ, є суфікси -аціj(a), -і(и)заціj(a), -ціj(a), -кціj(a), -іj(a).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливість дериваційної структури та своєрідність семантики віддієслівних іменників зумовили неослаблений інтерес до їх вивчення. Вчені зазначають, що дослідження словотвірної структури віддієслівних іменників сучасної української літературної мови як мікросистеми взаємозалежних елементів, що склалася в процесі еволюції мови та формування її літературного різновиду, має значний теоретико-пізнавальний і практичний інтерес [8, с. 35]. У вітчизняному мовознавстві предметом розгляду стали походження, склад та продуктивність транспозиційних формантів, що беруть участь у творенні згаданих похідних, їхня мотивувальна база тощо [1, с. 128; 9, с. 111–113; 2, с. 86–95; 10, с. 149–177].

Дериваційний аспект вивчення віддієслівних похідних дав підстави для вибудови концепції словотвірної категорії опредметненої дії [3, с. 143–144; 4, с. 22–28] або категорії

опредметнених значень дієслівних предикатів [7, с. 207]. В. Олексенко підкреслює, що «за своєю природою і механізмом утворення словотвірна категорія опредметнених значень дієслівних предикатів належить до словотвірних категорій особливого типу» [там само].

Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб визначити лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників, які творяться за допомогою суфіксів (-аціj(a), -і(и)заціj(a), -ціj(a), -кціj(a), -іj(a)), та простежити їх динаміку.

Виклад основного матеріалу. Віддієслівні іменники, що мають такі морфи в своєму складі співвідносяться передусім з основами дієслів із суфіксом -ува- іншомовного походження.

Розглядані іменники є, як правило, назвами опредметненої дії, процесу з нечіткими часовими межами тривалості. Поодинокі утворення зазначеного типу фіксуються в обстежених джерелах з XVIII ст., наприклад, *приступилъ до дѣлѣберачій правн-ной* (ДДГ 1719 215), *вашей ясновелможности вышеписанною апробаціею* (1758 76). Протягом наступного століття кількість іменників зазначеного типу істотно не збільшується. Писемні пам'ятки цього періоду містять лише кілька таких утворень, наприклад, *кристалізація* (Ж 380), *централізація* (О 1861 IX 182), *репрезентація* (Пр 1873 VIII 301), *реалізація* (ЛНВ 1899 VI 89), *інтернаціоналізація* (1898 VI 183), *ліцитація* (ЛексФр 116), *апробація* (Гр I 8), *агітація* (Саб 7), *акліматизація* (7), *атестація* (10). Високої продуктивності цей тип набуває в другій половині XX ст., зокрема у науково-технічній термінології. «Словник української мови» фіксує близько 300 утворень, більшість з яких в обстежених джерелах попередніх періодів не вживалася, наприклад, *дегустація* (СУМ II 230), *деградація* (230), *дегенерація* (230), *деталізація* (257), *дисоціація* (285), *імітація* (IV 19), *класифікація* (175), *моралізація* (799), *пеленгація* (VI 114), *політехнізація* (VII 80), *регуляція* (VIII 481), *циркуляція* (XI 218) та ін. Ця група продовжує поповнюватися і протягом першої половини XXI ст., наприклад: *відеоілізація* (ЛСІ 2012-2013), *депролетаризація*, *реконфесіоналізація* «повторна конфесіоналізація; опредметнена дія, названа дієсловом реконфесіоналізувати», *розреєстрація* «опредметнена дія, протилежна до реєструвати», *декласифікація* (ЛСІ 2014) та ін.

З першої половини XX ст. в українській мові активно творяться іменники, що є назвами процесу і конкретного предмета як наслідку цього процесу або дії, наприклад, *гербаризація* (К I 325), *інсценізація* (II 290), *публікація* (IV 549), *символізація* (V 302), *театралізація* (VI 21), *телефонізація* (24), *тонізація* (69), *декорація* (СУМ II 236), *ілюстрація* (IV 17), *ін'єкція* (29), *інкрустація* (31), *інсценізація* (35), *інтеграція* (35), *інтерпретація* (39), *калькуляція* (80), *консервація* (265), *матеріаліза-*

ція (646), муміфікація (826), нумерація (V 455), орнаментация (748), (X 55), травматизація (X 221), транспозиція (231), фіксація (589) та ін.

Розглядані деривати входять до складу кількох лексико-словотвірних типів.

1. Обстежені джерела нової української мови фіксують кілька іменників, що вказують на стосунки між людьми, їхнє волевиявлення, наприклад: *Да чини(т) турбації, и всѣ нѣ покои: бода(и) такого зрѣли в замѣсѣ) ко(м) покои* (Зін 75) «турбота», *ассистенція* (Зак 256) «допомога», *конкуренція* (Гром 1880 132), *ліквідація* (Саб 163), *декваліфікація* (К I 388), *дискваліфікація* (405), *дискримінація* (405), *дискредитація* (405), *компрометація* (СУМ IV 253), *окупація* (V 686).

2. Досить широко представлені в лексикографічних працях XX ст. утворення, що є назвами виробничих та технологічних процесів, наприклад: *гальванізація* (К I 314), *карбонізація* (П 312), *машинізація* (496), *металізація* (505), *скаріфікація* (V 328), *комутація* (Шел 37), *кремація* (40), *тонізація* (СУМ X 187), *автоматизація* (НТ 20), *азотизація* (24), *амальгація* (29), *аморфізація* (30), *афінація* (42), *ахроматизація* (42), *вулканізація* (100), *герметизація* (126), *ізоляція* (217), *пагінація* (450), *формалізація* (818), *цифровізація* «опредметнена дія (процес), пов'язана з цифровими технологіями» (ЛСІ, 2015) та ін.

На кожному етапі розвитку нової української мови такі іменники використовуються в усіх функціональних стилях, але головна сфера використання іменників – термінологія і наукове мовлення [7, с. 1982], наприклад: *Я ще, може, могла б не мішатися до крайової політики в тім значенні, що не займалась би особистою агітацією* (ЛЮкр XII листи 64), *Вони позначені винахідливістю, але не шоковують; вони скоріше тяжіють до інтеграції, ніж до відмежування* (КЮ 1998 січень 6), *Демобілізація армії, важний господарчий та фінансовий стан країни* (Зоря, 1925, лютий 12), *Україна – чи не єдине європейське суспільство, яке наслідує північноамериканську модель, а Росія повертається до реконфесіоналізації* (УТ-і, 2013, №33), *Щодо мене, то я перебуваю в повній мистецтвознавчій «декласифікації»* (ЛІА, 02.06.14). Правда, поєднуючись із питомими українськими основами, цей формант надає іменникам розмовної іронічної експресії, наприклад: *мудрація* (Гр II 452), *труднація* (IV 288), *поведенція* (III 208) тощо. Такого роду утворення звичайно характеризують уснорозмовне мовлення і стиль художньої літератури, наприклад: *Сьогодні самі собою народилися жінки для фуршетів і презентацій, хоч він особисто завжди схильний був надавати перевагу тим, що для обіймації і цілувації* (Загр 214) та ін.

Розглядані похідні, до складу яких входять відповідні іншомовні суфікси, є семантично близькими з однокореновими дериватами зі слов'янським суфіксом **-ни(я)** на позначення тривалої, розгорнутої в часі дії. При цьому віддієслівні іменники з формантами **-ації(а), -і(и)зації(а)** виявляють помітне тяжіння до сфери спеціальної або загальнонаукової лексики. Семантична ж еквівалентність згадуваних відповідників виявляється в тих випадках, коли суфікси **-ації(а), -і(и)зації(а)** стають показниками результативності дії або ж коли вони трансформують значення граматичної предметності у предметність семантичну (пор. *генерація, демонстрація, еміграція, імміграція, організація* тощо).

Проте останнім часом спостерігається тенденція встановити національну словотвірну ідентичність у термінології, оскільки іменники із суфіксом **-ації-** відзначаються в цій сфері високою продуктивністю [6, с. 173]. Питання взаємодії питомих україн-

ських і запозичених з інших мов словотвірних афіксів, зазначає К. Городецька, є складним у дериватології і в різні періоди історії української мови розв'язувалося неоднаково: в одні періоди віддавали перевагу інтернаціональним, а в інші – національним компонентам. Однозначно й несуперечливо розв'язати цю проблему дуже важко. Питання про заміну іншомовних словотвірних суфіксів питомим українським **-ни(я)** у віддієслівних іменниках потребує вдумливого, вираженого аналізу фахівців, а заміна така може бути вибірковою, а не суцільною. Крім суто словотвірного, має враховуватися низка інших факторів, зокрема такі, як громіздкість/не громіздкість морфемної структури іменника, його милозвучність тощо [5, с. 34].

Висновки. Отже, дериваційні типи іменників із формантами **-ації(а), -і(и)зації(а), -ції(а), -кції(а), -ії(а)** виникли як наслідок взаємодії основ дієслів іншомовного походження з суфіксом **-ува** та відповідних словотвірних елементів, запозичених із латинської мови. Розглядані іменники утворюють ЛСГ. Першу з них складають похідні на позначення стосунків, волевиявлення людини: *конкуренція, ліквідація, декваліфікація, дискваліфікація, дискримінація* тощо. Незважаючи на їх активне функціонування в новій українській мові всіх періодів, поповнення цієї групи відбувалося дуже повільно. Для іменників із таким лексичним значенням відповідна словотвірна модель так і не стала продуктивною.

Інша динаміка характеризує процес творення іменників, що належать до другої ЛСГ – назв виробничих та технологічних процесів: *автоматизація, азотизація, герметизація, ізоляція, формалізація*. Такі девербативи широко представлені у лексикографічних джерелах XX ст. І виявляють помітне тяжіння до сфери спеціальної, термінологічної або загальнонаукової лексики. Появі значної кількості новотворів розгляданого типу сприяли процес інтернаціоналізації мов та бурхливий розвиток науки й техніки. Це і забезпечило високу продуктивність відповідного словотвірного типу.

Література:

- Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови / Нариси із словозміни та словотвору. – Ужгород: Закарпат. вид-во. – 1960. – 416 с.
- Білоусенко П.І. Нульсуфіксальне творення віддієслівних іменників у давньоруській мові. Вісник Київського ун-ту. – 1992. – № 8. – С. 86–95.
- Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наукова думка. – 1988. – 256 с.
- Городенська К.Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). Мовознавство. – 1994. – № 6. – С. 22–28.
- Городенська К.Г. Проблема словотвірної ідентичності в українській термінології. / Українська термінологія і сучасність. – К. 1998. – Вип. 4. – С. 30–36.
- Дідківська Л.П., Родніна Л.О. Словотвір. Синонімія. Стилїстика. – К.: Наукова думка. – 1982. – 170 с.
- Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника: Монографія. – Херсон: Айлант. – 2001. – 240 с.
- Пінчук О.Ф. Словотвірна структура віддієслівних іменників в сучасній українській мові. / Морфологічна будова сучасної української мови. – К.: Наукова думка. – 1975. – С. 35–82.
- Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наукова думка. – 1979. – 405 с.
- Токар В.П. Словотвірні типи іменників на означення дії у сучасній українській мові/ Тезиси доповідей і повідомлень наукової конференції викладачів гуманітарних факультетів Донецького ун-ту. – Вид-во Хар. ун-ту. – 1967. – 142 с.

Список скорочень джерел:

- Гр** Словник української мови: В 4 т. / Зібран. ред. журн. "Київ. старина". Упорядкував, з дод. власн. матеріалу, Б. Грінченко. – К., 1907–1909.
- Гром** Громада. Укр. часопись. – Женева, 1878–1881.
- ДДГ** Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1993. – 392.
- Ж** Малорусско-немецкий словарь: В 2 т. – Львів, 1886. – 1117 с.
- Зак** Закревський М. Старосветский пандуриста. Кн.3. – Словарь малороссийских идиомов. – М., 1861. – с. 247–628.
- Зін** Климентій Зіновій. Вірші. Приповісті посполиті. – К.: Наукова думка, 1971. – 387 с.
- Зоря** Зоря. Літературно-науковий та політично-громадський ілюстрований журнал. – Дніпропетровськ. – 1925–1930.
- К** Українсько-російський словник: У 6 т. / За заг. ред. І. Кириченка. – К.: Наукова думка, 1953–1963.
- КЮ** Кур'єр ЮНЕСКО. Україномовний журнал, видається під егідою Національної комісії України у справах ЮНЕСКО. – 1992–1999.
- ЛА** ЛітАкцент (сайт)
- ЛексФр.** Лексика поетичних творів Івана Франка: Методичні вказівки з розвитку лексики / Укладачі: І.І. Ковалик, І.Й. Ощипко, Л.І. Полюга. – Львів: ЛГУ, 1990. – 264 с.
- ЛНВ** Літературно-науковий вісник. – Львів, 1898 – 1900.
- ЛСІ 2012-2013** А. Нелюба, С. Редько Лексико-словотвірні інновації. 2012–2013: Словник / Загальна редакція А. Нелюби. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство. – 2014. – 172 с.
- ЛСІ 2014** А. Нелюба, С. Редько Лексико-словотвірні інновації (2014). Словник / Загальна редакція А. Нелюби. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство. – 2015. – 220 с.
- ЛСІ 2015** А. Нелюба, С. Редько. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник / Загальна редакція А. Нелюби. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство. – 2017. – 204 с.
- ЛУкр** Леся Українка. Твори: У 12 т. – К.: Наукова думка, 1979.
- НТ** Російсько-український словник наукової термінології. – К.: Наукова думка, 1998. – 889 с.
- О** Основа. Южно-русский литературно-ученый вѣстникъ. – Санкт-Петербургъ, 1861–1862.
- Пр** Правда. Письмо літ. і наук. – Львів, 1873–1879.
- Саб** Григор Сабалдир. Практичний російсько-український словник. – К.: Видавниче товариство "Час", 1926.
- СУМ** Словник української мови: В 11 т. – К.: Наукова думка, 1970–1980. УТ-і Український тиждень (інтернет-версія)
- Шел** Шелудько І.М. Практичний словник виробничої термінології. – Харків: Рад. школа, 1931. – 110 с.

Максимец О. Н. Развитие суффиксальной словообразовательной подсистемы существительных со значением отвлеченного процессуального признака (структуры с суффиксами *-ацій(a)*, *-і(u)зацій(a)*, *-цій(a)*, *-кцій(a)*, *-іj(a)*)

Аннотація. Существительные с общим словообразовательным значением отвлеченного процессуального признака представляют значительную группу лексики в украинском языке. Систему формантов, принимающих участие в образовании отглагольных существительных, составляют праславянские, украинские и заимствованные суффиксальные морфемы. В статье мы определяем словообразовательные типы отглагольных существительных, в образовании которых принимает участие суффиксы *-ацій(a)*, *-і(u)зацій(a)*, *-цій(a)*, *-кцій(a)*, *-іj(a)* и показываем их динамику.

Ключевые слова: словообразование, отвлеченный процессуальный признак, имя существительное, суффикс, история, развитие.

Maximets O. N. Development of suffixal derivational subsystem of nouns with the transpositional meaning of derivative action as a subject (structures with the suffixes *-ацій(a)*, *-і(u)зацій(a)*, *-цій(a)*, *-кцій(a)*, *-іj(a)*)

Summary. Derivatives with a total value of derivative actions as a subject constitute a significant group of vocabulary in the Ukrainian language. Formants system, involved in the creation of such nouns, is primitive Slavonic, properly Ukrainian and borrowed suffix morphemes. In this paper we define the lexical-derivative (word building) groups of verbal nouns, that occur with the suffixes *-ацій(a)*, *-і(u)зацій(a)*, *-цій(a)*, *-кцій(a)*, *-іj(a)* and show their dynamics.

Key words: word formation, actions as a subject, noun suffix, history and development.

Тараненко О. Г.,

доцент кафедри германо-романської філології та перекладу
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

КОНЦЕПТ БІЛА МАГІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню концепту БІЛА МАГІЯ в українській концептосфері на базі українських тлумачних словників. Зосереджено увагу саме на конотативному, емотивно-вольовому забарвленню цього концепту та досліджено складники-репрезентанти БІЛОЇ МАГІЇ з акцентом на тих, що є специфічними саме для українського етносу.

Ключові слова: концептосфера, концепт, культурологія, етнокультура, універсалія.

Постановка проблеми. На сьогоднішньому етапі розвитку філологічної науки вона стоїть на засадах антропоцентризму. Концептологія як наука наразі має розгалужену систему аналізу такої одиниці смислу, як концепт. Уперше цей термін було визначено С. Аскольдовим у 80-х роках минулого століття. Одразу виникло багато дискусій щодо нього, його дефініції, а також з'явилась необхідність розробити дієвий механізм аналізу даного явища. Проблема полягала в тому, що концепт неможливо було віднести до суто лінгвістичних категорій – він має набагато більш розгалужену структуру та зв'язки з іншими дисциплінами – культурологією, етнолінгвістикою, психологією та іншими. Одразу було визначено тісний зв'язок між концептом з культурою та національною ідентичністю. Більшість науковців-когнітологів вважає, що концепт включає у свою структуру не суто дескриптивний опис (притаманний поняттю), але й чуттєво-вольові акти (емотивна складова) та образні компоненти. Цієї точки зору будемо дотримуватись ми в нашому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як було сказано вище, на сучасному етапі розвитку концептології слушним виступає аналіз саме емотивної складової концепту, що дозволить поглибити його вивчення та більш детально структурувати цю категорію. Емотивною складовою концепту займалися такі вчені, як: А. Вежбицька, А. Зеленько, В. Кононенко, О. Селіванова, Й. Стернін. За визначенням А. Вежбицької, існують так звані «концепти-універсалії» (примітиви), притаманні будь-якому етносу чи культурі, на кшталт інформаційної матриці. До них дослідником віднесено концепти «душа», «дружба», «воля», «батьківщина» та інші. [1]. В. Кононенко у своєму дослідженні приділив увагу аналізу концептів, найбільш значущих для української лінгвокультури. Науковець відніс до них «кохання», «любов», «боротьба», «безсмертя», «воля», «влада», «краса» та багато інших [4]. За його термінологією, «уявлення про концепти як про носіїв структурованого знання, що передбачають наявність різних ознак, тобто їх опису саме як структури; це дає право визначати різні за змістом типи концептів, хоча самі принципи їх опрацювання можуть бути неодноплановими й розглядатися з різних точок зору. Серед неодонопланових класифікацій концептів виокремлюються, зокрема, найменш вивчені «сфери вираження емоцій» [4, с. 4].

Метою статті є проаналізувати та представити структурну ієрархію концепту БІЛА МАГІЯ в українській концептосфері,

беручи до уваги емотивний компонент на основі українських тлумачних словників.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що концепти, представлені у різних культурах, мають як тотожні елементи, так і суттєві розбіжності. Не є винятком і такий багатоплановий і малодосліджений концепт, як МАГІЯ. Можна впевнено сказати, що він належить до концептів-універсалій (термін А. Вежбицької), бо представлений у всіх світових мовах. Українська мова, як частина національної концептосфери, також має національно специфічну забарвленість цього концепту.

Треба зазначити, що «...у концептуальних системах знаходиться відбиток той «ментальний лексикон», який визначається словником. Адже слово, зрештою, є репрезентантом самого концепту, попри різне розуміння самого терміну «слово» (лексема)» [4, с. 7]. Тож зосередьмося на емотивно-денотативній стороні вищезначеного концепту. Згідно з проведенням дослідженням, концепт МАГІЯ можна охарактеризувати як «полярний» – наявне чітке розділення на «чорну» і «білу» магію, тобто добру і злу магію, що має чітко виражене емотивне підґрунтя (негативне і позитивне), а також присутні елементи, які можна віднести до змішаної конотації залежно від контексту [6]. З огляду на це, представмо наступну ієрархію елементів із позначенням їх емотивної забарвленості.

Розпочнімо наш опис з такого елементу МАГІЇ, як **БІЛА МАГІЯ** та надаймо словникову дефініцію, що репрезентує концепт так: **Магія, 1.** Сукупність прийомів та обрядів, які, за уявленням забобонних людей, мають чудодійну силу; чаклунство, чарівництво. В основі магії лежала віра первісних людей в те, що з допомогою різних заклинань і обрядів можна було таємничим способом впливати в бажаному для них напрямі на хід явищ і подій у навколишньому світі. **Біла магія** – за середньовічними забобонами – чаклунство з допомогою небесних сил; **Чорна магія** – за середньовічними забобонами – чаклунство з допомогою пекельних сил; чорнокнижництво. **2.** перен. Щось загадкове, незрозуміле. *Алгебри він не знав; ікси, ігреки та зети були для нього таємничою магією* (М. Трублаїні, Лахтак). [6, т. 4, с. 590]. У наступній дефініції зроблено акцент на суто технічному боці магичних маніпуляцій та показаний тісний зв'язок магії з чарами, чарівництвом: **Магія, -і. ж. 1.** *Мистецтво викликання за допомогою певних прийомів (жестів заклять, обрядів) надприродних сил, а також сукупність вірувань, пов'язаних з надприродними силами. Син. Чаклунство, чарівництво. 2.* Перен. *Щось загадкове, незрозуміле. 3.* *Виняткова сила спливу, чари. Магія погляду, магія слова [з лат. Magia «чари»].* [2, с. 222]. Те саме підтверджується ще однією дефініцією: **Магія** – *Чари, чаклунство, чарівництво, кн. магізм. Побут. Штукарство (щось незрозуміле) темний ліс, темна ніч* [3, с. 182].

Згідно з аналізом словникових дефініцій, **БІЛА МАГІЯ** представлена такими елементами-репрезентантами: *характер-*

ник, характерство, знахар, шаман з переважно схвальною конотацією. Наводимо словникові дефініції. **Характерник**, а, чол. 1. заст. Чаклун, чарівник (у 1 знач.). – *Дід мій був запорожець.. Дивимось, аж то не наш в'язень, а щось неподобне.. Дак що ж, коли він сам казав, що він характерник!.. Бо як глянули до в'язниці, то то був там козак, а то вже стала дівчина...* (Б. Грінченко). 2. перен., розм. Те саме, що чарівник 2. *Видно, він очарував її, характерник чорнобровий!.. Вона мало що пам'ятає з того часу про той вечір* (П. Мирний); *А спів Садовського! А Саксаганський-маг! Два характерники, Панас той і Микола, Що народилися в розложистих степах* (М. Рильський). [6, т. 11, с. 25]. **Характерство**, а, сер., заст. Чаклунство. *Зміркував характерник, що ні до чого.. не придалося його характерство* (Агатангел Кримський); – *Не дурно, мабуть, іде між людьми поголовка про їх [запорожців] характерство... Утікає од татар, розстеле на воді бурку да й попливе* (П. Куліш). [6, т. 11, с. 26]. Ще декілька визначень цього унікального, суто українського магічного явища: **Характерник** – чародій, колдун. *Став я шукати знахарів та усяких характерників* (Шевч). [2, с. 222]. **Характерство**, ва – колдовство. Характерствувати, вую. Колдовати, чародействовать. Вже ворожить, характерствує. К. ЧР. 144. [5, с. 387]. Характерник – чарівник [3, с. 413]. Характерник – це особливе явище в українській магічній традиції. Так називали тих магів-чаклунів, які володіли насамперед прийомом бойової магії та виховувались змалечку для цього шляху. Вони були запорізькими козаками, що могли пустити ману, перекинутись на звіра, іншу людину, відвести очі, вилікувати, перемогти у бою. Ходила думка, що майже усі запорізькі гетьмани були характерниками. Найбільш відомою виступає постать Івана Сірка, який не зазнав жодної поразки у боях, і навіть після смерті допомагав козакам вигравати у битвах. Тому конотація тут явно схвальна, навіть відчутна емоція захоплення, бо ці паранормальні здібності були в дуже обмеженого кола людей. Приклади у словникових статтях також пов'язують можливість характерників й до любовної магії: *«Видно, він очарував її, характерник чорнобровий!.. Вона мало що пам'ятає з того часу про той вечір»* (П. Мирний) [6, т. 11, с. 25].

Слушним буде перейти до наступного компонента концепту БІЛА МАГІЯ, що репрезентовано лексемою «знахар». Дефініція: **Знахар**, я, а, чол., заст. Людина, що лікує різними немедичними засобами, а також займається чаклуванням. *Прибіг знахар. Тудою, сюдою, віхтем, деркачем, ..довбнею, сморовидлом, – нічого не вдіє!* (М. Вовчок); *[Цілу ніч на горищі щось гурчить, як ото на прядці пряде або на бубні бубонить. Вона [жінка] і до знахарів, і до шептунів – не допомагає. Це, кажуть, у тебе прокляте місце, треба перенести хату на другу садибу* (Г. Тютюнник) [6, т. 3, с. 645]. Конотація виявляється схвальною, позитивною. Зазвичай, знахарі лікували людей, були їх помічниками, до яких звертались у разі проблем із здоров'ям, не тільки суто фізичним, але й психічним. Логічним постає синонім репрезентанта «знахар» – «шаман». Наводимо дефініцію. **Шаман**, а, чол. Служитель культу, знахар у племен, релігія яких ґрунтується на культі духів, магії. *Вони кидалися до шаманів і чаклунів, волали, молилися, бурмотіли закляття.., щоб відігнати злого духа і врятуватися від загибелі* (З. Тулуб); *Гаврило розповів Юрі, як лікують хворих шамани* (І. Багмут); *У порівняннях. Музика все витинав щось смичком і пучками на мовчазних струнах і, як дикусський шаман, крутив білками очей* (С. Васильченко). [6, т. 11, с. 401]. Відомо, що шамани лікували душевні хвороби, а також мали можливість завдяки ритуалам зазирнути у майбутнє, спілкуючись з духами. Конотація загалом позитивна, але з відтінком страху, бо все невідоме завжди викликає страх у пересічної людини.

До більш позитивно забарвлених репрезентантів концепту «БІЛА МАГІЯ» належить МАГ. Наведемо дефініції та приклади. **Маг** (біблійний) – жрець, чаклун, чарівник, характерник. Ф. ілюзіоніст, штукар.) [3, с. 182]. **МАГ**, а, чол. 1. У країнах стародавнього Сходу – жрець, що виконував релігійні обряди й провіщував майбутнє. *На далекий вежі видно магів вавилонських, що ворожать по зорях* (Л. Українка). 2. Людина, що нібито володіє таємницями магії (у 1 знач.); характерник, чарівник. *Він дав магові Гальванеску слово не перешкоджати його магії* (Ю. Смолич); *Образно. Розмову магів двох нелегко зрозуміти Невтаємничим* (М. Рильський). **Маг і чарівник (чародій)**: а) традиційна назва фокусника, ілюзіоніста. – *Шановні пані і пани, паничі і панянки, славнозвісний маг і чародій, Кваранціоно Антоніо, ім'я якого відоме в Старому і Новому світі, покаже вам своє високе мистецтво, і подиву вашому не буде меж* (Н. Рибак); б) (жарт.) про людину, що робить усе дуже легко й спритно. *Коли ж наступала пора полювання на дичину, ніхто не міг зрівнятися з Ніколасом. – Маг, чарівник! – говорили люди, коли юнак ніс на плечах десяток добрих качок* (М. Чабанівський). [6, т. 4, с. 588]. Вочевидь, що маг – це насамперед пророк, людина з великими надприродними здібностями, що може підкоряти своїй волі час, людей, вимір. У словниковій статті надається як синонім **мага характерник** та **чаклун**. Цікавим постає порівняння з магом фокусника – ілюзіоніста, що порівнює ц. професію (спритність рук) з магічними чарами та чаклунством. Конотація відноситься більше до позитивної. Українці завжди були та залишаються жартівливою нацією, тому навіть у серйозних речах вбачають щось потішне. Конотацію гумору з відтінком захоплення ми спостерігаємо у значенні **мага** як людини здібної, в якій все виходить краще та спритніше, ніж у більшості (мовби з допомогою чар). [6, т. 4, с. 588].

Емотивна забарвленість репрезентанта **ворожбит** є більш позитивною, ніж навпаки, з елементами поваги та захоплення. Це підтверджується, зокрема, так: **Ворожбит**, а, чол., заст. 1. Той, хто вгадує майбутнє чи минуле, за якимись прикметами або ворожачи на картах. *Всі ворожбити, чародії.. Кипіли в пеклі всі в смолі* (І. Котляревський); *До дверей його тисових Покрутилась стежка бита, Взимку й літньою порою Люди йшли до ворожбита* (М. Шеремет). 2. Чарівник (у 1 знач.). [Христя:] *Що ж той ворожбит зробе [зробить]? [Маруся:] Що? Перекине Семена вовкулакою, а тоді й роби, що хочеш...* (М. Кропивницький); *Серьожка з таємничістю ворожбита постукав палицею об диван і з неї висунулась, як затвор з гвинтівки, тоненька трубочка листівок* (О. Гончар). 3. Знахар. *Він ходив по лісах та по луках, збирав якісь квітки, камінці.., і все те обережно ховав.. Старшиниха погадала навіть, чи не ворожбит він який* (Б. Грінченко). [6, т. 1, с. 739]. Тобто ми бачимо прямий зв'язок між «ворожбит», «знахар» і «чарівник» як складовими концепту БІЛА МАГІЯ. У наведених вище прикладах згадана здатність ворожбита побачити минуле чи майбутнє на картах, за допомогою трав та зіль, (також це шаманська здібність) можливість перекидатись твариною (тут прослідковано зв'язок з характерником, у якого були подібні таланти). Тобто ми бачимо конотацію захоплення з відтінком підозрілості та подиву таким вмінням.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна констатувати, що структура концепту БІЛА МАГІЯ в українській концептосфері представлена такими репрезентантами: **маг** як уособлення людини з надприродними здібностями, що може керувати стихіями та людською волею; **характерник** як національно специфічне явище, притаманне тільки українському народові – в обох випадках конотація схвальна, позитивна. У репрезентанті

маг присутня конотація гумору, захоплення (про людину, в якій все складне легко виходить). Також представлені репрезентанти **ворожбит** (той, що бачить майбутнє по картах або в інший спосіб); **знахар** (той, що лікує насамперед за допомогою різноманітних трав, відварів та заговлянь); **шаман** (той, хто може побачити майбутнє за допомогою контакту з сутностями з інших світів, може виступати як лікар). Конотація захоплення, загалом позитивна, але з відтінком страху, що паранормальні сили чаклунів можуть бути спрямовані не на користь. Концепт МАГІЯ постає полярним, тобто розділеним на білу і чорну магію. Саме це й буде більш детально досліджено в наступних роботах із цієї тематики.

Література:

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А.Д. Шмелева. М.: Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
2. Івченко А. Тлумачний словник української мови / Худож. оформлювач І.В. Осипов. Харків: Фоліо, 2007. 540 с.
3. Караванський О. Практичний словник синонімів української мови. Київ: «Українська книга», 2004 448 с.
4. Кононенко В. Концепти українського дискурсу: монографія. Київ–Івано-Франківськ, 2004. 248 с.
5. Словарь української мови. Редакція журналу «Кіевская старина» / Упорядкував, з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. Т. 1. А-Ж. Київ, 1907. 573 с.
6. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980.

Тараненко О. Г. Концепт БЕЛАЯ МАГИЯ в украинской языковой картине мира

Аннотация. Стаття посвящена исследованию концепта БЕЛАЯ МАГИЯ в украинской концептосфере на базе аутентичных толковых словарей. Сосредоточено внимание именно на коннотативной, эмоционально-волевой окраске данного концепта, а также исследовано составляющие-репрезентанты БЕЛОЙ МАГИИ с акцентом на тех, что являются специфичными именно для украинского этноса.

Ключевые слова: концептосфера, концепт, культурология, этнокультура, универсалия.

Taranenko O. Concept WHITE MAGIC in Ukrainian worldview

Summary. In the scientific investigation the connotative emotive component of the concept WHITE MAGIC is represented in the Ukrainian worldview on the basis of explanatory dictionaries analysis. The analysis was held taking into consideration the nationally specific lexemes-elements of the concept WHITE MAGIC and their hierarchy into its structure.

Key words: worldview, concept, ethnic culture, language universal, culturology.

Шепель Ю. А.,
академик АНВО України,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу
і лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ОБ ОПЫТЕ СИНХРОННОГО И ДИАХРОННОГО ИЗУЧЕНИЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ВАРИИРОВАНИЯ (К ВОПРОСУ О ТОЖДЕСТВЕ И ВАРИАТИВНОСТИ СЛОВА)

Аннотация. В статье представлен вариант отграничения словообразовательных вариантов от группы однокорневых слов и параллельных по структуре, но разных по семантике слов.

Ключевые слова: словообразовательный вариант, вариативность, однокорневые слова, тождество, деривация, производность, синхрония, диахрония.

Постановка проблемы. Проблема вариативности (вариантности) не стала еще в полной мере предметом исследования, до сих пор она остается недостаточно исследованной как в теоретическом, так и в практическом планах, не разрешен вопрос о границах изучаемого объекта, не определено его место в системе научного описания языка. Варьирование слов относят то к компетенции истории языка (*смена вариантов*), то к стилистике (*функционирование сосуществующих вариантов*), то к ведению социальной лингвистики (*социальная стратификация вариантов*). Недостаточно изучена хронология возникновения и прекращения варьирования у структурно и генетически различных языковых единиц. Небесспорной остается общая (часто альтернативная) оценка самого факта вариативности: польза или вред для социального использования языковых средств.

В настоящее время в науке установлено, что вариативность – это объективное следствие языковой эволюции, непременный атрибут живого литературного языка. Однако многие словари современного языка, согласно требованиям неосведомленной публики о законах развития языка и его сложной внутренней организации, стараются пойти по пути предельного сокращения вариантов. Языковеды призывают устранить колебания, стандартизировать язык. Однако, и в этом я на стороне К. Г. Горбачевича [1, с. 3], искусственный прием приглаголивания языка является вынужденной (при ограниченном объеме словаря) и далеко не всегда эффективной мерой. Само же требование абсолютной инвариантности норм не способствует современному состоянию литературного языка.

Актуальность вопроса. Исходя из вышеизложенного, можно сказать, что уже давно назрела настоятельная потребность обобщения и систематизации опыта практической нормализаторской деятельности и объективно-исторического исследования явления вариативности, которая и создает, собственно, проблему языковой нормы.

Изучение конкуренции вариантов является необходимым звеном не только в определении основных тенденций развития языка, но и в создании динамической теории нормы. Так, функционально-исторический анализ вариантов позволяет

в значительной мере объективировать оценки сложных и спорных фактов речи (что важно для нормализации и совершенствования лексикографии).

Параметризация материала. Сами термины *вариативность* и варианты (*варианты языка, варианты слова, варианты суффикса, грамматические варианты и прочее*) в языкознании используются достаточно часто и весьма широко. Нередко они обрастают новым смыслом и нередко обесцениваются. Так, расширенное понимание термина *вариант* слова приводит часто к поглощению традиционных понятий лексикологии и грамматики. Например, лексическое значение слова иногда называют *лексико-семантическим вариантом*, а однокоренные синонимы – внутренне противоречивым термином *словообразовательные варианты слова*.

Цель статьи – проследить динамику становления и развития в современной лингвистике вопроса варьирования в языке.

Объектом наблюдений служат формальные варианты слова, то есть варьирование в пределах тождества слова. Предмет анализа – вариативность слова как явление современного литературного языка.

Я счел необходимым ограничить материал наблюдений:

- 1) анализом актуальных фактов варьирования (что при необходимости абсолютно не исключает исторического и сопоставительного анализов вариативных пар);
- 2) рассмотрением вариантов в пределах норм литературного языка.

Анализ вопроса вариативности и вариантов в статье подается в плане их временного и внутрисистемного соотношения. Функциональный анализ используется для установления узусных (стилистических, сочетаемостных, позиционных и др.) особенностей вариантов (ситуативно-окказиональные мотивировки выбора вариантов отмечаются лишь в отдельных случаях).

В статье я использую функционально-динамический метод подачи материала (вариативных пар). Термин «*функциональный*» в этом случае предполагает рассмотрение вариативных пар в контексте, в дистрибутивных и стилистических разнородных условиях. Под термином «*динамический*» подразумевается анализ вариантов не в строго синхронной плоскости, а с учетом ретроспективы и перспективы данной языковой единицы.

При анализе и подаче иллюстративного материала использован также структурно-сопоставительный анализ вариантов. Под этим термином понимается рассмотрение однотипных вариантов в их парадигматических, деривационных и формально-структурных связях. Этот прием направлен на выявление внутрисистемных причин варьирования и на определение его

характера, а также для установления коммуникативных преимуществ продуктивного варианта.

Изложение основного материала. Проблема тождества и различия в языке является сложной и многоплановой. Сложность ее заключается в том, что в отличие от искусственных семиотических кодов, элементы которых представляют собой определенный набор четко ограниченных друг от друга единиц, в естественном языке, находящимся постоянно в состоянии развития и движения, мы нередко сталкиваемся с такими ситуациями, когда границы между сравниваемыми единицами размыты или анализируемое явление еще не оформилось и весьма противоречиво по своему характеру. Многоплановость проблемы определяется тем, что постоянные единство и борьба тождества и вариантности оказываются внутренне присущими языку и проявляются на разных его уровнях [2, с. 12].

В общелингвистическом плане проблема тождества и различия обычно интерпретируется в терминах вариативности как общего свойства, заложенного в самом устройстве языковой системы как способа существования и функционирования всех без исключения единиц языка, обнаруживающего специфические черты в пределах каждого уровня, инварианта и варианта. Понятия инварианта и варианта были заимствованы лингвистикой из категориального аппарата математической топологии и оказались весьма полезными при решении ряда вопросов, связанных с изучением дихотомии «язык – речь». Дело в том, что оппозиция «инвариант – вариант» позволяет показать все богатство нюансов и оттенков речи как естественной формы бытования языка, этой особой, самобытной семиологической системы, служащей важнейшим средством общения людей.

Определяя инвариант как элемент абстрактной системы языка, в отличие от ее конкретных реализаций, а вариант – как данное видоизменение, или разновидность языковой единицы, языковеды пытались осмыслить диалектическое единство общего и отдельного в языке. Противопоставление инварианта и варианта, этих двух аспектов любой семиологической системы, в том числе и естественного человеческого языка, было чрезвычайно полезно для развития отдельных направлений языкознания. Так, к примеру, в настоящее время уже невозможно заниматься фонологией, не принимая во внимание диалектику фонемы и ее вариантов; нельзя понять систему морфологических категорий, если не осознать, что представляет собой исходная инвариантная характеристика данной грамматической формы, которая подвергается в конкретном речевом произведении серьезным изменениям, оставаясь в пределах одной и той же абстрактной сущности; без этих понятий трудно разобраться в законах синтаксического строения речевого потока и в диалектике соотношения стилистических категорий и их различных проявлений в произведении речи. То есть этот вопрос составляет общетеоретическую основу языковедческого исследования. Поэтому в современном языкознании проблеме вариативности уделялось и уделяется серьезное внимание.

Исследования в разных областях лингвистики не только вполне раскрыли огромную сложность данной проблемы, помогая более точно определить ее основные аспекты и выявить имеющиеся по этому вопросу точки зрения и разногласия, но и вполне доказали, что приблизиться к ее решению можно только путем последовательного изучения разнообразного материала [2, с. 14].

Что касается лексического уровня, то громадным шагом вперед на пути изучения варьирования в лексике стало учение о «тождестве слова», согласно которому слово может выступать в речи в разных вариантах, оставаясь тождественным само-

му себе. Варианты плана выражения и плана содержания рассматривались независимо друг от друга. Предполагалось, что значение слова зависит от его звуковой оболочки. Последняя существенна не только потому, что она является физическим выражением определенного содержания и помогает передавать его в процессе коммуникации, но также и потому, что без нее данное лексическое значение не могло бы возникнуть, существовать и развиваться. Но поскольку слова изучались в их письменной форме, а фонетико-орфографический комплекс не дает представления обо всех сторонах звучащего слова, то считалось, что семантическое варьирование слова не влечет никаких изменений в плане его выражения. Кажется, что оболочка слова остается неизменной, несмотря на то, что оно употребляется в разных значениях. Но если это действительно так, то приходится отказаться от основного положения теории лексикологии, что слово является единством содержания и выражения.

В этой связи следует подчеркнуть, что тождество слова формируется на его лексико-семантическом стержне. Но поскольку языковое значение не может существовать без материального выражения, тождество слова требует, чтобы в каждом конкретном случае план содержания находился во взаимно-однозначном соответствии с планом выражения.

Основой семантической системы слова служит его прямое номинативное значение, которое прямо направлено на предметы, явления, действия и качества действительности и отражает их общественное понимание. Под воздействием непосредственного вербального контекста употребления и контекста ситуации на базе этого значения у слова развиваются другие, производные значения. В совокупности все эти значения и рассматриваются как лексико-семантические варианты слова. Они фиксируются словарем как эмические признаки слова. Что касается просодии слова, то до сих пор на нее не обращали достаточного внимания, в результате чего и в словаре просодические характеристики слова отражены не были. Для уяснения особенностей просодического оформления слова, функционирующего в разных лексико-семантических вариантах, необходимо обратиться к анализу его контекстов употребления в речи.

Как известно, в языкознании существует два понимания вариативности. Во-первых, вариативность истолковывается как характеристика всякой языковой изменчивости, модификации, которая может быть результатом эволюции, использования разных языковых средств для обозначения сходных или одних и тех же явлений или результатом иных причин. Во-вторых, вариативность может пониматься как единство неизменного и изменчивого, то есть инварианта и варианта. Эти два понимания вариативности не противоречат, а развивают и дополняют друг друга.

Подходя к анализу вариативности слова в плане противопоставления инварианта вариантам, следует помнить, что эти категории относительны, а не абсолютны. Так, вполне возможно рассматривать все фомоморфологические и лексико-семантические модификации слова как варианты инвариантно существующей лексемы. Некоторые лингвисты применяют оппозицию «инвариант – вариант» для разъяснения изменений плана содержания слова. При этом под инвариантом понимают номинативное значение слова, а вариантами являются производные значения.

Думаю, будет правильным подчеркнуть, что синонимии, в отличие от вариативности, присущи такие черты, как близость лексического значения слова и разные звуковые комплексы. И синонимы, и варианты принадлежат к одной и той же части речи и выполняют в предложении одинаковую синтаксическую функцию.

Достаточно важным признаком синонимии является существование двух или более единиц, которые настолько близки по значению, что их правильное употребление в речи требует точного знания различающих их семантических оттенков, а также стилистических качеств. Под вариативностью слова следует понимать модификации звуковой оболочки слова без утраты этим словом тождества. Мне представляется целесообразным все же разграничивать, скажем, подлинные лингвистические синонимы от единиц, которые созданы в процессе словообразования от одной и той же производящей основы с применением аффиксов одного порядка и которые характеризуются полным тождеством семантических структур. Такие единицы я называю *словообразовательными вариантами*. Являясь тождественными по значению, словообразовательные варианты различаются своей конкретной словообразовательной структурой, однако при этом они могут быть сконструированы по разным вариантам одной и той же модели или по разным моделям [3–6]. При отграничении словообразовательных вариантов от однокорневых синонимов предлагаю учитывать такое требование: исследуемые единицы можно считать словообразовательными вариантами в случае, если эти единицы тождественны на денотативном уровне. Когда это тождество нарушается, их следует считать синонимами или совершенно разными словами [7]. Словообразовательные варианты в триаде «вариант – синоним – другое слово» сближаются с однокорневыми синонимами по наличию и в той, и в другой группе одного корня, но различаются по передаваемым значениям. Для однокорневых синонимов характерна близость значений, а для словообразовательных вариантов – тождество значений. Соответственно, среди однокорневых производных могут быть выделены на объективных основаниях однокорневые синонимы, с одной стороны, и словообразовательные варианты – с другой. При этом важным конституирующим признаком категории синонимии служит презумпция наличия двух или более самостоятельных единиц: в процессе варьирования речь может идти только о каком-то специфическом для того или иного языка видоизменении формы при полном тождестве семантического содержания, и, соответственно, о двух разновидностях или вариантах одного и того же слова. Таким образом, при отборе и анализе материала следует различать три группы слов – варианты одного и того же слова, однокорневые слова-синонимы, однокорневые слова, которые не связаны отношением синонимии.

Вариантность – это историческая категория. Поэтому она не может рассматриваться только путем выяснения чисто статических отношений между языковыми единицами. Необходимо учитывать динамическое становление и описание вариантных пар, то есть анализировать пары не в строго синхронной плоскости, а с учетом ретроспективы и перспективы в экзистенции той или иной языковой единицы. Данные диахронии позволяют понять те закономерности, что действуют в словообразовательной системе того или иного языка, важны для установления направления преемственности и замещения одного варианта другим.

Выводы и перспективы дальнейшего исследования.

1. В лингвистике понятие вариативности используется двояко. Во-первых, как характеристика всякой языковой изменчивости, модификации, которая может быть результатом эволюции, использования разных языковых средств для обозначения сходных или одних и тех же явлений. Во-вторых, понятие

вариативности употребляется как характеристика способа существования и функционирования единиц языка в синхронии.

2. Для того чтобы понять природу варьирования, необходимо рассматривать его в тесной связи с другими типами видоизменений, которые наблюдаются в форме слова, содержании, но без отрыва этого слова, вызванного образованием новой словесной единицы.

3. Проблема тождества и различия в языке является сложной и многоплановой. Многоплановость проблемы определяется тем, что постоянные единство и борьба тождества и вариантности оказываются внутренне присущими языку и проявляются на разных его уровнях.

4. Синонимии, в отличие от вариативности, присущи такие черты, как близость лексического значения слова и разные звуковые комплексы.

5. И синонимы, и варианты принадлежат к одной и той же части речи и выполняют в предложении одинаковую синтаксическую функцию.

6. Достаточно важным признаком синонимии является существование двух или более единиц, которые настолько близки по значению, что их правильное употребление в речи требует точного знания различающих их семантических оттенков, а также стилистических качеств.

7. Под вариативностью слова следует понимать модификации звуковой оболочки слова без утраты этим словом тождества.

Результаты синхронно-диахронных исследований вариантности (вариативности) в области дериватологии помогут изучению системного характера лексики, уточнению взаимодействия деривационных средств языка, в области варьирования лексических единиц того или иного языка, уточнят многие спорные вопросы современной лексикографии.

Литература:

1. Горбачевич К. Г. Вариативность и языковая норма. М.: Наука, 1978. 240 с.
2. Крылова О. А., Ремчукова Е. Н. Вариативность грамматических форм как источник текстовой экспрессии. Филологические науки. 2001. № 2. С. 57–63.
3. Шепель Ю. А. О пределе варьирования словообразовательной синонимии (на материале русского, украинского и английского языков). Лінгвістика. Лінгвокультурологія: зб. наук. пр. / редкол.: Ю. А. Шепель (відп. ред.) та ін. Днепропетровск, 2015. № 8. С. 125–138.
4. Шепель Ю. А. Словообразовательный ряд и его роль в системной организации лексики: монография. Часть 3: Семантическая параметризация словообразовательных рядов. Днепропетровск, 2015. 148 с.
5. Шепель Ю. А. Наличие вариантов в языке и проблема языковой нормы. Изучение конкуренции вариантов как этап в определении тенденций и живых активных процессов в развитии языка (Рецензия на монографию С. Л. Попова «Русская грамматическая вариативность в когнитивно-эволюционном освещении»). Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». 2015. Вип. 21 (1). № 23. С. 106–117.
6. Шепель Ю. А. Словообразовательная синонимия в системе словообразовательных рядов (на примере имен прилагательных русского языка). Семантика и прагматика языковых единиц в синхронии и диахронии: сб. науч. тр. Симферополь: КРП «Изд-во «Крымчупедгиз», 2010. С. 115–119.
7. Шепель Ю. А. Вариативность слова и языковая норма. Днепропетровск: ДГТУ, 2010. 378 с.

Шепель Ю. О. Про досвід синхронного й діяхронного вивчення словотвірної варіюваності (щодо питання тотожності та варіативності слова)

Анотація. У статті представлений варіант відмежування словотвірних варіантів від групи однокореневих слів і паралельних за структурою, але різних за семантикою слів.

Ключові слова: словотвірний варіант, варіативність, однокореневі слова, тотожність, деривація, похідність, синхронія, діяхронія.

Shepel Yu. On the experience of synchronous and diachronous study of word-formation variation (to the question of identification and variability of the word)

Summary. The article presents a variant of delimiting derivational variants from a group of single root words and parallel in structure, but different in the semantics of words.

Key words: word-formative variant, variability, one-root words, identity, derivation, production, synchrony, diachrony.

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ,
ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Білянська В. І.,

старший викладач кафедри східних мов

навчально-наукового центру мовної підготовки

Київської національної академії Служби безпеки України

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕОЛОГІЗМІВ ІНТЕРНЕТ-СОЦІОЛЕКТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. Статтю присвячено порівняльному аналізу механізмів творення неологізмів сучасного Інтернет-соціолекту в англійській та китайській мовах. Особливу увагу приділено визначенню причин домінанти словоскладання (для англійської мови) та аббревіації (для китайської) як головних словотвірних механізмів.

Ключові слова: аббревіація, Інтернет-соціолект, запозичення, конверсія, неологізм, омонімія, словоскладання.

Постановка проблеми. Мова є відображенням національної картини світу народу. Вона знаходиться у безперервному розвитку і збагачується внаслідок активних міжнародних комунікацій, що стали особливо доступними у контексті сучасної глобалізації. Дослідження лексичного складу мови, причин та механізмів її оновлення робить можливим визначення провідних напрямів та перспектив її розвитку, а також відстеження впливу міжнародних контактів на неї.

Доступність Інтернету та його можливості збереження і передачі інформації призвели до того, що Т. О. Марцева називає «неологічним бумом» [1, с. 266]. Все більша кількість користувачів Інтернету заміщують повсякденне живе спілкування на спілкування у чатах, блогах, Інтернет-спілкуваннях тощо. Мова спілкування в Інтернеті відрізняється від стандартизованої літературної. Вона за формою та емоційністю наближена до розмовної і, так само як і розмовна, постійно збагачується. Обговорення подій місцевого та міжнародного масштабу, а також паралельно існуючі Інтернет спільноти створюють новий різновид мови – Інтернет-соціолект, зрозумілий, переважно, лише користувачам Всесвітньої мережі. Дослідження останніх тенденцій у зміні мови он-лайн спілкування сприяє виокремленню її характерних особливостей та визначенню можливостей впливу мови Інтернет-соціолекту на літературну, шляхом контрастивного аналізу обох механізмів. Дослідження англійської та китайської мов як двох провідних мов міжнародного спілкування (обидві належать до робочих мов Ради Безпеки ООН) дасть можливість проаналізувати зазначені лінгвістичні тенденції у міжкультурній площині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом все більше сучасних лінгвістичних досліджень аналізують мову та специфіку спілкування в Інтернеті. З-поміж них вивченням Інтернет-соціолекту англійської мови займаються: D. Kerremans [2], A. J. Morente [3], G. Rumšienė [4], Tugiyanto [5] та ін., тоді як роботи Лі Же [6], Чен Юань [7], Chun ye Zhang [8], Fei Wu [8], Wen ying Zhang [8], Ying nian Tao [9] та ін. зосереджені на аналізі Інтернет-соціолекту китайської мови. У цих роботах запропоновані класифікації механізмів збагачення лексичного складу Інтернет-соціолекту та частково подано умови їх виникнення. Питанням взаємозв'язку та впливу мови

он-лайн спілкування на літературну, у граматичному та лексичному аспектах займаються: A. Artemov [10], S. Avrutin [11], E. Blom [11], D. Crystal [12], Ch. N. van Dijk [11], N. Vasić [11], M. van Witteloostuijn [11]. Праці вищезазначених учених охоплюють дослідження лексичного та граматичного складу мови, вплив Інтернет-соціолекту на рідну мову її користувачів, розглядають психо-генетичні та соціально-історичні умови формування вербально-семантичного рівня мови тощо.

Метою статті є здійснення структурного аналізу Інтернет неологізмів англійської та китайської мов з виокремленням домінантних тенденцій їх творення у зіставленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно визначення «Академічного словника сучасної української мови», неологізм – це нове слово або вислів, що з'являється у мові [13, с. 348]. Це один зі способів збагачення лексичного фонду мови, який із розвитком Інтернет спілкування може бути виділений за провідний.

У роботах М. М. Боровенко [14], Н. Л. Глазачева [15], Chun ye Zhang [8], Fei Wu [8], Wen ying Zhang [8] та ін. запропоновано сім основних видів Інтернет неологізмів:

- 1) Аббревіація.
- 2) Англіцизми.
- 3) Метафоричні фрази.
- 4) Омонімія.
- 5) Скорочення.
- 6) Фонетичні запозичення.
- 7) Цифрові записи.

Результатом опрацювання «Глосарію Інтернет сленгу» («Chinese Internet Slang Glossary») [16] та ситуативної вибірки неологізмів з Інтернет-чатів та соціальних мереж є виділення наступних пунктів з метою доповнення вищезазначеної класифікації:

- 1) Ідіофони.
- 2) Крилаті фрази.
- 3) Лексичні одиниці, що отримали нове значення.
- 4) Лексичні одиниці, де число виступає словотвірним афіксом та записується ієрогліфом.
- 5) Лексичні одиниці, утворені шляхом атрибутивного словоскладання та афіксації.
- 6) Цифрові записи як продукт омонімії.

На підставі аналізу праць A. Bodle [17], D. Kerremans [2], A. J. Morente [3], G. Rumšienė [4], Tugiyanto [5] та ін., основними механізмами творення Інтернет неологізмів англійської мови є:

- 1) Аббревіація.
- 2) Деривація.
- 3) Епонімія.
- 4) Запозичення.

- 5) Зворотній словотвір.
- 6) Злиття.
- 7) Конверсія.
- 8) Оказіоналізм.
- 9) Ономотопея.
- 10) Переосмислення.
- 11) Редуплікація.
- 12) Словоскладання.
- 13) Друкарська помилка.

Результат аналізу “Cambridge Dictionary of Neologisms” [18], “The Internet neologisms and “ICT” speakers glossary” [19] дає підстави доповнити цей перелік механізмом з цифрового запису як продукту омонімії та крилатими фразами.

Таким чином, можемо простежити подібність деяких словотвірних механізмів в обох мовах: аббревіація, друкарська помилка, запозичення, ідіофони / ономотопея, переосмислення (лексичні одиниці, що отримали нове значення), словоскладання, цифрові записи.

Відповідно, специфічними для англійської мови виділяємо: деривацію, епонімію, зворотній словотвір, конверсію та оказіоналізми. Цю думку підтверджують дослідження О. М. Бортничук, яка у своїх працях присвячених дослідженню англійського словотвору виділяє деривацію, конверсію та словоскладання як головні механізми творення неологізмів [20].

Натомість, для китайської мови характерними є: використання ієрогліфічно записаного числа як словотвірного афікса, метафоричні вирази, омонімія, фонетичні запозичення, цифрові записи як продукт омонімії. Більшість з цих механізмів базуються на омонімії. Є. В. Лавренюк вважає омонімію одним з найбільш активних способів творення неологізмів у сучасній китайській мові [21]. У своїх висновках дослідниця спирається на визначення А. Л. Семенас китайської мови найбільш омонімічною мовою у світі [22]. Така ситуація пояснюється наявністю різних варіантів прочитання одного ієрогліфа, таким чином, зовсім несхожі слова можуть мати подібне звучання, що і використовують у випадках зумисної або випадкової омонімії.

З метою визначення домінантних тенденцій творення Інтернет неологізмів в англійській та китайській мовах було проаналізовано 800 лексичних одиниць Інтернет-соціолекту (по 400 лексичних одиниць англійської та китайської мови), на підставі ситуативної вибірки неологізмів з Інтернет-чатів та соціальних мереж, а також опрацювання “Cambridge Dictionary of Neologisms” [18], “The Internet neologisms and “ICT” speakers glossary” [19] та «Глосарію Інтернет сленгу» [16]. Результати аналізу наведені у Таблиці 1.

Результати аналізу неологізмів, представлені у таблиці, демонструють домінанту механізму афіксації, деривації, компонування та словоскладання в обох мовах. У китайській мові цей механізм поступається аббревіації з різницею у 11,3%. В англійській мові друге та третє місця відводяться переосмисленню та конверсії. Саме переосмислення наявного значення лексичної одиниці посідає третю позицію у китайській мові.

Слідом за «Академічним тлумачним словником», під **аббревіацією** розуміємо спосіб утворення нових слів шляхом поєднання початкових складів кількох слів або перших літер слів словосполучення [13]. Для неологізмів сучасного китайського Інтернет-соціолекту характерними є два типи аббревіації:

1) Нова лексична одиниця, утворена шляхом скорочення за першими літерами фонетичної транскрипції *pīn yīn*, що на письмі представлена латиницею.

Наприклад: ZF – 政府 (*zhèng fǔ*) – уряд, GCD – 共产党 (*gòng chǎn dǎng*) – КПК, GG – 哥哥 (*gē ge*) – братику, хлопець.

2) Нова лексична одиниця, утворена поєднанням трьох-чотирьох одноморфемних ієрогліфів або перших словотвірних морфем декількох багатоскладових ієрогліфічних одиниць.

Наприклад: 高大上 (*gāo dà shàng*), що відповідає 高端大气上档次 (*gāo duān dà qì shàng dàng cì*) – високий, вражаючий, найвищої якості / найвищого класу. Вживається для позитивної характеристики людей, подій, предметів або ідей.

Слідом за Andy Bodle під **конверсією** розуміємо перехід слова з одного класу в інший [17].

Таблиця 1

Структурно-статистичний контрастивний аналіз шляхів творення неологізмів сучасного англійського та китайського Інтернет-соціолекту 2017 року

№	Механізм творення неологізму	Кількісний еквівалент		Відсотковий еквівалент	
		англійська	китайська	англійська	китайська
1	Аббревіація	26	96	6,5 %	24 %
2	Англіцизми / Запозичення	12	5	3 %	1,4 %
3	Епонімія	22	--	5,5 %	--
3	Ідіофони / Ономотопея	--	9	--	2,3 %
4	Конверсія	67	--	16,7 %	--
4	Крилаті фрази	10	44	2,5 %	11%
5	Лексичні одиниці, що отримали нове значення / Переосмислення	75	54	18,8 %	13,6 %
6	Лексичні одиниці, де числівник є словотвірним афіксом і записаний ієрогліфом	--	7	--	1,8 %
7	Лексичні одиниці, утворені словоскладанням та афіксацією / деривація / компонування / редуплікація	141	94	35,3 %	23,4 %
8	Метафоричні фрази	--	4	--	1,1 %
9	Омонімія	--	42	--	10,3%
10	Скорочення	16	15	4 %	3,7 %
11	Фонетичні запозичення	--	17	--	4,2 %
12	Цифрові записи	15	7	3,7 %	1,8 %
13	Цифрові записи, як продукт омонімії	16	6	4 %	1,4 %

Наприклад: *a click farm* – з Дієслова “*to click* / натискати, клікати” та Іменника “*a farm* / ферма” утворився Іменник зі значенням «рейтинг-мейкери», *a slow gifting* – з Прикметника “*slow* / повільний” та Дієслова “*gifting* / дарувати” (дериват Іменника “*a gift* / подарунок”) утворився Іменник «виважений подарунок».

Словоскладання – є типовим та найбільш поширеним способом словотвору у китайській мові [23, с. 19]. Такий спосіб включає лексичні одиниці, утворені шляхом атрибутивного словоскладання (наприклад: 给力 (*gěi lì*) – зробити щось цікавим, прикольний, крутий; 女汉子 (*nǚ hàn zǐ*) – дівчата з чоловічою вдачею) та афіксації.

Результати аналізу англійських неологізмів Інтернет-соціолекту 2017 року показали, що з-поміж наявних механізмів словотвору злиття або осново складання є домінантним.

Наприклад: *chillax* – об’єднання “*to chill* / охолонутися, заспокоїтися” та “*to relax* / розслабитися” дало значення «заспокоїтися та розслабитися»; *staycation* – об’єднання “*to stay* / залишатися” та “*a vocation* / відпустка” дало значення «відпустка, що проходить вдома»; *finsta* – об’єднання “*fake* / несправжня” та “*an insta* / сторінка у Instagram” дало значення «другий акаунт у Instagram з обмеженим доступом»; *kittenfishing* – об’єднання “*a kitten* / кошеня” та “*fishing*” (дериват “*to fish* / ловити рибу”) дало значення «прикрашати свої особисті якості у соціальних акаунтах»; *netiquette* – об’єднання “*the Internet* / Інтернет” та “*an etiquette* / етикет” дало значення «етикет Інтернет спілкування»; *doorbaster* – об’єднання “*a door* / двері” та “*to baster* / розбирати, з’їмати з полиць” дало значення «продавати щось дешево, щоб заманити покупців купити дорожчі речі» тощо.

При творенні неологізмів у китайській мові домінантним є афіксальний спосіб, коли для творення нових слів використовуються:

1) **Префікси**. Наприклад: 小-, 学-, 砖- тощо:

小-: 小攻 (*xiǎo gōng*) – одностатевий партнер; 小三 (*xiǎo sān*) – коханка; 小受 (*xiǎo shòu*) – одностатеві відносини;

学-: 学霸 (*xué bà*) – кращий студент; 学渣 (*xué zhā*) – гірший студент;

砖-: 砖家 (*zhuān jiā*) – псевдо фахівці; 砖头 (*zhuān tóu*) – критик.

Можна простежити семантичну закономірність у неологізмах, утворених шляхом префіксації – це лексичні одиниці, що мають здебільшого саркастичний характер, значення якого впливає з словотвірною префікса, так 小 має значення «маленький», тож лексичні одиниці, утворені з його використанням несуть відтінок меншовартості або применшення значення. Наприклад: 小三 (коханка) займає нижче соціальне положення ніж дружина і має менше прав у стосунках.

2) **Суфікси**. Наприклад: -族, -客, -体 тощо [21, с. 157]:

-族: 潮汐族 (*cháo xī zú*) – люди, що йдуть на роботу рано вранці, а повертаються пізно увечері; 城归族 (*chéng guī zú*) – люди, що виїжджають на заробітки і потім повертаються додому тощо.

-客: 帮客 (*bāng kè*) – команда волонтерів; 海淘客 (*hǎi táo kè*) – група людей, що купують товари через Інтернет тощо.

-体: 别哭体 (*bié kū tǐ*) – вислів для підтримки когось у скрутному стані, шляхом підсміювання над собою; 公式体 (*gōng shì tǐ*) – спосіб освідчення в Інтернеті тощо.

Семантична закономірність у неологізмах, утворених шляхом суфіксації, так само як і у словах, утворених префік-

сальним шляхом, впливає зі змісту суфікса. Всі вищезазначені суфікси мають відношення до людини або до групи людей (– рід, клан, група; 客 – особа, гість, мандрівник; 体 – тіло, організм, устрій).

На думку В. А. Чабаненко [24], найбільш поширеними продуктивними афіксами сучасної англійської мови є:

1) **Суфікси**. Наприклад: –ing, –y, –i, –ist, –er, –ette, –ed тощо: –ist: *summitologist* – той, що полюбляє наради.

–ette: *kitchenette* – малогабаритна кухня.

2) **Префікси**. Такі як: anti-, super-, pro-, mis-, re- тощо:

super-: *superwar* – війна із застосуванням атомної зброї.

mega-: *megatoon* – медовий місяць, на який з молодятами їдуть їхні друзі та родичі.

Лексичні одиниці, складовими яких виступають числівники, записані ієрогліфами, створюють окрему підгрупу Інтернет неологізмів у китайській мові.

Наприклад: 阿三 (*ā sān*) – індус; 小三 (*xiǎo sān*) – коханка; 三多 (*sān duō*) – три речі, бажаних у великій кількості тощо.

До лексичних одиниць, що отримали нове значення можуть належати як слова з сучасної китайської стандартизованої мови, так і слова, що були взяті з 文言 і отримали нове значення.

Наприклад: 晕 (*yūn*), що має традиційне значення «запаморочення», використовується у сенсі «голова йде обертом / світ обертається» через здивування або з відразу; 猴子 (*hóu zi*), що традиційно має значення «мавпа», у соціальних спільнотах отримали значення «організаторів Інтернет форумів».

У випадку з англійської мови, до лексичних одиниць, що підпадають під клас **переосмислення** відносимо слова, що перейшли з одного контексту в інший, змінивши при цьому своє значення [17].

Наприклад: *latte levy* – податок на каву, що н’ється з паперових стаканів; *super coffee* – кава з додаванням зерен чи спецій, що робить її більш смачною та поживною; *server* – сервер тощо.

Висновки. Отримані результати аналізу Інтернет-соціолекту англійської та китайської мов демонструють подібність механізмів збагачення словникового складу обох мов. Виділені скорочення, словоскладання та переосмислення є типовими для обох мов он-лайн спілкування.

Високий відсоток аббревіації у китайській мові пояснюється скороченням часу набору слова або виразу при листуванні у реальному часі. Варто зауважити, що для аббревіації використовуються ініціальні букви літерованої фонетичної системи – 拼音, що записується латиницею. Таким чином, людині, якій не відома дана система запису або звучання ієрогліфа не зможе ідентифікувати зміст аббревіатури.

Натомість, словоскладання присутнє в обох мовах як механізм активного творення неологізмів сприяє утворенню нових лексичних одиниць, значення яких може бути зрозумілим з його складових компонентів.

Використання наявних лексичних одиниць у переосмисленому значенні свідчить про несвідоме небажання носіїв кожної з двох мов до запозичень.

Дане явище дає підставу говорити про можливість існування внутрішньо мережевих особливостей мовлення, де швидкий темп спілкування в он-лайн режимі та спільні міжкультурні реалії дають поштовх до уніфікованих шляхів словотвору.

Література:

- Martseva T. A. Neologisms in American Electronic Mass Media. Linguistic and Cultural Studies: Traditions and Innovations: Linguistic and Cultural Studies: Traditions and Innovations: Proceedings of the XVIIth International Conference on Linguistic and Cultural Studies, Russia, Tomsk, 11 – 13 October, 2017. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ink2DwAAQBAJ&pg=PA266&lpg=PA266&dq=modern+english+internet+neologisms+2017&source=bl&ots=EMPBcgSiQ1&sig=LsMB_2w1j86aNJ_KnvIi6CW45-0&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKewi_ws3blKXZAhWGBSwKHVAbB18Q6AEIRDAD#v=onepage&q=modern%20english%20internet%20neologisms%202017&f=false (Last accessed: 18.02.2018).
- Kerremans D. A Web of New Words. A Corpus-Based Study of the Conventionalization Process of English Neologisms. Series: English Corpus Linguistics. URL: <https://www.peterlang.com/view/product/21977?tab=aboutauthor> (Last accessed: 18.02.2018).
- Morente A. J. Neologisms on trend. European Parliament. Terminology coordination. 2016. URL: <http://termcoord.eu/2016/10/neologisms-on-trend-2/> (Last accessed: 18.02.2018).
- Rumsiene G. Word formation patterns in Internet English: neologism glossary. Kaunas. 2009. p. 56. URL: http://www.knf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/germanu/metodine_rumsiene_galutine.pdf (Last accessed: 18.02.2018).
- Tugiyanto. Internet neologisms in the global web-based English corpus: Theses. URL: <http://opensiuc.lib.siu.edu/theses/1694/> (Last accessed: 18.02.2018).
- Бессонова Л. Е., Ли Же. Концептуальные образы Интернет-терминологии в китайском языке. URL: http://elib.crimea.edu/index.php?option=com_content&task=view&id=211 (дата обращения: 27.01.18).
- 陈原. 语言与社会生活. 北京: 生活读书新知三联书店, 1999. 122 页.
- Wen ying Zhang, Fei Wu, Chun ye Zhang. Interpretation of the Formation of Internet Neologisms and Their Translation from Pound's Perspective of "Language Energy". International Journal of English Linguistics. 2013. Vol. 3. No. 2. P. 66–71. URL: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijel/article/viewFile/25957/16032> (Last accessed: 27.01.18).
- Ying nian Tao. An Investigation Into Chinese Internet Neologisms. Canadian Social Science. 2017. Vol. 13. No. 12. URL: <http://www.cscanada.net/index.php/css/article/view/10023> (Last accessed: 27.01.18).
- Artemov A., Kushch O. Internet as the Factor of Influence on the Structure of Linguistic Identity of Students of Technical Fields of Study in Comparative Retrospection. Caracteres. Estudios culturales y críticos de la esfera digital. 2017. URL: <http://revistacaracteres.net/revista/vol6n2noviembre2017/internet/> (Last accessed: 18.02.2018).
- Dijk Ch. N., Witteloostuijn M., Vasić N., Avrutin S., Blom E. The Influence of Texting Language on Grammar and Executive Functions in Primary School Children. Plos one. A peer-reviewed, Open Access Journal. 2016. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4816572/> (Last accessed: 18.02.2018).
- Crystal D. Breaking down the Internet's influence on grammar and punctuation. Oxford University Press's. Academic Insights for the Thinking World. 2017. URL: <https://blog.oup.com/2017/09/breaking-internets-influence-grammar-punctuation-excerpt/> (Last accessed: 18.02.2018).
- Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/krylatyj> (дата звернення: 28.01.18).
- Боровенко М. М. Особливості класифікації Інтернет-лексики сучасної китайської мови. 2012. URL: https://knowledge.allbest.ru/languages/2c0b65625b3ac79a4c53a89421206c37_1.html (дата звернення: 27.01.18).
- Глазачева Н. Л. Особенности Интернет-социолекта современного китайского языка. Альманах современной науки и образования. Тамбов, 2009. № 8. С. 48–50.
- Chinese Internet Slang Glossary. 2017. URL: <https://www.chinasmack.com/glossary> (Last accessed: 27.01.18).
- Bodley A. How new words are born. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/media/mind-your-language/2016/feb/04/english-neologisms-new-words> (Last accessed: 18.02.2018);
- Cambridge Dictionary of Neologisms. URL: <https://dictionaryblog.cambridge.org/tag/neologisms/page/5/> (Last accessed: 19.02.2018).
- The Internet neologisms and "ICT" speakers glossary. URL: <https://www.vappingo.com/word-blog/great-examples-of-neologisms/> (Last accessed: 18.02.2018).
- Бортничук Е. Н., Василенко І. В., Пастушенко Л. П. Словообразование в современном английском языке. Харьков: Вища школа, 1988. 261 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1220822/> (дата обращения: 28.01.18).
- Лавренюк Е. В. Структурные и семантические особенности неологизмов современного китайского языка. Российский гуманитарный журнал. 2017. Том 6. № 2. С. 154 – 164.
- Семенов А. Л. Лексика китайского языка. Москва: Восток-Запад, 2007. 288 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2383496/> (дата звернення: 28.01.18).
- Горелов В. И. Лексикология китайского языка. Москва: Просвещение, 1984. 216 с.
- Чабаненко В. А. Основы мовної експресії: монографія. Київ: Вища школа, 1984. С.168 – 214.

Билинина В. И. Структурные особенности неологизмов Интернет-социолекта в английском и китайском языках (сопоставительный аспект)

Аннотация. Статья посвящена сравнительному анализу механизмов создания неологизмов современного Интернет-социолекта в английском и китайском языках. Особое внимание уделено определению причин доминанты словосложения (для английского языка) и аббревиации (для китайского) как главных словообразующих механизмов.

Ключевые слова: аббревиация, Интернет-социолект, заимствования, конверсия, неологизм, омонимия, словосложение.

Bilianina V. I. Structural peculiarities of the Internet-sociolect neologisms in English and Chinese languages (comparative aspect)

Summary. The article is dedicated to the comparative analyzes of mechanisms of English and Chinese Internet-sociolect neologisms' formation. Special attention is paid to reasons of dividing blending as the dominant mechanism of neologisms' formation (in English language) and abbreviation (in Chinese language).

Key words: abbreviation, Internet-sociolect, loanwords, conversion, neologism, homonymy, blending.

Боговик О. А.,

старший викладач кафедри філології та перекладу
Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

ТИПОЛОГІЯ ПРЕДИКАТИВ

Анотація. У статті проаналізовано класифікацію предикатів, з'ясовано відношення предиката до опису семантичної структури речення, доведено його важливість як основного будівельного матеріалу речення.

Ключові слова: предикат, дієслівний предикат, центральна синтаксема, семантичний синтаксис.

Постановка проблеми. Питання класифікації предикатів стає актуальним ще на початках освоєння лінгвістичного простору. Так, перша систематизація предикатів належить Арістотелю: він виокремив 10 категорій, назвавши їх найвищими сутностями об'єктивного буття [1, с. 121]. З-поміж них філософ виокремлює три основні, що мають зв'язок з реальністю, – *сутність, відношення та стан*, які отожденоюють з предикатними знаками. До цього Платон виокремив клас іменників і клас дієслів, зауваживши, що перші називають речі й можуть функціонувати у реченні як суб'єкт, а останні стверджують дещо про речі, позначені суб'єктом. Розвиваючи ідеї свого вчителя, Арістотель визначив, що «дієслово завжди є знаком для сказаного про нього, наприклад, про те, що міститься у підметі» [2, с. 56]. Зростання цікавості вчених до вивчення предикатів призвело до виникнення різноманітних підходів до їх класифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні можемо стверджувати про тривалу і плідну працю лінгвістів над вичерпним описом предикатів, що виявляється, зокрема, і у великій кількості наявних класифікацій. Даному питанню присвятили свої наукові розвідки Л.В. Щерба, З. Вендлер, У. Чейф, Т.В. Булигіна, О.Н. Селіверстова, Т.Б. Алісова, Л. Теньєр, Дж. Лайонз, Ч. Філлмор, Г.О. Золотова, В.В. Прокопов, Ю.Д. Апресян, Н.С. Авілова, І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко та ін.

У мовознавстві існує чимало підходів, пов'язаних з класифікацією предикатів. У лінгвістичних дослідженнях їх налічують від трьох до восьми. **Метою статті** є узагальнення відомих концепцій щодо виокремлення таких одиниць. Однак відмінності термінологічного оформлення, обмеження певними формально-граматичними показниками, надання переваги якомусь окремому аспекту аналізу не сприяють виробленню загальної, уніфікованої системи аналізу предикатних синтаксем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на те, що морфологічним ядром вираження предиката постає дієслово, подальші описи предикатів ґрунтуються головним чином на аналізі дієслівних лексем. Зasadничою для багатьох індоєвропейських мов стала типологія дієслів, розроблена американським дослідником З. Вендлером на матеріалі англійської мови. Він виокремлює чотири класи дієслів: 1) виконання; 2) діяльності; 3) досягнення і 4) стану. Диференціальним критерієм на першому шаблі класифікації постає здатність дієслова вживатися у тривалій формі [3]. Так, дієслова виконання і діяльності, за З. Вендлером, позначають дію як тривалий процес, а дієслова досягнення і стану у цій формі не вживаються. У межах виокремлених груп відбувається подальша диферен-

ція на основі поєднуваності дієслів з «інклюзивними» обставинами (тобто такими, що вказують на початок / завершення дії). Сам автор застерігає, що здійснений поділ дієслів на групи відбувається тільки з урахуванням прямих значень дієслів і не може бути застосованим для вживаних у переносному чи вторинному значенні. З огляду на те, що засадничим принципом цієї класифікації постала сполучуваність та специфіка реалізації категорії часу, дослідник не концентрує увагу на семантичних особливостях виділених груп.

Подальшого розвитку ідея сполучуваності набула у граматиці і віддзеркалена у кваліфікаціях предикатів-дієслів, зорієнтованих на врахування їхніх сполучувальних можливостей. Л. Теньєр усталює термін валентність в європейській лінгвістиці і описує дієслова, зважаючи на кількість відкритих валентних позицій. Учений виділяє авалентні (нуль-валентні), одно-, дво- та тривалентні дієслова [4]. Цей критерій лежить і в основі класифікації, запропонованої у російському мовознавстві Т. Алісовою: вона вирізняє абсолютні (одномісні) та відносні (багатомісні) предикатні знаки [5, с. 37], а в англійському – Дж. Лайонзом, який всі предикати ділить на дві групи – інтранзитивні (одномісні) та транзитивні (дво- і багатомісні) [6, с. 469]. У русистичі натомість панує ширше розуміння валентності – як загальної сполучуваності слів, що ґрунтується на граматичних і на лексичних особливостях поєднуваних елементів. З-поміж характеристик лексичної валентності називають такі її ознаки: 1) активність/ пасивність; 2) обов'язковість/ факультативність; 3) кількість валентних позицій; 4) форма доповнювального компонента (слово/ словосполучення/ предикативна частина); 5) синтаксична функція доповнювального компонента (суб'єкт / об'єкт / обставина); 6) категорійна семантика слова, що реалізує валентність. Граматичний складник валентності реалізується у регулярному поєднанні слів певних лексико-граматичних класів [7, с. 80].

Прагнучи описати «формальні і субстанційні універсалії», спільні для всіх мов світу, Ч. Філлмор розробляє теорію відмінкової граматики. Розглядаючи пропозицію як «набір відношень між дієсловами й іменами» [8, с. 405], він кваліфікує предикати, зважаючи на систему відмінкових відношень їх з іменними поширювачами, а інтерпретація відмінкових систем відбувається у межах концептуальних рамок. Відмінкову семантику Ч. Філлмор тлумачить як «набір універсальних, можливо, вроджених, понять, що ідентифікують деякі типи суджень, які людина здатна зробити про події, що відбуваються навколо неї, – суджень про такі речі, як 'хтось зробив щось', 'з кимось щось трапилося', 'щось зазнало певних змін» [8, с. 369-495]. Науковець виділяє такі глибинні відмінки: агентив – відмінок, який позначає діяча-істоту, пов'язаний з дієсловом дії; інструменталіс – позначає втягнену у дію чи стан, виражений дієсловом, неістоту, яка водночас є його причиною; датив – позначає істоту, пов'язану з дією чи ситуацією, що виражає дієслово; фактив – відмінок,

який позначає результат дії чи стану, вираженого дієсловом; локатив – позначає місце розташування або просторову орієнтацію дії чи стану; значення об'єктива формується внаслідок семантичної інтерпретації дієслова [8, с. 400–416].

Синтезувальний характер, що передбачає поєднання сполучуваності у широкому розумінні та семантичних особливостей предиката, має класифікація У. Чейфа. Науково осмислюючи принципи організації речень з дієслівними предикатами, лінгвіст доходить такого висновку: «природа дієслова визначає, що собою являтиме решта речення: зокрема, які іменники супроводжуватимуть це дієслово, яке відношення до нього матимуть ці іменники і як ці іменники можна визначити у семантичному плані» [9, с. 115]; дієслово в його концепції постає «виборцем», адже «відіграє визначальну роль у виборі супроводжувальних іменників і відношень цих іменників до дієслова» [9, с. 124]. Диференціація дієслівних типів відбувається на основі ролі аргументів у семантико-синтаксичній структурі речення, зокрема суб'єкта, що може мати активний чи пасивний характер, а також із залученням ознаки динамічності / статичності, що визначає основні семантичні характеристики дієслова: стан, процес, дія, процес і дія [9, с. 119]. Головну роль у встановленні семантичного різновиду предиката дослідник відводить суб'єкту: бенефіціант (носії стану) визначає предикат стану, експерієнцер (пасивний суб'єкт-носії ознаки, що став об'єктом впливу) – предикат процесу; пацієнс (суб'єкт-діяч) – предикат дії. Граматист не оминає увагою і предикати, що не потребують поширення агентом-іменником, називає їх «всеохопними станами» або амбієнтними [9, с. 120]. Структурна семантика, попри свою узагальненість щодо лексичного значення, яскраво віддзеркалює основні характеристики предикатів, що визначають реченнєву семантику на найбільш абстрактному рівні.

Англієць Дж. Лайонз поділяє предикати на класи «процесу» та «стану», а критерієм для визначення обирає такі пари ознак: статичність / динамічність, тривалість / миттєвість, контрольованість / неконтрольованість ситуації. З оперттям на ці характеристики йому вдається виокремити такі різновиди предикатів: діяльність (activity) – тривала динамічна ситуація, якою керує агент; процес (process) – тривала динамічна ситуація, якою не керує агент; стан (state) – статична ситуація, якою не керує агент; акт (action) – миттєва динамічна ситуація, якою керує агент; подія (event) – миттєва динамічна ситуація, якою не керує агент [6, с. 485]. Перевага такої класифікації полягає не тільки у прагненні розмежувати дієслівну семантику передовсім на динамічну та статичну, а також з'ясувати сутність предикативних відношень між агентом та предикатом. А от голландець С. Дік звукує коло диференційних критеріїв і акцентує на таких ознаках, як керованість / некерованість і динамічність / статичність, що уможливило виокремлення чотирьох типів предикатів: дії, процесу, стану, випадку [10, с. 7]. Динамічність він витлумачує як змінність ситуації, а керованість – зумовлена волею та зусиллям учасника, який є фактором реалізації ситуації [11].

У русистичі подібні принципи були застосовані О. Селіверстовою, що дозволило їй схарактеризувати сім груп предикатів: дії, процесу, стану, якості, класу і зв'язку, перебування у просторі, потенційності [12], а кожен із виділених типів може бути поділений на межові / немежові, миттєві / тривалі предикати. Усі виділені групи пов'язані між собою системою ознак. Так, відмінність між предикатами дії і процесу полягає

в агентивності суб'єкта; предикати стану протистоять предикатам дії за ознакою статичності; предикати якості позначають сталі чи сталі на певний момент ознаки об'єкта; предикати зв'язку характеризують суб'єкт як такий, що відіграє певну роль у встановленні зв'язків, неспіввідносних з діями, процесами, станами; локативні предикати позначають місце перебування суб'єкта; предикати потенційності характеризують свої денотати як локалізовані на часовій осі або вказують на момент цієї локалізації [12]. Крім категорійних ознак активності і статичності предиката, О. Селіверстова увиразнює «фазовий характер існування», що передбачає становлення, розвиток і завершення предикатної ознаки. Незаперечним досягненням такої типології постає підведення семантичної основи під формально-морфологічну класифікацію. Дослідниця аргументовано довела, що між мовленнєвою формою та змістом існує тісний зв'язок навіть на рівні класифікації [13, с. 86–157]. У світлі таких підходів аналізує предикати й Т. Булигіна [14, с. 31–55].

Г. Уфимцева теж вважає тричленний поділ предикатів на дії, процеси й стани недостатнім, тож додає до нього семантичні поля й понятійні сфери [15, с. 128]. Вона наводить семіологічний опис дієслівних основ з опорою на суб'єктно-об'єктні відношення. Дослідниця підкреслює, що номінація з допомогою дієслівних лексем відбувається завдяки орієнтації на сферу суб'єкта чи об'єкта. Відповідно до цієї теорії кожне дієслово як номінативна одиниця має свою власну ономазіологічну формулу, яка розкриває його семантичну скерованість на одну із зазначених сфер [16, с. 139, 159]. О. Бондарко також пропонує ситуативний підхід до класифікації предикатів, обравши предметом дослідження «суб'єктно-предикатно-об'єктні ситуації» й виокремивши предикати дії, стану, існування. Учений розрізняв предикати конкретні (локалізовані у часі) та нелокалізовані у часі, визначаючи детермінувальну роль суб'єкта [17, с. 634, 646].

Прагненням до синтезу граматичної та лексичної семантики позначена типологія предикатів Н. Арват. Вона об'єднує предикати у два різновиди: статальні (предикати буття, існування, належності; неіснування чи відсутності; стану; сприйняття, відношення та детермінації; предикат модальний чи модальних відношень та ін) та активні предикати (дії, руху, процесу) [18].

Лінгвіст Ю. Степанов зазначає, що предикати як синтаксичні одиниці є такими, які «... типізує мова не у формі словникових одиниць, дієслів, а у формі структурних схем речення» [19, с. 312]. Дослідник диференціює їх у такий спосіб: з огляду на тип суб'єкта (предикати нижчого порядку стосуються матеріальних сутностей, а предикати вищого порядку характеризують різні види нематеріальних об'єктів, серед яких найвиразніше протиставлені предикати на позначення подієвих суб'єктів, а також предикати, які характеризують пропозиційний суб'єкт); за кількістю актантів; за ступенем похідності у системі мови (першопорядкові, або непохідні, та другого порядку – похідні від перших) [1]. Логіко-семантична класифікація предикатів ґрунтується на семантичній відповідності суб'єкта і предиката пропозиції. У світлі цього підходу виділяють такі семантичні типи предикатів: таксономічні, що вказують на належність предмета до певного класу, напр.: *Ця книга – англійська*; реляційні, що вказують на відношення одного об'єкта до іншого, напр.: *Вона – майбутня невістка*; характеризувальні, які вживають на позначення статичних та динамічних, постійних або змінних ознак об'єкта, напр.: *Тарас вивчає театральне*

мистецтво; оцінні, які позначають оцінні значення, напр.: *The weather is bad here* – ‘Погода тут погана’; часової та просторової локалізації, що вказують на розміщення об’єкта в якомусь місці або із вказівкою на часову ознаку, напр.: *You are this day 25* – ‘Тобі виповнюється 25 років цього дня’ [1].

Оскільки предикат є головним, організувальним компонентом речення, то опис реченнєвої семантики часто здійснюють з опорою на його значення. Систематизація предикатів, основана на семантиці, передбачає, з одного боку, синтезувальний характер, адже співвідносна з логічними категоріями мислення, а з іншого – неминуче буде позначена прагненням дослідника деталізувати відтінки значень. Зважаючи на ядерність дієслівного вираження предиката, такі класифікації побудовані головним чином на матеріалі дієслів.

Часто саме морфологічні ознаки предиката багато вчених розглядали як основні критерії для аналізу передаваного ним значення. Так, саме на формальні підходи спирається класифікація Л. Щерби. Усі предикатні знаки російської мови він зводить до трьох груп: зі значеннями дії, стану, якості [20, с. 85-91], які безпосередньо пов’язує з їхньою граматичною формою: за його твердженням, дію позначають дієслова, стан – зв’язка та певне коло слів, якість – зв’язка та повний прикметник [20, с. 90].

У російській граматиці лексична семантика дієслова-предиката вперше постає підґрунтям класифікації не самостійно, а у поєднанні з граматичною семантикою виду. Її автор, Ю. Маслов, стверджує, що саме лексичне значення дієслова визначає його здатність позначати доконану чи недоконану дію. А вже на його основі відбувається поділ дієслів на три розряди: ті, що творять видові пари і ті, які їх не творять (дієслова тільки доконаного і тільки недоконаного видів) [21, с. 305-312].

Семантико-синтаксична класифікація дієслів Г. Золотової також, крім лексичної семантики дієслова, урахує й інші фактори: на її думку, «семантична класифікація дієслів не є звичайним поділом дієслів на тематичні групи. За критерій поділу прийнято можливість / неможливість участі дієслів в організації моделей того чи іншого типового значення, що передбачає – для ряду підкласів – зв’язок з певним типом мовлення» [22, с. 60]. Як ядро дієслівної системи дослідниця визначає дієслова зі значенням дії (акціональні), які, своєю чергою, диференційовані на такі розряди: дієслова конкретної фізичної дії, мовленнєвої дії, донативної дії, інтерсуб’єктної дії, пересування, руху. Цьому класу протистоять неакціональні дієслова, представлені дієсловами стану (статальними). Їхнє подальше розмежування відбувається на основі опису суб’єктів, які можуть бути або істотами, або неістотами, або позначати середовище, простір, локус. Неакціональними Г. Золотова вважає також дієслова реляційної семантики, що вказують на відношення між предметами: локативні, партитивні, компаративні, посесивні [22, с. 60-63].

Детальна семантична класифікація предикатів української мови належить В. Русанівському. Він описує 41 групу дієслів, спираючись не тільки на їхню семантику, а залучаючи ще й такі ознаки, як сполучуваність дієслів в особовій формі з дієсловами у формі інфінітива; сполучуваність дієслів з прийменниковими та безприйменниковими відмінковими формами іменників; словотвірний потенціал [23, с. 338].

У лінгвоукраїністиці також відома класифікація предикатів А. Загнітка, що органічно поєднує у собі семантичні

й синтаксичні характеристики предиката. Беручи за основу розрізнення активної / статальної ознаки як найабстрактнішого компонента значення, що характеризує дію за її перебігом у часі та відношення предиката до предмета (суб’єктний / безсуб’єктний), дослідник пропонує розмежовувати 13 підкласів предикатів: 1) предикати дії; 2) предикати руху, 3) процесуальні предикати; 4) предикати існування, 5) предикати стану, 6) предикати володіння; 7) предикати сприйняття; 8) предикати місцеперебування; 9) предикати кваліфікації; 10) предикати якісної характеристики детермінації, 11) предикати тотожності, 12) предикати відношення, 12) предикати модального відношення [24, с. 287-288].

Багато лінгвістів-славістів присвятили свої наукові розвідки дослідженню семантики дієслова в англійській мові. Однак і тут немає єдності у підходах до аналізу лінгвістичного матеріалу. Так, Г. Сильницький пропонує виокремити лише три семантичні класи дієслів: на позначення дії, руху та процесу [25, с. 244-260]. А. О. Кубрякова вважає, що всім дієсловам притаманна архісема ‘процес’, тож вона вважає за доцільне виділяти процеси дії, буття й становлення, стану та відношення [26, с. 77].

Багатовимірність поняття предикат, зумовлена поєднанням у його структурі граматичних, лексичних та словотвірних ознак, безумовно, ускладнює дослідження. Комплексний аналіз значення предиката має відбуватися з урахуванням усіх цих ознак. Спираючись на узагальнення граматичних теорій та застосовуючи новітній методологічний апарат, І. Вихованець вибудовує струнку й системну класифікацію предикатів на ґрунті української мови. Важливим є той факт, що він не зводить коло предикатних знаків до дієслова, зауважуючи, що предикативну функцію можуть виконувати й іменники, прикметники та прислівники. Учений також не обмежується встановленням «кількісної валентності» (термін Ф. Корніша [27, р. 248], хоча й визначає максимальну валентну сполучуваність іменників у реченні (за І. Вихованцем цей показник становить шість [28, с. 41-43]). Лінгвіст виділяє шість груп предикатних синтаксем: дії, процесу, стану, якості, кількості та локативні [28, с. 93-11], а у межах кожної з них – лексичні групи. Наприклад, предикати дії можуть 1) виражати значення творення, видів діяльності; 2) вказувати на більший або менший ступінь інтенсивності дії, спрямованої на об’єкт; 3) поєднувати у собі значення переміщення у просторі і конкретної фізичної дії; 4) передавати семантику руху [29, с. 93]. Граматичні особливості, як і лексичне значення, встановлюють рамки і для кількісної, і для якісної сполучуваності предикатів. Аналіз класифікацій предикатів у сучасному мовознавстві засвідчує неусталеність такої типології, однак обґрунтованим поясненням такого стану речей є неоднозначність тлумачення поняття предикат, яке синтезує у собі логічний, лексичний, семантико-синтаксичний, формальний (морфологічний) та комунікативний аспекти. Урахування одного з них чи комбінація кількох дозволяє вибудовувати різні класифікації, що ґрунтуються на різних ознаках. Двоїстий характер семантики речення влучно описує О. Леута: «синтаксична структура речення зумовлена проекцією якостей лексичних одиниць, з яких вона побудована, тому проблема отримує два ракурси аналізу: з погляду конструкції і з погляду лексичних характеристик слів, що входять до її складу» [30, с. 11].

Висновки. Тяжіння до системного опису предиката передбачає опис у парадигматичному, синтагматичному та денотативному аспектах: згідно з першим увагу акцентують на

несубстанційних (часових) ознаках предиката, аналізуючи його лексичні та лексико-граматичні особливості; а відповідно до другого у полі зору дослідників потрапляють його субстанційні ознаки, такі як кількість і зміст предикатного оточення, – саме такий підхід засвідчує семантичну специфіку аналізованих лексем-предикатів.

Перспектива наших майбутніх досліджень полягає в аналізі предиката як реченнєсвоутворювального компонента, виокремлення його найабстрактніших граматичних значень та вплив лексичної семантики на граматичне значення.

Література:

1. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения: Семантическая грамматика / отв. ред. докт. филол. наук Ю.Н. Караулов. М.: Наука, 1981. 360 с.
2. Гуйванюк Н.В. Типологія наукових підходів до вивчення предикатів. К.: Мовознавство, Академперіодика НАН України, 2008. № 4–5. С. 55–63.
3. New-in-linguistics URL: <http://www.classes.ru/grammar/158.new-in-linguistics-15/source/worddocuments/23.htm>.
4. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / пер. с франц. И.М. Богуславский. М.: Прогресс, 1988. 656 с.
5. Алисова Т.Б. Очерки синтаксиса итальянского языка: семантическая и грамматическая структура простого предложения. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971. 293 с.
6. Lyons J. Semantics and Grammar. Semantics. Cambridge: Cambridge university press. Vol. 2. 1979. P. 597.
7. Предикат / Н.Д. Арутюнова. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. М.: Большая Рос. энциклоп., 1998. 392 с.
8. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор. Новое в зарубежной лингвистике. Вып.10: Лингвистическая семантика / сост., общ. ред. и вступ. ст. В. А. Звегинцева. М.: Прогресс, 1981. 567 с.
9. Чейф У. Значение и структура языка. М.: Прогресс, 1975. 482 с.
10. Dik S.C. Functional Grammar. Amsterdam: North-Holland Publ. Comp., 1979. 230 p.
11. Dik S.C. The Theory of Functional Grammar: The Structure of the Clause, Complex and Derived Constructions / ed. K. Hengeveld. Functional Grammar Series. Berlin; N.Y.: Mouton de Gruyter, 2nd ed., rev., 1997. 986 p.
12. Sokolova-fazovyj-charakter URL: http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/Departments/Department5/soc_staff/Documents/sokolova-fazovyj-charakter.pdf.
13. Селиверстова О.Н. Семантические типы предикатов. М.: Наука, 1982. 365 с.
14. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Ментальные предикаты в аспекте аспектиологии. Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. М.: Наука, 1989. С. 31–55.
15. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. М., 1974. 205 с.
16. Есперсен О. Философия грамматики. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1958. 404 с.
17. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики. М.: Школа «Языки славянской культуры», 2002. 736 с.
18. Арват Н.Н. Компонентный анализ семантической структуры простого предложения: текст лекций. Черновцы: Черновицкий ун-т, 1976. 68 с.
19. Степанов Ю.С. К универсальной классификации предикатов. Изв. АН СССР. Сер. лит и яз. 1980. Т. 39. № 4. С. 311–323.
20. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. 428 с.
21. Маслов Ю.С. Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке. Известия АН СССР. Сер.: Лит. и яз. 1948. № 74. С. 303–316.
22. Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка / под. об. ред. Г.А. Золотовой. М.: Ин-т рус. яз. РАН им. В. В. Виноградова, 2004. 544 с.
23. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. К.: Наук. думка, 1971. 315 с.
24. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
25. Сильницкий Г.Г. Семантические классы глаголов и их роль в типологической семасиологии. Структурно-типологическое описание современных германских языков. М.: Наука, 1966. С. 244–260.
26. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении. М.: Наука, 1978. 114 с.
27. Cornish F. 'Downstream' effects on the predicate in a Functional Grammar clause derivation. Journal of Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press (CUP), 2002. №38 (2). P. 247–278.
28. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: Наук. думка, 1992. 220 с.
29. Витгенштейн Л. О достоверности. Вопр. философии. 1984. № 2. С. 142–149.
30. Леута О.І. Дієслівні речення в українській літературній мові: структура, семантика, моделі: автореф. дис ... д-ра філол. наук. Київ: Б.В., 2009. 35 с.

Боговик О. А. Типология предикатов

Аннотация. В статье проанализирован ряд дефиниций относительно термина «предикат», выяснено отношение предиката к описанию семантической структуры предложения, доказана его важность как основного строительного материала предложения.

Ключевые слова: предикат, глагольный предикат, центральная синтаксема, семантический синтаксис.

Bohovyk O. Typology of Predicates

Summary. The present article is concerned with a number of definitions for the term «predicate». It defines predicate relation to the description of the semantic structure of a sentence and it proves its importance as a main structural material of a sentence.

Key words: predicate, verb predicate, the central syntaxema, semantic syntax.

Karimli A. A.,

Doctorate

Azerbaijan University of Languages

CONJUNCTIONS IN ADVERBIAL SUBORDINATE CLAUSES IN ENGLISH AND AZERBAIJANI LANGUAGES

Summary. This article explores the comparative-typological analysis of the subordinate clauses in English and Azerbaijani languages. The author tries to investigate conjunctions, linking words in adverbial clauses in both languages. We have used comparative method for comparing adverbial clauses in English and Azerbaijani languages. Results – According to this exploration we have found some differences and similarities between types of subordinate clauses, linking ways of these clauses to the main clause. Originality – For the first time, we have compared all connectors in adverbial clauses in English and Azerbaijani languages. Practical value – This exploration will help explorers to get enough information about connectives in adverbial clauses and how to use them in complex sentences.

Key words: compound sentences, complex sentences, subordinate clauses, adverbial clauses, subordinating conjunctions, linking words.

Actuality: Complex-compound sentence is a difficult field of syntax in the world language. The formation and development of complex sentence, the nature of subordinate and unconstrained complex sentences, the key role tools in their formation, the interaction between the head (main) and subordinate (branch) sentence components, classification in different ways, types of subordinate sentences, their connection (conjunctions) and other issues have always been kept into the researchers attention and still are being studied. The conjunction and conjunction methods are the integral part of complex sentences. Conjunctions, particles and some lexic elements have an important role in the formation of complex-compound sentence. Most of them have a leading role (main role). Conjunction tools are expressed connection of components of complex sentences to each other, to obey them and some syntactic relations. This article is based on key factors that determine the relevance of the linking components. To research of this issue shows the actuality of this topic.

Adverbial clause is related to the complex-compound sentence indirectly, that's why we gave a brief information and general notes about complex sentence in the introduction. In linguistics literacy, a complex sentence is defined as a syntactic unit formed by the combination of two or more simple sentences meaning and grammatic point of view. Components that constitute complex sentences are interconnected and have a different degree of commitment components that constitute complex sentences are interconnected and have a different degree of commitment. Actually complex-compound sentences are divided into 2 groups: dependent and independent sentence.

One of the **components** that make up a complex – compound sentence does not depend on each – other or they are independent equally. For example,

The rain stopped and the sun began to shine again.

The father came and the children run towards him.

At least one of the subordinate compound sentences has a dependent function. It is a complex sentence that contains a head, one

or several branches. Depending part is branch sentence, the grammatically independent part is called head sentence [1, 420].

When we compare the complex-compound sentence in the Azerbaijani and English languages we will see a different scenery. Subordinate complex sentence is divided into 4 shpeshes in the English Language (Subordinate Sentence of Subject, Subordinate Sentence of Predicate, subordinate Sentence of Object, Subordinate of Attribute, Subordinate Sentence of Adverbial Clause). Subordinate Complex Sentences of Azerbaijani language are divided into 6 types: Subordinate Sentence of Subject, Subordinate Sentence of Predicate, subordinate Sentence of Object, Subordinate of Attribute, Subordinate Sentence of Adverbial Clause and Subordinate Sentence of Conjunction. The paper is based on study of conjunctions of adverbial subordinate sentences in the English and Azerbaijani language. Adverbial subordinate sentences are explained the actions of head sentence in different ways and divided into several types. Now, we have to analyze the adverbial subordinate sentences according to the conjunctions, which are the subject of the article.

Adverbial clause has 9 types in English language:

1. Adverbial Clause of Time.
2. Adverbial Clause of Concession.
3. Adverbial Clause of Place.
4. Adverbial clause of Result.
5. Adverbial Clause of Purpose.
6. Adverbial Clause of Comparison.
7. Adverbial Clause of Aim.
8. Adverbial Clause of Manner.
9. Adverbial Clause of Condition.

Adverbial clause has 10 types in Azerbaijani language:

- 1 Adverbial Clause of Time.
- 2 Adverbial Clause of Place.
- 3 Adverbial clause of Result.
- 4 Adverbial Clause of Purpose.
- 5 Adverbial Clause of Aim.
- 6 Adverbial Clause of Manner.
- 7 Adverbial Clause of Condition.
- 8 Adverbial Clause of Quantity.
- 9 Adverbial Clause of Degree.
- 10 Adverbial clause of Confrontation.

Subordinate Sentence of Manner expresses the performance and manner of the action. These types of sentences are connected via the following conjunctions in English: as, the way. For example: *You talk at me the way a teacher talks to a naughty student. She cooks the turkey exactly as my mother did.*

Such kind of sentences are divided into 2 types in Azerbaijani: the first kind of Subordinate Sentences is connected to the head sentence via the conjunction *ki* (*ki* means that in English) and rarely they are connected with intonation. For example: I cleaned my sign so masterly *that*, nobody can followed me.

The second type of Subordinate Sentences, subordinate sentence is used before the head (main) sentence and connected via the following conjunctions: *How, what*.

Conjunction sentence is used together via the conjunction *ki* (*ki* means that in English). One can replace “*ki*” with the suffixes: *-sa, -sə* For example: *How they (The Talibs) came, so they have gone*

Subordinate Sentence of Time means the time of the action in the main sentence. Subordinate Sentence of Time can be used before and after the main sentence in both languages. Subordinate Sentence of Time is connected to the main sentence with the following conjunctions: *when, now that, as long as, while, till, until, as, as soon as, since, after, before, whenever*. For example: *When she shook hands with him on leaving he gave her hand a pressure that she couldn't mistake. Now that all danger was past she almost wished that Walter were going to insist on a divorce.*

Subordinate Sentence of Time has 2 types according to the conjunctions in the Azerbaijani language. Due to the first kind the subordinate sentence is connected to the main sentence via the conjunction “*ki*” (that) and sometimes via intonation. Such kind of subordinate sentences are used after the main sentence. In this situation, one of the words such as “then”, “on that time” are used in the sentence and they are explained with subordinate sentence. For example: *We will be happy when the the land of our motherland will be liberated.*

Complex sentences which comes after the main sentence are included to the second type. Subordinate sentence is connected to the main sentence by the following conjunctions: *that, intonation (pronunciation), when, while, one day* and the following suffixes in Azerbaijani: *-mi, -mı, -mu, -mü*. For example:

When he went to bed his/her grandmother called him/her
The wind began to flow, so it will be raining.

Subordinate Sentence of Place. It means the place of the action in the main sentence. It is connected to the main sentence in English by the following conjunctions: *where, wherever, anywhere, everywhere* and etc. Subordinate clause of Place that is used by these conjunctions means position in general. When they are used by the conjunction “*wherever*”, the Subordinate Sentence of Place is exception. Subordinate sentences mean the direction of the movement as well. Then we have to use the following conjunctions: “*where*”, “*from*”. For example: *She comes wherever I go and I'm thinking I'll not want to part with her. You may park your car where there is a parking sign.*

Subordinate sentence of place is used before the main sentence in Azerbaijani.

The reason is connection of subordinate sentence to the main sentence by the conjunctions [4, p. 372]. The main conjunctions that connected subordinate sentence place to the head sentence are: *where, there, on that place, from that place, to that place.*

For example: *I will be there, where you will, too. If you were not invited don't go there.*

The conditional sentence refers to the execution condition of the action referred to in the head sentence. In English, these sentences should be connected to the head sentence by the following conjunctions: *as if, suppose, on condition, provided, that, suppose that, supposing that, and so on*. Conditional sentence is used before and after in head sentence. For example: *You did not need a girl unless you thought about them. If I do anything, I have a reason for it.*

In Azerbaijani language, there are two types of conditional sentence. The branches of the first type in the branches of the first type are then processed and the string is typically used to connect

to the sentence, sometimes only to the intonation. The conjunctions: *if, weather, whatever, under such conditions, words* are processed and the word is phrased through sentence. For the first type the subordinate sentence is used after the head sentence and subordinate sentence is connected to the main sentence by conjunction “*ki*” (that), sometime it is connected by pronunciation. For example: *If you will come to work in time, I will be agree. We need you if you do not stoop any more and forever.*

The second type of subordinate sentence of condition are often used in the speech and connected by the different conjunctions. Subordinate sentence is used before the head sentence and are divided into four groups due to the conjunction. Asynthetic conditional subordinate sentences are included to the first type. Such kind of subordinate sentences are connected to the head sentence by the intonation. For example: *Two days are few, stay two weeks.*

Subordinate sentence are linked to the head sentence in Synthetic conditional subordinate sentences by the following suffixes: *-sa, -sə (if)*, and auxiliary word “*isə*” (*but*). Such kind of subordinate sentences can be linked to the main sentences by the following suffixes: *-mi, -mı, -mu, -mü*, and *-a, -ə*. For example: *If the enemy kill me, wrap my wound with your kind hands*

The second type of condition subordinate sentence is called analytical subordinate sentence of condition. This kind of the subordinate sentence of condition is connected to the head sentence by the following conjunctions: *if, weather, that*. For example: *If you are invited, you should not reject the invitation, you have to go.* The last type is analytical-synthetic. In such kind of subordinate sentences conjunctions are used before the main sentence, suffixes – *sa, -sə* is added to the predicate of subordinate sentence. We can see the conjunction “*if*” in the subordinate sentences of condition. For example: *If the farmer plants pure seed, doubtless in result he/she will have pure seed.*

Subordinate Sentence of Purpose baş cümlədəki hərəkətin icra məqsədini bildirir. İngilis dilində bu növ budaq cümlələr baş cümləyə *that, in order that, so that, lest, for fear* bağlayıcıları ilə bağlanır. Bu bağlayıcılarla baş cümləyə bağlanan məqsəd budaq cümlələri modal fəllərlə birləşdirilir. For example: *I tell you all this so that you may understand me perfectly.* There are two types of Subordinate sentence of Object (Purpose):

First type of sentences are most used one subordinate sentences [4, 384]. This subordinate sentence comes after the main sentence and connected by the conjunction “*that*”, sometimes by “*intotation*”. For example: *Zakir sent a telegram to his friend Farrukh to inform his friend regarding his coming.*

In the second type of subordinate sentences, subordinate sentence comes before the head sentence and connected by the conjunctions: *whatever, why*. In the connection process the particle “*ki*” (that) and suffixes *-sa, -sə* are used, too. Such kind of subordinate sentences are used more than others in speech – in spoken language [4, 385]. For example: *Whatever you call, I've come for him too.*

Subordinate Sentence of Cause means the cause of the action in the head sentence. Conjunction are in English: *because, since, as, so, for, for the reason that, seeing that* and etc. Subordinate sentences are used at the end and at the beginning of the main sentence. For example: *I gave him my hand, of course, because I could not help it, <...> (Stevenson). This time he was angry because she wanted him to be angry.*

There are two types due to the conjunctions of Subordinate Sentence of Purpose in Azerbaijani: The subordinate sentences

of the first type: subordinate sentence is used after the main sentence and connected by the different conjunctions: because, that's why and intonation. Pattern:

This event made me happy because he did not understand his/her mistake

I am sorry for coming your wedding without a present. - You should be sorry for coming to your wedding without a present (A. Veliyev).

The second type of subordinate sentence: subordinate sentence is used before the head sentence. That's why cause and result are formed systematically in these sentences. Such kind of subordinate sentence is connected to the main sentence by the conjunction "ki" (that), and, intonation and by the particle word "what", by the suffixes -sa, -sə. Pattern:

He thought something and ran away (M. Jela).

Weather was hot suddenly, don't trust it (M. İbrahimov).

Subordinate sentence of Comparison means the comparison of the action expressed both in subordinate and main sentence. Subordinate sentence of comparison is connected to main sentence by the conjunctions *than, as, as...as, not so...as, as if, as though, the more...the more, the more...the less, like* in English. Pattern:

I wish I could make you as happy as you make me (S. Maugham).

The more she knows him the less she will love him.

Subordinate Sentence of Concession (Concession). It is expressed the contrary opinion in the main sentence or concession. Conjunctions and connection words play an important role in the joining of components in Subordinate sentence of Concession. Such kind of subordinate sentences are connected to the main sentence *by though, although, even if, even though, while, considering that, whether...or, as, in spite of the fact, if, however, whatever* and etc. Pattern:

Even if he were here, he couldn't help us (Braine). Whatever my suggestions were, Hoylark would listen to them (Braine).

Subordinate sentence of concession has the following components in Azerbaijani: conjunctions, connector words, particles. Such kind of subordinate sentences have two types: Such kind of subordinate sentence of concession is used after the main sentence and it is connected by "ki" (that, what, which) conjunction. We can not face with them as such kind of sentences are not developed in our language. *For example: What can I do for you now; I adopt you as my sister.*

The main connector tools of the second type of subordinate sentences: *how, how big, how much, though, although* and suffixes – "in, at", particle *such*, some relative pronouns, *nisbi* and intonation. *For example: How bigger the human problem, it is slowly forgotten. Though you have done this work, but I do not agree.*

If the subordinate sentence of compound – complex sentence based on subordinate sentence of Concession comes after the main sentence, in general comma is not required in English. But in Azerbaijani comma is always required between the components of compound-complex sentence.

Subordinate sentence of Result. It refers the result of the action happened in the main sentence. Such kind of subordinate sentences is connected to the main sentence by the following conjunction: *so, so that, that*. *For example: His tone was so contemptuous that she flushed with anger (S. Maugham).*

The subordinate Sentence of Result in the Azerbaijani language has distinguishing point from other subordinate sentence: the absence of its place, and mold. Scientists explain the reason of this

case with the absence of secondary members in the ordinary sentence. In order to determine the sentence, it is necessary to pay attention to the meaning of the head and subordinate sentence. Such kind of subordinate sentences come after the main sentence and it is connected by the conjunction: *that's why, for him/her, so, thus* and intonation. *For example:*

Why do you want to betray his guest so that he threatens you (A. Abasov).

Taking you with myself is too difficult for my conscience, so I will do my best for your salvation (M. Ordubadi).

Subordinate Sentence of Degree not only expresses the degree of action and marking performed in the head sentence, but also expresses the result formed from that degree. That's why subordinate sentence of degree has a sense of meaning. According to the conjunction tools subordinate sentence of degree has two types:

The first type of subordinate sentence of degree is used after the main sentence and is connected to it by the conjunction "ki" (that) and sometimes it is connected by the intonation. *For example: But these words were so unkind that, my heart was fragile and I wanted to cry for joy (I. Efendiyev).*

The second type of subordinate sentence of degree is used before the main sentence and is connected by the connection "to the level", "on that level", "how long" and etc. *Work has reached such a degree that, Latifa began to comfort him (M. Huseyn).*

Subordinate sentence of quantity indicates the amount of action performed in the head sentence. As other subordinate sentences, there are two types of subordinate sentence of quantity depending on the conjunction tools.

In the first type of subordinate sentence, subordinate sentence is used after main sentence and is connected to it by the conjunction "ki". Connection words: *so much, in that quantity*. *For example: It would have been a lifetime that I could see Fikret's wedding (A. Veliyev)* The second type of subordinate sentence is used before the main sentence and is connected by the conjunction *how many, how much*. *For example: I have brought how many (how much) have you ordered.* Subordinate sentence of quantity and degree are very close to each other, both by the structure, by the means of conjunctions, and by the grammatical semantics. Therefore, in several linguistic literature, these are given together under the title of «Subordinate Sentence of Quantity and Degree» [4, p. 376].

The aim of the work: The main purpose of the article is to systematize general theoretical knowledge about connecting means that connects components of compound – complex sentences in English and Azerbaijani.

Materials and the result of the research:

After comparing the means of communication methods between the components in subordinate clause of compound – complex sentences based on adverbial clause in English and Azerbaijani, it is possible to conclude that despite the fact these languages belong to different language families, but there are quite a few similarities between them. As a result of the research, we can say that the connector (conjunction) element is important in the processing of the branched sentence. The same connector element (conjunction) can refer to different subordinate sentences, and different connecting elements belong to the same type of subordinate sentence and may have a similar meaning. Conjunctions do not allow for multivalence to comprehend the relationship between complicated sentences and serve to clarify structural-grammatical relationships between parts.

References:

1. Musayev O.İ. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı: "Qismət" nəşriyyatı, 2007. 608 səh.
2. Musayev O.İ., Hacıyev E.İ., Hüseynov A.R. A practical grammar of contemporary English. Bakı: "Qismət" nəşriyyatı, 2009. 538 səh.
3. Abdullayev Ə.Z. Müasir Azərbaycan dili. Bakı: "Şərq-qərb" nəşriyyatı, 2007. 422 səh.
4. Kazimov Q.Ş. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. Bakı: "Təhsil" nəşriyyatı, 2007. 494 səh.
5. Yunusov D.N. Müasir ingilis dilində zərflik budaq cümlələrində işlənən tabelilik bağlayıcıları. ADU, Dil və ədəbiyyat jurnalı. 2012. №1
6. Kobrina N.A., Korneyeva E.A., Ossovskaya M.İ., Guzeyeva K.A. An English Grammar Syntax. M., 1986.
7. Kazimov Q. Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlənin inkişaf tarixi. Bakı, Nurlan: 2010.
8. Blokh M.Y. A course in theoretical English Grammar. M., 1983.
9. Yunusov D.N. A Guide to English Grammar. Baku, 2006.
10. Yunusov D.N., L.Khanbutayeva. Comparative typology of the English and Azerbaijani languages. Baku, 2008.

Карімлі А. З'єднувальний прислівник у підрядних частинах речення в англійській і азербайджанській мовах

Анотація. У цій статті розглядається порівняльно-типологічний аналіз прислівників у підрядних частинах речень в англійській та азербайджанській мовах. Автор намагається дослідити прислівники, пов'язавши слова в прислівних конструкціях обома мовами. Ми використали компаративний метод для порівняння суперечливих тверджень англійською та азербайджанською мовами. У ході

дослідження було виявлено деякі відмінності та схожість між типом підрядних частин. Уперше порівняно усі з'єднувальні прислівники англійської та азербайджанської мов. Дане дослідження допоможе отримати достатньо інформації про зв'язки в суперечливих твердженнях та про те, як їх використовувати в складних реченнях.

Ключові слова: складні речення, підрядні положення, прислівні положення, підпорядкування сполучень, поєднання слів.

Каримли А. Соединительное наречие в придаточных предложениях в английском и азербайджанском языках

Аннотация. В этой статье рассматривается сравнительно-типологический анализ наречий в придаточных предложениях в английском и азербайджанском языках. Автор пытается исследовать наречия, сравнивая слова в наречных конструкциях в обоих языках. Мы использовали компаративный метод для сравнения противоречивых утверждений на английском и азербайджанском языках. В ходе проведения исследования были обнаружены некоторые различия и сходство между типом подчинительной связи. Впервые мы сравнили все соединительные наречия в придаточных предложениях в английском и азербайджанском языках. Данное исследование поможет получить достаточно информации о связи в противоречивых утверждениях и о том, как их использовать в сложных предложениях.

Ключевые слова: сложные предложения, сложные предложения, подрядные положения, прислівні положення, подчинение соединений, связывание слов.

Пономарьова О. А.,

викладач кафедри англійської мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

АСПЕКТИ ВАРІАТИВНОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ФРАЗЕМ, ЩО МІСТЯТЬ ФАХОВІ НАЗВИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Анотація. У статті розглядаються особливості варіювання українських, англійських і німецьких фразеологічних одиниць із компонентом – назвою людини за родом занять. Проаналізовано лексичні, граматичні (морфологічні й синтаксичні), лексико-граматичні, фонетичні й орфографічні зміни у структурі фразем; звернено увагу на вплив варіюваних компонентів на формування внутрішнього образу сталого словосполучення. Визначено фактори, що впливають на розвиток явища варіативності та появу паралелізму в досліджуваних мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, назви людини за родом занять, варіативність, лексичні, граматичні, фонетичні, орфографічні варіації, паралелізм.

Постановка проблеми. Однією з особливостей фразеологічної системи є наявність у її одиниць численних і різноманітних за своїм характером фразеологічних варіантів. Тому під час аналізу структурно-семантичної специфіки фразеологічних одиниць, що містять назви людини за родом занять, видається доцільним особливу увагу звернути на їхню варіативність, яка може проявлятися у лексико-семантичній, лексичній, синтаксичній, морфологічній, фонетичній і стилістичній площинах [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні є кілька класифікацій варіантів ідіом, які враховують різні аспекти відповідного явища. В.П. Жуков визначає фонетичні, морфологічні, видові, конструктивні, словотвірні та лексичні варіації стійких висловів [2, с. 180]; у М.Ф. Алефіренка зазначені такі варіанти: лексичні, морфологічні, словотвірні, квантитативні, видові, змішаного типу [3, с. 73–74]; Л.Г. Авксентьев розрізняє лексичні, морфологічні та синтаксичні [4, с. 84]; дещо видозміненою є типологія Л.Г. Скрипник: лексичні, граматичні та комбіновані зміни структури фразеологічних одиниць [5, с. 122–123]. В.Д. Ужченко пропонує розрізняти лексичну та формальну варіативність [6, с. 106–113]. Беручи до уваги наведені типи варіантів, ми ідентифікуватимемо ті з них, які засвідчені в аналізованому нами матеріалі.

Мета статті – проаналізувати особливості варіювання українських, англійських і німецьких фразеологічних одиниць, що містять назву людини за родом занять, звертаючи увагу на причини та характер змін у їхній структурі.

Для досягнення поставленої мети сформульовані такі завдання: 1) визначити типи варіативності, які демонструють фраземи із фаховою назвою; 2) простежити вияв варіативності в міжмовному аспекті, установлюючи випадки паралелізму, що мають місце в досліджуваних мовах; 3) визначити фактори, що впливають на розвиток явища варіативності та появу паралелізму.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно зазначити, що варіативність може існувати в межах певного

конкретного розряду фразеологічних одиниць, приміром, серед ідіоматичних фразем (напр., англ. *the master of one's destiny* – *the master of one's fate* «хазяїн своєї долі» [7, с. 666]) чи компаративних зворотів (нім. *laufen wie ein Faßbinder* – *rennen wie ein Faßbinder* [8, с. 197] «бігти як очманілий»). Варіантом також може бути ідіома з експліцитним предикативним компонентом і її відповідник, що є формально номінативним, але водночас характеризується імпліцитною предикативністю, напр., укр. *хазяйське око* «господарський, дбайливий нагляд, догляд» – *хазяйським оком оглянути* «уважно, по-господарському оглянути що-небудь» [9, с. 466]; англ. *old soldier* «людина з досвідом, бувала людина» [7, с. 719] – *to come the old soldier over one* «обманути, обдурити» [7, с. 230]; нім. *ein Streit um des Kaisers Bart* «суперечка через дрібниці» – *um des Kaisers Bart streiten* «сперечатися з дріб'язкового приводу» [8, с. 65] тощо.

Варіативність може мати й міжкатегоріальний вияв. Міжкатегоріально паралельними щодо своєї внутрішньої форми можуть бути також ідіоми й співвідносні з ними прислів'я та приказки: укр. *дурний ніп хрестив* [9, с. 752] – *Дурний тебе ніп хрестив, що у воду не впустив* [10, с. 294]; англ. *to pay the piper* «1) нести витрати; розплачуватися; 2) бути основною фігурою, бути господарем становища» [7, с. 752] – *He who pays the piper, calls the tune* «хто платить гроші, той і командує» [7, с. 491]; нім. *das Auge des Herrn* «хазяйське око» – *Das Auge des Herrn macht das Vieh fett* «хазяйське око худобу живить» [8, с. 47] тощо.

Дослідження корпусу фразеологічних одиниць із компонентом – назвою людини за родом занять в аспекті варіювання їхньої внутрішньої форми дозволяє нам виокремити лексичні, граматичні (морфологічні й синтаксичні), лексико-граматичні, фонетичні й орфографічні зміни в структурі таких висловів.

1. Варіативність лексичного складу може стосуватися власне фахового позначення або ж інших компонентів виразу. Заміни, здебільшого синонімічні, можуть торкатися різних частин мови:

– іменників: укр. *На ловця і звір біжить* – *На стрільця і звір біжить* [10, с. 442]; *Козак не боїться ні тучі, ні грому* – *Козак не боїться ні хмари, ні чвари* [10, с. 74]; англ. *cradle robber* – *cradle snatcher* «людина, що фліртує з кимось, значно молодшим за себе; людина, що побралась із кимось, значно молодшим за себе» [7, с. 245]; *parson's nose* – *pope's nose* «гузка (смаженої птиці)» [7, с. 747]; нім. *Nur die allerdümmsten Kälber wählen sich den Schlächter selber* – *Nur die allerdümmsten Kälber wählen sich den Metzger selber* «Лише найдурніші телята вибирають самі собі м'ясника»; *Wie der Hirt, so die Herde* – *Wie der Hirt, so das Vieh* «Який пастух, така й череда» [8, с. 291] та ін.;

– дієслів: укр. *хазяйським оком оглянути* – *хазяйським оком окинути*; *Доти чоловік добрий, доки його десятиником*

не *наставлять* – Доти чоловік добрий, доки його десятником не *нарядили* [10, с. 84]; англ. *doctors differ – doctors disagree* «думки, погляди авторитетів розходяться» [7, с. 277]; *A cat can look at a king* [7, с. 201] – *A cat may look at a king* «дивитися ні на кого не заборонено; і прості люди мають свої права в присутності високопоставлених осіб» [7, с. 206]; нім. *unter die Räuber fallen – unter die Räuber geraten* «бути використаним у корисливих цілях» [8, с. 451]; *das kannst du halten wie Pfarrer Aßmann – das kannst du machen wie Pfarrer Aßmann* «роби, як хочеш» [8, с. 43];

– прикметників: укр. *Божий слуга – Господній слуга – Христовий слуга* [9, с. 666]; *Наше не пропаде, як понівське – Наше не пропаде, як понове* [10, с. 432]; англ. *a chief cook and bottle-washer – a head cook and bottle-washer* [7, с. 212]; *A bad workman quarrels with his tools – An ill workman quarrels with his tools* [7, с. 61]; нім. *den großen Herrn spielen – den vornehmen Herrn spielen* «удавати із себе поважну особу» [8, с. 277]; *Junger Arzt, hockeriger Kirchhof – Junger Arzt, buckliger Kirchhof* [11, с. 153];

– прислівників: укр. *Шануй учителя наче родителя* [10, с. 287] – *Шануй учителя як родителя*;

– прийменників: укр. *пан над панамі – пан між панамі* [9, с. 484]; *і швець, і жнець, і на дуду грець – і швець, і жнець, і в дуду грець* [9, с. 775]; англ. *Jack of both sides – Jack on both sides* «дворушник, людина, що намагається служити багатьом; і нашим, і вашим» [7, с. 559];

– сполучників: укр. *пан або пропав – або пан або пропав – чи пан чи пропав – хоч пан хоч пропав* [9, с. 484]; *як ковальський міх – мов ковальський міх – наче ковальський міх* [9, с. 398];

– часток: укр. *Посланця не б'ють, не рубають – Посланця ні б'ють, ні рубають* [10, с. 83] тощо.

Іноколи серед фразем із компонентом – назвою людини за родом занять спостерігається варіювання більше ніж одного компонента, напр.: укр. *халіф на час (або годину) – каліф на час (або годину)* [9, с. 740]; англ. *tell it (або that, this) to the marines – tell it (або that, this) to the horse-marines* [7, с. 933] (другий вираз є жартильним варіантом першого, адже *horse-marines* «морська кіннота» – неіснуючий рід війська); нім. *sich zum Advokaten einer Sache machen* [8, с. 24] – *sich zum Anwalt einer (guten) Sache machen – als Anwalt einer guten Sache auftreten* «виступати на захист чогось» (останні два вирази можуть мати відтінок позитивного значення «вступати на захист якоїсь хорошої справи» [8, с. 38]).

Слід зазначити, що наявність декількох варіантів наведених фразеологічних одиниць зі збереженням семантичної цілісності вмотивована й наявністю чи відсутністю факультативних членів і пов'язана з редукцією або нарощенням образу, що лежить в основі стійких словосполучень. Так, в українському компаративному звороті *причепитися* (або *приставати, чіплятися*) як *шевська смола до чобота (або кожуха)* [9, с. 671] саме прикметник *шевський*, похідний від відповідного роду занять, може виступати таким факультативним членом, під час упушення якого утворюється варіант *причепитися* (або *приставати, чіплятися*) як *смола до чобота (або кожуха)*. Іншими прикладами змін у кількості лексичних одиниць є такі паремії: англ. *Experience is the best teacher – Experience is the best teacher but it charges high tuition fees* [12, с. 97]; нім. *Dem Arzt folgt der Pfarrherr – Dem Arzt folgt der Pfarrherr, dem Pfarrherrn der Kirchner und läutet zu Grabe* [11, с. 152].

Нові варіанти фразеологічних одиниць також можуть виникати в результаті метонімічної взаємозаміни лексем у їх складі, напр.: укр. *Як прийде марець, то обмерзне старцю палець* –

Як настане марець, так замерзне під тином старець [10, с. 57] (серед інших змін наявна й метонімічна – «частина тіла – особа»); англ. *The cowl does not make the monk – The hood does not make the monk* [7, с. 244] (*hood* «капюшон» – частина одягу, *cowl* – «сутана з капюшоном»).

2. Варіативність граматичної структури охоплює:

а) морфологічні зміни, які стосуються різних частин мови та різних граматичних категорій: 1) категорія відмінка іменників: укр. *На злодію шапка горить – На злодієві шапка горить* [10, с. 490]; нім. *Herr im Haus sein – Herr im Hause sein* «бути хазяїном» [8, с. 276]; 2) категорія числа та відмінка іменників: укр. *помазатися в пани – помазатися паном* [9, с. 539]; 3) категорія роду прикметників, а також і іменників: укр. *різницький собака – різницька собака* [9, с. 673]; 4) категорія роду займенників: англ. *Her Majesty's servants – His Majesty's servants* [7, с. 488]; 5) категорія особи займенників: укр. *Ваш покірний слуга – мій покірний слуга* [9, с. 666]; 6) категорія означеності/неозначеності (виражається за допомогою артикля): англ. *to a queen's taste – to the queen's taste* [7, с. 955]; нім. *Das kannst du halten wie Pfarrer Aßmann – Das kannst du halten wie der Pfarrer Aßmann* [8, с. 43]; 7) категорія часу дієслів: нім. *Er ist in Rom gewesen und hat den Papst nicht gesehen* [8, с. 430] – *Er war in Rom und hat den Papst nicht gesehen* «був у Римі, а папи римського не бачив» [8, с. 464]; *Es ist kein Meister vom Himmel gefallen – Es fällt kein Meister vom Himmel* [8, с. 286]; 8) категорія виду дієслів: укр. *пускати в старці – пустити в старці* «доводити до зубожіння, злиднів» [9, с. 585]; 9) категорія виду, особи та роду дієслів: укр. *величається, як чумацька воша – звеличивсь, як чумацька воша* [10, с. 143]; 10) категорія суб'єктивної оцінки, яка представлена зменшувальною формою іменника й виражає зневажливе ставлення: укр. *без царя в голові – без царка в голові* [9, с. 755] та ін.

б) синтаксичні варіації, які здебільшого передбачають зміни порядку розташування компонентів у стійкому висловлюванні: укр. *Цар далеко, а Бог високо – Бог високо, а цар далеко* [10, с. 362]; *Без пона й не почнеш – Що ж, треба пона, щоб почав* [10, с. 481]; англ. *a Jack of all trades and master of none – a Jack of all trades is master of none* [7, с. 558]; *Who shall decide when doctors differ? [7, с. 277] – When doctors differ who shall decide? [7, с. 1003];* нім. *Meister über etwas werden – einer Sache Meister werden*.

3. Лексико-граматична варіативність (змішаного типу): укр. *зависливі очі, як у пона – понівські очі* [10, с. 236]; *Він знає, що король обідає – Ніхто того не відає, що король обідає* [10, с. 303]; англ. *death merchant – merchant of death* [7, с. 266]; *When the devil was sick, the devil a monk would be – When the devil was well, the devil of a monk was he* «коли старість прийде, то й чорт у монастир піде» [12, с. 250]; нім. *der hinkende Bote kommt nach – der hinkende Bote kommt hinterher* «погані новини поширюються швидко» [8, с. 101]; *Das verschweigt des Sängers Höflichkeit – Darüber schweigt des Sängers Höflichkeit* «це замовчується; про це заради пристойності не варто говорити» [8, с. 293] тощо.

Варіативність змішаного типу також демонструють українські прислів'я: *За добрим господарем і свиня господина – У доброго хазяїна і кішка господина* [10, с. 449], де комбінуються лексичні (іменники *господар – хазяїн, кішка – свиня*, прийменники *у – за*) і морфологічні (відмінкові форми прикметників та іменників) варіації. Оптимальне збереження семантики забезпечує взаємозаміна лексем *господар – хазяїн*, остання з яких

у лексикографічних джерелах тлумачиться, серед іншого, як «господар дому», таким чином виступаючи синонімом до попередньої й не змінюючи представлення позначуваного образу. Однак взаємозаміна іменників *кішка* й *свиня* дещо змінює характер образного представлення, що свідчить про певну розмитість меж варіативності та синонімічності фразеологізмів, хоча в цьому разі, відносячи вищезначені паремії саме до варіантів, ми можемо узагальнити предмет окреслення, позначуваний лексемами *кішка* й *свиня*, як «різновид свійської тварини», яка є доглянутою й засвідчує вмиле виконання господарем своїх домашньо-побутових обов'язків. У результаті переосмислення прислів'їв ми й маємо значення «У хорошого господаря все до ладу».

4. Фонетичні зміни демонструють такі фраземи: укр. на всю *зубу* пан – на всю *зубу* пан [9, с. 173]; англ. *among the blind the one-eyed man is king* – *amongst the blind the one-eyed man is king* «на безриб'ї й рак риба» [7, с. 30]; нім. жарт. *da guckt der Fleischer raus* – *da guckt der Fleischer heraus* «великий палець назовні (із дірки на панчосі)» [8, с. 183] (звукові видозміни відокремленого префікса дієслова: одна форма – повна, інша – усічена спереду);

5. Орфографічна варіативність: англ. *curb merchant* – *kerb merchant* [7, с. 250]; *gray friar* – *grey friar* [7, с. 438] (варіативність цих двох випадків зумовлена наявністю американського й британського варіантів написання лексем); *Doctor Jekyll and Mr. Hide* – *Dr. Jekyll and Mr. Hide* «людина, що втілює в собі два начала (добре й зло)» [7, с. 277] (уживання повної й редукованої форм лексеми *doctor*); *game warden* – *Game Warden* «лісник, що охороняє дичину; мисливський інспектор» [7, с. 369]; *bull shooter* – *bull-shooter* «хвалько, балакун» [7, с. 173] тощо.

У разі залучення до аналізу відомостей із більш ніж однієї мови ми можемо зафіксувати прояви міжмовної фразеологічної варіативності, тобто наявності фразеологічних паралелей між трьома мовами, які побудовані за спільною моделлю внутрішньої форми, а також еквівалентні за своїм цілісним значенням.

Проаналізований фразеологічний матеріал дозволяє нам констатувати наявність фразем із назвами людини за родом занять, які мають еквіваленти в одній чи навіть двох інших досліджуваних мовах. Відповідно ми виділяємо такі типи цих одиниць:

1) паралелізми, що існують в усіх трьох мовах: *цар тьми* – *the prince of darkness* – *der Fürst der Finsternis* (спільне біблійне походження); *лицар печального образу* – *the Knight of the Rueful Countenance* – *der Ritter von der traurigen Gestalt* (вираз походить з іспанської мови *el caballero de la triste figura*); *господар становища* – *master of the situation* – *Herr der Lage*; *Коли сь швець, пильнуй свого копита* – *Let the cobbler stick to his last* – *Schuster, bleib bei deinen Leisten!*; *Лікарю, цілися сам!* – *Physician, heal thyself!* – *Arzt, hilf dir selber!* (біблійні); *Ваш (твій) покірний слуга* – *your obedient servant* – *Ihr ergebenster Diener*; *Нема пророка у своїй країні* – *A prophet never received honour in his own land* – *Der Prophet gilt nichts in seiner Vaterlande* (з Євангелія); *Горбатий цвинтар у молодого лікаря* – *A young doctor makes a humpy churchyard* – *Junger Arzt, höckeriger Kirchhof*; *Старенької сумки нігде не наповниш* – *A beggar's purse is bottomless* – *Bettelsack ist bodenlos*;

2) паралелізми, що існують у двох досліджуваних мовах:

а) в українській і англійській: *Вогонь добрий слуга, але поганий хазяїн* – *Fire is a good servant but a cruel master*; *Який ні, така його й парафія* – *Like priest, like people*; *Ковалева кобила й шевцева жінка ходять звичайно босі* – *The smith's mare and the cobbler's wife are always the worst shod*; *Злому жєнцєві кожний серп злий* – *A bad shearer never had a good sickle*;

б) в українській і німецькій: *яко (як) тать [в ноці (вночі)]*, *зі словами з'явиться, прийми* – *wie ein Dieb in der Nacht* (спільне біблійне походження); *лицар без страху й догани* – *ein Ritter ohne Furcht und Tadel* (обидва вирази походять із французької мови – *chevalier sans peur et sans reproche*); *хазяїське око* – *das Auge des Herrn*; *Хазяїське око товар живить* – *Das Auge des Herrn macht das Vieh fett*; *На злодієві шапка горить* – *Dem Diebe brennt die Mütze auf dem Kopf*; *Що новий лікар, то новий цвинтар* – *Neuer Arzt, neuer Kirchhof*; *Всякий свого щастя коваль* – *Jeder ist seines Glückes Schmied*;

в) в англійській і німецькій: *dumb waiter* – *der stumme Diener*; *to be master of one's self* – *über sich Herr sein*; *No man can serve two masters* – *Niemand kann zwei Herren dienen*; *A young physician should have three graveyards* – *Ein junger Arzt muss drei Friedhöfe haben*; *While the doctors consult, the patient dies* – *Wenn die Ärzte am besten raten, ist der Patient gestorben*; *Too many cooks spoil the broth* – *Viele Köche verderben den Brei*; *Opportunity makes a thief* – *Gelegenheit macht Diebe*; *Little thieves are hanged, but great ones escape* – *Kleine Diebe hängt man, große läßt man laufen*; *Experience is the best teacher* – *Erfahrung ist die beste Lehrmeisterin* (вираз походить від лат. *Experimentia est optima rerum magistra*); *Every cock is master of his own dunghill* – *Jeder Hahn ist König auf seinem Mist* (етимологічно з франц. *un coq est bien fort sur son fumier*) тощо.

Як засвідчує наведений матеріал, паралелізмами часто є вирази спільного біблійного походження. Розглянемо німецьку ідіому *der Diener zweier Herren* і її україномовний еквівалент *слуга двох панів*. У Євангелії від Матвія Ісус каже: «*Niemand kann zwei Herren dienen: entweder er wird den einen hassen und den andern lieben, oder er wird dem einen anhangen und den andern verachten. Ihr könnt nicht Gott dienen und dem Mammon*». Цей вираз і інші його варіанти (нім. *zwei Herren dienen* [8, с. 277], *Niemand kann zwei Herren dienen*; *No man can serve two masters* [7, с. 695]; *Man cannot serve two masters* [7, с. 660]; укр. *Двом панам тяжко служити* [10, с. 94]) зазвичай уживаються для характеристики дворушництва, а також цитуються тоді, коли хочуть дати комусь зрозуміти, що необхідно зайняти чітку позицію стосовно того, чиїх інтересів ця людина хоче притримуватися. Італійський драматург Карло Гольдоні використовував біблійну цитату *der Diener zweier Herren* як назву своєї комедії (1749 р.), у якій герой Труффальдіно, бажаючи побільше заробити, служить одночасно двом панам, приховуючи це від обох своїх господарів. Отже, можна стверджувати, що ідіоматична фразема *der Diener zweier Herren* є крилатим висловом, який набув значного поширення й утилізується у декількох варіантах.

Висновки. Явище фразеологічної варіативності зумовлюють: 1) редукція або нарощення образу, що є основою стійких словосполучень; 2) поява у складі фразем нових лексичних одиниць і одночасне функціонування архаїзмів (пор. укр. *каліф* – *халіф*, *яко* – *як*); 3) метонімічні взаємозаміни лексем у їх складі; 4) уживання редукованих форм поряд із повними; 5) одночасне функціонування різних граматичних форм, що належать до категорій відмінка, роду, числа, означеності/неозначеності, часу, виду, особи, суб'єктивної оцінки; 6) зміна порядку розташування компонентів у стійкому висловлюванні.

У міжмовному плані фразеологічна варіативність постає у вигляді міжмовних паралелей, котрі можуть розглядатись як варіанти втілення певного абстрактного інваріанта. Наявність паралелізму може бути пояснена спільним походженням, наприклад, як засвідчив матеріал, біблійним. До виникнення паралелей також призводять запозичення з однієї мови в іншу.

Так, деякі вирази, які мають еквіваленти в інших досліджуваних мовах, походять із латинської, французької й іспанської мов. Звісно, може мати місце й незалежна фразеологічна конвергенція.

Перспективи подальших досліджень фразеологічних одиниць, що містять фахові назви, полягають у детальнішому вивченні їхньої внутрішньої форми в аспекті мотивування цілісного значення цих фразем.

Література:

1. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд., доп. М.: Большая рос. энцикл., 2002. 709 с.
2. Жуков В.П. Русская фразеология. М.: Высшая школа, 1986. 309 с.
3. Алефиренко Н.Ф., Семененко Н.Н. Фразеология и паремология: учебное пособие для бакалаврского уровня филол. образования. М.: Флинта: Наука, 2009. 344 с.
4. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова: Фразеологія: навч. посіб. для філол. фак. ун-тів. Харків: Вища школа, 1988. 134 с.
5. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. К.: Наук. думка, 1973. 149 с.
6. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посібник. К.: Знання, 2007. 494 с.
7. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К.Т. Баранцев. 3-тє вид., стер. К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. 1056 с.
8. Немецко-русский фразеологический словарь / сост. Л.Э. Бинович, Н.Н. Гришин. Под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К. Агрикола. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Русский язык, 1975. 656 с.
9. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 2008. 1104 с.
10. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад. М. Номис, упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. К.: Либідь, 1993. 768 с.
11. Deutsches Sprichwörter Lexikon / K. F. W. Wander. 5 Bände. Leipzig: Brockhaus, 1867–1880. 1. Bände. 1867. 1802 S.
12. Англо-американські прислів'я та приказки: посібник для студ. та викл. вищих навч. закладів / авт. О.Ю. Дубенко. Вінниця: Нова книга, 2004. 416 с.

Пономарева О. А. Аспекты вариативности внутренней формы фразем, содержащих профессиональные названия (на материале украинского, английского и немецкого языков)

Аннотация. В статье рассматриваются особенности варьирования украинских, английских и немецких фразеологических единиц с компонентом — названием человека по роду занятий. Проанализированы лексические, грамматические (морфологические и синтаксические), лексико-грамматические, фонетические и орфографические изменения в структуре фразем; обращено внимание на влияние варьируемых компонентов на формирование внутреннего образа устойчивого словосочетания. Определены факторы, влияющие на развитие явления вариативности и появление параллелизма в исследуемых языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, названия человека по роду занятий, вариативность, лексические, грамматические, фонетические, орфографические вариации, параллелизм.

Ponomarova O. Aspects of the inner form variation of set phrases containing professional names (with reference to Ukrainian, English and German)

Summary. The article deals with the peculiarities of variation of Ukrainian, English and German phraseological units with a component naming people by their occupation. The author analyses lexical, grammatical (morphological and syntactic), lexico-grammatical, phonetic and spelling changes in the structure of set phrases. Special attention is paid to the role of these variable components in forming idiomatic meaning. The factors influencing the development of the variation phenomenon and the appearance of parallelism within the languages under analysis have been determined.

Key words: phraseological unit, names of people according to their occupation, variation, lexical, grammatical, phonetic, spelling changes, parallelism.

Хакимова-Айдын У. И.,
диссертант Інститута мовознавства імені Насими
Національної академії наук Азербайджана

ИССЛЕДОВАНИЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ КАК ОБЪЕКТА ЮРИДИЧЕСКОГО ЯЗЫКА (НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ФРАНЦУЗСКОГО И АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация. В статье рассматривается анализ юридического термина как основной единицы в качестве термина языка права «в сфере фиксации», а также «в сфере функционирования», то есть в различных юридических дискурсах. В ходе исследования филологических и юридических словарей было обнаружено, что некоторые термины, так называемые эксклюзивные юридические термины, связаны исключительно с правом и не имеют никакого дополнительного значения вне контекста права. Также существуют термины, которые выражают простые базовые юридические понятия. Дальнейшее исследование показало, что наряду с такими юридическими терминами в качестве термина используются слова общей лексики и термины других отраслевых терминологий без каких-либо семантических изменений. Рассматриваются основания для использования этих слов в качестве юридических терминов. В результате использование единиц общей лексики и других отраслевых терминологий в качестве юридического термина было обосновано тем фактом, что они имеют особое юридическое определение лишь в юридическом дискурсе только в том случае, если они обуславливаются и объявляются правом и становятся автономно определенным вокабуляром.

Ключевые слова: юридический термин, юридический дискурс, автономно определенный вокабуляр, юридическое определение.

Постановка проблемы. Основная часть юридического языка состоит из юридических терминов. Под юридическим термином понимается «элемент юридической техники, словесные обозначения государственно-правовых понятий, с помощью которых выражается и закрепляется содержание нормативно-правовых предписаний государства» [1, с. 782]. По поводу анализа юридического термина в «сфере фиксации», а также в «сфере функционирования» [2, с. 15], говоря словами В. Даниленко, то есть его анализа в различных юридических дискурсах, М. Воробьева также подчеркивает, что в связи с тем, что юридические термины, языковые по сути, являются опорными точками в процессе познания правовых явлений и непосредственно связаны с регулятивной функцией права, возникает необходимость исследовать их не только как единицы языковой системы, но и с точки зрения их реального функционирования, восприятия рядовыми носителями языка [3, с. 183]. В ходе исследования юридической терминологии с помощью филологических, в частности юридических словарей, возникает вопрос: что можно считать юридическим термином? Все ли слова, данные в юридических словарях, являются юридическими терминами?

Первое, что привлекает внимание, это связь некоторых терминов исключительно с правом, то есть они указывают определенное юридическое понятие и не имеют никакого

дополнительного значения вне контекста права. А также они не могут иметь метафорических дериваций. Причина этого связана с тем, что эти термины обладают высокой технической точностью, так как существует тесная взаимосвязь между понятием и словом. Из-за отсутствия эквивалентов таких понятий в повседневной жизни эти термины не подвергаются метафоризации и становятся специальными элементами юридической системы. Рассмотрим несколько примеров таких терминов во французском и в азербайджанском языках.

Необходимо подчеркнуть, что в азербайджанском языке большинство терминов, относящихся исключительно к юридической сфере, являются заимствованными из других языков. Во французском и в азербайджанском языках к подобным терминам относятся такие, как: 1) присущие судебному дискурсу: *l'estoppel* – *estoppel* (эстоппель – лишение права ссылаться на какие-либо факты); *l'exequatur* – *ekzekvatura* (экзекватура – исполнение судебного решения, вынесенного в другой стране); *la cassation* – *kassasiya* (кассация); *colitigant* (məhkəmə davası aparan, mülki iddia aparan – ведущий судебную тяжбу, подавший гражданский иск); *l'action récursoire* (kiməsə qarşı iddia irəli sürmə hüququ, əks tələb vermə hüququ – право выдвинуть иск против кого-либо, право на контрисск); *la juridiction* – *yurisdiksiya* (юрисдикция), *le parquet* – *prokuror* (прокурор); *préjudiciel* – *prejudisial* (преюдициальный) и т. д., 2) относящиеся к праву по кредитам и обеспечениям: *le fiduciaire* – *fidusiyari* (фидуциарий – лицо, несущее ответственность за доверенное имущество и управляющее им в интересах другого лица); *le cautionnement* (zəmanət haqqında sənəd, zəmanət – документ о поручительстве, поручительство); *le warrant* – *varant, zəmanət* (варант, гарантия); 3) относящийся к праву наследования: *ab intestat* – *ab intesta* (интестат – умерший без завещания – прим. пер.); *le légataire* (vərəsə, varis – наследник); *le codicille* (vəsiyyətənaməyə əlavə, yeni vəsiyyətənamə m – кодициль (письменное дополнение к завещанию, изменяющее существующее завещание)); *le fidéicommis* – *fideikomis* (фидеикомис – поручение, данное завещателем другому лицу (наследнику), поручение при кончине); 4) относящиеся к праву специального договора: *le bail* – *icarə müqaviləsi* (арендный договор); *l'emphytéose* – *emfitevsiz* (эмфитевзис – вещное наследуемое отчуждаемое право владения и пользования чужой землей); *l'amodiation* – *icarəyə vermə* (сдача в аренду); *friqold* (фрихолд); *fyuçers* (фьючерс); и т. д., а также 5) относящиеся к различным областям права: *le criminaliste* – *kriminalist* (криминалист); *l'arrêtete* (məhkəmə qərarlarını şərh edən hüquq məsləhətçisi – юридический консультант, разъясняющий судебные решения); *la flagrance* – *cinayətin şübhəsizliyi* (несомненность преступления); *le contumax* (məhkum – осужденный) и др.

Анализ последних исследований и публикаций. Надо отметить, что некоторые чисто юридические термины французского языка, перечисленные выше, передаются на азербайджанский язык описательным способом или же словом, которое принадлежит к общеупотребительной лексике, поэтому для азербайджанского языка не являются сугубо юридическими терминами.

В связи с терминами, рассматриваемыми нами, возникает следующий вопрос. Действительно ли термины, которые используются только в юридической сфере и которые обладают высокотехнической точностью, являются основой права и в результате становятся основными представителями юридической системы?

В действительности право, являющееся сводом правил поведения всех индивидуумов и групп общества и предписывающее каждому из них определенное поведение, заключающее в себе принципы разрешения существующих споров для лучшего понимания каждым прав и обязанностей в той или иной ситуации, столь конкретными, сжатыми и техническими выражениями ограничиваться не может. Правовая сфера, обладающая чрезвычайно обширным вокабуляром, имеет такие элементы, что они не только выражают основные, ключевые понятия права, но и являются рабочими членами общего языка. Даже такие термины, подвергаясь детерминологизации, могут образовать фразеологические сочетания. Во французском и в азербайджанском языках в юридический словарь входят такие базовые термины, как: 1) *le droit – hüquq* (право); *la justice – ədalət* (справедливость); *la loi – qanun* (закон); *valide – etibarlı, qanuni, qanuniləşdirilmiş* (действительный, законный, узаконенный); *l'autorité – hakimiyyət* (власть); *le gouvernement – hökumət* (правительство); 2) относящиеся к судебному дискурсу: *le juge – hakim* (судья); *l'avocat – vəkil* (адвокат); *le procès – proses* (процесс); *l'audience – dinləmə* (выслушивание); *le témoin – şahid* (свидетель); *la décision – qərar* (решение); 3) выражающие главные акты: *le contrat – müqavilə, saziş* (договор, соглашение); *le décret – dekret* (декрет); *l'arrêt – l'həbs etmə* (арест); 2) *qərar* (решение); *le testament – vəsiyyətnamə* (завещание); *l'accord – müqavilə* (договор); и ряд других *la crime – cinayət* (преступление); *la peine – cəza* (наказание); *la patrimoine – irs, miras* (наследство); *l'héritage – miras, varislik* (наследство, наследие); *la divorce – boşanma* (развод); *la tutelle – qəyümlük* (опекунство) и т. д.

Такие термины преимущественно понимаются в своем прямом значении. Это является подтверждением точности, не лишности технического значения указанных терминов (судья, адвокат, свидетель, наследник) и указывает на то, что каждый человек обладает юридическим мышлением. Являясь показателями юридического мышления, эти термины выражают понятия, связанные с ежедневной правовой жизнью, и в результате данная лингвистическая база составляет в социальном сознании и в юридическом смысле основу и элементарный терминологический багаж права.

Однако юридическая терминология не ограничивается сугубо правовыми терминами и ключевыми словами юриспруденции. Сфера охвата этой области столь обширна, что здесь широкое место занимают и общеупотребительные слова и термины, относящиеся к другим отраслевым терминологиям. В юридической терминологии такие общеупотребительные слова и принадлежащие к другой отраслевой терминологии

термины (психологическая, медицинская, экономическая, и пр.) используются не меняя ни в коей форме свое значение.

Анализируя юридические словари, можно было заметить, что пласт юридической терминологии чрезвычайно обширен, и эта обширность создает некую запутанность. На наш взгляд, первый шаг, который должен быть предпринят для осознания этой обширности терминов, это обратиться к тематическим группам юридической области и рассматривать их в юридических дискурсах, например, судебных и законодательных. Этот шаг несколько прояснит процесс терминологизации этих слов. Таким образом, может стать ясна причина широкого использования общеупотребительной лексики, в том числе принадлежащих к другой отраслевой терминологии терминов, наряду с сугубо юридическими терминами, и может быть также обоснована принадлежность этих терминов и слов к юридической терминологии.

Цель статьи. Рассмотрев основные области внутреннего законодательства некоторых стран, определить основную часть специального права, которая непосредственно связана с личностью составляющего и регулирующего его существование и деятельность.

Изложение основного материала. В части о правах личности гражданского права говорится о правилах, регламентирующих отношения индивидов с другими представителями общества с момента рождения и до смерти. В число таких правил входят правила, регулирующие половые отношения, брачные отношения между мужчинами и женщинами, родственные отношения, возникшие в результате этого брачного союза, узы рожденных в браке или вне брака детей и родителей. Например, *“À cet égard la Cour constitutionnelle a affirmé que l'essence de la norme en question est de “garantir que le parent remplisse ses obligations à l'égard de ses enfants”* («По этому вопросу Конституционный суд подтвердил, что в основе упомянутой правовой нормы находится «обеспечение выполнения обязательств родителем перед своими детьми») [4] или же *“La naissance de l'enfant sera déclarée par le père, ou, à défaut du père, par les docteurs en médecine ou en chirurgie, sages-femmes, officiers de santé ou autres personnes qui auront assisté à l'accouchement; et lorsque la mère sera accouchée hors de son domicile, par la personne chez qui elle sera accouchée. L'acte de naissance sera rédigé immédiatement”* («Рождение ребенка декларируется отцом или, если нет отца, принимающими роды врачами или же хирургами, акушерками, медицинскими работниками или же другими лицами; и при рождении матерью ребенка за пределами места своего проживания, хозяином места, где произошли роды. Свидетельство о рождении составляется тотчас»). [5, с. 56]. *“Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi (bundan sonra — bu Məcəllə) nikahın bağlanması, nikahı xitam verilməsi və onun etibarsız sayılması qaydaları və şərtlərini müəyyən edir, ailə üzvləri (ər-arvad, valideynlər və uşaqlar), eləcə də ailə qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda və həddə başqa qohumlar və digər şəxslər arasında yaranan əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyir, habelə valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların tərbiyəyə götürülməsi qaydalarını müəyyən edir”*. («Семейный кодекс Азербайджанской Республики (далее – настоящий Кодекс) устанавливает правила и условия заключения, расторжения брака и признания его недействительным, регулирует имущественные и личные неимущественные отношения, возникающие между членами семьи (супругами, родителями и детьми),

либо в предусмотренных законодательством случаях и пределах между другими родственниками и другими лицами, а также устанавливает правила принятия на воспитание детей, лишенных попечительства родителей) [6, ст. 2.1]. При этом формируются особые понятия. При правовом регулировании таких вопросов, как отношение между родителем и ребенком, обязанности родителей и прав детей, правовое толкование брака и т. д., общеупотребительные слова «*valideyn* (родитель) – *les parents*», «*uşaq* (ребенок) – *l'enfant*», «*nikah* (брак) – *le mariage*», используемые в прямом значении, то есть не подвергаясь семантическим изменениям, обретают правовой смысл и статус в юридической терминологической сфере и, будучи юридическими терминами, начинают нести особую функцию и приводят к образованию системы таких определенных понятий, как «*valideynlik hüquqlarının müdafiəsi*» (защита родительских прав), «*valideynlik hüququndan məhrumetmə*» (лишение родительских прав), «*uşağın mənşəyinin müəyyən edilməsi*» (определение происхождения ребенка), «*uşağın ailədə yaşamaq və tərbiyə olunmaq hüququ*» (право ребенка жить и воспитываться в семье), «*uşağın öz valideynləri və başqa qohumları ilə ünsiyyətdə olmaq hüququ*» (право ребенка на общение со своими родителями и другими родственниками), «*nikahın bağlanması – contracter mariage*» (заключение брака), «*nikaha xitam verilməsi – la dissolution du mariage*» (расторжение брака), «*nikahın etibarsız sayılması – la nullité du mariage*» (признание брака недействительным) и пр. А также, опираясь на идею «термин отличается от слова, имеющего естественный смысл тем, что обладает условным значением» [7, с. 120], становится понятным, что мы имеем дело с различными назначенными понятиями в дискурсах «Дети играют во дворе», «В развитии детской личности нравственные, национальные и религиозные принципы, мифы усиливают индивидуализацию его личности...» [8, с. 10] и «пострадавшие от жестокого обращения дети» и даже «рожденные вне брака дети». В первом случае в общем смысле повествуется о малолетних детях и группе детей. Во втором случае, в психологии речь идет не о качестве быть «малолетним человеком», который по своим физическим и психическим возможностям ограничен, по сравнению со взрослым человеком, но о качестве быть ребенком, который, опережая взрослых по своим темпам развития, показателям динамики, по темпам развитию своих психических и физических возможностей, развивается от уровня биологического существа и индивида до социального существа и личности [8, с. 9]. А в третьем случае обуславливаются в широком смысле слова о малолетних, защищенных законом, а в узком смысле слова о родственности по нисходящей линии. Кроме этого, отличия в определении возрастного предела ребенка в обеих областях существуют различные дефиниции этого понятия. При определении детского периода и возраста в психологии принимаются во внимание такие аспекты, как речь и мышление, эмоциональные проявления, волевые действия, попытки и интересы, характерные признаки и способности [8, с. 21]. Однако в праве это определено конкретно – недостижение 18-летнего возраста и необладание полной дееспособностью. Например, «*Hər bir insan 18 yaşına çatanaqədər bu Konvensiyanın məqsədləri üçün uşaq sayılır, bir şərtlə ki, həmin uşaq barəsində tətbiq edilən qanuna görə o, yetkinlik yaşına daha əvvəl çatmış olmasın*» («Для целей настоящей Конвенции ребенком является каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста, если по закону, применимому к данному ребенку, он

не достигает совершеннолетия ранее») [9, ст. 1], «*Uşaqların bu Qanunda nəzərdə tutulmuş hüquqları və vəzifələri 18 yaşına (yetkinlik yaşına) çatmayan və tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etməyən hər bir şəxsə aid edilir*» («Права и обязанности детей, предусмотренные настоящим Законом, распространяются на каждое лицо, не достигшее (совершеннолетия) и не обладающее полной дееспособностью возраста 18 лет») [10, ст. 1]. Рассмотрим функцию другой общеупотребительной лексики как юридического термина. Лексическая единица «*tərcüməçi* - (переводчик)» в толковом словаре азербайджанского языка объясняется как «лицо, переводящее с одного языка на другой». Однако при исследовании того, по какой причине встретившаяся нам в азербайджано-русском толковом правовом словаре эта единица считается юридическим термином, мы видим, как данная лексическая единица в 1-ом пункте статьи 99 Уголовно-процессуального кодекса Азербайджанской Республики определяется в следующей форме: «*Tərcüməçi cinayət prosesində şəxsi marağı olmayan, öz razılığı əsasında icraatın materiallarını, habelə məhkəmə iclasının gedişi, istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılması zamanı səslənən bütün danışqları tərcümə etmək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən təyin edilmiş şəxsdir*» («Переводчиком является лицо, которое не имеет личной заинтересованности в уголовном процессе и со своего согласия назначено органом, осуществляющим уголовный процесс, для перевода материалов производства, а также всех разговоров в ходе судебного заседания и во время производства следственных или иных процессуальных действий») [11, ст. 99.1]. Можно прийти к выводу о том, что общеупотребительная лексика, применяемая в областной терминологии определяется или обуславливается дефиницией, данной этому понятию в данной области. Как отмечалось, относящиеся не только к общеупотребительной лексике, но и другой отраслевой терминологии термины, не подвергшиеся смысловому изменению, используются как юридические термины. Например, обратим внимание на другую область, где применяются медицинские термины – биомедицинское право. По словам А. Мустафеевой, право на защиту здоровья человека создает соответствующие права для отдельных лиц в соответствующей области общественных отношений и устанавливает соответствующие должности для государственных органов [12, с. 39]. Она подчеркивает, что «развитие медицины и проводимые с участием человека биомедицинские исследования и биотехнологический прогресс приводят к формированию таких новых понятий, как репродуктивные технологии, медицинская генетика, геновая инженерия, клонирование, трансплантация органов, что становится причиной создания таких этических проблем, как искусственное оплодотворение, суррогатное материнство, лечение болезней применением эмбриональных клеток, уничтожением жизни одного человека для спасения жизни другого. А это порождает необходимость регулирования проблемы юриспруденцией, то есть создание правовой базы этих понятий. Таким образом, юриспруденция, тесно связанная с морально-этическим регулированием, старается не отставать от биомедицинских наук, так как в противном случае честь и достоинство человека в достаточной степени защищено быть не может». [12, с. 14, 57]. По этой причине в пределах юридического дискурса мы сталкиваемся с терминами, выражающими понятия, связанные с биомедициной и с существующими новыми биомедицинскими технологиями.

Рассмотрим подобные термины в судебном дискурсе, а также во французском и в азербайджанском законодательстве. “*La requérante alléguait en particulier que l’interdiction, édictée par l’article 13 de la loi n° 40 du 19 février 2004, de donner à la recherche scientifique des embryons conçus par procréation médicalement assistée était incompatible avec son droit au respect de sa vie privée et son droit au respect de ses biens, protégés respectivement par l’article 8 de la Convention et l’article 1 du Protocole n° 1 à la Convention*” («Заявительница утверждала, в частности, что запрет на передачу эмбрионов, полученных с помощью вспомогательных репродуктивных технологий, для проведения научных исследований, введенный статьей 13 Закона от 19 февраля 2004 г. № 40, противоречит ее праву на уважение личной жизни, гарантированному статьей 8 Конвенции, и ее праву беспрепятственно пользоваться имуществом, гарантированному статьей 1 Протокола № 1 к Конвенции») [13, n° 46470/11], “*En cas de procréation médicalement assistée avec tiers donneur, aucun lien de filiation ne peut être établi entre l’auteur du don et l’enfant issu de la procréation*” («При проведении искусственного оплодотворения при участии третьего лица, между донором и искусственно оплодотворенным ребенком никаких родственных связей установлено быть не может») [5, ст. 311-19], “*Süni mayalanma və embrionun implantasiyası ər və arvadın (tənha qadının) rəsmi razılığı olduqda aparılır. Süni mayalanma, embrionun implantasiyası, eləcə də donorun şəxsiyyəti həkim sirridir*” («Искусственное оплодотворение и имплантация эмбриона проводится с официального согласия мужа и жены (одиноким женщины). Искусственное оплодотворение, имплантация эмбриона, а также личность донора являются врачебной тайной») [14, ст. 29]. Из всех трёх предложений ясно видно, что такие медицинские термины, как “*süni mayalanma – la procréation médicalement assistée*” (искусственное оплодотворение), “*embrionun implantasiyası – l’implantation de l’embryon*” (имплантация эмбриона), “*donor – le donneur*” (донор) и “*embrionların elmi tədqiqatı verilməsi – donner des embryons à la recherche scientifique*” (передача эмбриона на научное исследование), хотя и не потеряли своего прямого значения, речь здесь идет не об этой медицинской деятельности, но о регулировании медицинской деятельности в рамках «запрещающих и обвиняющих» и «защитных» принципов права [12, с. 16].

В обосновании происхождения подобного типа юридических терминов также очень интересно мнение Дж. Хамбли. В целом, подчеркивая существование трех моделей терминологии – научной, технической и юридической терминологии, – Дж. Хамбли утверждает, что юридическая терминология отличается от других двух моделей по своей функции. Он считает, что легитимизация этих терминов исходит из их введения в функционирование органов власти, например, государства или же официальной инстанции. «Иногда эта терминология называется автономно определяемым вокабуляром. Так как используемый для страховых потребностей термин *стихийное бедствие* определяется в законодательных текстах, и именно эти дефиниции являются тем, что определяет выдачу или невыдачу компенсаций жертвам урагана. Этот термин уточняется

именно административным актом – заявлением. Если ураган не будет объявлен стихийным бедствием, то с юридической точки зрения вне зависимости от степени ущерба, причиной которого он стал, он остается обычно ураганом» [7, с. 122].

Заклучение. Таким образом, существуют семейное право, уголовное право, медицинское право, налоговое право, морское право и другие отрасли права, которые находят свое отражение, соответственно, в семейном законодательстве, уголовном законодательстве, законодательстве о защите здоровья, налоговом и морском законодательстве. С одной стороны, определение юридических областей, то есть выявление тематических групп, с другой стороны, обусловленность используемых общепотребительных слов и других отраслевых терминов юридическими дискурсами или текстами, в некотором роде их «автоопределение» в этих дискурсах, дает возможность прояснить и обосновать происхождение данной терминологии. В результате, основываясь на цитату, приведенную из Г. Винокура – «термины – это не особые слова, а только слова в особой функции» [15; 14], – можно сказать, что в роли юридического термина могут выступить самые разные, даже свойственные простому носителю языка слова, при условии, что эти слова в рамках определенного юридического дискурса обладают особым юридическим определением.

Литература:

1. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. М.: ИНФРА-М. 2009. 790 с.
2. Даниленко В. Русская терминология. Москва: 1977. 246 с.
3. Воробьева М.Е. Юридическая терминология: Системоцентрический и антропоцентрический подходы. Вестник КемГУ. 2013. Т. 1. № 2 (54). С. 183–185.
4. Affaire Battista c. Italie (Requête no 43978/09). URL: file:///C:/Users/User/Downloads/CEDH.pdf
5. Code civil de France. URL: http://codes.droit.org/CodV3/civil.pdf (дата обращения: 16.10.2017).
6. Семейный кодекс Азербайджанской Республики. URL: http://www.e-qanun.az/code/10
7. Humbley J. La légitimation de la terminologie. Semiotiques. 1996. Décembre. P.119–136.
8. URL: http://dushunce.az/files/documents/U%C5%9Faq-psixologiyas-%C4%B1.pdf (дата обращения: 12.10.2017).
9. Конвенция о правах детей. URL: http://miqrasiya.nakhchivan.az/en/images/stories/konvensiyalar/7.pdf (дата обращения: 15.10.2017).
10. Закон Азербайджанской Республики о правах детей. URL: http://www.e-qanun.az/framework/3292
11. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики http://www.e-qanun.az/code/14
12. Мустафаева А., Ахмедов И., Бандалиева А., Джафарова Л. Биоэтика, медицинское право и новые технологии. Баку: Институт Человеческих Прав Национальной Академии Наук Азербайджана. 2013. 358 с.
13. Affaire Parrillo c. Italie (Requête no 46470/11) URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%22001-156492%22%7D (дата обращения: 16.10.2017).
14. Закон Азербайджанской Республики об охране здоровья населения. URL: http://www.e-qanun.az/framework/4078
15. Садыгова С. Теоретические проблемы терминологии азербайджанского языка. Баку: Наука. 2002. 230 с.

Хакімова-Айдин У. І. Дослідження юридичних термінів як об'єкта юридичної мови (на основі матеріалів французької і азербайджанської мов)

Анотація. У статті розглядається аналіз юридичного терміна як основної одиниці як терміна мови права «в сфері фіксації», а також «у сфері функціонування», тобто в різних юридичних дискурсах. У ході дослідження філологічних та юридичних словників було виявлено, що деякі терміни, так звані ексклюзивні юридичні терміни, пов'язані виключно з правом і не мають жодного додаткового значення поза контекстом права. Також існують терміни, які висловлюють прості базові юридичні поняття. Подальше дослідження показало, що поряд із такими юридичними термінами як термін використовуються слова загальної лексики і терміни інших галузевих термінологій без будь-яких семантичних змін. Розглядаються підстави для використання цих слів як юридичних термінів. В результаті використання одиниць загальної лексики та інших галузевих термінологій як юридичного терміна було обґрунтовано тим фактом, що вони мають особливе юридичне визначення лише в юридичному дискурсі тільки в тому випадку, якщо вони обумовлюються й оголошуються правом і стають автономно визначним вокабуляром.

Ключові слова: юридичний термін, юридичний дискурс, автономно визначений вокабуляр, юридичне визначення.

Hakimova-Aydin U. Investigation of legal terms as an object of legal language (on the basis of materials of French and Azerbaijan languages)

Summary. This article deals with the analysis of the legal term – the main unit of the legal language – “in the sphere of fixation”, as well as “in the sphere of function”, that is, in various legal discourses. In the study of philological and legal dictionaries, it was found that that some terms, the so-called exclusive legal terms, are exclusively related to the law and do not have any additional significance beyond law. Such terms with high technical accuracy have also no metaphorical derivations. There are also terms, so called basic legal terms, which express simple basic legal concepts. Further investigation revealed along with exclusive and basic legal terms, the words of general vocabulary and terms of the other specialized domain are used as a legal term without any semantic changes. The basis for the use of these words as a legal term was considered. As a result, the use of units of general vocabulary and the terms of other specialized domains as a legal term was justified by the fact that they have special legal definition only in the legal discourse, only if they are conditioned and declared by law and become auto-defined vocabulary.

Key words: legal term, legal discourse, auto-defined vocabulary, legal definition.

*Шашкина Н. И.,**кандидат филологических наук,
заведующий кафедрой иностранных языков
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия
строительства и архитектуры»**Дружинина Л. В.,**доцент кафедры иностранных языков
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия
строительства и архитектуры»**Соколова К. В.,**кандидат философских наук,
доцент кафедры иностранных языков
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия
строительства и архитектуры»*

К ВОПРОСУ О ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ ВАРИАНТНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕРМИНОВ СТРОИТЕЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация. Статья посвящена изучению терминологической теории вариантности в русском и английском языках на материале терминологии строительного производства. В статье рассмотрены наиболее значимые для общей характеристики терминологии строительства лингвистические параметры, которые характеризуют проявления системности, реализуются в четкой парадигматической организации терминологии, которые представлены отношениями включения, пересечения, тождества и градации в пределах терминотерминологической системы. Установлено, что в сфере анализируемой терминологии наблюдаются тенденции к преимущественному варьированию составных терминов однотипной и разнотипной структуры и составных терминов с однословными композитами, универбами, аббревиатурными аналогами.

Ключевые слова: термин, терминология строительства, системность терминов, парадигматическое построение терминотерминологической системы, вариативность, синонимия.

Постановка проблемы. Высокий уровень развития современной науки и техники обуславливает пристальное внимание лингвистов к теоретическим и прикладным вопросам терминологии, которая, как известно, является «семантическим ядром» лексики языка науки. Яркий выраженный прикладной характер терминологических исследований нацелен на дальнейшее совершенствование терминологических словарей, стандартизацию и унификацию отраслевых терминотерминологических систем. Актуальный характер и новизна всякого языкового исследования, как известно, обусловлены интра- и экстралингвистическими причинами. В нашем случае внеязыковая причина заключается в том, что строительство и непосредственно связанные с ним отрасли производства находятся в центре государственных интересов страны. Идет постоянный процесс создания новых видов строительных машин и механизмов, которые должны быть правильно названы на основе тех основных общих и различительных признаков научно-технических понятий, которые лежат в основе номинаций, а также с учетом функционирующих в языке конкретных продуктивных словообразовательных моделей терминов такого типа.

Цель статьи – изучить состояние и выявить закономерности и принципы вариантности в терминотерминологической системе наименований строительных машин в русском и английском языках и описать виды оппозиций, образующихся в результате парадигматических отношений терминов. Терминологический анализ производится при помощи комбинации методов.

Изложение основного материала. Исследование производится в двух сферах – в сфере фиксации и в сфере функционирования, что позволяет достаточно полно и объективно представить исследуемую терминотерминологическую систему на современном этапе развития. Основными источниками фактического материала послужили двуязычные отраслевые словари, энциклопедические справочники по различным видам строительных машин, рекламные проспекты известных строительных брендов, периодические издания [1; 2; 3; 4].

Как известно, всестороннее сопоставление языков с целью установления сходств и различий в составе их единиц и в структуре привлекало ранее и привлекает в настоящее время внимание лингвистов. Выяснение характера межязыковых соотношений воспринимается как одно из важных условий, способствующих совершенствованию обучения родному и иностранному языкам, повышению культуры речи, оптимизации процессов перевода, улучшению обмена научно-технической информацией и другое. Издавна интересуются сопоставлением языков филологи, работающие в области создания новых и улучшения существующих языков. Изучение международных аспектов функционирования и развития языка имеет большое значение для стандартизации научно-технической терминологии.

В целом исследуемая терминотерминологическая система в обоих языках представляет собой сложную, но достаточно четкую микросистему, парадигматическая организация которой имеет гиперогипонимическую структуру.

Парадигматические отношения в исследуемой терминотерминологической системе представлены отношениями включения, пересечения, тождества и градации. Безусловно, что в английском и русском языках эти отношения имеют свои специфические особенности, что объясняется различной природой языков.

г) предложного четырехкомпонентного термина с беспредложным трехкомпонентным (одноковшовый экскаватор на гусеничном ходу – одноковшовый гусеничный экскаватор).

Отношениями тождества связаны также многокомпонентные термины-словосочетания и их краткие формы (или краткие варианты, по терминологии В.П. Даниленко [5]). В данной тематической группе образуется большое число нулевых оппозиций, в которых представлены подобные термины. Приведем лишь некоторые из них: роторный стреловой экскаватор – роторный экскаватор, экскаватор одноковшовый с жесткой подвеской рабочего оборудования – экскаватор с жесткой подвеской рабочего оборудования, универсальный строительный экскаватор – универсальный экскаватор, engine-driven industrial truck – auto track, concrete placer – concrete-placing machine, concrete-finishing machine – power float troweling machine. Мы разделяем мнение В.П. Даниленко по отношению к подобным вариантам терминов, которые «не следует считать синонимами, так как в кратком варианте используется тот же языковой материал, но в количественно сокращенном виде» [5].

Считается, что для терминологии характерно соответствие одного знака и одного означаемого. Следующие примеры нулевых оппозиций демонстрируют, что этот принцип соответствия нередко нарушается. Это объясняется условиями функционирования, которые создают целый ряд ситуаций, вследствие которых нарушение симметрии знака и означаемого становится неизбежным. Подобное явление происходит под влиянием закона языковой экономии, требования точно передать репрезентируемое понятие при минимальной форме термина, что приводит к пропуску начальных, промежуточных или конечных терминологических элементов и функционированию в терминосистеме полного и краткого варианта терминов. Например: неповоротный гидравлический бульдозер – неповоротный бульдозер, гусеничный неповоротный бульдозер – гусеничный бульдозер, самоходный грейдер – автогрейдер, поворотный бульдозер – универсальный бульдозер, неповоротный бульдозер – бульдозер с неповоротным отвалом, автогрейдер с тремя ведущими осями – трехосный грейдер, asphalt placer – asphalt spreader – asphalt laying machine, stone crusher – stone breaking machine, stumper – stump-puller, nibble shears – nibbler. Очевидно, что подобные пары терминов, а они довольно распространены, находятся в отношении тождества, формируя нулевые оппозиции. Все эти термины именуют один и тот же предмет, обозначают одно и то же понятие, но на основании разных дифференциальных признаков, таких, которые в данном контексте имеют определяющее значение.

Нулевыми оппозициями в исследуемой терминосистеме в тематической группе «Наименования машин для свайных работ» являются: а) фамильный термин – термин-словосочетание (копер Шарти – маятниковый копер, копер Гильери – ротационный копер); б) полный вариант наименования – краткий вариант (копер с ручным приводом – ручной копер, копер с механическим приводом – механический

копер; вибрационный молот – вибро-молот; дизельный молот – дизель-молот; гидравлический молот – гидро-молот; beam vibrator – vibrating beam; vibroshaker – rocking screen; vibroflot machine – hydrovibrator; percussion drill hammer – hammer drill; crawler-mounted power shovel – crawler excavator). Следует заметить, что приведенные фамильные термины в современной литературе по строительным машинам не употребляются, а применяются их эквиваленты.

Заключение. Исходя из вышесказанного, можно сделать следующие выводы. Существование большого числа терминов-вариантов как в русском, так и в английском языках объясняется тем, что процесс номинации одного и того же понятия строительного машиностроения осуществляется различными путями, происходит поиск наиболее оптимального способа обозначения. Термины-варианты имеют тождественные значения, им не свойственны ни оттенки в семантике, ни отличие в эмоционально-экспрессивной окраске, ни различие в сфере употребления (термины-варианты лишены основных дифференциальных признаков, различающих синонимы общелитературного языка). Различие между терминами-вариантами можно отметить только в употребимости – наиболее частотными являются термины без предложных компонентов (гладкий каток – кулачковый каток – решетчатый каток, pick-hammer – demolition hammer – jack hammer), а также такие, которые содержат меньшее число компонентов (самопередвигающаяся виброплита, crawler excavator). Однако и это различие не является четко выраженным, так как в различных специальных текстах отдается предпочтение то тем, то другим терминам-вариантам.

Большое число оппозиций такого вида образуется в результате отношений полного и краткого вариантов терминов (неповоротный гидравлический бульдозер – неповоротный бульдозер, boom derrick – derrick). Подобные нулевые оппозиции особенно распространены в сфере функционирования. Наличие подобных пар, большого количества вариантов терминов указывают на то, что данная терминосистема ещё не вполне сформировалась и находится в стадии становления.

Литература:

1. Harper D. Online Etymology Dictionary, 2001-2014. URL: <https://www.etymonline.com>.
2. Oxford Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>.
3. Merriam-Webster Dictionary. URL: www.merriam-webster.com/dictionary.
4. Webster's Dictionary. URL: <http://www.dictionary.com/browse/webster/>.
5. Широкова Л.Н. Новый англо-русский и русско-английский словарь по архитектуре, строительству и недвижимости. С транскрипцией / под ред. проф. И. С. Ивянской-Гессен. М.: Живой язык, 2009. 528 с.
6. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. М.: Наука, 1977. 246 с.
7. Лейчик В.М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. М.: КомКнига, 2006.

Шашкіна Н. І., Друзиніна Л. В., Соколова К. В.
До питання про термінологічну теорію варіантності
(на матеріалі термінів будівельного виробництва в
російській та англійській мовах)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню термінологічної теорії варіантності в російській і англійській мовах на матеріалі термінології будівельного виробництва. У статті розглянуто найбільш значущі для загальної характеристики термінології будівництва лінгвістичні параметри, які характеризують прояви системності, реалізуються в чіткій парадигматичній організації термінолексики, які проявляються у відносинах включення, перетину, тотожності та градації в межах терміносистеми. Встановлено, що у сфері аналізованої термінолексики спостерігаються тенденції до переважного варіювання складених термінів однотипної та різнотипної структури і складених термінів з однослівними композитами, універбами, аббревіатурними аналогами.

Ключові слова: термін, термінологія будівництва, системність термінів, парадигматична побудова терміносистеми, варіативність, синонімія.

Shashkina N., Druzhinina L., Sokolova K. To the problem of terminology variation theory (by the example of construction terms in the Russian and English languages)

Summary. The article studies terminology variation theory (by the example of construction terms in the Russian and English languages). The most significant linguistic parameters to give a general characteristic of terminology are considered, since they cause systemacity and are evident in clear paradigmatic organization of terminology expressed through nesting, overlapping, identity and gradation within a terminology system. It is found that the investigated terms tend to have variation of compound terms of single and multi-type structure; as well as compound terms with one-word composites, univerbs and abbreviated analogues.

Key words: term, construction terminology, terms systemacity, paradigmatic terminology scheme, variation, synonymity.

Яницька О. М.,

викладач кафедри практики німецької та французької мов
Рівненського державного гуманітарного університету

ПОНЯТТЯ СИМВОЛУ ТА СТЕРЕОТИПУ В ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ КОНЦЕПТУ (НА МАТЕРІАЛІ КОНЦЕПТУ «ВІРА» В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ І ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ)

Анотація. Статтю присвячено аналізу понять «символ» і «стереотип», їх класифікації, опису ознак та особливостей у лінгвокультурологічному дослідженні концепту (на матеріалі концепту «ВІРА» в англійській, українській і французькій мовах). Автор обґрунтовує необхідність вивчення даних понять для аналізу концепту.

Ключові слова: лінгвокультурологія, концепт, фразеологічна одиниця, символ, стереотип, національний характер.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття присвячена поняттям символу та стереотипу в лінгвокультурологічному дослідженні концепту ВІРА. У лінгвокультурології центральною проблемою є співвідношення інтерлінгвального й національного в мовних картинах світу. Лінгвокультурологічні дослідження здійснюють такі вчені, як: А. Вежбицька, Р.М. Кісінг, Я. Бартмінський, Ю. Караулов, А. Баранов, Д. Добровольський, Н. Рябцева, О. Кубрякова, С. Нікітіна, С. Воркачов, Л. Чернейко, В. Долинський, І. Ольшанський, В. Маслова, Н. Мечковська, О. Шмельов та інші. Більшість науковців визначає лінгвокультурологію як науку, що вивчає взаємовідношення мови й культури. В. Шахматова визначає завдання лінгвокультурології «...у розгляді феноменів мови та культури, які зумовлюють один одного, що передбачає передусім багатоаспектність проблематики лінгвокультурології, можливість різних системних підходів до вирішення лінгвістичних питань» [6, с. 138].

Метою статті є дослідження специфіки понять стереотипу та символу в лінгвокультурологічному дослідженні концепту. Моделювання концептів, здійснюване в межах однієї мови, не може слугувати підставою для висновків про національно-культурну специфічність концепту (символу на вербальному рівні). Контрастивний метод надає глибші результати.

Виклад основного матеріалу. Над проблемою символу як компонента концепту працювали такі науковці: Т. Черданцева, В. Ужченко, Л. Авксентьев, В. Кононенко, В. Телія та інші. Важливу проблему лінгвокультурології становить національно-культурна специфіка символів. Під час дослідження символів (їх концептів) і загалом національно-культурної специфіки суб'єкт наукової діяльності повинен відволікатися від стереотипів «рідної» наївної мовної картини світу. Науковець К. Леві-Строс звертає увагу на необхідність абстрагування від диктату власної культури під час етнологічних студій [5]. Ефективним способом реконструкції мовної картини світу й того менталітету, який породжує і пояснює цю картину, є аналіз національно-культурних концептів.

Під концептом ми слідом за В. Колесовим, Ю. Степановою, І. Стерніним, С. Ляпіним та іншими вченими розглядаємо структурно і образно організоване знання про який-небудь

предмет духовної або матеріальної культури в колективній свідомості, виражене в мовній формі (представлене вербалізованими образами, поняттями і символами). До культурних концептів відносять перш за все імена абстрактних понять, які не мають речової «опори» у позамовній дійсності у вигляді денотатів і семантика яких проявляється через сигніфікативний аспект значення. Понятійний зміст таких концептів «конструється» носіями мови, виходячи з характерної для кожної лінгвокультурної спільноти системи цінностей, саме тому культурні концепти здатні виявляти специфіку мовної картини світу [4, с. 35]. Концепт ВІРА в англійській, українській і французькій мовних картинах світу виступає базовим, світоглядним і актуальним для кожної людини, однак він є національно специфічним. Визнання тісного взаємозв'язку мови і культури активізувало комплексне вивчення феноменів ментальності, культури та мови з використанням єдиної системи інструментальних категорій. Певною віхою в розробці даного напрямку лінгвістики стала поява нової дисципліни – лінгвокультурології; ознакою підвищеного інтересу до культурно-мовних концептів – поява величезної кількості наукових досліджень.

Уперше в лінгвістиці термін «концепт» у значенні, відмінному від терміна «поняття», використовує С. Аскольдов: «Концепт є уявне утворення, яке заміщає нам у процесі мислення невизначену множинність предметів одного і того самого роду» [2, с. 270]. Найбільш важливі для вивчення так звані «ключові слова», що відображають основні концепти певної культури. В основі спроби класифікувати концепти лежить бажання конкретизувати поняття культурно-мовного концепту, а також полегшити процес опису конкретних концептів за допомогою віднесення їх до якого-небудь типу або класифікованої групи.

Важливим для лінгвокультурологічного дослідження концепту з погляду визначення національно-культурної специфіки є дослідження метафоричних принципів, за якими вербалізується концепт, прототипних і стереотипних уявлень та відповідно символів на вербальному рівні. Можливий ще один напрямок дослідження фразеологічних символів через «фразеологічний образ» компонента, який є науковим конструктом, використовуваним для потреб лінгвістичного аналізу, представлення прототипних та стереотипних уявлень соціуму. Система культурно значимих концептів зіставна з переліком культурно значимих символів, проте не тотожна йому. Символи позначають, але не називають, або, інакше кажучи, вони репрезентують абстрактний концепт на вербальному рівні.

Ю. Аваліані зауважує, що символу властиві більш тонкі й опосередковані асоціативні зв'язки між словесними знаками й тими явищами та поняттями, які можна назвати символічними [1, с. 7]. Тільки значимі концепти можна символізувати.

Важливою видається здатність символізування: концепту може приписуватися декілька символів на вербальному рівні або слово, як одиниця вербального рівня, може ставати символом різних концептів. Концепти вербалізуються в термінах, що стосуються специфічних фонових знань. На концептуальному рівні фразеологізми не мають національно-культурної специфіки, бо в кожній із досліджуваних мов (англійська, українська, французька) символізації концепту ВІРА знаходимо відповідники (як за значенням, так і за оцінністю, за метафоричними принципами).

Поняття «стереотип» широко використовується в лінгвістиці. Американський публіцист і політик В. Ліппман вперше ввів цей термін у 1922 році. Науковець розумів стереотип як образ у голові людини певного явища й одночасно як думку про нього (те явище). За В. Ліппманом, стереотип – це прийнятий в історичній спільності зразок сприйняття, фільтрації, інтерпретації інформації при розпізнаванні та впізнаванні навколишнього світу, заснований на попередньому соціальному досвіді. Учені виділяють такі функції стереотипу, як: когнітивна – генералізація при упорядкуванні інформації; афективна – певна міра етноцентризму в міжетнічному спілкуванні, виявлена як постійне виділення свого на противагу чужому; соціальна – розмежування внутрішньогрупового і позагрупового – приводить до соціальної категоризації, до освіченості соціальних груп [3].

Важливою рисою семантичного стереотипу є неточна суб'єктивна генералізація, тобто неусвідомлене приписання якої-небудь властивості всім об'єктам класу, що об'єднані даною назвою. З огляду на те, що стереотип – це стійке сполучення слів, закріплене в колективній пам'яті на рівні лексем, виділяють три різновиди стереотипів, залежно від структури, змісту і плану вираження: топіки, формули та ідіоми. Топіки – стійке поєднання суто семантичних одиниць, яким ще не відповідає, яка б це не була, певна форма вербалізації. Ідіоми – чисто формальні стійкі словосполучення, які вже не мають для носіїв мови прозорої семантичної мотивації. У ході розвитку мови топіки переходять у формули, а формули – в ідіоми. Для лінгвіста найбільш важливим різновидом стереотипів є формули, значну кількість яких описує фразеологія.

Стереотипна картина світу – незалежно від того, якою мірою вона прийнята колективом і закріплена в мові, – є суб'єктивною картиною. Стереотипи розглядають як об'єкт дослідження мовних даних однієї або декількох мов [6; 8]. Так, С. Бартмінський пропонує враховувати три типи даних: систему мови, експериментальні опитування та фольклорні тексти. Інші джерела включають різні корпоративні та пошукові системи Інтернету.

Існують дві категорії стереотипів: поверхневі й глибинні [6]. Поверхневі стереотипи – це ті уявлення про той чи інший народ, які обумовлені історичною, міжнародною, внутрішньополітичною ситуацією чи іншими тимчасовими факторами. Ці стереотипи змінюються залежно від ситуації у світі та суспільстві. Тривалість їх побутування залежить від загальної стабільності суспільства. Це, як правило, образи-уявлення, пов'язані з конкретними історичними реаліями. На відміну від поверхневих, глибинні стереотипи незмінні. Глибинні стереотипи мають дивовижну стійкість, і саме вони становлять найбільший інтерес для дослідника особливостей національного характеру: самі стереотипи дають матеріал для вивчення того народу, який є об'єктом стереотипізації, а оцінки характеризують особливості тієї групи, у якій вони поширені.

Поняття «національний характер» і «стереотип» у широкому розумінні є майже тотожними термінами, оскільки вони формуються під впливом культурного й історичного оточення тієї чи іншої нації. Єдиним розходженням є те, що національний характер є родовим поняттям, що включає в себе стереотип. У роботах С. Тер-Мінасової національний характер визначається як не просто сукупність своєрідних, властивих тільки даному народу рис, але й своєрідний набір універсальних загальнолюдських рис [5, с. 243].

Отже, проаналізувавши поняття «стереотип», можна зробити такі висновки: кожна людина володіє індивідуальним особистим досвідом, особливою формою сприйняття навколишнього світу, на основі якого в її голові створюється так звана «картина світу», що включає в себе об'єктивну (інваріантну) частину та суб'єктивну оцінку дійсності індивідом, і стереотип є частиною цієї картини; більшість лінгвістів, які займаються вивченням даної проблеми, відзначає, що основною рисою стереотипів є їх детермінованість культурою – уявлення людини про світ формуються під впливом культурного оточення, у якому вона живе; стереотип – це не тільки ментальний образ, але і його вербальна оболонка, тобто стереотипи можуть існувати й на мовному рівні (у вигляді норми).

Поняття «стереотип» часто співвідносять з поняттям «прототип». Дійсно, обидва підходи мають щось спільне – вони підкреслюють цінність тих чи інших особливостей, які відповідають найбільш типовим (або нормальним), хоча і не всім, членам категорії. Однак, як зауважує Д. Гераерц, існує важлива відмінність: «прототипічність в основному є психологічним поняттям, тоді як стереотипічність – це соціолінгвістичне поняття» [7, с. 24].

Відоме практично у всіх культурах поняття ВІРА особливо значиме для розуміння англійської, української та французької ментальності. Про значимість концепту ВІРА свідчить і частотність його вживання в мові порівняно з іншими концептами. Культурно-національна специфіка концепту ВІРА обумовлюється культурно-національним досвідом і традиціями, що мають своєю підставою міфологію, релігійно-філософське осмислення буття, фольклор; важливе значення має і художньо-образне переосмислення концепту в індивідуальній свідомості письменників і поетів.

Концепт ВІРА є культурною домінантою англійської, української та французької свідомості.

Висновки. Культура та мова перебувають у тісному взаємозв'язку, проводяться різноманітні дослідження мовної картини світу в носіїв певної мови, створюються асоціативні словники різних мов, що дають багатий матеріал для вивчення особливостей сприйняття дійсності в рамках тієї чи іншої культури. Кожна мова формує в її носія певний образ світу, представлений у мові семантичною мережею понять, характерною саме для даної мови. Сьогодні концепти (культурні та мовні) мають різні класифікації, виділяються типи лексичних концептів, ознаки і структура культурно-мовного концепту. Символу у вивченні концепту притаманна багатозначність, існування якої зумовлюється актуалізацією у свідомості мовців тих чи інших прототипних (стереотипних) атрибутів. Символічне та стереотипне відображення концепту ВІРА в англійській, українській і французькій мовних картинах світу опосередковано перетинається із слов'янськими язичницькими уявленнями, морально-етичними цінностями християнства, архетипними символами й символами, що властиві європейській культурі. Виділяється національно-культурна специфіка в реалізації архетипів, вербалізації концептів. На перспективу залишається дослідження фразеологічної об'єктивації концепту в досліджуваних мовах.

Література:

1. Авалиани Ю. К сопоставительной стилистике ФЕ (на материале образно-символических заголовков художественных произведений). Вопросы фразеологии романских и германских языков. Самарканд, 1981. С. 4–12.
2. Аскольдов С. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология / под общ. ред. В. Нерознака. М.: Academia, 1997. С. 267–279.
3. Бартминский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. Москва: Индрик, 2005. 527 с.
4. Опарина Е. Лингвокультурология: методологические основания и базовые понятия / Язык и культура: сб. обзоров. М.: ИНИОН РАН, 1999. С. 183–187.
5. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Слово, 2000. 173 с.
6. Шаклеин В. Становление и развитие теории лингвокультурной ситуации в лингвокультурологических исследованиях. Язык и культура. Культурологический компонент языка. К., 1998. Т. 2. С. 137–140.
7. Geeraerts D. Les données stéréotypiques, prototypiques et encyclopédiques dans le dictionnaire. Cahiers de Lexicologie. 1985. Vol. 46. P. 27–43.
8. Słownik stereotypów i symboli ludowych / eds. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska. Lublin, 1996. T. 1: Kosmos. Cz. 1: Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie. 439 s.

Яницкая Е. Н. Понятие символа и стереотипа в лингвокультурологическом исследовании концепта (на материале концепта «ВЕРА» в английском, украинском и французском языках)

Аннотация. Статья посвящена анализу понятий «символ» и «стереотип», их классификации, описанию признаков и особенностей в лингвокультурологическом исследовании концепта (на материале концепта ВЕРА в английском, украинском и французском языках). Автор обосновывает необходимость изучения данных понятий для анализа концепта.

Ключевые слова: лингвокультурология, концепт, фразеологическая единица, символ, стереотип, национальный характер.

Ianytska O. The notions of symbol and stereotype in the linguistic and cultural study of the concept (based on the concept of FAITH in English, Ukrainian and French languages)

Summary. The article is devoted to the analysis of the concepts of a symbol and a stereotype, their classification, description of features in the linguistic and cultural study of the concept (based on the concept of FAITH in English, Ukrainian and French languages). The author justifies the necessity of studying these concepts for the analysis of the concept.

Key words: cultural linguistics, concept, phraseological unit, symbol, stereotype, national character.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Акоп'яни Н. М.,*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри ділової іноземної мови і перекладу
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»***Доля А. В.,***магістрант кафедри ділової іноземної мови і перекладу
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ПОЛІГРАФІЧНО-ВИДАВНИЧОЇ СПРЯМОВАНOSTІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. У статті розглядаються лексико-граматичні особливості перекладу термінів у поліграфічно-видавничій сфері на основі спеціалізованої літератури. Були виокремлені основні лексичні способи перекладу термінів, серед яких транскодування, пошук лексичного відповідника і калькування. Серед найбільш поширених граматичних трансформацій у перекладі термінів у поліграфічно-видавничих текстах було виділено пермутацію, додавання, субституцію і вилучення. Лексико-граматичні трансформації проілюстровано в контексті, надано практичні вирішення перекладацьких завдань.

Ключові слова: термін, граматичні та лексичні трансформації, способи перекладу, транскодування, лексичний відповідник, калькування, пермутація, додавання, субституція, вилучення.

Постановка проблеми. Неспинний розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій у різних сферах діяльності людини прискорює появу нової термінології. Поліграфія і видавнича справа є одними із найвпливовіших галузей, оскільки вони стосуються кожної сфери людської діяльності. Текст у цій сфері є ключовим поняттям, тому що виконує ряд функцій – інформаційну, комунікативну, розважальну, освітню. Проблематика перекладу текстів поліграфічно-видавничої галузі набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Факт здобуття Україною державної незалежності у 90-х рр. XX ст. поставив перед вітчизняними науковцями ряд завдань, серед яких і створення та розвиток власної терміносистеми у поліграфічно-видавничій сфері. Перш за все, до цього спонукала потреба створювати грошові знаки, цінні папери і документи суворої звітності у новоствореній державі. Проблеми термінологічної варіативності досліджувалися такими лінгвістами і перекладачами, як О.С. Ахманова, А.С. Д'яков, О.О. Реформаторський, Т.В. Михайлова, В.М. Лейчик, В.П. Даниленко, І.І. Ковалик, Т.І. Панько та ін. Теоретико-методологічну базу нашої роботи щодо лексико-граматичних особливостей перекладу термінів у поліграфічно-видавничій сфері українською мовою складають праці Е.Т. Лазаренка, І.О. Мельникова, О.Ф. Сокола, а також словники та довідники, серед яких «Словник-довідник основних видавничих термінів: для практики наукових установ» А.І. Радченко (2009), «Українсько-російський та російсько-український словник-довідник з видавничої справи» Е.І. Огар (2002), «Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи» (2011), «Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи» П.О. Киричка (2012).

Проаналізувавши історію питання української поліграфічно-видавничої справи, ми з'ясували, що, незважаючи на вагому частку досліджень у цій галузі, залишаються недослідженими питання лексико-граматичних особливостей перекладу термінів у поліграфічно-видавничій сфері українською мовою.

Метою статті є характеристика лексико-граматичних особливостей перекладу термінів у поліграфічно-видавничій сфері, аналіз термінологічної варіативності та визначення специфіки перекладу термінології поліграфічно-видавничої спрямованості з англійської мови українською. Для досягнення мети передбачається вирішення таких задач: охарактеризувати лексико-граматичні особливості перекладу термінів у поліграфічно-видавничій сфері та виявити найбільш поширені способи перекладу термінів у текстах поліграфічно-видавничої спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка галузь науки характеризується специфічною лексикою і термінологією, що потребує пильної уваги перекладача. Протягом останніх десятиліть термінологічний апарат науково-технічних сфер діяльності розвивається інтенсивно, оскільки з'являється потреба пошуку лексичних відповідників для термінів, що виникають в інших мовах.

Загалом, до термінів висувається ряд вимог, а саме: наявність дефініцій, які окреслюють значення; стислість, точність, експресивна нейтральність, відповідність правилам та нормам певної мови [1, с. 19–20].

На думку В.І. Карабана, для адекватного перекладу термінів необхідно визначити його морфологічну і словотвірну структуру, а також відмінності від загальнонародних слів [2, с. 315]. У поліграфічно-видавничій сфері, за класифікацією В.І. Карабана, можна виділити такі види термінів: прості (stub – фальчик, tip – паспарту); похідні-суфіксальні (wavers – вальці, brushing – ретуш, publication – видання, explication – експлікація); префіксальні (nonpareil – nonпарель, reissue – перевидання, preprint – препринт); суфіксально-префіксальні (offsetting – офсетний друк, polichromatic – багатофарбове (друкування); складні (headband – каптал, flyleaf – форзац, hotmelt – термоклей, wet trapping – друк «по сирому»); терміни-словосполучення (offset press for offices – ротарпринт, direct screen printing – прямий трафаретний друк, photopolymer plate – фотополімерна форма, white page – ваката, monitor proof – екранна кольоропроба). За допомогою кількісного аналізу було встановлено, що у перекладі тип термінів-словосполучень переважає, оскільки з'являється потреба вираження складних явищ у стислому лексичному визначенні шляхом поєднання декількох компонентів в один термін.

У перекладі науково-технічних текстів та текстах поліграфічно-видавничої галузі виникає проблема міжгалузевої і внутрішньогалузевої омонімії. В.І. Карабан наводить приклад терміна «leader», що у поліграфії означає «пунктир», а в інших галузях має значення, абсолютно не співвідносні з указаним [2, с. 315]. Міжгалузеву омонімію можна простежити і на прикладі терміна «teworking» – коректура, яка має міжгалузеві омоніми: «відновлення зношеної деталі» в автомобільній промисловості; «повторна розробка» у гірничій справі, «переробка чаду або вторинної сировини» у технічній сфері. Отже, щоб уникнути помилок, пов'язаних із омонімією терміна, перекладач повинен бути обізнаним у суміжних галузях.

Також необхідно звернути увагу на синонімію термінів. В «Українському тлумачному словнику поліграфічної справи» П.О. Киричка наводиться слово «валик», його переклад англійською мовою «roller» і «platen» і наводиться пояснення: «деталь більшості механізмів, що передає і обробляє матеріали; суцільно металева або з гумовим покриттям» [3, с. 144]. Але, на нашу думку, розглядати ці терміни як синоніми недоречно, оскільки термін «roller» має значення «циліндр, що обертається; валик», а «platen» – «тигель, валик (масивна металева плита для притискання картону до форми)». Тому, перекладаючи цей термін у поліграфічно-видавничих текстах, важливо не обмежити його значення.

Також у перекладі текстів поліграфічно-видавничої спрямованості необхідно звернути увагу на лексичні і граматичні трансформації. До граматичних трансформацій можемо віднести пермутації (перестановки: font suitcase – комплект шрифту; line weight – вага лінії; grain direction – напрям волокон), а також субституція (bitmaps – растрове зображення; leaders – пунктир; lithographical works – літографія), додавання (measure – ширина стовпця, image setter – фотонабірний автомат, film – галогенідосрібний носій зображення) та вилучення (flexible binding – обкладинка, marginal scheme – розкладка).

Дослідження способів та особливостей перекладу термінів у текстах поліграфічно-видавничої спрямованості виконувалося на основі аналізу спеціалізованої літератури («Typography Essentials» by Ina Saltz [4]) та дає можливість виокремити такі способи перекладу: пошук лексичного відповідника, транскрипція, калькування й антонімічний переклад. Проілюструємо результати нашого дослідження способів перекладу прикладами [4].

(1) *Bitmaps are a clever and simple approach, but the more dots a bitmap contains, the more computer data it requires.* – *Растрове зображення є раціональним та простим підходом, але чим більше точок містить растрове зображення, тим більше комп'ютерних даних воно вимагає.*

(2) *A font contains all the information needed to position and image the characters that it represents.* – *Шрифт містить всю інформацію, що необхідна для розміщення і зображення символів, які він представляє.*

(3) *Even a simple swash or ligature can add an extra level of meaning.* – *Навіть простий розчерк або сполучення літер може зобразити додатковий рівень значення.*

Приклади (1), (2) і (3) ми переклали шляхом пошуку лексичного відповідника, що, на нашу думку, є доречним.

(4) *The use of the individual strokes of the letters as vessels for color elevates its memorable quality and adds to the dimensionality of the embossing process.* – *Використання індивідуальних штрихів літер як простору для кольору підвищує його незабутню якість та збільшує розмірність процесу тиснення.*

(5) *The encoding issue brings up a murky side of Unicode.* – *Проблема кодування зображує темну сторону Юнікоду.*

Переклади прикладів (4) і (5) зроблені за допомогою калькування.

(6) *A font also contains a kerning table, which lists specific letter pairs and how the typesetting program should adjust the spacing between them.* – *Шрифт також містить кернінгову таблицю, в якій перераховані пари букв і як програма повинна регулювати відстань між ними.*

У прикладі (6) застосували два способи перекладу. Термін «font» переклали за допомогою пошуку лексичного відповідника – шрифт, а «kerning table» шляхом транслітерування – кернінгова таблиця.

(7) *The logo also appears with some of its counter spaces filled with a similar hue.* – *Логотип також з'явився з деякими проміжками, що заповнені схожими відтінками.*

Терміни «counter spaces» і «hue» у вищезазначеному прикладі були перекладені способом пошуку лексичного відповідника.

(8) *An important aspect of Unicode is that it recognizes that a single character may have several forms, each one of which is represented by a distinct glyph.* – *Важливим аспектом Юнікоду є те, що він визнає, що один символ може мати кілька форм, кожна з яких представлена окремим спеціальним набором знаків, що зберігаються у пам'яті в цифровому вигляді.*

Переклад виконано за допомогою експлікації (описового перекладу), що є нетиповим для перекладу термінів поліграфічно-видавничої спрямованості. Нами було обрано такий вид перекладу, оскільки виникла потреба пояснити складну сутність цього терміну.

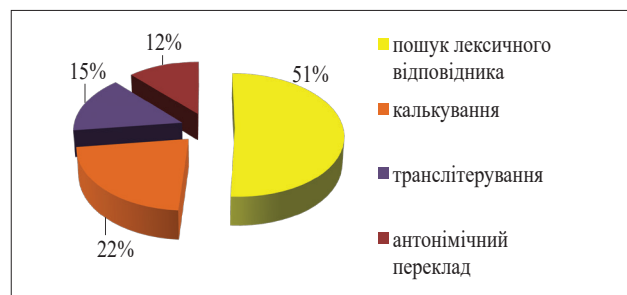
(9) *A range of folded leaflets are printed on a range of silk finishes with the options of gloss, matt and velvet finishes.* – *Велика кількість незшитих брошур надруковані на різноманітному шовку з варіантами блискучої, матової та оксамитової обробки.*

Переклад здійснено за допомогою антонімічного перекладу, оскільки, на нашу думку, цей вид перекладу є доцільним.

(10) *They may also include sets of lowercase characters with longer or shorter ascenders and descenders.* – *Вони також можуть включати набори символів нижнього регістру з довгими і короткими надрядковими і підрядковими елементами.*

Аналіз способів перекладу термінів поліграфічно-видавничої спрямованості було зроблено на основі спеціалізованої літератури загальним обсягом більше 100 сторінок.

За результатами дослідження, найпоширенішим є спосіб пошуку лексичного відповідника (51%). Друге місце за частотою використання перекладачем займає калькування (22%). Найменш поширеними способами перекладу виявилися транслітерування (15%) й антонімічний переклад (12%). Результати дослідження способів перекладу термінів у текстах поліграфічно-видавничої спрямованості представлено на діаграмі 1.

Діаг. 1. Частота застосування способів перекладу термінології у текстах поліграфічно-видавничої спрямованості

Висновки. З дослідження маємо такі результати: найпоширенішими способами перекладу термінів у поліграфічно-видавничій галузі є пошук лексичного відповідника, калькування, транслітерування й антонімічний переклад. Ці способи разом із граматичними трансформаціями (пермутація, додавання, субституція і вилучення) допомагають перекладачеві адекватно виконувати свою роботу. У процесі дослідження були виявлені складнощі перекладу поліграфічно-видавничих термінів. До них відносимо міжгалузеву і внутрішньогалузеву омонімію і синонімію термінів. Перспективами подальших пошуків у даному науковому напрямку є вивчення стилістичних особливостей перекладу термінів у поліграфічно-видавничій галузі.

Література:

1. Білозерська Л.П., Возненко Н.В., Радецька С.В. Термінологія та переклад. Вінниця: Нова книга, 2010. 232 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми: навч. посіб. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
3. Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи / уклад.: П.О. Киричок, Л.І. Величко, С.Ф. Гавенко, О.В. Зоренко, Т.Ю. Киричок, Т.В. Розум. К.: НТ УУ «КП», 2010. 896 с.
4. Saltz I. Typography essentials: 100 design principles for working with type. Massachusetts, 2009.

Акопянц Н. М., Доля А. В. Лексико-грамматические особенности перевода терминов в английских текстах полиграфическо-издательской направленности

Аннотация. В статье рассматриваются способы и лексико-грамматические особенности перевода тер-

минов в текстах полиграфическо-издательской направленности на основе специализированной литературы. Были выделены основные лексические способы перевода терминов, среди которых транскодирование, поиск лексического эквивалента и калькирование. Среди наиболее распространенных грамматических трансформаций при переводе терминов в полиграфическо-издательских текстах были выделены пермутация, добавление, субституция и изъятие. Лексико-грамматические трансформации проиллюстрированы в контексте, предоставлены практические решения переводческих задач.

Ключевые слова: термин, грамматические и лексические трансформации, транскодирование, лексический эквивалент, калькирование, пермутация, добавление, субституция, изъятие.

Akopjants N., Dolya A. Lexical and grammatical peculiarities of the translation of the terms in the polygraphic and publishing texts

Summary. The article examines lexical and grammatical peculiarities of the translation of the terms in the polygraphic and publishing sphere on the basis of the specialized texts. Among the main lexical ways of translating finding lexical equivalents, transcoding and loan translation have been distinguished. The authors have also pointed out permutation, adding, substitution and extraction as the most used grammatical transformations. Lexical and grammatical transformations have been illustrated in the context, practical solutions to the problems of translation have been given.

Key words: term, lexical and grammatical transformations, translation methods, transcoding, lexical equivalent, loan translation, permutation, adding, substitution and extraction.

Балабін В. В.,
 професор кафедри військового перекладу
 та спеціальної мовної підготовки
 Військового інституту Київського національного університету
 імені Тараса Шевченка

ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ТЕОРІЇ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню понять об'єкт і предмет теорії військового перекладу (далі – ТВП), які вважаються фундаментальними у системі поняттєво-категоріального апарата цієї спеціальної теорії перекладознавства. Об'єктом ТВП є сфера лінгвістичного забезпечення військ, ядром якої слугує перекладацьке супроводження у збройних силах. Предметом ТВП є створення абстрактних вербальних, графічних, математичних та інших моделей перекладацького супроводження у системі лінгвістичного забезпечення військ.

Ключові слова: перекладознавство, військовий переклад (ВП), теорія військового перекладу (ТВП), об'єкт ТВП, предмет ТВП, перекладацьке супроводження в збройних силах (ПС), лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ).

Постановка проблеми. Починаючи з 1964 року по теперішній час, більшість спеціальних категорій і концептуальних понять теорії військового перекладу (далі – ТВП) залишаються термінологічно не визначеними. До таких понять належать, насамперед, засадничі категорії *об'єкт і предмет ТВП*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій перекладознавчого спрямування за період 1964–2017 років свідчить, що проблематику *військового перекладу* ґрунтовно (у форматі дисертацій і наукових монографій) досліджували Л. Л. Нелюбін [1], Г. М. Стрелковський [2], В. В. Балабін [3], П. А. Матюша [4], М. Б. Білан [5], С. Я. Янчук [6], Б. А. Дзісь [7], О. В. Юндіна [8], Л. М. Гончарук [9]. Слід зазначити напрацювання з ВП О. Д. Швейцера [10] і В. М. Шевчука [11], а також наукові статті М. К. Гарбовського і Е. М. Мішкурова [12], О. Ю. Солодяк [13–15], С. Я. Янчука [16–17], О. М. Нікіфорової [18–22]. Водночас, фундаментальні категорії ТВП, основними з яких є поняття *«об'єкт і предмет ТВП»*, залишилися нерозв'язаними.

Актуальність дослідження зумовлена науково-практичною необхідністю розвитку в Україні жанрових і спеціальних теорій перекладознавчої науки, на чому наголошують відомі перекладознавці О. І. Чердніченко [23, с. 13; 24, с. 197] і В. І. Карабан [25, с. 31].

Метою статті є обґрунтування понять *об'єкт і предмет ТВП*, які вважаються фундаментальними у системі поняттєво-категоріального апарата цієї спеціальної теорії перекладознавства.

Виклад основного матеріалу. «Проблема визначення об'єкта і предмета перекладу має велике значення не тільки у методологічному і філософському аспектах, а й безпосередньо пов'язана з уявленнями про стратегію успішного перекладу» [26, с. 89]. ТВП, як і будь-яка інша наукова теорія або абстрактна модель, має базуватися на наукознавчих, мовознавчих і перекладознавчих засадах, відповідати методологічним і кваліфікаційним критеріям наукознавства, мати власний об'єкт, предмет і завдання дослідження, теоретичні моделі, поняттєво-категоріальний апарат [27, с. 102]. На жаль, попри наявність праць за тематикою ВП, навіть такі основоположні категорії як *об'єкт і предмет ТВП* залишаються невизначеними.

Терміни-поняття *об'єкт і предмет ТВП* відсутні також і у Тлумачному перекладознавчому словнику Л. Л. Нелюбіна [28] – авторитетному довідково-реферативному джерелі, що містить лише шість термінологічних статей за тематикою ТВП. На думку Л. Л. Нелюбіна, «найбільше повно теорія військового перекладу представлена у працях Г. М. Стрелковського» [28, с. 220]. Утім, і ретельний аналіз монографії Г. М. Стрелковського «Теорія і практика військового перекладу» 1979 року видання [2], яка на сьогодні вважається єдиною фундаментальною перекладознавчою працею з проблематики ВП, і ознайомлення зі змістом надрукованих наукових статей не дають позитивного результату.

Поняття *об'єкт військового перекладу* і *об'єкт ТВП* згадують (без обґрунтування й аргументації) М. К. Гарбовський і Е. М. Мішуров у статті «Військовий переклад у сучасному світі (теоретико-методологічні, лінгвістичні, військово-історичні та соціально-політичні аспекти)» [12]. Автори зазначають, що оскільки у військовому перекладі у максимально концентрованому вигляді відбиваються характерологічні риси й властивості всіх підвидів перекладу у різних сферах професійної комунікації (наукового, науково-технічного, юридичного, медичного, публіцистичного, художнього і багатьох інших), то «в якості свого *об'єкта* військовий переклад має так зване «*військове мовлення*», тобто всі ті мовленнєві твори, які породжуються військовими або для військових у специфічних умовах комунікації. Військове мовлення, таким чином, може розглядатися як специфічна форма мовної комунікації, притаманна певній професійній спільності, об'єднаної спільністю предмета своєї діяльності» [12, с. 17]. І далі: «*Военная терминология* составляет один из важных, наиболее плодотворно разрабатываемых, но не единственный *объект теории военного перевода*» [12, с. 27] (курсив у тексті цитат – мій (В.Б.)).

Якщо визначення *об'єкта військового перекладу* приймається без заперечень, то з твердженням, що військова термінологія є одним із важливих, але не єдиним *об'єктом ТВП*, можна погодитися хіба що у разі нетермінологічного вживання поняття *«об'єкт ТВП»*.

Запропонуємо власне бачення цієї проблеми, виходячи із таких методологічних положень: *по-перше*, об'єкт ТВП має розкривати онтологічну (первинну, найголовнішу) природу, сутність і специфіку діяльності військового перекладача; *по-друге*, об'єкт має дозволяти досліднику розглядати ТВП як систему, вивчати її зміст, структуру, складові, зв'язки із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками, воєнною наукою і практикою професійної діяльності військового перекладача; *по-третє*, суб'єктивне авторське бачення проблематики виокремлення та дефініційного визначення засадничих понять *об'єкт і предмет ТВП* підкріплюється 25 річним досвідом зародження й розвитку теорії й практики військового перекладу в Україні (1992–2017 роки).

У гносеологічному значенні *об'єктом* прийнято називати «те, на що спрямована реальна і пізнавальна активність суб'єкта» [29]. В онтологічному трактуванні *об'єкт* є виділеним, відносно відособленим фрагментом реальності, що самостійно організує і підтримує себе за допомогою іманентних механізмів відтворення або конструюється у ході пізнавальної діяльності суб'єктом, який його пізнає [30]. Об'єкт не завжди ототожнюється лише з об'єктивною реальністю, оскільки та частина реальності, яка не вступила у відносини з суб'єктом, не є об'єктом. Крім того, об'єктами можуть бути і стани свідомості особи-дослідника, інші люди, їх свідомість, а також предмети духовної культури, тексти, властиві їм сенси. Один і той же об'єкт може бути спільним для різних наук [29; 30]. Таким чином, під поняттям *об'єкт* розуміємо цілісну частину об'єктивної реальності або ідеальної сутності, на дослідження і пізнання якої спрямована відповідна галузь науки.

При визначенні об'єкта ТВП звернімо увагу на те, що ТВП є спеціальною (частковою) теорією перекладознавства і тому природньо «успадковує» притаманну йому властивість міждисциплінарності – тісних зв'язків із філологічними та іншими класичними, інтегрованими й суміжними науками, на які об'єктивно накладається складна специфіка військової діяльності – галузь *лінгвістичного забезпечення військ* (далі – ЛЗВ) [27, с. 103]. Обрис наукової концепції ЛЗВ були офіційно представлені автором у 2004 році на І-й Міжнародній науково-практичній конференції, яка вже у своїй назві – «Актуальні проблеми перекладознавства та лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Сил України» – відбивала нерозривний зв'язок військового перекладу з ЛЗВ [31, с. 4].

Під ЛЗВ розуміємо комплекс спеціальних заходів, завдань, процедур і процесів прикладного й фундаментального характеру у військово-політичній, військово-технічній та військово-спеціальних сферах діяльності Збройних Сил України, що здійснюються з метою реалізації міжкультурної (комунікативно-посередницької), лінгвокраїнознавчої (інформаційно-аналітичної), військово-термінологічної (нормативно-кодифікуючої), лінгвопедагогічної (дидактично-діагностичної) та лінгводослідницької (науково-пошукової) функцій, які потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної компетенції виконавців [32, с. 96].

Основою ЛЗВ слугує *перекладацьке супроводження у збройних силах*, що полягає у здійсненні військовим перекладачем міжкультурної комунікативно-посередницької діяльності у формі усного, письмового, послідовного й синхронного перекладу, адаптованого транскодування (переказу, оповідання), реферування, анотування й редагування текстів загально-військової, військово-політичної, військово-технічної та військово-спеціальної тематики [33, с. 123].

Оскільки військовий перекладач як головний суб'єкт ЛЗВ має не тільки здійснювати перекладацьке супроводження, а ще й виконувати завдання з інших чотирьох складових ЛЗВ (які потребують військово-професійного рівня його компетенції), цілком логічним буде визнати як об'єкт ТВП не тільки традиційну сферу перекладацького супроводження (що є квінтесенцією опосередкованої міжкультурної комунікативно-посередницької діяльності військового перекладача), а й усю галузь ЛЗВ.

«Якщо виходити із того, що методологія перекладу являє собою теорію перекладацької діяльності, то об'єкт і предмет перекладу бачиться іншим чином, у порівнянні з традиційним визначенням, – пише проф. Л. М. Алексєєва. – У сучасному

уявленні дані поняття визначаються на основі діяльності пізнання, мислення, рефлексії. У цьому сенсі сучасна методологія перекладу може стати основою пошуку і вироблення нових теорій перекладу, оскільки вона дозволить проектувати саме перекладацьку діяльність, що здійснюється у процесі міжмовної комунікації» [34, с. 50].

На основі діяльнісного підходу запропонуємо розгорнуту дефініцію ТВП, що містить об'єкт: «*Теорія військового перекладу* – це спеціальна теорія перекладознавства, що являє собою узагальнену, структуровану й упорядковану сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, інтегрованих в єдину систему за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць поняттєво-категоріального апарата, що розкривають завдання й специфіку службової діяльності військового перекладача у галузі лінгвістичного забезпечення військ».

Далі спробуємо звизити розгорнуту дефініцію ТВП, представивши її як *систему*, оскільки «поняття системи має надзвичайно широку сферу застосування (практично кожен об'єкт може бути розглянутий як система)», а також тому, що «повне розуміння передбачає побудову сімейства відповідних визначень – як змістовних, так і формальних» [35]. У концентрованому (згорнутому) вигляді дефініція ТВП може виглядати так: «*Теорія військового перекладу* – це система науково обґрунтованих і верифікованих практикою спеціальних знань міждисциплінарного характеру щодо перекладацького супроводження у збройних силах та лінгвістичного забезпечення військ».

Отже, *об'єктом ТВП* слід вважати всю сферу лінгвістичного забезпечення військ, ядром якої слугує перекладацьке супроводження у збройних силах.

Основою, своєрідним каркасом ТВП має слугувати *вузькоспеціальний поняттєво-категоріальний апарат* – метамова, що базується на класичній логіко-семантичній тріаді: «поняття – термін – визначення» [36, с. 95].

Предмет як філософська категорія являє собою «певну цілісність, що виділена зі світу об'єктів у процесі людської діяльності і пізнання» [37, с. 329]. У залежності від матеріальної або ідеальної природи об'єкта предмет може бути матеріальним або ідеальним. «Основна відмінність предмета від об'єкта полягає у тому, що у предмет входять лише головні, найбільш суттєві (з точки зору цього дослідження) властивості і ознаки» [37, с. 330]. Визначення предмета допомагає глибше розкрити сутність явищ, які вивчаються, сприяє усвідомленню місця наукової теорії у загальній системі певної науки, свідчить про більш глибоке розуміння сутності тієї сфери дійсності, яку відображає теорія, є результатом розвитку пізнання й систематизації знань. «Синтез різних предметів з метою побудови єдиної теорії об'єкту вимагає системного підходу і нерідко веде до створення нової наукової дисципліни» [37, с. 329].

У гносеологічному значенні предмет ТВП має являти собою цілісну частину ідеального об'єкта ТВП, що виокремлюється заради фундаментального пізнання специфіки і сутності явищ, які відбуваються у межах об'єкта. Для визначення предмета ТВП обов'язково врахуємо загальну *мету (надавання) ТВП*, якою є розкриття онтологічної (первинної, найголовнішої) природи, сутності і специфіки ТВП як складної нематеріальної системи синергічного типу – її змісту, структури, складових (компонентів, елементів), одиниць поняттєво-категоріального апарата, зв'язків із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками – з одного боку,

та воєнною наукою і практикою лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ) – з іншого.

Таким чином, з урахуванням визначень об'єкта і мети ТВП запропонуємо дефініцію предмета ТВП: «Предметом теорії військового перекладу є створення абстрактних вербальних, графічних, математичних та інших моделей перекладацького супроводження у системі лінгвістичного забезпечення військ».

Висновки. «Перекладознавство як наука, на відміну від інших лінгвістичних дисциплін, є найменш теоретизованим, оскільки воно завжди займало проміжну позицію між мистецтвом і технологією» [26, с. 85]. Саме тому більшість спеціальних категорій і концептуальних понять теорії військового перекладу (ТВП) залишилися термінологічно не визначеними. До таких понять належать, насамперед, засадничі категорії *об'єкт і предмет ТВП*.

Теорія військового перекладу (ТВП) – це спеціальна теорія перекладознавства, що являє собою узагальнену, структуровану й упорядковану сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, інтегрованих в єдину систему за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць поняттєво-категоріального апарата, що розкривають завдання й специфіку службової діяльності військового перекладача у галузі лінгвістичного забезпечення військ.

Об'єктом ТВП є сфера лінгвістичного забезпечення військ, ядром якої слугує перекладацьке супроводження у збройних силах.

Предметом ТВП є створення абстрактних вербальних, графічних, математичних та інших моделей перекладацького супроводження у системі лінгвістичного забезпечення військ.

Перспективи дослідження полягатимуть в обґрунтуванні інших категорій ТВП з метою подальшого розвитку спеціальних перекладознавчих теорій в Україні, що, на думку проф. О. І. Чердніченка, має відкривати «шлях до синтезування різноманітних концепцій і відпрацювання власного категорійного апарата» [23, с. 14].

Література:

1. Нелюбин Л. Л. Синтаксис языка американских боевых приказов: автореферат дис. ... кандидата филологических наук. М., 1968. 29 с.
2. Стрелковский Г. М. Теория и практика военного перевода: Немецкий язык. М.: Воениздат, 1979. 272 с.
3. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. К., 2002. 308 с.
4. Матюша П. А. Франкомовні та румуномовні назви військових структур в українському перекладі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2008. 260 с.
5. Білан М. Б. Лексико-семантичні трансформації у військовому перекладі (на матеріалі статутних документів сухопутних військ збройних сил Франції): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2010. 241 с.
6. Янчук С. Я. Особливості перекладу військової документації миротворчих місій ООН та НАТО: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2011. 277 с.
7. Дзісь Б. А. Лексико-стилістичні та граматичні особливості перекладу штабних документів бундесверу українською мовою: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2011. 275 с.
8. Юндіна О. В. Жанрово-стильова обумовленість лексичних трансформацій у перекладі текстів військової тематики: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. О., 2013. 20 с.
9. Гончарук Л. М. Жанрові аспекти перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2015. 211 с.
11. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика: О газетно-информационном и военно-публицистическом переводе. М.: Воениздат, 1973. 280 с.
12. Шевчук В. Н. Производные военные термины в английском языке: Аффикальное словопроизводство. М.: Воениздат, 1983. 231 с.
13. Гарбовский Н. К., Мишуров Э. Н. Военный перевод в современном мире (теоретико-методологические, лингвистические, военно-исторические и социально-политические аспекты). Вестник Московского университета. Серия 22: Теория перевода. 2010. № 2. С. 16–41.
14. Солодяк О. Ю. Автоматизація перекладу військово-політичних текстів. Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології, Б-ка ін-ту філології. К., 2004. Вип. 10. С. 564–569.
15. Солодяк О. Ю. Ознаки військово-політичного стилю та жанру. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Збірник наукових праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2006. Вип. 10. С. 332–339.
16. Солодяк О. Ю. Структурна характеристика сучасних англійських військово-політичних текстів. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Збірник наукових праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2006. Вип. 9. С. 282–286.
17. Янчук С. Я. Теорія військового перекладу в Україні: стан, проблеми, перспективи. Мовні і концептуальні картини світу. 2013. Вип. 43(4). С. 328–335.
18. Янчук С. Я. Неперервність традицій військового перекладу в Україні. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 50 (2). С. 544–551.
19. Нікіфорова О. М. Передумови становлення наукової школи військового перекладу в Україні. Лінгвістика XXI століття. 2015. С. 107–120.
20. Нікіфорова О. М. Класифікація текстів у військовому перекладі. Філологічні трактати. Науковий журнал. Суми: Сумський державний університет, 2016. Том 8, № 4. С. 33–41.
21. Нікіфорова О. М. Перекладознавчий аналіз лексичної структури текстів військово-політичної тематики. Науковий Вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 1 (37), 2017. С. 24–28.
22. Нікіфорова О. М. Лексико-семантичні особливості перекладу на англійську мову воєнної доктрини. PARADIGM OF KNOWLEDGE. 2017. Т. 2. № 22. С. 28–43.
23. Nikiforova O. Military-Political Translation in the Context of the Theory of Military Translation. European Journal of Humanities and Social Sciences. 2017. № 2. С. 28–31.
24. Чердніченко О. І. Парадигми і категорії сучасного перекладознавства. Переклад – Культура – Ідентичність. К., 2017. С. 13–22.
25. Чердніченко О. І. Реценція: Янчук С.Я. Особливості перекладу військової документації миротворчих місій ООН та НАТО: дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 277 с. Переклад – Культура – Ідентичність. К., 2017. С. 194–197.
26. Карабан В. Спеціальні теорії перекладу: скільки їх (потрібно)? Наукові записки. Випуск 104 (1). Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. С. 26–31.
27. Алексеева Л. М. Объект и предмет современного переводоведения. Вестник Пермского университета. Серия: Иностранные языки и литературы. 2008. № 5. С. 85–90.
28. Балабін В.В. Онтологічна сутність теорії військового перекладу. Тези доповідей XII Міжнародна науково-практична конференція «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє». К.: ВІКНУ, 2016. С. 102–105.
29. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. 5-е изд. М.: Флинта, Наука, 2008. 320 с.

30. Лекторский В. А. Объект // Новая философская энциклопедия: В 4 т. Т. 3. М.: Мысль, 2010. С. 136.
31. Словарь философских терминов / Научн. ред. проф. В. Г. Кузнецова. М.: ИНФРА-М, 2007. С. 385.
32. Програма I Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Силах України». К.: Логос, 2004. 12 с.
33. Балабін В. В. Зміст та структура лінгвістичного забезпечення військ. Тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» / за заг. ред. В. В. Балабіна. К.: ВІКНУ, 2011. С. 95–96.
34. Балабін В. В. Перекладацьке супроводження як основа лінгвістичного забезпечення військ. Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» / за заг. ред. В. В. Балабіна. К.: ВІКНУ, 2012. С. 122–123.
35. Алексеева Л. М. Перевод как рефлексия деятельности. Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. 2010. № 1. С. 45–51.
36. Садовский В. Н. Система // Новая философская энциклопедия: В 4 т. Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, зам. предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. М.: Мысль, 2010. Т. 3. С. 552.
37. Балабін В. В. Концептуальний апарат теорії військового перекладу. Тези доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» / за заг. ред. В. В. Балабіна. К., 2015. С. 95–96.
38. Старостин Б. А. Предмет // Новая философская энциклопедия: в 4 т. Т. 3. М.: Мысль, 2010. С. 329–330.

Балабин В. В. Объект и предмет теории военного перевода

Аннотация. Статья посвящена обоснованию понятий объект и предмет теории военного перевода (ТВП), которые считаются фундаментальными в системе понятийно-категориального аппарата этой специальной теории переводоведения. Объектом ТВП является сфера лингвистического обеспечения войск (ЛОВ), ядром которой служит переводческое сопровождение в вооруженных силах. Предметом ТВП является создание абстрактных вербальных, графических, математических и других моделей переводческого сопровождения в системе ЛОВ.

Ключевые слова: переводоведение, военный перевод (ВП), теория военного перевода (ТВП), объект ТВП, предмет ТВП, переводческое сопровождение в вооруженных силах (ПС), лингвистическое обеспечение войск (ЛОВ).

Balabin V. The object and subject of military translation theory

Summary. The author attempts to substantiate the concepts of object and subject of the military translation theory, which he considers fundamental for the conceptual construct of this special theory of translation studies. The linguistic support of forces, with translation and interpreting for the armed forces at its core, constitutes the object of the military translation theory. The subject of the military translation theory is the creation of abstract verbal, graphic, mathematical and other models that construe and explicate translation and interpreting process for the armed forces.

Key words: translation studies, military translation (MILT), theory of military translation, object of military translation, subject of military translation, translation and interpreting for armed forces, linguistic support of forces.

Валуєва Н. М.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу
Дніпровського державного технічного університетуОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ І ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена розгляду фразеологічних одиниць, що утворилися у мові в останні десятиліття. Їх аналіз дозволяє виявити ті процеси та явища, які є актуальними для сучасності і знаходять відбиття у фразеологічному фонді англійської мови. Крім того аналізуються основні способи передачі англомовних фразеологічних інновацій українською мовою.

Ключові слова: фразеологізм, неологізм, інновація, калькування, описовий переклад.

Фразеологізми є складовою частиною будь-якої мови та джерелом невинного поповнення її лексичного складу. Ідіоматичні одиниці являють собою найбільш мальовничу частину словникового складу, є відбиттям традицій певного народу, його звичаїв, світобачення, національного характеру. Відомо, що фразеологія є однією з «консервативних» підсистем мови, оскільки тісно пов'язана з особливостями життя певного соціуму і відбиває реальність, притаманні саме окремій спільноті, виступаючи своєрідним фактографічним джерелом інформації про носіїв мови. Проте, зараз, в епоху процесів глобалізації й інтеграції, частина фразеологізмів, що виникають в одній мові, доволі швидко проникають і в інші мови, становлячись їх невіддільною складовою. Найбільш показово у цьому відношенні є англійська мова.

Постановка проблеми. Англійська мова активно реагує на зміни, які відбуваються як в англомовному суспільстві, так і у світі, що у свою чергу знаходить відображення у мові. «Яскравими факторами, що засвідчують динамічний характер мови, є неологізація її лексичного складу» [1, с. 138]. Фразеологія англійської мови не є виключенням: в останні десятиліття було зафіксовано сотні фразеологічних інновацій, особливо у розмовному мовленні. Вивчення особливостей сучасних фразеологічних одиниць є одним з актуальних питань лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання виділення фразеологічних одиниць, їх типологія доволі ґрунтовно розроблені у наукових працях (роботи Н.М. Амосової, В.В. Виноградова, О.В. Куніна, О.С. Кубрякової, О.І. Смирницького, Р.П. Зорівчак, Р. Глезер, В.Н. Телія, Л.П. Сміт та інших). Попри те, що проблемам фразеології присвячено чимало робіт, існує багато суперечливих питань, інші ж потребують уточнення й подальшої розробки, зокрема, теорія формування значення фразеологізмів, нових методів лінгвокультурологічного аналізу. Має інтерес і питання адекватного перекладу сучасних фразеологізмів, а також ступінь образної різниці фразеологізмів мови оригіналу й мови перекладу, що свідчить про різницю у картині світу різних народів, що обумовлюють актуальність нашого дослідження.

Метою статті є дослідження особливостей фразеологічних інновацій останніх десятиліть в англійській мові, аналіз процесів у суспільстві, що обумовили їх появу, шляхи відтворення фразеологічних одиниць мовою перекладу.

Матеріалом дослідження є вибірка сучасних фразеологічних одиниць з електронного англомовного словника нової лексики Oxford English Dictionary, онлайн ресурсів wordspy.com та urbandictionary.com.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологізми є відбитком розуміння світу носіями мови й передають відношення людей до різних його проявів. Основним джерелом фразеологізмів є усне мовлення, проте багато фразеологізмів у складі мови з'явилося завдяки художній літературі. За своїм походженням фразеологічні одиниці (далі – ФО) можуть бути споконвічними й запозиченими. В умовах сьогодення зазначається утворення значної кількості нових англомовних фразеологізмів, що відображають реальність сучасного життя. Чи увійдуть вони до лексичного фонду мови стане відомо лише з часом, оскільки, як і неологізмам, для отримання статусу «офіційної» фразеологічної одиниці вони повинні широко вживатися й відтворюватися носіями мови у різних контекстах у своїй первинній формі. ФО є «семантично пов'язане сполучення слів, що виникає у мові як результат метафоризації його значення, та відтворюється у вигляді специфічної, усталеної та цілісної конструкції» [2, с. 30]. Для диференціації ФО багато дослідників дотримуються структурно-семантичної класифікації В.В. Виноградова поділяє ФО на фразеологічні зрощення, єдності й сполучення. Зазначимо, що термін «ідіома» у вітчизняній лінгвістиці, на відміну від англійської, характеризує ФО з максимальним ступенем зрощення. В англомовному науковому просторі усі фразеологізми називають ідіомами [3, с. 2].

У нашому дослідженні ми розділяємо точку зору Н.В. Соловйової стосовно визначення фразеологізму: «фразеологическая единица – это сочетание слов, которое восходит к двум или более семантически самостоятельным словам, каждое из которых имеет или имело собственное номинативное значение. Став фразеологическим, сочетание слов приобретает новое значение, полностью или частично не зависящее от бывших его компонентов, и это новое значение становится единицей номинации подобно значению отдельного слова» [4, с. 11-12].

Джерелом багатьох сучасних фразеологічних виразів є засоби масової інформації, інформаційні технології, суспільно-політична та соціально-економічна сфери, розмовна мова. Згідно з дослідженням Ю.А. Зацного та А.В. Янкова [5] у структурно-семантичному плані сучасні ФО представлені переважно номінативними словосполученнями зі значною перевагою субстантивних одиниць (*attention minute, bed head, cockroach problem, Coca-Colanization, game potato, Hollywood no tosho*) та номінативними дієслівними фразеологізмами (*boiling the frog, drink the Kool-Aid, nailing jelly to a tree, open the kimono, paint the tape, put wood behind the arrow* тощо).

Реальності сьогодення – ідеї політкоректності, евфемістичні процеси, розвиток інтернет-технологій, тероризм, расова

дискримінація, політичні й економічні зміни і т.і. – змінюють «мовну картину світу», обумовлюючи появу великої кількості неологізмів, фразеологічних неологізмів для позначення нових ідей, понять, явищ, предметів, які з часом можуть увійти до загальноновживаної лексики. Для нашого дослідження переважна кількість ФО була відібрана з електронного ресурсу wordspy.com, який фіксує появу нових лексичних одиниць, визначає їх приналежність до граматичної категорії, надає їх визначення, а також контексти, в яких вони були використані з посиланням на джерело (головним чином публіцистичні статті). Аналіз мовного матеріалу засвідчив, що для англomовного середовища пріоритетними сферами й галузями, які зазнають змін і сприяють появі нових слів та виразів, є:

- економіка (бізнес, фінанси, інвестиції тощо) (*couch-cushion change* – занадто мала, невітшна сума грошей; *to moon the giant* – нерозумно недооцінювати свого супротивника, бізнес-конкурента; *to paint the tape* – збільшення ціни акцій нечесними способами; *to put skin in the game* – робити значні інвестиції у компанію, підприємства, у роботі яких особливо зацікавлений; *to put wood behind the arrow* – здійснювати фінансову чи будь-яку іншу підтримку компанії, товару тощо);

- інформаційні й комп'ютерні технології (*attention minute* – хвилинка уваги (своєрідний вимір «уваги» користувачів, що дозволяє ІТ спеціалістам визначити, скільки часу користувач приділяє певній інформації; *pajamahadeen* (pajama + Muja-hadeen) – «борці удома», блогери, які знаходять і викладають у мережах помилки, зроблені ЗМІ);

- суспільно-політичне життя (прояви насильства, тероризму, приниження тощо) (*JeSuisCharlie* – вираз утворився після теракту у редакції Шарлі Хебдо (Charlie Hebdo) у 2015 році і є тематичним посиланням (хештегом) у соціальних мережах, що об'єднує повідомлення з виявами підтримки свободи слова, преси, свободи від терору, *so September 10* – вираз щодо ідей, поглядів, які були важливими до терористичних актів 11 вересня 2001 року, але втратили актуальність після; *meat in a seat* (зневажливо) – працівник, або клієнт, який розглядається лише як джерело доходу; *open the kimono* – оприлюднювати приватну інформацію).

Крім того, серед нових тематичних груп ФО виокремлюють евфемістичні фразеологізми (*bar-chef* (бармен), *beautiful vault* (гральні автомати), *cot potato* (нідліток, який багато часу проводить перед екраном ТВ), *customer of size* (пасажира авіалінії великих розмірів та ваги), *interview without coffee* (виклик підлеглого до начальника для дисциплінарного покарання) [5]), поява яких обумовлена суспільними процесами політкоректності й евфемізації та VIP-фразеологізмами (вирази політичних та державних діячів): *women of cover* (мусульманські жінки), *axis of evil* (країни, що підтримують тероризм), *terrorist underworld* (нідпільний світ терористичних організацій) (Д.У. Буш), *unknown unknowns* (невідомі невідомості) (Д. Рамсфельд) [5, с. 18]).

Серед зафіксованих ідіоматичних виразів ресурсів wordspy.com значну кількість складають багатоконпонентні композити: *birds-of-a-feather meeting* (n.) (зустрічі й конференції представників комп'ютерних технологій, на яких вони обмінюються досвідом), *electric-can-opener question* (n.) (визнання того, що старі технології краще за нові), *get-off-my-lawn* (adj.) (старомодні погляди), *torch-and-pitchfork* (adj.) (вираз щодо розлюченого натовпу, який вимагає помсти), *Ctrl-Alt-Delete* (n.) (ця комп'ютерна комбінація

часто зустрічається у розмовному мовленні для вираження бажання переосмислити що-небудь, почати з початку).

Багато прикладів ФО з компонентом-зоонімом *black elephant* (потенційний ризик, про який всім відомо, але який прилюдно не визнають або не обговорюють), *de-elephant* (обговорювати існуючу, проте не загальновизнану проблему). Дана ФО являє собою трансформований варіант виразу *the elephant in the room* – очевидна проблема, проте яка ігнорується, у розмовному варіанті може бути відтворена як «слона-то я і не помітив»), *dog that caught the car* (вираз описує стан людини, яка досягла мети/того, що бажала, але не знає, що робити далі), *dog watching TV* (виконувати певну роботу, не розуміючи її суті), *goat cheese curtain* (умовна межа між витонченими смаками/поглядами городян та простими селянами або менш рафінованими верствами суспільства), *walk the cat back* (намір зрозуміти щось, ретроспективно відновити хід подій), *wave a dead chicken* (намагатися вирішити проблему, роблячи кроки, які, на вашу думку, не принесуть користі, але тим не менш необхідні для задоволення інших, які вважають інакше), *boiling the frog* (вводити щось поступово, частинами, і у такий спосіб оминуть категоричної негативної реакції). Приклади такої політики (*wave a dead chicken*) можна спостерігати в економіці, наприклад, поступове збільшення цін, не одноразове здороження на значний відсоток, а частинами, протягом тривалого часу, що проходить непомітно для споживачів і не визиває хвилю невдоволення й протесту. Також подібні явища можна спостерігати у ЗМІ, коли, наприклад, рекламний проміжок поступово збільшується: спочатку один-два рекламних ролики переривають передачу, коли глядач звикає до цього, кількість роликів значно збільшується.

Наведені приклади яскраво засвідчують, що метафора залишається «ефективним інструментом фразеологічної об'єктивації нових денотативних ситуацій» [6, с. 139], образно віддзеркалюючи сучасні реалії суспільного й особистого життя людей.

Нерідко у зв'язку з новизною поняття, явища, предмету, що називають нові ФО, виникає потреба в їх трактовці для самих носіїв мови. Тому такі електронні ресурси, як Oxford English Dictionary, wordspy.com, urbandictionary.com [7; 8; 9] та інші не лише фіксують появу новотворів, але й пояснюють їх значення, надаючи приклади їх вживання у різних контекстах. Крім того, часто в основі ФО лежить лінгвокраїнознавчий аспект, певна подія, яка і обумовила появу того чи іншого виразу. Ці особливості потрібно враховувати і під час передачі сучасних фразеологізмів іншою мовою. ФО, які з'явилися внаслідок відомих у світі подій або явищ, процесів, станів, характерних для суспільно-політичного, економічного життя різних держав, народів можна передавати шляхом калькування у поєднанні (за потребою) з описовим перекладом. Проте у зв'язку з новизною самих понять, відбиття яких знаходить відображення у сучасних англomовних ФО, вони переважно передаються описовим способом.

Висновки. Фразеологічні системи мов не є повністю незмінними системами, політично-економічні, науково-технічні, культурні зміни у суспільстві неодмінно відображаються у мові, привносячи у мову велику кількість новотворів. Реалії сьогодення часто метафорично й метонімічно переосмислюються, збагачуючи мову образними виразами й зворотами. Сучасні фразеологічні інновації свідчать про актуальні явища сучасного життя – загроза свободи слова, расова дискримінація, тероризм, погіршення стану навколишнього середовища,

збільшення ролі інформаційних технологій, зокрема інтернету, соціальних мереж у повсякденному житті людей.

В останні десятиліття в англійській мові було створено сотні фразеологічних одиниць, про що свідчать дані словників неологізмів, онлайн-ресурсів, які фіксують новотвори, надаючи їх пояснення та контекст з посиланнями на джерела вживання. Їх відтворення іншою мовою вимагає від перекладача врахування етнокультурної специфіки ФО, сфери вжитку, наявності подібних явищ у мові перекладу. До найбільш розповсюджених способів передачі ФО мовою перекладу відносять калькування та описовий переклад.

Література:

1. Малярчук О.В. Особливості творення неологізмів-телескопізмів у сучасній англійській мові (на матеріалі лексикографічних джерел). Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2015. № 5. С. 137–140.
2. Кравцова І.І. Фразеологізми в сучасній англійській мові: визначення, підходи, класифікації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016. № 20. Том 2. С. 29–32.
3. Беликова И.Ф. Роль фразеологизмов в лексической системе языка. Гуманитарный вестник. 2013. Вып. 7. С. 1-6. URL: <http://hmbul.bmstu.ru/catalog/pedagog/engped/90.html>
4. Соловьева Н.В. Лексические и фразеологические неологизмы, вступающие в отношения противоположности: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». М., 2007. 20 с.
5. Зацний Ю.А., Янков А.В. Нова розмовна лексика і фразеологія: Англо-український словник. Вінниця: Нова Книга, 2010. 224 с.
6. Ильяхина И.А. Метафора и фразеологические единицы. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2010. № 1 (5): в 2-х ч. Ч. 1. С. 139–142.
7. Oxford English Dictionary. URL: <http://public.oed.com/the-oed-today/recent-updates-to-the-oed/>
8. <https://www.wordspy.com/>
9. <https://www.urbandictionary.com/>

Валуева Н. Н. Особенности функционирования и перевода современных фразеологических единиц в английском языке

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению фразеологических единиц, которые появились в языке в последние десятилетия. Их анализ позволяет выявить те процессы и явления, которые являются актуальными для современности и находят отражение во фразеологическом фонде английского языка. Также анализируются основные способы передачи английских фразеологических инноваций на украинский язык.

Ключевые слова: фразеологизм, неологизм, инновация, калькирование, описательный перевод.

Valuyeva N. Functioning peculiarities and translation of modern English phraseological units

Summary. The article is devoted to the study of phraseological units that have recently appeared in English. Their analysis allows us to identify those processes and phenomena that are relevant to the present and are reflected in the phraseological foundation of the English language. Also, the main ways of transferring English phraseological innovations into the Ukrainian language are analyzed.

Key words: phraseology, neologism, innovations, calquing, descriptive translation.

Висоцька Г. В.,

доцент кафедри перекладу

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ПРИЧИНИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ ВИКОРИСТАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. У статті аналізуються причини використання граматичних перекладацьких трансформацій в англо-українському перекладі. Наголошується, що структурні, нормативні та узуальні розбіжності між мовою оригіналу та мовою перекладу виступають основними передумовами використання граматичних трансформацій.

Ключові слова: переклад, перекладацькі трансформації, передумови перекладацьких трансформацій, еквівалентність перекладу, граматичні категорії.

Постановка проблеми. Проблема перекладацьких трансформацій як проблема теорії та практики перекладу традиційно викликає великий інтерес із боку як вітчизняних, так і зарубіжних вчених [3; 6; 8; 12; 13; 14; 17; 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на наявність великої кількості робіт, присвячених проблемі перекладацьких трансформацій, серед вчених немає одностайності у визначенні поняття перекладацької трансформації. Більшість дефініцій неповно розкривають суть перекладацького явища, що досліджується. Інколи (див. [12; 16]) термін «перекладацька трансформація» вживається взагалі без чіткого визначення.

Розходження у поглядах та визначеннях терміну зумовлюють необхідність уточнення як самого поняття перекладацьких трансформацій, так і особливостей їх використання у перекладі.

Дане дослідження присвячене аналізу передумов використання граматичних трансформацій у англо-українському перекладі. Актуальність роботи зумовлена, з одного боку, нечіткою визначеністю досліджуваного явища, з іншого – значними розбіжностями у структурі англійської та української мов.

Мета цієї статті – аналіз причин, що зумовлюють необхідність використання граматичних трансформацій в англо-українському перекладі.

Виклад основного матеріалу. «Перекладацька діяльність має посередницький характер, оскільки її мета полягає в тому, щоб зробити доступним для читачів перекладу повідомлення, зроблене автором оригіналу іншою мовою» [6, с. 40]. Головна мета цієї діяльності – досягнення еквівалентності. Еквівалентний переклад – це такий переклад, який здійснюється на рівні, необхідному і достатньому для передачі незмінного плану змісту з дотриманням відповідного плану вираження, тобто норм мови перекладу [13, с. 120]. Іншими словами, переклад забезпечує можливість міжмовної комунікації. Для створення повноцінного перекладу перекладач повинен брати до уваги не тільки характеристики мов оригіналу та перекладу, але й аспекти міжмовної комунікації, що впливають на хід і результат перекладацького процесу, у т. ч. особистісні характеристики автора повідомлення й адресатів інформації, їх знання, досвід, національно-культурну реальність, що відбивається в повідомленні. Основним способом створення такого перекладу виступають переклада-

цькі трансформації, що є невід'ємною частиною перекладацької діяльності. Трансформації полягають у зміні формальних або семантичних компонентів вихідного тексту зі збереженням інформації, призначеної для передачі [12, с. 25].

Більшість дослідників говорять про необхідність розділяти перекладацькі трансформації на лексичні, граматичні, стилістичні [3; 8; 9; 6; 13]. Автори зауважують, що між різними типами трансформацій немає глухої стіни, одні й ті ж трансформації іноді можна віднести до різних типів [10, с. 58], трансформації можуть поєднуватися одна з одною, набуваючи характеру складних комплексних перетворень.

Мотиви і причини використання перекладацьких трансформацій визначаються тим фактом, що точність перекладу визначається не формальною відповідністю між одиницями двох мов, а їх функціональною тотожністю [16, с. 88].

Таким чином, трансформації використовуються перекладачем, щоб текст перекладу був функціонально тотожним тексту оригіналу. У більш розгорнутому вигляді цю позицію висвітлює Л.К. Латишев. Автор впроваджує термін «комунікативна компетенція», під яким розуміється комплекс передумов, якими людина повинна володіти, щоб адекватно сприйняти та інтерпретувати текст [8, с. 29].

Л.К. Латишев ділить комунікативну компетенцію на складові частини, кожна з яких відіграє свою роль у процесі сприйняття й інтерпретації тексту. Відсутність в одержувача тексту необхідної попередньої інформації призводить до ситуації, коли «слова зрозумілі», але не зрозуміла суть сказаного.

Щодо невідповідності тексту звичним мовним стандартам, Л.К. Латишев вважає, що, «якщо незвичність способу вираження – результат невміння, недостатньої комунікативної компетенції, то вона стає фактором, що перешкоджає успішній комунікації. «Незвичайність» мови ускладнює її сприйняття, відволікає увагу від змісту» [8, с. 30].

Таким чином, вплив, який чиниться текстом на адресата, визначається співвідношенням властивостей тексту з комунікативною компетенцією адресата. Щоб вплив на адресата тексту перекладу відповідав тексту оригіналу, необхідно, щоб співвідношення мовних характеристик тексту перекладу з комунікативною компетенцією перекладача було б аналогічним співвідношенню мовних характеристик тексту оригіналу з комунікативною компетенцією автора [8, с. 30].

Отже, причинами перекладацьких трансформацій є суттєві розбіжності комунікативних компетенцій носія вихідної мови і носія мови перекладу та необхідність «згладити» їх заради досягнення рівноцінності регулятивного впливу вихідного тексту і тексту перекладу.

Л.К. Латишев називає 3 основні причини перекладацьких трансформацій:

- розбіжності в системах мови оригіналу і мови перекладу, у т. ч. відсутність певної категорії у мові перекладу, різне членування у рамках однієї і тієї категорії, розбіжності категорій за обсягом значень;

- розбіжності норм мови оригіналу і мови перекладу;
- розбіжності узусу, що діє в середовищі мови оригіналу і мови перекладу [8, с. 189].

Вищезазначені розбіжності створюють труднощі для перекладу, їх подолання служать перекладацькі трансформації як спосіб досягнення еквівалентності у перекладі. Кожна мова, як відомо, є системою систем нижчого порядку (підсистем) та включає в себе фонетичну, морфологічну, лексичну, словотворчу, синтаксичну підсистеми. У разі зіставлення мови оригіналу і мови перекладу відмінності мають місце як між системами окремих мов, так і між підсистемами, що їх складають.

Беручи до уваги мету нашого дослідження, розглянемо морфологічні розбіжності англійської та української мов, що зумовлюють необхідність використання граматичних трансформацій в англо-українському перекладі. Під граматичною перекладацькою трансформацією розуміємо зміну граматичних характеристик слова, словосполучення або речення в перекладі. Оскільки граматику тісно пов'язана з лексикою, значна кількість перекладацьких трансформацій має змішаний характер. До граматичних трансформацій відносимо різного роду перестановки, заміни, додавання, опущення.

Відмінності в системах англійської та української мов зумовлені, перш за все, тим фактом, що, на відміну від української, англійська мова належить до аналітичного типу мов. Якщо в українській мові синтаксичні та морфологічні аспекти рівноцінні, то в англійській – відносини між словами виражаються за рахунок порядку слів, сполучників або прислівників, тобто синтаксичними засобами. Такий пріоритет синтаксису часто створює труднощі для перекладу, подолати які можливо, використовуючи граматичні трансформації.

Незважаючи на те, що в англійській та українській мовах склад частин мови має багато спільного, ретельний морфологічний аналіз свідчить про ряд розходжень. Ці розходження, насамперед, полягають у розбіжностях як у складі граматичних категорій, так і в засобах їх вираження.

Так, якщо в англійській мові іменник характеризується наявністю двох граматичних категорій: числа та детермінованості (означеності – неозначеності), що визначається артиклем у препозиції, то в українській мові іменник характеризується наявністю трьох граматичних категорій: відмінка, числа та граматичного роду, яка представлена трьома родами, що мають відповідне морфологічне вираження.

Прикметник в англійській мові, на відміну від українського, не має узгодження з іменником у роді, числі, відмінку і категорією ступеня якості. Водночас в англійській мові, як і в українській, є морфологічно виражена категорія ступеня якості.

У системі англійського дієслова представлені такими граматичними категоріями: часу, способу дії, стану, виду, тимчасової віднесеності, особи, що виражена тільки в теперішньому часі морфемою *-(e)s* у першій особі однини і нульовими морфемами в інших особах, числа [1, с. 112].

В українській мові дієслово характеризується наявністю таких граматичних категорій: виду, часу, стану, способу, особи, вираженої особовими закінченнями в усіх особах однини та множини та в усіх часових формах; числа, граматичного роду у формі однини минулого часу.

Причиною перекладацьких перетворень можуть бути і внутрішньомовні фактори, такі як сполучуваність і комунікативна структура висловлювання.

Категорія відмінка. Питання про категорії відмінка в англійській мові має дискусійний характер. Загальноприйнятим вважається твердження, згідно з яким у складі іменників є клас слів, що змінюються за двома відмінками – називним і присвійним, оформленим морфемою *'s*.

У системі особових займенників категорія відмінка представлена в англійській мові двома відмінками – називним і об'єктним із основними семами предметності, числа і спрямованості.

В українській мові категорія відмінка представлена шістьма відмінками. Значення кожного окремого відмінка як особливої граматичної категорії має комплексний характер і складається з ряду дрібніших значень, т. зв. сем. В українській мові категорія відмінка характеризується наявністю таких сем: предметності, роду, числа.

Як в англійській, так і в українській мові існує граматична категорія числа, що представлена семами одиничності і множинності. Категорія множини в обох мовах представлена семою множинності. Але, якщо в англійській мові сема множинності представлена морфемами числа *-s [-s]* і *[z]*, *-es [-iz]* і в дуже обмеженому числі іменників чергуванням голосних, наприклад: *foot – feet*, *tooth – teeth* і т. д., то в українській – сема множинності виражена морфемами *-и*, *-і* (для чоловічого і жіночого роду) і *-я* (для іменників чоловічого і середнього роду).

В обох мовах існує досить значна група іменників, у яких категорія числа представлена тільки семою множинності, що виражається у відповідних морфемах числа і в формах узгодження прикметників, дієслів і займенників. Перелік таких іменників не повністю збігається в обох мовах. Це часто створює труднощі у перекладі.

Категорія граматичного роду в англійській мові позбавлена морфологічних засобів вираження [1, с. 121], в українській же вона дуже поширена. Кожен іменник української мови у складі своїх сем, що визначають його граматичну сутність, обов'язково має сему роду – чоловічого, жіночого або середнього. Розбіжності в граматичному роді ведуть до необхідності перекладацьких трансформацій.

Категорія означеності – неозначеності в англійській мові має граматикизований характер: це означений артикль *the* і неозначений артикль *a* або *an* [1, с. 123]. На противагу англійській, в українській мові категорія означеності – неозначеності не має морфологічного вираження і виражається лексично. Для вираження означеності використовуються: частка *-той*, вказівні займенники *цей, ця, це, ці* або *той, та, ті, то*. Для вираження невизначеності використовуються займенники *якийсь, якась, якісь, якесь*; числівник *один*. У перекладі англійською мовою вони замінюються неозначеним артиклем *a* або *an*. Потрібно мати на увазі, що заміни такого роду не є регулярними і залежать від контексту.

Основним засобом вираження категорії ступені якості є прикметники. За своїми типологічними ознаками прикметники в англійській та українській мовах значно відрізняються.

Якщо прикметники англійської мови мають лише один лексично представлений розряд – якісні прикметники: *white, large, strong*, прикметники відносні представлені дуже обмеженим числом лексичних одиниць, більшість із яких належить до тої чи іншої галузі науки: *chemical, biological*,

то в українській – виділяють три розряди: прикметники якісні, відносні та присвійні. Відсутність повноцінного розряду відносних та присвійних прикметників в англійській мові заповнюється атрибутивними словосполученнями.

Як в англійській, так і в українській мовах існує два способи утворення ступенів порівняння: синтетичний та аналітичний. Але не завжди англійські прикметники, утворені синтетичним шляхом, матимуть в українській мові еквівалент, утворений тим же способом. Таким чином, виникає необхідність перекладацьких трансформацій.

Граматичні категорії виду та часу в мовах, що досліджуються, мають різний морфологічний склад. Якщо в українській мові виділяються два види: недоконаний і доконаний, то в сучасній англійській мові замість категорії виду існує складна система часових форм дієслів. На відміну від української мови, де дієслова доконаного і недоконаного виду утворюють співвіднесені пари лексичних одиниць, кожна з яких має свої морфологічні ознаки і характеристики, в англійській мові дієслова загального і тривалого виду таких пар не утворюють. Кожне дієслово в англійській мові, за незначними винятками, здатне набувати форми як загального, так і тривалого виду.

Щодо категорії часу, то в англійській мові вона представлена великою кількістю часових форм, тоді як в українській – лише трьома формами часу в дієсловах недоконаного виду і двома формами в дієсловах доконаного виду. Таким чином, у перекладі перекладач вдається до різного роду граматичних трансформацій.

Категорія стану в англійській мові представлена дійсним і пасивним, тоді як і в українській мові існує три стани: дійсний, зворотний і пасивний. Зіставлення випадків вживання форм пасивного стану в обох мовах показує, що їх функціонування різне. Якщо в англійській мові форми пасиву широко використовуються в реченнях, де особа або предмет у функції підмета відчуває на собі чийсь вплив, то в українській у цих випадках використовується дійсний стан.

Крім розбіжностей у системі граматичних категорій та їх морфологічному вираженні, мають місце випадки, коли реченню з присудком у формі пасивного стану в англійській мові відповідає українське з присудком у формі дійсного стану. Очевидно, що у перекладі таких речень слід застосовувати граматичні трансформації, щоб уникнути буквалізму у тексті перекладу.

Іншою важливою причиною граматичних трансформацій є синтаксичні розбіжності в українській і англійській мовах. Тільки незначна частина англійських та українських висловлювань має ідентичну синтаксичну структуру та порядок компонентів. Більшість речень у перекладі вимагає застосування граматичних трансформацій, яке має спрямовуватися на адекватну передачу смислу оригіналу й урахувати норми мови перекладу [5, с. 22].

Так, в англійській мові, на відміну від української, підмет, для якого характерна позиція на початку речення, часто виявляється компонентом із мінімальним комунікативним навантаженням, яке зростає в кінці речення. Семантичне наростання комунікативного навантаження, таким чином, збігається з синтаксичним членуванням на граматичний суб'єкт і предикат (суб'єкт – тема, предикат – рема). Саме цей фактор є причиною синтаксичних перебудов у перекладі з української мови на англійську і навпаки.

Висновки. Таким чином, причинами використання граматичних трансформацій виступають розбіжності в грама-

тичній будові англійської та української мов, що зумовлені тим фактом, що ці мови належать до різних структурних типів: англійська – до аналітичного, а українська – до синтетичного. Розбіжності можуть проявлятися як у переліку граматичних категорій, що існують у мові оригіналу і мові перекладу, так і у функціональних характеристиках наявних у мовах категорій. Незважаючи на різноманіття причин, що зумовлюють необхідність використання граматичних трансформацій в англо-українському перекладі, основною передумовою залишається функція перекладу – досягнутти адекватності перекладу, тобто вміння, пов'язане з грамотним визначенням перекладацької проблеми і знаходженням правильної стратегії її вирішення.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі особливостей використання трансформацій у перекладі англійських текстів різних жанрів.

Література:

1. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. М.: Физматлит, 2005. 232 с.
2. Архипов А.Ф. Самоучитель перевода с немецкого языка на русский. М.: Высшая школа, 1991. 255 с.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М.: Международные отношения, 1975. 327 с.
4. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский: учеб. пособ. М.: УРАО, 2002. 208 с.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця: Нова книга, 2001. 303 с.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. М.: Изд-во «ЭТС», 2000. 424 с.
7. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов: навч. посіб. Вінниця: Нова книга, 2003. 464 с.
8. Латышев Л.К. Проблема эквивалентности перевода: дисс. ... док. филол. наук. М., 1983. 410 с.
9. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Проблемы перевода. М.: Международные отношения, 1976. 208 с.
10. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. М.: Высшая Школа, 1985. 199 с.
11. Максимов С.С. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: навч. посіб. К.: Ленвіт, 2006. 157 с.
12. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. М.: Московский лицей, 1996. 290 с.
13. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М.: Международные отношения, 1974. 216 с.
14. Семёнов А.Л. Основные положения общей теории перевода. М.: Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2005. 99 с.
15. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1959. 440 с.
16. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода. М.: Воениздат, 1979. 272 с.
17. Федоров А.В. Введение в теорию перевода. М.: Изд-во литературы на иностр. языках, 1953. 336 с.
18. Швейцер А.Д. Теория перевода: статые, проблемы, аспекты. М.: Наука, 1988. 215 с.

Лексикографічні джерела:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1736 с. URL: <http://www.slovnyk.net/>
2. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/>

Высоцкая А. В. Причины использования грамматических трансформаций в англо-украинском переводе

Аннотация. В статье рассматриваются причины использования грамматических переводческих трансформаций в англо-украинском переводе. В статье подчеркивается, что структурные, нормативные и узувальные расхождения между языком оригинала и языком перевода выступают основными предпосылками использования грамматических трансформаций.

Ключевые слова: перевод, грамматические трансформации, предпосылки грамматических трансформаций, эквивалентность перевода, грамматические категории.

Vysotska G. The causes of grammar translation shifts while translating from the English into the Ukrainian language

Summary. The article analyses the causes of the appearance of grammar translation shifts while translating from the English into the Ukrainian language. The article emphasizes that structural, normative and usual differences between source language and target language are the main reasons of grammar translation shifts.

Key words: translation, grammar translation shift, causes of grammar translation shifts, translation adequacy, grammatical category.

Воловик А. А.,

аспірант II року навчання кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІКИ ЧАРІВНОЇ КАЗКИ У ПЕРЕКЛАДІ: ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей відтворення символіки чарівної казки на рівні характерологічного контексту. За підсумками проведеного аналізу встановлено, що, попри загальну тенденцію адекватного повного та часткового відтворення усіх полів значення символів вихідного тексту в цільовому тексті, існує низка символів, переклад яких за допомогою словникових відповідників вважається недостовірним. У статті розглянуті приклади неадекватного відтворення символів чарівної казки, а також запропоновані власні відповідники до проаналізованих одиниць.

Ключові слова: переклад, чарівна казка, символ, характерологічний контекст, адекватність.

Постановка проблеми. Символічна інтерпретація текстів чарівної казки потребує від інтерпретатора, зокрема перекладача, не лише поверхневого прочитання тексту для визначення його загального символічного наповнення, але й глибокого проникнення в контекст та всі його рівні для розкриття справжньої картини світу вихідного тексту (далі – ВТ), яка, на думку дослідниці І.М. Шама, «може повністю відрізнятись від відкрито вираженої автором або ж такої, що прийнята в наукових дослідженнях» [1, с. 1]. Саме тому важливим вважається дослідження символічного наповнення чарівної казки на різних рівнях контексту, зокрема характерологічному, для виокремлення суттєвих рис символів, які необхідно транспонувати у мову перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття «символ» у перекладі приділяла увагу порівняно незначна кількість дослідників, зокрема Е.Д. Андрєєва, Н.О. Верхотурова, В.М. Кикоть, В.В. Соколова та ін. З-поміж дослідників, які займалися виокремленням особливостей передачі символічного значення лексичних одиниць на різних рівнях тексту, слід відзначити М.О. Новикова, К.О. Панасенко, І.М. Шаму.

Актуальність статті визначається необхідністю дослідження символів чарівної казки на окремих контекстуальних рівнях тексту. Характерологічний контекст слід вважати одним із найважливіших, оскільки він на рівні з іншими текстовими контекстами (сюжетний, композиційний) формує символічний «каркас» усього тексту. Тому дослідження символіки на характерологічному рівні має суттєве значення для адекватного відображення персонажної символічної картини окремої чарівної казки у перекладі.

Мета та завдання статті полягають у висвітленні особливостей відтворення символіки характерологічного контексту, а також у визначенні подібностей і відмінностей у передачі полів значення окремого символу ВТ у тексті перекладу (далі – ПТ).

Матеріалом дослідження слугували англійські та українські чарівні казки та їх переклади. Вибір матеріалу продиктовано його перенасиченістю лексичними одиницями, що несуть у собі символічне значення. З-поміж методів, які використовувалися під час написання статті, слід виокремити дефінітивний та тезаурусний методи для визначення суті окремого символу, багатонаціональної детермінованості його семантики, а також нетотожність його значення у різних культурах, що реалізується на рівні характерологічного контексту.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи характерологічний контекст чарівних казок, слід зазначити, що найчастіше найменування персонажів наділені символічним значенням, відтворення яких є значущим для досягнення адекватності перекладу символіки казки в цілому. Ґрунтуючись на результатах кількісного аналізу, можна стверджувати, що найчастіше символізм, яким наділені найменування персонажів ВТ та ПТ чарівних казок, збігається. Деякі з цих образів мають однакове символічне значення в англомовній та українськомовній лінгвокультурах. Вибір адекватного символічного відповідника з максимально можливим співвіднесенням полів значення символу в двох лінгвокультурах свідчить про високий професійний рівень перекладачів. Однак, використовуючи дефінітивний та тезаурусний методи, можна виявити, що іноді перекладачі підбирають неадекватний за своїм символічним змістом еквівалент або ж такий відповідник, що не повною мірою відтворює символізм назви персонажа ВТ.

Аналізуючи українську народну казку «Як дядько чорта дурив і діжку грошей від нього здобув» [2, с. 3–9], можна стверджувати, що більшість найменувань персонажів, які мають символічний контекст в обох лінгвокультурах, відтворені адекватно [3, с. 366–371]. Проте переклад лексичної одиниці *засць*, що наділена символічним значенням в англомовній та українськомовній лінгвокультурах, свідчить, що в ПТ вона відтворена недостовірно за допомогою словникового відповідника *rabbit*. З огляду контексту відповідник підібраний неадекватно. По-перше, це стосується особливостей умов існування зайців та кроликів у природі. Перші характеризуються тим, що є швидшими за кроликів, живуть невеликими групами в лісах, полях, степах, на землі [4]. По-друге, зайці відрізняються своєю лякливістю, тому у слов'ян вони, насамперед, асоціюються з боягузством, метушливістю, швидкістю, а також нечистою силою, тощо [5, с. 271]. Саме тому у чарівних казках *засць* постає як ляклива тварина, що живе у лісі та швидко бігає.

В англійській лінгвокультурі зайці та кролики асоціюються з неталаном, хоча окремі їх частини тіла, зокрема хвіст чи лапка, символізують гарну вдачу [6, с. 289]. Таким чином, еквівалент персонажу *засць* у цільовому тексті підібраний неадекватно як у контекстуальному, так і в символічному значеннях. Перекладач міг використати словниковий відповідник *hare* і у такий спосіб домогтися достовірного контексту. З-поміж символічних еквівалентів частковим відповідником виступає *mouse*, оскільки остання асоціюється у англійців з нечистою

силою [6, с. 236–237], як і *заєць* в українській лінгвокультурі. Крім того, перша відрізняється своєю швидкістю та може жити в лісовій місцевості [7].

Ще одним прикладом із неадекватним відтворенням символічного значення, властивого лексичній одиниці на позначення персонажа в ВТ (на прикладі казки «Про сімох братів-гайворонів та їхню сестру» [8, с. 425–433]), нами вважається лексема *коза*. У контексті казки сім братів убивають у лісі дику козу, яка виявляється дочкою Баби-Яги. У цільовому тексті перекладач використовує відповідник *wild goat* [3, с. 129–137]. У традиційній культурі українського народу, пов'язаної із християнством, *коза* символізує багатство, урожай, воскресіння сил природи поряд із малозначущістю, недовірою, однак у фольклорній традиції *коза* (*цан*) асоціюється з нечистою силою, найчастіше з чортом. Тому в контексті казки *дика коза* належить до світу зла. У кельтській традиції, перейнятій сучасною англійською лінгвокультурою, *goat* постає священною твариною, яка приносила у жертву богам, а також символізувала чоловічу силу, проте про її зв'язок з нечистою силою не йшлося [9, с. 218]. Таким чином, символічне значення лексичної одиниці ВТ не збігається з символічним значенням одиниці ПТ. Частковим символічним еквівалентом лексеми *коза* в англійській казці може стати лексема *rooka*, яке походить із ірландського фольклору та означає *напівкоза* (*козел*). Словникова дефініція цього слова містить значення «злий дух, що виступає провісником смерті та несе погану вдачу». Крім того, ця тварина здатна поставати в людській подобі [9, с. 384]. Такий еквівалент буде ближчим за своїм символічним значенням представникам англійської лінгвокультури, ніж запропонований перекладачем у межах проаналізованої казки.

Ще одним символом характерологічного контексту англійського ВТ, який неадекватно відтворений перекладачем у ПТ, слід вважати лексичну одиницю *frog*. В англійській казці «The Well of the World's End» [10], слідує стародавній кельтській традиції, лексема *frog* несе позитивні конотації, асоціюється з силою цілющих вод та вважається Володаркою Землі [5, с. 257], а, отже, виступає священною твариною. Однак у старослов'янській традиції символ *жаба* має негативне значення та асоціюється з хвалюватістю, завищеною самооцінкою, Божим покаранням, тощо [5, с. 257]. Перекладач використовує словниковий еквівалент *жаба* [11, с. 53–57], намагаючись зберегти як контекстуальне, так і символічне значення ВТ, однак його рішення слід вважати неадекватним. Одним із еквівалентів, який би міг передати частину полів значення символу ВТ, є лексична одиниця *рак*. Так, в українській фольклорній традиції у деяких казках ця водяна тварина асоціюється з потойбічним світом, наділена войовничими та чаклунськими здібностями [12, с. 276–277]. Крім того, важливою граматичною особливістю слова *frog* є його належність до чоловічого чи середнього роду в англійській мові. Про це може свідчити сюжетний контекст казки, оскільки в її кінці *frog* перетворюється на принца, а тому тут йдеться про істоту чоловічого роду. У цьому разі лексема *рак* також покриває одне з полів значення символу ВТ, адже в українській весільній обрядовості *рак* виступає «носієм чоловічого начала, набуває значення залицяльника, жениха» [12, с. 278], а у чарівних казках він одружується з дівчиною. Таким чином, українській відповідник *рак* можна вважати ближчим за своїм символічним значенням до лексеми *frog*, ніж підібраний перекладачем еквівалент.

Висновки. Отже, проаналізувавши деякі з прикладів неадекватного відтворення найменувань персонажів, наділених символічним значенням, можна зробити висновок, що більшість лексичних одиниць текстів-оригіналів чарівних казок, які представляють характерологічний контекст, збігаються з лексемами цільових текстів. Натомість існує низка символів, відтворення яких за допомогою словникових відповідників вважається недостовірним через повну чи часткову невідповідність символічного значення оригіналу та перекладу. Окрім того, неадекватне відтворення одного чи декількох символів, зокрема в межах характерологічного контексту, може призвести до «жанрового зсуву» (термін В.В. Демецької) [13], за якого «пряме транспонування» символів із однієї лінгвокультури в іншу може призвести до «хибної атрибуції» вихідного жанру цільовою аудиторією. Для уникнення таких невідповідностей перекладач повинен проводити більш ґрунтовний аналіз лексикографічних джерел із тлумачення символіки лінгвокультур, із якими він працює.

Окреслюючи перспективи подальшого дослідження специфіки перекладу символів у межах окремих контекстів, слід зазначити, що у світлі теорії та практики перекладу увагу необхідно приділити розробці комплексного підходу до відтворення різних полів значення символу в межах гіпотекстового, текстового та гіпертекстового контекстів у цілому та їх різновидів зокрема. Окремого висвітлення потребує аналіз різних казкових жанрів, зокрема літературної казки, в якій також можливі невідповідності значень символів ВТ у разі їх перекладу засобами цільової мови.

Література:

1. Шама И.Н. Характерологический контекст и развязка художественного текста: символическая взаимосвязь. Вісник Запорізького державного університету. Серія «Філологічні науки». Запоріжжя, 1999. Вип. 1. С. 1–3.
2. Як мужик чорта дурив: українські народні антирелігійні казки / ред. О.С. Яремійчук. К.: Веселка, 1984. 56 с.
3. Ukrainian Folk Tales / transl. I. Zheleznova. K.: Dnipro Publishers, 1985. 391 p.
4. Langley L. What's the Difference Between Rabbits and Hares? National Geographic. 2014. URL: <https://news.nationalgeographic.com/news/2014/12/141219-rabbits-hares-animals-science-mating-courtship/>.
5. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М., 2015. 912 с.
6. Simpson J., Roud S. A Dictionary of English Folklore. Oxford University Press, 2000. 424 p.
7. Wood mouse. BBC: Nature Wildlife. URL: http://www.bbc.co.uk/nature/life/Wood_mouse.
8. Українські народні казки / ред. С.В. Хрустальова. К.: Ірпін'я, 1996. 656 с.
9. Monaghan P. The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore. NY: Facts on File, Inc., 2003. 529 p.
10. Jacobs J. English Fairy Tales. Pennsylvania: A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2005. URL: http://mce.ucoz.ru/_ld/0/94_English-Fairy-T.pdf.
11. Англійські народні казки / упор., вступ. слово та переказ з англ. О.І. Тереха. К.: Веселка, 1980. 151 с.
12. 100 найвідоміших образів української міфології / за заг. ред. В. Завадської, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. К.: Орфей, 2002. 448 с.
13. Демецька В.В. Теорія адаптації в перекладі: автореф. дис. ... док. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2008. 36 с.

Воловик А. А. Передача символики волшебной сказки в переводе: характерологический контекст

Аннотация. В данной статье рассмотрены особенности перевода символики волшебной сказки на уровне характерологического контекста. Основываясь на результатах проведенного исследования, следует заключить, что, несмотря на общую тенденцию адекватной полной или частичной передачи всех полей значения символов исходного текста в тексте перевода, существует ряд символов, перевод которых с помощью словарных соответствий считается неадекватным. В статье проанализированы примеры неадекватной передачи символов волшебной сказки, а также предложены собственные эквиваленты таким символам.

Ключевые слова: перевод, волшебная сказка, символ, характерологический контекст, адекватность.

Volovyk A. Ways of rendering of fairy tales' symbols: characterological context

Summary. The article focuses on the analysis of peculiarities of translation of the fairy tales' symbols within characterological context. According to the results of the conducted research, it is possible to conclude that despite the general tendency of faithful full or partial rendering of various fields of meaning of a symbol in the target text, there is the number of symbols that is translated unfaithfully with the help of dictionary equivalents. The author of the article performs the analysis of the abovementioned symbols and offers possible variants of their translation.

Key words: translation, fairy tale, symbol, characterological context, adequacy.

*Вороніна К. В.,**доцент кафедри теорії та практики перекладу англійської мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна**Валійова Т. Б.,**старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету радіоелектроніки*

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОРСЬКОЇ КАЗКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Ю. ЯРМИША)

Анотація. У статті досліджені особливості перекладу українських авторських казок англійською мовою. Наведені визначення авторської казки та її провідні характеристики. Визначені різновиди безеквівалентної лексики, наявні у казках, та встановлені способи відтворення цієї лексики засобами цільової мови. Зроблено висновок, що під час відтворення безеквівалентної лексики англійською мовою провідною стратегією обрано одомашнення, що реалізується за допомогою застосування різноманітних перекладацьких трансформацій.

Ключові слова: авторська казка, безеквівалентна лексика, літературна казка, перекладацька трансформація, перекладацький відповідник, стратегія одомашнення, стратегія очуження.

Постановка проблеми. Переклад художньої літератури не перестає привертати увагу широкого кола фахівців. Так, для дослідників у галузі перекладознавства – це одна з можливостей торкнутися важливих аспектів, пов'язаних із особливостями здійснення перекладацької діяльності, які набувають особливої ваги з поступовим зсувом дослідницьких пріоритетів на перекладача як суб'єкта реалізації перекладацької діяльності. Фокус уваги перекладачів-практиків дещо відрізняється – вони звертають увагу на практичний аспект діяльності: особливості відтворення перекладацьких відповідників, пошук засобів художньої виразності в цільовій мові, відтворення прагматичного потенціалу твору тощо. Переклад художньої літератури – це своєрідне випробування для практиків, адже потребує не тільки високого рівня володіння мовою оригіналу та мовою перекладу, але й залучення чималого обсягу фонових знань та пошуку творчих нестандартних підходів.

Казки взагалі та авторські зокрема мають свої жанрово-стилістичні особливості, які безпосередньо впливають на переклад. На поточний момент зростає увага з боку світової спільноти до української культури взагалі та літературної спадщини зокрема. Отже, особливості перекладу українських казок потребують більш ретельного висвітлення та глибшого вивчення, що зумовлює необхідність здійснення комплексного дослідження зі вказаної теми та зумовлює його актуальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До характеристики літературної казки, розкриття притаманних їй рис неодноразово зверталися Л.Ю. Брауде, Ю.Ф. Ярмиш, Л.В. Овчиннікова, М.Н. Липовецький, І.П. Лупанова, Г.П. Сабат, Н. Горбач, Т. Здіховська. Щодо особливостей перекладу української казки англійською, то цей аспект ще не отримав достатньої дослідницької уваги. Так, на деякі перекладацькі аспекти звертали увагу Г. Максимів, Т. Харламова, А. Шевчук, І. Струк.

Дотепер залишається недостатньо розробленим питання комплексного підходу до вивчення особливостей перекладу української авторської казки.

Мета статті. Метою даної розробки є встановлення способів та трансформацій, які вживаються для відтворення лексичних особливостей української авторської казки англійською мовою. Матеріалом дослідження слугують авторські казки Ю. Ярмиша та їх англійські переклади, виконані О.І. Коваленко та В.А. Баришевою.

Виклад основного матеріалу. З метою розкриття особливостей перекладу авторської казки звернемося спочатку до її визначення.

Незважаючи на чималу увагу з боку різноманітних дослідників до авторської казки, досі не розроблено єдиного вичерпного визначення цього жанру. Часто до визначення авторської казки застосовують узагальнюючий підхід, фактично не розмежовуючи авторську казку та літературну. Одним із всеохоплюючих визначень літературної казки вважають дефініцію Л.Ю. Брауде: «Літературна казка – авторський твір, заснований на фольклорних принципах або суто оригінальний; твір, переважно фантастичний, чарівний, що змальовує дивовижні пригоди вигаданих та традиційних казкових героїв та у деяких випадках орієнтований на дітей; твір, у якому чаклунство, диво грає роль фактора, який утворює сюжет, слугує відправною точкою характеристики персонажа» [1, с. 234]. Для Ю. Ярмиша літературною казкою є жанр літературного твору, у якому вирішуються морально-етичні та естетичні проблеми завдяки чарівно-фантастичному або алегоричному розвитку подій [2, с. 179]. Характеризуючи літературну казку, Г. Сабат підкреслює її нерозривний зв'язок із реальністю, для дослідниці це «фантастичний твір авторської художньої творчості», «що відображає суть епохи, всотує ідейно-політичні, літературно-естетичні тенденції часу» [3, с. 8]. Наголошуючи на зв'язку літературної казки з епохою, коли жив та творив її автор, говорять про її динамічний характер та постійний розвиток: «Ідучи в ногу з часом, цей жанр постійно зазнає нових трансформацій, збагачується сучасними реаліями, розкриває проблеми сьогодення» [4, с. 44]. Саме постійні перевтілення та трансформації сприяють подальшому розвитку та вдосконаленню цього літературного жанру, роблячи його все більш привабливим для широкої читачької аудиторії.

Прихильники більш диференційованого підходу до вивчення літературної казки схилиються до виокремлення в рамках цього жанру фольклорно-літературних та індивідуально-авторських казок, підкреслюючи, що кожен із цих жанрів

відрізняється своєрідністю художнього вимислу та розповідної форми [5, с. 92]. Видатний знавець літературної казки, відомий казкар Ю. Яриш пропонує в рамках літературної казки виокремлювати художній переказ народного сюжету, казку за фольклорними мотивами і власне авторську казку, яка використовує основні закони жанру, але до фольклорних сюжетів, образів може й не вдаватися [6]. Казки Юрія Яриша відносять до авторських, а самого митця називають майстром авторської казки [7], «українським Андерсеном», який посів «одне з чільних місць серед письменників, які пишуть для дітей і про дітей» [8].

Під час роботи з казками перекладач має враховувати низку чинників. Насамперед, зберегти своєрідність та неповторність казки, її національно та культурно специфічний колорит, функціональне навантаження. Запорукою успішного перекладу казок є дотримання вимог прагматичної адекватності, тобто відтворення засобами цільової мови того ефекту та впливу, що здійснює казка на читача тексту оригіналу. Майстерність перекладача полягає у вдалому поєднанні таких стратегій, як одомашнення та очуження, засобами реалізації яких слугують різноманітні перекладацькі способи та трансформації.

Перекладацькі труднощі у роботі з казками пов'язані з наявністю великої кількості безеквівалентних лексичних одиниць, тобто таких, «які не мають перекладацьких еквівалентів у мові перекладу» [9, с. 42]. Безеквівалентна лексика відображає національно-культурну своєрідність мови; вона визначає поняття та явища, що не мають еквівалента в інших культурах. Серед дослідників нема одностайності щодо того, що саме слід вважати безеквівалентною лексикою. Вузьке розуміння зводиться до її отожднювання з національними реаліями [10]. Р.П. Зорівчак вважає, що безеквівалентна лексика, безперечно, охоплює всі реалії, але не обмежується ними [11, с. 65]. На її думку, до вказаної лексики належить також «частина прислів'їв і приказок, окремі лексеми надзвичайно місткого семантичного наповнення, слова типу «доба» в українсько-англійському бінарному зіставленні, що пов'язані з відмінностями в сегментації довколишнього світу окремими мовними колективами, та інші випадки лексико-семантичної безеквівалентності» [11, с. 65].

Релевантним меті нашого дослідження є широке розуміння безеквівалентної лексики, згідно з яким у творах Ю. Яриша виокремлюємо:

- 1) **реалії**: *сіни, колодязний журавель, веснянки, богатир*;
- 2) **власні назви**, наприклад: *Змій, Марічка, Пустунка-білочка, Дрізд-бувалець, Іванко, Лар і Крос, Холод, Чародій і Злий Чоловік, Гаряче Серце, Зоря і Чародійка Пітьма, Марічка та Іванко, Два Івани, Злюка-закарлюка*;
- 3) **оказіоналізм**: *Кросград*;
- 4) **фразеологізми**: *зустрічати хлібом-сіллю, про людське око*;
- 5) **вигуки**: *У-у-у!», «От я й переміг тебе! Адзуськи!...»*;
- 6) **тропи (повтори)**, наприклад: *мріяв-мріяв, сумно-пресумно, радий-радісінкий*.

Наведемо та проаналізуємо найбільш поширені способи перекладу та перекладацькі трансформації, застосовані для англomовного відтворення безеквівалентної лексики українських казок. Одним із поширених способів утворення перекладацьких відповідників є транскодування, яке у переважній більшості випадків вживають для відтворення власних імен. Наприклад:

- *Я Марічка, лісникова донька.*
- *А я Іванко, мисливець.*

*"I'm Marichka. My father is a forester," the girl explained.
"Oh, and I'm Ivanko, a hunter".*

Вважають, що транскодування найкраще дозволяє англomовному читачеві зануритися в атмосферу чужої мови, оскільки «в контексті слів рідної (англійської) мови транслітероване слово виділяється як чуже» [12, с. 172]. Отже, у випадку з транскодуванням бачимо реалізацію перекладацької стратегії очуження.

Іншим способом утворення англomовних перекладацьких відповідників є калькування. Сутність цього способу полягає в передачі безеквівалентної лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин – морфем чи слів (у стійких словосполученнях) їх прямими лексичними відповідниками в мові перекладу. Наприклад:

*Зоря і Чародійка Пітьма
The bright Dawn and the Dreary Darkness*

У наведеному прикладі перекладачі використали калькування з додаванням, де *Зоря – Dawn, Пітьма – Darkness* є прямими словниковими відповідниками. Щодо означень *bright* та *dreary*, їх було додано з метою характеристики персонажів та підсилення прагматичного ефекту на читача. Так, *Зоря* в українських казках традиційно змальовується та визначається як *яскрава, ясна*, про що свідчить прикметник *bright*, а такий персонаж, як *Пітьма*, зазвичай має характеристики *темна, похмура*, що й передано за допомогою додавання прикметника *dreary*. Використання прямих відповідників із наведенням їх характеристик здатне «наблизити» текст до цільового читача, роблячи невідому для нього культуру більш зрозумілою.

Звернемо увагу на приклад нижче:

*Віднині наше місто називатиметься Кросградом!
Let's name our town after him! Krosstown!*

В утвореному відповіднику бачимо транскодування основи *Крос- / Kross-* для збереження незвичайності та неповторності власної назви та калькування *град / -town* для роз'яснення значення утвореного відповідника.

У прикладах нижче бачимо застосування перекладацьких трансформацій. Так, однією з найчастіше вживаних є гіперонімічне перейменування – вид перекладу, «пов'язаний із засадними поняттями лексичних трансформацій, категоризацією денотата, визнанням ізоморфізму частини й цілого, генералізацією» [11, с. 105]. Під час гіперонімічного перекладу вдається перекласти денотативну інформацію, але ж певні семантико-диференційні ознаки втрачаються [11, с. 106]. Наприклад:

До нього міг увійти кожен, хто того забажає, – всіх зустрічали хлібом-сіллю.

Anyone could freely enter the city and enjoy the sincere hospitality of its residents.

Відповідником українського фразеологічного звороту *зустрічати хлібом-сіллю* обрано *hospitality*. У прикладі вище значення передано ширшим, але не повністю тотожним поняттям, хоча й максимально експлікованим для цільового читача.

Іншою поширеною трансформацією є дескриптивна перифраза, яку можна охарактеризувати як зворот, за допомогою якого явище та/або предмет називають описово через наведення їх характерних рис. Вказану трансформацію відносимо до засобів реалізації стратегії одомашнення, адже під час описового відтворення невідоме явище/предмет/поняття наводиться через відомі читачу поняття. До вживання цієї трансформації найчастіше вдаються, коли йдеться про відтворення у цільовій мові лексичних одиниць на позначення національно-культурних реалій, як у прикладі нижче:

Може, ми якоїсь *веснянки* заспіваємо? Весна бо!

Can't you sing something joyful! Look around, the spring has come!

Українська реалія *веснянки* була відтворена описово як *something joyful*, що свідчить про збереження таких компонентів значення, як «весела пісенька». На жаль, англomовний відповідник не передає інші семантичні компоненти вихідної лексеми, відомі носію української культури: веснянка – обрядова пісня, пов'язана з початком весни і наближенням весняних польових робіт [13].

Або інший приклад:

Не високий на зріст, але й не низенький, не *богатури*, але й *слабким* його не вважали.

Not very tall, but not very short. Neither strong nor weak.

Прикметник *strong* використано на позначення української реалії *богатури*, вигідно описуючи провідну його характеристику. В українській культурі цим словом називали найсильніших чоловіків, воїнів, які володіли неабиякою силою та відрізнялися від звичайного народу.

Дескриптивна перифраза використовується й у назвах казок, де в оригінальних текстах були використані власні імена:

Марічка та Іванко – The Tale of Love

У прикладі вище перекладачі передали саме значення цих власних імен, які в українській культурі завжди асоціюються з коханням.

Не тільки власні імена були передані за допомогою дескриптивної перифрази:

Дивовижна Лялька – Two Rivals

Англomовний відповідник не має ніякої асоціації з українською назвою. Вважаємо, що після ознайомлення зі змістом казки перекладачі вирішили використати назву, яка б підкреслила головну ідею історії: суперництво між двома майстрами та його наслідки для кожного з них.

У наступному прикладі знаходимо поєднання калькування та дескриптивної перифрази:

Гаряче Серце – The Pure Heart

Відповідником *Серце* було обрано калькований відповідник *Heart*, а для *Гаряче* вирішили використати *Pure* замість прямого словникового відповідника *hot*. Вираз *pure heart* для англomовного читача є природним та сповненим значенням, що буде легко зрозумілим.

Відповідники нижче відносимо до випадків дескриптивної перифрази, незважаючи на їх оказіональний характер:

Чародій і Злий Чоловік – Merrymind and Wickedwink

Структура оказіоналізмів *Merry* та *Wickedwink* складається з двох основ: *Merry* – *веселий* + *mind* – *розум* та *Wicked* – *злий* + *wink* – *моргати, мигати/підморгування, моргання*. Можемо припустити, що завдяки утворенню оказіональних лексем шляхом поєднання узуальних перекладачі намагалися передати провідні характеристики персонажів.

Велика кількість англomовних відповідників утворена за рахунок компенсації – такого способу перекладу, за якого елементи смислу, прагматичні значення, стилістичні нюанси, тотожна передача яких є неможливою і які втрачаються у перекладі, передаються у тексті перекладу елементами іншого порядку, причому необов'язково у тому самому місці тексту, що й в оригіналі [14, с. 171–172].

Компенсація стає в пригоді під час утворення англomовних відповідників до українських вигуків:

От я й переміг тебе! *Адзуськи!*

At last I've got the better of you! *Have you?*

У цільовій мові використано питання саме для збереження функціонального навантаження, яке має вигук у мові оригіналу.

Відповідник нижче є прикладом компенсації власної назви:

Ой, який розумний цей *Змій*!

How clever this Dragon is!

Обравши відповідник *Dragon* – *дракон* до оригінальної одиниці *Змій*, перекладачі зробили вибір на користь стратегії одомашнення. Обраний варіант не є словниковим відповідником лексеми оригіналу, але за його вживання стає можливим передати ті характеристики, що має *Змій* в українськомовних казках.

Звернемо увагу на приклад:

Вони стали в коло і *сумно-пресумно* співали жалібну пісеньку про *бабусю*, в якій *злі вовки з'їли сіренького козлика*.

They were standing in a circle and singing a heartrending song about misfortunes that never came singly.

Бачимо два випадки компенсації. У першому випадку характерний для українських казок повтор *сумно-пресумно* був відтворений за допомогою *heartrending*, що не зберігає троп, але передає семантичне навантаження вихідної одиниці. У другому випадку перекладачі використовують прислів'я *misfortunes that never came singly* – *нещастя ніколи не приходять по-одиноці* – задля відтворення алюзії на відому українську пісню про сірого козлика. Обране рішення свідчить про перекладацьку прихильність до стратегії одомашнення, адже українська пісенька повністю зникає в англomовному перекладі, поступаючи місцем відомому прислів'ю.

Висновки. Отже, виявивши способи та трансформації, використані перекладачами для перекладу безеквівалентної лексики українських казок, можна зробити висновок, що провідної перекладацькою стратегією було обрано одомашнення, засобами реалізації якого є калькування, гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, компенсація. Вказані спосіб перекладу та перекладацькі трансформації дозволяють наблизити українські казки до англomовного читача, зробити чужу для нього культуру більш зрозумілою та привабливою. Водночас, ефект незвичності, занурення у іншомовне середовище зберігається за рахунок використання транскодування, що є засобом реалізації стратегії очуження. Перспективою подальших розробок вбачаємо встановлення провідних стратегій, способів та трансформацій, використаних у перекладі інших різновидів українських казок англійською мовою.

Література:

- Брауде Л.Ю. К истории понятия «литературная сказка». Известия АН СССР. Серия «Лит. и яз». 1977. Т. 36. № 3. С. 224–236.
- Ярмыш Ю. О жанре мечты и фантазии. Радуга. Киев, 1972. № 11. С. 173–179.
- Сабат Г.П. Казки Івана Франка як естетико-поетичальна система: автореф. дис. ... док. філол. наук: 10.01.06; 10.01.01. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. 32 с.
- Горбач Н., Здіховська Т. Жанр авторської казки в українській дитячій літературі: витоки та перспективи. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. 2016. № 1 (1). С. 39–44. URL: <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/9703/1/7%20%289%29.PDF>.
- Овчинникова Л.В. Русская литературная сказка XX века. История, классификация, поэтика. М.: Флинта: Наука, 2003. 312 с.
- Ярмыш Ю. У світі казки. К.: Либідь, 1975. 144 с.
- Ярмыш Ю.Ф. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ярмыш_Юрій_Феодосійович.
- Юрій Ярмыш. URL: <http://www.ukrlit.net/biography/yarmish.html>.

9. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. М.: Международные отношения, 1980. 342 с.
10. Крупнов В.Н. В творческой лаборатории переводчика. М.: Международные отношения, 1976. 192 с.
11. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів, 1989. 216 с.
12. Ситар Р. Реалія як перекладознавча категорія (на матеріалі ліро-епічної поеми «Слово о полку Ігоревім» та її англomовних перекладів). Іноземна філологія. Львів, 2012. Вип. 124. С. 170–176.
13. Веснянки. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Веснянки>.
14. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учебник. М.: Высшая школа, 1990. 253 с.

Воронина К. В., Валийова Т. Б. Особенности англоязычного перевода украинской авторской сказки (на материале произведений Ю. Ярмыша)

Аннотация. В статье раскрыты особенности перевода украинских авторских сказок на английский язык. Приведены определение авторской сказки и ее основные характеристики. Определены разновидности безэквивалентной лексики в сказках, установлены способы воссоздания этой лексики за счет использования средств языка перевода. В результате исследования сделан вывод, что для вос-

создания безэквивалентной лексики на английском языке ведущей переводческой стратегией выбрана стратегия одомашнивания, которая реализуется посредством использования различных переводческих трансформаций.

Ключевые слова: авторская сказка, безэквивалентная лексика, литературная сказка, переводческая трансформация, переводческое соответствие, стратегия одомашнивания, стратегия очуживания.

Voronina K., Valiyova T. Specifics of translating Ukrainian author's fairytale into English (based on fairy tales by Yu. Yarmish)

Summary. The paper focuses on specifics of translating Ukrainian author's fairy tales into English. The author's fairy tale has been defined and characterized as a literary genre. The types of non-equivalent vocabulary included in the fairy tales have been distinguished, the ways of their rendering into English have been set forth. As a result of the research the conclusion is made that domestication has been selected as the main translation strategy which is implemented by means of different translation transformations.

Key words: author's fairy tale, literary fairy tale, non-equivalent vocabulary, translation equivalent, translation transformation, domestication strategy, foreignization strategy.

Воронова З. Ю.,

*кандидат філологічних наук, завідувач кафедри перекладу, доцент,
Дніпровського державного технічного університету*

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню освітніх термінів дистанційного навчання та їх перекладу українською мовою, визначено та окреслено межі освітньої лексики української й англійської мов для їх більш адекватного перекладу; вивчено термінологію концептосфери дистанційного навчання; розглянуто методику укладання англо-українського словника термінів дистанційної освіти; проаналізовано способи відтворення англійських термінів системи освіти, а саме дистанційного навчання.

Ключові слова: освіта, дистанційна освіта, термін, концептосфера, терміносистема, реалія, перекладна взаємодієвідповідність.

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена тим, що проблеми перекладознавчого дослідження концептуально досить відмінних терміносистем у вітчизняному перекладознавстві ще досі не вирішені. Їх теоретичне осмислення допоможе наблизитися до розв'язання проблем уніфікації та стандартизації перекладних відповідників термінів різних мов для спеціальних цілей.

Мета статті – дослідити відтворення англomовної термінології дистанційної освіти в українських перекладах, що зумовлює такі завдання: визначити та окреслити межі освітньої лексики англійської й української мов для їх адекватного відтворення; дослідити термінологію концептосфери дистанційного навчання; розглянути методику укладання англо-українського словника термінів дистанційної освіти; проаналізувати відтворення англійських термінів системи освіти, а саме дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Терміносистема освіти (ширше – освітня лексика) належить до сфер, розбіжності між якими досить істотні, що, безумовно, викликає особливий інтерес перекладознавців. Відмінності в концептуальній структурі систем освіти України, США та Великої Британії і, відповідно, між освітньою лексикою української й англійської мов наявні в усіх аспектах. Цим зумовлена необхідність точного перекладного прирівнення освітніх лексем та знаходження точних перекладних відповідників. Відомо, що професійні мови відіграють у наш час важливу роль. Неточні перекладні відповідники термінів певної терміносистеми створюють бар'єри для міжмовного спілкування. Дослідження освітньої лексики англійської й української мов у перекладознавчому аспекті – це зменшення дефіциту знань про інші культури, відсутність яких є глобальною лакуною міжмовної комунікації.

Основними складовими частинами методики встановлення перекладної відповідності освітньої лексики англійської та української мов є: моделювання лексико-семантичних полів (далі – ЛСП) для обох мов; накладання схем ЛСП для виявлення концептуальних розбіжностей; зіставлення конститuentів аналогічних лексико-семантичних груп (ЛСГ) із залученням компонентного аналізу та аналізу словникових

дефініцій; виділення пар лексичних корелятивів; поділ лексики на лакуни, аналоги та двосторонні відповідники; відповідні статистичні підрахунки; остаточне визначення рівня перекладної взаємодієвідповідності.

Перекладознавчо-контрастивне порівняння ЛСП «освіта» в українській та англійській мовах у синхронному зрізі дає підстави виділити три типи пар лексичних корелятивів. До першого належать пари, конститuentи яких мають подібне фонографічне оформлення, а також однакову етимологію (переважно запозичення з латини чи грецької мови). У першу групу цього типу об'єднані лексеми, набір сем яких повністю збігається. До другої групи належать полісемантичні лексеми з тотожним набором сем лише у деяких лексико-семантичних варіантах.

До другого типу належать пари, конститuentи яких мають різне вербальне оформлення, а їхні семи частково подібні.

Третій тип складається з лексем, що не мають відповідника з таких причин: а) відсутність референта в цільовій мові; б) відсутність стислого вербального оформлення для позначення наявного референта [1, с. 245].

Труднощі перекладу освітньої лексики англійської й української мов зумовлені не лише різними етапами розвитку та становлення освітньої термінології двох мов, а і ступенем її лексикографічного опрацювання у США, Великій Британії та Україні. Освітні терміни – це лексеми, об'єднані у межах терміносистеми освіти, що номінують поняття і явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців освіти [2].

Більшість термінів, запозичених із терміносистем психології, філософії та теорії пізнання, бібліотечної справи, інформаційних технологій, належить до спільного термінологічного фонду обох мов (behaviour – поведінка; тест Векслера – Wechsler's test; cognition – пізнання, пізнавальна здібність; concrete and abstract in learning – конкретне й абстрактне у навчанні; Internet learning – навчання за допомогою Інтернету; computer-assisted teaching programs – комп'ютерні навчальні системи; reference library department – довідковий відділ бібліотеки; librarian – бібліотекар). Частково збігається термінологія, запозичена зі сфери юриспруденції (in loco parentis – (лат.) замість батьків, як батьки (коли вчитель чи адміністрація школи несе відповідальність за учнів під час їхнього перебування у школі); nostrification – нострифікація). Найменше взаємодієвідповідності є між термінами англійської й української мов, запозиченими з інших терміносистем, донорами яких є терміносистеми фінансування, релігії, спорту, військової справи (half-blue – нагорода спортсменам за друге місце (за участь у малих спортивних змаганнях у Оксфорді та Кембриджі); school sport competition – шкільна спартакіада; choir school – (брит.) школа з навчанням церковному співу (приватна платна школа, особливо в Оксфордському чи Кембриджському університеті), у якій деякі учні, поряд із отриманням звичайної

середньої освіти, навчаються співу у хорі собору чи церкви; higher school of divinity – вища духовна школа; ROTC (reserve training officers center) – військова кафедра [2].

Незважаючи на те, що освіта в Україні останнім часом почала активно розвиватися, спираючись на європейські орієнтири, з виникненням та розвитком дистанційної освіти в Україні перед українськими фахівцями постала проблема подолання комунікативних бар'єрів, у т. ч. і мовних. Виникла нагальна потреба приділяти увагу не тільки теоретико-методологічним засадам розвитку дистанційного навчання, філософському, історико-педагогічному аспектам зарубіжного досвіду, принципам та методам дистанційного навчання, а й самій освітній терміносистемі дистанційного навчання.

Україна впроваджує дистанційний спосіб навчання, спираючись на досвід США, Великої Британії та беручи за основу їх розробки та методи навчання, тому з'явилася велика кількість різноманітних термінів в англійському та американському варіантах. Більшість цих термінів дуже схожа за своїм значенням, тому перед українським перекладачем постає проблема не тільки пояснити значення цих термінів, а й влучно відтворити їх українською мовою для більш якісного та зрозумілого перекладу.

Як відомо, дистанційне навчання є продовженням кореспондентського навчання. Університет Лондона (1836 р.), Університет Чикаго (1892 р.) і Університет Квінсленд (1911 р.) були першими навчальними закладами, які запровадили кореспондентське навчання у вищих навчальних закладах. У країнах колишнього Радянського Союзу, в т. ч. і в Україні, з кінця 1920-х рр. різновид такого навчання відомий під назвою заочне навчання.

Останнім часом виникає все більше проблем у розумінні термінології, пов'язаної з дистанційним навчанням, через використання термінів і професіоналізмів у галузі навчальної інформатики. Як показали результати нашого дослідження, однією з основних причин існування труднощів у розумінні англійських термінів дистанційного навчання є наявність багатьох синонімічних рядів до основних термінів цієї терміносистеми в англійській, а також в українській мові. Яскравим прикладом цього твердження може бути український термін «дистанційне навчання», який має в англійській мові такі взаємозамінні терміни-еквіваленти: *education at a distance* – освіта на відстані, *distance education* – дистанційна освіта, *distance learning* – дистанційне навчання, *distance teaching* – дистанційне викладання, *distant education* – дистантна освіта, *distant learning* – дистантне навчання, *network(ed) learning* – мережеве навчання, *e-learning* (electronic learning) – електронне навчання, *online learning* (on-line learning) – діалогове (онлайнове) навчання, *blended learning* – змішане (комбіноване) навчання, *virtual learning* – віртуальне навчання і т. д. [3, с. 15]. Це пояснює зростання актуальності укладання словників різного призначення та проведення досліджень, які стосуються нових терміносистем як у нашій країні, так і за її межами [4].

Наш час позначений тим, що майже в усіх національних мовах розвинених країн спостерігається т. зв. термінологічний вибух, який проявляє себе змінами у галузевих термінологіях, їх диференціації, виникненні термінологічних одиниць для номінації нових понять, в активному проникненні їх у загальнонаціональну мову. Спостереження за розвитком термінологічних систем, опис засобів позначування у відповідних терміносистемах, укладання і поповнення різногалузевих термінологічних словників – таким є одне з головних завдань української лінгвістики і лексикографії в галузі термінознавства. Проблеми

терміна та терміносистеми, зокрема освітнього терміна та його місця у сучасній комунікації, присвячено зовсім мало лінгвістичних праць та досліджень. Великий внесок у розвиток цієї галузі знань зробили такі дослідники, як О. Ахманова, Л. Вергун, Р. Дудок, Т. Канделаки, Т. Кияк, Л. Морозова, В. Петров, Н. Стефанова, Б. Шуневич. Проте досі немає єдності думок щодо точної дефініції саме освітнього терміна [5, с. 617].

Виникає потреба нормалізувати термінологію, що належить до цієї сфери знання, укласти різноманітні галузеві й інші словники, а також проводити дослідження принципів створення словників цієї нової терміносистеми. Українські терміни потрібно якнайшвидше стандартизувати для досягнення кращого взаєморозуміння між фахівцями та науковцями, пов'язаними з цією сферою знань.

Проведений аналіз показує, що концепти дистанційного навчання майже не відрізняються від концептів традиційної освіти, але значення термінів традиційної освіти та дистанційного навчання помітно різняться.

Проведений нами аналіз наукової літератури у сфері дистанційного навчання дав підстави згрупувати виявлені терміни за такими концептами: види навчання, критерії оцінювання та перевірки, методи навчання, учасники навчального процесу, навчальний процес.

Отже, наявність термінів і розмовних лексем суміжних галузей у термінології дистанційного навчання є характерною рисою в англійській і українській мовах. Більшість термінів, запозичених із терміносистем психології, філософії та теорії пізнання, інформаційних технологій, належить до спільного термінологічного фонду обох мов.

Окрім проблеми перекладу англійської освітньої лексики дистанційного навчання українською мовою, актуальним залишається питання перекладу нових термінів терміносистеми освіти англійської мови двох останніх десятиріч та нових скорочень цієї терміносистеми. На виникнення неологізмів у сфері освіти впливають різні чинники: розвиток науково-методичної думки, реформування освіти, зміна навчальних планів та програм, поява нових курсів, інновацій у фінансуванні освіти, розвиток технічних засобів навчання, зміни у політичній сфері, ступінь відкритості суспільства, його багатонаціональність, тенденція до економії мовленнєвих засобів, збільшення чи зменшення активності та продуктивності різних способів словотворення тощо.

З огляду на те, що більшість досліджених інновацій є термінами-реаліями, вони перекладаються із застосуванням різних прийомів перекладу та їхніх комбінацій: повного або семантичного запозичення (транскодування і калькування) («комп'ютерна революція» (інтенсивне впровадження комп'ютерних технологій у навчання) – *keyboard revolution*; використання певного відповідника в мові перекладу (індивідуальні консультації – *face-to-face*; клас, класна кімната – *chalk face*); надання загальнолітературній одиниці статусу терміна (навчання вдома, індивідуальне навчання – *home-schooling*).

Зараз уже можна констатувати, що українська перекладна лексикографія, особливо та, що пов'язана з мовами країн Заходу, виходить зі стану застою і починає розвиватися. Виходить друком все більше перекладних словників – як загальних, так і спеціальних. Особливий інтерес для спеціальної перекладної лексикографії становлять ті галузі, де розбіжності між терміносистемами мов доволі істотні. До таких сфер належить і сфера освіти. Відмінності у концептуальній структурі терміносистем

освіти України і США чи Великої Британії та, відповідно, між освітньою лексикою української та англійської мов спостерігаються в усіх аспектах, і це потребує точного перекладного прирівнення термінів та знаходження точних відповідників. Оскільки контакти між Україною та англомовним світом у сфері освіти постійно поглиблюються, зростає потреба в англо-українському словнику освітньої лексики. Таке видання покликане полегшити професійне спілкування та читання освітньої літератури. Матеріалом для укладання словників є англомовні джерела, видані в США, Канаді, Австралії та Великій Британії (глосарії, словники, журнальні статті, монографії, матеріали конференцій, патентні описи, рекламні проспекти та інші матеріали), наявні українськомовні та російськомовні джерела, в яких даються визначення або тлумачення термінів робототехніки та дистанційного навчання. Відомо, що науковцями та спеціалістами українських і зарубіжних навчальних і науково-дослідних закладів за останні десятиліття було укладено більше 200 фахових словників. Багато з цих словників укладено спільно українськими та зарубіжними співавторами [6], українськими авторами із зарубіжними консультантами [7], а також іноземними авторами з українськими консультантами [8].

Висновки. Освітня лексика в англійській і українській мовах – це сукупність лексем, об'єднана асоціативно-логічними зв'язками в межах терміносистеми «освіта», що забезпечує спілкування на певних рівнях у сфері освіти. У межах освітньої лексики англійської й української мов виділяються терміни: власне терміносистеми освіти, суміжні терміни; номенклатура; колоквалізми: розмовна шкільна лексика, розмовна студентська лексика, професійна розмовна лексика викладачів та вчителів. Освітні терміни – це лексеми, об'єднані в межах терміносистеми освіти, що номінують поняття та явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців освіти. На нашу думку, основними складовими частинами методики встановлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської та української мов є моделювання терміносистеми освіти для обох мов, виявлення концептуальних розбіжностей; зіставлення конститuentів аналогічних систем із залученням компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій, виділення пар – лексичних корелятивів, поділ лексики на лакуни, аналоги та двосторонні відповідники, відповідні статистичні підрахунки; остаточне визначення рівня перекладної взаємовідповідності.

У досліджених полях спостерігається превалювання етноспецифічної лексики, до якої належать лакуни та аналоги. В українській мові третина конститuentів є лакунами стосовно обох національних варіантів англійської мови, а в англійській мові половина конститuentів належить до лакун, що зумовлює труднощі перекладу українською мовою.

Література:

1. Чердиченко О.І. Міжкультурні аспекти перекладу. К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2001. 485 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Советская энциклопедия, 1966. 474 с.
3. Влахов С.И., Флорин С.П. Непереваемое в переводе (реалии). Мастерство перевода. М.: Международные отношения, 1970. С. 433–454.
4. Вергун Л.І. Скорочення в англійській терміносистемі «освіта» та їх переклад українською мовою. Мовні і концептуальні картини світу. К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2002. № 7. С. 80–87.
5. Вергун Л.І. Переклад англійської освітньої лексики. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Іноземна філологія. К., 2000. Вип. 30. С. 53–55.
6. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
7. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/ITZN/em10/content/09krktci.htm>.
8. URL: <http://zinki.ru/book/kognitivnayalingvistika/ponyatiekonceptosfery>.

Воронова З. Ю. Воспроизведение англоязычной терминологии дистанционного образования в украинских переводах

Аннотация. Статья посвящена исследованию терминов образования, в частности дистанционного образования. Представлено определение и границы лексики системы образования украинского и английского языков для целостного переводоведческого приравнения, изучено терминологию концептосферы дистанционного образования; рассмотрено методику составления англо-украинского словаря терминов дистанционного образования; проанализированы способы воспроизведения английских терминов системы образования, а именно дистанционного образования. Основная ценность исследования заключается в углубленном изучении лексики образования, в частности дистанционного образования.

Ключевые слова: образование, дистанционное образование, термин, концептосфера, терминсистема, реалия, переводческое соответствие.

Voronova Z. Reproduction of English-language terminology of distance education in Ukrainian translations

Summary. The article deals with distance learning education terms and their translation into Ukrainian. Educational lexicon is defined as a set of word groups and words connected by means of associative and logical relationships in terms of the lexical-semantic field “education” which provide communication on different levels in the sphere of education. In this article has been studied terminology concept sphere of distance learning; examined the method of making English-Ukrainian dictionary of terms for distance education, analyzed ways to reproduce the English terms of education, such as distance learning. Comprehensive and in-depth study of the educational vocabulary of distance learning includes theoretical and practical aspects of the problem.

Key words: education, distance education, term, concept sphere, terms system, realities.

Голубенко Н. І.,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

ПОЛІАСПЕКТНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. У статті розглядається концепція інтегрального підходу до визначення і ролі художнього перекладу. Міждисциплінарний статус перекладу, тісно пов'язаний із лінгвістикою, семіотикою, компаративістикою та когнітивістикою, зумовлений його особливістю як акту мовлення й акту міжкультурної і соціо-семіотичної комунікації.

Ключові слова: художній переклад, міждисциплінарність, компаративістика, семіотика і когнітивістика.

Постановка проблеми. Сучасна теорія перекладу характеризується різноманітністю теоретичних концепцій. Існує ряд факторів, що формують предмет загальної теорії перекладу: закономірності перекладу у всіх його різноманітностях; система вивчення його природи, сутності, принципів, мети; проблема адекватності тексту перекладу оригіналу; виявлення історичної ролі перекладу в розвитку міжмовної комунікації народів, взаємозв'язок перекладу з іншими видами духовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду проблем перекладу були присвячені наукові праці таких вітчизняних і закордонних лінгвістів, як: В.С. Виноградов, В.Г. Гак, В.Н. Комісаров, Л.К. Латишев, Ю. Найда, А. Попович, М.Б. Раренко, Я.І. Рецкер, Д. Селескович, Ф. де Соссюр, Г. Турі, О.В. Федоров, Т.О. Фесенко, О.Д. Швейцер, Р. Якобсон. Перекладознавство на сучасному етапі розвитку не може спиратися винятково на лінгвістичну парадигму, пріоритетними об'єктами якої є текст та дискурс у когнітивному (А.Д. Белова, С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, А.Е. Левицький, Й.А. Стернін, І.С. Шевченко, Ch. Fillmore, G. Lakoff, R. Langacker та ін.) та прагматичному (Л.І. Булатецька, В.З. Дем'янков, Г.Г. Почепцов, J. Austin, T. van Dijk, S. Levinson, J. Searle, J. Thomas та ін.) аспектах. Зрештою, ці найпопулярніші на науковій арені сьогодні напрямки лінгвістики первинно відштовхувалися від психолінгвістики, здобувши власне оформлення саме на її методологічній основі.

Мета статті полягає у детальному розгляді головних концепцій у теорії і практиці художнього перекладу.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки пріоритетними напрямками теорії перекладу є вивчення історії перекладацької діяльності, історичне осмислення розвитку перекладацьких концепцій, вивчення процесуальних і евристичних аспектів діяльності перекладача, дослідження специфіки перекладацького білінгвізму, типологія перекладу за характером перекладних текстів, дослідження структурно-функціональних трансформацій мовних одиниць під час перекладу. Сучасна теорія перекладу – це пошук позамовних, соціокультурних і психологічних факторів, що формують його стратегію і норму.

Незважаючи на те, що художній переклад має власну теорію і практику як самостійна дисципліна, проблеми художнього перекладу становлять широке поле досліджень і для суміжних із перекладознавством та лінгвістикою наук. Відомо,

що головною функцією перекладу є сприяння становленню і розвитку міжлітературних і міжкультурних комунікацій. За-рубіжні дослідники не зводять перекладацьку діяльність тільки до мовного (точніше міжмовного) посередництва, постулюючи, що процес перекладу – це і міжкультурне посередництво.

Відомий словацький теоретик перекладу А. Попович стверджує, що «теорія перекладу зародилася і в своїй початковій фазі розвивалася як емпіричний порівняльний метод на ґрунті традиційної літературної компаративістики» [5]. Аналіз історії художнього перекладу і літературної компаративістики у різних країнах дозволяє зробити висновки про очевидні збіги періодів інтенсивного розвитку в обох сферах філологічної науки. Становлення і розвиток художнього перекладу, як і літературної компаративістики, припадає на середину 1950-х рр., коли сформувалася Міжнародна асоціація перекладачів, а також було прийнято рішення про створення Міжнародної асоціації порівняльного літературознавства.

Лінгвістичний підхід до перекладу є надважливим етапом у становленні та розвитку перекладознавчої думки останніх десятиліть. Завдяки йому відбувся відхід від теорій «неперекладності» і розв'язано низку важливих завдань щодо граматичних, лексико-семантичних трансформацій, лінгвальних особливостей і технік усного та писемного різножанрового перекладу, способів відтворення цільовою мовою власних імен, фразеологічних одиниць, слів-реалій тощо. Водночас лінгвістичний підхід здебільшого ґрунтується на пошуку відмінностей структури мови оригіналу й мови перекладу, полягаючи у використанні певного набору правил відповідностей, залежних від поверхових, а не глибинних (семантичних) структур.

Наприкінці 1980-х рр. вітчизняні перекладознавство й психолінгвістика, частково під впливом радянської «теорії мовленнєвої діяльності», виявляли тенденцію до відступу від вивчення «мовної здатності», зосереджуючись на дослідженні «мовної активності». Така зміна наукового фокусу, спричинена частковим переглядом теорії породжувальної граматики Н. Хомського та нагальністю вивчення речення в мовленнєвому контексті, в дискурсі, стала важливою і для перекладознавства. Аналіз мовленнєвої діяльності «як цілого та закономірності її комплексного моделювання» [2] сприяв можливості зміщення акцентів перекладознавчих пошуків у бік виявлення законів процесу сприйняття вихідного тексту (далі – ВТ) та породження тексту (далі – ПТ) цільовою мовою.

Натомість слід дотримуватися погляду, що переклад є багатоплановим і багатовимірним видом людської діяльності, який акумулює в собі проблеми філософії, психології, лінгвістики, фізіології та інших наук [15]. Погляд на переклад як на діяльність і засіб міжмовної комунікації розвінчує упереджене ставлення до нього. Бачення перекладу як діяльності цілком узгоджується з положеннями радянської психолінгвістики, що мала назву, як ми вже зазначали, «теорія мовленнєвої

діяльності». Нині у фокусі уваги психолінгвістів-перекладознавців переклад постає як когнітивна діяльність людини в контексті його соціокультурних функцій. На цьому аспекті наголошував і Р.О. Якобсон, зазначаючи, що «когнітивний рівень мови не лише дозволяє, а й прямо вимагає перекодувальної інтерпретації, себто перекладу» [12, с. 22].

Діяльнісний інтерпретативний підхід до розуміння процесу перекладу, як зазначає І.С. Шевченко, передбачає реконструкцію перекладачем діяльності автора впродовж породження тексту оригіналу [11, с. 7]. У контексті «когнітивної транслятології» перекладацьку діяльність трактують як реалізацію взаємодії когнітивних і мовних структур індивіда (перекладача) в найширшому контексті його психосеміотичної характеристики. Перекладачеві відведено роль не вербального перекодувальника, а інтерпретатора смислового коду, закладеного у вихідному тексті [10, с. 133].

У концепції Ю.О. Сорокіна переклад уявляється тріадою: переклад як продукт, переклад як сума технологій і переклад як процес комбінування деякого набору знаків, запропонованого реципієнтові перекладачем. Переклад є «формою семіотичного досвіду однієї лінгвокультурної спільноти в знакових системах іншої лінгвокультурної спільноти» [8, с. 31; 7]. Семантико-вербальна технологія представляє психічний і культурний досвід соціуму, тому відтворення цієї технології є відтворенням чужого психічного та культурного досвіду. Якщо художній текст не відбиває відтворення такої технології ВТ, то такий переклад не можна вважати художнім, оскільки він виконує лише формальне завдання – передає опредмечений сегмент поведінки і спілкування, відкидаючи невербальний аспект [8, с. 34].

У руслі дескриптивного перекладознавства Г. Турі наголошує на ідеї вивчення загальних законів / закономірностей перекладу як одному з пріоритетних завдань транслятології [14]. Навіть в адекватному перекладі, як зазначає дослідник, трапляються очевидні «зсуви», які визнаються перекладацькими універсальностями [14, с. 57]. Прикладом універсальності «операцій» перекладачів може слугувати спостереження їхня спільна схильність експлікувати в перекладі інформацію, яка в оригіналі містилася імпліцитно.

Увага до діяльнісних аспектів перекладача наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. минулого століття поступово занурює перекладознавчі дослідження в емпіричний аспект психолінгвістики. Психолінгвістичні студії закономірностей у перекладі також активізуються паралельно з набиранням обертів дескриптивного напрямку в перекладознавстві. Серед вагомих досліджень у цій царині, спрямованих на вивчення загальних та часткових закономірностей мовленнєво-мисленнєвих операцій перекладача, варто назвати праці таких дослідників, як Г. Крінгс, Г. Геніг, Ю.О. Сорокін.

Зокрема, Г. Крінгс метою вивчення вважає побудову «градуированої» моделі процесу перекладу [13, с. 394], акцентуючи увагу на таких положеннях:

1. Ментальні процеси, що відбуваються в голові перекладача, є стрижневим компонентом перекладацької діяльності, належачи до сфери перекладознавства.

2. Предметом вивчення є всі когнітивні процеси, спрямовані на появу кінцевого продукту перекладу, від перших досліджень до останніх коректур.

3. Таке дослідження перекладацького процесу має емпірично-індуктивний характер.

Російська дослідниця І.В. Романова, розуміючи перекладацьку діяльність як реконструкцію перекладачем на основі його концептуальної системи домінантного особистісного смислу вихідного тексту, вважає, що перекладацький процес передбачає спирання на деякі універсальні структури [6]. Виявлені автором на основі емпіричних даних спільні перекладацькі стратегії загалом довели існування деяких універсальностей у перекладі.

Погоджуючись загалом із поглядом Ю.О. Сорокіна на переклад, інша російська дослідниця-психолінгвістка Т.О. Фесенко актуалізує у своїй концепції етноментальний аспект діяльності перекладача. На перший план автор висуває проблему співвідношення когнітивних одиниць і вербальних значень. Значна кількість досліджень свідчить, що можливі відмінності між когнітивними процесами автора вихідного тексту і його перекладачів зумовлені різницею в культурі та відбиваються в мові.

Людська свідомість як носій мови, і так само смисловий простір, визначаються межами етнічної мови. Із позицій когнітивної транслятології дослідниця дає таке визначення перекладу: «Це лінгвальна проекція ментальних структур перекладача, активізованих у процесі перекладу, основу якої складає перероблення інформації, що передбачає сприйняття одного виду інформації з подальшою трансформацією його в інший вид (ПТ)» [10, с. 135]. Отже, чим ширші зони перетину ментальних структур автора та перекладача, тим успішнішим є переклад.

Важливого значення в згаданій концепції надається семантичному опису культурних концептів, що дає змогу виявити випадки смислової й оцінно-психологічної неспіввіднесеності перекладних концептуальних варіантів із їхніми інваріантними структурами.

Підсумовуючи огляд психолінгвістичної концепції перекладу Т.О. Фесенко, зазначимо, що процес перекладу можна представити як сприйняття одного виду інформації і трансформації її в інший вид. Стратегія пошуку оптимальних вербальних одиниць мови перекладу зумовлюється лінгвокультурною компетенцією перекладача.

Творчі аспекти перекладацької діяльності в нейролінгвістичному ключі піднімає у своїх працях фінський перекладознавець Ю. Гольц-Манттарі. Її теорія співзвучна семіотичній концепції Ю.М. Лотмана [3] у плані розуміння тексту перекладу як утворення, що несе нову інформацію.

У перекладознавстві таке широке розуміння перекладу знайшло своє вираження у виділенні Р. Якобсоном міжсеміотичного перекладу; в теорії А. Людсканова про три типи теорії перекладу – спеціальної, загальної і універсальної теорії, що є частиною загальної семіотики; в теорії «тотального» перекладу П. Торопа, в рамках якої він розрізняє текстовий, метатекстовий, інтертекстовий і екстратекстовий переклад. Останній, за визначенням П. Торопа, демонструє можливість розкладання тексту на складові коди, що передаються різними каналами комунікації за допомогою засобів, які не впливають із онтології тексту (наприклад, під час екранізації літературного твору). На думку дослідника, під час екстратекстового перекладу головним завданням є досягнення перцептивної єдності, якої можна досягнути за допомогою семіотичного підходу, що дозволяє одночасний переклад декількох мов тексту зі збереженням їх зв'язності. Оскільки перекладачеві недоступний синкретизм автора, він повинен проаналізувати всі мови тексту окремо, щоб знову з'єднати їх у перекладі [9].

Сучасний період розвитку перекладознавства та психолінгвістики тісно пов'язаний із когнітологією і семіотикою. Для першої психолінгвістика, як зазначали, слугувала точкою

відліку. Для семіотики ж переклад завжди був цінністю через його культурну поліаспектність. Тому логічно, що на цьому етапі є спроби назвати цю галузь науки когнітивною психолінгвістикою [10], а також етнопсихолінгвістикою [4] поряд із поширенням у науковому обігу поняттям «когнітивна транслятологія» як однієї з сучасних назв для перекладознавства. Утім, домінування когнітивного підходу в перекладознавстві виявляється в прагненні дослідників з'ясувати, яким чином людина відтворює авторську інформацію про дійсність, по-особливому організовуючи цю інформацію в пам'яті. Нині також простежується активне розроблення теми аналізу процесів становлення і функціонування мовної свідомості [1, с. 31–32]. Семіотичний підхід відкриває й описує знакове втілення комунікації шляхом розкриття семіотичної єдності інформаційних процесів у природі і суспільстві, поглибленого дослідження знаків і знакових систем індивіда або суспільства.

Підхід цієї науки до перекладу як виду комунікації тлумачить перекладача як «семіотичну особистість» [3], покликану долати труднощі незбігу значень, різниці «мовних картин світу» та іменованих об'єктів, знаходити еквіваленти в цільовій мові, яка, зазвичай, членує дійсність інакше, ніж вихідна мова. Ідеться не лише про часто згадувані екзотичні приклади перекладу слів-реалій, а й про непоодинокі випадки існування в мові оригіналу більше одного еквівалента чи навпаки.

Висновки. Захоплення тенденціями міждисциплінарних досліджень не повинно завдати шкоди самостійності теорії художнього перекладу. Сьогодні перекладознавство перебуває у важкому періоді самовизначення і, маючи велику практику, активно збільшує свій теоретичний потенціал. Переклад постає як соціальна і комунікативна практика та потребує відповідних досліджень. Однак поєднання принципів теорії перекладу і суміжних із нею лінгвістичних і нелінгвістичних концепцій дає можливість всебічно розглянути і змодельовати процес художнього перекладу.

Література:

1. Белянин В.П. Психолінгвістика. М.: Флинта, 2008. 232 с.
2. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М.: Просвещение, 1969. 214 с.
3. Лотман Ю.М. Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи, исследования, заметки. СПб.: Искусство, 2000. 704 с.
4. Пищальникова В.А. Национальная специфика картины мира и ее репрезентация в языке. Языковое сознание: содержание и функционирование. XIII международный симпозиум по психолінгвістике и теории коммуникации: Тезисы докладов. М., 2000. С. 189–190.
5. Попович А. Проблемы художественного перевода: учеб. пособ. М.: Высшая школа, 1980. 199 с.
6. Романова И.В. Обусловленность переводческой деятельности универсальными стратегиями понимания текста: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Барнаул: АГТУ, 2002. 20 с.
7. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология: монография. К.: Фитосоциумцентр, 2000. 248 с.
8. Сорокин Ю.А. Переводоведение: статус переводчика и психо-герменевтические процедуры. М.: МТДК «Гнозис», 2003. 160 с.
9. Тороп П. Тотальный перевод. Тарту: Изд-во Тартуского университета, 1995. 220 с.
10. Фесенко Т.А. Специфика национального культурного пространства в зеркале перевода: учеб. пособ. Тамбов: Изд-во ТГУ имени Г.Р. Державина, 2002. 228 с.
11. Шевченко И.С. Герменевтический аспект перевода как вторичной метакоммуникации. Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2003. Вип. 609. С. 7–11.
12. Якобсон Р. Избранные труды / под общ. ред. В.А. Звегинцева. М.: Прогресс, 1985. 455 с.
13. Krings H. Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French (L2). Interlingual and intercultural communication. Discourse and cognition in translation and second language acquisition studies / J. House, S. Blum-Kulka (eds.). Tübingen: Narr, 1986. P. 257–270.
14. Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam and Philadelphia, John Benjamins translation library. 1995. V. 4. 311 p.
15. Zlobin A. Kognitive Modellierung der Übersetzung. TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften. 2002. № 14. URL: <http://www.inst.at/trans/14Nr/zlobin14.htm/>.

Голубенко Н. И. Полиаспектность художественного перевода

Аннотация. В статье рассматривается концепция интегрального подхода к изучению особенности и роли художественного перевода. Междисциплинарный статус перевода, тесно связанного с лингвистикой, семиотикой, компаративистикой и когнитологией, обусловлен его сущностной характеристикой как акта речи и акта межкультурной и социо-семиотической коммуникации.

Ключевые слова: художественный перевод, междисциплинарность, компаративистика, семиотика, когнитивистика.

Holubenko N. Polyaspect nature of literary translation

Summary. The article highlights the conception of integral approach to investigate the main features and roles of literary translation. The interdisciplinary status of translation studies, their close links with linguistics, semiotics, comparative and cognitive studies arise from the very nature of translation as an act of speech and an act of cross-cultural and socio-semiotic communication.

Key words: literary translation, interdisciplinary status, comparative studies, semiotics, cognitive studies.

Ibraguimova S. V.,*professeur de français du département de la théorie et pratique de la traduction de l'Université nationale technique de l'Ukraine «Institut polytechnique de Kiev Igor Sikorski»***Shkolyar L. V.,***candidat ès sciences pédagogiques du département de la théorie et pratique de la traduction de l'Université nationale technique de l'Ukraine «Institut polytechnique de Kiev Igor Sikorski»*

PARTICULARITES SYNTAXIQUES DES TEXTES DU DISCOURS PHARMACEUTIQUE FRANÇAIS

Annotation. L'article proposé examine des particularités syntaxiques des textes du discours pharmaceutiques auxquels appartiennent les instructions pharmaceutiques et les notices d'utilisation d'un médicament. On fait l'étude des caractéristiques et particularités de la syntaxe des textes descriptifs, informatifs, explicatifs et injonctifs étant objet de la pragmatique. A la base de l'analyse comparative des textes pharmaceutiques dans la langue d'original et celle de la langue de traduction on expose les résultats de la recherche en révélant l'impact des particularités syntaxiques sur l'effet pragmatique des notices de médicament.

Mots-clés: discours pharmaceutique, textes spécialisés, notices françaises d'utilisation d'un médicament, particularités syntaxiques, spécificité de la syntaxe, effet pragmatique.

Présentation du problème scientifique et de son importance.

L'étude de la spécificité des textes du discours technique et scientifique y compris les textes pharmaceutiques est la base de la portée primordiale dans la formation universitaire de futurs professionnels dans le domaine de la traduction spécialisée. Au cours de la traduction ses particularités créent des difficultés supplémentaires et représentent des problèmes considérables pour les étudiants philologues, les débutants et les non-spécialistes [3]. Les textes spécialisés du discours pharmaceutique français ont leurs particularités de grammaire qui ne correspondent pas toujours à ceux du système de la grammaire ukrainienne y compris leurs particularités syntaxiques [1].

L'objectif du travail vise à établir les non-coïncidences entre les particularités syntaxiques des notices françaises d'utilisation d'un médicament et celles ukrainiennes en faisant la recherche sur la spécificité et les divergences entre les systèmes pertinents de deux langues, les méthodes et moyens de traduction appropriés pour franchir les difficultés de traduction.

L'objet de l'analyse est considéré par l'ensemble des catégories syntaxiques, des formes et des constructions correspondantes de deux langues qui provoquent de nombreux problèmes de traduction.

Différents approches de la définition du concept étudié. La syntaxe est la branche de la linguistique qui étudie la façon de la combinaison des mots pour former des phrases ou des énoncés dans une langue. Or, elle étudie l'ordre des mots, les catégories grammaticales ou parties du discours, les phénomènes de rection, les fonctions grammaticales [2]. Selon le dictionnaire de français "Littré" la syntaxe comme partie de la grammaire définit les relations entre les éléments d'une phrase et traite de l'arrangement des mots, de la construction des propositions; des rapports logiques des phrases entre elles et des lois générales et particulières qu'on doit observer pour rendre son langage et son style corrects, purs et élégants [3].

Les limites entre la syntaxe et la morphologie comme deux domaines de la grammaire ne sont pas toujours claires puisque le mot, objet de la morphologie, et la phrase, objet de la syntaxe, possèdent d'une hiérarchie structurelle; toutes les catégories morphologiques ainsi que celles syntaxiques sont liées à l'expression des significations les plus fréquemment utilisées [4].

Commençons par les représentations formelles de la phrase française à travers les catégories morphosyntaxiques. Leur nombre est réduit par rapport aux catégories grammaticales classiques. Elles correspondent à des classes distributionnelles, c'est-à-dire à la place qu'elles occupent dans la phrase, sur l'axe syntagmatique. Dépendamment de son voisinage, chaque élément peut commuter avec un autre élément de la même catégorie.

Les parties du discours essentielles qui se combinent le plus souvent en groupes de mots subordonnés sont les noms et les verbes; les adjectifs, les pronoms et les noms de nombres sont moins fréquents dans les textes du discours pharmaceutique français [2].

D'après la tradition distributionnaliste chaque phrase française comporte des syntagmes qui à leur tour contiennent les éléments appelés constituants. Chaque syntagme est une unité syntaxique non autonome à laquelle on attribue une classe et une fonction. Il représente un groupe de constituants situés par rapport à un élément central appelé noyau qui pourrait être accompagné d'une ou de plusieurs expansions.

Les textes des notices françaises de médicament peuvent contenir: *le syntagme nominal (SN)* constitué en premier lieu d'un noyau nominal: *cette notice, ce médicament*; *le syntagme verbal (SV)* constitué d'un noyau verbal qui peut également y avoir des expansions au groupe verbal: *Gardez cette notice. Vous pourriez avoir besoin de la relire*; *le syntagme prépositionnel (SP)* combiné dans la phrase avec le syntagme nominal: *pour ce type d'infection*; *sans prescription médicale*, avec le syntagme verbal: *avant d'utiliser Lamisil crème, adressez-vous à votre pharmacien*; parfois avec le syntagme adjectival ou le syntagme adverbial: *aux enfants de moins de 12 ans*; *le syntagme adverbial (SAdv)* permettant l'expansion du verbe: *il apparaît également*, ou de la phrase: *Habituellement les infections semblent s'améliorer après quelques jours*; *le syntagme adjectival (SA)* permettant l'expansion des syntagmes nominaux: *des intervalles réguliers, des effets indésirables, une aide médicale immédiate*, des problèmes *respiratoires*, des symptômes *suivants* et verbaux: *Certains effets indésirables sont fréquents*; *le syntagme infinitif (SI)* dont le noyau (le verbe infinitif lui-même): *l'infection semble s'améliorer*, peut posséder des expansions sous la forme du *groupe prépositionnel*: *tenir hors de la vue, à conserver à une température ne dépassant pas 25* ou

du groupe nominal: utiliser Lamisil Dermgel, avant de prendre ce médicament, protéger l'environnement.

Donc, tout groupe de mots possède, au minimum, un noyau. Ce noyau peut être accompagné d'une ou de plusieurs expansions. Le noyau est un élément obligatoire pour que la phrase soit grammaticalement correcte, alors que l'expansion est un élément facultatif. L'expansion est tout ce qui accompagne le noyau d'un groupe donné. Il y a différentes sortes d'expansions. Dans les exemples qui suivent, on observe des groupes nominaux, prépositionnels, adjectivaux et infinitifs, des subordonnées caractéristiques pour les textes pharmaceutiques:

Dans le syntagme *des effets indésirables non mentionnés dans cette notice* le noyau du groupe nominal 1(GN1) est le nom *effets* précédé de son déterminatif *des*, ses expansions sont les groupes adjectivaux *indésirables* et *non mentionnés*, le noyau du groupe prépositionnel 2 (GP2) *dans cette notice* est le nom *notice* accompagné de ses expansions: adjectif démonstratif *cette* précédé de la préposition *dans*.

Dans le groupe *un antifongique qui agit en tuant les champignons responsables de problèmes de peau* le noyau du GN est un *antifongique* et son expansion est la subordonnée relative *qui agit en tuant les champignons responsables de problèmes de peau*.

Dans le syntagme infinitif typique pour les textes des instructions et notices de médicament le groupe infinitif peut occuper les fonctions:

- d'attribut du sujet: *l'infection semble s'améliorer*;
- de complément direct du verbe: *Une diminution de la consommation de nourriture peut entraîner une perte de poids importante. l'infection due au champignon peut récidiver*;
- de complément indirect du verbe: *si vous envisagez d'arrêter le traitement, si vous arrêtez de prendre Lamisil*.

Passons maintenant du niveau du mot et des constituants du syntagme à l'analyse au niveau de la phrase.

La phrase est le moyen de la communication du message, de la transmission de l'information pour échanger ou exprimer nos propres idées et sentiments ou influencer l'interlocuteur. Il existe des propositions simples et complexes qui trouvent leur place pertinente dans les textes du discours pharmaceutique.

La syntaxe française emploie les *propositions simples* pour nommer la situation donnée à l'étape concrète de la parole afin de transmettre l'information sans explications supplémentaires: *Ce médicament est disponible sans prescription médicale. Veuillez à toujours prendre ce médicament en suivant exactement les indications de votre médecin ou votre pharmacien*.

Mais les textes des notices françaises de médicament abondent en propositions complexes qui sont exploitées pour expliquer, préciser, exprimer les détails:

Si vous souffrez d'une infection des ongles de pieds (champignons dans et sous l'ongle), avec une décoloration et un changement de la constitution de l'ongle, vous devez consulter un médecin car Lamisil Dermgel n'est pas indiqué pour ce type d'infection.

Avertissez immédiatement votre médecin en cas de douleur intense dans la partie supérieure de l'abdomen qui irradie dans le dos (signe possible d'une inflammation du pancréas).

Avertissez immédiatement votre médecin en cas de symptômes tels que nausées persistantes inexplicables, problèmes d'estomac, perte d'appétit ou fatigue inhabituelle, faiblesse ou si vous constatez une coloration jaune de la peau ou du blanc des yeux, si vos urines sont anormalement foncées ou si vos selles sont anormalement claires (signe possible de problèmes de foie).

Dans l'exemple 1 on constate l'utilisation de la proposition complexe qui contient la proposition principale *vous devez consulter un médecin* introduite par la subordonnée (1) de condition commencée par *si*: *Si vous souffrez d'une infection des ongles de pieds*.

On procède aussi au développement de l'idée grâce à la concrétisation de la maladie *infection des ongles de pieds* donnée entre parenthèses: (*champignons dans et sous l'ongle*) et aux symptômes énumérés: *avec une décoloration et un changement de la constitution de l'ongle* suivie de la proposition subordonnée (2) de cause introduite par la conjonction de cause *car* *Lamisil Dermgel n'est pas indiqué pour ce type d'infection*.

Dans la phrase 2 on cite l'exemple de la proposition complexe à la proposition subordonnée relative *qui irradie dans le dos*. Ce type de phrase est fréquent dans les notices de médicaments et instructions pharmaceutique: *Cela permet d'éliminer les champignons responsables de cette infection qui peuvent être présents sur l'autre pied même si cela n'est pas encore visible*.

L'exemple 3 démontre que la proposition complexe peut avoir lieu en cas de longues énumérations de symptômes: *en cas de symptômes tels que nausées persistantes inexplicables, problèmes d'estomac, perte d'appétit ou fatigue inhabituelle, faiblesse* suivis de plusieurs subordonnées de condition introduites par la conjonction *si* qui sont de fréquence très hautes: *si vos urines sont anormalement foncées ou si vos selles sont anormalement claires*.

Dans les notices de médicament françaises et les instructions pharmaceutiques à analyser on distingue 3 types communicatifs de propositions selon le but de l'énonciation: propositions impératives ou incitatives, propositions déclaratives ou énonciatives, propositions interrogatives.

Les phrases déclaratives sont prédominantes dans les textes médicaux et pharmaceutiques, mais il y a un nombre considérable de propositions impératives et interrogatives servant à attirer l'attention du destinataire au problème abordé. Par exemple, dans la notice du médicament *LAMISIL ONCE 1%, solution pour application cutanée* il y a 107 phrases dont 49 sont déclaratives (45,8%), 45 sont impératives (42 %) et 13 sont interrogatives (10,2 %).

Une telle répartition de type de phrases dans les notices souligne le but et le rôle pragmatiques du discours à analyser.

Les phrases énonciatives ou déclaratives servent à décrire le phénomène, à exposer le fait, à introduire les données, à établir les liens entre les faits et événements correspondants : *Après application sur les pieds, la solution laisse un film transparent sur la peau délivrant la substance active dans votre peau*.

Les phrases impératives sont destinées à initier le destinataire à (re)lire l'information de la notice, de l'instruction: *Gardez cette notice. Vous pourriez avoir besoin de la relire*; suivre strictement l'information présentée et l'ordre de l'utilisation du médicament car elles sont liées à la santé et l'efficacité du traitement. *Adressez-vous à votre pharmacien pour tout conseil ou information*.

Le but pragmatique de l'information contenue dans les textes des notices et instructions explique la fréquence prédominante de ce type de phrases.

L'effet pragmatique est exprimé non seulement à l'aide des propositions impératives: *N'utilisez pas ce médicament après la date de péremption indiquée sur l'emballage après EXP.*; mais aussi grâce à l'emploi des verbes auxiliaires modaux *devoir* et *pouvoir* suivis de l'infinitif: *Vous devez* ou *Vous pourriez*; par les constructions infinitives: *Tenir hors de la vue et de la portée des enfants*.

Les phrases interrogatives ont une valeur purement informative ayant le but de communiquer l'information présentée comme

réponse à la question posée. C'est pourquoi le fonctionnement de ce type de phrases est expliqué par leur utilisation dans les titres des rubriques de la notice ou des instructions pharmaceutiques: *Que contient cette notice Comment utiliser LAMISIL ONCE 1 % ?*

Il est à noter que la syntaxe des notices françaises de médicament est caractérisée aussi par les phrases à plusieurs termes et même propositions homogènes: *Les symptômes suivants sont possibles: maux de tête, nausées, douleurs dans la région de l'estomac et vertiges.*

Les termes homogènes de la proposition des notices de médicament peuvent aussi accomplir la fonction des compléments du verbe: *La durée du traitement est déterminée par votre médecin: elle dépend du type, de la gravité et de la localisation de l'infection;* de la partie nominale de l'attribut: *Les effets indésirables graves sont notamment une diminution de certains cellules sanguines, un lupus (une maladie auto-immune), de graves réactions cutanées, des réactions allergiques sévères, une inflammation des vaisseaux sanguins, une inflammation du pancréas ou une nécrose des muscles;* des compléments circonstanciels présentés comme compléments du nom et propositions subordonnées de cause: *Avertissez immédiatement votre médecin en cas de symptômes tels que nausées persistantes inexpliquées, problèmes d'estomac, perte d'appétit ou fatigue inhabituelle, faiblesse ou si vous constatez une coloration jaune de la peau ou du blanc des yeux, si vos urines sont anormalement foncées ou si vos selles sont anormalement claires (signe possible de problèmes de foie).*

Il y a des cas fréquents des propositions subordonnées de cause homogènes: *N'utilisez jamais Lamisil si vous êtes allergique à la terbinafine (1) ou à l'un des autres composants contenus dans ce médicament mentionnés à la rubrique 6, si vous souffrez de graves problèmes au foie (2), si vous souffrez de graves problèmes aux reins (3).*

Une des particularités syntaxiques des textes des notices de médicament est l'emploi des propositions elliptiques nominatives qui sont utilisables de préférence dans les titres des rubriques: *Affections du système immunitaire; Troubles généraux et anomalies au site d'administration* ou des sous-titres: *Mode de délivrance: médicament soumis à prescription médicale.*

Les instructions pharmaceutiques et les notices d'utilisation du médicament contiennent aussi un nombre de fréquence modeste de propositions impersonnelles. Notons que la notice *Information de l'utilisateur du Lamisil 1% crème chlorhydrate de terbinafine* compte 109 propositions dont 3 sont impersonnelles (2,7 %).

Conclusions et perspectives des recherches ultérieures. En faisant l'analyse des textes des notices de médicament françaises on peut faire le bilan suivant: l'étude de certaines catégories syntaxiques prouve que la notice de médicament française comme genre des textes pharmaceutiques a sa spécificité prédéterminée par les particularités de genre et les objectifs pragmatiques et communicatifs des textes injonctifs et descriptifs. Les notices ont une riche structure syntaxique.

On constate l'emploi des propositions simples et complexes. Les propositions simples sont plus fréquentes. Parmi les propo-

sitions complexes il y a des phrases à coordination, à subordination et à juxtaposition. Leur fréquence dépend de l'effet pragmatique du discours pharmaceutique contenu dans les notices de médicament.

On observe également le fonctionnement prédominant des propositions à deux termes mais il existe aussi des propositions elliptiques nominatives car elles sont utilisées de préférence en qualité de titres ou sous-titres des rubriques de l'instruction.

La structure de la proposition peut être développée par les termes homogènes de la proposition tels que sujets homogènes, compléments du verbe, compléments du nom, compléments circonstanciels. Mais on a trouvé aussi les cas de propositions subordonnées homogènes de cause.

La majorité écrasante de phrases sont personnelles, les cas de propositions impersonnelles sont rares.

Selon le but de communication on distingue 3 types essentiels de propositions: celles déclaratives ou énonciatives qui sont prédominantes dans les notices de médicaments à analyser (56%); celles impératives ou incitatives (34%) et celles interrogatives de fréquence rare (10%).

Les subordonnées les plus caractéristiques pour les textes des notices de médicament sont celles de condition, de cause et celles relatives exploitées pour expliquer, préciser, exprimer les détails.

L'analyse de la structure syntaxique des syntagmes constituant les phrases des notices de médicament prouve qu'ils se composent du noyau, élément central du groupe de mot, accompagné d'une ou de plusieurs expansions. On partage les syntagmes en: syntagmes nominaux et verbaux les plus typiques auxquels s'ajoutent les syntagmes prépositionnels, ceux adjectivaux, infinitifs et adverbiaux.

Dans les perspectives des recherches ultérieures on prévoit de révéler les moyens de la reproduction des particularités syntaxiques des textes des notices de médicament françaises dans la traduction ukrainienne pour constater les méthodes et les transformations de traduction.

References:

1. Боцман А.В. Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англomовних інструкцій до вживання лікарських препаратів): автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.04 «Германські мови»; К., 2006. 15 с.
2. Буць Ж.В., Ібрагімова С.В. Основи науково-технічного перекладу: навч. посібник. К.: НТУУ «КПІ», 2015. 222 с.
3. Носова Л.Н. Особенности структурно-смысловой композиции текстов инструкций к лекарственным препаратам на примере французского языка. Филологические науки. Вопросы теории и практики, 2013. № 1. С. 133–135.
4. Poisson-Quinton S., Mimran R., Mahéo-Le Coadic M. Grammaire expliquée du français. CLE International, 2007. P. 430.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Doctissimo: Guide des médicaments URL: <http://www.doctissimo.fr/> Guide des médicaments
2. Пошук ліків в аптеках України URL: <https://tabletka.ua/uk/>
3. Dictionnaire du français «Littré» URL: <http://litre.reverso.net/dictionnaire-francais/definition/syntaxe>

Ібрагімова С. В., Школяр Л. В. Синтаксичні особливості французьких текстів фармацевтичного дискурсу

Анотація. У статті розглядаються синтаксичні особливості французьких текстів спеціалізованого фармацевтичного дискурсу, до яких відносяться фармацевтичні інструкції та вкладиші до вживання лікарських препаратів. Представлено аналіз характерних рис та особливостей синтаксису описових та інформативних фармацевтичних французьких текстів. На підставі порівняльного аналізу фармацевтичних текстів мов оригіналу та перекладу докладно описуються результати дослідження, висвітлюється вплив синтаксичних особливостей на досягнення прагматичного ефекту текстів французьких інструкцій до вживання лікарських препаратів.

Ключові слова: спеціалізовані тексти, фармацевтичний дискурс, французькі інструкції до вживання лікарських препаратів, синтаксичні особливості, прагматичний ефект.

Ибрагимова С. В., Школяр Л. В. Синтаксические особенности французских текстов фармацевтического дискурса

Аннотация. В статье рассматриваются синтаксические особенности французских текстов специализированного фармацевтического дискурса, к которым относятся медицинские инструкции и вкладыши к медицинским препаратам. Представлен анализ характерных черт и особенностей синтаксиса описательных и информационных типов французских фармацевтических текстов. На основе сравнительного анализа текстов оригинала и перевода детально описываются результаты исследования, раскрывается влияние синтаксических особенностей на достижение прагматического эффекта текстов инструкций и вкладышей к медицинским препаратам.

Ключевые слова: специализированный текст, фармацевтический дискурс, французские инструкции, вкладыши к медицинским препаратам, синтаксические особенности, прагматический эффект.

*Іваницька Н. Б.,**доктор філологічних наук,**завідувач кафедри іноземної філології та перекладу**Вінницького торговельно-економічного інституту**Київського національного торговельно-економічного університету*

ФУНКЦІОНАЛЬНА ПАЛІТРА ПОНЯТТЯ ДОМІНУВАЛЬНОСТІ В ЖАНРОВИХ ТЕОРІЯХ ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. У статті проаналізовано функціонування метаєдиниці «домінанта» в сучасних теоріях жанрового перекладу. Здійснено ретроспективний аналіз вживання терміна в суміжних лінгвістичних науках із позицій формалізму, функціоналізму та психолінгвістики. Простежено шляхи адаптації поняття домінувальності в транслатологічних студіях з опорою на методологічні засади дискурсології. З'ясовано сутнісні виміри домінанти як ключового поняття розвитку перекладацьких стратегій і тактик.

Ключові слова: домінанта, теорія і практика перекладу, жанрові теорії перекладу, лінгвістика тексту, художній переклад, поетичний переклад.

Постановка проблеми. Сьогодні наука все активніше тяжіє до міждисциплінарності, що значною мірою впливає на взаємопроникнення в термінологічні системи різних галузей знань метамовних одиниць. Потрапляючи до галузевих наукових дискурсів, такі терміни, не втрачаючи своїх первісних онтологічних ознак, набувають специфічних характеристик. Одним із свого роду «універсальних» метазнаків виступає поняття «домінанта», яким широко послуговуються в дослідженнях із нейрофізіології, біології, генетики, архітектури. Змістове наповнення цього слова («основна, пануюча ідея; головний, пануючий принцип / основна ознака або найважливіша складова частина чого-небудь») [12] уможливило вживання зазначеного терміна для наукового осмислення ключової властивості аналізованого об'єкта.

Відносно тривалу історію метаєдиниці «домінанта» має і у сфері філології. Її залучають для означення широкого кола явищ, що охоплює фонетичний рівень мови, лексичну систему, граматичну будову. На його базі утворено такі терміни, як «домінантна фонема», «домінанта синонімічного ряду», «фразеологічна домінанта», «домінантна ідіома», «домінантна граматика» та ін. Науковці виділяють рематичні домінанти (Г.О. Золотова), емоційно-сміслову домінанту (В.П. Белянін), граматичну домінанту (О.І. Москальська). Поняття домінанти стало панівним для жанрології, де визначають жанрово-стилістичні домінанти текстів та ідіостилів письменників. Термін «домінанта» поступово занурюється й у сферу перекладознавства, набуваючи нових обрисів та підтекстів, що актуалізує здійснення ретроспективного критичного аналізу використання метаєдиниць із ключовим словом «домінанта» на теренах сучасної транслатології.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретико-методологічне осмислення поняття «домінанта» відбувалося в руслі різних теорій перекладознавства, де виділення різнотипних стратегій і тактик відтворення вихідного тексту в цільовій мові неминуче стикалося з проблемою визначення основної, домінувальної, панівної ідеї, ключового принципу розуміння транслатологічних процесів. У працях досвідчених зарубіжних і вітчизняних

перекладознавців (Л.С. Бархударов, С. Басснетт, Г.Р. Гачечиладзе, В.В. Демецька, Р.П. Зорівчак, В.Н. Комісаров, В.В. Коптілов, А. Лефевр, К. Райс, О.І. Чердніченко, М. Фрідберг та інші) поняття домінанти прямо чи опосередковано виступає ключовим моментом для визначення і доведення перекладацьких принципів. Власне саме поняття домінувальності в різних аспектах і спектрах його вияву лягло в основу методології аналізу перекладацьких практик (Е. Бальцезан, М.П. Брандес, К. Лукас, О.В. Ребрій, Б. Шульце), взаємозв'язків транслатології та семіотики й культурології (Ю.М. Лотман, Ю.М. Караулов, Р.О. Якобсон). Та попри активне проникнення поняття «домінанта» до транслатологічних студій, питання його адаптації саме в царині цієї науки і донині залишається до кінця не вивченим, що і спонукало нас зупинитися на функціонуванні цієї унікальної метаєдиниці власне в галузі теорії і практики перекладу.

Мета нашої статті – з'ясувати основні тенденції проникнення поняття «домінанта» у сферу перекладознавства, зокрема художнього перекладу.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що поняття домінанти в перекладознавстві набуває розвитку на основі сформованих концепцій лінгвістики тексту, що проектує вектор нашого аналізу на «лінгвістичне життя» терміна «домінанта» насамперед у дискурсологічній практиці. Важливо, що домінанта стала «одним з найбільш <...> продуктивних» понять в концепції слов'янського формалізму [16, с. 56], де її трактують через поняття функції, що є базовим для визначення специфіки типу тексту. На думку Р.О. Якобсона, домінанту можна визначити як «фокусуючий компонент», який мотивує інші його елементи і «забезпечує інтегрованість структури» [16, с. 56]. Дослідник безпідставно висловлює думку про вплив домінанти того виду мистецтва, який є панівним у той чи інший час, а отже, має непересічний вплив на інші види художньої діяльності людини (наприклад, значимість візуальних мистецтв в епоху Відродження або вплив музики на метрику і строфіку поезії в епоху Романтизму).

Водночас літературна еволюція ґрунтується на принципі зсуву домінанти, що означає зміну взаємин між елементами системи. Подібних поглядів дотримується і Я. Славінський, який слідом за Р.О. Якобсоном зауважує, що домінантна функція визначає характер висловлювання, «підпорядковує собі інші функції і проектує їх розташування в ієрархії» [11, с. 259]. Домінантною в поетичному творі, на думку Я. Славінського, виступає поетична функція, або поетичність. Її основну реалізацію дослідник вбачає у спрямованості «на власне мовне повідомлення» [11, с. 261], і в цьому сенсі в «егоїзмі», що обумовлює високий рівень організованості і виразності поетичного тексту, побудованого за принципом паралелізму його елементів, який має наслідком багатозначність художнього слова,

образність і особливу цілісність твору. Оскільки в поетичній мові безперервно відбувається переосмислення властивостей мовних знаків, то формулою такого тексту Я. Славінський називає метафору [11, с. 271].

Загалом «егоїзм» поетичної функції призводить, на думку вченого, з одного боку, до інформаційного збагачення повідомлення, з іншого – до «онтологічного парадоксу поетичності». Сутність останнього полягає в протиріччі поетичної функції самому поняттю функціональності, що пояснює і характерний для творів словесного мистецтва «стан напруги: між поетичністю і непоетичністю» [11, с. 265].

Поняття доміанти використовують також у дослідженнях граматики тексту (у визначенні функціональної напруги граматичних одиниць і категорій). «Ті з них, які переважають в тексті, заповнюють в ньому сильні позиції і беруть участь у формуванні його концептуального семантичного простору, називаються граматичними доміантами» [2, с. 328]. Ю.С. Маслов звертається до поняття доміанти при розгляді неоднозначного щодо розв'язання питання про характер предикативного зв'язку [8, с. 1987].

Розглядаючи комунікативні аспекти російського синтаксису, Г.А. Золотова вводить поняття рематичної доміанти текстового фрагмента [3, с. 306-315] і розробляє її типологію, орієнтуючись на семантику текстових фрагментів. При цьому розрізняють предметну, якісну, акціональну, статичну, статично-динамічну та імпресивну рематичну доміанти. Предметна рематична доміанта виявляється в текстових фрагментах семантичного типу «опис місця», де в позиції реми перебуває предметність. Якісна рематична доміанта властива текстовим фрагментам, що характеризують персонаж або предмет. Логічний наголос у даному випадку отримують прикметники, деад'єктиви, іменникові поєднання, якісні прислівники. Дієслова в текстових фрагментах з предметною або якісною рематичною доміантою неакціональні, тоді як текстові фрагменти, що передають динаміку дії, мають акціональну рематичну доміанту, яка виражається дієсловами зі значенням дії. Статична рематична доміанта зустрічається в текстах, які розкривають стан, і об'єктивується за допомогою слів відповідної семантики, при цьому вживаються дієслова на позначення припинення або відсутності дії. Статично-динамічну доміанту мають текстові фрагменти, що описують поступову зміну стану, що переважно втілюється за допомогою фазово-динамічних дієслів. У текстових фрагментах семантичного типу «суб'єктивно-оцінне сприйняття дійсності» рематична доміанта має імпресивний характер. У даному випадку логічний наголос падає на якісно-оцінні іменники і прикметники, а також на слова, що позначають стан.

Необхідно зазначити, що в лінгвістиці тексту поширеним є поняття «стильова текстова доміанта» [13, с. 142], під яким розуміють порушення канону, що володіє виразністю і в силу цього має здатність до набуття статусу основної стилетвірної ознаки.

Поняттям доміанти оперує і Ю.В. Казарін, розглядаючи поетичний текст як систему і виділяючи в ньому одиниці, що виконують домінуючі та побічні функції. Одиниці-домінанти, що є в певному поетичному тексті, визначають константними, розмежовують на лінгвістичні, культурні, естетичні, духовні, психологічні, соціологічні, емотивні та комплексні [7, с. 70].

Із позицій психолінгвістики поняття доміанти мало детальну розробку у співвідношенні з поняттями сенсу, «сміслових віх» і змісту тексту в концепції А.І. Новікова, який вивчав закономірності сприйняття тексту і виділяв у цьому процесі два етапи: 1) «впізнавання» знака, що відбувається при безпосеред-

ньому впливі матеріальної форми тексту на сенсорний апарат реципієнта і включає трансформацію нервових імпульсів в образ символу, що сприймається; 2) «розпізнавання» інформації, при якому здійснюється перехід від образу форми знака до образу його змісту [10, с. 35]. Основними механізмами розуміння тексту є внутрішня мова, що характеризується предикативністю, і згорнутість, що обумовлює таку закономірність розуміння, як згортання інформації. Результатом розуміння тексту є формування його змісту і сенсу. При цьому якщо зміст розглядається в даній концепції як ментальне утворення, що моделює фрагмент дійсності, то сенс як ментальне утворення, що моделює відношення до неї. На основі психолінгвістичних експериментів А.І. Новіков вважає доміантність одним із основних принципів формування змісту в процесі транспозиції при сприйнятті тексту.

Природно, що сформовані в лінгвістичних дослідженнях тексту трактування поняття «домінанта» отримують свій розвиток у перекладознавстві як самостійний ділянки філологічної науки. Зокрема з поняттям функції воно співвідноситься в загальній теорії перекладу, розробленій А.Д. Швейцером на основі ідей Р.О. Якобсона, де використовують поняття функціональної доміанти тексту і функціональної еквівалентності. З огляду на залежність перекладу від мовних і позамовних чинників, А.Д. Швейцер вважає його «односпрямованим і двофазним процесом міжмовної і міжкультурної комунікації, при якому первинний текст, що потрапляє під цілеспрямований «перекладацький» аналіз, перетворюється на вторинний текст (метатекст), що заміняє первинний в іншому мовному і культурному середовищі [14, с. 75]. До мовних факторів віднесено відмінні риси систем і норм мов, а також функціональні доміанти тексту, уявлення про які формується на прийнятті ідеї про його поліфункціональність.

Згідно з концепцією А.Д. Швейцера, такі фактори постають комплексом основних функціональних характеристик тексту, «відповідають комунікативній настанові відправника та визначають закономірності аналізу і синтезу текстів у процесі перекладу» [14, с. 35]. Конфігурація функціональних характеристик кожного тексту індивідуальна. У єдності з комунікативною установкою і соціокультурними нормами вони, на думку дослідника, визначають той інваріант, який необхідно відтворити при перекладі. Вважаючи, що функціональні доміанти оригіналу значною мірою впливають на встановлення еквівалентних відносин з текстом перекладу, А.Д. Швейцер доповнює ієрархічну семіотичну типологію рівнів еквівалентності її одновимірною функціональною типологією.

Відповідно до виділених Р.О. Якобсоном функцій тексту, які відрізняються установкою на різні компоненти комунікативного акту, А.Д. Швейцер виділяє наступні види еквівалентності: референтну, експресивну, конотативну, фатичну, металінгвістичну та поетичну.

Що складнішими є комунікативні умови та функціональні параметри тексту, то меншою видається ймовірність дзеркального перекладу і встановлення відношень повної еквівалентності між первинним і вторинним текстами. Так, відношення між оригіналом і текстом перекладу, що виникають при прозовому перекладі поезії, розглядаються дослідником як часткова еквівалентність, оскільки припускають передачу референтної, а не поетичної функції вихідного тексту.

Результат передачі функціональної доміанти тексту в згаданій теорії має безпосередній зв'язок із поняттям адекватності,

що означає оптимальну відповідність, яка досягається компромісним шляхом і має наслідком відсутність прямої залежності між вимогами еквівалентності та адекватності: «<...> переклад, повністю еквівалентний оригіналу, не завжди відповідає вимогам адекватності. І навпаки, виконаний адекватно переклад не завжди будується на відносно повній еквівалентності між вихідним і кінцевим текстами» [14, с. 97]. Наприклад, поетичний переклад часто є адекватним, але еквівалентним лише частково.

Слід зауважити, що в загальній теорії перекладу поняття домінанти продовжує розвиватися також у контексті встановлення співвідношення між поняттями змісту і сенсу тексту, зокрема в концепції Н.М. Нестерової, що розглядає вторинність як онтологічну властивість перекладацької діяльності і перекладного тексту, залежну від типу тексту, методу перекладу і особистості перекладача [9, с. 3]. Міжмовний переклад у концепції цієї дослідниці постає «універсальним семіотичним процесом, який є сутністю мовленнєвої діяльності», а вторинність трактується в контексті філософії постмодернізму як вияв інтертекстуальності. При цьому інтертекстуальність набуває статусу абсолютної характеристики процесу текстотворення і розглядається як послідовність операцій, для виконання яких необхідний «пусковий механізм». Із точки зору Н.М. Нестерової, ступінь близькості первинного і вторинного текстів залежить від ступеня сформованості в інтелекті реципієнта ментальної освіти, яка є результатом розуміння оригіналу. При цьому вона виступає як аналог авторського задуму в перекладі і має такі онтологічні характеристики: варіативність, неоднорідність, залежність від первинного тексту і від співвідношення в ньому внутрішньої і зовнішньої форм. Відповідно до описаної концепції аналог авторського задуму формується за принципом домінантності на першому етапі перекладу, що є перехідним від вихідного до цільового текстів і постає взаємоспрямованим проектуванням первинного тексту на свідомість перекладача і навпаки. Так, при сприйнятті вихідного тексту його зміст, що розуміється як модель предметної ситуації, проектується на свідомість перекладача, яка *реагує* на цю проекцію, включаючи наявну в нього інформацію, що відноситься до спроектованої ситуації, і забезпечуючи її раціональну та емоційну оцінку. Цей процес називається *наданням* сенсу первинному тексту в процесі його сприйняття. Утворений за принципом домінантності *смысловий комплекс* є основою для виникнення задуму тексту перекладу [9, с. 16-17].

Поняття домінанти використовується і в типології перекладу при вивченні типу тексту як одного з основних факторів, що обумовлюють специфіку і проблеми наукового, художнього, ділового, публіцистичного перекладу. У цьому випадку розглядаються типологічні властивості тексту, що підлягають репрезентації в процесі перекладацької діяльності [1, с. 4-6; 17; 18]. Так, в концепції наукового перекладу, що розробляється Л.М. Алексеевою, вихідним положенням є теза про співвіднесення наукового перекладу «з науковим типом тексту і типом комунікації» [1, с. 25]. Науковість визначається як домінантна ознака наукового тексту, що включає такі його властивості: теоретичність, інтелектуальність, концептуальність, метафоричність, конфліктність, гіпотетичність. Суть даного типу перекладу – у трансляції продуктів наукової діяльності, а до його найважливіших механізмів належить рефлексія. На першому етапі процесу, на думку Л.М. Алексеевої, відбувається перекладацька інтерпретація оригіналу, що означає переклад «вихідного концептуального змісту тексту на свою власну

мову внутрішнього простору» [1, с. 59], що вимагає моделювання, призводить до формування розумового конструкту, на другому – об'єктивація зрозумілого особливого значення за допомогою мови перекладу. Зважаючи на зазначене, методика навчання науковому перекладу в даній концепції використовує поняття перекладацької домінанти, якою виступає поняття “Interpret”, що заміняє поняття “Traduce” [1, с. 102], що до певної межі пояснюється розвитком лінгвістики тексту.

Досліджуючи специфіку і проблеми поетичного перекладу, науковці оперують поняттям типологічної домінанти тексту при розгляді сутнісних властивостей поетичного тексту, що відрізняє його від інших типів тексту [15]. Типологічна домінанта поетичного тексту – це його якість, тобто стійке взаємовідношення властивостей, що становить його сутність і специфіку. Розвиваючи традиції, закладені в теоретичній поезії й перекладознавстві, ця риса, на думку дослідників, може бути означена терміном «поетичність». Убачається за можливе визначити зміст поняття «поетичність» з огляду на специфіку того виду діяльності, у процесі якого поетичний текст породжується, а також на основі принципу цілісності поетичного тексту як єдності його форми і змісту.

Оскільки в процесі художньої діяльності відбувається пізнання ціннісного аспекту відношення людина – світ, у результаті якого виробляється інтелектуально-емоційне ціле, що знаходить реалізацію в образах і має естетичне об'єктивування, можна виділити систему таких типологічних властивостей поетичного тексту: як ідейність, емотивність, образність і естетична мовна (у вузькому сенсі віршована – Н. Б.) форма. Уважається, що в єдності вони утворюють типологічну домінанту поетичного тексту, яка, таким чином, має комплексний характер і відтворює властивості його глибинного та поверхневого рівнів.

Дослідження поетичного перекладу у співвідношенні з поняттям типологічної домінанти тексту дає змогу охарактеризувати ступінь транслявання суті первинного тексту як цільовий, а також визначити типи поетичного перекладу.

Так, російська дослідниця Н.В. Шутьмова розглядає поетичність з точки зору рефракції (відображення) [15]. Поетичність твору при цьому може отримати різне заломлення у свідомості різних перекладачів. Складність постає в тому, що поетичність потребує потрійного заломлення: у свідомості перекладача, коли він усвідомлює типологічну домінанту вихідного тексту і формує перекладацьку модель об'єкта; у процесі реалізації обраної моделі безпосередньо в акті і тексті перекладу; у процесі сприйняття цільового тексту реципієнтами. Відповідно мінімальний, середній, максимальний та нульовий ступінь заломлення так званої типологічної домінанти тексту з розмежуванням когнітивного і трансляційного етапів поетичного перекладу визначають три типи заломлення домінанти тексту (консонансний, дисонансний та консонансно-дисонансний), на основі чого конструюється матриця комбінацій засвоєння і трансляції типологічної домінанти оригіналу.

Високий ступінь репрезентації в мові перекладу текстової домінанти означає, що в цільовому тексті передані всі типологічні властивості оригіналу, що утворюють його поетичність, тому такий тип перекладу можна розглядати як консонансний щодо вихідного тексту. Середній ступінь репрезентації типологічної домінанти вихідного тексту в цільовому характеризується редукцією однієї з властивостей, що обумовлюється його нерозумінням на етапі доперекладацького аналізу тексту або труднощами його передачі, а тому цей тип перекладу може бути означений

як консонансно-дисонансний. При низькому ступені текст перекладу репрезентує сутність вихідного тексту мінімально внаслідок редуції двох його типологічних властивостей, що дозволяє вважати цей тип перекладу дисонансним. Втрата при перекладі всіх типологічних властивостей вихідного тексту призводить до відсутності (або «нульового» ступеню) репрезентації поетичності оригіналу в цільовому тексті, а сам переклад в даному випадку можна вважати таким, що не відбувся. Загалом якщо консонансний переклад дозволяє максимально передати в культуру, що приймає, ідейність, емотивність, образність і естетичну форму оригіналу, то дисонансний переклад лише мінімально знайомить іноземного читача з сутністю оригіналу. При цьому важливо відзначити, що поділ даних типів перекладу, звичайно, до певної межі є умовним і чітких кордонів між ними, як показує порівняльний аналіз, не існує [15].

Висновки. Отже, в лінгвістиці тексту, де пильну увагу приділяють вивченню його функцій, граматики, стилістики, комунікативної організації, властивостей, сенсу і змісту, формується широкий діапазон трактувань поняття «домінанта», що послужило основою для його розвитку в перекладознавстві, де його використовують у загальних і спеціальних теоріях і осмислюють у контексті понять еквівалентності, адекватності, вторинності цільового тексту, сутності вихідного тексту, сприяючи вивченню процесу перекладу і його результатів. Можлива перспектива розробки розглянутого поняття пов'язана, на нашу думку, із розв'язанням актуальних проблем філософії і типології перекладу, а також методики навчання цього виду творчої діяльності людини.

Література:

- Алексеева Л.М., Шутёмова Н.В. Типология перевода. Пермь: Перм. гос. нац. исслед. ун-т, 2012. 199 с.
- Бабенко Л.Г. Филологический анализ текста: Основы теории, принципы и аспекты анализа. М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. 464 с.
- Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. М.: КомКнига, 2007. 368 с.
- Іваницька Н.Б. Сучасні моделі перекладу в аспекті контрастивної дискурсології. Теоретична і дидактична філологія. Серія «Філологія, педагогіка», 2017. Вип. 25. С. 13–144.
- Іваницька Н.Б. Функціонування англомовних еквівалентів українських лінгвістичних метаодиноць у світовому науковому інформаційному просторі. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія» (мовознавство). 2016. Вип. 23. С. 254–258.
- Іваницька Н.Б. Сучасні стратегії перекладу наукового текст. Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки». 2016. С. 54–58.
- Казарин Ю. В. Поэтический текст как система. Екатеринбург: Урал. ун-т, 1999. 260 с.
- Маслов Ю.С. Введение в языкознание. М.: Высшая школа, 1987. 272 с.
- Нестерова Н.М. Вторичность как онтологическое свойство перевода: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19; Перм. гос. нац. иссл. ун-т. Пермь, 2005. 42 с.
- Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. М.: Наука, 1983. 215 с.
- Славинский Я. К теории поэтического языка. Структурализм: «за» и «против»: сб. ст. М.: Прогресс, 1975. С. 256–276.
- Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/dominanta>
- Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. М.: Директ-Медиа, 2014. 267 с.
- Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. М.: Наука, 1988. 216 с.
- Шутёмова Н.В. Типологическая доминанта текста в теории поэтического перевода: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19; Перм. гос. нац. иссл. ун-т. Пермь, 2012. 42 с.
- Якобсон Р.О. Доминанта Хрестоматия по теоретическому литературоведению: В 5 т. / под. ред. З. Г. Минц, сост. И. Чернов Т. 1. Тарту: Тартус. гос. ун-т, 1976. С. 56–63.
- Hatim B., Mason I. Discourse and the Translator. London and New York: Longman, 1990. 258 p.
- Munday J. A Computer-assisted Approach to the Analysis of Translation Shifts Meta. Translators' Journal. 1998. Vol. 43. № 4. P. 542–556. URL: <http://id.erudit.org/iderudit/003680ar>. DOI: 10.7202/003680ar.

Іваницька Н. Б. Функціональна палітра поняття домінантності в жанрових теоріях перекладу

Анотація. В статті проведено аналіз функціонування поняття «домінанта» в сучасних теоріях жанрового перекладу. Осуществлен ретроспективний аналіз використання терміна в суміжних лінгвістических науках з позицій формалізму, функціоналізму і психолінгвістики. Установлені шляхи адаптації поняття домінантності в перекладознавчих працях з опорою на методологічні основи дискурсології. Вияснені суттєві зміри домінанти як ключового поняття розвитку перекладеских стратегій і тактик.

Ключові слова: домінанта, теорія і практика перекладу, жанрові теорії перекладу, лінгвістика тексту, художественний переклад, поетический переклад.

Ivanitskaya N. Functional palette of the notion of dominance in genre translation theories

Summary. The article analyzes the functioning of the concept of «dominant» in modern theories of genre translation. A retrospective analysis of the using of the term in adjacent linguistic sciences from the standpoint of formalism, functionalism, and psycholinguistics was carried out. The ways of adapting the notion of dominance in translational works based on the methodological foundations of discourse were established. Essential measurements of the dominant as a key concept of the development of translation strategies and tactics are clarified.

Key words: dominant, translation theory and practice, genre translation theories, text linguistics, literary translation, poetic translation.

*Кузьменко Н. В.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри перекладу**Дніпровського державного технічного університету*

УТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню утворення неологізмів в англійській мові та їх використання у засобах масової інформації. Проаналізовано питання способів утворення неологізмів в англійській мові, які є вже зафіксованими у електронних словниках нових слів та особливості мови засобів масової інформації.

Ключові слова: неологізм, лексична одиниця, утворення неологізмів, англійська мова, мова ЗМІ.

Постановка проблеми. У наш час англійська мова, як і багато інших мов, переживає так званий «неологічний бум». Величезний потік нових слів та необхідність їх фіксування і пояснення зумовили створення особливої галузі лексикології – неології – науки про неологізми. Потрібно чимало часу, щоб нові слова непохитно закріпились у мові, а їх вживання було зрозумілим кожному. Зважаючи на активний і надшвидкий темп збагачення англійської мови неологізмами, дослідження їх функціонування є актуальним і своєчасним у зв'язку з постійним прогресом суспільства у різних галузях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню неологізмів присвячена низка праць як вітчизняних лінгвістів (О.Л. Гармаш, С.М. Єнікєєва, Ю.А. Зацний, Л.Ф. Омельченко, В.В. Соколов, А.В. Янков), так і зарубіжних науковців (В.І. Заботкіна, І.В. Мотченко, С.І. Маджаєва, Ю.М. Несветаїло, Б. Шиманек), які свідчать про потребу у вивченні та опису всього комплексу проблем, що стосуються номінативного потенціалу нового слова, його здатності фіксувати, нагромаджувати й відтворювати у свідомості людини певний осмислений нею фрагмент реального світу та проблем, які виникають під час перекладу таких лексичних одиниць. Безупинна поява нових слів у мові засобів масової інформації (далі – ЗМІ) зумовлює актуальність їх ґрунтовного аналізу.

Метою статті є дослідження уже зафіксованих у електронних словниках нових слів англійських неологізмів у мові ЗМІ.

Виклад основного матеріалу. В англійській мові в середньому за рік з'являється 800 нових слів – більше, ніж у будь якій іншій мові світу. У зв'язку з цим перед англійськими мовознавцями постає завдання не лише фіксувати нові слова, але й досліджувати їх якість, специфіку творення і функціонування. Нова лексична одиниця проходить кілька стадій соціалізації (прийняття її в суспільстві) і лексикалізації (закріплення її в мові). З'явившись, неологізм поширюється, як правило, викладачами університетів, шкільними вчителями, працівниками ЗМІ. Потім він фіксується у друці. Наступна стадія соціалізації – прийняття нової лексичної одиниці широкими масами носіїв мови. Після цього розпочинається процес лексикалізації: набуття навичок використання неологізмів у суспільстві, виявлення умов та протипоказань для його використання в різних контекстах. У результаті утворюється лексична одиниця окремого структурного типу, яка включається в різні словники неологізмів.

У сучасному житті все більше зростає роль ЗМІ. Саме тут швидше за все відображаються соціально-ідеологічні зміни у суспільстві і фіксуються нові поняття.

Мова ЗМІ – лінгвістичні та стильові особливості мови, яка функціонує у сфері масової інформації. На сьогодні мова ЗМІ інтерпретується як основний засіб впливу на мовну свідомість реципієнтів, а тому позначена кореляцією мовних і позамовних характеристик. Зважаючи на природу та функціонально-стильові домінанти, мова ЗМІ є креолізованою, оскільки передбачає поєднання одиниць різних знакових систем із метою оптимальної реалізації інформування, маніпулювання, сугестії [1, с. 114].

Неологізм (від грец. Νέος – молодий, новий і λογισμός – судження, вислів) – новостворений термін, авторське слово або фраза, що перебуває у процесі входження в загальне використання і ще не включене до державної та загальноживаної мови [1, с. 123].

До неологізмів звичайно відносять лексичні одиниці, які виражають нові поняття. Сучасна англійська мова активно поповнюється неологізмами. Ю.А. Зацний навіть говорить про «неологічний бум». Мовні одиниці, що виникають для позначення нових об'єктів та явищ, для відбиття нових понять, вчений називає термінологічними неологізмами [2, с. 8]. Відтак, сам термін «неологізм» є прикладом мовних одиниць з нечітким значенням (fuzzy meaning). Умовно можна вважати, що вік неологізму – від кількох років до кількох десятиліть. Неологізми, не зафіксовані у термінологічних джерелах, становлять труднощі під час інвентаризації текстового матеріалу. Їхня ідентифікація вимагає глибокого розуміння механізмів терміноутворення.

Виділяють такі типи неологізмів:

- нові за формою та змістом мовні знаки, які можна поділити на неоверби танеофрази;
  - нові за формою мовні знаки – неоморфи;
  - нові за змістом мовні знаки – неосеми.
- На основі неологізмів виявлено основні закономірності розвитку словотвірної системи англійської мови. Більшість неологізмів утворюються традиційними способами:
- основокладання (bridge-builder, knowledge-worker, jobseeker, power-nap, ring-tone);
  - афіксальним способом (blockist (block + -ist), brokerdom (broker + -dom);
  - шляхом телескопії (animation + electronics – animatronics, catalogue + magazine – catazine, internet + commercial – intermecial);
  - способом абрєвіації (genetically modified organism – GMO, global positioning system – GPS, World TradeOrganization – WTO) [2, с. 132].

Крім цього, у сучасній англійській мові значна частина неологізмів утворюється так званими «нетрадиційними шляхами»: за аналогією до конкретного слова, за допомогою так званих

«параафіксів» – словотвірних елементів, що проходять стадію формування» [3, с. 78].

Для дослідження було вибрано матеріали таких англійських ЗМІ: “The Independent”, “The New York Times”, “The New Yorker”, “The Dallas Morning News”, “The Guardian”, “Chattanooga Times Free Press”.

Під час роботи нами були визначені тематичні групи «Людина та суспільство», «Техніка і комп'ютери», «Політика».

Тематична група – це лексичні угруповання, в яких лексика об'єднана за денотативною ознакою, тобто за позначенням реалій дійсності. Тематичні групи класифікують всі елементи дійсності – від предметів домашнього вжитку до небесних тіл, з одного боку, і розумових процесів, з іншого боку. Тематична група може бути відносно замкнутою і обмеженою, або відкритою до проникнення елементів іншої тематичної групи і поповнюватись новими елементами.

Проведений аналіз неологізмів дозволив зробити наступні висновки.

Серед основних способів утворення досліджуваних неологізмів були виділені словоскладання та телескопія.

В тематичній групі «Людина та суспільство» підтвердженням можуть бути приклади, наведені нижче.

One way is that we're in our grandchildren's lives more than ever before, whether from across the country thanks to Skype and FaceTime or as “granny nannies” – in some cases full time [4].

Неологізм «granny nanny» (a grandmother who cares for her grandchildren while their parents are working [5]) утворений словоскладанням.

These regions were thinner for regular agers, a result of age-related atrophy, but in superagers they were indistinguishable from those of young adults, seemingly untouched by the ravages of time [6].

Неологізм “superager” (a person over 80 years old who exhibits little cognitive decline) утворений за допомогою словоскладання [5].

Our love for the fruit shows no sign of abating, but it turns out it's causing a new casualty: “avocado hand” [7].

Неологізм “avocado hand” (a serious hand injury caused by improperly using a knife to cut, slice, or remove the pit of an avocado) утворений словоскладанням [5].

We were nostalgic for yesterday's prognostications: You could say that we succumbed to prognostalgia [8].

Неологізм “prognostalgia” (nostalgia for an unrealized future that was predicted in the past) утворений від слів prognostication + nostalgia за допомогою телескопії [5].

Lanman and Cuellar suggest simple lifestyle changes to relieve the stress from the “text neck” posture. They recommend holding cell phones in front of the face, or near eye level, while texting. They also suggest using two hands and two thumbs to create a more symmetrical and comfortable position for the spine [9].

Неологізм “text neck” (neck and upper back pain caused by an excessive and prolonged forward head tilt, such as when texting or performing other mobile device tasks) утворений за допомогою словоскладання [5].

For Kelley Rae O'Donnell, an actress who confronts manspreaders and tweets photos of them, her solitary shaming campaign now has the high-powered help of the transportation authority, whose ads will be plastered inside subway cars [10].

Неологізм “manspreading” (the act of a man sitting with his knees spread widely apart, particularly when this crowds people next to him or prevents someone from taking an adjacent seat) утворений словоскладанням [5].

У тематичній групі «Техніка і комп'ютери» прикладами досліджуваного нами явища можуть бути такі випадки.

Also featured are “bitcoms”, brief, sitcom-like videos made for quick Internet viewing.

Неологізм “bitcom” (a short, sitcom-style video available over the Internet), що утворений від слів bit + sitcom, виступає прикладом телескопії [5].

But such warnings are more precise in terms of source and recipient when sent by means of the myconet [11].

Неологізм “myconet” (a symbiotic network of connections between tree roots and fungi that enable the trees to share nutrients) складений зі слів mycorrhizal + network та утворений за допомогою телескопії [5].

Now, it's hard to find a news page that doesn't feature a chumbox, and several large advertisers, like Outbrain, use them extensively [12].

Неологізм “chumbox” (a web page grid featuring ads disguised as content links that use titillation, shock, or vanity to entice the reader to click an ad) утворений словоскладанням [5].

У тематичній групі «Політика» прикладом може бути такий випадок.

But what would “Brexit” – a British exit from the 28-nation EU – look like? [13].

Неологізм “brexit” (the exit of Great Britain from the European Union) складений зі слів Britain or British + exit та утворений за допомогою телескопії [5].

Висновки. Зробивши аналіз основних способів утворення неологізмів, ми дійшли до висновку, що найпродуктивнішим способом утворення досліджених неологізмів є словоскладання, менш продуктивним способом виступає телескопія. Також можна підсумувати, що на цьому етапі розвитку сучасної англійської мови ці методи є найпродуктивнішими і найекспресивнішими і підтверджують тенденцію до раціоналізації мови. Окрім того, початкове семантичне значення основ, які входять до складу складного слова, не замінюється, а ще більше посилюється шляхом комбінування цих лексем. До того ж у мовному стилі ЗМІ було відзначено незвичайне поєднання основ, яке у інших стилях мови може бути не продуктивним.

Література:

1. Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. Медіалінгвістика: словник термінів і понять. / за ред. Л.І. Шевченко. 2 вид., випр. і доп. К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. 380 с.
2. Зацний Ю.В. Сучасний англійський світ і збагачення словникового складу. Львів: ПАІС, 2007. 228 с.
3. Еникеева С.М. Домброван Т.И., Пихтовникова Л.С. Синергетические параметры структурной организации и развития словообразовательной системы современного английского языка. Синергетика в филологических исследованиях: монография / под общ. ред. Л.С. Пихтовниковой. Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2015. С. 62–87.
4. The New York Times. 2017. 13 May. URL: https://www.nytimes.com/2017/05/13/opinion/sunday/grandbabies-the-great-reward-for-aging.html?_r=0
5. Wordspy. URL: <https://wordspy.com/>
6. The New York Times. 2016. 31 December. URL: <https://www.nytimes.com/2016/12/31/opinion/sunday/how-to-become-a-superager.html>
7. The Independent. 2017. 10 May. URL: <http://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/avocado-hand-injury-serious-brunch-popularity-fruit-hospital-a7727811.html>
8. The New York Times Magazine. 2014. 11 July. URL: <https://www.nytimes.com/2014/07/13/magazine/the-future-sure-looks-better-from-the-past.html>

9. Daily Mail. 2017. 14 April. URL: <http://www.dailymail.co.uk/health/article-4413192/Scientists-warn-generation-text-neck.html>
10. The New York Times. 2014. 20 December. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/21/nyregion/MTA-targets-manspreading-on-new-york-city-subways.html>
11. The New Yorker. 2016. 7 August. URL: <https://www.newyorker.com/tech/elements/the-secrets-of-the-wood-wide-web>
12. CBC Radio. 2016. 9 October. URL: <http://www.cbc.ca/radio/spark/330-reality-isn-t-real-utopia-is-creepy-1.3792237/diving-into-internet-chum-yes-it-s-as-bad-as-you-d-expect-1.3794213>
13. The Guardian (London). 2015. 14 May. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2015/may/14/brexit-what-would-happen-if-britain-left-eu-european-union-referendum-uk>

Кузьменко Н. В. Образование неологизмов и их использование в средствах массовой информации

Аннотация. Статья посвящена исследованию образования неологизмов в английском языке и их использованию

в средствах массовой информации. Проанализирован вопрос способов образования ранее зафиксированных в электронных словарях новых слов неологизмов английского языка и особенности языка средств массовой информации.

Ключевые слова: неологизм, лексическая единица, образование неологизмов, английский язык, язык СМИ.

Kuzmenko N. Formation of neologisms and their using in massmedia

Summary. The article is devoted to the study of neologisms formation in the English language and their using in the mass media. The questions of neologisms ways of formation in English language which have already been fixed in electronic dictionaries of new words and features of language of massmedia have been analyzed.

Key words: neologism, lexical unit, formation of neologisms, English language, language of massmedia.

*Лісун О. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри прикладної лінгвістики**Черкаського державного технологічного університету**Советна А. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри прикладної лінгвістики**Черкаського державного технологічного університету*

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ, ВИКОРИСТАНІ В. САМІЙЛЕНКОМ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ВІРША ДЖ. БАЙРОНА “MY SOUL IS DARK”

Анотація. Статтю присвячено дослідженню стилістичних засобів, використаних В. Самійленком під час перекладу вірша Дж. Байрона “My soul is dark”. Стилiстичні засоби є надзвичайно важливим інструментом мови, що особливо помітно в художньому стилі, який є найбільш нестійким і найменш унормованим з-поміж усіх стилів літературної мови. Приклади, наведені у статті, доводять, що художній стиль дозволяє відступати від фонетичних, лексичних, синтаксичних та низки інших мовних норм.

Ключові слова: стилістичні прийоми, мовні засоби, художній стиль, стилістичні особливості, периферійна лексика, поетичний твір.

My soul is dark – Oh! quickly string
The harp I yet can brook to hear;
And let thy gentle fingers fling
Its melting murmurs o’er mine ear.
If in this heart a hope be dear,
That sound shall charm it forth again:
If in these eyes there lurk a tear,
‘Twill flow, and cease to burn my brain.

But bid the strain be wild and deep,
Nor let thy notes of joy be first:
I tell thee, minstrel, I must weep,
Or else this heavy heart will burst;
For it hath been by sorrow nursed,
And ached in sleepless silence, long;
And now ’tis doomed to know the worst,
And break at once – or yield to song.
(George Gordon Byron)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поетичний переклад завжди становив важливу частину спільного мовного і літературного процесу, і його досягнення загальноновизнані, що дає підставу розглядати поетичний переклад як невід’ємну частину загальнонаціонального культурного надбання та заслуговує на всебічне вивчення. Цією проблемою займалося багато вітчизняних вчених, таких як Ю.М. Лотман, Я.І. Рецкер, В.М. Жирмунський, А.А. Потебня, Л.С. Бархударов, В.М. Комісарів, Н.В. Перцов. Проте, незважаючи на значну кількість наукових розвідок у галузі поетичного перекладу, на сучасному етапі бракує досліджень, які висвітлюють особливості використання стилістичних засобів під час перекладу англійських поетичних творів українською мовою.

Постановка проблеми. Поетична мова являє собою особливий вид словесного мистецтва. Вивчення поетичної мови, як і будь-якого іншого мистецтва, передбачає визначення тих прийомів, за допомогою яких створюється поетичний твір. В аспекті реалізації основної функції поетичної мови – естетично впливати на читача (або слухача), на особливу увагу заслуговують її прагматичні властивості, аналіз яких розкриває взаємодію автора і читача. Дослідження функціональності поетичної мови виявляє її лінгвістичну специфіку, основу якої складають багатозначність семантики і множинність інтерпретацій. У цьому плані мова поетичного тексту являє величезний потенціал як об’єкт лінгвістичного дослідження в галузі перекладознавства.

Мій дух як ніч. О, грай скоріш!
Я ще вчуваю арфи глас,
Нехай воркує жалібніш
І тішить слух в останній час.
Як ще надія в серці спить,
Її розбудить віщий спів.
Як є сльоза, вона збіжить,
Поки мій мозок не згорів.

Але суворо й смутно грай,
Додай жалю в свій перший звук.
Молю тебе, заплакать дай,
Бо розпадеться серце з мук.
Воно в собі терпить давно,
Давно вже в ньому вщерть образ,
Як не поможе спів, воно
Од мук тяжких порветься враз!
(переклад В. Самійленка)

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча зазначена проблема була частково досліджена, важко погодитись, що це питання вичерпане, оскільки перед перекладачем постають все нові труднощі під час перекладу англійських поетичних творів українською мовою.

Формулювання мети статті:

- розглянути поняття поетичного тексту та його особливості;
- розглянути основні труднощі під час перекладу поетичних творів;
- зробити аналіз перекладу поетичного твору, обраного для даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Проблема перекладацького стилю торкається питання осмислення і тлумачення першотвору

ру. Художня функціональність поетичної мови покликана відображати естетично значуще, вона емоційно впливає на перетворення дійсності. Вимоги до перекладу англомовних поетичних текстів складають самостійну теоретичну та практичну проблему, вирішення якої потребує глибокого аналізу та вивчення стилістичних засобів, що використовує перекладач.

Переклад – складне багатогранне явище, окремі аспекти якого можуть бути предметом дослідження різних наук. У рамках перекладознавства вивчаються психологічні, літературознавчі, етнографічні та інші сторони перекладацької діяльності, а також історія перекладацької діяльності в тій чи іншій країні чи країнах. Залежно від предмета дослідження «можна виділити психологічне перекладознавство (психологію перекладу), літературне перекладознавство (теорію художнього чи літературного перекладу), етнографічне перекладознавство, історичне перекладознавство» [1, с. 28] і т.ін. Для перекладача важлива не стільки форма, скільки функція стилістичного прийому в тексті. Це означає певну свободу дій: граматичні засоби виразності можливо передавати лексичними і навпаки; опустивши непередаване на рідну мову стилістичне явище, перекладач поверне «борг» тексту, створивши в іншому місці тексту – там, де це найбільш зручно – інший образ, але схожої стилістичної спрямованості [2, с. 136].

Коли дві мови існують незалежно від індивіда, він має можливість черпати зі словника іншої мови слова, які здаються йому потрібними; але з усього попереднього випливає, що тоді він запозичує з іншої мови ті поняття або їх відтінки, які здаються йому необхідними за будь-якої причини. Це дуже частий випадок запозичення [3, с. 15]. Воно необхідне, коли йдеться про абсолютно нові поняття – який-небудь предмет, винахід, думку і т.ін., – і воно може мати місце навіть там, де знання мови, з якого запозичують, є мінімальним. Важливо враховувати також і те, що характер стилю визначається ще й формами експресії. Будь-які стилістичні засоби експресивні, оскільки мають емоційну дію (ефект). Іноді навіть нейтральні у стилістичному відношенні мовні засоби набувають експресивного значення. Перекладач має враховувати і стилістичну, і експресивну сторони тексту оригіналу. Аналізуючи стилістичну й експресивну характеристики окремих ланок мовного полотна й співвідносячи їх із загальним ідейно-художнім задумом автора, він встановлює експресивно-стилістичну тональність оригіналу.

Стилістичні засоби відіграють особливо важливу роль під час перекладу поезії, адже поезія є частиною художнього стилю. Художній стиль – найбільш нестійкий і найменш унормований з-поміж усіх стилів літературної мови, він дозволяє відступати від фонетичних, лексичних, синтаксичних та низки інших мовних норм. Проте це зовсім не означає, що автор художнього твору необмежений у діях. Перед ним стоїть значно складніша задача – створення художнього образу для передачі думок і почуттів, що головним чином досягається за рахунок стилістичних засобів. У поетичному творі, порівняно з прозовим, ця задача ще більш ускладнюється, оскільки у поетичному творі наявна чітка будова, визначена зокрема римою і ритмом. Необхідно також звертати особливу увагу на такі стилістичні засоби, як фігури та тропи. До стилістичних фігур зараховують повтори (звичайні, посилювальні повтори, анафору, епіфору, кільце строфи, композиційний стик), антитезу, інверсію, еліпси, замовчування, риторичні питання, звертання і вигуки, асиндетон, полісиндетон, період. Тропи – це стилістичні засоби словесної виразності, такі як епітет, порівняння, метафора, метонімія, синекдоха.

Задача перекладача поетичного твору ще складніша, і проблема тут не лише у мовних (і зокрема стилістичних) засобах, що можуть суттєво різнитися. Якщо автор твору передає власні почуття засобами рідної для себе мови, то перекладач має зрозуміти почуття іншої людини. Нерідко автор і перекладач не знайомі і походять з різних середовищ не лише у мовному, а й у соціокультурному розумінні, що необхідно врахувати при перекладі. Суто мовні фактори не є у поезії ключовими, значно важливіше вміти передавати образи, тому, окрім власне перекладацьких навичок, людина, яка перекладає поетичні тексти, повинна мати певне уявлення про те, як саме передавати ті чи інші емоції через поезію. Нерідко видатні поети, чий власні поетичні доробки рідною мовою вже здобули певної популярності, стають перекладачами, беручи на себе завдання донести до свого читача іншомовні поетичні твори. Зокрема, в Україні жили і творили такі поети-перекладачі, як І. Франко, М. Старицький, М. Рильський, М. Бажан, П. Тичина, Л. Первомайський, Д. Павличко, В. Самійленко та інші.

Розглянемо стилістичні засоби, використані В. Самійленком під час перекладу вірша Дж. Байрона "My soul is dark".

Стилістичні розбіжності помічаються з першого рядка – членування на строфи не збережено, а епітет "dark soul" у перекладі передається порівнянням духу та ночі, але образність збережена. Словосполучення «арфи глас» введене з метою збереження ритмомелодики, напевне, з цією ж метою було опущено у перекладі слово to brook. Перекладач дещо вільно трактував образ тихого і м'якого шепоту, замінивши його жалібним воркуванням, додавши також словосполучення «в останній час», якого в оригіналі не було. Але таке додавання можна виправдати прагненням збереження ритму і рими, а також емоціями, які викликав цей твір у перекладача. Перекладач художнього твору є певною мірою співавтором і також має право виражати у творі свої почуття, якщо вони не розходяться кардинально з почуттями автора. Рядки оригіналу

If in this heart a hope be dear,
That sound shall charm it forth again

перекладені також доволі вільно. Якщо метафори "hope is dear" і «надія спить» є стилістично (але не лексико-семантично) рівнозначними, то епітет «віщий спів» – це образ, створений суто перекладачем, вірогідно, для збереження рими («поки мій мозок не згорів» – ідеальна як з лексичної, так і стилістичної точок зору передача образу). Епітети "wild and deep" та «суворо і смутно» також стилістично рівнозначні. А у наступному рядку для більш точної передачі смислу використано антонімічний переклад. У рядку "I tell thee, minstrel, I must weep" є дещо наказова інтонація, а в перекладі слово «молю» надає проханням благального відтінку, можливо, так можна чіткіше передати стан відчаю ліричного героя. У перекладі рядку "Or else this heavy heart will burst" збережено метафору про розрив серця (хоча слово «розпадеться» тут, на наш погляд, не зовсім доречне, адже з іменником «серце» за законами лексичної сполучуваності традиційно сполучаються дієслова «розриватися» та «розбиватися»). Але це питання радше лексики, ніж стилістики, а опущений епітет heavy компенсовано додаванням образу мук. Хоча на цьому думка, виражена у перекладі, фактично завершується. Останні чотири рядки перекладач використав для підтвердження думки попередніх рядків, додавши, що сердечні муки героя тривають давно (це слово вживається двічі в перекладі, тоді як в оригіналі не зустрічається взагалі),

і, додавши, що в серці вщерть образ (хоча Байрон і не вказував, якими саме негативними емоціями сповнене серце). Як ми вже зазначали, Самійленко у своєму перекладі більше зосередився на передачі відчаю, і цими додаваннями знову підкріпив цей образ. Образи суму і тиші, що плекають сердечний біль, були опущені, а внутрішня боротьба між власне піснею та емоціями, що можуть розбити серце, замінена на надію, що музика (або ж, у варіанті перекладача, спів) зможе врятувати героя від мук.

Висновки. Отже, стилістичні засоби є надзвичайно важливим інструментом мови, що особливо помітно в художньому стилі. Хоча порівняно з іншими стилями мовлення, художній стиль, і зокрема поезія, дає перекладачеві значно більше свободи у підборі стилістичних засобів, адже від оригінального тексту можна (і навіть необхідно) відступати з метою передачі образності. Поетичні твори відрізняються особливістю художньої мови, осмислення та розуміння якої вимагає добре розвиненої уяви, мислення образами, тонкого чуття, вразливості, загального розвитку. Лексична та структурна своєрідність поезії може зробити значний внесок у розвиток українського мовознавства, літератури, лінгвістики та перекладознавства. Саме вірші є тією ланкою, що об'єднує такі поняття як поет, перекладач та читач. Перекладач має переймати манеру та мову автора, його інтонації і ритм, зберігаючи при цьому вірність своїй мові та своїй поетичній індивідуальності.

Література:

1. Библер В.С. Культура. Диалог культур (опыт определения). Вопросы философии. – 1989. – № 6. – С. 31–42.
2. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 512 с.
3. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М.: Международные отношения, 1973. – 214 с.

Лисун О. В., Советная А. В. Стилистические средства, использованные В. Самийленко при переводе стихотворения Дж. Байрона “My soul is dark”

Аннотация. Статья посвящена исследованию стилистических средств, использованных В.Самийленко при переводе стихотворения Дж. Байрона “My soul is dark”. Стилистические средства являются чрезвычайно важным инструментом языка, что особенно заметно в художественном стиле, который является наиболее неустойчивым и наименее нормативным из всех стилей литературного языка. Примеры, приведенные в статье, показывают, что художественный стиль позволяет отступать от фонетических, лексических, синтаксических и ряда других языковых норм.

Ключевые слова: стилистические приемы, языковые средства, художественный стиль, стилистические особенности, периферийная лексика, поэтическое произведение.

Lisun O., Sovyetna A. Stylistic devices, used by V.Samiylenko in the translation of J. Byron's poem “My soul is dark”

Summary. The article is devoted to the study of stylistic devices, used by V. Samiylenko in the translation of J. Byron's “My soul is dark”. Stylistic tools are an extremely important tool of language, which is especially noticeable in the artistic style, which is the least standard among all the styles of literary language. The examples given in the article prove, that the artistic style gives an opportunity to use a number of other linguistic norms apart from the phonetic, lexical and syntactic ones.

Key words: stylistic devices, language tools, artistic style, stylistic features, peripheral vocabulary, poetic work.

*Михайлова Є. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри романо-германської філології**Рівненського державного гуманітарного університету*

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ ТУРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. У статті розглядаються лінгвістичні основи моделювання для систем автоматичного турецько-українського перекладу. Також аналізуються етапи моделювання, а саме принципи укладання словникової бази, способи граматичного аналізу та проектування граматик і алгоритмів, методи синтаксичного синтезу турецького та українського речень. Окремо визначаються морфологічні трансформації, які найчастіше реалізуються під час машинного перекладу в турецько-українській мовній парі.

Ключові слова: лінгвістичне моделювання, автоматичний переклад, морфологічні трансформації, синтаксична функція.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. До числа компонентів перекладацької діяльності, модельованої в теорії перекладу, входять протиставлені один одному мови, тексти, культури і ситуації. Таким чином, у процес перекладу залучаються як мовні, так і позамовні компоненти. Однак питання про їх співвідношення та роль кожного з них ще не повністю досліджена. Пропонована робота має на меті описати принципи лінгвістичного моделювання під час автоматизованого турецько-українського перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині моделювання мовних одиниць у системах машинного перекладу аналізуються у працях Ю.М. Марчука, Л.Л. Нелюбіна. Функціональні характеристики систем машинного перекладу описуються в наукових дослідженнях В.П. Бурдаєва, Г.А. Гайна, В.Г. Долі та ін. Морфологічний аналіз слів турецької мови, їх структурно-морфологічні моделі, що є основою для адекватного моделювання мовних одиниць у системах машинного перекладу, досліджуються у роботах Є.В. Михайлової та К. Офлазера.

Об'єктом дослідження є системи машинного перекладу Google Translate, Windows Live Translator Bing та Pragma 6.

Предметом дослідження є лінгвістичні принципи моделювання у турецько-українському машинному перекладі.

Мета цього дослідження полягає у визначенні граматичних моделей аналізу, опису принципів організації словника під час машинного перекладу, а також моделювання структури українського та турецького речень під час машинного перекладу.

Виклад основного матеріалу. Моделлю перекладу називається умовний опис розумових операцій, виконуючи які перекладач може здійснити переклад всього оригіналу або деякої його частини [6, с. 158]. У лінгвістичній теорії перекладу моделі перекладу являють процес перекладацької діяльності у вигляді низки розумових операцій над мовними одиницями, тобто у вигляді лінгвістичних операцій, вибір яких обумовлюється мовними особливостями оригіналу та відповідними явищами в мові перекладу. Модель перекладу носить умовний характер, оскільки вона необов'язково відображає реальні дії переклада-

ча в процесі створення тексту перекладу. Більшість таких моделей має обмежену пояснювальну силу і не претендує на те, що на їх основі може бути реально здійснений переклад будь-якого тексту з необхідним ступенем еквівалентності. Завдання моделі полягають лише в тому, щоб описати послідовність дій, за допомогою яких можна виконати перекладацьке завдання за умов процесу перекладу. Моделі перекладу розкривають окремі сторони функціонування лінгвістичного механізму перекладу. Необхідно звернутися до моделей перекладу, в яких відображаються найбільш істотні, з точки зору теоретиків перекладу, сторони цього процесу [6, с. 169].

Одну з таких моделей запропонував свого часу відомий фахівець в області теорії перекладу О. Каде [5]. Відповідно до цієї моделі переклад розпадається на три фази: 1) комунікація між відправником і перекладачем, який виступає у функції одержувача вихідного тексту; 2) зміна коду, здійснювана перекладачем, який виступає у функції декодуючого; 3) комунікація між перекладачем, який виступає у функції відправника кінцевого тексту, і одержувачем цього тексту.

Під час письмового машинного турецько-українського перекладу можна виділити такі операції: основні – 1) читання та розуміння тексту-оригіналу; 2) переклад окремих слів; 3) буквальний переклад тексту; 4) еквівалентний переклад зв'язного тексту; 5) словесне оформлення зв'язного тексту адекватно; допоміжні – 1) письмове фіксування тексту-оригіналу і тексту-перекладу; 2) пошук необхідних слів у словнику; 3) перевірка орфографії тексту-перекладу: форматування, стилізація; 4) збір статистики про перекладений текст: кількість знаків, слів, рядків.

Практично всі операції за нинішнього розвитку інформаційних технологій досить легко автоматизуються. А саме всі допоміжні операції, переклад окремих слів та буквальний переклад тексту. Інші операції автоматизуються меншою мірою, проте більш-менш успішні спроби все одно здійснюються.

Граматичні моделі аналізу. Граматика і словник задають лінгвістичну модель, утворюють основну частину лінгвістичних даних. Алгоритми їх оброблення, тобто співвіднесення з текстовими одиницями, відносять до математично-алгебраїчного забезпечення системи. Поділ граматик і алгоритмів є важливим у практичному сенсі тим, що дозволяє змінювати правила граматики, не змінюючи алгоритмів (і відповідно програм), що працюють з граматиками. Найбільш чітко поділ граматик та алгоритмів спостерігається в системах, що працюють з контекстно-вільними граматиками, де модель мови – граматика з кінцевим числом станів, а алгоритм має забезпечити для довільно взятого речення його виведення за правилами граматики, і якщо таких висновків кілька, то перерахувати їх. Такий алгоритм називають аналізатором. Аналізатори будуються для

класів граматик, хоча врахування специфічних особливостей граматики може підвищити ефективність аналізатора.

Ланцюгова грамика фіксує порядок проходження елементів, тобто лінійні структури речення, застосовуючи їх у термінах граматичних класів слів (іменник + прикметник) або в термінах функціональних елементів (підмет + присудок). Прикладом реалізації такої мовної моделі є певний синтаксичний аналіз: ідентифікуюча граматична категорія слова пророкує (з певною часткою ймовірності) появу граматичної категорії наступного за ним слова.

Грамика складових фіксує лексичну інформацію про групу граматичних елементів, наприклад, іменна група (складається з іменника, прикметника та інших модифікаторів), прикметникова група (складається з прикметника та іменної групи) та ін. до рівня речення.

Грамика залежностей задає ієрархію відносин елементів речення. Такий аналіз заснований на ідентифікації «головних» та їх «залежних». Головним у реченні є дієслово в особовій формі, оскільки воно визначає число і характер залежних іменників. Стратегія аналізу – зверху вниз: спочатку ідентифікуються «головні», потім «залежні», або знизу вгору: «головні» визначаються процесом підстановки.

Для *контекстно-вільних граматик* існує широкий вибір методики побудови аналізаторів. Проте чисті контекстно-вільні граматики недостатні для опису природної мови. Було запропоновано доповнити їх набором трансформаційних правил, що працюють зі складових.

Уніфікаційні граматики являють собою узагальнення моделі аналізу: вони здатні впливати на граматики різних видів. Уніфікаційні граматики містять чотири компоненти: пакет уніфікацій, інтерпретатор для правил і лексичних описів, програми обробки спрямованих графів, аналізатор, що працює за допомогою граф-схеми. Такі граматики об'єднують граматичні правила зі словниковими описами, синтаксичні валентності із семантичними [8, с. 56].

Незважаючи на поширену думку щодо вирішальної ролі граматики у створенні кращої системи машинного перекладу [1, с. 12–17], а також на те, що більшість існуючих систем базуються саме на підході використання граматичних правил, багато хто стверджує, що системи машинного перекладу можуть гуртуватися на інших принципах. Наприклад, автори роботи «Автоматичний переклад на інформаційній мові» доводять, що відсутність граматики у запропонованій ними системі «викликає п'яту частину інформаційного шуму», і відкидання синтагматичних відносин «цілком узгоджується з характером інформаційно-пошукової мови, яка є спрощенням природної мови» [9, с. 78], а творці Google Translate стверджують, що статистичний підхід зарекомендував себе краще, ніж інші [3].

Організація словника під час машинного перекладу. Електронні словники почали розроблятися значно раніше, ніж альтернативні їм системи машинного перекладу, тому натеper на ринку програмного забезпечення існує надзвичайно широкий вибір словників – від найпростіших (наприклад, DIC) до потужних систем, що поєднують в одній програмній оболонці кілька лексичних баз даних – спеціалізованих тематичних словників, послідовність підключення яких визначається користувачем (LINGVO).

Словники аналізу, як правило, одномовні. Вони мають містити всю інформацію, необхідну для включення даної лексичної одиниці в структурне подання. Часто поділяють слов-

ники основ (з морфолого-синтаксичної інформацією: частина мови, словозміна, характерна синтаксична функція лексичної одиниці), і словники словозначень, що містять семантичну і концептуальну інформацію: семантичний клас лексичної одиниці, семантичні відмінки (валентності), умови їх реалізації та ін. [2, с. 36].

Принципова відмінність словника для машинного перекладу полягає в тому, що в ньому містяться не граматично оформлені слова, а основи слів. При цьому використовується спеціальне поняття основи, що є відмінним від традиційного. Основою називають частину слова, яка залишається графічно незмінною у всіх його формах. Наприклад: *yaz-* (основа дієслова *yazmak /nucatu/*), що може у формі іменника мати закінчення *-ı* (*yazı /napius/*) в однині не приєднуючи афікс, а у множині приєднує закінчення *-lar/ler*). Тобто, щоб перекладати речення, що містять слова *defteri /zoşum/*, *deftere /zoşumı/* і т.ін., добре було б мати спосіб співвіднесення словникової статті з автоматичного словника для слова *defter /зошит/* з відповідною словоформою з тексту. Тому для опису як вхідної, так і вихідної мови в системі має існувати певний формальний метод опису морфології, на якому ґрунтується вибір одиниці словника.

Деякі форми слів, які розглядаються як особливі, що не підкоряються загальним правилам формоутворення, були введені у словник як самостійні лексеми, кожне зі своєю граматичною інформацією. Наприклад, іменник *nehir /річка/* під час приєднання афіксів, втрачає свій голосний з останнього складу *-i*: *nehre /до річки/*, *nehrin /річки/*. До словника включені також розділові знаки. Для кожної основи турецькою мовою у словнику міститься її перекладний еквівалент разом із додатковою спеціальною інформацією.

Для багатозначних слів використовують наступний метод: 1) декілька близьких значень підводять під одне загальне, наприклад, *gıtmek /їти, ніти/* та *yügütmek /їти нішки, рухатися/* отримало один переклад – їти; 2) значення, що є відмінними, наприклад: *çalmak /грати, красти/* отримало один переклад – грати.

Тут розрізняють два випадки: 1) декілька перекладів турецького слова належить одній і тій самій частині мови; 2) різні переклади турецького слова належать різним частинам мови. У першому випадку ми маємо справу з полісемією, або лексичною омонімією. Вибір потрібного перекладу формально не визначений, він залежить від вмісту фрази, тобто у випадках лексичної омонімії машина буде видавати всі переклади даного слова. У другому випадку ми маємо справу з лексико-граматичною омонімією, усунення якої передбачене у даному алгоритмі. На основі формальних ознак за контекстом з'ясовується, який з перекладів підходить у кожному конкретному випадку.

У словникових базах програм-перекладачів безліч закінчень для кожної мови зберігається у вигляді певних структур, що забезпечують не тільки ефективний спосіб зберігання, а й ефективний алгоритм морфологічного аналізу.

Проте розроблення опису морфології дозволяє вирішити лише проблему того, що є назвою словникової статті, за якою відбувається ідентифікація одиниці тексту й одиниці словника. Але ж ідентифікація слова з тексту зі словниковою статтею відбувається не заради ідентифікації, як це потрібно в електронних словниках, вона необхідна для виконання програмою власне процедури перекладу. Для того, щоб програма перекладала, кожна стаття має бути оснащена відповідною граматиною.

Синтез структури українського та турецького речень.

Турецьке речення та його структура дуже своєрідні. Згідно з останніми дослідженнями, проведеними у Дослідницькій лабораторії мозку та мови у технічному університеті Близького Сходу (ÖDTÜ), через структуру турецької граматики, носії турецької мови здійснюють вдвічі більше мозкових операцій, ніж англomовне населення. Оскільки у турецькій мові дієслово стоїть у кінці речення, і необхідні граматичні показники також приєднуються до останнього складу, то для розуміння фрази людина має утримувати в свідомості її цілком від початку до кінця.

Структура турецького речення має такий порядок: означення до підмета, підмет, означення до додатку, додаток, означення до обставини, обставина, присудок. Тобто, означення завжди передують означальному: *Güzel kız büyük kitabı ferah odada okuyor. /Гарна дівчинка читає велику книгу у просторій кімнаті/. Alçak gönüllü kadın fakir insanlara çok para ve yemek bağışlamış. /Добра жінка дала на пожертву бідним людям багато грошей та їжі/. Benim eski arkadaşlarım evimin bahar bahçesinde geziyordu. /Мої давні друзі гуляли по весняному саду мого будинку/.*

В українській мові основою типового речення є підмет у його зв'язку з присудком, навколо яких згуртовуються у поширеному реченні його другорядні члени: означення й прикладки в групі підмета та додатки й обставини в групі присудка. Порядок слів є більш вільним [4, с. 369].

У турецьких формулах морфологічне оформлення відіграє головну роль, позаяк у турецькій мові багато граматичних форм і особливо таких, які є характерними для тієї чи іншої граматичної конфігурації. У процесі синтезу здійснюється послідовне перенесення граматичної інформації. При цьому переноситься не тільки конкретна граматична інформація, але і вказівки про узгодження тощо. За синтезу можуть зустрітися випадки протиріччя граматичної інформації, яка поступає з формул, та інформації, отриманої з різного роду узгоджень. У подібних випадках перевага надається інформації, що міститься у формулах. Вона враховується, а інформація, основана на вказівках про узгодження, відкидається.

Номери всіх турецьких формул, що застосовувались у процесі аналізу, зафіксовані, так само зафіксовані порядкові номери тих елементів речення, до яких ці формули застосовувались. У цьому випадку, оскільки вихідна мова українська, то її формули можуть містити багату морфологічну інформацію, зокрема інформацію про граматичні узгодження, що переноситься від формули до формули. У результаті синтезу отримується схема побудови українського речення, у якій зазначено порядок слів та їх граматичні форми, або безпосередньо, або у вигляді узгоджень одного слова з іншим. У випадку неоднозначної відповідності між українською та турецькою конфігураціями, тобто одній турецькій формулі відповідає декілька українських, додатково проводиться вибір однієї з них, що єдиним чином підходить у кожному конкретному випадку. При цьому іноді робиться не просто вибір однієї з декількох формул, але і запис додаткової інформації та перестановка слів.

Таким чином, у загальному вигляді задача синтезу полягає у підставленні на зазначені місця у реченні формул із вказаними номерами.

Морфологічні трансформації. Граматичні трансформації полягають у перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм перекладної мови. Вони можуть відбуватися на синтаксичному та на морфологічному рівнях. Розглянемо заміни, що здійснюються на морфологічному рівні.

Морфологічні трансформації – такий спосіб перекладу, коли граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю

мови перекладу з іншим граматичним значенням. У перекладацькій практиці зустрічаються різні види граматичних замін.

Заміни частин мови. Подібні заміни зазвичай викликані різним вживанням слів і різними нормами сполучуваності в турецькій і українській мовах, а в деяких випадках – відсутністю частини мови з відповідним значенням в українській мові.

Найпростішим видом такої заміни є перетворення іменника турецької мови в прикметник українською мовою, яке відбувається під час перекладу ізафетних конструкцій: *annenin elleri /мамині руки/, çocuğun arabası /дитяча машинка/, mermer merdiven /мармурові сходи/, pencerenin camı /віконне скло/, yün çorap /вовняні шкарпетки/, taş yürek /кам'яне серце/.*

Для турецької мови характерна тенденція до субстантивізації. Як і в українській, іменник, якому передують дієприкметник, може опускатися, таким чином, дієприкметник субстантивується, тобто потрапляє в синтаксично незалежну позицію. У цьому випадку дієприкметник отримує синтаксичні та морфологічні властивості іменника: змінюється за відмінками, приєднує афікс множини тощо: *artık satılanlarına benzeyeni de alabilirsiniz /ви можете придбати схоже на вже продане/, bunu bilenler de var /є ті, хто це знає/. Substantivization дієприкметників особливо часте явище в прислів'ях, приказках: *Gelen geçer, konan göçer /все минає/, Minareyi çalan kılıfını hazır(lar) /той, хто вкрав мінарет, вже знайшов схованку для нього/.**

Використовуючи під час перекладу будь-які граматичні заміни частин мови, перекладачу часто доводиться супроводжувати їх також і заміною членів речення, тобто перебудувати синтаксичні структури речення. Таким чином, синтаксичні та морфологічні трансформації постійно перебувають у взаємодії.

Заміна числа. У турецькій та українській мовах існують форми однини і множини, і, як правило, відповідні іменники в оригіналі і в перекладі вжито в тому ж самому числі, за винятком випадків, коли формі однини в турецькій відповідає форма множини в українській (para /гроші/, ayakkabı /взуття, туфлі/ тощо).

Заміна граматичного часу. Як уже було зазначено, на відміну від української мови, у турецькій не завжди часова форма передає основне своє значення у реченні. У зв'язку з цим виникає необхідність заміни граматичного часу під час перекладу: *Yarın İstanbul'a gidiyorum. /Завтра я їду у Стамбул/. Şanslısın, tatile gidiyorsun. /Щасливчик, ти поїдеш відпочивати/. Bu işi bugün tammamlayacağım. /Я повинна завершити цю справу сьогодні/. Yarın hastaneye gideceksin. /Ти завтра маєш поїхати в лікарню/. Diyorlar ki, o hiç bir yere gitmemiş. /Кажуть, вона нікуди не їде/. Babam gelmiş. /Мій батько, напевно, вже прийшов/. Ablam yarin gelir. /Моя старша сестра прийде завтра/.*

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проведений аналіз моделювання систем автоматичного перекладу дає змогу зробити висновки, що основними лінгвістичними етапами є створення словника, вибір граматики та алгоритмів відповідно до мовної пари та синтез синтаксичних структур. Принцип моделювання використовується у теорії перекладу не для побудови моделі як такої, а для усвідомлення та аналізу певних уявлень, що виникають у мозку та конструюють процес перекладу. Граматика і словник задають лінгвістичну модель, утворюють основну частину лінгвістичних даних. Поділ граматики і алгоритмів є важливим у практичному сенсі тим, що дозволяє змінювати правила граматики, не змінюючи алгоритмів (і відповідно програм), що працюють з граматиками. Принципова відмінність словника для систем машинного перекладу полягає в тому, що в ньому містяться не граматично

оформлені слова, а основи слів. Синтез структури речення українською мовою полягає у підставленні на місце кожної згорнутої турецької конфігурації відповідної української конфігурації.

Література:

1. Бархударов Л.С. Тетради переводчика. Вып. 15. – М.: Международные отношения, 1978. – 112 с.
2. Вейзе А.А., Мирончиков И.К. Перевод технического текста с английского языка на русский. – Мн.: МГЛУ, 1995. – 168 с.
3. Гензель Д.И. Создание системы машинного перевода (Электронный ресурс) – URL: http://google.ru/translate_tools?hl=ru 56.
4. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. – Л., 1993. – 400 с.
5. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации: (пер. с нем. А. Батрака). Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Международные отношения 1978. – С. 54–73.
6. Комиссаров В.Н. Теория перевода. М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
7. Михайлова Є.В. Помилки на трансформаційних рівнях турецько-українського перекладу під час роботи із СМП. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство): Збірник наукових праць. – Дрогобич, 2017. – № 8. – Том 1. – С. 156–159.
8. Попов Є.В. Искусственный интеллект. Системы общения и экспертные системы. – М.: Радио и связь, 1990. – 464 с.
9. Семчинський С. Л. Загальне мовознавство. – К.: АТ «ОКО», 1996. – 416 с.

Михайлова Е. В. Лингвистические основы моделирования турецко-украинского перевода

Аннотация. В статье рассматриваются лингвистические основы моделирования систем автоматического турецко-украинского перевода. Также анализируются этапы моделирования, а именно принципы создания словарной базы, способы грамматического анализа и системы грамматик и алгоритмов, методы синтаксического синтеза турецкого и украинского предложений. Отдельно определяются морфологические трансформации, которые чаще всего реализуются во время машинного перевода в турецко-украинской языковой паре.

Ключевые слова: лингвистическое моделирование, автоматический перевод, морфологические трансформации, синтаксическая функция.

Mykhaylova E. Linguistic basis for modeling the Turkish-Ukrainian translation

Summary. The article deals with the linguistic basis of the modeling of automatic Turkish-Ukrainian translation systems. Also the stages of modeling are analyzed, mostly the principles of the dictionary base, the methods of grammatical analysis and the system of grammars and algorithms, the methods of syntactic synthesis of the Turkish and Ukrainian sentences are viewed. Morphological transformations, which are most often realized at the machine translation in the Turkish-Ukrainian language pair, are defined.

Key words: linguistic modeling, automatic translation, morphological transformations, syntactic function.

Найда А. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу

Дніпровського державного технічного університету

ПЕРЕКЛАД ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ В. ПІДМОГИЛЬНОГО

Анотація. Стаття присвячена перекладацькій майстерності одного з відомих українських письменників В. Підмогильного, його ролі у формуванні українського словника в цьому регіоні, де його неможливо було сформувати будь-якими іншими засобами. Відомо, що переклад уможливило пряме, без будь-яких посередників, спілкування української літератури з іноземними літературами і допомагає стверджувати ідею прямих культурних зв'язків між українцями та іноземцями, а отже, ідею культурної та політичної рівності українців з іншими європейськими народами.

Ключові слова: В. Підмогильний, переклад, політична система, літературна спадщина, перекладацький стиль.

Постановка проблеми. Переклад – надзвичайно різноманітна царина, щораз своєрідне й унікальне творче диво. Власне, тому він і є могутнім знаряддям. Проблема місця і ролі художнього перекладу була і є нагальною для суспільства. Так було, так є, так буде. У 20–30-х рр. український читач був обмежений у своєму ознайомленні із зарубіжною літературою. Поява українською мовою окремих знакових творів світового письменства мала означити повноцінність цієї мови. Перекладених творів явно не вистачало, хоч усі митці, які мали хист до такої творчості й знали мови, працювали на цих теренах. Цьому, очевидно, підпорядковували свою працю провідні постаті українського перекладу, бо переклади збагачують не лише фахову літературу, а й загальну скарбницю світової літератури. Блискучі переклади «неокласиків» М. Зерова, П. Филиповича, М. Рильського, В. Підмогильного, безперечно, збагачували українську літературу, наповнюючи її новим змістом.

Метою статті є дослідження перекладацької діяльності В. Підмогильного з позиції його власної художньої творчості й осмисленого процесу націєтворення, бо саме провідні постаті української школи перекладу ставали знаковими для всієї національної культури.

Виклад основного матеріалу. За доби політичного піднесення українства переклад набував і формального суспільного визнання. Незалежно від того, подобалося це провідникам ідеології пролетаріату чи ні, а знайомити читача зі світовою класикою вимагало саме життя. «Українізація», як відомо, була новим курсом більшовицької партії у національній політиці, запровадженням декретом від 1 серпня 1923 року. За цією постановою українська мова мала впроваджуватися в усі сфери життя. Українське слово мало стати «матеріальною формою» науки, техніки і мистецтва, що привело до надзвичайного лексичного збагачення української мови, до тонкого використання її невичерпаних скарбів фразеології, особливо – поетичної семантики. Ю. Шевельов стверджує, що остаточно політика українізації найактивніше почала розгортатися приблизно у 1925 році, хоча окремі знаки можна простежити ще навіть

у 1920 році. На той час в Україні сформувались передумови до цього: з'явилася нова інтелігенція міського типу, не надто численна, але в такій кількості, що на неї варто було зважати; витворився, хай і дуже незначний, український елемент у партії [10, с. 38]. Воля нації до державності спонукала і змусила більшовиків формально визнати незалежну Червону Україну і впроваджувати українізацію в усі ділянки суспільного і державного життя. Фактором піднесення культури було залучення до освіти і культури переважно етнічно української селянської молоді. Нині цілком зрозуміло, що така політика була тимчасовою, метою її було поширення єдиної комуністичної ідеології, що ефективніше можна було зробити, проводячи її пропаганду національними мовами народів колишньої Російської імперії. Для того, щоб вирватися з полону хуторянства, повернутися до загальнолюдських цінностей, взяти їх до арсеналу свого духовного відродження, варто було напитися з цілющого джерела світової культури. У час, нині відомий як період «розстріляного відродження», багато українських письменників переживали творче піднесення.

Загальновідомо, що переклад уможливило пряме, без посередників, спілкування української культури з іноземними літературами й допомагає утверджувати ідею прямих культурних зв'язків між українцями й іноземцями, а відтак і ідею культурної та політичної рівності українців з іншими європейськими народами. А світова література є не лише сумою найкращого з національних письменств. Це – нова якість, що виникає завдяки свідомому обміну культурними цінностями між народами. Це школа художньої майстерності, з якої виросло чимало класиків поезії, прози, драматургії, майстерний взірєць, гідний аналізу й наслідування. У процесі художнього перекладу відбувається творча взаємодія індивідуальностей автора оригіналу і перекладача. Талановитий перекладач, який має власну індивідуальність, скеровує її на те, щоб якнайглибше зрозуміти і якнайповніше втілити засобами рідної мови оригінал. Він свідомо підпорядковує свою індивідуальність особі автора оригіналу, усвідомлює себе як провідника ідей та образів першотвору. Погоджуємося з твердженням В. Мирошниченка про те, що переклад художнього тексту залишається цариною тонкої матерії чи площини, де процес комунікації «автор – перекладач – реципієнт» включає ще й такі компоненти, як осягнення внутрішнього, глибинного, таємничого й прихованого смислу, що його сигналізує психотип окремого автора, позначений ще й національними рисами спільноти, що він її репрезентує у своєму творі. Маємо дуже давню парадигму осмислення багатьма поколіннями цієї проблеми. Варто назвати статтю М. Гринкевича «Доклад М. Рильського «Художественный перевод с одного языка на другой», а також критичний огляд Л. Коломієць поширених на Заході моделей процесу перекладання. В. Підмогильний входив у світ української літератури, яку збагачували

такі відомі письменники як М. Зеров, П. Тичина, Т. Осьмачка, М. Рильський, Є. Плужник, Г. Косинка, М. Хвильовий, М. Куліш, Ю. Яновський, Б. Антоненко-Давидович, Д. Загул та інші, більшість з яких стали жертвами спланованого терору і не змогли на повну силу реалізувати можливості свого таланту. Більшість із названих письменників у цей період заявили про себе і як перекладачі інших літератур.

Хоча Валер'ян Підмогильний зовсім молодим, 34-річним, був вилучений із літературного процесу та з життя, в літопису українського письменства 20-30-х років XX століття він полишив свій помітний слід. Здобуток письменника – чималий, багатогранний і неповторний, є значним надбанням у національній літературній скарбниці. Борис Антоненко-Давидович пише: «Творчість В. Підмогильного то є окраса нашої української літератури, й хоч через дивне непорозуміння нашої критики і видавці ще не дійшли до усвідомлення цього, та прийде час, коли і літературознавці і читачі поставлять В. Підмогильного в ряд наших класиків [8, с. 86]. Має рацію авторитетний літературознавець і критик Юрій Шерех (Шевельов), стверджуючи, що серед свого покоління Підмогильний вирізнявся особливою твердістю світобачення. Менше за інших він упадав у лірику. Він був одним, може, єдиним, справді великим українським прозаїком. Валер'ян Підмогильний був неординарною особистістю, його любили й поважали, до нього прислухалися. Людей до себе притягував не тільки ерудицією, знанням іноземних мов, а й моральною чистотою, мудрістю. На перший погляд здавався м'якою людиною, але в полеміці на світоглядні питання виявляв дивовижну твердість. У літературній спадщині письменника помітна любов до філософії як великої загальнолюдської цінності, зокрема прагнення осмислювати світ у дусі ідей та естетики екзистенціалізму. Володимир Куліш також високо цінував переклади В. Підмогильного. Він згадував, що в останні роки перед арештом Підмогильному зовсім заборонили писати, то він перекладав. Його переклади Гі де Мопассана, Золя, Флобера, Бальзака були літературними шедеврами. Борис Антоненко-Давидович також шанував і самого Підмогильного, і його переклади. Добре володіючи французькою мовою, він багато перекладав французьких письменників, захоплювався А. Франсом, під впливом якого був, додавши до цього помітний вплив російського Чехова в плані сумовитого погляду на життя-в явища. Працював над підготовкою видання творів А. Франса українською в 24 томах (вийшло всього 8): переклав томик оповідань, романи «Пінгвінський острів», «Корчма королеви Педок», «На білому камені», «Боги прагнуть», «Комедійна історія», «Таїс», «Кошачий кіт» та ін. Перекладав твори Оноре де Бальзака, другого свого улюбленого письменника: «Батько Горіо», «Бідні родичі» та ін. Йому було доручено редагувати багатотомне видання цього митця. Але сумнозвісного 1934 р. вийшов лише перший том у перекладі та за редакцією В. Підмогильного. У 1927–1930-х рр. брав участь у підготовці десяти томника Гі де Мопассана. Йому належать переклади «Любого друга», «Монт-Оріоль», «Сильної як смерть». Переклади П'єра Ампя («В'язниця», «Люди»), Вольтера («Кандід, або Оптимізм»), Дідро («Черниця», «Жак-фаталіст»), Доде («Листи з вітряка»), К. Гельвеція («Про людину»), Г. Флобера («Мадам Боварі», «Салямбо») також свідчать про неабиякі перекладацькі здібності письменника. У 1930 р. він був залучений до видання оповідань А. Чехова українською, яке готувалося за редакцією М. Рильського. Прекрасно володіючи технікою перекладу, він відкрив для українського читача багато творів світової класики.

Для нього надзвичайно важливим було апробувати українське слово на кращих зразках світової літератури, утверджуючи його у європейському контексті. Він неухильно дотримувався думки, що вершини світової літератури мають підкорятися українському слову не в зниженому чи переповненому варіанті, а в повнокровному відтворенні всього драматизму, напруженості й виразності, що властиві світовим шедеврам. Ю. Смолич у своїх спогадах про В. Підмогильного писав, що у 30-х роках, опинившись «поза планом» видань, В. Підмогильний зосередився на перекладацькій діяльності. «Мало не всі переклади французьких класиків, що виходили тоді з друку українською мовою, належали Валеріанові, позначено це на титульних сторінках чи не позначено» [8, с. 46]. Навіть за тих обставин він був визнаний найкращим перекладачем французької класики. За словами Ю. Смолича, перекладав В. Підмогильний не тільки класиків, а й сучасних письменників. Зокрема переклав найновіший на тоді роман Мальро – він був з китайського життя (Мальро якийсь час проживав у Китаї) і в основному конфлікті діяла боротьба китайських комуністів проти Чан Золіна та пізніше – Чан Кайші. Юрій Смолич писав: «Я відзначаю це не стільки для характеристики творчого шляху Мальро, скільки в інтересах висвітлення ідейного світу В. Підмогильного: Валеріан обрав для перекладу твір антифашистського спрямування» [8, с. 46]. З усіх французьких митців, яких так багато і плідно перекладав, найбільше цінував А. Франса, чий роман «Таїс» про долю куртизанки з античної Александрії вчив дивитися на світ по-філософському, цінувати в людині її природні якості, її волю і розкутість. «Філософські сумніви» французького мислителя Анатолія Франса були суголосні життєвій та світоглядній позиції Валер'яна Підмогильного. Він був надто освіченим і самозаглибленим, щоб сприймати на віру якісь догми, а тим більше писати за чиймись вказівками. Писав про те, що найбільше вабило його як художника. Здобув визнання як професійний перекладач, був прийнятий на роботу у видавництво «Рух» консультантом з іноземної літератури. Випустив трактат «Про Людину» знаного французького філософа-просвітника XVIII ст. К. Гельвеція, двотомник творів Д. Дідро, переклав українською мовою класику – О. Бальзака, Г. Мопассана, А. Франса та інших всесвітньо відомих письменників. Мав чимале задоволення від цієї роботи, бо бачив: перекладати – це означає читати самого себе.

Отже, за тринадцять років Валер'ян Підмогильний створив цілий материк перекладної літератури, переважно французької класики. З його листів до рідних відомо, що на Соловках він перекладав «Генріха VI» Шекспіра, «Портрет Доріана Грея» Уайльда – удосконалював свої знання англійської з цією метою. Залишається лише подивуватися його колосальній працездатності, винятковій сумлінності, широті знань – більшість видань супроводжується детальним коментарем. А яку насолоду відчуваш, коли вчитася в тексти – за ними справді можна вивчати багатство української мови. В. Підмогильний переклав твори А. Франса («Таїс», «Корчма королеви Педок», оповідання), А. Доде («Листи з вітряка»), Ж. Ромена («Атака автобусів»), П. Меріме («Коломба»), Вольтера («Кандід»), О. де Бальзака («Батько Горіо», «Кузен Понс», «Кузина Бета»), Ж. Дюамеля («Лист про вчених», «Лист про аматорів»), Гі де Мопассана («Любий друг», «Сильна як смерть», «На воді»), Лу Сюна («Життя А-Кі»). Як бачимо, В. Підмогильний віддає перевагу класикам французької літератури. Є лише кілька винятків: П. Амп був пролетарським письменником Франції,

якого перекладали переважно лише в Радянському Союзі, чезу що можна припустити, що це був переклад на замовлення (можливо, редакції журналу). Перекладає він у цей час і класика китайської літератури Лу Сюна з французького підрядника. Переклав твори Гі де Мопассана («Монт-Оріоль»), А. Франса («На білому камені», «Пінгвінський острів», «Тінявий берест», «Вербовий манекен»), А. Чехова (оповідання), К. Гельвеція («Про людину»), Д. Дідро («Черниця», «Небіж Рамо», «Жак-фаталіст і його пан»), О. де Бальзака («Тридцятилітня жінка»), А. Мальро («Людське становище», уривок), І. Тургенєва («Муму»), П. Павленка («Барикади»), переклав на засланні твори У. Шекспіра («Генріх VI»), О. Уальда («Портрет Доріана Грея»).

Помітно, що В. Підмогильний перекладає не тільки з французької мови, а й з російської, а на Соловках – з англійської мови. У цей період він звертається до різко сатиричних творів (твори А. Франса), перекладає сучасного йому письменника А. Мальро, у якого простежуються екзистенціальні мотиви, характерні і для творчості В. Підмогильного.

Висновки. Переклади В. Підмогильного уможливили пряме, без посередників, спілкування української культури з іноземними літературами й допомогли утвердити ідею прямих культурних зв'язків між українцями й іноземцями, а відтак і ідею культурної та політичної рівності українців з іншими європейськими народами. Поява українською мовою окремих знакових творів світового письменства означила повноцінність цієї мови. Перекладацька діяльність В. Підмогильного за критеріями впливу зовнішньої політичної ситуації та ідейною і художньою еволюцією письменника вказує, що на зламі 20–30-х років різко змінилися обставини життя і творчості В. Підмогильного. Вплив політичної системи виявився настільки травмуючим, а врешті, і руйнуючим, що духовний потяг В. Підмогильного до перекладу перетворився на ставлення до перекладу як до єдиної можливості творчого самовираження, а на Соловках, як до єдиного способу збереження своєї людської гідності, себе як особистості.

Література:

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М. Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.

2. Зорівчак Р. Реалія і переклад. Львів, 1989.
3. Коломієць Л.В. Підмогильний – перекладач А. Франса. ТіПІ. 1994. № 20.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. М.: ЭТС, 2002.
5. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. К.: Юніверс, 2003. 280 с.
6. Кочур Г. Майстри перекладу. Всесвіт. 1966. № 4. С. 17–24.
7. Нащадок степу. Спогади про В. Підмогильного / упор. М. Чабан. Дніпропетровськ: Січ, 2001.
8. Чабан М.В. Підмогильний і Шекспір: (до 100-річчя з дня народження В. Підмогильного). Всесвіт. 2002. № 1–2. С. 187–189.
9. Шевельов Ю. Українізація: радянська політика 1925–1932 років. Сучасність. 1983. Ч. 5. С. 35–37.

Найда А. Н. Перевод как способ творческого самовыражения В. Підмогильного

Аннотація. Стаття посвящена переводческому мастерству одного из известных украинских писателей В. Підмогильного, его роли в формировании украинского словаря в этом регионе, где его невозможно было сформировать другими средствами. Известно, что перевод делает прямое, без каких-либо посредников, общение украинской литературы с иностранными литературами и помогает утверждать идею прямых культурных связей между украинцами и иностранцами, а следовательно, идею культурного и политического равенства украинского с другими европейскими народами.

Ключевые слова: В. Підмогильный, перевод, политическая система, литературное наследие, переводческий стиль.

Naida A. Translation as a means of creative self in expression of V. Pidmohylny

Summary. The article deals with the interpreter skill of one of the greatest Ukrainian writer V. Pidmohylny, his role in forming of the Ukrainian vocabulary in the area, where it could not be formed by any other means. It is known, that translation is done possible the direct, without any mediators, communication of the Ukrainian culture with foreign literatures and helps to assert the idea of direct cultural connections between Ukrainians and foreigners, and consequently an idea of cultural and political equality of Ukrainians with other European nations.

Key words: Ukrainian writer V. Pidmohylny, translation, cultural connections.

Nechyporenko V. O.,
Senior Lecturer at Department of Foreign Philology and Translation
Vinnitsia Institute of Trade and Economics,
Kyiv National University of Trade and Economics

THE APPLICATION OF THE SKOPOS THEORY RULES FOR THE BILINGUAL TEXT ANALYSIS

Summary. The article analyzes the self-translation not only as bilingual manifestation, but also as bicultural phenomenon. The auto-translation represents the mediation between two cultures: translation is seen rather as action between cultures than between languages. Translating from one language to another the author continues to express himself/herself by the means of the second language, therefore bilingual texts must be studied with the application of the skopos theory rules.

Key words: bilingual text, self-translation, bilingualism, biculturalism, skopos theory.

Introduction. The past decades have seen an unprecedented upsurge of research on bilingualism. A major reason for this is no doubt the acknowledgement by a growing number of researchers that bilingualism – the presence of two or more languages – is far more common, than was previously thought, and perhaps, even the norm. Individual and societal bilingualism are neither recent nor temporary phenomena. As linguists notice, bilingualism has always been with us. Still, the number of bilinguals at the turn of the third millennium is probably greater, than ever before and will continue to grow as a result of the combined forces of globalization, automation, increased mobility and migration and, in some parts of the world at least, the blurring of political borders [2; 1].

The topicality of the article. Traditionally researches on bilingualism are motivated by various concerns. First, the prevalence of bilingualism as an individual and societal state, and advantages it is thought to bestow, need further documenting, as do reactions to it from all quarters. Its study has practical applicability as well as general theoretical utility. Research on bilingualism contributes to theorising in other disciplines (e.g. linguistics, sociology, psychology, neurology, pedagogy) and related fields (e.g. language acquisition, speech processing). General theories of the human mind, language and behaviour must ultimately incorporate the basic facts of bilingualism, if they are to be comprehensive and viable. But distinguishing functional bilingualism with intellectual and emotional bilingualism i.e. “between reading a language and knowing it through and through”, Ramachandra Guha notes, that there has been a decline in intellectual bilingualism – in the ability to contribute “to literary or academic debate in that language” [6]. So, the scientific research of individual (literary) bilingualism (or intellectual and emotional bilingualism) as rare and understudied phenomenon seems to be important and relevant.

The previous studies. Contemporary cross-cultural writing and criticism identifies translation as an overarching trope that articulates the production of textual and cultural difference in-between dominant and subordinate cultures, global and local placements, mother tongues and foreign languages. In approaching translation as a wider practice of cultural representation and interchange, a concrete textual practice of transcoding and constructing meanings cross-culturally, these texts articulate the potential of translation to destabilize the primacy of nation, organic belonging and languages

of origin, while simultaneously problematizing the production of unequal cross-cultural exchanges between different languages and cultures. Bilingual texts have been left outside the mainstream of both translation theory and literary history. Yet the tradition of the bilingual writer, moving between different sign systems and audiences to create a text in two languages, is a rich and venerable one, going back at least to the Middle Ages. The self-translated, bilingual text was commonplace in the multilingual world of medieval and early modern Europe, frequently bridging Latin and the vernaculars. For centuries it has been practiced by many men of letters, such as Leonardo Bruni, Etienne Dolet, Thomas More, James Joyce, Samuel Beckett, Vladimir Nabokov, Chyngyz Aitmatov, Elsa Triolet, Andrei Makine and others. Bibliography on self-translation peculiarities is long, but the problem still has more questions than answers, especially, when we investigate a particular author's works and his/her manner of translation. If many multilingual writers have chosen a foreign language to write their texts and some have practiced self-translation, self-translation itself has not been of much interest by scholars, until the extensive focus on the self-translator author Samuel Beckett. Rainier Grutman, who wrote the entry “self-translation” for the first edition (1998) of the Routledge Encyclopedia of Translation Studies claimed, that “translation scholars themselves have paid little attention to the phenomenon, perhaps, because they thought it to be more akin to bilingualism than to translating proper” [1, p. 103].

J. Hokenson and M. Munson in their work “History and Theory of Literary Self-Translation” point out, that monolingual literary critics extol the writers' texts in one language, while neglecting their work in the other, even as theorists in linguistics and translation studies tend to ignore self-translators altogether, in their consensual focus on cultural and linguistic difference. As several scholars have shown apropos of single writers, it has been difficult even to classify self-translation as a literary and cultural endeavor: Are the two texts both original creations? Is either text complete? Is self-translation a separate genre? Can either version belong within a single language or literary tradition? How can two linguistic versions of a text be commensurable? [4, p. 2].

The aim of the article is to investigate self-translation not only as bilingual manifestation, but also as bicultural phenomenon, underlining the importance of the application of the skopos theory rules to its analysis.

Discussion. As a phenomenon, self-translation has a long tradition and continues to be widespread in several cultures. Previous investigations of self-translation have mainly been confined to two areas. Wilson describes these areas, as: one is concerned with what drives an author towards self-translation, while the other considers issues of textual status and relationship, i.e., the self-translated text as having a different status to a “proper” translation since it is instilled with the author's intention, and being a repetition rather than

a reproduction [8]. In his seminal work on translation "After Babel" George Steiner remarks, that the essence of translation is repetition: a translated text is a repeated text, repeated in a different language, but repeated nonetheless [7]. The very existence of two versions of the author's text opens up a whole area of investigation relating to translation, translation theory, bilingualism, and the double inscription of each text: two texts united by their similarities, but always differentiated by their language.

In principle, self-translation is not very much different from translation proper. Both involve rendering source tongue into target tongue. The traditional approach is based on the concept of equivalence, when comparing the source text and the target one. It underlines the asymmetric positions in artistic freedom and creative independence of an author and a professional translator. As a rule, a translator excludes his/her own subjectivity and tends to explicit the author's subjectivity. R. Federman brightly illustrates this thesis: "We always admire the faithfulness of a translation in relation to the original, and quickly deplore and criticize the liberties a translator takes with the original work of a writer" [3].

It is argued, that the process of self-translation is often associated with the problematization of identities, and that bilingualism is sometimes used as a way to regenerate writing. For a human being possessed of several native tongues and a sense of personal identity arrived at in the course of multilingual interior speech, the turn outward, the encounter of language with others and the world, would necessarily be very different, metaphysically, psychologically different, from that experienced by the user of a single mother tongue... In what language am I, when I am inmost? What is the tone of self? [7, p. 125].

This thesis also draws a clear-cut line between ordinary bilinguals, who often shift languages with no conscious decision to do so, and the bilingual writers, who deliberately decide, which language to use at a time. Consequently, those writers should equally make vigilant a decision, when they self-translate. Unlike the translator per se, the self-translator has the privilege of access to the intention of the source language text prior to its production. All these prerequisites contribute to the self-translator's decisions of introducing shifts and changes in the target language text through cultural mediation. Translation becomes an integral part in the creation, embodiment, and voicing of meaning and identity. So, the remark made by V. Feschenko is very significant: "Translating from one language to another the author continues to express himself/herself by the means of the second language" [9, p. 202].

There are many reasons for the author to make the self-translation of his or her work. E. Khovanskaya and O. Pratchenko distinguish among them the political situation, the author's desire to combine two different cultures, educational status and others [10]. Exile has often been a motive for self-translation. For instance, it has played a major role in Vladimir Nabokov's choice to write and translate his works in more than one language. Raised a polyglot, the originally Russian Nabokov is seen to represent a cosmopolitan image of a writer. He was forced to leave Russia after the Revolution. Then, he wrote in Russian, but his readership turned out to be limited in scope: only the Russian émigré community in Europe read him. Living in the Russian emigration in Germany in the 1930s, V. Nabokov found the first English translation of one of his novels so bad, that he translated a second himself, then re-wrote from scratch in English the first novel translated, then another novel directly in English, although he was still also writing in Russian. When he moved to the US in 1940, he decided to renounce

writing in Russian prose, to force himself to write English, but the best way for him to earn money as a writer was to translate from Russian. V. Nabokov was the strict judge for his own self-translated works. Dissatisfaction with others' translations of one's own text may be a very good reason for taking up the task of self-translation. Self-translation is practiced to increase the number of readers or to escape the confines of one language (or its censorship) to another. It is a manifestation of the essential human desire for recognition in another language and culture, or simply the desire to conquer nostalgia, loss of identity and invisibility of the exiled author.

The author-translator has to mediate between the two texts to maintain the purpose of the translation action; he/she must master not only the two languages, but also their cultures and, consequently, needs not be only bilingual, but also bicultural to be able to facilitate cross-cultural understanding. The self-translator's competence in the languages and cultures of the source tongue and target tongue should assist him/her to mediate between the two texts. Therefore, investigating self-translation in terms of the equivalence-based paradigm alone will not be fruitful. In his work "The Self-translator as a Cultural Mediator: In Memory of Jabra Ibrahim Jabra" A.M. Nibras notices, that the application of the *skopos* theory rules may provide more tangible results in this respect [5].

Skopos is the Greek for purpose or aim. It has become the title of a translation theory, that shifts the interest in the age-old equivalence-based translation paradigm towards the priority of target tongue's purpose. According to this theory, translation is not only a process of transcoding, but also a specific form of action, the purpose or *skopos* of which must be determined before translation begins. H.J. Vermeer insists, that the *skopos* is not in the source tongue, but it may arise from the initiator's intention, and it is the task of the translator to make the target tongue fit in the intended *skopos*. The translator has been dubbed as the "expert", who is supposed to know, how to bring about cultural communication and lead it to its intended *skopos*. In an elaborate statement, the *skopos* rule is, when "Each text is produced for a given purpose and should serve this purpose. The *skopos* rule thus reads as follows: translate/interpret/speak/write in a way, that enables your text/translation to function in the situation, in which it is used and with the people, who want to use it and precisely in the way they want it to function" [5, p. 214].

The second rule of the theory, coined by Schaffner, is "coherence rule". It states, that the target tongue must be sufficiently coherent to allow the intended receivers to comprehend it, given their assumed background knowledge [5, p. 214]. The target tongue must be consistent with the canons and moral and ethnic principles of the target language and culture. Hence, the target tongue is expected to consider the target readership's background knowledge and situational circumstances.

To avoid accusations of unfaithfulness, the *skopos* theory offers a third rule: the "fidelity rule". It concerns "intertextual coherence" between target tongue and source tongue; and merely states, that there must be some relationship between the two [5, p. 214]. Such relationship can be described in terms of presumed match between the source tongue information as received and interpreted by the translator and his encoding of it for the target tongue readers. The fidelity rule is considered secondary to coherence rule, and both are subordinate to the *skopos* rule.

The traditional analysis of bilingual texts are concentrated on "gaps" between texts, languages and cultures. One must start from a point closer to the common core of the bilingual text, that is within

the textual intersections and overlaps of versions. Real translators live and work not in a hypothetical gap between languages, between source and target cultures, but in the midst of them; they combine several languages and cultural competencies at once, and constitute a mid-zone of overlaps and intersections, being actively engaged in several cultures simultaneously. Hence every translator is “a minimal intercultural”. In R. Federman’s opinion the bilingual writer allows his readers (if he has any) to listen to the dialogue, which he entertains within himself in two languages, even though in most cases the readers (who are usually not bilingual) only hear half of this internal (one should almost say infernal) dialogue [3]. Explaining his practice of self-translation R. Federman notes: “Usually when I finish a novel <...>, I am immediately tempted to write (rewrite, adapt, transform, transact, transcreate – I am not sure, what term I should use here, but certainly not translate) the original into the other language. Even though finished, the book feels unfinished, if it does not exist in the other language” [3].

Conclusion. A bilingual author is not merely a sum of two complete or incomplete monolinguals, but rather a unique and specific linguistic and cultural configuration. Mediation and maintaining the *skopos* in self-translating may result in significant changes in the target tongue. Accordingly, the translator proper may be blamed at least by the equivalence-based paradigm proponents, for not being faithful to the source tongue. Judged from the *skopos* theory perspective, the self-translator should be impregnable to such criticism.

References:

1. Almeida S. From Samuel Beckett to Nancy Huston: a Poetics of Self-Translation / Sandra Regina Goulart Almeida, Julia de Vasconcelos Magalhaes Veras. – (Internet resource). – URL: <http://www.scielo.br/pdf/ides/v70n1/2175-8026-ides-70-01-00103.pdf>, visited on 20.02.2018
2. Bilingualism: Beyond Basic Principles / Ed. By Jean-Marc Dewaele, Alex Housen, Li Wei. – Clevedon, 2003. – 233 p.
3. Federman R. A Voice within a Voice: Federman Translating. – (Internet resource). – URL: <http://www.federman.com/rfsr2.htm>, visited on 25.12.2015.
4. Hokenson J. W. The Bilingual Text. History and Theory of Literary Self-Translation / Jan Walsh Hokenson, Marcella Munson. – Manchester; N. Y.: St. Jerome Publishing, 2007. – 236 p.
5. Nibras A.M. Al-Omar The Self-translator as a Cultural Mediator: In Memory of Jabra Ibrahim Jabra / Asian Social Science. – 2012. – Vol. 8. – No. 13. – P. 211–219.
6. Santanu B. Bilingualism, Translation and Girish Karnad’s Theatre. – (Internet resource). – URL: <http://www.the-criterion.com/V5/n3/Santanu.pdf>, visited on 20.02.2018
7. Steiner George. After Babel. Aspects of Language and Translation. [3rd ed.]. – Oxford: University Press, 1998. – 538 p.
8. Wilson R. The Writer’s Double: Translation, Writing and Autobiography. – (Internet resource). – URL: <http://dx.doi.org/10.1179/174581509X455150>, visited on 20.02.2018
9. Фещенко В.В. Автоперевод поэтического текста как разновидность автокоммуникации / Критика и семиотика. – 2015. – № 1. – С. 199–218.
10. Хованская Е.С. Авторский перевод. Причины обращения / Е. С. Хованская, О. В. Праченко. Научный журнал КубГАУ. – 2014. – № 99 (05). – С. 1–13.

Нечипоренко В.О. Застосування правил *skopos*-теорії для аналізу білінгвальних текстів

Анотація. У статті проаналізовано авторський переклад не тільки як прояв літературного білінгвізму, а також як бікультурний феномен. Автопереклад являє собою посередництво між двома культурами, а не тільки між двома мовами. Доводиться думка, що робота над власним перекладом – це продовження творчої праці письменника, вдосконалення і збагачення оригінального твору. Доцільним є використання правил *skopos*-теорії для дослідження авторських перекладів.

Ключові слова: білінгвальний текст, авторський переклад, білінгвізм, бікультуралізм, *skopos*-теорія.

Нечипоренко В.А. Применение правил *skopos*-теории для анализа билингвальных текстов

Аннотация. В статье авторский перевод анализируется не только как проявление литературного билингвизма, но и как бикультурный феномен. Автоперевод представляет посредничество между культурами, а не только между языками. Аргументируется тезис, что работа над собственным переводом – это продолжение творческой работы писателя, совершенствование и обогащение оригинального произведения. Обоснованным представляется применение правил *skopos*-теории для анализа билингвальных текстов.

Ключевые слова: билингвальный текст, авторский перевод, билингвизм, бикультурализм, *skopos*-теория.

Радченко Т. А.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу
Дніпровського державного технічного університету

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню особливостей виникнення та функціонування лексичних інновацій англійської мови в Інтернет-середовищі. Наведено приклади найпопулярніших неологізмів, насамперед 2017 р., за версіями авторитетних видань англійської мови.

Ключові слова: неологізм, лексична інновація, слово року, Інтернет-середовище.

Постановка проблеми. Лексична система англійської мови перебуває в стані безперервного розвитку й активно поповнюється новоствореними лексичними одиницями – неологізмами. Як справедливо зазначають мовознавці, «яскравими факторами, що засвідчують динамічний характер мови, є неологізація її лексичного складу й інноваційні (насамперед лексико-семантичні) процеси, пов'язані з реалізацією нових можливостей мовної системи, зокрема словотвірних» [1, с. 138].

Продуктивним джерелом лексичних інновацій сьогодні є всесвітня інформаційна мережа Інтернет. Із накопиченням англійських неологізмів, які функціонують в Інтернет-середовищі, як результат, виникає широке коло питань, пов'язаних із визначенням факторів, що зумовлюють їх появу, вивченням способів їх утворення, лексикографічною фіксацією нових слів і значень, оцінкою їх ролі в поповненні лексичного складу мови, а також проблемами їх перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти в галузі неології неодноразово ставали предметом наукових розвідок таких мовознавців, як І. Андрусяк, Т. Виноградова, О. Дзюбіна, С. Єнікєєва, Ю. Жлуктенко, В. Заботкіна, Ю. Зацний, О. Кубрякова, А. Левицький, М. Лукіна, Е. Лук'янченко, О. Мальярчук, В. Овсянніков, Т. Пахомова, М. Полюжин, О. Селіванова, А. Уфімцева, А. Янков та ін.

У сучасній лінгвістиці лексичні інновації викликають зростаючий інтерес дослідників: складаються різноманітні словники нової лексики, випускаються доповнення та додатки до вже наявних, з'являються списки нових слів в Інтернеті тощо.

Мета статті – з'ясувати особливості виникнення та функціонування лексичних інновацій англійської мови в Інтернет-середовищі.

Виклад основного матеріалу. Беззаперечним є твердження, що Інтернет є потужним комунікативним середовищем [2, с. 5]. Т. Виноградова у статті «Специфіка спілкування в Інтернеті» виокремлює п'ять характерних особливостей спілкування через Інтернет: 1) анонімність; 2) своєрідність протікання процесів міжособистісного сприйняття в умовах відсутності невербальної інформації; 3) добровільність і бажаність контактів; 4) ускладненість емоційного компонента спілкування, але в той же час – стійке прагнення до емоційного наповнення тексту, яке виражається в створенні спеціальних значків для позначення емоцій або в описі емоцій словами (у дужках після основного тексту послання); 5) прагнення до нетипової, ненормативної поведінки [3, с. 63–64].

Із метою виявлення найбільш актуальних, популярних і широко вживаних слів Інтернет-дискурсу в різних країнах

світу проводиться акція, що має назву «Слово року». Уперше такий захід було проведено в 1971 р. у Німеччині.

В англійській версії слово року почали обирати за ініціативою Американського діалектологічного товариства (*The American Dialect Society*).

Слово або словосполучення, яке визначається голосуванням незалежних лінгвістів, оголошується після закінчення календарного року [4].

В англійських країнах різні організації незалежно одна від одної беруть участь в обранні найпопулярніших неологізмів року. Так, укладачі Оксфордського словника англійської мови (*Oxford English Dictionary*), який вважається одним із найавторитетніших видань англійської мови у світі й регулярно поповнюється новими словами, оголошують слово року для Великої Британії та США (іноді це одне й те саме слово). У 2017 р. словом року було обрано *youthquake* (за аналогією з *earthquake* – землетрусом). Слово, яке було популяризоване під час загальних виборів у Великобританії, стосується молодих людей, які впливають на культурні, політичні чи соціальні зміни. Як зазначено на сайті медіакорпорації Бі-Бі-Сі, саме слово *youthquake* не таке вже й нове. Його вигадала ще в 1960-ті рр. редактор журналу *Vogue* Діана Вріланд для опису несподіваних змін у моді, музиці й соціальних відносинах [5]. Отже, сьогодні, доповнивши значення вже відомого слова, *youthquake* позначає молодих людей, які стоять за політичними змінами.

Іншими лексичними інноваціями за версією видавництва Оксфордського університету були такі слова: *milkshake duck* – стосується людини або речі, які в соціальних мережах спочатку здаються милими та привабливими, але незабаром з'ясовується, що вони мають неприємне минуле; *antifa* – скорочено від «антифашист»; *kompromat* (російський термін) – інформація, зібрана для використання в шантажі, як правило, у політичних цілях; *broflake* – людина, яка легко засмучується чи ображається через прогресивні настрої, що суперечать її більш традиційним або консервативним поглядам.

Нового значення набуло слово *unicorn* – процес розфарбовування, додавання фарб, особливо в їжу чи напої. Серед слів, що претендували на звання «слова року», також були виокремлені такі: *gorpcore* – стиль одягу, натхненний одягом для активного відпочинку; *newsjacking* – ситуативний маркетинг (практика використання поточних подій або новин таким чином, щоб рекламувати свій продукт чи бренд); *white fragility* – дискомфорт, який відчуває біла людина, стикаючись із інформацією про расову нерівність і несправедливість [6].

Вісімнадцять років поспіль американський лінгвістичний портал *Global Language Monitor* (*dali* – *GLM*) аналізує та відстежує тенденції використання мови в усьому світі, переважно англійської. Слова-лідери обираються з усього англійського світу, який зараз налічує понад 2,35 мільярди носіїв. Так, за версією *GLM*, у 2017 р. слово *truth* було визнано словом року для глобальної англійської мови [7]. Друге місце посіла

лексична інновація *narrative*. Згідно з дослідженням *GLM*, проведеним ще у 2008 р., так звані *narratives* почали замінювати факти в політиці, ставши провісником для словосполучення «фальшиві новини».

До списку топу слів глобальної англійської мови за версією *GLM* також увійшли такі: *opioids* – опіоїди (синтетичні наркотичні препарати), через які помирає більше людей, аніж через насильницькі злочини із застосуванням зброї й автомобільні катастрофи разом узяті; *post-truth* – постправада (коли об'єктивні факти менш впливові, ніж емоції, викликані певною ситуацією); *woke* – усвідомлення проблем соціального та расового правосуддя; *Brexit* – вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу; *blessee* – ті, хто отримують фінансову підтримку завдяки багатому покровителю; *non-binary* – небінарний (гендерна ідентичність не вкладається в рамки бінарної гендерної системи); *anthropocene* – антропоцен (термін, який позначає поточний геологічний період із рівнем людської діяльності, що має великий вплив на Землю); *Latinx* – особа латиноамериканського походження (нейтральний термін).

Також зазначимо, що топ-фразою серед словосполучень року в *GLM* було визнано *Weinstein Effect* – ефект Вайнштейна (публічні звинувачення жінок у сексуальних домаганнях їх у минулому). Така назва утворена від імені американського продюсера Харві Вайнштейна, звинувачення на адресу якого викликали хвилю обурення проти сексуального насильства як суспільного явища. У багатьох країнах світу розгорнулася кампанія й розпочався рух під тегом *#MeToo* із закликом до жертв сексуальних домагань ділитися власним досвідом. Результатом стала низка скандалів і стрімка відставка багатьох відомих представників чоловічої статі по всьому світу.

Ім'ям року в *GLM* було названо ім'я Сі Цзиньпіна, Генерального секретаря Комуністичної партії Китаю (два роки поспіль, у 2015 і 2016 рр., визначне звання здобував Дональд Трамп, який боровся за посаду президента Америки) [7].

Провідний американський словник *Merriam-Webster* називає словом року таке, яке користувачі мережі вводять у пошукові системи протягом року найчастіше. У 2017 р. в якості переможця було обране слово *feminism*, кількість запитів якого зросла на 70% порівняно з попереднім роком. Сьогодні словник тлумачить фемінізм як «теорію політичної, економічної та соціальної рівності статей, а також організовану діяльність щодо підтримки прав та інтересів жінок» [8] (раніше використовувалося для позначення «якостей жінки»). На думку укладачів *Merriam-Webster*, інтерес до названого слова підвищився у зв'язку з масштабними акціями протесту жінок проти обрання президентом Дональда Трампа, новими ТВ-шоу на жіночі теми, а також флешмобом *#MeToo*.

Де кілька років поспіль укладачі тлумачного словника англійської мови «Collins Dictionary» також оголошують найпопулярніші слова [9]. Так, словами-лідерами в різні роки були обрані такі: *geek* – той, хто вміє працювати з комп'ютерами та здається більше зацікавленим ними, ніж людьми; комп'ютерний фрік (2013 р.); *photobomb* – зіпсувати фотографію; влізти в кадр, часто роблячи якісь дурниці, як-то смішне обличчя (2014 р.); *binge-watch* – регулярно й послідовно переглядати велику кількість телевізійних програм (2015 р.); *Brexit* – вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу (2016 р.).

У 2017 р. за версією «Collins Dictionary» словом року було визнане словосполучення *fake news*, яке тлумачиться як «неправдива, часто сенсаційна інформація, що поширюється під

видом новинних повідомлень». Укладачі словника у своєму блозі наголосили, що порівняно з попереднім роком частота вживання словосполучення «фейкові новини» у світових ЗМІ зросла на безпрецедентні 365% [10]. Подібне зростання пов'язане з президентською кампанією в США у 2016 р. Політичні оглядачі відзначили велику кількість веб-сайтів, що передавали фальшиві історії про кандидатів під виглядом новин. Популярності зазначеному словосполученню додав і американський президент Дональд Трамп, який нерідко використовує цей вираз на адресу ЗМІ.

Також «Collins Dictionary» кожного року публікує топ-10 слів англійської мови [11]. Так, лексичними інноваціями 2016 р., окрім слова-лідера *Brexit*, стали такі: *hygge* (із данської) – концепція створення приємної атмосфери, затишку; *mic drop* – кидок мікрофона (театральний жест, яким людина кидає або імітує падіння мікрофона на підлогу як фінал до промови або виступу); *trumpism* – трампізм (політика, яку пропагує Дональд Трамп, особливо така, що пов'язана з відмовою від нинішнього політичного устрою й енергійним прагненням до американських національних інтересів); *throw shade* – зачепити когось колочим, уїдлими зауваженнями (часто в тонкій чи невербальній формі); *sharenting* – використання соціальних мереж, яке увійшло у звичку, для обміну новинами, фотографіями своїх дітей тощо; *snowflake generation* – «покоління сніжинок» (покоління, роки дорослішання якого припали на 2010-ті роки; назва підкреслює вразливість цих молодих людей як менш стійких і більш схильних до образ, ніж попередні покоління); *dude food* (сленг) – «їжа для чуваків» (нездорова їжа, як-от хот-доги, гамбургери тощо, яка вважається особливо привабливою для чоловіків); *uberization* – уберизація (прийняття бізнес-моделі, в якій послуги пропонуються на вимогу за допомогою безпосереднього контакту між клієнтом і постачальником, зазвичай за допомогою мобільних технологій); *JOMO (Joy of missing out)* – відчуття радості від відсутності (насолюда, радість пропускати події, які не стосуються тебе особисто).

В Австралії акція щодо вибору слова року проходить за підтримки словника австралійського англійського «Macquarie Dictionary». Щорічно редактори вибирають короткий список нових слів, доданих до словника, і запрошують до голосування громадськість. У результаті презентуються два варіанти слова року – за версією експертного оцінювання та на основі громадського голосування. У 2017 р. такими словами визнано *milkshake duck* і *framily* (група друзів, близьких, як сім'я) відповідно [12].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначену інформацію, робимо висновок, що словниковий склад сучасної англійської мови швидко реагує, відображає й фіксує зміни, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності людини. Очевидно, що лексичні інновації, пов'язані з Інтернет-дискурсом як новим типом комунікації, становлять яскравий матеріал для дослідження їхніх словотворчих особливостей.

У процесі створення нових лексичних одиниць беруть участь різні способи словотворення, при цьому можливі різноманітні поєднання способів словотвору. З огляду на наведені вище приклади ними є телескопія, аналогія, семантична деривація, гра слів, сленг тощо.

Появі неологізмів сприяють дві групи чинників: екстралінгвістичні й інтралінгвістичні. На основі дослідження з'ясовано, що екстралінгвістичними факторами виникнення лексичних інновацій є стан розвитку суспільства, науково-технічний

прогрес, поява нових соціально-економічних реалій, соціально значущі події, збільшення обсягів інформації, глобалізація тощо; внутрішньомовними факторами – прагнення носіїв мови поглибити уявлення про предмет або явище та потреба в їх нових емоційно-оцінних позначеннях завдяки наявності потенційних можливостей у самій структурі мови. З'ясовано, що найбільш важливими сферами появи нових слів є політичне й економічне життя суспільства, соціальні явища, сфера бізнесу й сучасних технологій, охорона здоров'я, розваги тощо.

Література:

1. Малярчук О. Особливості творення неологізмів-телескопізмів у сучасній англійській мові (на матеріалі лексикографічних джерел). URL: http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2015/NV_2015_3/24.pdf.
2. Дзюбіна О. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook (на матеріалі англійської мови): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2016. 206 с.
3. Виноградова Т. Специфика общения в Интернете. Русская и сопоставительная филология: Лингвокультурологический аспект. Казань, 2004. № 11. С. 63–67. URL: http://www.philology.ru/linguistics1/vinogradova_t-04.htm.
4. Word of the Year. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Word_of_the_year.
5. “Youthquake” declared word of the year by Oxford Dictionaries. URL: <http://www.bbc.com/news/uk-42361859>.
6. Word of the Year 2017: the shortlist. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/shortlist-2017>.
7. “Truth” is Top Word of the Year 2017 by The Global Language Monitor. URL: <https://www.languagemonitor.com/about/>.
8. Merriam-Webster's 2017 Words of the Year. URL: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/word-of-the-year-2017-feminism/recuse>.
9. What is 2017's word of the year? URL: <http://www.bbc.com/news/uk-41838386>.
10. The Collins Word of the year 2017 is... FAKE NEWS. URL: <https://www.collinsdictionary.com/woty>.
11. Top 10 Collins Words of the Year 2016. URL: <https://www.collinsdictionary.com/word-lovers-blog/new/top-10-collins-words-of-the-year-2016,323,NCB.html>.
12. Macquarie Dictionary Word of the Year. URL: <https://www.macquariedictionary.com.au/resources/view/word/of/the/year/>.

Радченко Т. А. Лексические инновации в Интернет-среде

Аннотация. Статья посвящена выяснению особенностей возникновения и функционирования лексических инноваций английского языка в Интернет-среде. Приведены примеры самых популярных неологизмов, прежде всего, 2017 г., по версиям авторитетных изданий английского языка.

Ключевые слова: неологизм, лексическая инновация, слово года, Интернет-среда.

Radchenko T. Lexical innovations in the Internet environment

Summary. The article is devoted to the clarification of the peculiarities of the emergence and functioning of lexical innovations of the English language in the Internet environment. Examples of the most popular neologisms, especially of the year 2017, according to the authoritative editions of the English language, are given.

Key words: neologism, lexical innovation, word of the year, Internet environment.

*Расулова С. Г.,**доктор философии по педагогике,**докторант Азербайджанского педагогического университета*

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПЕРЕВОДА ДЕТСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РУССКИХ И ЕВРОПЕЙСКИХ КЛАССИКОВ НА АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация. В статье, прежде всего, затрагивается вопрос об историческом периоде становления (возникновения) детской литературы в Азербайджане и о причинах ее формирования. Отмечается, что после вхождения Северного Азербайджана в состав Российской империи сложившаяся в стране социально-политическая, литературно-культурная, педагогическая среда, школьное и просветительское движение европейского типа, а также пробуждение просветительно-реалистического образа мысли вполне могут считаться факторами, благодаря которым стало возможным формирование национальной детской литературы. Вообще вторая половина XIX и начало XX века считается периодом возникновения и формирования детской литературы в Азербайджане.

Ключевые слова: детская литература, русские художники, европейская литература, художественный перевод, XIX и XX века, азербайджанский язык.

Постановка проблемы. В течение долгих веков школы в Азербайджане функционировали только на арабском и фарсидском языках. Ввиду отсутствия школ и просветительских очагов на национальном языке не были написаны произведения «для малолетних». Начиная с 30–40-х годов XIX столетия открытие на русском и азербайджанском языках школ нового типа и преподавание родного языка в этих школах вызвали потребность в создании на родном языке учебников, материалов для чтения, художественных произведений, а в итоге – детской литературы. Для удовлетворения этой потребности авторы учебников и книг в первую очередь приступили к переводу произведений с других языков на родной язык. Они начали переводить частично с арабского и фарсидского языков, особенно с русского языка на азербайджанский язык произведения, полезные для малолетних читателей. Таким образом, основа детской литературы в Азербайджане была заложена именно этими переводными образцами.

Далее в статье идет речь об образцах переведенной литературы в последней четверти XIX века и в начале XX века, когда более интенсивно осуществлялся перевод детских произведений художников России и Европы на национальный язык. В основном дается объяснение того, какого именно типа художественные образцы, в каком жанре, по каким темам и какой идейной принадлежности были привлечены к переводу. Отмечается, что в художественной и педагогической среде тогдашнего Азербайджана больше всего обращались к творчеству русских художников и поэтов. В статье конкретно рассматриваются причины этого. Также в статье анализируется, к творчеству каких именно русских художников и литературоведов больше всего обращались переводчики, и выясняются причины этого.

Обращается внимание на вопрос о том, как и через какие каналы, в какой степени детские произведения доводились до

малолетних читателей в рассматриваемый период, дается информация о том, с каких языков, с литературы каких народов, от каких художников осуществлялись эти переводы. Наконец, автор касается и вопроса количества и качества сделанных переводов произведений отдельных художников.

Одним из вопросов, серьезно рассматриваемых в статье, является объяснение роли и места образцов художественного перевода из сокровищницы слова русского и европейских народов в развитии детской литературы в Азербайджане.

В процессе исследования были использованы в основном указанные ниже методы и способы: теоретический анализ, историко-сравнительный метод, изучение литературных связей, история и теория перевода.

Во время теоретического анализа был проанализирован период становления детской литературы в Азербайджане и особенности первоначальной стадии ее развития. Излагаются причины становления национальной детской литературы. Как один из важнейших факторов, дающих стимул ее развитию, отмечается роль и значение переведенных произведений. С помощью историко-сравнительного метода объясняется, что в связи с вхождением Северного Азербайджана в состав царской России, начиная с 20–30-х годов, страна встает перед необходимостью обратиться лицом с Востока на Запад, к Европе, непосредственно приобщиться к современной литературно-культурной, просветительской и педагогической жизни и среде. Прогрессивно мыслящая интеллигенция, демократически настроенные люди были убеждены в том, что старые, традиционные произведения в новых условиях непригодны для обучения и воспитания детей Азербайджана. Они понимали, что этим детям нужны художественно-литературные труды с европейским духом, современным содержанием и проблематикой. Они, сравнивая созданные на Востоке и Западе детские произведения, отдавали предпочтение последним. Таким образом, прогрессивно и демократически мыслящие писатели приступают к борьбе за создание детской литературы нового типа и западной направленности, а также, ознакомившись с творчеством русских и европейских мыслителей и художников, переводят их произведения на национальный язык и отдают в распоряжение подрастающего поколения.

Безусловно, в статье не менее важное место отводится и изучению литературных связей. Этого требует характер проблемы. Означенные литературные связи в основном рассматриваются и изучаются в контексте азербайджанской, русской и европейской литературы.

В статье мы вынуждены были затронуть некоторые теоретические и практические вопросы, научные взгляды, подходы, связанные с историей и теорией перевода. А это особенно обнаруживает себя, когда речь заходит о том, какого типа худо-

жественные образцы выбираются при переводе детских произведений русских и европейских авторов. При этом важным является также вопрос о том, как перевести на национальный язык вышеозначенные произведения, как добиться высокого качества перевода, иначе говоря, какому типу тем, какой идее и какому жанру отдают предпочтение азербайджанские переводчики, выбирая материал для перевода. Вызывает интерес и то, на каком уровне они переводили произведения на родной язык, какова была профессиональность азербайджанских переводчиков и в чем заключались их принципы перевода.

Чтобы прийти в статье к наиболее объективным выводам, мы старались пользоваться научно-теоретическими идеями европейских, русских и азербайджанских литературоведов, характеризующими литературные связи, перевод и его особенности, переводческое мастерство и т. д.

Анализ последних исследований и публикаций. По некоторым вопросам проблемы, о которой мы говорим, была проделана определенная работа в азербайджанском литературоведении. Из ученых-филологов Х. Мамедов, А. Багиров, М. Мехтиева, Л. Бабаев, Т. Джавадов и др. провели плодотворную работу по изучению и исследованию некоторых направлений разрабатываемой проблемы [1; 9; 11]. Однако эта проблема в комплексе не стала предметом специального научного исследования. Другими словами, не была создана целостная картина перевода детских произведений русских и европейских авторов на национальный язык во второй половине XIX и в начале XX века. Занимаясь исследованием данной проблемы, мы стремились как-то восполнить вышеуказанный пробел.

Цель статьи. В статье преследовалась цель воссоздания должной картины перевода детских произведений русских и европейских художников на национальный язык в Азербайджане во второй половине XIX и начале XX века.

Изложение основного материала. Вторая половина XIX и начало XX века в историческом развитии азербайджанского народа характеризуются как период национального возрождения. Это возрождение, начиная с политической жизни, охватывало всё: экономическую, хозяйственную, культурную, литературно-художественную, просветительскую, педагогическую и др. сферы, т. е. проявляло себя в широком национальном масштабе. В художественно-культурной жизни происходит ряд замечательных новшеств. В Азербайджане начинают функционировать национальная печать и национальный театр. Возникает ряд литературных жанров, пробуждается просветительно-реалистическая литература и т. д. Одним из литературно-культурных новшеств было становление национальной детской литературы в 70–80-е годы XIX века. Конечно, существует ряд социальных, политических, педагогических, литературно-культурных факторов, обусловивших становление и развитие детской литературы в Азербайджане. Эти же факторы дали толчок пробуждению и прогрессу детской литературы. Кроме того, наряду с этими существовали и другие истоки, иными словами, источники формирования детской литературы Азербайджана. Среди указанных источников три заслуживают особого внимания: 1) фольклорные образцы, присущие восточным народам, их национальному народному творчеству; 2) сокровища письменной литературы, характерные для исламской географии и являющиеся плодом многовековой литературной традиции азербайджанского народа; 3) переводные произведения, взятые из творчества литераторов и поэтов русского и европейского народов.

Следует добавить и то, что указанный третий фактор имеет очень важное значение в развитии нашей национальной детской литературы, так как ввиду того, что у восточных народов детская литература не была самостоятельным направлением художественной мысли и мышления, азербайджанские авторы, как говорится, обладатели пера, научились именно у русских и европейских мастеров художественного слова, о чём писать и как писать для детей. Творчество этих мастеров слова, литераторов для азербайджанских авторов сыграло роль школы. К сожалению, данная проблема не была достаточно изучена в азербайджанском литературоведении, она слабо привлекла к себе внимание. Одним из факторов, подтверждающих актуальность темы нашего исследования, является именно это. Наконец исследование данной темы имеет большое значение и с точки зрения изучения азербайджанских, русских и европейских литературных связей, с точки зрения создания целостной картины детской литературы в Азербайджане, с точки зрения проследивания истории нашей культуры перевода, а также с точки зрения воссоздания картины переведенной литературы. Актуальность темы исследования подтверждается означенными вопросами.

Отрезок времени, когда в Азербайджане стал пробуждаться просветительно-реалистический тип мышления, когда он проник в суть и содержание литературного процесса, превратился в сокровище слова, продолжался с 30–40-х годов XIX столетия до 1920 года, исторического периода утверждения советско-большевистского политического режима [2–8]. Конечно, этот фактор охватывает не только духовные ценности, созданные для взрослых, но и включает литературу для «малолетних». Однако при этом следует обязательно принять во внимание и отличительную сторону. Подчеркнем, что просветительно-реалистический образ мышления, система познания, в отличие от литературы для взрослых, изменяют не только тип методов и способов детской литературы, ее отношение к жизни, способ описания, но и обуславливают ее становление, пробуждение из истоков. В Азербайджане созданная для взрослых сокровищница слова до возникновения просветительского реализма прошла многовековой, долгий, богатый, плодотворный, но вместе с тем тернистый путь развития. К сожалению, на этом интенсивном пути литература для маленьких не стала ее спутником, потому что не было самой этой литературы. Иначе говоря, в Азербайджане первоначальный период возникновения и становления детской литературы сопутствует именно историческому периоду возникновения просветительского движения, когда происходил просветительно-реалистический художественно-литературный процесс. Очень важное литературно-культурное явление как самостоятельная ветвь литературы готовилось, пробуждалось, как говорят, в ее теле, т. е. без просветительно-реалистического литературного движения и процесса невозможно представить себе детскую литературу как самостоятельную ветвь творчества слова. Естественно, высказывая это суждение, мы имеем в виду период становления детской литературы в Азербайджане, причины ее эволюции, первоначальный этап ее развития, а в период советской власти на творчество слова для маленьких следует смотреть через другую призму.

В просветительно-реалистический период детской литературы в Азербайджане одним из факторов, давших толчок к ее становлению и развитию, были переводные произведения. В связи с включением родного языка в учёбу создаются

учебники по родному языку, на страницах которых среди материалов, отданных в распоряжение учеников в качестве духовной пищи, мы встречаем образцы переведенных материалов. Материалы для чтения, содержащиеся в «Аллегориях и повестях» Н. Дементьева, «Китаби-тюрки» М. Вазеха и И. Григорьева, «Таджил-китив» С. Ширвани состоят именно из таких образцов-фрагментов [10]. На самом деле переведенные произведения составляют каменный фундамент нашей детской литературы. В учебниках по родному языку А. Черняевского и С. Велибекова, Р. Эфендизаде, М. Гамарлинского и др. (во всех трёх книгах по родному языку), М. Махмудбекова и др. («Второй год»), А. Саххета и М. Махмудбекова («Новая школа»), А. Шаига, А. Тифлисли и других авторов встречаем в большом количестве переведенные фрагменты [11]. Конечно, это было связано с несколькими причинами. Первая причина – это отсутствие материалов для чтения для школ (для детей) с национальным языком обучения, отсутствие также научных и художественных образцов. Авторы учебников, видя это, в первую очередь обращались к текстам на других языках, с маленьким объемом, которые они считали нужными. Эти авторы, переводя маленькие тексты с арабского, фарсидского и русского языков или цитируя их, начали включать эти тексты в учебники и книги для чтения.

Значительную часть переведенных произведений составляли передвижные сюжеты с маленьким объемом. Большинство этих сюжетов возникло на Востоке, но потом распространилось среди других народов мира, в том числе и среди европейцев. Некоторые из означенных сюжетов проникли в учебники К. Ушинского, в книги Л. Толстого «Азбука» и «Чтение». Это были однотипные, одноэпизодные, с маленьким объемом, морально-дидактического содержания повествования. По жанру они в основном состояли из рассказов, преданий и анекдотов. Хотя был известен источник некоторых из них («Келиле и Димне», «Тысяча и одна ночь», «Амсалли-логман»), некоторые произведения А. Джами, Саади, Дж. Руми и др.), у значительной части не были известны источник и авторы. Как мы уже отметили, это были кочующие сюжеты моралистского содержания и идеи, распространенные среди различных народов. Процесс перевода, начавшийся с таких сюжетов, постепенно расширил свои масштабы и границы, приобрел более объемную форму. Следует отметить и то, что переводы, сделанные для детей народа, имели большое значение по нескольким параметрам. «Прежде всего, эти произведения знакомили подрастающее поколение с литературой, жизнью и бытом других народов, с их традициями и обычаями, общественной жизнью и др. Во-вторых, переводная литература для обладателей пера сыграла роль примера для написания произведений для малолетних граждан. В-третьих, появление переводной литературы в целом в литературе того времени является фактом расширения литературных связей с другими народами» [11, с. 223].

Следует добавить и то, что переводчики при переводе одноэпизодных, кочующих сюжетов и при включении их в учебники и книги по чтению действовали вполне свободно и допускали полную самостоятельность. Они не склонялись к буквальным, построчным переводам, т. е. сюжет брали из различных письменных источников или из устной литературы и, свободно переработав его содержание, передавали его маленьким читателям. Переводчики интересовали не точность, мастерство перевода, а передача содержания и идеи произведения соответствующей стороне. Один и тот же сюжет во многих случаях

был переведен на родной язык несколькими переводчиками, и каждый из них перевел его на свой лад и манер.

Рост оживления, восхождения и пробуждения в литературном процессе в последней четверти XIX века не обошелся и без влияния на переводную литературу. Начались деловые дискуссии, обмен мнениями по поводу того, какое духовное творчество (сокровище) какой идейной направленности необходимо перевести на родной язык и отдать в распоряжение детей. По этому вопросу расходились позиции консерваторов и обновленцев. Либерально-консервативные интеллигенты выступали сторонниками того, что для воспитания детей родины, для удовлетворения их потребности в духовной пище необходимо предоставлять им в основном литературу религиозного содержания, принадлежащую перу восточных классиков. А современники, обновленцы, западники предпочтение отдавали в основном русским и европейским мастерам слова. В дискуссиях в печати, начатых с 80-х годов XIX века, М. Шахтахтинский одним из первых в газете «Кавказ», издаваемой тогда в Тифлисе (№ 148, 1882 г.), выражая позицию западников, писал: «Чтобы сохранить народную школу европейской направленности, надо создавать народную литературу европейского духа» [6].

М. Шахтахтинский, учитывая отсутствие детской литературы, считал нужным обратиться и к фольклорным материалам. Вообще выдающийся мыслитель в целях удовлетворения научной и художественной потребности малолетних детей выход видел в двух источниках: в народном творчестве, включая и фольклор самого народа, и в переводе и издании научных и литературных произведений европейских народов современного содержания здорового духа. Путь выхода автор в целом определял следующим образом: «Чтобы иметь целесообразную элементарную азербайджанскую школу европейского типа, следует перевести с русского языка на азербайджанский язык учебники, которые используются в соответствующих русских школах. Сейчас с целью пробуждения у детей интереса к чтению необходимо собрать наши многочисленные содержательные сказки, рассказы (эпические, отражающие быт и обычаи, имеющие моральную тенденцию и т. д.), поговорки, пословицы, <...> наставления, которые живут в устах народа на его языке и которые независимо от своего педагогического достоинства дают богатый материал об умственной (интеллектуальной) и социальной жизни азербайджанцев» [6].

В отличие от М. Шахтахтинского и его единомышленников, консерваторы, востоковеды считали, что причины существующего невежества, упадка, трагедий народа заключаются в том, что они остались в стороне от истинно исламского пути, от базовых принципов религии, здоровых обычаев и традиций предков, от науки, литературы и быта. Истинный путь прогресса – возвращение к истинной религии и в здоровое прошлое. И. Садрадинбеков как один из представителей и идеологов консерваторов в 1883 г. в газете «Зияе-Кавказийе» (№ 11) писал: «Если бы мусульмане, как следует став мусульманами, выполняли исламские поверья и шариат ислама, не мог бы существовать в мире другой народ совершеннее и способнее их, и до последней жизни никакой мусульманин не мог бы быть заключён в тюрьму. Потому что слова и деяния, являющиеся источником зла, не только существуют, но в своей целостности определены шариатом Мухаммеда» [5]. По мнению И. Садрадинбекова, «необходимо создать в школах условия для религиозных наук, воспитывать и растить детей народа на основе наставлений истинной религии и шариата, надо полезные религиозные книги

на арабском и фарсидском языках перевести на национальный язык и дать на чтение подрастающему поколению, а учёбу следует построить на основе трудов такого типа».

В деловых дискуссиях, происходивших в начале 80-х годов XIX века, прогрессивно мыслящая интеллигенция Азербайджана, естественно, защищала позицию М. Шахтахтинского.

Сафарали бек Велибеков в газете «Кавказ» (1883 г., № 15) писал: «М. Шахтахтинский после того, как всесторонне описал школьную жизнь мусульман, выдвинул несколько предложений, которые могут спасти нас от такого грустного состояния» [7]. Сафарали бек одобрял предложения М. Шахтахтинского. Он считал нужным, чтобы воспитательные произведения, которые предназначались для молодого поколения, были больше всего в духе европейского опыта и типа, соответствовали реальной жизни и социальной действительности, были созвучны с современностью, могли бы научить чему-то хорошему, направить мысли и чувства, вкусы и интересы в положительное русло.

В начале XX века и А. Саххет ознакомление азербайджанских читателей с творчеством европейских мастеров слова считал полезным и нужным делом. А. Саххет в предисловии к книге «Солнца Магриба», являющейся сборником поэтических переводов, сделанных им из творчества западных поэтов, напоминал: «Несмотря на то, что своя литература у европейцев весьма обширна, всё же они полностью перевели на свои языки произведения арабских и фарсидских художников и поэтов. В таком случае, почему мы не переводим произведения европейцев на свой язык?» [15, с. 5].

Большинство демократически мыслящих интеллигентов были сторонниками пользования сокровищами слова и Запада, и Востока. Они считали необходимым знакомить своих соотечественников с замечательными представителями и деяниями обоих географических ареалов.

Дж. Унсиаде в предисловии к книге «Амса-ли-логман», являющейся сборником поучительных рассказов, которую он перевел с арабского языка и издал в виде отдельной книги, писал, что нам нужно читать как «Лафонтена и Крылова», так и «то, что дано на языках и литературе народов Востока» [17]. Считая очень важным перевод и предоставление в распоряжение молодого поколения произведений реалистического характера, переведя на наш национальный язык такие стихотворения, как «Птица с ребёнком», «День», «Утренняя молитва», «Лев и Лиса», «Ягнёнок», «Олень, который гордится своими рогами» и др. в 1887 г. на страницах газеты «Кешкюль» (№ № 55, 59, 72, 75) он представил эти произведения своим читателям. Целью этих переводов с немецкой и арабской литературы было желание показать нашим поэтам, как надо писать для маленьких детей такие произведения. Издатель «Кешкюля» Дж. Унсиаде перевел стихотворение грузинского поэта И. Чавчавадзе «Бахар» («Весна») под названием «Абри-бахар» («Весеннее облако»), однако это стихотворение, написанное для детей Отечества, не прошло через цензуру и не было напечатано [19].

К концу XIX века растущий интерес к русской и европейской литературе в художественно-культурной среде вдохновлял азербайджанских переводчиков переводить на родной язык всё новые и новые произведения из этого же источника. В 1885 году издатель «Кешкюля» Дж. Унсиаде печатает статью в газете в связи со смертью В. Гюго (№ 24). Заодно он перевел и одно стихотворение выдающегося французского художника на азербайджанский язык и прибавил к означенной статье.

В 1888 году С. Велибеков, переведя на «простой родной язык» произведение «Бог в природе», переведенное русским литератором Н. Гротом с немецкого языка, издает его отдельной книгой под названием «Гудрати-худа» («Могущество бога») [4]. Эта книжка, состоящая из двадцати научно-дидактических речей, была издана с приложением для учащихся начальных школ, гласящим на азербайджанском языке «книга для чтения».

В последние десятилетия XIX века и до начала Первой русской революции мы становимся очевидцами того, что Гасанали хан Гарадаги, Джалал Унсиаде, Рашид бек Эфендиаде, Мирза Балагардаш Гаджиев, Ейнали бек Султанов, Мирза Алескер Новрас и другие сделали значительное количество переводов произведений Л. Толстого и И. Крылова. Азербайджанские переводчики, как правило, обращались к басням И. Крылова и к книге Л. Толстого «Азбука», к книге «Книга для чтения», состоящей из 4-х частей. В те же годы Ф. Кочарли перевел на национальный язык произведение А. Пушкина «Сказка о рыбаке и золотой рыбке» под названием «Невод и рыба» [13]. Фирудин бек перевел на азербайджанский язык в поэтической форме произведения М. Лермонтова «Три финиковых пальмы», А. Кольцова «Мужик, зачем проспал?» [8]. Фирудин бек произведения каждого из трёх художников издал в виде отдельных книг. Произведение «Учение Сократа», которое Ф. Кочарли перевел с русского языка, было замечательным пособием по чтению для подрастающего поколения и молодёжи [16].

Выводы. Вообще на стыке XIX и XX столетий из произведений русских и европейских литераторов и поэтов больше всего было переведено произведений Л. Толстого и И. Крылова. Переводчики в качестве духовной пищи чаще всего обращались к басням Крылова, «Азбуке» и другим книгам для чтения Толстого. Конечно, это было обоснованно, поскольку эти произведения были по объёму краткими, по идее и содержанию – подходящими, а по учебно-методическому содержанию – удобными. Эти произведения ласкали вкусы и интересы детей, соответствовали им, с нравственно-воспитательной точки зрения были целесообразными. Правда, переводчики не были склонны переводить эти произведения во всей точности; они допускали определенную самостоятельность, даже в отдельных случаях вносили в них определенные изменения. Эти изменения осуществлялись больше всего во время переводов басен И. Крылова. Часто во время перевода убавлялся острый сатирический дух, серьёзный сарказм, пафос социального разоблачения и идея этих произведений; басням придавались морально-дидактическое содержание и идея. Хотя такие операции не всегда были на пользу дела, т. е. не служили миссии доведения до читателя оригинального текста, однако это проявляло себя в большинстве переводов. Как справедливо отмечает Х. Мамедов, «операции переводчиков над оригиналом, как правило, не были на пользу той идее, которую хотел передать Крылов. Всё это в большинстве случаев напоминает вариант на азербайджанском языке, чем переводы басен Крылова» [9]. Видимо, такие операции больше всего были связаны с желанием переводчиков донести до маленьких читателей не серьёзную сатирическую идею и замысел, а привить им поучительные моменты.

В период, о котором мы говорим, на родном языке не было таких учебников, в которых отсутствовали бы примеры с переводами из И. Крылова и Л. Толстого. И в книгах для чтения, и в детской печати значительное место отводилось произведениям этих двух русских художников.

И. Крылов был одним из первых русских писателей, произведения которого были переведены на азербайджанский язык. В 40-е годы XIX столетия выдающийся просветитель А. Бакиханов перевел на национальный язык басню И. Крылова «Осёл и соловей». Затем мы обнаруживаем басню поэта «Лиса и виноград» на страницах учебника А. Черняевского «Ватан дили» (первая часть, 1882 год). Стихотворение на азербайджанский язык перевёл Рашид Эфендишаде. В 1887 году в газете «Кешкюль» (№ 72) было напечатано стихотворение И. Крылова «Петух и жемчужное зерно». В учебнике А. Черняевского и С. Велибекова «Ватан дили» (вторая часть, 1888 год) поместилось 20 басен поэта. Эти произведения на азербайджанский язык перевел Н. Гарадаги. Конечно, является очень интересным фактом то, что в одном учебнике поместилось столько стихотворений одного и того же автора. Это было обусловлено тем, что в то время авторы не находили соответствующих произведений на национальном языке, чтобы включать в учебники.

Литература:

- Багиров А. Лев Толстой и Азербайджан (1880–1920). Баку. Элм, 1974. 182 с.
- «Дебистан». Журн., Баку, (1906–1908).
- Велибеков С. Гудрату-худа. Тифлис. Типография «Кешкюль», 1888. 44 с.
- Газета «Зияе-Кавказие», Тифлис, 1883, № 11.
- Газета «Кавказ», Тифлис, 1882, № 148.
- Газета «Кавказ», Тифлис, 1883, № 15.
- Лермонтов М. Три финиковых пальмы; Кольцов А. Мужик, почему проспал? / пер. Ф. Кочарли. Шуша. Типография «Масихи Рухание», 1895. 13 с.
- Журн. «Мектеб», Баку (1911–1920).
- Мамедов Х. Детская литература Азербайджана XIX века. Баку. АГПУ, 1992. 136 с.
- Мамедов А. Детская литература Азербайджана. Баку. Элм, 1977. 161 стр.
- Мамедов М., Бабаев Ю., Джавадов Т. Педагогическая среда и детская литература. Баку. Маариф, 1992. 288 с.
- Саххет А. «Солнца Магриба», том. I. Баку. Типография братьев Оруджевых. 1912, 39 с.
- Инсизаде Дж. Амсали-логман или сорок две сказки и рассказа. Тифлис. Типография «Кешкюль», 1889. 54 с.
- ЦИА Грузии. Фонд 422, дело 1411, листок 41.
- Пушкин А. Невод и рыба / пер. Ф. Кочарли. Иреван: Типография Гуламирjana, 1892. 12 с.
- Журн. «Рахбар», Баку (1906–1907).
- Талимати-Сократ / пер. Ф. Кочарли. Бахчасарай. Типография «Тарджуман», 1891. 90 с.
- Черняевский А., Велибеков С. Ватан дили («Родное слово») часть II. Тифлис. Типография «Кешкюль», 1888. 169 с.

Расулова С. Г. Про деякі проблеми перекладу дитячих творів російських і європейських класиків азербайджанською мовою

Анотація. У статті порушується питання про історичну добу становлення (виникнення) дитячої літератури в Азербайджані й про причини її формування. Відзначається, що після входження Північного Азербайджану до складу Російської імперії в країні склалася соціально-політичне, літературно-культурне, педагогічне середовище, шкільний і просвітницький рух європейського типу, а також відбулося пробудження просвітницько-реалістичного способу мислення. Усе це цілком може вважатися факторами, завдяки яким стало можливим формування національної дитячої літератури. Узагалі друга половина XIX і початок XX століть вважаються періодом виникнення й формування дитячої літератури в Азербайджані.

Ключові слова: дитяча література, російські художники, європейська література, художній переклад, XIX і XX століття, азербайджанська мова.

Rasulova S. On some problems of translation of children's arts of Russian and European classics to Azerbaijani language

Summary. The article first of all touches upon the issue of the historical period of the formation (emergence) of children's literature in Azerbaijan and the reasons for its formation. It is noted that after the entry of Northern Azerbaijan into the Russian Empire, the country's socio-political, literary and cultural, pedagogical environment, the school and educational movement of the European type, as well as the awakening of the enlightenment-realistic mode of thought, can quite well be considered factors that made it possible to form national children's literature. In general, the second half of the XIX and the beginning of the XX centuries are considered the period of the emergence and formation of children's literature in Azerbaijan.

Key words: children's literature, Russian artists, European literature, artistic translation, XIX and XX century, Azerbaijani language.

*Рейдало В. С.,**викладач кафедри теорії та практики перекладу**Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького**Рибалка Н. С.,**доцент кафедри теорії та практики перекладу**Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ КАЗКИ ОСКАРА УАЙЛЬДА «ЩАСЛИВИЙ ПРИНЦ» («THE HAPPY PRINCE»): ДЕНОТАТИВНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню перекладацьких трансформацій, що виникли на лексичному рівні в процесі перекладу українською мовою казки Оскара Уайльда «The Happy Prince» («Щасливий принц»). З'ясоване поняття «перекладацька трансформація» в лінгвістиці. Для дослідження використано класифікацію перекладацьких трансформацій Олени Селіванової. Розглянуто й проаналізовано приклади лексичних трансформацій у денотативному аспекті. Денотативний план лексичних трансформацій представлений синонімічними, кореферентними, метонімічними замінами. Висвітлено погляди літературознавців на стилістичні особливості казки Оскара Уайльда «Щасливий принц» і висловлено думку щодо коректності перекладацьких трансформацій, застосованих на лексичному рівні в процесі перекладу. Виокремлено особливості перекладу авторської казки.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, еквівалентність, лексичний рівень, денотативний аспект, формально-змістова трансформація, Оскар Уайльд, літературна казка «Щасливий принц».

Постановка проблеми. Оскар Уайльд вважається одним із найталановитіших англійських письменників другої половини XIX сторіччя. Його твори називають шедеврами світового мистецтва. Одним із жанрів, у якому письменник проявив майстерність володіння словом і багатогранність своєї уяви, стала літературна казка. Літературні казки Оскара Уайльда посідають особливе місце в англійській літературній традиції та заслуговують на пильну увагу з боку дослідників. У сюжетах і стилістиці казок Уайльда відобразилися різні літературні та мистецькі впливи (Ш. Бодлера, Т. Готье, Г. Флобера, Г. Х. Андерсена, Е. По, живописців Ф. Гойї та Д. Веласкеса). Водночас казкам Оскара Уайльда властива неповторна індивідуальність, запорукою якої є унікальний авторський стиль письменника. Стиль Уайльда позбавлений недбалості та зайвої ускладненості. Він завжди знаходить найвлучніше слово, і воно з'являється в потрібному місці. Висловлювання Уайльда передають найтонші відтінки змісту, а їхня конструкція вважається взірцем класичної англійської прози [1, с. 74].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні творчість Оскара Уайльда в тому чи іншому аспекті своєї багатогранності відома практично кожному українцю. Однак серйозних літературно-критичних, а тим більше – лінгвістичних досліджень творчості «апостола естетизму» порівняно небагато. Відсутність в Україні великої кількості літературознавчих праць, присвячених творчості Уайльда, пояснюється низкою зовнішніх чинників, що вплинули на процес розвитку україн-

ського перекладу та літературознавства в 30-х рр. XX сторіччя. Чималий внесок до справи ознайомлення українських читачів із творами англійського «короля життя» зробив перекладач Р. Доценко. Першу розгорнуту працю українською мовою про творчість Уайльда опублікувала 1923 року письменниця І. Малицька-Федорович, художню цінність його творів вивчали, зокрема, М. Стріха, С. Онацький, М. Соколянський, Л. Дереза, О. Васильєва, Ю. Пернатєв, В. Ботнер, Г. Гавришко та ін. Ю. Янченко, підсумовуючи своє дослідження, зазначає, що незважаючи на складність цілісного осмислення творчого доробку О. Уайльда через нестачу передовсім якісних перекладів його творів українською мовою, найкращі з творів ірландського письменника не залишилися поза увагою української літературної критики й отримали позитивну оцінку літературознавців [2, с. 135–136].

Огляд критичної літератури засвідчив, що літературна казка Оскара Уайльда «Щасливий Принц» була й залишається об'єктом ґрунтовних розвідок у літературознавстві. Зважаючи на думку дослідників, «що в літературній казці відображено весь культурний і соціальний контекст, у якому вона була створена» [3, с. 368], що «особистість автора накладає суттєвий відбиток на стилістику літературної казки, зумовлює добір лексичних одиниць і використання художніх засобів» [1, с. 74], інтерес до вивчення особливостей перекладу казкового тексту не вичерпується, а посилюється з розвитком міжкультурної комунікації та становить актуальність дослідження цього питання в перекладознавстві.

Відзначимо, що переклад казки «The Happy Prince» («Щасливий Принц») О. Уайльда українською мовою виконували О. Терех, Т. Некряч, І. Корунець, Д. Радієнко та ін. На сучасному етапі в українському перекладознавстві дослідження сконцентровані переважно на особливостях гендерної трансгресії в казках Уайльда (О. Деркачова), проблемах відтворення граматичного роду в художньому перекладі (Т. Некряч), питаннях адаптації художнього твору як різновиду міжмовної інтерпретації (Ю. Янченко), порівняльному аналізу текстів перекладу казки «The Star-Child» (О. Ребрій), порівняльному аналізу лексичних трансформацій у перекладах казки «The Birthday of the Infanta» (Ю. Янченко).

Незважаючи на пильну увагу до вивчення творчості О. Уайльда з боку як літературознавців, так і лінгвістів, досить мало досліджень було присвячено вивченню трансформаційного потенціалу його літературних казок і проблем перекладу.

Метою статті є дослідити та схарактеризувати денотативний аспект лексичних трансформацій, що використані в українському перекладі казки Оскара Уайльда «Щасливий Принц», і проаналізувати особливості їхнього перекладу.

Завдання статті: 1) описати різновиди денотативних лексичних трансформацій і способи їх вираження в тексті перекладу; 2) виокремити особливості перекладу лексики літературної казки.

Об'єктом дослідження слугував текст оригіналу літературної казки О. Уайльда «Щасливий Принц» та її україномовний переклад, виконаний Д. Радієнко й І. Корунцем, предметом – денотативний план лексичних трансформацій, що застосовані перекладачами під час перекладу, порівняно з текстом оригіналу.

Новизна нашого дослідження полягає в напрацюванні нового перекладознавчого матеріалу для розвитку теорії та практики перекладу.

Виклад основного матеріалу. Питання перекладності художніх творів завжди були й залишаються серед актуальних у сучасному перекладознавстві. Проблеми, що постають у процесі перекладу художніх текстів, зумовлені специфікою художнього стилю. Основою художнього твору є образність, а конкретний спосіб її вираження відрізняє один витвір мистецтва від іншого. В. Коптілов зауважує, що якісна передача мовних засобів, за допомогою яких створюється образність, є вирішальною для адекватного перекладу твору художньої літератури. Досконалим перекладом художнього твору може вважатися лише такий переклад, який передає ідейно-образну суть першотвору через відображення його семантико-стилістичної структури [4, с. 5].

Перекладач І. Корунець вважає авторські казки автентичними творами, їх потрібно перекладати, дотримуючись авторського стилю, образності, зміст перекладу повинен максимально відповідати змісту тексту оригіналу. Адаптацію тексту перекладу вважає можливою лише для народних казок, але не для авторських [5, с. 73].

О. Селіванова зазначає, що дуже важко віднайти критерії оцінки відповідності оригіналу й перекладу, зважаючи на наявність різних установок перекладу (універсалістської, етнокультурної, відчуженої), різної мети перекладу, а найголовніше – з огляду на те, що досягнення повної еквівалентності можливе лише в ідеалі. Найоптимальніший баланс семантики та форми, денотативної, конотативної, стилістичної, культурної та прагматичної інформації текстів оригіналу та перекладу, за О. Селівановою, розглядаємо як функціонально-комунікативну еквівалентність [6, с. 201–202]. Пошук правильних відповідників для максимальної повноти відтворення тексту оригіналу в перекладному тексті, для дотримання окресленого балансу вимагає від перекладача застосування перекладацьких трансформацій.

Вивченню перекладацьких трансформацій присвячені праці відомих теоретиків лінгвістики та перекладознавства: Л. Бархударова, М. Гарбовського, В. Комісарова, Л. Латишева, Я. Рецкера, О. Селіванової, О. Швейцера. У ході дослідження ми керувалися поглядами О. Селіванової на трансформації в перекладі, у статті використано розроблену нею класифікацію перекладацьких замін.

Яким би адекватним не був переклад, він завжди є трансформацією в широкому розумінні цього терміна. У вузькому значенні перекладацька трансформація є перетворенням, модифікацією форми або змісту й форми в перекладному тексті з метою досягнення балансу різних видів інформації та прагматичного впливу на адресата порівняно з текстом оригіналу. Отже, перекладацькі трансформації умовно диференціюють на формальні, формально-змістові, а в межах других виокремлюють формально-змістові з прагматичним компонентом [6, с. 202].

З огляду на те, що образність художнього твору найповніше виявляє себе на лексичному рівні, ми досліджували трансфор-

мації саме цього рівня, застосовані перекладачами під час перекладу літературної казки Оскара Уайльда «Щасливий Принц» українською мовою.

Серед зафіксованих нами перетворень на лексичному рівні фігурують формально-змістові трансформації, що мають два плани, у яких репрезентовано зміст мовних одиниць: денотативний і конотативний. У денотативному плані, який маніфестує поняттєво-логічне ядро значення, цей тип трансформацій у перекладі представляють словникові відповідники лексем, що отримують в мові перекладу неоднаковий із вихідною одиницею семний набір, актуалізований контекстом повідомлення [6, с. 204].

Пор.: *In the daytime, I played with my companions in the garden* <...> // *Вдень я бавився зі своїми друзями у саду* <...> (Д. Радієнко) [7] // *Цілими днями я розважався з друзями в саду* <...> (І. Корунець) [8].

Англійське дієслово *to play* має декілька значень: 1) гратися, забавлятися, розважатися; 2) пускати в хід; 3) грати (у кіно); 4) давати виставу; 5) жартувати, розігрувати; 6) пурхати, гасати, танцювати та ін. [9]. Українські відповідники «*бавитися*» (у перекладі Д. Радієнко) та «*розважатися*» (у перекладі І. Корунця) є синонімами й тлумачаться як «забавлятися, гратися» (про дітей) [10, с. 77], «веселитися, проводити час в якихось забавах, розвагах, потішатися чим-небудь» [10, с. 622]. Отже, у наведених варіантах перекладу вдало використана синонімічна трансформація.

За умови визнання міжмовної синонімії такі трансформації в перекладознавстві названі синонімічними замінами (Р. Міньяр-Белоручев), що передбачають використання еквівалента з однаковим значенням, а найчастіше – із близьким, зважаючи на контекст [6, с. 204].

Наприклад, пор.: *He flew into dark lanes, and saw the white faces of starving children looking out listlessly at the black streets* // *Він пролітав по темних завулках міських околиць і бачив бліді личка голодних дітлахів, що безпорадно дивилися на вулицю* [7]. Англійську лексему *white*, що має прямий (повний) відповідник – «білий», а також додаткові значення «сивий, прозорий, невинний» [9], замінено контекстуальним міжмовним синонімом «*блідий*», що цілком обґрунтовано, зважаючи на контекст повідомлення та художню традицію опису зовнішності.

Пор.: *блідий* – без рум'янця; позбавлений природного кольору (про обличчя) [10, с. 201]; *блідий* (про колір обличчя, шкіру людини) – позбавлений природної свіжості, рум'янцю [11]. *White* – білий, сивий, прозорий, безбарвний, блідий [9].

Цікавим для аналізу є й такий приклад: *His hair is brown and crisp, and his lips are red as a pomegranate, and he has large and dreamy eyes* // *Його каштанове волосся в'ється кучерями, його вуста червоніють, мов гранати, а очі в нього великі й замріяні* (Д. Радієнко) [7].

Переклад англійського атрибутива *brown* (коричневий, брунатний, бурий, смаглявий, засмаглий, а в українській культурі – карий (про очі), каштановий (про волосся)) [9] як *каштановий* (контекстуальний міжмовний синонім) вдалий з огляду на традицію опису зовнішності людини в українській культурі.

Переклад англійської лексеми *crisp* описовим зворотом *в'ється кучерями* привертає увагу, оскільки в англійській мові *crisp* – кучерявий, завитий; «curly, wavy; also: having close stiff or wiry curls or waves» [12]. Тлумачний словник української мови пропонує значення «*витися*» як «закручуватися кучерями або бути кучерявим (про волосся)» [10, с. 511], тобто в реченні, на наш погляд, з'явилася мовленнєва надмірність, або плеоназм.

Також пор. *lips (зуби)* перекладено як *вуста*. «Вуста» в українській мові – це те саме, що й губи, рот. «Вуста/уста – піднесено-традиційна й поетична назва губ; символізують мову, коли кажуть про мовчазну людину або про красномовну; прикмета жіночої краси; символізують також потребу їсти й пити» [13, с. 122]. Отже, у результаті такої трансформації український відповідник, на відміну від англійського слова, отримав у перекладі статус піднесено-поетичної лексики.

І ще пор. *dreamy* 1) мрійливий, замріяний, несьогосвітний; 2) неясний, примарний, туманний; 3) заколисливий, заспокійливий [9] і *замріяні* (1. Який віддався мріям, поринув у мрії. Який виражає мрійливість. Образно) [10, с. 223].

Аналізуючи наведений приклад, необхідно звернути увагу на думки літературознавців про художньо-естетичну своєрідність казок О. Уайльда, де під час оповіді автора про страждання бідняків змінюється навіть стиль викладу, зникають барвисті порівняння, яскраве кольорове зображення стає чорно-білим [14]. Для зіставлення ми взяли переклад цієї сцени твору у виконанні І. Корунця: *У нього кучерявий каштановий чуб, губи рожеві, немов гранати, а очі великі й задумливі* [8].

На нашу думку, перекладач першого варіанта занадто опоетизував опис зовнішності студента у творі відповідно до української народної традиції: «*в'ється кучерями каштанове волосся*», «*вуста червоніють*», «*очі великі й замріяні*», що не узгоджується з контекстом казки. Не таким романтичним є образ голодного студента, який мешкає на горищі, там холодно, нічим топтити, від голоду в нього паморочиться в голові, і він не може дописати п'єсу.

В українському перекладі англійських текстів не обходиться без кореферентних заміни. «Кореферентний ряд у тексті представлений позначеннями найчастіше особи, персонажа різними властивими йому найменуваннями. Перекладач може використати будь-яку номінацію за умови її доцільності в певному контексті. Тим самим змінюється форма та зміст, незмінним залишається лише референт» [6, с. 204]. «Мають місце в перекладах і інші кореферентні трансформації, наприклад, заміна особового займенника на словосполучку, що характеризує вік і зовнішність персонажа чи вказує на родинні зв'язки» [15, с. 115].

Повторення особових займенників у художньому творі є характерною ознакою англійських текстів. Напр.: *His friends had gone away to Egypt six weeks before, but he had stayed behind, for he was in love with the most beautiful Reed. He had met her early in the spring as he was flying down the river after a big yellow moth, and had been so attracted by her slender waist that he had stopped to talk to her* [7].

Проте для української літературної мови тавтологія неприйнятна. Тому для уникнення цього негативного стилістичного явища в українських перекладах використовують кореферентні заміни. Але не тільки для цього. Кореферентні трансформації зазвичай виконують у тексті перекладу інформативну функцію, характеризують особу (персонажа), указують на їхній вік, родинні зв'язки, професію, ознаки зовнішності, статус учасника комунікації, науковий ступінь тощо [15, с. 116].

Пор.: *"How cool I feel," said the boy, "I must be getting better"; and he sank into a delicious slumber* // – Як прохолодно, – мовив *малий*. – Певно, мені краще. – І він солодко задрімав [7]. Англійське слово *boy* (хлопець) у перекладі замінено кореферентом *малий*, що надає додаткову інформацію про вік хлопчика.

Іншу кореферентну заміну спостерігаємо в наступному реченні. Пор.: *"Far away," continued the statue in a low musical voice, "far away in a little street there is a poor house"* // – Далеко звідси, – заговорив *Принц* тихим і мелодійним голосом, – далеко-далеко звідси, на вузькій вулиці, є малий будинок [7]. На перший погляд така трансформація є вдалою, але О. Уайльд був майстром парадоксальної форми вираження думки (статуя – нежива істота – промовляє тихим мелодійним голосом), що є характерною рисою стилю письменника [1, с. 77]. Тому в цьому разі кореферентну трансформацію можна не використовувати.

До трансформацій денотативного плану належать і метонімічні заміни, які можна диференціювати залежно від статусу суміжних предметів, явищ, понять. Серед метонімічних трансформацій вирізняють такі: гіперонімічні, гіпонімічні, еквонімічні, партонімічні, холонімічні, парто-партонімічні й інші заміни [6, с. 204].

У ході роботи над текстом оригіналу та перекладу авторської казки О. Уайльда «Щасливий Принц» ми виокремили деякі метонімічні трансформації.

Гіперонімічні трансформації, що передбачають заміну гіпоніма гіперонімом у перекладі. Такі перетворення в перекладознавстві співвідносять із генералізацією [6, с. 204]. Напр.: ... *and when he looked up he found the beautiful sapphire lying on the withered violets* // Коли ж він звів погляд, то побачив прекрасний сафір, що лежав біля букетика зів'ялих *квітів* [7]. З англійської *violets* – фіалки. Аналізуючи лексичні трансформації в цьому реченні, знову звертаємо увагу на художньо-естетичну своєрідність авторських казок О. Уайльда, якого називали «ювеліром і квітникарем», адже лексика його творів насичена різноманітними мінералами та квітами [1, с. 78].

Цікавим для розгляду є таке речення: *"He looks just like an angel," said the Charity Children as they came out of the cathedral in their bright scarlet cloaks and their clean white pinafores* // – Він наче янгол, – говорили діти з *сирітського притулку*, виходячи з церкви у своїх *червоних плащиках та чистеньких білих фартушках* [7].

Scarlet – яскраво-червоний колір; тканина, одяг або мантія з пурпуру [16, с. 460]. Колір *scarlet* – це криваво-червоний або яскраво-червоний, тобто найяскравіший і найчистіший відтінок червоного кольору. У Середні віки *scarlet* називалася надзвичайно дорога матерія, часто яскраво-червоного кольору. Найдавніше вживання такої назви для кольору в англійській мові датується 1250 роком. В українській мові єдиною усталеною назвою для кольору немає, проте в якості поетичних синонімів вживаються такі: жаркий, каменювий, пломенистий, червонястий, червлений, кумачовий [17]. У перекладі використано метонімічну гіперонімічну заміну: відтінок червоного замінено на загальну назву кольору. Вважаємо, що під час генералізації значення слова втрачені фонові знання тогочасної Англії, а також відбулося відхилення від авторського стилю письменника, майстра контрастів і вишуканої англійської мови. Проте, на нашу думку, компенсацією такої втрати в денотативному плані аналізованої лексики є використання конотативних трансформацій у цьому ж реченні: *cloaks* – *плащики*, *clean* – *чистенькі*, *pinafores* – *фартушки*.

На нашу думку, еквонімічна трансформація представлена в такому прикладі: *She is embroidering passion-flowers on a satin gown for the loveliest of the Queen's maids-of-honour to wear at the next Court-ball* // Зараз вона розшиває *ліліями* атласну

сукню для найгарнішої з королівських фрейлін, щоб та з'явилася у цій сукні на придворному балу (Д. Радієнко) [7] // Вона запнує **квіти-нацифлори** на атласній сукні найвродливішої з фрейлін Королеви – в тій сукні фрейліна з'явиться на придворний бал (І. Корунець) [8]. Переклад Д. Радієнко лексеми *passion-flowers* як **лілеї** свідчить про заміну одного гіпоніма іншим гіпонімом відносно одного гіпероніма **квіти**, тобто використано еквонімічну заміну. Переклад у виконанні І. Корунця пропонує читачеві інший варіант – прямий повний еквівалент **квіти-нацифлори**.

Партонімічну трансформацію як заміну назви цілого назвою його частини ілюструє таке речення: *Round his neck is a chain of pale green jade, and his hands are like withered leaves* // На шії в нього намисто з ясно-зелених нефритів, а **долоні** його – мов сухе листя [7].

Холонімічна трансформація як заміна назви частини назвою цілого представлена в такому прикладі: *My feet are fastened to this pedestal and I cannot move* // **Я** ж бо прикутий до цієї колони і не можу рухатись [7].

Водночас нерідко денотативні трансформації поєднані з конотативними: *Leaf after leaf of the fine gold he brought to the poor, and the children's faces grew rosier...* // Золоті листки **Стриж** відносив бідним, і на дитячих **щічках** рожевів рум'янець... [7]. Тут на тлі формально-змістової лексичної паронімічної заміни відповідник отримує оцінно-емоційний компонент, що цілком природно для українського перекладу, адже це розповідь про дітей.

Висновки. Схарактеризовані в межах цієї статті перекладацькі формально-змістові трансформації, що виникли на лексичному рівні в денотативному плані мовних одиниць під час перекладу авторської казки О. Уайльда «Щасливий Принц», представлені синонімічними, кореферентними, метонімічними замінами. Детальний аналіз запропонованого матеріалу свідчить про наявність особливостей перекладу лексики літературної казки. Нами виокремлено такі: ознайомлення з особливостями ідіостилю письменника, вивчення лінгвокраїнознавчого тла епохи, в яку жив і творив автор, аналіз попередніх перекладів досліджуваного твору. Описані перекладацькі трансформації не вичерпують усього віднайденого матеріалу та не представляють уповні класифікацію перекладацьких трансформацій лексичного рівня, розроблену О. Селівановою. Поза увагою залишилася характеристика метафоричних формально-змістових трансформацій у денотативному плані лексичних одиниць, конотативні трансформації на лексичному рівні, формальні та формально-змістові зміни в номінативному плані, а також помічені формально-змістові трансформації з прагматичним компонентом, зокрема фразеологічні, що й становить перспективи подальших перекладознавчих досліджень.

Література:

1. Янченко Ю. Художньо-естетична своєрідність казок Оскара Уайльда. Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. 2009. Вип. 3(1). С. 74–80. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2009_3\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2009_3(1)_10).
2. Янченко Ю. Творчість О. Уайльда в оцінках українських літературознавців. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe?
3. Янченко Ю. Жанрова своєрідність літературної казки та її перекладу. Література в контексті культури. 2009. Вип. 19. С. 368–374. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lvk_2009_19_54.
4. Коптілов В. Теорія і практика перекладу: навч. посіб. К.: Юніверс, 2002. 280 с.
5. Здражко А. Сучасні підходи до перекладу текстів для дітей. URL: http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i.../069_075.pdf.
6. Селіванова О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій. Нова філологія. 2012. № 50. С. 201–208. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe?
7. Вайльд О. Щасливий Принц. Кентервільський привид / пер. з англ. Д. Радієнко. Харків: Фоліо, 2017. С. 58–77.
8. Уайльд О. Щасливий Принц / переклад І. Корунця. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books-zl/printout.php?id=417&bookid=2>.
9. Зубков М., Мюллер В. Сучасний англо-український та українсько-англійський словник. Х.: ВД «Школа», 2005. 768 с.
10. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; гол. ред. І. Білодід. К.: Наукова думка, 1970–1980. – 11 т. URL: http://ukrlit.org/sloynyk/sloynyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.
11. Всесвітній словник української мови. URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/>.
12. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary>.
13. Знаки української етнокультури: словник-довідник / авт.-уклад. В. Жайворонок. К.: Довіра, 2006. URL: http://ukrlit.org/sloynyk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury.
14. Вайльд Оскар. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/bio-zl/printout.php?id=64>.
15. Литвин І. Перекладознавство: навч. посібник. Вид. 4-те, допов. Черкаси: вид. Ю.А. Чабаненко, 2016. 218 с.
16. Мюллер В. Великий англо-український словник. К.: Арії, 2012. 624 с.
17. Криваво-червоний колір. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

Рейдало В. С., Рыбалка Н. С. Лексические трансформации в украинском переводе сказки Оскара Уайльда «Счастливый Принц» («The Happy Prince»): денотативный аспект

Аннотация. Статья посвящена исследованию переводческих трансформаций, возникших на лексическом уровне в процессе перевода на украинский язык сказки Оскара Уайльда «The Happy Prince» («Счастливый Принц»). Истолковано понятие «переводческая трансформация» в лингвистике. Для исследования использована классификация переводческих трансформаций Елены Селивановой. Рассмотрены и проанализированы примеры лексических трансформаций в денотативном аспекте. Денотативный план лексических трансформаций представлен синонимическими, кореферентными, метонимическими заменами. Представлены взгляды литературоведов на стилистические особенности сказки Оскара Уайльда «Счастливый Принц» и высказано мнение о корректности переводческих трансформаций, применяемых на лексическом уровне в процессе перевода. Выделены особенности перевода авторской сказки.

Ключевые слова: переводческие трансформации, эквивалентность, лексический уровень, денотативный аспект, формально-содержательная трансформация, Оскар Уайльд, литературная сказка «Счастливый Принц».

Reidalo V., Rybalka N. Lexical Transformation in Ukrainian Translation of Oscar Wilde's Tale "The Happy Prince": Denotative Aspect

Summary. One of the most recent approaches to the classification of transformations in translation states that they may occur on various linguistic levels and result in the change of form, or the form and meaning; the latter may also involve a pragmatic component. In the article, we focus on lexical transformations within the framework developed by Olena Selivanova. The change in lexical meaning may primarily induce denotative transformations in translation, whose complex nature is reflected in a set of corresponding subtypes. The material for our translation-oriented text analysis was collected from Oscar Wilde's masterpiece "The Happy Prince" and the tale's two Ukrainian translations – by Dariia Radiienko, and by Ilko Korunets.

Key words: translation, transformation, translation equivalence, lexical level, denotative aspect, transformation of form and meaning, Oscar Wilde, "The Happy Prince".

*Ткачук Т. І.,**доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету**Паславська І. Б.,**асистент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ З МЕТОЮ ДОСЯГНЕННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ

Анотація. У статті визначається зміст поняття перекладацьких трансформацій як одного з важливих мовних засобів переходу від оригінального до перекладеного тексту, за відсутності прямих і повних відповідників і неможливості встановлення однозначних відносин між словами, щоб максимально повно передати інформацію, закладену в оригінальному тексті. Розглядаються різні підходи до класифікацій перекладацьких трансформацій.

Ключові слова: переклад, перекладацька трансформація, еквівалентний переклад.

Постановка проблеми. Відомо, що переклад існує для того, щоб повною мірою замінити оригінал, але оскільки повномірною тотожністю неможлива, то можна говорити лише про еквівалентність, про деякий ступінь наближення перекладу до оригіналу. Таким чином, можна стверджувати, що успіх міжмовної комунікації залежить від рівня близькості перекладу до оригіналу, незважаючи на мовні та культурні відмінності, які неможливо відтворити в перекладі. У теорії перекладу еквівалентність визначається як збереження відносної рівності (балансу) змістової, семантичної, стилістичної й функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі й перекладі. Одним із головних завдань перекладача є максимально повна передача змісту оригіналу та перекладу. Метою перекладацької еквівалентності є максимально можливий ступінь збереження змісту, але в кожному окремому випадку досягнення мети здійснюється різними засобами, одним із яких є трансформації. Незважаючи на досить молодий вік теорії перекладу, існує велика кількість праць, присвячених перекладацьким трансформаціям. Знання теоретичних засад даної проблеми є важливим аспектом у роботі кожного перекладача. Необхідно відзначити, що сьогодні, на жаль, не існує єдиного визначення самого поняття перекладацьких трансформацій, що дає підставу для детального дослідження цього важливого питання.

Метою статті є вивчення й аналіз перекладацьких трансформацій та їх класифікацій як засобу досягнення еквівалентного перекладу. Розгляд цієї теми потребує звернення до праць таких науковців, як Л.С. Бархударова, В.Н. Комісарова, Л.К. Латишева, С.С. Максимова, Р.К. Мін'яр-Белоручева, Я.І. Рецкера, О.Л. Семенова, А.В. Федорова, О.Д. Швейцера та інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. У положеннях психолінгвістики про структуру мовленнєвої діяльності, які можна застосовувати під час моделювання перекладацького процесу, у мовленнєвій діяльності людини виділяють декілька етапів. На початку виникає мотив, який спонукає до дії, потім ціль,

яку людина намагається досягнути за допомогою внутрішньої програми майбутнього висловлювання, далі процес побудови висловлювання у внутрішній мові, і, нарешті, вербалізація, висловлювання в усному чи писемному мовленні. У теорії перекладу особливе місце приділяється психолінгвістичним дослідженням, які свідчать про те, що внутрішня програма будується не на базі природної мови, а на індивідуальному предметно-образному коді людини. Внутрішня програма представляє задум у стислій його формі й може розкриватися засобами будь-якої мови, якою ця людина володіє. Оскільки перекладач здійснює мовленнєву діяльність, створюючи текст перекладу, процес перекладу проходить ті самі етапи, істотною відмінністю є лише те, що внутрішня програма являє собою згорнутий зміст оригіналу. Тоді на першому етапі перекладач «перекладає» зрозумілий ним зміст оригіналу на свою мову, «мову мозку», у вигляді своєї внутрішньої програми (задуму висловлювання), а на другому – розгортає цю програму іншою мовою, обираючи самостійно шлях переходу та мовні засоби, оскільки задум висловлювання не може містити заготовлених заздалегідь мовних одиниць [3, с. 156].

Процес перекладу в загальній його формі являє собою ряд численних послідовних операцій, за допомогою яких перекладач вдало здійснює перехід від оригіналу до перекладу. За відсутності прямих і повних відповідників і неможливості встановлення однозначних відношень між словами, перекладач, здійснюючи перехід, застосовує якісні міжмовні перетворення, перекладацькі трансформації, для того щоб максимально повно передати інформацію, закладену в оригінальному тексті [1, с. 152]. Перекладацькою трансформацією називають трансформування початкової одиниці або перестройку якогось елементу для того, щоб зберегти в перекладі специфіку вираженого нею поняття. У вузькому значенні перекладацька трансформація є перетворенням, модифікацією форми або змісту й форми, зокрема, з метою збереження відповідності комунікативного впливу на адресатів оригіналу й перекладного тексту. Такі перетворення здійснюються як на підставі системних розбіжностей двох мов і є системними трансформаціями, так і через відмінність культур, онтологій двох народів, програм інтерпретації читачів оригіналу й перекладу. Безперечно, у процесі перекладу неможливо зберегти семантику й форму, ще й передати читачам перекладного тексту, які належать до іншої культури, є носіями іншої мови й занурені в інше буття й соціум, інформацію різного порядку. Тому найбільш гармонійне входження читачів перекладу до чужої культури й мови можливе лише за рахунок окресленого балансу, досягти якого повинен перекладач. Зважаючи на це,

переклад, яким би адекватним він не був, завжди є трансформацією в широкому розумінні цього терміна [9, с. 456].

Існує багато визначень терміна «перекладацька трансформація». Наприклад, на думку Я.Й. Рецкера, трансформації є прийомами логічного мислення, які допомагають розкривати значення іншомовного слова в контексті та знайти йому відповідник, який не збігається зі словником [7, с. 38]. В.Н. Комісаров вважає, що «відношення між відрізком оригіналу та відповідним відрізком перекладу можна представити як перетворення (трансформацію) першого у другий за певними правилами» [3, с. 164]. Під перекладацькими трансформаціями М.К. Гарбовський розуміє «такий процес перекладу, у ході якого система смислів, укладена в мовних формах вихідного тексту, сприйнята та зрозуміла перекладачем в силу його компетентності, трансформується природним способом унаслідок мовної асиметрії в більш-менш аналогічну систему смислів, перевтілюючись у форми мови перекладу» [2, с. 366].

Л.К. Латишев, розуміючи еквівалентність як рівноцінний вплив тексту оригіналу та перекладу на своїх читачів, визначає трансформації як відступ від структурного й семантичного паралелізму між вихідним текстом і перекладом на користь їхньої рівноцінності з точки зору впливу [4, с. 27]. На думку Л.С. Бархударова, переклад можна вважати міжмовною трансформацією та цілком слушно проектував перекладацькі трансформації як міжмовні перетворення на досягнення перекладацької еквівалентності (адекватності) перекладу попри розходження у формальних і семантичних системах двох мов [1, с. 6]. Підсумовуючи матеріал викладений різними науковцями щодо визначення перекладацьких трансформацій, можна зробити висновок, що перекладацькі трансформації є невід'ємною частиною перекладацького процесу, міжмовними перетвореннями, використовуючи які, перекладач долає труднощі різного рівня – від передачі сенсу, задованого у словах чи реченнях, до інформації, що відноситься до культури, традицій, смаків нації, що потребує виходу за суто лінгвістичну мовну систему, – кінцевим етапом яких є досягнення еквівалентного (адекватного) перекладу.

Л.К. Латишев називає три основні причини використання перекладацьких трансформацій: 1) розходження в системах мов оригіналу та перекладу (в одній із мов може бути відсутня категорія, властива іншій мові; всередині однієї і тої самої категорії членування різняться; зіставні лінгвістичні категорії не цілком співпадають за обсягом значення); 2) розходження норм у мовах тексту перекладу й тексту оригіналу (з порушенням норми ми стикаємось у тому випадку, коли суть висловлювання зрозуміла, однак викликає уявлення про невірність мови (нормативні відхилення)); 3) незбіг узусу, діючого в середовищі носіїв мов оригіналу та перекладу (узус – правила ситуативного використання мови; відображає мовні звички та традиції даного мовного колективу [4, с. 68].

У сучасному перекладознавстві існує багато підходів як до визначення, так і до класифікації перекладацьких трансформацій. Науковці, розуміючи, що трансформуванню може бути піддане лексичне або граматичне значення слів і словосполучень, а також стилістичні значення одного слова, не прийшли до єдиної думки, а класифікують перекладацькі трансформації по-різному. Так, О.Л. Семенов виділяє лексичні (диференціація, конкретизація та генералізація значення, змістове розгалуження, антонімічний переклад, описовий переклад), граматичні (заміни, зміна порядку слів, словосполучень, речень

тощо), семантичні (генералізація, конкретизація, додавання, пропуски) та стилістичні (компенсація та адаптація перекладу) типи трансформацій [8, с. 47]. На думку В.Н. Комісарова, перекладацькі трансформації залежно від характеру перетворень поділяються на лексичні (перекладацька транскрипція, транслітерація та перекладацьке калькування), граматичні (дослівний переклад, розчленування речень, об'єднання речень і граматичні заміни) та лексико-граматичні (прийом антонімічного перекладу, прийом описового перекладу та прийом компенсації) [3, с. 159].

Л.С. Бархударов виокремлює такі перекладацькі трансформації: граматичні, серед яких перестановки, заміни, опущення та додавання; лексичні (конкретизація та генералізація) та комплексні лексико-граматичні заміни (антонімічний переклад) [1, с. 159]. Відомий український перекладознавець С.Є. Максимов до перекладацьких трансформацій відносить лексичні та семантичні (генералізація, диференціація, конкретизація, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсація й повна перестановка сегментів тексту), а також граматичні (переміщення, тобто зміна порядку слів і словосполучень, граматичні заміни, додавання та пропуски) трансформації [5, с. 114]. О.Д. Швейцер розрізняє такі групи трансформацій: 1) трансформації на компонентному рівні семантичної валентності у разі застосування різного роду заміни. Наприклад, заміна морфологічних засобів лексичними, морфологічними, синтаксичними або фразеологічними та інші; 2) трансформації, що здійснюються на референціальному рівні, тобто: – конкретизація (або гіпонімічна трансформація); – генералізація (гіперонімічна трансформація); – заміна реалій (інтергіпонімічна трансформація); – переклад за допомогою реметафоризації (синекдохічна трансформація); – метонімічні трансформації; – реметафоризації (заміни однієї метафори іншою); – деметафоризації (заміни метафори її антиподом – неметафорою); – комбінації вищезазначених трансформацій; 3) трансформації на стилістичному рівні – компресія і розширення. Під компресією мається на увазі еліпсис, семантичне стягнення, опущення надлишкових елементів і лексичне згортання [10, с. 113].

Л.К. Латишев класифікує перекладацькі трансформації за характером відхилення від міжмовних відповідностей і поділяє їх на: 1) морфологічні – заміна однієї категоріальної форми іншими або кількома; 2) синтаксичні – зміна синтаксичної функції слів і словосполучень; 3) стилістичні – зміна стилістичного забарвлення відрізка тексту; 4) семантичні – зміна не лише форми вираження змісту, але й самого змісту, тобто за допомогою яких описана ситуація; 5) змішані – лексико-семантичні та синтаксично-морфологічні [4, с. 78]. Саме ця класифікація є найбільш розширеною і детальною та розглядає трансформації з погляду основних компонентів мови: лексики, граматики, семантики та морфології. Р.К. Міньяр-Білоручев розглядає три типи трансформацій – лексичні, граматичні, семантичні: до лексичних він відносить прийоми генералізації і конкретизації; до граматичних – пасивізації, заміну частин мови і членів речення, об'єднання речень або їх членування; до семантичних – метафоричні, синонімічні, метафоричні заміни, логічний розвиток понять, антонімічний переклад і прийом компенсації [6, с. 96].

Висновки. Отже, дослідники розрізняють перекладацькі трансформації залежно від типів вихідних одиниць висловлювання, які перетворюються. Трансформації відбуваються, коли немає відповідних мовних одиниць у мовах. Узагальнюючи, виділяємо все ж таки основні типи перекладацьких трансформацій: лексичні,

граматичні, семантичні та стилістичні. Під лексичними трансформаціями ми розуміємо перекладацькі перетворення, початковим і кінцевим елементом яких є лексична одиниця. Граматичними трансформаціями є перетворення граматичних форм і структур одиниць оригінального тексту, які формально є не еквівалентними формам і структурам мови перекладу, зберігаючи змістові відповідності. Семантичні трансформації – це вид перекладацьких перетворень, які полягають у модифікації семантичної структури елементів оригінального тексту в процесі перекладу, зберігаючи змістові та функціональні відповідності. Під стилістичними трансформаціями розуміємо використання мовних одиниць і засобів, які мають відношення до іншого функціонального стилю або які мають інше експресивно-стилістичне забарвлення, порівняно з відповідними одиницями та засобами оригінального тексту.

Отже, чому перекладачі вимушені звертатися до трансформацій? Головною причиною використання перекладацьких трансформацій є суттєві розбіжності комунікативних компетенцій носіїв іноземної мови й носіїв мови перекладу та необхідність нівелювати їх заради досягнення рівноцінного впливу як оригінального, так і перекладеного тексту. Перекладацькі трансформації є невід'ємною частиною перекладацького процесу та засобом вирішення протиріч, які періодично виникають. До вибору трансформації перекладач повинен підходити обережно та грамотно, оскільки кінцевим результатом є формування балансу відповідності мовних одиниць різних рівнів у межах цілісного процесу – перетворення знакової форми однієї мови на знакову форму іншої.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. М.: Международные отношения, 1975. 239 с.
2. Гарбовский Н. К. Теория перевода. М.: Изд-во МГУ, 2004. 544 с.
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. 2-е изд., испр. М.: Р.Валент, 2011. 408с.
4. Латышев Л. К. Курс перевода. Эквивалентность и способы её достижения. М.: Международные отношения, 1981. 198 с.
5. Максимов С. С. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: навч. посібник. К.: Ленвіт, 2006. 157 с.
6. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод. М.: Воениздат, 1980. 237 с.
7. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. М.: Р. Валент, 2004. 240 с.
8. Семёнов А. Л. Основные положения общей теории перевода. М.: Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2005. 99 с.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. П.: Довкілля-К, 2011. 844 с.
10. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика: Статус, проблемы, аспекты. М.: Наука, 1988. 215 с.

Ткачук Т. И., Паславская И. Б. Применение переводческих трансформаций с целью достижения эквивалентности

Аннотация. В статье раскрывается понятие переводческих трансформаций как одного из важных языковых способов перехода от оригинального до переводного текста, при отсутствии прямых и полных соответствий и невозможности установления однозначных отношений между словами, для того чтобы максимально полно передать информацию, заложенную в оригинальном тексте. Рассматриваются разные подходы к классификациям переводческих трансформаций.

Ключевые слова: перевод, переводческие трансформации, эквивалентный перевод.

Tkachuk T., Paslawska I. Application of translation transformations as the objective of achieving the equivalence

Summary. The article deals with the notion of the translation transformations as one of the important language means of transition from the original text to the translated text when there are no direct and full language matches in order to transmit the full information contained in the original text. Different approaches of scientists regarding the classification of translation transformations are analyzed in the article.

Key words: translation, translation transformation, equivalent translation.

Фоменко Е. Г.,

доктор филологических наук,
профессор кафедры теории и практики перевода,
заведующий кафедрой теории и практики перевода
Классического частного университета

ВКЛАД К. БЕЛЯЕВА В ПЕРЕВОД «ПОМИНОК ПО ФИННЕГАНУ» ДЖ. ДЖОЙСА

Аннотация. Статья анализирует сохранение индивидуально-авторской пунктуации, эквиваленты словоформ-отклонений и освоение гибридизации в переводе К. Беляевым «Анны Ливии П्लюрабель» Дж. Джойса. Выявлено, что переводчик свободно добавляет знаки пунктуации, а также меняет одни знаки на другие, выборочно оставляет латиницу, распространяет отклонения на словоформу, которая у Дж. Джойса не является словоформой-отклонением; имеет трудности с гибридизацией.

Ключевые слова: художественный перевод, индивидуально-авторская пунктуация, словоформа-отклонение, гибридизация.

Постановка проблемы. Полный перевод «Поминок по Финнегану» Дж. Джойса [7] на восточнославянские языки пока не осуществлен, хотя попытки, предпринятые, в частности, Анри Волохонским, Константином Беляевым, Ольгой Брагиной и Андреем Рене, не прекращаются [3; 5; 6]. Переводчики на кириллицу отстали от зарубежных коллег, одолевших «Поминки» и давших теоретикам повод размышлять над переводческими решениями [3; 4]. **Проблемой** остается переводимость «Поминок» на кириллицу. Нет также уверенности в том, что затратные переводческие усилия вознаградит благодарный читатель [2, с. 42], ведь пик интереса к Дж. Джойсу упущен. Нет ответа на вопрос, почему на десятилетия отложен полный перевод: в частности, переводчик «Улисса» С. Хоружий не проявил интереса к «Поминкам». **Актуальность** обращения к трехстраничному переводу «Анны Ливии П्लюрабель» [7, с. 209.18–212.19], выполненного К. Беляевым [5], обусловлена необходимостью выяснить, как следует переводить Дж. Джойса [1], чтобы в будущем учесть недочеты.

Цель статьи – проанализировать перевод К. Беляева [5] в трех аспектах: (1) следование индивидуально-авторской пунктуации, (2) подбор эквивалентов оригинальных словоформ-отклонений, (3) переводческие трудности в освоении гибридизации кириллицей.

(1) Следование индивидуально-авторской пунктуации. Переведенный фрагмент [7, 209.18–212.19] включает семнадцать предложений, из которых десять сохраняют пунктуацию оригинала. В пяти предложениях переводчик увеличивает количество запятых. Например, в шестом предложении Дж. Джойс употребляет шесть запятых, в то время как переводчик доводит их число до четырнадцати. В шестнадцатом предложении переводчик меняет двоеточие на точку с запятой. В семнадцатом предложении он вводит точку с запятой, которой нет у Джойса. В целом отклонения от индивидуально-авторской пунктуации заметны невооруженным глазом.

Значительные несовпадения наблюдаются в развернутом четырнадцатом предложении, где у Дж. Джойса свыше шести-десяти точек с запятой, более двадцати запятых, два двоеточия

и одно тире. Переводчик решительно наступает на пунктуационный рисунок. К одному тире в оригинале он добавляет более 70 тире и на половину увеличивает число запятых. Огромное число точек с запятой в оригинале не мешает переводчику произвольно ввести их там, где у Дж. Джойса их нет.

Возражение вызывает серийное тире в синтагмах как переводческое решение для замены серийного предлога «for». Такое решение затемняет смену позиции предлога в серийных синтагмах, отделяемых точкой с запятой в оригинале. Дж. Джойс обычно ставит предлог в конечную часть синтагмы, но может прерывать параллелизм помещением предлога сразу после точки с запятой. Серийное тире в переводе разрушает ритм водного потока, ключевого для «Анны Ливии П्लюрабель». Волнообразным «for» Дж. Джойс имитирует рекобег («rivergun» [7, 3.1.]), лишь раз замирая, выделяя знаком тире вербализацию, за которой следуют вопросительный знак и точка с запятой. Смена индивидуально-авторской пунктуации не оправдывает желания избежать монотонности серийного предлога «для» как эквивалента в переводе: серийный знак тире искажает рекобег Дж. Джойса. Учитывая тяжеловесность оригинального предложения, неуместным является прибавление запятых, как в переводе «on like a lech to be off like a dart» [7, 209.25–26] с добавлением запятой: «влета вдруж, слетя взбалмуса» [5]. Все слова у Дж. Джойса нормативные, поэтому акцент делается на параллельные сравнения. Переводчик отделяет одно сравнение от другого запятой, предлагая свою трактовку дословных вариантов «как искушение (страстник) отхаживает (как) рывком» и «как камень отойдет рывком» (в бретонском кельтском lech «камень»). Представляется, что Дж. Джойс обыгрывает сладострастие и камни как строительный материал для кромлехов, вертикально поставленных в землю камней. Каламбур К. Беляева был бы удачным при отсутствии запятой.

Неудачно и произвольное введение точки с запятой в предложение, где у Дж. Джойса пунктуационно обособлены только два приложения:

«So on Izzy, her shamemaid, love shone befond her tears as from Shem, her pennight, life past befoul his prime» [7, 212.17–19].

«Оттого-то для Иззи, ея шеманицы, любитье негашонно сняло с лент впереди; Шема ж, пера ея, житье бежрало до стока» [5].

Как мы видим, серийность точки с запятой у Дж. Джойса исчерпана. Странно выглядит в переводе и смена позиции притяжательного местоимения в обособленных приложениях, хотя выбор формы «ея» можно поддержать (название реки Ея в Краснодарском крае одомашивает конструктивное решение Дж. Джойса передать рекобег в названиях рек). Введение точки с запятой в переводное предложение предполагает хотенье любви Иззи и писательство Шема как независимых, но связанных между собой, что делает центром «pennight».

Но перевод подчеркивает, что Иззи поощряет писательство Шема («пера ея»). У Дж. Джойса же Иззи лила слезы в хотении любви, пока писака Шем прожигал жизнь и талант, создавая чтиво для читательниц, воплощенных Иззи. Ирландские девушки в день свадьбы вплетают в косы цветы, поэтому замена слез на ленты кажется произвольной.

Вышесказанное позволяет заключить, что сохранение индивидуально-авторской пунктуации является стратегией перевода «Поминок». Не менять пунктуации – лучшее решение для переводчика, трепетно воспроизводящего музыкализацию Дж. Джойса.

(2) Переводческие эквиваленты словоформ-отклонений. «Поминки» славятся словоформами-отклонениями, посредством которых Дж. Джойс добивается полифонии смыслов. Анализируемый оригинальный фрагмент балансирует словоформы-отклонения и стандартные словоформы, что недостаточно учитывается в переводе. Переводчик склонен переводить с искажением и словоформы, нормативные в оригинале. Нарушение баланса происходит потому, что переводчик толкует правильное написание слова как словоформу-отклонение. Например, в «like Santa Claus at the **cree** of the pale and puny» [7, 209.23] переводчик вместо сохранения названия канадской реки Кри предлагает собственную словоформу-отклонение «**криз**» [5]. В другом случае одна словоформа-отклонение в оригинальном словосочетании передается словосочетанием, составленным словоформами-отклонениями. Например, в «**паггова** mosses» [7, 209.18] словоформой-отклонением является только первая лексема; переводчик же искажает обе лексемы вариантом «мшиса тесниндол» [5]. Кроме того, переводчик не замечает спрятанное в словоформе-отклонении «**паггова**» название русской реки Наровы (Нарва), хотя в другом месте «to hear for their tiny hearties» [7, 209.24] превращает в «чутчайшего во янзыцех» [5] (всплывает река Янцзы, значение которой «длинная река» никак не соотносится с упоминанием сердечек в оригинале). Сохраняя аллитерационное «л» в перечислении Камилла (река Кам в Англии), Дромилла (река Дром во Франции), Людмилла («Руслан и Людмила» Пушкина), Мамилла (водохранилище Брехат-Мамилла в Иерусалиме), переводчик предлагает «букетик, пакетик, подушку да чтило» [5] в качестве эквивалента «a bucket, a packet, a book and a pillow» [7, 211.8–9]. Можно взамен предложить четыре синонима оригинальных слов, сохраняющие аллитерацию «л»: черпалка, кулек, декламация да седелка. Возражая переводческому решению «букет», следует напомнить, что французское слово «bouquet» не совпадает графически с английским словом «bucket» («ведро, черпак»). Требуется пояснения переводческое решение, выбирающее эквивалентом «moonflower and a bloodvein» [7, 212.16] «луноцвет и кровянь» [5]. Вьюнок луноцвет сопровождается другим даром: в английском языке blood-vein – это бабочка пяденица, имеющая по краям крылышек характерную красную полосу. Возможны варианты: одарила <...> луноцветом и бабочкой; луноцветом и пяденицей; луноцветом и красновенкой. Возникает аллюзия на В. Набокова, который совершенствовался в английском написании трудов о бабочках.

«Анна Ливия Плюрабель» включает в себя примерно триста названий рек. Только в переведенном отрывке упоминаются Нарва, Сула, Шир, Буг, Днестр, Лена, Волга, Обь, возможно, Амур (Amoor [7, 211.26]) и Енисей («Yennessy» [7, 212.1]). Если в «Sing us a sula» [7, 209.35] название реки сохраняется переводом «Спой нам сулу» [5], то сахалинская река Шир в «raising a bit of a **chir**» [7, 209.36]) исчезает в «ощип воздымая здравьи-

цею» [5], а немецкие реки Эдер и Одер в «edereider» [7, 209.22] превращаются в «лихобабу» [5]. Достается великой Волге, название которой в «with her **volgar** fractions» [7, 211.13] исчезает в «пыхтя над одночленом» [5] (напомним, что на английский язык русское слово «одночлен» переводится «monomial»). Дж. Джойс, очевидно, подразумевает разветвленность Волги, у которой до пятисот притоков. Озадачивает перевод «**vicereine's** levee» [7, 209.34] малопонятным «при дамбе вицеремонной» [5], с упразднением упоминания о Рейне; похожим образом река Везер в «or **weser** to strike it» [7, 209.22] теряется в «ни хлызнуть уда б» [5]. Река Курапа в Эквадоре («Curara here» [7, 209.21] усекается в «курар там» [5] (как и ослышка яда кураре, которым индейцы смазывали наконечники стрел). Исчезает шотландская река Полли в переводе «**pollynooties**» [7, 209.31] как «пиписалицы» [5]. Стандартную форму «речушка» в «The rivulets ran aflood to see» [7, 209.30–31] переводчик передает как «Речишки э мокрямо спешали» [5], произвольно меняя водный поток на словесный.

Однако есть и находки, как в переводе «**Dora Riparia** Hopeandwater» [7, 211.10] эффектным эквивалентом «Доре Рипаии Мойд О'Дыра» [5]. Река Дора-Рипария, протекающая в Италии и Франции и с давних времен приводящая в движение водяные колеса, сохраняется; правда, не остается места для новозеландской реки Хоуп, которой переводчик жертвует ради «Мойд О'Дыра». Удачно каламбур «from the slime of their slums» [7, 209.32] переводится запоминающимся «омутимутей» [5]. А вот перевод «artesianed wellings» [7, 209.33] в виде «артизанских булыотцев» [5] можно упростить в «артизанские наворочки».

Переводчик увлекается собственными новообразованиями, когда Дж. Джойс сдержан. Например, вместо перевода «roog souvenir» словосочетанием «жалкий сувенир» переводчик выдумывает «пук сувенирцев», а «For evil and ever» [7, 210.6] (Во зло да навсегда) превращает в туманное «Во века рекров» [5]. Ряд словоформ-отклонений переводчик опускает в переводе, например, «for **aisch** and **iv**eryone of her childer» [7, 209.27–28] усекается до «реутишкам ея» [5]. Но «aisch» называет реку, протекающую на юге Германии, и перевода не требует. Местоимение everyone вычисляется в словоформе-отклонении, где изменение первой гласной позволяет ввести название английской реки Айв (Ive), характерной слиянием с другими реками. Лексема «childer» является диалектной формой «дети» в графстве Ланкашир. Наш перевод: **айшам** и **айвам** чадолюбным еѐ. Не распознается мексиканская река Альтар в «**altar** falls for Blanchisse's bed» [7, 210.24–25] (в переводе Беляева «гладь – ложу Бланшиссы» [5]) (интересно, что в русском переводе возникает название Иссы, реки в Белоруси и России). Наш перевод: **альтар** влечется одром Бланшиссы.

Таким образом, нецелесообразно «улучшать» Дж. Джойса там, где он сам отбирает неискаженные словоформы. Целесообразно к стандартным формам с помощью словаря Владимира Даля подбирать необычные синонимы, но произвольное увеличение словоформ-отклонений в переводе является спорным. Нет оснований и придумывать то, чего нет. Например, в переводе «to Sam Dash a false step» [7, 211.26] переводчик заменяет «a false step» (промашка, оплошность, просчет) на протертую массу «пюре» [5]; напомним, что Дж. Джойс прибегает к аллюзии на Сэма Деша, в XVIII веке исполнявшего обязанности мастера наслаждений на балах в Дублинском замке. Точно так перевод «урайльдеровы штаны» [5] перекручивает уайлдеровы кюлоты, короткие штаны-бриджи до колена, в «Wildairs'

breechettes» [7, 210.25] и лишает аллюзии на пьесу ирландского драматурга Джорджа Фаркера «Сэр Гарри Уайлдер».

Приведем часть оригинального предложения, где в оригинале приводятся названия шести рек (Арун, пересекающая Гималаи; английские Уэйвни, описанная Даниэлем Дефо, и Лайн; американская Боулдер в Монтане; Нарова, историческое название реки Нарва; английская Эрроу, приток Эйвон) и перевод К. Беляева:

«Well, **arundgiron** in a **waveney lyne** aringarouma she pattered and swung and sidled, dribbling her **boulder** through **narrowa mosses**» [7, 209.18–20].

«Что ж, вкрудавкруп, аромарна волномью болтала сигала сбегала, галькой бия чрезо мшиша тесниндол» [5].

В переводе ни одного речного названия не сохранено. Дж. Джойс описывает кружение рекобега, вставляя, например, в «aringarouma» искаженную финскую лексему goume «поток». Переводчик отказывается от соединительного союза между глагольными формами. В русском языке глагол «сигать» означает «скакать, перескакивать». Возникает образ реки, преодолевающей валуны и пороги. Перевод третьего глагола лексемой «сбегала» подразумевает движение вниз. Дж. Джойс описывает ладное, согласованное движение, поэтому «well» можно перевести не как «что ж», а также фиксируемым словарем значением «складно». Переводчику следует решить проблему словоформы-отклонения «пагтова» (вложения: узкий, стрела, реки Нарва и Эрроу) и распознать в «boulder» название американской реки, водопады которой просачиваются сквозь растительность в точности, как описано Дж. Джойсом. Переводчик создает образ гальки, помогающей сочить воду давлением на мох. У Дж. Джойса фигурирует подточенная вода («dribble» означает «лить по капле»). Наш перевод не совпадает с переводом К. Беляева: Складно, **арункружные уэвнилайнные** аромопоточенные балтывала и ворачивала и катывала, окапчивая **боулдер** насквозь **наррову** мшину.

Особого внимания требуют имена собственные, которыми перенасыщен отрывок. Переводчику следует быть последовательным: где этимология затемнена, можно обойтись транслитерацией; где возможен перевод, этим надо воспользоваться. Главное, нужна последовательность в принятии решения. Например, «a pair of **Blarney** braggs for Wally **Megher**» [7, 211.11] переводится как «бларнибрюк – Волли Мигеру» [5]. У Дж. Джойса включены стильная одежда для мужчин от Бларни (Blamey Woolen Mills) и река Бларни в ирландском Корке. Уолли, уменьшительное от Уолтер, совпадает по написанию с именем существительным, обозначающим растяпу. В словоформу-отклонение «Megher» вставлено название европейской реки Эгер. Наш перевод: пару на зависть от **Бларни** для Растяпы Мэгера.

Перейдем к словоформам-отклонениям. Переводчик старается сохранять оригинальные словоформы-отклонения, но не всегда справляется с этим. Прежде всего, он испытывает трудности в распознавании рек в словоформах-отклонениях. Например, для «the **diliskydrear** on our drier side» [7, 209.20] он подбирает эквивалент «друзьяр на нашей стуроне» [5], не сохраняя названия ни немецкой реки Дилль, ни красных ирландских морских водорослей под названием дилиск. Наш перевод: **дилискотоскливость** нашей более сухой стороны. Аналогично в предложении «On the **matt**, by the pourch and inunder cellar» [7, 209.29–30], переводимого как «На цидновке, у вскрыльца да за стоконцем» [5], словоформы-отклонения сохраняются неточно. Переводческое решение «на цидновке» неудачно, поскольку в Албании протекает

река Мат (уместно сохранить оригинальное **матт**). Возможный вариант: с **матта**, загалерейкой да вниц погребок.

Далее, насыщенность предложений реками является почти непреодолимой трудностью для переводчика. Например, в переводе «every dive she'd **neb** in her culdee **sacco** of **wabbash** she gaabed» [7, 210.1–3] сохраняется только название реки Сако, протекающей в Новой Англии: «шнырямпа во куль да и **сакко** хламья ея, цангпола-чарпала» [5]. Название американской реки Уобаш у Дж. Джойса изменено удвоением согласного. В конце XIX столетия была на слуху баллада «On the banks of the Wabash» авторства Пола Дресслера, ставшая популярной благодаря граммофонной записи. Более того, в 1923 году был снят фильм с одноименным названием. По вышеуказанным причинам переводчику надо было бы название реки Уобаш сохранить. Не провел переводчик проверку на вхождение рек, которая бы помогла выявить Ив (Eve), реку в Тасмании и Канаде; Нэб (Neb), небольшую реку на острове Мэн; Сако (Saco), реку в Новой Англии; Уобаш (см. выше). Остались для переводчика культурными лакунами «кулди» (culdee), ирландские общины отшельников, которых отделяли их от остальных верующих, и два сражения при Раабе – в 1596 году Рааб был отбит у захвативших его турок с помощью новшества, петард Перштейна, а в 1809 году в Раабской битве победила армия Наполеона. Наш перевод: **Ивнырок** она **небила** в **кулди** **сакояже** **убаша** она **раабила**. Поскольку «sacco» содержит удвоение согласной, можно усмотреть одновременность вербализации реки Сако и французского слова sac «мешок, сак, футляр, саквояж, саван». Выбор значения «саквояж» является оптимальным для узнавания словоформы-отклонения в вербализации «сакояж».

Наконец, переводчик может произвольно вводить названия рек в словоформу-отклонение. Например, в перевод «penteplenty» [7, 211.7] вводится название притока Оби, Жиздра («жирножиздра» [5]) как эквивалент покаяния и пятидесятиницы. Бывает, что одна словоформа-отклонение, сохраняемая в переводе, тянет за собой и стандартные формы в оригинале. Например, «a guilty **goldeny** bellows, below me blow me» [7, 211.34–35] превращается в «винзельм беблеяй, обляй мя облай мя» [5], что другими словами можно сказать так: покорные златистые мехи, поддуй обдувай.

Словоформа-отклонение у Дж. Джойса может скрывать слово в конструкции, которая выводит на подсказку-подсказку. Например, «Out of the **paunschaup** on to the pyre» [7, 209.31] переводится как «Изо гнояда водопольем» [5]. По структуре оригинальное предложение соответствует пословице «Out of the frying pan, into the fire» («Из огня да в полымя»). В «paunschaup» входят румынское слово paun «павлин» и немецкое слово Schau «шоу», а всё слово является ослышкой pawnshop «ломбард, ссудная касса». Упоминание ломбарда подсказывает русский эквивалент: От суммы и от тюрьмы не зарекайся.

Переводя словоформы-отклонения, переводчик поддавался соблазну распространять искажения на стандартные слова. Дж. Джойсу не нужно было много словоформ-отклонений в рассматриваемом фрагменте, потому что его задача состояла в вплетении названий рек.

(3) Гибридизация в переводческих решениях. Переводчик нарушает правило Дж. Джойса, единство алфавита, оставляя «Missa pro Messa» [7, 211.14] латиницей. Далее, он не распознает стандартные формы слов из других языков, как в «the vilde vetchvine» [7, 209.10], где датская лексема «vilde»

со значением «дикий» вместе со словоформой-отклонением «vetchvine», включающей название южно-африканской реки Вет и лексему со значением «лоза», совмещается в переводческое новообразование «врагинд» [5]. Наш вариант: дикая ветролозная. Недооценивая игру с названиями рек, переводчик заменяет название впадающей в Темзу реки Медуэй в синтагме «not knowing which **medway**» [7, 209.21] на «не зная ни руса» [5]. Возможно, переводчик провел ассоциацию с «медопутем» и ослышкой русского слова «медведь», но у Дж. Джойса корень «рус» несет другую функцию, поэтому его дополнительное введение в переводе нежелательно. Зато переводчик упраздняет русскую глагольную форму в «**lubilashings of lust Olona**» [7, 211.7] (любохлестко сладострастно) своим переводом «похоти **полнапорно**». Похожим образом украинская река Буг в предложении «And kiks the buch» [7, 210.10] усекается в «Амгунь» [5]. Не узнается русское имя Глаша (в «Грозе» Островского есть персонаж Глаша) в словоформе-отклонении «the **glashaboys**» (глашатаи) [7, 209.30]. Перевод «мельцы там» [5] указывает на пустомелей. Значение подобрано правильно, но отказ от сохранения женского имени Глаша умаляет роль славянского слоя (примерно тысяча слов) в «Поминках».

Приведем пример с искаженной транслитерацией японского слова *chichiue* в сопровождении немецкого артикля в «*chattahoochee all to her ein chichiue*» [7, 209.22–23]. Переводчик предлагает эквивалент: «чичадам чатташуща» [5]. Дж. Джойс без искажения дает название американской реки Чаттахучи в штате Джорджия, где ирландцы-переселенцы продублировали Дублин (см. [7, 3.8–9]). Японское слово *chichiue* в английской транслитерации (у Дж. Джойса усекается конечный гласный «е») означает «отец». В «Поминках» Хаттахучи можно считать двойником рек в ирландском Дублине.

Идея потока охватывает вербализацию, которая вызывает самоподобные ассоциации. Переводчик выбирает эквивалентом «little Annchen!» [7, 209.34] «кроху Аннхен» [5], который подобен русской форме «Annushka» [7, 207.8]. По непонятной причине переводчик коверкает правильно написанные в оригинале имена, превращая, например, «Isabel, Jezebel» [7: 210.13] (Изабель, Иезавель) в «Айсэбел, Джезебел» [5].

Переводчику приходится удерживать одновременные значения в словоформах-отклонениях, осложненных гибрилизацией. Первый выбор, который напрашивается, оставить так, как есть посредством кириллицы. Выбирая такой путь, К. Беляев практически полностью транслитерирует «a collera morbus for Mann in the Cloack» [7: 211.1]. Немецкое слово «Mann» (вероятно, блендинг *man* и *Ann*) дает подсказку о лишней букве в «Mann in the Cloack» – скрыто прозвище ирландского поэта Джеймса Кларенса Магана, Человека в плаще, умершего от холеры (*cholera morbus*). Маган был известен тем, что часто выдавал за перевод собственное сочинение. В латинское слово *morbus* «болезнь, порок» также вставлена лишняя буква. В словоформе-отклонении «collera» удвоение согласного подчеркивает название румынской реки Лера. В словоформе-отклонении «Cloack» можно выделить три слова: фр. *argot* la cloaque «бордель», англ. плащ и англ. часы. Пьянство-порок, отсчет времени до безвременной смерти и известное стихотворение «Похороны» собраны Дж. Джойсом воедино. Наш перевод: холлера морбус для Манна в Епанче (старинный плащ епанча упоминает о течении времени). Не удается передать заложенную

в «*morbus*» каталонскую лексему *bous* «быки» и сохранить вложение *orb* «круг, оборот, глаз». Одновременность значений в разноязычии может быть освоена только в полном объеме «Поминок», на что необходимо сделать скидку.

Хотя в рассматриваемом фрагменте гибрилизация уходит на второй план по сравнению с интеграцией названий водных потоков, ясно, что не может быть и речи о возвращении в оригинальную латиницу. Весь перевод должен быть выполнен кириллицей с транслитерацией слов, которые переводчик находит нужным оставить в том виде, в котором они даны в оригинале. Наложение разноязычных значений в словоформе-отклонении может быть обнаружено в полном переводе «Поминок». Гибрилизация с участием славянских лексем требует бережного отношения. Включение славянской культуры в «Поминки» является одним из мотивирующих факторов, подвигающих на постижение кириллицей сложного текста Дж. Джойса.

Выводы и перспективы. Вклад К. Беляева в перевод «Поминок» состоит в том, что он пытался воссоздать уэйково наречие, отходя от Дж. Джойса тогда, когда чувствовал настроение «пошалить». Он бережно подбирал слова, отвечающие духу «Поминок», и вуалировал двойственность за нечто размытым, отдавая себе отчет, что переводит фрагмент гипертекста. В своем комментарии К. Беляев с самоиронией замечает: JJ – адепт тотального контроля творца над творимым, как ни крути, гипертекстом – своё дело знает... [5] (даже в комментарии К. Беляев проявляет свою любовь к знаку тире!). Перевод К. Беляева показывает, что «Поминки» требуют зацеплений с другими частями книги, многоязычными пластами и множасьими аллюзиями. Хотя К. Беляев перевел всего три страницы «Поминок», его перевод является лучшим на сегодняшний день претворением замысла Дж. Джойса в «Поминках». Перевод носит экспериментальный характер. Есть в нем находки, такие, как «да гроздьев, что зреют изъяна допрежь», «слетя взбалмуша», «мокрямом» или «всякому встречьпоперечь кого ни узришь шаландаясь там да сям». К. Беляев доказал, что «Поминки» переводимы, но их переводимость сдерживается установкой Дж. Джойса на гибрилизацию, что осложнено переходом на кириллицу.

К недостаткам перевода К. Беляева следует отнести вольное обращение с индивидуально-авторской пунктуацией, неоправданную замену стандартных словоформ на искаженные, отсутствие стратегий перевода оригинальных словоформ-отклонений, непоследовательность в освоении гибрилизации и нарушение оригинального ритмического рисунка.

Перспективным является создание разных переводов всего фрагмента «Анна Ливия Плюрабель», который бы сохранил названия рек, введенные Дж. Джойсом. Владение ключом «река» поможет создать добротный перевод, в котором останется фантазия, схваченная К. Беляевым.

Литература:

1. Feltrin-Morris M., Folaron D., Guzman M. (eds.). Translation and literary studies. New York: Routledge, 2012. 144 p.
2. Lernout G. (ed.). Finnegans Wake: Fifty years. Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 1990. 175 p.
3. O'Neill P. Impossible Joyce: Finnegans Wake. Toronto, Buffalo, London: The University of Toronto Press, 2013. 325 p.
4. Scheessel F. Chancelation and transincidence: How to deal with coincidental in translating Finnegans Wake. Papers on Joyce. 1998. № 2. P. 25–28.

Использованные источники:

1. Беляев К. Анна Ливия Плюрабель. URL: http://teneta.rinet.ru/2002/transl_prose/BAK/6.html
2. Брагина О. Джеймс Джойс «Поминки по Финнегану». Отрывок перевода с английского Ольги Брагиной. Интерпoeзия. 2017. № 2. URL: <http://magazines.russ.ru/interpoezia/2017/2/pominki-po-finneganu.html>
3. Joyce J. Finnegans Wake. L.: Penguin, 1992. 628 p.

Фоменко О. Г. Внесок К. Беляєва в переклад «Поминки за Фіннеганом» Дж. Джойса

Анотація. Стаття аналізує збереження індивідуально-авторської пунктуації, еквіваленти словоформ-відхиленнє й освоєння гібридизації в перекладі К. Беляєвим «Анни Лівії Плюрабель» Дж. Джойса. Виявлено, що перекладач вільно додає знаки пунктуації, а також змінює одні знаки на інші, вибірково залишає латиницю, поширює від-

хилення на словоформу, яка в Дж. Джойса не є словоформою-відхиленням; має труднощі з гібридизацією.

Ключові слова: художній переклад, індивідуально-авторська пунктуація, словоформа-відхилення, гібридизація.

Fomenko E. K. Belyaev's contribution to the translation of "Finnegans Wake" by J. Joyce

Summary. The article explores retention of individual-authorial punctuation, equivalents of deflected word forms, and hybridization rendering in K. Belyaev's translation of "Anna Livia Plurabelle" by J. Joyce. From our findings, the translator ad lib added punctuation marks and also replaced one punctuation mark with another, selectively left the Latin alphabet, spread deviations to the word forms which were not deflected by J. Joyce; and had difficulties with hybridization.

Key words: literary translation, individual-authorial punctuation, deflected word form, hybridization.

Цвіркун А. С.,

старший викладач кафедри професійної англійської мови
Одеського національного морського університетуЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ОСОБЛИВОСТІ
ТЕРМІНІВ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ

Анотація. У статті досліджуються характерні ознаки визначення та розмежування поняття «термін» у різних наукових сферах. Аналізуються особливості перекладу термінів у науково-технічних текстах структурно різних мовних груп.

Ключові слова: термін, термінознавство, науково-технічні тексти, проблеми перекладу, комунікація, аналітичні та синтетичні мови.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток науки та техніки, не кажучи вже про визначні соціальні зміни, що значно прискорилися у XX столітті, сприяли нестримному зростанню шару термінологічної лексики, особливо в розвинених країнах світу. Це закономірно привело до так званого «термінологічного вибуху», який у багатьох випадках має стихійний характер [1, с. 5]. Таке явище означає масову появу термінологічних областей та систем відповідно до появи нових сфер знань та прогресу у тих, що вже існували. Такий процес закономірно привів до істотних змін у характері роботи та вимог до перекладача. Насамперед це стосується перекладу науково-технічної, офіційної та ділової документації [2, с. 455]. Дотепер лінгвісти та дослідники різних наукових сфер не дійшли згоди щодо точного визначення поняття «термін». Це пояснюється тим, що головним у визначенні терміна є поняття, а у кожній з наукових сфер різний понятійний апарат.

Дослідження термінології є ключовим у роботі лінгвіста та перекладача, оскільки розуміння розбіжностей в оригіналі та перекладі позначених термінами понять у спеціальних сферах науки та техніки призведе до непередбачуваних результатів діяльності. Також знищення таких розбіжностей – це «важливий крок на шляху міжмовної гармонізації терміносистем» [3, с. 470].

Об'єктом дослідження виступають визначення формальних та змістовних сторін загальнонаукових та практично-інженерних термінів у дискурсі, розбіжності в лексичній та граматичній природі окремих мов різних груп, які впливають на адекватність перекладу. **Предмет** дослідження – загальнонаукові та практично-інженерні терміни в текстах науки та техніки. **Метою** статті є виявлення загальнолінгвістичних ознак спеціальних термінів науки та техніки, а також загальних розбіжностей при перекладі науково-технічних текстів в окремих германських та слов'янських мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на стабільний та прискорений прогрес у перекладі спеціальних текстів у різних сферах науково-теоретичної та інженерно-технічної діяльності, дослідження щодо форми та змісту спеціальних термінів ніколи не припинялись. Значний внесок у вивчення термінів внесли такі лінгвісти, як А.А. Реформатський, Б.Н. Головін, В.П. Даниленко, Л.І. Скворцов, В.В. Петров, С.С. Нікітіна, Т.І. Панько, М.Н. Володіна, Л.М. Алексєєва, Г.А. Діанова [4; 5, с. 18–19; 6; 7; 8, с. 66–75; 9, с. 29; 10; 11;

12; 13; 14]. Особливе місце займають праці В.М. Лейчика, який докладно проаналізував поняття «термін» з точки зору різних наук та окреслив поняття науки «термінознавство» [15].

Переклад термінів та науково-технічних текстів докладно вивчали такі знані лінгвісти як, Л.С. Бархударов, Т.А. Казакова, В.В.Алімов, В.І. Карабан, І.М. Кочан та інші вчені [16; 17; 18; 19; 20].

Виклад основного матеріалу. Мова як соціальне явище виконує різні функції, пов'язані з різними сферами людської діяльності. Саме тому точаться дискусії щодо того, до якого шару мови належать терміни. Лінгвісти завжди приділяли особливу увагу вивченню походження, морфології, семантики та функціонування термінів. Так, розповсюдженою є точка зору щодо того, що терміни виникають і функціонують не в мові в цілому, а всередині окремих «підмов». Під цим терміном лінгвісти розуміють тематично обмежені зібрання спеціальних і загальномовних засобів, які необхідні для спілкування в певній сфері діяльності. Сучасну теорію терміна та мов для спеціальних цілей сформулював В.В. Акуленко [21, с. 136]. Дослідники відзначають, що терміни можуть виникати або в мові повсякденного спілкування, або в спеціальній мові, але функціонують вони саме як загальномовні лексичні одиниці.

Оскільки терміни через загальні поняття пов'язані зі спеціальними сферами знань та діяльності, вони обов'язково стають об'єктом, що належить до цих сфер. Для науково-технічних термінів це насамперед природничі, технічні та соціальні науки. Потім йдуть методологічні науки. Як підкреслив В.М. Лейчик, «терміни виступають у якості об'єкта у широкому діапазоні областей теоретичної та прикладної діяльності, кожна з яких виділяє в терміні потрібні їй аспекти» [15, с. 8]. У більшості сучасних робіт з вивчення термінів підкреслюється точка зору, що термін є знаком поняття. Отже, термін визначається через семіотичний аспект. Н.Ю. Зайцева доводить інформаційно-семіотичну природу терміна [22].

У нашій роботі головна увага приділяється лінгвістичному та перекладацькому аспектам. Лінгвістичні визначення терміна можна поділити на дві групи. Перша група вважає терміни особливими словами в лексичній складовій природної мови. Друга група дослідників вважає терміни тільки словами в особливій функції» [23, с. 5]. Це твердження було висунуто Г.О. Винокуром наприкінці 30-х років минулого століття та розвинуто вченими школи Д.С. Лотте [24, с. 18–36, 72–79].

Справді, висновок стосовно того, що термін – це слово в певній функції, не є однозначним. Відомо, що більшість лексичних одиниць, які тепер визнано термінами, було залучено до термінологічних систем із неспеціальної, загальнопобутової лексики природних мов. Наприклад, термін «ніс (човна, корабля)» завжди був неспеціальною, загальноповиваною лексемою. Доречним у цьому напрямі дослідження виявляється твердження, що «будь-яка лексична одиниця може мати ознаки терміна,

якщо вона виконує номінативну функцію, причому специфікою номінації у цьому випадку є позначення спеціального поняття в системі понять» [15, с. 30].

Отже, термін часто є загальною лексемою природної мови з переносом на нього спеціального наукового чи технічно-інженерного поняття. Авжеж, це відноситься не до всіх термінів, оскільки стрімкий науково-технічний прогрес вводить не існуючі до теперішнього часу поняття, аналогів яким немає.

Загальновідомо, що під час перекладу відбувається заміна одиниць плану вираження мови, з якої здійснюється переклад, на одиниці плану вираження іншої мови. Причому план змісту, тобто інформація, яка передається текстом, повинен залишитись незмінним. Це найважливіше для перекладу науково-технічних текстів. Як вказував Л.С. Бархударов, найважливіше завдання, яке стоїть перед перекладачем-практиком під час роботи над перекладом та перед теоретиком перекладу, який описує («моделює») цей процес, це знайти в оригінальному тексті таку мінімальну одиницю, яка підлягає перекладу. Проблема одиниці перекладу – одна з найскладніших у теорії перекладу [16]. У мовознавстві прийнято вважати, що мінімально значущою одиницею є морфема, але в перекладі, особливо науково-технічних текстів, вона не може виступати одиницею перекладу. Одиницями перекладу в таких текстах можна вважати одиниці більш високого рівня – окремі слова, словосполучення або навіть цілі речення. На нашу думку, у науково-технічних текстах вони обов'язково повинні бути термінами. Тобто, з точки зору лінгвістики, одиницею перекладу, залежно від специфіки тексту, може бути мовна одиниця будь-якого рівня.

Справедливо вважають, що перекладачеві науково-технічного тексту з певної спеціальності досить використати перекладний словник із фахової лексики. Таких словників зараз дуже багато як в електронному, так і паперовому вигляді. Але повнота й адекватність перекладу спеціальних науково-технічних текстів також залежить від того, наскільки добре перекладач володіє іноземною мовою. Адже загальновідомо, що, наприклад, граматична структура германських або романських мов відрізняється від граматичної структури слов'янських мов. Так, германські та слов'янські мови належать до різних структурних типів: перші – до аналітичної групи мов, другі – до синтетичної. Тому при перекладі треба враховувати важливість порядку слів у реченні в германських мовах; наявність артиклів, які на перекладі повинні бути відображені або вказівними займенниками, або певною структурою речення; наявність та широке вживання різних безособових форм дієслова (інфінітив, прислівник, герундій в англійській мові) у різних функціях, конструкцій з цими формами; розгалужену систему часів і модальних дієслів; широке вживання, особливо в науково-технічних текстах, дієслів у різних часах у пасивному стані; широкий ужиток присвійних займенників; частотність інфінітивних конструкцій із різними формами інфінітива тощо.

Стосовно лексики, то існує багато «пасток» – так званих «фальшивих друзів» перекладача. Так, В.І. Карабан надає як приклад «лексикалізовані форми множини окремих слів, що мають значення, відмінні від форм однини: development – «розвиток» і developments – «події». Перекладач або повинен знати всі лексикалізовані форми множини англійських слів та їхні українські відповідники, або ж бути уважним до тих випадків, коли перекладена форма множини не зовсім узгоджується із рештою смислу речення чи тематикою даного фрагмента тексту.

Лінгвіст також застерігає перекладача від неправильного вжитку паронімів, тобто слів, дуже подібних за формою, але відмінних за значенням: есономіс – «економічний» і есономісаль – «економний, ощадливий». В.І. Карабан умовно ділить пароніми на афіксальні, коли слова відмінні афіксами (principal – «головний» і principle – «принцип»), та кореневі, коли відмінності між словами спостерігаються в корені або основі слова (continual – «регулярний» і continuous – «тривалий»). Паронімами можуть бути слова не тільки однієї і тої самої частини мови, а й різних частин мови, а також різні форми одного й того самого слова: polemic – «полеміка» і polemical – «полемічний» [19].

Висновки і перспективи подальших пошуків. Проведене дослідження теоретичного матеріалу дозволяє дійти висновку про те, що процес переходу загальномовних лексичних номінативних одиниць у розряд термінів потребує подальшого вивчення. Навіть зараз вчені не дійшли єдиної точки зору про те, чи належать терміни до окремих «підмов» (мов для спеціальних цілей), чи вони належать до мови повсякденного спілкування як звичайні лексеми, але функціонують у науково-технічному стилі мови.

Також дослідженню підлягає зворотний процес, тобто повернення лексеми-терміна в розряд загальномовної одиниці завдяки зміні екстралінгвістичних факторів (наприклад, новітніх науково-теоретичних чи інженерно-технічних досягнень) тощо. Таке дослідження потребує використання загальнофілософських, методологічних, когнітивних і логіко-лінгвістичних методів.

Щодо проблем перекладу науково-технічних текстів, то найчастіше одиницею перекладу є термін-слово, але для кожної галузі науки та техніки треба проводити окремий частотний аналіз власної термінологічної системи. Особливу увагу перекладачеві також потрібно приділяти рівню володіння іноземною мовою, щоб не допускати помилок лексичного («фальшиві друзі перекладача») та граматичного плану.

У статті ми зупинилися лише на декількох аспектах теорії та практики термінознавства й перекладу науково-технічних текстів, але всі вони потребують подальшого глибокого дослідження.

Література:

1. Азимов П.А., Дешерієв Ю.Д., Никольский Л.Б. и др. Современное общественное развитие, научно-техническая революция и язык. Вопросы языкознания. 1975. № 2. С. 3–11.
2. Юрченко О.М. Сегментація тексту перекладу за словосполученнями у computer-aided translation системах. Мова і культура. № 16. Т. 3 (165). Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2013. С. 455.
3. Стегніцька Л.В. Особливості перекладу англійських медичних епонімічних одиниць. Мова і культура. № 16. Т. 3 (165). Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2013. С. 470.
4. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология. Вопросы терминологии. А.А. Реформатский. М., 1961. С. 47–51.
5. Головин Б.Н. О некоторых задачах и тематике исследования научной и научно-технической терминологии. Ученые записки. Серия лингвистическая. Вып. 114. Горький: Изд-во Горьк. ун-та, 1970. С. 17–26.
6. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах: учеб. пособие. М.: Высшая школа, 1987. 104 с.
7. Даниленко В.П., Скворцов Л.И. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии. Вопросы языкознания. 1981. № 1. С. 7–16.
8. Петров В.В. Семантика научных терминов /В.В. Петров. – Новосибирск: Наука, 1982. 126 с.

9. Никитина С.Е. Семантический анализ языка науки: на материале лингвистики. М.: Наука, 1987. 143 с.
10. Панько Т.І. Українське термінознавство: підручник / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. Львів: Світ, 1994. 216 с.
11. Володина М.Н. Теория терминологической номинации. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. 180 с.
12. Алексеева Л.М. Проблемы термина и терминообразования: учеб. пособие по спецкурсу. Пермь: Изд-во Пермского гос. ун-та, 1998. 120 с.
13. Алексеева Л.М. Лингвистика термина Лексикология. Терминоведение. Стилистика: сб. науч. тр. М.: Рязань, 2003. С. 37–42.
14. Дианова Г.А. Термин и понятие: проблемы эволюции (к основам исторического терминоведения). М.: ЕВРОШКОЛА, 2000. 184 с.
15. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, метод, структура. 3-е изд. М.: Изд-во ЛКИ, 2007. 256 с.
16. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. М.: Советский писатель, 1975. 238 с. URL: <https://studfiles.net/preview/4267259/page:8/>
17. Казакова Т.А. Практические основы перевода. English-Russian. СПб: Лениздат, 2003. 35 с.
18. Алимов В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации/ М.: Едиториал УРСС, 2005. 80с.
19. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми/ Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с. URL: <https://studfiles.net/preview/4267259/page:9/>
20. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 520 с.
21. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков: Изд-во Харьк. ун-та, 1972. 215 с.
22. Зайцева Н.Ю. Информационно-семиотическая природа термина и типология языков. СПб: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2002. 84 с.
23. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы: сб. статей по языковедению. М., 1939. С. 3–54.
24. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1961. 157 с.

Цвиркун А. С. Лингвистические и переводческие особенности терминов в научно-технических текстах

Аннотация. Статья посвящена исследованию характерных признаков, определяющих и разделяющих понятие «термин» в разных научных сферах. Анализируются особенности перевода терминов в научно-технических текстах структурно разных языковых групп.

Ключевые слова: термин, терминоведение, научно-технические тексты, проблемы перевода, коммуникация, аналитические и синтетические языки.

Tsvirkun A. Linguistic and Translation Peculiarities of Terms in Scientific and Technical Engineering Texts

Summary. The article deals with the analysis of the essential characteristics, which define general and special peculiarities of the notion term in various sciences. There are researched special features of the term translation in scientific and technical-engineering texts of structurally different groups of languages.

Key words: term, terminological system, scientific and technical engineering texts, communication, analytical and syntactic languages.

Чеботарьова А. А.,*аспірант кафедри теорії та практики
перекладу з англійської мови Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблем перекладу елементів англomовного правового євролекту – мови законодавства Європейського Союзу. У роботі пропонується теоретичний огляд сучасних студій щодо концепту «правовий євролект» як вітчизняних, так і закордонних вчених, визначається роль англійської мови в цілому та мови нормативно-правової бази Європейського Союзу зокрема, а також особливості її перекладу. Особлива увага приділяється даним, отриманим унаслідок проведення порівняльного аналізу англomовного та україномовного трансляту Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Ключові слова: переклад, правовий євролект, термін, ЄС, терміносполуки, Угода про асоціацію.

Постановка проблеми. Проблема співвідношення змісту концептів систем права різних країн завжди була предметом зацікавлення в юридичному перекладі. Говорячи про Європейський Союз (далі – ЄС), варто зазначити, що ця організація послуговується принципом багатомовності, причому ЄС немає єдиного джерела права чи автентичного тексту того чи іншого документа. Згідно з політикою Союзу, автентичний текст документа перекладається всіма мовами країн-учасниць ЄС (наразі Союз налічує 28 країн-учасниць і 24 офіційні робочі мови). Важливо те, що і текст оригіналу, і текст перекладу мають однакову юридичну силу. З огляду на це, ЄС висуває певні вимоги до створення документації, серед яких надважливими є стислість, обмеженість і мовна тотожність, що означає, що той чи інший термін має тлумачитися буквально. Це позбавляє перекладача певної свободи прийняття рішень. Юридичний переклад вимагає неабиякої точності, перш за все на концептуальному рівні, а коли йдеться про переклад правового євролекту й поготів. Проте, чи завжди слід дотримуватися зазначених норм перекладу та тлумачити точно (чи, послуговуючись терміном перекладознавства, буквально)?

Актуальність вивчення англomовного правового євролекту зумовлена нагальною потребою в аналізі перекладу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС – документа, який ще не вивчений досконало з перекладознавчого погляду. Зважаючи на вищезазначені зауваження, **мета статті** полягає у підбитті підсумків щодо найостанніших напрацювань європейських фахівців із перекладознавства, визначенні поняття «євролект» (адже суто англійську мову в контексті євродискурсу не можна ототожнити зі стандартизованими BrE чи AmE) та виокремленні особливостей, збігів, хибних тлумачень термінологічних словосполучень у перекладі, а коли такі хибни виявляються – запропонуванні власного варіанту перекладу.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що правовий євролект має розглядатися як прогресуючий елемент сучасної правничої мови ЄС, головною особливістю якої в процесі пе-

рекладу є принцип KISS (keep it short and simple – «роби коротше і простіше» [10]). Хоча коротше не завжди означає краще, оскільки кінцевою метою перекладу документів ЄС як підтипу юридичного перекладу має бути його адекватність. Її можливо досягти лише за об'єктивних умов використання всієї допоміжної літератури ЄС, а також паралельних текстів документації ЄС, укладених основними мовами.

Об'єктом дослідження є власне термінологічні й інші лексичні елементи правового євролекту та їх переклади, а **предметом дослідження** виступають труднощі перекладу правового євролекту як фахової мови ЄС, зокрема, жаргонізмів, аббревіатур тощо, а також тих термінів, що мають тенденцію змінювати значення залежно від контексту їхнього вжитку в межах Європейського права.

Матеріалом дослідження слугують офіційні версії англomовного, німецькомовного, французькомовного, польськомовного та україномовного текстів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (1–4 Глави Угоди) та її неофіційні українські і російські версії, а також широке розмаїття довідникової та лексикографічної літератури, зокрема спеціально розроблений ЄС онлайн-словник з термінології AGROVOC [14] та централізований термінологічний онлайн-словник для мов нових країн-учасниць ЄС Eurotermbank [15], офіційний веб-сайт законодавства та інших публічних документів ЄС (Офіційний вісник ЄС) EurLex [1; 3; 4; 20; 31], офіційний веб-сайт підрозділу Європейського парламенту з координування термінології TermCoord (The Terminology Coordination Unit) [19], що допомагає перекладачам в їхній роботі та сприяє термінологічному дослідженню та управлінню термінологією в підрозділах перекладу; та словники Abbey Lingvo 12 [28], Cambridge Dictionary [6], Reverso Context [25], Словник української мови в 11 томах [29].

У роботі, з огляду на широту проблематики, використовуються кілька методів аналізу, зокрема власне перекладознавчих та юридико-лінгвістично-перекладознавчих, як-от: описовий і порівняльний методи, метод зіставлення текстових структур, герменевтичний метод, трансформаційний аналіз, тезаурусний аналіз, лексико-перекладознавчий аналіз, юридико-лінгвістичний аналіз, концептуальний аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зближення правничих і гуманітарних наук спричинило збільшення кількості міждисциплінарних розвідок. За два десятиріччя з'явилась достатня кількість як зарубіжних (Л. Біель [5], Е. Вагнер [18], А. Кавоскі [7], М. Кронін [8], К. Коскінен [12], М. Модіано [13], М. Снел-Горнібі [2], В. Сосоні [17], Р. Штольце [16]), так і вітчизняних (Д. Касяненко [24], С. Сасенко [27], О. Чердиченко [29]) розвідок, присвячених вивченню поняття «євролект» як фахової мови документації ЄС, його місця в науковій площині та аспектів його перекладу. Проте визначення правового євро-

лекту та його відтворення у перекладі українською мовою досі потребує опрацювання, зважаючи на динамічну сутність цього терміна та постійні зміни як у суспільно-політичному і повсякденному житті ЄС та України, так і в перекладознавчій царині європейського наукового надбання.

Виклад основного матеріалу. Нещодавня подія стосовно ЄС, а саме вихід Великобританії зі складу організації, або Brexit, наробила багато галасу та здійняла побоювання не лише в пересічній людини, але і в наукових колах щодо перспектив вживання англійської мови у документації ЄС – однієї з чи не найосновніших мов ЄС. Почали з'являтися вагання та прогнози щодо того, чи залишиться англійська мова робочою мовою ЄС і якщо ні, то яка мова зможе її замінити. Звернувшись із таким питанням до Голови представництва ЄС в Україні Х'юга Мінгареллі, що проводив зустріч 4 грудня 2017 року в КНУ ім. Тараса Шевченка, ми отримали цікаву відповідь. Він знайшов це питання доволі цікавим та водночас складним. Як він зауважив, логічно припустивши, що значення англійської мови як такої повинно зменшитися через вихід Сполученого Королівства зі складу ЄС, хоча поки важко визначити мову, яка змогла б замінити англійську. Німецькою мовою, як і французькою, до прикладу, володіють не так багато людей. Те ж саме можна сказати й про іспанську мову, скоріше притаманну Латинській Америці чи США, але аж ніяк не ЄС.

Погоджуємося ми із ще однією схожою думкою доктора філологічних наук у галузі інституційного перекладу та викладача в Бірмінгемському університеті А. Кавоскі, яка слушно підкреслює, що перевага англійської мови легко зрозуміла. Це одна з найпоширеніших мов не тільки в ЄС, але і в усьому світі. Велика увага надається англійській мові в нових країнах-учасниках ЄС, оскільки більшість перекладачів і національних представників влади володіє англійською як першою іноземною мовою. Подібним чином всі країни-претенденти на вступ до ЄС вже зробили усвідомлений вибір використовувати англійську як вихідну мову в процесі перекладу законодавства ЄС національними мовами, а також в інших видах комунікації з представниками ЄС [7, с. 63].

Не менш важливим з огляду на вищезазначений статус англійської мови в межах інституцій ЄС є й той факт, що йдеться не зовсім про *Queens English*, або чисто англійську королівську мову. Акти законодавства ЄС складаються групою фахівців, які, як правило, не є носіями робочих мов ЄС [21, с. 70], або що ще гірше, – спільними зусиллями в комітетах, робочих групах або в командах [12, с. 59], які, у свою чергу, складаються з носіїв різних мов, що мають різне етнокультурне походження. Ось чому замість того, щоб бути продуктами індивідуальної творчості, тексти ЄС є швидше продуктами багатомовних та багатокультурних переговорів [17, с. 82]. Як зауважують деякі знані науковці, це збільшує гібридність мови ЄС [5, с. 69; 16, с. 194]. Доречно у цьому контексті зауваження науковця з культури, перекладу та ірландської мови, професора кафедри гуманітарних та соціальних наук в університеті Дубліна М. Кроніна, який підкреслює, що зростаюча кількість носіїв мови збільшує перекладацькі негативні наслідки для євроанглійської мови (або євролекту), а отже, й для перекладів офіційними мовами [8, с. 41].

Зрозуміло, що англійську мову в контексті євродискурсу не можна ототожнювати зі стандартизованими BrE чи AmE. Мова ЄС стала відомою під назвою «євролект» – поняття, що зацікавило вже багатьох учених. Загально кажучи, дефініція

правового євролекту розділила науковців на два табори: ті, хто надають євролекту негативного забарвлення і ті, хто вбачають у ньому прогресуючий елемент сучасної правничої мови ЄС. До лав «першого табору» належать, зокрема, Є. Вагнер [21] і М. Снел-Горнбі [2]. Повертаючись до певної гібридності англійської мови в контексті ЄС, слід зазначити, зокрема, думку британсько-австрійського перекладознавця М. Снел-Горнбі про те, що міжнародна англійська мова – це штучно створена мова, яка перебуває у «вільному плаванні» і практично збилася зі шляху своєї культурної ідентичності, самобутніх ідіом і прихованих тлумачень. Така англійська перетворилася на стандартизований вид мови для наддержавного спілкування – «євромову» нашого багатомовного континенту [2, с. 109].

Перекладач в Європейській комісії з 30-річним досвідом Е. Вагнер з цього приводу зауважує про певні труднощі перекладу правового євролекту, або, говорячи її терміном, євромови або євроговірки (*Eurospeech*). Перекладаючи тексти, які містять юридичні поняття, рекомендовані до використання на європейському рівні, буде неправильно перекласти той чи інший термін ЄС «правильним» специфічним терміном національного законодавства, навіть якщо існує його точний відповідник. Вона наводить приклад із своєї роботи [21, с. 63] і говорить, що коли переклади перевіряються та переписуються керівниками департаментів та юристами-лінгвістами інституцій ЄС, національна термінологія може бути замінена «ненависною» євроговіркою. Як це пояснюють юристи ЄС, використання правильного, проте національно притаманного терміну неминуче призводить до плутанини; бажаним є наднаціональний термін, що не має прямого, тотожного з національним законодавством значення [21, с. 64].

Р. Штольце зазначає, що європейський закон є наднаціональним законом, створеним для розвитку ЄС. Він має тенденцію об'єднувати регіональні національні закони. *Aquis communautaire*, або законодавство ЄС діє для всіх країн-учасниць ЄС. Дослідник вбачає в новій терміносистемі ЄС наднаціональну правову концепцію і наголошує на тому, що юридична еквівалентність перекладу правової документації ЄС має першочерговий характер [18, с. 60].

Інший науковець, викладач з Євлевського інституту у Швеції М. Модіано, досліджує правовий євролект, використовуючи поняття євроанглійської мови (*Euro-English*), найхарактернішою рисою якої є її лексичний узус. Дослідник говорить про те, що євроанглійська мова розвивається своїм власним шляхом, і цей розвиток демонструється такими прикладами: слово *“eventual”* (в пер. з англ. «випадковий», «кінцевий») зараз є синонімом до слова *“possible”* або *“possibly”* (в пер. з англ. «можливий»); *“conditionality”* («обумовленість») означає *“conditions”*, тобто «умови»; слово *“semester”* використовується для позначення «проміжок часу в 6 місяців». Такі зміни в лінгвістично-концептуальному апараті фахової мови ЄС, на думку автора, можуть означати майбутнє для євроанглійської мови [13, с. 322].

Проте науковці здебільшого менш категоричні стосовно правового євролекту. Відповідно до визначення, яке наводить Д. Касяненко, під поняттям правовий євролект слід розуміти фахову мову європейського права, яку презентують юридичні тексти ЄС [24, с. 98]. Інший український науковець та перекладач при Раді Європи С. Саєнко говорить про євролект як про виникнення нового мовного регістру (діапазону), притаманного офіційним мовам міжнародного спілкування, перш за все англійській та французькій. [27, с. 357м–358].

Проте більшість науковців сходиться на тому, що євролект – це підсистема в системі національної мови, порівняна з мовою для спеціальних цілей, яка обслуговує офіційне спілкування у сферах, пов'язаних з існуванням Євросоюзу. Ця підмова має притаманну їй лексику, фразеологію, систему скорочень тощо. Нею послуговуються, зокрема, політики, економісти, юристи та журналісти. Як будь-який інший феномен у демократичному суспільстві, вона не може бути закритою для критики [32, с. 401].

Щоб комплексно дослідити термінологічно-концептуальний апарат законодавства ЄС на предмет перекладацьких помилок, варто провести його синхронно-порівняльний аналіз. Для цього нами була обрана Угода про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) [31].

Спочатку розглянемо випадок повного збігу та адекватного перекладу: Art. 5, para. 1. “*The Parties shall hold regular political dialogue meetings at Summit level*” [3], що в перекладі «*Сторони проводять регулярні засідання в рамках політичного діалогу на рівні самітів*» [31].

Двокомпонентний іменниковий кластер (“*regular political dialogue meetings*”) перекладений іменниково-прийменниковим словосполученням за допомогою трансформації перестановки означального та означуваного компонентів та додавання. Термін “*at Summit level*” перекладається українською безпосереднім відповідником, при цьому іменник (тобто, “*Summit*”) перекладається відповідником у множині, що не суперечить правилам перекладу наукових термінів [23, с. 387]. Трансформації, таким чином, вжиті відповідно до різних узусних традицій двох мов, що розглядаються в рамках цієї роботи.

Проте Угода справді має розбіжності в перекладі, що можна побачити в нижченаведеному фрагменті:

Art. 10 para. 2. <i>Cooperation in this field shall be based on modalities and arrangements between the EU and Ukraine on consultation and cooperation on crisis management</i> [3].	П. 2 ст. 10. <i>Співробітництво у цій сфері ґрунтується на умовах і домовленостях між Україною та ЄС за результатами як консультацій, так і співробітництва з питань антикризового управління</i> [31].

У словнику єврожаргонів, термін-жаргон євролекту “*modalities*” означає “*the practical way of implementing something that has been decided*” та має такі синонімічні відповідники, як “*arrangements*”, “*terms of / procedure / detailed rules / implementation*”, “*the details of or rules for implementation*” [9]. Як бачимо, “*modalities*” і “*arrangement*” – поняття майже тотожні, фактично, це термінологічні дублети, і тому було б краще поєднати їх у перекладі під одним термінологічним відповідником «*на домовленостях*».

Поряд із цим є й інше пояснення фахівців щодо цього двозначного євротерміну. Проблема в тому, що він є не англійським – принаймні не з таким значенням, з якими він використовується в текстах ЄС. Корпус документів Eur-Lex містить понад дві тисячі випадків, у яких лексема “*modality*” означає «*процедура*», але це аж ніяк не означає, що воно справді несе значення «*процедура*». В англійській мові це рідкісне і досить спеціалізоване слово (лише приблизно 50 випадків використання в Британському національному корпусі), основне значення якого стосуються граматики, філософії, медицини та фізіології. У документації ЄС термін “*modalities*” у значенні “*procedure*” («*порядок проведення*», «*процес проведення*», «*процедура*», «*спосіб*») можна зустріти понад 2000 разів і його відповідником є “*procedure*”, “*method*”, “*mode*” [11, с. 42].

Переклад цієї статті Угоди видається невдалим через нецільне використання трансформації додавання фрази «*за результатами*». Спираючись на загальноприйняті рекомендації щодо перекладу документації ЄС та лексико-граматичні вимоги до текстів ЄС, пропонуємо переклад, максимально наближений до оригіналу: «*Співробітництво у цій сфері ґрунтується на домовленостях між Україною та ЄС щодо проведення консультацій і співробітництва з питань антикризового управління*».

Іншим прикладом кричущих помилок у перекладі є наступне речення:

Article 12. <i>The Parties shall develop further cooperation on disarmament, including in the reduction of their stockpiles of redundant small arms and light weapons, as well as dealing with the impact on the population and on the environment of abandoned and unexploded ordnance as referred to in Chapter 6 (Environment) of Title V of this Agreement</i> [3].	Стаття 12. <i>Сторони розвивають подальше співробітництво з роззброєння, зокрема зменшення надмірних запасів стрілецької і легкої зброї, а також, відповідно до Глави 6 («Навколишнє середовище») Розділу V цієї Угоди, подолання наслідків покинутих боєприпасів, що не вибухнули, для цивільного населення та навколишнього природного середовища</i> [31].

У цьому випадку спостерігаємо невдалий варіант перекладу другої частини цього речення, через що його смисл здається доволі незрозумілим. Розглянемо проблеми перекладу цього фрагменту по черзі. Речення оригіналу задовге, тому перш за все варто було б розділити його на два речення, однак суворі правила ЄС щодо інституційного перекладу тут можуть стати на заваді. Як зазначає А. Кавоскі (посилаючись у своїй роботі на посібник “*Legislative Drafting: A Commission Manual*” («Законопроекування: посібник Комісії ЄС», 1996)), йдеться про доволі складне та вимогливе правило для перекладача – зберегти одну й ту саму структуру речення в транслятах всіма мовами. Це часто означає, що перекладач не може розбити задовге речення на два, навіть якщо це покращить якість перекладу, оскільки синтаксис у різних мовах різний. Єдине, що перекладачеві залишається можливим вчинити, так це використати крапку з комою [7, с. 67].

Логічно припустити, що поділ речення неправильний і через те, що така перекладацька трансформація потребує додаткового місця в україномовному перекладі (в оригіналі маємо 54 слова, а в українському варіанті 40 слів). Тим не менш, варто компенсувати трансформацію перестановки шляхом скорочення/об’єднання україномовних варіантів перекладу деяких лексем, що, своєю чергою, уможливить виправити неточності передачі терміносполук Угоди і все ж таки покращить якість перекладу.

Першим перекладацьким камінцем спотикання в цьому фрагменті є ідіоматичний вираз “*to deal with the impact on*”. Згідно зі словником Abbey Lingvo 12 [28], прямим відповідником слова “*impact*” є «*вплив, дія*», проте в українському трансляті маємо «*подолання наслідків*». В онлайн-словнику Cambridge Dictionary [6], дієслово “*to deal*” означає “*to take action in order to achieve something or in order to solve a problem*”. На нашу думку, тут у перекладі слід застосувати трансформації контекстуального розвитку та додавання з метою забезпечення еквівалентності, стислості і точності на найвищому рівні: «*вирішення питань шкідливого впливу від*».

Дієприкметник минулого часу в атрибутивній функції перекладено за допомогою означального підрядного речення «*що*»

(«*боєприпасів, що не вибухнули*»). Ця трансформація виправдовується граматику і правилами передачі англійських дієприкметників українською мовою, і водночас не виправдовується контекстом і спрямуванням тексту, у якому вимога щодо вживання у перекладі якомога лаконічнішого та стислішого варіанту має першочергове значення. Крім того, таке перекладацьке рішення обтяжує текст Угоди тим, що його важко сприймати через що втрачається суть речення. До того ж такий варіант відрізняється від англійського трансляту. Так, термін “*abandoned and unexploded ordnance*” варто було б перекласти буквально, а саме як «*покинуті та нерозірвані боєприпаси*».

Щоб переконатися у правильності запропонованого рішення і в тому, що термін «нерозірваний» не є калькою російського терміну «неразорвавшийся», слід зазирнути в Російсько-український словник військової термінології, де цей термін має такі українські варіанти перекладу: «нерозірваний», «що не розірвався», а терміносполука «неразорвавшийся снаряд» перекладається як «нерозірваний гарматень» або «гарматень, що не розірвався» [26, с. 102].

Останньою неточністю цього речення є переклад терміна “*environment*”, що має сталий відповідник «*навколишнє середовище*». В Угоді перекладачі вдалися до смислового розвитку, додавши до прийнятого варіанту перекладу слово «*природне*» («*навколишнього природного середовища*»), хоча існує напрочуд гарний відповідник «*довкілля*», яким тлумачі несправедливо нехтують. Що стосується цього терміна в назві Глави 6 Угоди, то тут змінювати його варіант перекладу не слід, оскільки він повторюється у корпусній базі даних перекладів законодавства ЄС.

З огляду на вищезгадані огріхи, пропонуємо такий варіант: *Сторони розвивають подальше співробітництво з питань розброєння, зокрема зменшення надмірних запасів стрілецької і легкої зброї; відповідно до Глави 6 («Навколишнє середовище») Розділу V цієї Угоди, сторони дедалі співробітничать щодо вирішення питань шкідливого впливу від покинутих і нерозірваних боєприпасів на населення і довкілля* (Тут маємо 42 слова).

Наступним прикладом неточності перекладу і, як наслідок, спотворення змісту речення є тлумачення терміносполуки у ст. 14 Угоди “*reinforcement of institutions at all levels in the areas of administration in general and law enforcement and the administration of justice in particular*”. У перекладі вона відтворення так: «*укріплення інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема*». Така банальна помилка призводить до хибного тлумачення, бо тут мається на увазі укріплення саме інституцій ЄС **на всіх рівнях** (як-от у галузі управління, правоохоронних органів тощо), а не всілякі інституції ЄС.

Якщо звернутися до неофіційного російськомовного перекладу Угоди, то можна побачити, що українські перекладачі послуговувались неофіційним перекладом («*...и укреплению институтов всех уровней...*» [30]), де помилки не так критичні, на відміну від документа з офіційним юридичним статусом, і де такі речі слід було б виправити.

Особливою ознакою правового євролекту є використання пар іменників, окремі з яких починаються з однієї літери і ця асиміляція наголошує на важливості того, про що йдеться в тому чи іншому фрагменті; використання асимільованих термінологічних сполук «дієслово+іменник» та дублювання дієслів, що починаються з однакової літери. Певна річ, в українській мові не завжди вдається зберегти таку асиміляцію: *stability and security* – *стабільність та безпека* [п. 2б ст. 4; ст. 11]; *to develop dialogue* – *розвиток діалогу*

[п. 2f ст. 4]; *integrity and inviolability* – *цілісність та непорушність* [п. 2 ст. 7]; *to cooperate and to contribute* – *співробітничати й робити внесок* [п. 1 ст. 11]; *data and documentation* – *дані і документація* [п. 2 ст. 76]; *independence and impartiality* – *незалежність та неупередженість* [ст. 14].

У разі незрозумілостей, що виникають під час перекладу документації, перекладачам рекомендується звертатися до паралельних текстів [5, с. 63]. Як це працює в дії, розглянемо на такому прикладі: “*the root causes of migration*” – «*причини виникнення міграції*», що тлумачі вирішують перекласти описово-контекстуально, додавши слово «*виникнення*» і при цьому прибравши прикметник “*root*”. Застосовуючи ту ж саму трансформацію смислового розвитку, можна визначити, що прикметник “*root*” маючи словниковий відповідник «*корінний, основний*», має значення «*першочерговий, первинний*». Доводить це і порівняльний аналіз німецькомовної (“*der wahren Ursachen der Migration*”, що в перекладі звучить, як «*справжні причини*» [4]), французькомовної (“*les causes profondes de la migration*” [1], тобто «*корінні, основні причини*») та польськомовної (“*podstawowym przyczynom migracji*” [20], де лексема “*podstawowy*” означає «*корінний, основний, фундаментальний*» [22, с. 420]) Угоди. Що стосується українського варіанту перекладу, то наша мова має гарний відповідник, а саме, «*першопричина*». Проте, беручи до уваги базу даних перекладених термінів та терміносполук документації ЄС, варто вжити вже існуючий варіант перекладу «*корінні причини міграції*», який зустрічається в преамбулі Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної злочинності (укр/рос) прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року.

Не менш цікавим є приклад перекладу терміносполуки “*to facilitate trade in commodities*”, що в україномовному трансляті відтворено як «*сприяння здійсненню торгівлі товарами*» [п. 1 ст. 59]. Такий переклад привертає увагу через те, що дотепер терміну «*торгівля товарами*» відповідав англословний компонент “*trade in goods*” [п. 2 ст. 57]. У контекстному онлайн-словнику Reverso Context такий термін перекладається російською як «*торговля сырьевыми товарами*» [25]; в онлайн-словнику AGROVOC термін “*commodities*” означає «*сільськогосподарська продукція*», «*сировинні товари*», «*сільськогосподарські товари*». Водночас цей термін має синонім “*products*”, ширший за значенням, аніж термін “*commodities*” [14].

Порівнюючи україномовну версію Угоди з її німецьким та французьким транслятами, бачимо, що переклад є аналогічним (фр. м. “*le commerce de produits*” [1], нім. м. “*den Handel mit Waren*” [4]), що мало б цілком виправдати перекладацьке рішення відтворити цю терміносполуку українською мовою буквально, утвердивши тим самим принцип уніфікованості правового євролекту. Проте можна наполягати на застосуванні іншого способу перекладу і запропонувати такий варіант перекладу терміносполуки “*trade in commodities*”, як «*торгівля сільськогосподарською продукцією*», адже це все ж таки вузькогалузевий термін, розуміння якого визначається в п. 24 ст. 62 Угоди трохи далі по тексті: “*“commodities” means animals and plants, or categories thereof, or specific products and other objects being moved for trade or other purposes, including those referred to in points 2 to 7 of this Article*”. Такий варіант був би прийнятнішим з огляду на контекст, бо не просто ж так укладачі англословного тексту Угоди вживають у цьому фрагменті не термін “*goods*”,

а “*commodities*”, що, безперечно, має бути відображено у перекладі іншою мовою, якщо це можливо. А можливість тут існує і тому перекладачам варто було б нею скористатися.

Ще однією проблемою перекладу правового євролекту є відсутність уніфікованості того чи іншого терміну, що ускладнює розуміння законодавства ЄС та може викликати непорозуміння. У спробі класифікувати перекладацькі хиби перекладу термінів Угоди, ми розподілили їх на кілька груп (переклад термінів за допомогою експлікації, буквальний переклад, переклад за допомогою прямого запозичення), проте такий термін, як “*ad hoc*”, можна було віднести одразу до всіх груп. Узагалі, терміни латинського походження залишаються в Угоді не перекладеними (до прикладу, термін “*mutatis mutandis*” зустрічається незмінним в україномовному варіанті, п. 6, п. 8 ст. 44, п. 2 ст. 45 тощо; термін “*inter alia*” так само не перекладається). Те ж саме мало б бути і з терміном “*ad hoc*”. Проте у п. 3 ст. 41 Угоди зустрічаємо фрагмент “...*shall provide immediately ad hoc written notification*”, перекладом якого є «... зобов’язана **невідкладно** надати письмові повідомлення». Це речення перекладено адекватно. Аналізуючи Угоду далі, у п. 3 ст. 51 наштовхуємося на терміносполуку “*on ad hoc*”, що переклали як «*на ad hoc основі*», хоча наявний український відповідник («спеціальний») можна (і краще) було б взяти. Далі, у тексті Угоди, а саме, у ст. 74 п. 3 терміносполука “*ad hoc groups*” перекладається за допомогою трансформації модуляції та словникового відповідника: «**спеціальні групи**».

Відсутність унормованості термінів правового євролекту призводить до певних мовних казусів та непотрібної плутанини. Наприклад, в Угоді застосовується вузькогалузевий термін “*economic operator*”, що в п. 1b ст. 76 Угоди адекватно перекладено як «**економічний оператор**». Але далі в п. 1f цієї ж статті цей термін відтворюють як «*суб’єкт господарювання*», а в п. 14 ст. 86 «*суб’єкт господарської діяльності*». Проте в україномовному трансліті в п. 5 і п. 8 ст. 86 можна зустріти термін «*господарська діяльність*», що відповідає англомовному “*business*”. Ба більше, у п. 17 тієї ж статті термін “*business*” чомусь перекладається як «*суб’єкт господарської діяльності*».

Згідно з абз. 2 Р. 2 ЗУ «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 01.10.2011 № 1629-15 (чинний), «адаптація законодавства – процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*», а не навпаки. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС відбувається повільно, але впевнено, тому існує можливість, що ці хиби у подальшому виправлять.

Висновки. Отже, окресливши поняття правового англомовного євролекту та провівши порівняльний детальний аналіз перекладу Угоди, маємо такі результати: 1) текст Угоди справді має невідповідності та хиби, на які українські перекладачі мають вказати задля запобігання їхнього повторення в майбутньому; 2) звернення до паралельних транслітів Угоди (зокрема до німецькомовного та французькомовного) значно допомагає перекладачеві розібратися в термінах, знайти значення, що криється в тій чи іншій лексемі, та зробити правильний переклад; 3) ми бачимо велику перспективу в подальшому перекладознавчому вивченні теми англо-українського правового євролекту задля вдосконалення законодавства України, пришвидшення його адаптації до вимог ЄС та адекватності перекладу елементів євролекту, а також для розширення карти розуміння та вивчення правового євролекту.

Література:

1. Accord d'association entre l'Union européenne et ses États membres, d'une part, et l'Ukraine, d'autre part. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
2. Anderman, G.M., Rogers, M. In and Out of English: For Better, for Worse? (Series: Translating Europe). Clevedon: Multilingual Matters, 2005. 320 p.
3. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
4. Assoziierungsabkommen zwischen der Europäischen Union und ihren Mitgliedstaaten einerseits und der Ukraine andererseits. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
5. Biel L. Lost in the Eurofog: The textual fit of translated law. Bern: Peter Lang, 2014. 347 p.
6. Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus. URL: <http://dictionary.cambridge.org/>
7. Cavoski A. Interaction of law and language in the EU: Challenges of Translating in Multilingual Environment. The Journal of Specialised Translation. 2017. Вип. 27. P. 58–74.
8. Cronin M. Translation in the Digital Age. New York: Routledge, 2013. 176 p.
9. EU jargon in English and some possible alternatives. URL: http://ec.europa.eu/ipg/content/tips/words-style/jargon-alternatives_en.htm
10. European Commission. How to write clearly. 2011. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c2dab20c-0414-408d-87b5-dd3c6e5dd9a5/language-en>
11. Gardner J. Misused English words and expressions in EU publications. 2016. URL: https://www.eca.europa.eu/Other%20publications/EN_TERMINOLOGY_PUBLICATION/EN_TERMINOLOGY_PUBLICATION.pdf
12. Koskinen K. Institutional Illusions: Translating in the EU Commission. Translator. 2000. Вип. 6. Ч. 1. P. 49–65.
13. Modiano, Marko. English in a post-Brexit European World Englishes. 2017. Vol. 36. Issue 3. P. 313–327.
14. Multilingual thesaurus AGROVOC. URL: <http://artemide.art.uniroma2.it:8081/agrovoc/agrovoc/en/>
15. Online terminology bank for languages of new EU member countries EuroTermBank. URL: <http://www.eurotermbank.com/default.aspx>
16. Schäner C. Strategies of Translating Political Texts. Text typology and translation. Philadelphia: John Benjamins, 1997. P. 119–143.
17. Sosoni V. A Hybrid Translation Theory for EU Texts. Vertimo Studijos. 2012. Вип. 5. P. 76–89.
18. Stolze R. The Legal Translator's Approach to Texts. Humanities. 2013. Vol. 2. P. 56–71.
19. The Terminology Coordination Unit TermCoord. URL: <http://termcoord.eu/>
20. Układ o stowarzyszeniu między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a Ukrainą, z drugiej strony. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
21. Wagner E. Translating for the European Union. London and New York: Routledge, 2002. 162 p.
22. Великий польсько-український, українсько-польський словник. Термінології сучасного бізнесу. Тернопіль: Богдан, 2010. 1800 с.
23. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 574 с.
24. Касяненко Д. Правовий євролект та його переклад. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 46. Ч. 2. С. 97–104.
25. Пошукова система перекладів в контексті ReversoContext. URL: <http://context.reverso.net>

26. Російсько-український словник військової термінології / уклад. : С. Якубський та О. Якубський. К: Державне видавництво України, 1928. 216 с.
27. Саєнко С. Письмовий переклад поправок офіційних робочих документів Ради Європи: примара буквализму. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. 2013. Вип. 24. С. 354–364.
28. Словарь АBBYY Lingvo-Online. URL: <http://www.lingvo.ua/ru>
29. Словник української мови: в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua/>
30. Соглашение об ассоциации между Украиной, с одной стороны, и Европейским Союзом, Европейским Сообществом по атомной энергии и их государствами-членами, с другой стороны. URL: <https://europa.com/association/>
31. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011
32. Чердниченко О. Євролект і проблеми його перекладу. Мовні і концептуальні картини світу. 2012. Вип. 41. Ч. 2. С. 400–405.

Чеботарёва А. А. Некоторые проблемы перевода Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом

Аннотация. Статья посвящена исследованию языка законодательства Европейского Союза – англоязычного правового евролекта и проблемам его перевода. В работе предлагается теоретический обзор современных исследований концепта «правовой евролект» как отечественных,

так и зарубежных ученых, определяется роль английского языка в целом, и языка нормативно-правовой базы Европейского Союза в частности, а также особенности ее перевода. Тем не менее, особое внимание в этой студии приковано к эмпирическим данным, полученным в результате проведения сравнительного анализа англоязычного и украиноязычного транслята Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом.

Ключевые слова: перевод, правовой евролект, термин, ЕС, терминосочетание, Соглашение об ассоциации.

Chebotaryova A. Towards Some Intricacies of Translating the EU-Ukraine Association Agreement

Summary. The article analyses the language of EU legislation – an English legal eurolect and problems of its translation. The paper offers a theoretical review of the current works concerning a definition of the legal eurolect of both domestic and foreign scientists, as well as determines the role of the English language in general, and the language of *acquis communautaire* in particular, alongside the peculiarities of its translation. However, a special attention in this studium is given to the empirical data obtained from a comparative analysis of the English and Ukrainian versions of the EU-Ukraine Association Agreement.

Key words: translation, EU legal eurolect, EU terms, EU, Ukraine, EU term combination, Association Agreement.

*Дяків Х. Ю.,**доцент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕЛЕІНТЕРВ'Ю І КОНВЕРСАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Статтю присвячено телеінтерв'ю українською та німецькою мовами в YouTube. Виявлено, що їх популярність зумовлена актуальністю обговорюваної теми, релевантністю особистості респондентів, комічністю або недолугістю ситуації або їх комбінацією. Виявлено й проаналізовано структуру і комунікативні девіації в телеінтерв'ю на основі конверсаційного аналізу. Проаналізовано спільні і відмінні особливості телеінтерв'ю на різних рівнях в обох мовах.

Ключові слова: телеінтерв'ю, комунікативна організація, конверсаційний аналіз, комунікативна девіація, українська мова, німецька мова.

Постановка проблеми. Інтерв'ю є об'єктом дослідження у різних галузях знань, однак найбільшої популярності воно здобуло у журналістиці, лінгвістиці, соціології і психології. Інтерв'ю – це журналістський тип тексту, у якому протиставлені питання та відповідь [1, с. 11], найбільш демократична форма викладу (особливо якщо воно відбувається в прямому ефірі). Тут виробничий процес є публічним, настрій та нюанси – з обох сторін – настільки ж помітні, як і невизначеність або спроби ухилення від відповіді [2, с. 3].

Багато науковців працювали над проблемами підготовки, майстерності запитань, майстерності і психології проведення інтерв'ю. Реальне спілкування, яке присутнє в інтерв'ю, відбувається у взаємодії багатьох чинників, таких як психічні, соціальні, контекстні, ситуаційні, лінгвістичні та часопросторові фактори. Проте така взаємодія не завжди успішна, що призводить до виникнення помилок у спілкуванні, непорозуміння або неправильних тлумачень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативні проблеми, які виникають у ході інтерв'ю, відіграють важливу роль. Над цим питанням частково працювали Дж. Фрідріхс, У. Швінгес і М. Галлер. Останній пропонує можливість виправлення або навіть техніки порятунку інтерв'ю [3]. Це, однак, залежить від того, під яким кутом ці порушення досліджено в інтерв'ю – з позиції інтерв'юера, інтерв'ююваного або громадськості.

У лінгвістиці вже прокладено різні напрями дослідження інтерв'ю: комунікативно-прагматичний (Г. Апалат, О. Саламатіна, U. Britten, C. Fasel, J. Friedrichs, U. Schwinges, M. Haller, A. Klug), функціональний (О. Сушкевич, М. Kött), лінгвокогнітивний (М. Штельмах), структурно-семантичний (С. Швачко), жанрово-стилістичний (М. Штельмах, Н. Гапотченко, Г. Крижанівська), зіставно-контрастивний (О. Борисов, Ю. Кійко, О. Саламатіна, I. Malá), на чому ми детально зупинилися у [4].

Виклад основного матеріалу. Під час аналізу найпопулярніших коротких інтерв'ю українською та німецькою мовами в YouTube у нас виникло питання, чому саме ці чи інші відео мають найбільше переглядів? Відповідно, на основі аналізу понад 200 коротких телеінтерв'ю (по 100 у кожній мові) ми

виявили, що ця популярність зумовлена певними чинниками: 1) актуальністю обговорюваної теми; 2) релевантністю особистості респондентів; 3) комічністю або недолугістю ситуації.

Проте існує значна кількість інтерв'ю, які поєднують у собі перший або другий пункт із третім, або ж усі три. Аналіз саме таких інтерв'ю пропонуємо у цій статті. Тобто робимо акцент на нетипових характеристиках, елементах, поведінці комунікантів і відмінності в очікуваннях у телеінтерв'ю. Мета статті – виявити і проаналізувати структуру телеінтерв'ю українською та німецькою мовами і комунікативні девіації в них.

Для аналізу обрано телеінтерв'ю з футбольними тренерами в українській та німецькій мовах тривалістю до 4 хв. Матеріал дослідження передбачає, що: 1) досліджувані ситуації є установлені формально, у журналістському й інформаційному плані; 2) первинні дані є автентичними, обмеженими у часі і просторі у конкретній минулій ситуації; 3) вторинні дані – це відеофрагмент, де межі встановлює техніка і спосіб зйомки; 4) третинні дані – мінімальний транскрипт із якомога меншою кількістю аналітичних даних у ньому.

З огляду на мету виникає потреба визначення методології дослідження. Серед інших концепцій дослідження комунікації популярними у прагматиці є такі: конверсаційний аналіз (далі – КА), етнографічний аналіз діалогу, тобто метод про суспільно створений порядок в інтеракціях, теорія мовленнєвих актів та аналіз діалогу крізь призму теорії мовленнєвих актів, аналіз імплікатур, функціонально-прагматичний аналіз дискурсу (типовий для німецької лінгвістичної традиції), дослідження усного мовлення, а також різні напрямки дискурс-аналізу [5], як, наприклад, дискурсивна лінгвістика (бере початок із історичної семантики, дискурсивної семантики і лінгвістики тексту), критичний дискурс-аналіз та соціальна семіотика [6, с. 5].

Проте КА є найбільш поширеним для дослідження структур соціальної інтеракції і використання мови в розмові. КА у прагмалінгвістиці, а точніше у дискурсивному аналізі, поширився спершу в англо-, а згодом у німецькомовних лінгвістичних дослідженнях. Визначними представниками КА спочатку стали їхні засновники Г. Сакс, Е. Шеглофф та Г. Джефферсон, в англійських країнах сюди також належать Ч. Гудвін, Дж. Херітедж, А. Померанц і К. Хез. Серед німецькомовних лінгвістів варто назвати П. Ауера, Й. Бергмана і Л. Мондаду, також В. Кальмайєра, Ф. Шутце й А. Депперманна. КА виник у 1960-х рр. у контексті етнометодологічної соціології в США. Первинним інтересом КА був аналіз повсякденних розмов. Одним із основних науково-практичних принципів цього аналізу є транскрибування записаних даних і подальший аналіз стенограм. З 80-х рр. дисципліна розширює інтереси своїх досліджень від повсякденних до інституційних та професійних комунікативних ситуацій. В Україні його лише частково згадують у своїх роботах О. Селіванова, Ф. Бацевич, Н. Неділенко, Н. Бігунова, О. Борисов, А. Кисельова та О. Мраморнова.

КА тісно пов'язаний із інтеракційною лінгвістикою, адже вони полягають в емпіричному дослідженні автентичних мовленнєвих даних у формі діалогів чи полілогу, реконструюють зміст інтеракції і керуються аналізом «зсередини», а не «збоку». Інтеракційна лінгвістика зосереджена радше на суто лінгвістичних дослідженнях, КА ґрунтується на ширшому і більш загальному смислі, як-от: конституювання ролей, імідж, модальність, дійсність, створення наративних світів, межі інтеракції тощо. У дослідженнях з використанням КА підкреслено, який внесок роблять усі учасники інтеракції для конституювання інтеракційної події у своєму перебігу. Він займається точним до деталей дослідженням аналізу секвенцій побутових та інституційних інтеракцій [7].

КА – це індуктивний теоретичний принцип, який базується на доведених даних. Кожна ознака інтеракції аналізується у триаді: Форма – Функція – Контекст [5, с. 23]. Парні секвенції є основним типом висловлювання і перебувають у прагматичному зв'язку (наприклад, питання / відповідь або вітання / привітання) [8, с. 51]. КА передає перспективу одного з учасників інтеракції, має на увазі не спекуляція щодо мотивів та інтенцій учасників інтеракції чи перефразування транскриптів. Важливо показати, на які інтракційні завдання і проблеми, з яким розумінням контексту і партнерської взаємодії орієнтуються учасники спілкування. Тобто потрібно довести, що важливі питання у діалозі для дослідників є впізнаними у процесі інтеракції і самими комунікантами. Отже, КА досліджує орієнтування комунікантів, які проявляються у їх дії. Ці орієнтири не потрібно плутати з намірами і психологічними мотивами чи висловленнями, які виражають самі комуніканти стосовно їх комунікативних дій. КА має на меті аналіз правил, практик і очікуваних структур, які є самостійним рівнем соціальної дійсності. КА методологічно застосовує конституційні ознаки інтеракції, а саме секвенційність, інтерактивність, спрямованість на дію, методичність дій і мультимодальну конституцію. Контекстні знання (етнографічні, соціальні, політичні, біографічні, рамкові умови інтеракції) оцінюються у КА скептично через можливість передчасних висновків. Однак подальше знання контексту необхідне для поглибленого аналізу і відрізнення між інтерпретаціями.

Комунікативні порушення (або невдачі) вважаються характерним явищем спонтанно розмовної мови, але тільки такі, які учасники інтеракції самі розглядають як виправлення. Виправлення порушень якомога швидше виявляється в розмовах. З погляду КА цікавими є не окремі обмовки, а вся послідовність порушення. Вона складається з елементів самого порушення, його ідентифікації, виправлення і ратифікації. Виправлення комунікативного порушення може виконуватися чотирма способами – залежно від того, хто його виправив: 1) виправлення власного порушення, ініційоване самим мовцем; 2) виправлення власного порушення, ініційоване іншим комунікантом; 3) виправлення чужого порушення, ініційоване самим мовцем; 4) виправлення чужого порушення, ініційоване іншим комунікантом [8, с. 59–65].

А. Депперманн визначає такі ознаки бесіди, а відтак і телеінтерв'ю [9, с. 9]: 1) конституційність: бесіда активно продукується її учасниками; 2) процесуальність: бесіда – це часове утворення з послідовності подій; 3) інтерактивність: бесіда складається із зустрічних ходів комунікантів; 4) методичність: комуніканти завжди використовують типові, культурно (більше чи менше) поширені, впізнавані і зрозумілі методи для конструювання висловлювань і їх інтерпретації в бесіді; 5) праг-

матизм: учасники переслідують як спільні, так і особисті цілі в розмові, вони опрацьовують проблеми і завдання, які виникають у перебігу розмови.

Особливо важливими у нашому дослідженні вважаємо два останні пункти (методичність і прагматизм). Адже, якщо йдеться про комунікативні девіації, комуніканти використовують менш типові, поширені, впізнавані і зрозумілі методи для конструювання висловлювань і їх інтерпретації в бесіді, і визначальними у девіативних ситуаціях є власне особисті цілі в розмові і радше власні сформовані очікування перебігу розмови.

Телеінтерв'ю, як і бесіда, може також розглядатися на різних рівнях [10]: 1) організація бесіди (початок, кінець тощо); 2) предметний рівень (теми, події у формі аргументації, описів, розповідей); 3) діяльнісний рівень (комунікативна мета); 4) соціальний рівень (соціальні позиції і ролі комунікантів, їх ідентифікація); 5) модальність бесіди (відношення до дійсності, емоційні і стилістичні особливості); 6) встановлення взаємності (порозуміння і кооперація) між комунікантами. Ці рівні часто переплітаються, а не є ізольовані. Ця структура формує головну ідею бесіди з її характеристиками. Тому надалі екстраполюємо цю модель на жанр телеінтерв'ю в українській і німецькій мовах, а саме на інтерв'ю Віталія Кварцяного (ліворуч) і Юргена Клоппа (праворуч), тривалістю 2 хв 07 с і 2 хв 38 с відповідно:

Спершу пропонуємо короткі транскрипти обох відео (жирним позначені питання журналістів):

- **Отож, біля мене головний тренер луцької «Волині» – Віталій Кварцяний. Віталій Володимирович, другий сезон поспіль розпочинаєте з поразки. Можливо, це моє таке оціночне судження, але сьогодні «Волинь» не була схожою на себе. Погодитесь?**

- Ничего не могу сказать.
- **Як поясните заміну?**
- Ничего не могу сказать... (довгий емоційний монолог)
- ... я не успокоился. Вы гоните тренеров... (довгий монолог)...
- **Але ж вболівальники хочуть почути думку тренера.**

- Які вболівальники, які? ... (одночасно з наступною реплікою журналіста)
- **...в прямому ефірі...**
- Будет прессконференция ... минут 10, я скажу...
- **Вболівальники, які біля телеекрану.**
- «Привет!» вболівальникам.
- **Завдання на сезон скажете?**
- Завдання? Не знаю завдання ... (довгий емоційний монолог) ...
- **Віталій Володимирович, була інформація про те, що інвестор...**
- Все, спасибо, давай, будь здоров, на прессконференції «Волині».
- **Це був Віталій Володимирович Кварцяний, такий харизматичний, як завжди.**
(<https://www.youtube.com/watch?v=YR5g5CT8s8>)

- ...vor allem den Zuschauern aus dem Raum Gelsenkirchen soll in dieser Sendung Borussia Dortmund sehr kritisch hinterfragt werden ...Jürgen Klopp ist bei mir, der Trainer. ee... Jürgen... kann nicht der Anspruch...wie Borussia Dortmund sein.

- Jaa...ich habe da meine Probleme, Probleme, Probleme mit Mannschaft. Sie halt sich einfach nicht an die Vorgaben... keine Ahnung, ob ich noch der richtige bin...(langer Monolog)...

- **Das war zwar heute... ...der BVB hat zeitweise wie eine Auswärtsmannschaft gespielt, das kann dem Trainer nicht gefallen haben?!**

- Nee, war sehr... ich sehr laut geworden... das war ganzschnell... Wir haben nur die Spieler... kein Geld... Transfer... weiß auch nicht so genau...(langer Monolog) ratlos.

- **...ein Torwart, derweitüber 29 ist, der Altersdurchschnitt sicher auch ein Problem. Kann sich eine Spitzenmannschaft so was erlauben?**

- Ich war heute da drum... Jaichhabauchdak eine Alternativen... ich kann keinen Feldspielerreinstellen... dem entsprech end müssen wir uns den auch abundzumalschönsaufen...

- **Erhatnachdem 4:0 jubelnd das Torverlassen, sein Toralleinegelassen! ... Spieldamöglicher weise auch die Mannschaft ein bisschen schongegenden Trainer?**

- Möglich, möglich. Ich sage... ich muss mir Bildergucken...

- **Gut. Noch eine kritische Frageüber Ihre Rolle. ... Lothar Sippel... Rein sportlich ist das nichterklärbar. Zwischenmenschlich...ist es?**

- Lothar... wirkennenunsschonlange... hat schonlangegespielt Hessen...

- **Ok. Schönen Dank, trotzdem gute Rückfart!**

- Allesklar. Ciao

(<https://www.youtube.com/watch?v=KaMAKx4vUdY>)

1. Організація бесіди.

Спільним для обох інтерв'ю є те, що вони однаково починаються зі звертання до глядачів і представлення респондента. Також наявні критичні запитання, які дратують респондентів. Отже, структура обох інтерв'ю подібна: вступна частина з представленням і вітанням та основна частина. Однак прощання в українському інтерв'ю (далі – УІ) ініційоване респондентом, а журналіст змушений робити підсумок із нагадуванням, із ким було інтерв'ю, у німецькому інтерв'ю (далі – НІ) першим прощається журналіст, а підсумок відсутній. 15 реплік «питання-відповідь» наявні в УІ, а 12 – в НІ, з урахуванням початкових і завершальних.

Відмінність полягає ще у тому, що в УІ журналіст намагався нагромадити якомога більше запитань і вдавався до перебивання респондента, який не міг подолати емоції. У НІ помітний виважений підхід журналіста, врівноважені відповіді тренера. Насправді ж ці питання були абсолютно недоречними і поставленими для провокування тренера, однак він відповідав із іронією, без жодного натяку на сміх (тоді у команди були значні успіхи, а не невдачі, тому питання журналіста зовсім не мали сенсу, однак це вже додаткові знання контексту, які КА залучає останніми). Це ще одне підтвердження того, що не має значення, як добре заздалегідь журналіст готує свої запитання, інтерв'ю має спонтанний і не завжди передбачуваний характер.

2. Предметний рівень.

Теми в обох телеінтерв'ю подібні: невдала гра команди, вплив тренера на гравців (чому погана гра, чи не потрібно міняти склад, чи вікова категорія відповідна тощо). У НІ присутні питання щодо змови гравців, наявності коштів, в УІ – питання щодо інвестора. Цікавою є невербальна поведінка респондентів (жести і міміка тренера в УІ є емоційними й авторитарними, а в НІ – вдавано безпорадними і засмученими).

3. Діяльнісний рівень.

Безумовно, комунікативна мета в обох випадках – отримати інформацію. Звертаючись до співрозмовника, інтерв'юер також намагається привернути увагу громадськості. Дисонанс особистісних комунікативних смислів журналіста і респондента є причиною непорозуміння в УІ, адже В. Кварцяний наголошує на тому, що в даний час і в даному місці питання журналіста зайві. Награність і спотвореність позитивної ситуації спантеличує безпосередніх глядачів НІ, які не спостерігають за подіями у цьому футбольному клубі (підтвердження цьому можна знайти у численних коментарях глядачів після відео в YouTube) і не розуміють, що такого смішного чи особливого у НІ. Це означає, що девіативність УІ виходить від респондента, а НІ – від глядача.

4. Соціальний рівень.

Соціальні позиції і ролі комунікантів в УІ: журналіст значно молодший від тренера, тому тренер-респондент перебрав на себе авторитарну функцію.

Соціальні позиції і ролі комунікантів у НІ: журналіст і респондент давно знайомі, що свідчить про можливість попереднього обговорення і підігрівання в інтерв'ю.

Це свідчить про асиметричність ситуації в обох інтерв'ю, тобто, що статус, вік, авторитет, ступінь знайомства і зацікавленості, як і риси характеру інтерв'юера, відіграють вагому роль для ведення комунікації.

5. Модальність бесіди.

В обох інтерв'ю наявні як фактор комунікативного минулого, так і комунікативного майбутнього. Характерними для обох інтерв'ю з футбольними тренерами є як питання щодо минулої групи (успіхи і невдачі), так і плани на майбутнє. Відповідно, минуле пов'язане в обох випадках із негативно оціненою ситуацією, а у разі питання про майбутнє емоції респондентів частково вщухають і наближуються до нейтральних. Емоційні і стилістичні особливості відображені в обох телеінтерв'ю.

6. Встановлення взаємності між комунікантами.

Незважаючи на неприємні запитання журналістів, кооперація виявляється відразу, бо тоді не було б розмови як такої, однак порозуміння з позиції респондента УІ не виявлено, а НІ властиве повне взаєморозуміння, що, власне, і спантеличує глядача, адже відповіді на такі питання вимагають емоційного ставлення, аж до обурення.

Висновки і перспективи дослідження. Загалом дослідження показало, що комунікативна організація телеінтерв'ю українською та німецькою мовами має більше спільних рис, аніж відмінних. Спільною ознакою є наявність нетипових висловлювань респондентів (надмірна емоційність тренера УІ і вдаваний спокій і підігрівання тренера НІ). Проте в УІ наявний частий перехід респондента на російську мову, коли питання журналіста звучать до кінця інтерв'ю українською, побутовий стиль спілкування. У НІ нетиповими є радше спокійні реакції респондента, неправдивість яких може бути зрозумілою лише з фонових знань і пресупозицій. Девіативність простежується з позиції респондента в УІ і з позиції глядача НІ.

Перспективними є дослідження телеінтерв'ю та комунікативних девіацій у них у порівнянні з публіцистичними інтерв'ю, а також із урахуванням різної тематики та респондентів різноманітних сфер діяльності (видачків діячів, зірок, політиків тощо) на матеріалі різних мов.

Література:

1. Fasel C. Erzählende Textsorten. 2011. URL: http://www.journalistenkolleg.de/c/document_library/get_file?uuid=102c1eefd2d5-415e-a56e-84fac3041a2f&groupId=10157.
2. Klug A. Grundlagen der Interviewführung. 2004. URL: http://www.mediensyndikat.de/grafik/material/grundlagen_der_interviewfuehrung.pdf.
3. Haller M. Das Interview. 5. Aufl. Konstanz, München: UVK, 2013. 346 S.
4. Дяків Х. Інтерв'ю як об'єкт філологічних досліджень в Україні: перспективи в девіатології. Іноземна філологія: укр. наук. зб. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2016. Вип. 129. С. 103–109.
5. Pragmatik Theorien. Analysen im Vergleich. Hrg. Sven Staffeldt. Tübingen: Stauffenburg, 2014. 294 S.
6. Larcher S.B. Linguistische Diskurs Analyse. Ein Lehr- und Arbeitsbuch. Tübingen: Narr, 2015. 256 S.
7. Bergmann J. R. Flüchtigkeit und methodische Fixierung sozialer Wirklichkeit. Aufzeichnungen als Dateninterpretativer Soziologie. Entzauberte Wissenschaft. Zur Relativität und Geltung soziologischer Forschung. Göttingen: Schwartz, 1985. S. 299–320.
8. Gülich E, Mondada L. Konversationsanalyse. Eine Einführung am Beispiel des Französischen. Tübingen: Niemeyer, 2008. Romanistische Arbeitshefte 52. 150 S.
9. Deppermann A. Gespräche analysieren. Qualitative Sozialforschung. Wiesbaden: VS Verlag, 2008. 125 S.
10. Kallmeyer W. Handlungskonstitution im Gespräch. Grammatik. Konversation. Interaktion. Tübingen, 1985. S. 81–123.

Дяків Х. Ю. Коммуникативная организация телеинтервью и разговорный анализ

Аннотация. Статья посвящена телеинтервью украинским и немецким языками в YouTube. Выявлено, что их популярность обусловлена актуальностью обсуждаемой темы, релевантностью личности респондентов, комичностью или нелепостью ситуации или их комбинацией. Выявлены и проанализированы структура и коммуникативные девииации в телеинтервью с футбольными тренерами на основе разговорного анализа. Проанализированы общие и отличительные особенности телеинтервью на разных уровнях в обоих языках.

Ключевые слова: телеинтервью, коммуникативная организация, разговорный анализ, коммуникативная девииация, украинский язык, немецкий язык.

Dyakiv Kh. Communicative organization of television interviews and conversation analysis

Summary. The article deals with the television interviews in Ukrainian and German on YouTube. We found out that this popularity is due to certain factors or a combination of them: the topicality of the issue under discussion, the relevance of the respondents' personalities and comicality or awkwardness of the situation. The objective of the article is to identify and analyze the structure of television interviews in Ukrainian and German and communicative deviations in them through the conversation analysis. The common and distinctive features of the television interviews at different levels in both languages are analyzed: at the level of organization of the conversation; at the level of the subject; at the activity level; at the social level; at the level of modality of the conversation and the establishment of reciprocity (mutual understanding and cooperation) between the communicants.

Key words: television interview, communicative organization, conversation analysis, communicative deviation, Ukrainian language, German language.

*Климентова О. В.,**доктор філологічних наук,**професор кафедри стилістики та мовної комунікації**Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СТРАТЕГІЇ ЛІДЕРСЬКОЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ У РЕЛІГІЙНОМУ ПРОЗЕЛІТНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Стаття присвячена вербальній специфіці сучасного українського прозелітного сегмента релігійного дискурсу, що вивчається на матеріалі медійної діяльності пастора Володимира Мунтяна, аналізуються стратегії лідерської самопрезентації у конфесійній статусно-рольовій комунікації, визначені основні механізми та одиниці інформаційного впливу у проповідях пастора та описані їх потенційні перлокутивні ефекти.

Ключові слова: прозелітний релігійний дискурс, соціо-прагматична модель, статусно-рольова комунікація, стратегія самопрезентації, маніпуляція.

Постановка проблеми. Аналіз українського медіапростору дає змогу констатувати, що в Україні повноцінну присутність в інформаційному полі мають не традиційні церкви, а конфесії-прозеліти. З-поміж них найбільшу медіяну активність виявляє Духовний Центр «Відродження» (далі ДЦВ) на чолі з пастором Володимиром Мунтяном [1].

Із позицій усталених в Україні норм релігійного спілкування в лоні християнських конфесій діяльність ДЦВ щодо багатьох параметрів є інноваційною. Її визначають якісна присутність в Інтернеті, регулярне оновлення відео- та аудіоматеріалів, власний сегмент у нових медіа, інтерес до суспільної проблематики, співпраця з представниками політичної еліти, тіньове фінансування, різновекторна бізнесова активність, шоу-проекти, конфесійні просвітницькі проекти, піар-акції, публічна благодійність тощо. Маргінальна і малочисельна конфесія в недалекому минулому останнім часом за рахунок активного використання потенціалу медіа нарощує електорат, розхитуючи парадигму традиційних християнських цінностей українців.

Конфесійну доктрину ДЦВ визначає еkleктика різних релігійних ідей. Ці ідеї інтерпретуються особисто лідером конфесії. Його проповіді являють собою медіяну ретрансляцію експансивних адресатних програм, спрямованих на забезпечення електоральної масовості. Медіяна активність ДЦВ протистить консервативності норм релігійної комунікації традиційних конфесій і живить процеси духовної дезорієнтації людей. Асиметрія інформаційних потоків хаотизує релігійну комунікацію і розширює можливості для маніпулювання свідомістю реципієнтів. Тому існує соціальна потреба з'ясування лінгвістичної аспектології інформаційних впливів, які практикує ДЦВ. Це зумовлює актуальність наукового вивчення мовленнєвих імплікатур медіатрансляцій ДЦВ і дає змогу більш повно об'єктивувати реальність сучасного релігійного дискурсу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням релігійного дискурсу займаються вітчизняні й зарубіжні науковці (С.С. Аверинцев, В.В. Жайворонок, В.І. Карасик, Н.Б. Мечковська, М. Скаб тощо).

Мета статті – проаналізувати місіонерські проповіді В. Мунтяна з позицій лінгвістики впливу.

Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання:

- в межах соціопрагматичної моделі В.І. Карасика [2] з'ясувати специфіку комунікативної поведінки В. Мунтяна;
- проаналізувати комунікативні стратегії [3], до яких вдається конфесійний лідер у спілкуванні з adeptами;
- дослідити риторичний інструментарій В. Мунтяна.

Виклад основного матеріалу. Релігійна комунікація – це сфера обміну сакральною інформацією, ірраціональними знаннями та універсальними смислами, що віками транслуються в історично вироблених семіотичних формах: символ, ритуал, сакральний текст тощо.

Стосовно текстів релігійної тематики дослідники вказують на особливе місце проповідей. Так, Н.Б. Мечковська визначає проповідь як «фундаментальний, первинний жанр релігійної комунікації», акцентуючи, що «релігія як міжособистісний комунікативний процес починається саме з проповіді вчення людям» [4, с. 205]. У свою чергу, «Словник церковно-обрядової термінології» Н.В. Пуряєвої дає таку дефініцію: «проповідь – це промова священнослужителя на богослужінні або після його закінчення з метою пояснення прочитаних уривків зі священних книг, змісту й значення церковного свята, що відзначається, а також із метою наставлення вірних згідно з істинами християнської віри» [5, с. 109].

При цьому, в традиційних підходах змістові характеристики проповіді залишаються незмінними – вони формуються вимогами канону. Так само й емоції, які має викликати текст, подібно до його змістових констант, зазвичай умотивовуються традицією [6]. Натомість у прозелітних церквах емоційно-оцінні конотації тексту є суб'єктивними і динамічними. Зазвичай емоційно насажена конфесійна інформація латентно обтяжується впливовою дією на реципієнта. Аналіз цих конотацій, наявних у моральних імперативах проповідей чи ритуальних актах, дає змогу з'ясувати ціннісну парадигму як лідера угруповання, так і спільноти в цілому, дослідити норми статусно-рольової комунікації між членами конфесії.

У сектантських осередках люди об'єднуються не навколо релігійних цінностей, а навколо конкретної людини. Їх тримає авторитет духовного вчителя й особистісні зв'язки з іншими членами групи. Тому в статусно-рольовій комунікації ключове значення має фігура лідера (його місце в соціальній ієрархії, освіта, посада, сімейний статус, обсяг повноважень тощо). У рамках лінгвістичного дослідження завжди є потреба у портретуванні лідера конфесії насамперед через осмислення типових зразків його комунікативної поведінки, що віддзеркалює взаємодію зі світоглядними принципами людей. У такому підході відбувається поєднання об'єктивного й суб'єктивного, соціальної та індивідуальної прагматики.

Пастор В. Мунтян у своїх проповідях значну увагу приділяє розбудові власного іміджу, в якому поважне місце виділяється

самопрезентаційним текстам. Пастор позиціонує себе як людину, що має помазання, відкрити для входження Святого Духу. За його твердженням, він регулярно отримує відповіді на свої молитви, чує голос Бога і смиренно підкоряється його наказам, є медіатором між світом людей і Богом, з Божої волі дає людям зцілення, навчає, проповідує євангелізує, бо обтяжений місією провісника нової ери у сьогоденні. Усе це створює ореол унікальності В. Мунтяна, екзистенційно доповнює його сценічну харизму шоумена.

В. Мунтян, на відміну від, скажімо, Сандея Аделаджи – не менш одіозного проповідника-сектанта, не має фахової освіти, яка б підготувала його до роботи зі словом, сакральним текстом, аудиторією тощо. За визнанням самого В. Мунтяна, його проповідницький хист – дар Божий. Він, людина з кримінальним минулим, почав проповідувати, щоб явити людям Божу славу: «<...>это Божья слава, что я сегодня проповедую». Ті релігійні діячі, стверджує пастор, які викривають його, звинувачують у вчинках, далеких від святості, насправді воюють проти Святого Духу, бо сам пастор – ніхто. Ці слова пастора В. Мунтяна повторює у багатьох проповідях.

На аналітичному рівні такий тип самопрезентації ідентифікується через прийом апеляції до авторитету Бога. Він часто використовується у текстах з інтенцією впливу з метою зрощення маловпливової інформації з авторитетною інформацією – такою, що викликає довіру, а тому легко сприймається, запам'ятовується, не викликає бажання перевірити її.

У наведеному прикладі, коли профанний суб'єкт (людина) підміняється сакральним суб'єктом дії (Бог, Святий Дух) і претензії до якого є безглуздими, негативна оцінка вчинків людини повністю нівелюється, стає ірраціональною. Результатом використання згаданого прийому є послаблення інтенсивності критичного мислення реципієнта.

З іншого боку, В. Мунтян не соромиться говорити про свої гріхи молодості, вважає себе успішним бізнесменом, демонструє різноманітні вміння заробляти гроші, працювати з ранку до ночі. Окрім того, він люблячий чоловік і батько. Істинність цих розповідей не піддається перевірці. Водночас, в аспекті сприйняття, вони насичені прийомами вербального впливу, що латентно формують довіру до повідомлень пастора.

Наприклад, розповідь про початок пасторського служіння сповнена деталями, що розподіляються одразу за кількома каналами отримання сенсорної інформації реципієнтом: візуальному, смаковому, кінестетичному. В. Мунтян згадує, як він і члени його команди їхали на нічний гуртовий ринок, відбирали найкращі продукти, вдень їх перепродавали вже за вищими цінами і на зароблені гроші готували їжу («каша», «картошечка») для «бомжей», самі ж доїдали те, що залишалося («доедали после бомжей»), «бомжей лечили» тощо.

Денотативність цієї інформації визначити неможливо. Попри це, деталі, емоційні конотації (картошечка), виклад, структурований щодо послідовності дій і часу, інтонаційний малюнок – усе латентно формує відчуття істинності повідомлення. На рівні імплікатур це пасторське одкровення декодується таким чином: «Ми були бідні, але займалися доброчинністю. Робіть як ми – і будете багатими». Причиново-наслідкова структура цього спонування є паралогічною. Семантика суб'єктивна, але це не заважає цій імплікатурі чинити вплив на реципієнта, латентно формуючи його уявлення про фінансово успішні життєві стратегії. Валідність цього спонування забезпечується системною багаторазовою присутністю в текстах проповідей лідера ДЦВ.

Відповідаючи на запитання про джерела своїх статків, прибутки та витрати ДЦВ, грошовий експорт великих сум

у закордонні місії, В. Мунтян послідовно репродукує тезу про важливість жертвувати і займатися благодійною діяльністю, бо тільки тоді прийде здоров'я, багатство і щастя.

Розглянуті вище стратегії самопрезентації латентно скеровані на такий тип регуляції відносин з adeptами, за якого лідер групи – приклад для наслідування. Це підтримує його особливий статус як авторитетної особи, кожне слово й судження якої має особливу вагу, сприймається з довірою.

Стосовно форми подання інформації зазначимо, що пастор зазвичай вдається до комплексу комунікативних прийомів, якими забезпечується динамічна взаємодія роз'яснювальних, стверджувальних й спонукальних стратегій у спілкуванні. Водночас за всього різноманіття питань, які розглядаються у пасторських проповідях, набір імплікатур залишається той самий, з-поміж них найважливішою є «*роби, як я!*».

Так, пасторські візії майбутнього закорінені в ідею тотальної євангелізації, що невдовзі настане («Четвертое измерение»), і реалістичності прямих контактів з Богом стосовно проблемних аспектів життя. Як інструмент реалізації комунікативних намірів, спрямованих на об'єктивацію цих візій, активно використовуються засоби вербального впливу, зокрема парцельовані речення: «Мы что-то делаем для инвалидов, для стариков, для детей <...>»; «Я сам жертвую <...> Люди в благодарность приходят, люди хотят отблагодарить меня, люди хотят быть частью истины. Люди счастливы. Они знают <...>»; ключові слова (напр.: «бизнесмены», «жертвуют»). Багаторазово повторюються емотивно корельовані латентні спонування: «Пастор пример в жертвовании. Я хочу больше жертвовать <...> Мы нормально к этому относимся. Это никого не удивляет <...>».

Як і у прикладах, що вже згадувалися, в наведених фразах статус інформації формується апеляцією до власного досвіду. Вона наявна і в інших засобах вербального впливу: парафразах «Каждая копейка идет на евангелизацию»; риторичні запитання «Почему люди сегодня жертвуют в Духовный Центр «Возрождение»? Всех шокирует, почему?», модальних операторів, латентних імперативів: «Сегодня нужно каждому человеку <...> от семьи отрезать и накормить голодного. И я верю, что таких людей будет все больше. Это приносит счастье».

Звернімо увагу, що емоційне ставлення до інформації зазвичай формується шляхом залучення в текст емотивів. У релігійному тексті емотиви об'єктивують морально-етичні акценти, регламентовані конфесією, і виконують функцію маркування добра і зла, слугують дороговказами для adeptа.

У наведеному вище прикладі присутність емотиву *щастя* є глибоко вмотивованою пасторською інтенцією впливу на аудиторію. У пошуках щастя людство у процесі духовної еволюції накопичило величезний досвід, але універсальної формули так і не винайшло. Пошуки щастя залишаються однією з базових проблем, яку намагається вирішити кожна людина незалежно від статі, віку, національності, освіти тощо. З численного лексикону меліоративної лексики семантичне поле цього вербалізатора людських прагнень є наймасштабнішим, бо воно відкрите для нових сем. Це наділяє концепт *щастя* та інші меліоративні вербальні одиниці потужною впливовою дією.

Імплікатура «*Жертвуйте на потреби церкви і будете щасливими*», наявна у вищенаведених уривках проповіді, спрямована на руйнування численних ментальних стереотипів щодо пошуків людського щастя. Паралогічна побудова цього спонукального твердження з волюнтаривною підміною причиново-наслідкових зв'язків вказує на його маніпулятивний

характер. Інтенсифікація позитиву в текстовій репрезентації забезпечує сприйняття інформації на основі емотивної кореляції, що належить до дієвих прийомів латентної вербальної дії.

Медійним проповідям В.Мунтяна передують експресивні анонси, сповнені провокативних прийомів збудження уваги глядачів, частотне вживання особових займенників та універсалізаторів (ми, всі ми, наш, кожен із нас тощо) імпліцитно об'єктивує солідаризацію з аудиторією; оцінні конотації схвального характеру кожного слова і вчинку пастора у дикторських коментарях не залишають місця для спонтанної рефлексії; значна увага приділяється одягу, міміці, жестам не тільки самого пастора, а й зовнішньому вигляду дикторів, що його репрезентують. Усе гарне, продумане, випромінює позитив. Картинка зазвичай показує й предмети з блискучими мерехтливими поверхнями, композиційно розпорощені деталі декору, проповідь супроводжується музикою.

Зазвичай наявний і гедоністичний ряд, що репрезентується емоційно насиченою інформацією, відеорядом, сповненим атмосфери радісної зустрічі з дивом, бачимо обличчя багатьох людей, переповнені зали, театралізовані ефекти релігійної практики тощо. Усе це переважує інформаційне сприйняття, зменшує його критичність, тому і має впливові значення.

Риторика пастора харизматична. Ідіостилістична специфіка виявляється у наявності в мовленні вербалізаторів права бути ретранслятором Божественної волі та свідком екзистенційних візій: «Бог хочет, чтобы <...>», «Дьявол сегодня в шоке», «Бесы сегодня в шоке», «Демоны в ужасе» тощо. Такі твердження багатифункціональні. Зокрема, вони виконують й іміджеву функцію: міфологізують образ проповідника, наділяючи його особливими здатностями.

Окрім того, прийом зламу стилістичної норми також латентно обслуговує конфесійну ідею про те, що і звичайна людина може отримати доступ до сакральної сфери. Вислови, наведені вище, сформовані антагоністичними лексиконами (сакральним і профаним), еклектичною стилістикою (конфесійний і розмовний стилі), включені у відповідні контексти і латентно обслуговують ідею унікальності конфесійної доктрини й створюють її позитивні оцінні конотації. Мовиться про майбутню євангелізацію людства як результат успішної діяльності членів конфесії. Водночас метафоричне втілення шоківаних учасників бестіарію імпліцитно вербалізує переможну ходу цієї діяльності вже у сьогоденні, адже вищезазначену рефлексію спричинює саме масштаб успіху, в інтерпретації пастора, звичайно.

Практично єдиною формою передачі інформації виступають оцінні судження, але можливість перевірити їх об'єктивність щодо відповідності певним реаліям принципово відсутня. Зазвичай інформація, що не піддається верифікації, маркує комунікативну функцію фрази – латентно масштабувати фігуру мовця, імпліцитно об'єктивувати його місіонерську сутність, особливий статус медіатора Святого Духу та провісника майбутнього: «Верю, что Бог изменит Украину <...> Евангелие будет проповедоваться по топовым телеканалам. Язычество должно быть искоренено, и корни пустит Евангелие Иисуса Христа»; «Бог велик, пробуждение придет в Украину, оно началось <...>», «Мы получаем учение, слово, благодаря которому Дух Святой создает движение в нашей жизни <...>».

Отже, імпліцитно самопрезентація здійснюється через прийом апеляції до авторитету Бога та виявів божественності. При цьому на рівні експліцитної вербалізації, публічно відповідаючи на різноманітні звинувачення опонентів, мовець навпаки зменшує масштаб власної персони: «Я никто <...>».

Критика опонентів так само здійснюється через прийом апеляції до авторитету Бога. Вона доволі лояльна за формою вербалізації, але акцентує розрив критиків конфесії з Богом: «Сегодня стало ясно, это не секрет, кто заказывает эти передачи – религиозные лидеры. Когда верующий человек соединяется с неверными, чтобы воевать против Святого Духа, потому что я – никто»; «Божьи люди не будут жаловаться на другую церковь. Они могут делать разные передачи, но это Божья слава, что я сегодня проповедую», «Позор и стыд таким людям»; «Эти люди Божью славу уничтожили». Пастор акцентує неактуальність потреби у самозахисті: «я их не боюсь, они мне все равно <...>». Пастор демонструє смиренне ставлення до випробувань долі: «Будет как с Иисусом, Павлом, нужно быть готовым к разным подставам <...>» і пропонує чинити духовний спротив: «Мы должны не стоять, но молиться, изгонять бесов. И все мы одна семья <...>».

З прикладів видно, що раціональна аргументація відсутня, натомість спрацьовує прийом чорно-білої палітри. Він дає змогу на семантичному рівні кожну одиницю мовлення маркувати за принципом свій – чужий. У цьому протистоянні імпліцитно реалізується монополія на істину, спонукання до заглиблення у релігійну практику, заклик не боятися осуду суспільства, гуртуватися на засадах конфесійної єдності.

Ідіостилістика пастора насичена засобами експліцитної та імпліцитної діалогічності. Вона втілюється в частотності використання предикатів, які об'єктивують присутність реципієнта: «Послушайте <...>», «Знайте <...>», «Запам'ятайте <...>», «Скажи <...>», «Якщо хочете дізнатися, йдіть до <...>», «Повірте <...>» тощо.

Її маркерами є також полемічні включення, що нерідко відверто конфліктують із життєвими реаліями. Так, фраза «В нашей церкви нет ни политики, ни бизнеса!» денотативно порожня, бо не відповідає дійсності, але у проповіді вона виконує роль емоційного аргументу на користь ядрової семи в доктрині ДЦВ – *пастор і його конфесія служать тільки духовному пробудженню України*.

На рівні емоційної кореляції наведена фраза – це вербалізована форма праведного гніву пастора, відповідь на публічні звинувачення лідера ДЦВ у корисливій демонстрації лояльності до провладних структур та організації колективних молебнів за високих посадовців, а також на звинувачення у маніпуляціях з грошима. У такій текстовій репрезентації фактаж підміняється дезінформацією з виразною емотивною кореляцією і критичне сприйняття інформації блокується.

Частотними в ідіостилістиці пастора є також фрази, що на рівні змісту корелюють з інтенцією вірогідності, натомість на рівні інтонаційно-стилістичного та емоційного втілення є імперативними. Завдяки формі твердження вони наближаються до фактивної форми передачі інформації: «Бог хочет, чтобы Евангелие проповедовалось каждый день <...> Это будет происходить по всем телеканалам», «Мы будем проповедовать каждый день и в каждый дом»; «Следующий колледж будет судьбоносным <...> Неверующие придут, неверующие будут переживать на наших глазах <...> и победа придет <...>».

Застосований прийом інформаційної подачі апелює до уяви adeptів, а не їх життєвого досвіду. Інформація про майбутнє не піддається верифікації, вона обслуговує пасторську інтенцію експансії аудиторії, перспективного привласнення її ресурсного потенціалу. Висока концентрація прийомів вербального впливу (читання думок Бога, стверджувальний інтонаційний малюнок, повтори ключових слів, парцеляція, модальні оператори, універсали затори тощо) у цій текстовій репрезентації

фрейм вірогідної результативності у сприйнятті реципієнта дає змогу об'єктивувати сказане як реальність.

Попри те, що релігійні лідери багатьох конфесій різко за-суджують діяльність ДЦВ і висувують численні звинувачення особисто В. Мунтяну, позицію ДЦВ в українському інформаційному просторі можна визначити як конфлікт низької інтенсивності, адже з боку владних структур належної уваги до них немає. Відомо, що перемогу в таких конфліктах неможливо отримати без сприятливої суспільної думки. Медійна діяльність ДЦВ враховує це і здійснюється з огляду на відомі правила успішної пропаганди [7].

ДЦВ, на відміну від практично всіх конфесій в Україні, активно просуває свою ідеологію сучасними медійними засобами. В Інтернет-джерелах поширюються аудіо- та відеопродукти, що пропагують конфесійні цінності ДЦВ. Онкодиспансери, госпіталі для військових, дитячі будинки-інтернати, переселенці із зони конфлікту тощо отримують у подарунок від конфесії телевізори для ретрансляції проповідей пастора і здійснення молитовних практик на зцілення.

У відеороликах з конфесійною інформацією повідомляється про роботу над інноваційними технологіями, що відкривають доступ до мобільних додатків вірян і створюють нові можливості для просування ідей конфесії. Така активність у галузі медіатехнологій є унікальною для українського релігійного дискурсу. Завдяки тому, що релігійний дискурс за своєю сутністю пропагандистський, є можливість реалістичного прогнозування процесів трансформації релігійної комунікації.

Медійний потенціал дає змогу швидко нарощувати аудиторію за рахунок тих, хто цікавиться релігійною проблематикою або просто багато часу проводить вдома перед телевізором, комп'ютером чи не розлучається з телефоном. Тому у конфесійних лідерів з'являються нові можливості для комунікації з людьми будь-якого віку, зокрема й молоддю, хворими людьми, загалом тими, хто перебуває у кризових станах або з різних причин переживає якісь драматичні події і тому має високий рівень навіюваності. Смартможливості конфесійної комунікації дають змогу дистанційного контролю за інформаційними потребами реципієнтів, розподілом уваги, моніторингу сфери приватних інтересів, зокрема й фінансів.

Пропорційно до нових можливостей комунікативної взаємодії посилюється і вплив лідера конфесії на adeptів. Його постійна відео- та аудіоприсутність в житті adeptа може безпроблемно маскуватися заохоченням до різних форм online-спілкування з духовним учителем особисто, його довіреними особами чи членами релігійної спільноти. Стає підконтрольною вимога багаторазового прослуховування проповідей. Досяжною стає можливість проведення колективних молитовних практик у чатах, консультування перед прийняттям будь-яких самостійних рішень. З'являються нові можливості для гальмування спонтанності у почуттєвій, ментальній і поведінковій рефлексії, популяризації й нав'язуванні асоціальних поведінкових моделей, регламентованих конфесійними правилами емоційних реакцій. Це призводить до залежності від схвальної оцінки лідера чи його довірених осіб.

Водночас з'являються нові можливості моніторити суспільну думку щодо оцінок конфесії та у разі активізації критичних атак посилювати позитивні конотації, акцентуючи на благодійності. За таких умов релігійна практика, озброєна медійним арсеналом, перетворюється на масовану психологічно-пропагандистську кампанію. У випадку з прозелітними конфесіями,

зокрема й ДЦВ, діяльність цих кампаній ініціюється закордонними штаб-квартирами. Це створює нові безпекові загрози.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз проповідей В. Мунтяна дав змогу виявити, що специфіка комунікативної поведінки лідера конфесії корелює з вербальною маніпуляцією. Використання медіаресурсів у просуванні цінностей ДЦВ дозволяє В. Мунтяну легітимно наповнювати український інформаційний простір у сегменті релігійного дискурсу патогенними інформаційними аудіо- та відеопродуктами. Прийоми латентного вербального впливу, виявлені в проповідях В. Мунтяна, обслуговують маніпулятивну інтенцію пастора, що декодується через бажання контролю над фізичними, ментальними, емоційними та фінансовими ресурсами adeptів. Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому з'ясуванні комунікативної специфіки конфесій-прозелітів та виробленні норм психоекологічного спілкування у релігійній сфері.

Література:

1. Мунтян В. Проповеди. URL: <https://vk.com/muntyanvladimir>; <https://www.youtube.com/channel/UCd9Vmcu>; <https://vo.org.ua/> Телеканал «Возрождение».
2. Карасик В.И. Религиозный дискурс. Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 1999. С. 5–19.
3. Стернин И. А. Коммуникативное поведение и его описание. Теоретические и прикладные проблемы языкознания: избр. работы / ред. З.Д. Попова. Воронеж: Истоки, 2008. 596 с.
4. Мечковская Н.Б. Язык и религия: пособие для студентов гуманитарных вузов. М.: Агентство «Файр», 1998. 352 с.
5. Пуряева Н.В. Словник церковно-обрядової термінології. Львів: Свічадо, 2001. 160 с.
6. Климентова О.В. Вербальна сугестія та емоції (на матеріалі українських молитов). К.: Карбон ЛТД, 2012. 320 с.
7. Волковский Н. Л. История информационных войн: в 2 ч. Ч. 2. СПб.: ООО «Издательство «Полигон». 2003. 736 с.

Климентова Е. В. Стратегии лидерской самопрезентации в религиозном прозелитном дискурсе

Аннотация. Статья посвящена вербальной специфике современного украинского прозелитного сегмента религиозного дискурса, который исследуется на материале медийной деятельности пастора Владимира Мунтяна, анализируются стратегии лидерской самопрезентации в профессиональной статусно-ролевой коммуникации, установлены основные механизмы и единицы информационного влияния в проповедях пастора, описаны их потенциальные перлюктивные эффекты.

Ключевые слова: прозелитный религиозный дискурс, статусно-ролевая коммуникация, стратегия самопрезентации, вербальное влияние, манипуляция.

Klymentova O. Strategies of leader self-presentation in the religion proselyte discourse

Summary. The article is devoted to the verbal specification of modern Ukrainian proselyte religion discourse, which is based on the media activity of Pastor Vladimir Muntyan, is analyzed the strategies of leader self-presentation in the religion status-role communication. It has been stated the main mechanisms and units of informative influence in the Pastor V. Muntyan sermons, what is more their potential perlocutive effects have been described.

Key words: proselyte religious discourse, status-role communication, strategies of self-presentation, verbal influence, manipulation.

Семіда О. В.,

доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 1

Національного технічного університету

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД У ФРАНЦУЗЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті розглянуто мовні засоби вербалізації концепту УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД у французькому медійному дискурсі й особливості його лінгвокогнітивної репрезентації. Проаналізовано мовні характеристики та семантичне наповнення змісту актантів *peuple, population, ukrainiens, habitants, électeurs, Ukraine, Est, Ouest, Crimée*, визначено стереотипне сприйняття образу України у французькому медійному дискурсі.

Ключові слова: медіадискурс, концепт, фрейм, актант, пропозиція, предикат.

Постановка проблеми. Сучасний медіадискурс характеризується глобалізацією суспільно-політичних явищ, взаємодією мовних і культурних систем у ньому. Суспільно-політичні події в Україні привернули увагу інших країн до української тематики. Відбувся справжній інформаційний прорив: газети рясніли повідомленнями про президентські вибори, «помаранчеву» революцію, газовий конфлікт, масові невдоволення тощо. Соціокультурні зміни такого масштабу не минають безслідно, а призводять до появи нових понять і їх назв у мові. Це зумовило появу у французькій пресі деяких фактів з історії України, обговорення французо-українських відносин і питання вступу України до ЄС. Опис суспільно-політичних подій в Україні «обріс» постійними епітетами та метафорами у французькій пресі, що говорить про частоту появи цієї інформації, а відповідно про зацікавленість і попит на неї. Склалися певні стереотипи їх зображення, сприйняття й оцінки у французькій пресі. У межах медійного дискурсу носіями лінгвокультурологічної інформації є когнітивні структури. Дослідження лексико-семантичної вербалізації концепту УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД у французькому медійному дискурсі дає можливість виявити стереотипне сприйняття українського народу, ставлення й оцінку важливих суспільно-політичних зрушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці різними аспектами дослідження медіадискурсу займалися такі науковці: Т. ван Дейк, Ж.-К. Бертран, Ф. Бретон, М. Володіна, В. Дем'яков, О. Леонтьєв, Г. Почепцов, Г. Шевченко, К. Серажим та інші вчені. У центрі їхніх наукових інтересів опинилися мова ЗМІ, жанри, стилі, вербальні та невербальні засоби висвітлення подій, формування оцінних характеристик і визначення й дослідження домінуючих тематичних концептів у ЗМІ. У дослідженні сучасного медіадискурсу поширеним є використання когнітивного підходу до моделювання медіапростору. Прихильниками такого лінгвокогнітивного підходу є В. Карасик, З. Попова, Й. Стернін, К. Серажим, Р. Ленекер, Дж. Лакофф. Проте, незважаючи на таку кількість наукових робіт, нам видається актуальним дослідження української тематики в медійному дискурсі, зокрема вивчення та побудова відповідних когнітивних моделей.

Метою статті є комплексна характеристика засобів мовної репрезентації концепту УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД у французькому медіадискурсі. Для реалізації мети було поставлено завдання розглянути когнітивні структури моделювання сучасної української суспільно-політичної тематики та виявити стереотипи її сприйняття французьким адресатом. *Об'єктом* дослідження є концепт УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД, *предметом* дослідження – його лінгвокогнітивні характеристики.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна наука розглядає дискурс із погляду його теми, текстуальних значень, а також особистих знань, переконань, почуттів і емоцій, оскільки ситуацію можна зрозуміти лише на основі власного досвіду. Одним із її завдань є аналіз мовного зображення дійсності та доцільності застосування лексичних і граматичних структур, стилістичних і прагматичних прийомів. Універсальною одиницею когнітивного аналізу, за допомогою якого здійснюється зберігання й передавання інформації, є концепт. Ученими концепт розглядається як «згусток, сота культури» [1], який виникає на перетині значення слова з особистим досвідом людини [2; 3]. В. Маслова вважає, що концептами стають лише ті явища дійсності, які є актуальними й цінними для цієї культури, мають велику кількість мовних одиниць для своєї фіксації та є предметом прислів'їв, приказок тощо. Тому концепт завжди оточений експресивним, емоційним і оцінним ореолом [1]. У складі концепту виділяють етимологію, історію, основні та додаткові ознаки, емоційно-оцінні характеристики, статусно-рольові, ситуативні й етноспецифічні мовні реалії [4]. Аналізуючи концепт, дослідники розрізняють ядро (словникове значення певної лексики) і периферію (прагматичні складники концепту, асоціації, конотації) [5]. За робочу дефініцію концепту прийняте розуміння цього поняття Ю. Степановим: під концептом розуміється сукупність уявлень, знань і переживань, що супроводжують слово [6]. Це фактуальна інформація, яка супроводжує концепт, його типові характеристики й ознаки, змістові та прагматичні значення тих мовних знаків, у яких доноситься певний зміст до свідомості читача.

У когнітивістиці використовуються різні структури представлення знань для опису концептів: фрейми, скрипти, сценарії тощо. Найбільш поширеною структурою для зберігання інформації та її впорядкування є фрейм – когнітивна структура у феноменологічному полі людини, яка базується на ймовірності знання про типові ситуації й пов'язані з ними властивості та відношення реальних чи гіпотетичних об'єктів [7, с. 84]. У лінгвістичному розумінні фрейм визначається як система вибору мовних засобів, що можуть асоціюватися з типовими сценаріями чи ситуаціями. Фрейм має конвенційну природу, а тому описує те, що характерно чи не характерно для цієї культури. Що стосується фреймових структур, то слід відзначити відсутність їх універсальної будови. Формально фрейм пред-

ставляють у вигляді вузлів і відношень – слотів, котрі містять конкретні дані, що стосуються концепту, який описується за допомогою цього фрейму. Наповненням слоту є мінімальні текстові частини – пропозиції, словосполучення, які описують певну ознаку. Так, лінгвокогнітивісти Дж. Андерсон і Р. Лене-кер трактують пропозицію як конститутивний елемент фрейму [8; 9]. На основі їх аналізу моделюються типові ситуації або фрейми. Розглянути концепт означає проаналізувати причини, перебіг і наслідки подій, які лягли в його основу, і визначити оцінні тенденції концепту. Фрейми, що є формою представлення інформації, містять стереотипи й уявлення про аналізований концепт. Вони є концентрацією фактуальної, кваліфікативної й оцінної інформації, що складає понятійний простір концепту. Із метою моделювання концепту УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД було проаналізовано характеристики актантів (самостійних сутностей, наділених низкою властивостей і ознак), що подаються за допомогою різних предикатів, мовних слів чи виразів, які означають певну властивість предмета чи його приналежність [10]. Це *peuple, population, ukrainiens, habitants, électeurs, Ukraine*, а також топоніми, що позначають регіони, області, населені пункти, де проживають українці (*Est, Ouest, Crimée* тощо). Вони складають семантичне ядро концепту. Кваліфікативні й оцінні характеристики актантів визначаються на основі текстового матеріалу французької преси, дозволяють виявити характеристики та стереотипи сприйняття українського народу французьким адресатом. Концепт УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД описується фреймами, у яких українці характеризуються в цілому як людська спільнота, що має свою територію проживання, менталітет, власну історію та культуру. Фрейми містять інформацію про пересічних представників українського народу, жителів міста й села. Це фрейми «Народ європейський», «Народ активний», «Народ розрізнений», «Народ у стані кризи», «Оцінка українського народу».

У фреймі «Народ європейський» подається інформація про особливості географічного положення України та його вплив на державну політику: *“Il se trouve que l’Ukraine <...> ne peut échapper à sa géographie. Ces pays à la frontière de deux mondes doivent pouvoir développer leurs liens avec l’Union européenne sans constituer une menace pour les intérêts russes”*. У французькій пресі подається інформація про специфічне розташування України, що ставить перед нею нелегке завдання: налагодити відносини із західними й східними сусідами.

У фреймі констатуються й позитивно оцінюються європейські прагнення українців: *“Quel que soit notre statut – adhérents à l’Union européenne ou non – nous sommes néanmoins européens”*. Український народ характеризується за допомогою предиката *européen*.

У фреймі «Народ активний» український народ зображується працелюбним і активним: *“Avec la “révolution orange”, les Ukrainiens ont cessé de regarder leur vie en spectateurs”*. Проявом таких рис, згідно з матеріалами у французькій пресі, є участь українців у революціях, що позитивно сприймається європейськими країнами. Зазначається, що з пасивних спостерігачів вони перетворилися на борців за справедливість і краще життя.

Сприйняття українського народу іноземними країнами узагальнюється в цитаті держсекретаря США К. Райс: *“Je peux dire, qu’ici, en Ukraine, la société civile est active et travaille dur et c’est l’une des raisons pour lesquelles nous avons de tels espoirs et un tel optimisme quant à l’avenir de l’Ukraine”*. У цитаті наголошується, що саме активність і дієвість українців оптимістично налаштовують інші держави на співпрацю з ними.

У фреймі український народ характеризується за допомогою предикатів *être active, travailler dur*.

У фреймі «Народ розрізнений» описується характер розрізненості українського народу та розкриваються її причини. Український народ постає розрізненим у сфері релігії (*catholique <=> orthodoxe*), розрізненим економічно (*rurale <=> industrielle*), розрізненим політично (*“orange” <=> “bleue”*) і територіально (*l’Ouest <=> l’Est*). Зазначається, що національна й територіальна приналежність, політичні погляди й уподобання, релігійні вірування українців вплинули на формування «двох Україн» (*les deux Ukraine*), *reste très divisée*. Розрізненість українського народу проявляється й у національній свідомості. У дискурсі французької преси проєвропейські настрої українського народу ототожнюються з національно-патріотичними почуттями: *creuset du sentiment national*, а проблема розрізненості українського народу називається різко та критично (схизма, розкол (*schisme*)) і оцінюється негативно.

Предикати, якими характеризується український народ у цьому фреймі: *divisé, deux Ukraine*. Фрейм «Народ розрізнений» набуває загальної негативної оцінки як контекстуально, так і в загальному семантичному плані.

У фреймі «Народ у стані кризи» відтворюється економічна, демографічна та соціальна кризи, що їх переживає український народ. Під соціальною кризою французька преса розуміє відсутність демократичного режиму в Україні: *“L’Ukraine privée de démocratie”*. Повідомляється про несправедливість, з якою стикаються українці через корупцію в певних владних структурах: *“Sa fille vient d’être licenciée alors qu’elle est enceinte, ce qui est interdit par la loi. Elle craint que l’employeur ne paie les juges pour avoir un verdict favorable, une pratique courante en Ukraine”*. Приклад про звільнення вагітної жінки з роботи є яскравою ілюстрацією цього факту, оскільки єдиною причиною її звільнення було небажання виплачувати компенсацію у зв’язку з вагітністю та пологами. Французького читача вражає те, що це є звичною справою в Україні: *une pratique courante en Ukraine*. З огляду на всі ці випадки у французькій пресі робиться висновок, що українці відчувають себе обдуреними й розчарованими: *“Mais quelle que soit la nouvelle équipe dirigeante, les espoirs sont bel et bien déçus. La majorité des ukrainiens déçue”*. Такими французька преса подекуди зображує українців.

Відома стереотипна позитивна характеристика українського народу – його відкритість і щирість – у контексті сьогодення, зі слів Президента України, стала недоліком, тому що українців стало легше ошукати й нав’язати їм свою думку: *“L’Ukraine est devenue ouverte, parfois même trop ouverte... Selon les sondages, l’opinion publique est confusée, gagnée par la déception”*. Тобто у французькій пресі по-новому подано стереотипну характеристику українського народу: відкритість і щирість сприймаються як негативна характеристика.

Іншою кризою українського суспільства є енергетична криза: *“Le pays reste très dépendant de l’extérieur pour son approvisionnement en pétrole”*. У французькій пресі зазначається залежність України від поставок пального.

У французькому медійному дискурсі описана демографічна криза українського народу: *“Vesselnivka va être rayé de la carte <...> “Les jeunes s’en vont. Les vieux meurent. Bientôt, il n’y aura plus personne”*. Так, на прикладі села Веселнівки зображується катастрофічне становище українського села в цілому: молодь виїжджає, а люди похилого віку помирають, це загрожує

зникненню сіл із карти України. У статтях відтворюються настрої, які панують в українському суспільстві: *"A une centaine de kilomètres de Kiev, les 2 000 habitants ne croient plus guère en l'avenir: le temps s'est arrêté..."*. В українських селах майже не залишилося молоді та дітей, із метою образного зображення цього факту автор використовує метафору *le temps s'est arrêté*. Те, що в селі замість нових шкіл будуються церкви, теж є своєрідним символом вимирання українського села, оскільки школи в цьому контексті символізують продовження життя, народження дітей тощо: *"L'homme montre l'église en construction, à la majesté disproportionnée avec la taille du bourg"*. *"Ils préfèrent construire ça plutôt que des écoles", se désole-t-il*". У слоті описується скрутне становище пересічних українських громадян, подається шокує для іноземного читача інформація про їх мізерні пенсії та заробітні плати: *"Olia Dzoubenko, 66 ans, possède un porc, neuf poulets, quatre canards, un jardin, et "toujours l'espoir". Sa pension, 60 euros mensuels, ne lui permettait plus de vivre en ville"*. Використання зевми *possède un porc* <...> et *"toujours l'espoir"* відтворює драматичність і невинуватність сподівань українського народу на краще життя. Сума пенсії подається переведеною в євро для кращої орієнтації французького читача. У фреймі подається інформація про те, що в українців не згасає надія, кожен із них сподівається на краще: *"Je crois que la situation va aller en s'améliorant", se persuade-t-elle (Olia Dzoubenko). Elle reste pourtant "optimiste"*. Проте з описаної ситуації та з того, що слово *"optimiste"* взяте в лапки, зрозуміло, що в деякого ці сподівання межують із відчаєм.

В іншому прикладі *"Même le salo (lard ukrainien) devient inabordable", se lamente Mme Onichtchouk*" скарга українки стосовно того, що навіть сало є недоступним за своєю ціною, орієнтована на французького адресата, оскільки, на думку іноземців, сало є складовою частиною національної кухні українців. Українська реалія *salos* відтворюється шляхом транскрибування слова з поясненням.

Подається інформація про те, що багато українців змушені працювати за кордоном нелегально (*au noir*): *"Un Ukrainien vaut deux Polonais. Certains travaillent 18 heures par jour pour 5 zlotys (1,2 euro) l'heure quand un Polonais en demande 12"*. Із цього уривку французькі читачі дізнаються про те, що працюючи за кордоном, українці отримують менше, ніж громадяни країни, саме тому вони «варті двох поляків у Польщі». Проте в Україні вони б отримували ще менше: *"Chez nous, on ne trouve que des boulots mal payés"*.

Зазначається про сподівання українців на краще життя для своїх дітей, яке вони бачать в іншому місці, за межами України: *"Si rien ne change, je préfère que les deux miens s'en aillent aussi" <...> "Il faut fuir et ne plus revenir"*.

У словах тих, кого називають пересічними українцями, відображується реальна ситуація в Україні та подається її оцінка, оскільки прості люди найдужче відчують усі недоліки та негаразди на собі: *"Quarante-trois pour cent considèrent que l'Ukraine "va dans le mur"*. Оцінка народом самого себе та ситуації, в якій опинилася Україна, здійснюється за допомогою метафоричного виразу *"aller dans le mur"* (зайти в глухий кут). Числовий показник *quarante-trois pour cent* говорить про те, що було здійснене соціологічне опитування з метою визначити думку населення. Це надає інформації у статті вагомості та достовірності. Зображення соціальної ситуації в декількох українських сім'ях автоматично націлює адресата на перенесення ситуації на інші сім'ї. Предикати, якими характеризується

український народ у слоті: *déçu, confusé, gagné par la déception, privé de démocratie, dépendant, oublié, mal payés, maigre paye*.

Фрейм **«Оцінка українського народу»**. Оцінка є обов'язковим компонентом дискурсу преси. Наявність оцінної інформації зумовила виділення окремого оцінного слота, в якому міститься об'єкт оцінки – український народ, суб'єктами оцінки є українські та закордонні політики. У фреймі міститься інформація про ставлення іноземних держав до суспільно-політичного становища України, яке висловлене в загальних характеристиках і оцінках: *"Les Etats-Unis continueront leur "travail" avec l'Ukraine et l'équipe ukrainienne, tellement attachée à la démocratie"*. У цитаті висловлене позитивне ставлення США до України, «зосередженої на демократії».

У французьких статтях зазначається про підтримку кандидатури України в інтеграції до євроатлантичних структур: *"L'Amérique apprécie bien sûr l'amitié avec l'Ukraine, un grand partenaire stratégique et un pays important en Europe"*.

Французьким читачам повідомляється, що Україна усвідомлює стратегію свого подальшого демократичного розвитку з метою інтеграції: *"L'Europe a besoin d'une Ukraine démocratique, où règnent la libre concurrence, la liberté de parole, etc. Aux yeux du monde, l'Ukraine doit faire la preuve qu'elle mène une politique honnête, transparente, qui va dans le sens des changements démocratiques"*. У наведеному прикладі вжиті такі економічні й політичні кліше, як *libre concurrence, liberté de parole* тощо.

Оцінка народу визначається за допомогою предикатів *libre, indépendant, grand partenaire stratégique, pays important, démocratiques*.

Висновки. Аналіз концепту УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД на матеріалі з французького медійного дискурсу показав, що закордоном український народ сприймають як працелюбний (*active et travaille dur*), європейський (*européen*), демократичний народ (*démocratiques*), як важливого партнера (*partenaire stratégique*). Присутні такі негативні характеристики, як «розрізнений» (*divisé*) і «ошуканий» (*confusé, déçu, gagné par la déception*), «позбавлений демократії» (*privé de démocratie*) тощо. Французька преса приділяє велику увагу зображенню пересічних українців, їхнього побуту, матеріальних проблем, взаємовідносин із владою, що характеризує український народ як етнічну спільноту. Результати цього дослідження можуть бути використані як база для подальших когнітивних досліджень і моделювання концептів. Перспективними напрямками є вивчення концепту в діхронічному вимірі з простеженням зміни предикатів, оцінок і виникнення нових стереотипів, а також вивчення лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників під час побудови когнітивних моделей дискурсу.

Література:

1. Маслова В. Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие для вузов. М.: Флинта, 2006. 296 с.
2. Кубрякова Е. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика-психология-когнитивная наука. М.: Прогресс, 1994. 147 с.
3. Лихачев Д. Концептосфера русского языка. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. М.: Academia, 1997. С. 280–287.
4. Карасик В., Слышкин Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. Методологические проблемы когнитивной лингвистики. 2001. С. 75–80.
5. Фрумкина Р. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога. Новое в лингвистике. М.: Прогресс, 1992. Сер. 2, № 3. С. 3–29.

6. Степанов Ю. Константы: словарь русской культуры. М.: Языки рус. культуры, 2001. 824 с.
7. Макаров М. Основы теории дискурса. М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
8. Anderson J. Language, Memory and Thought. NY: Erlbaum & Assoc., 1976. 546 p.
9. Langacker R. Foundations in Cognitive Grammar: in 2 vol. Stanford: Stanford University Press, 1999. Vol. 2: Discriptive Application. 1999. 628 p.
10. Демьянков В. Предикаты и концепция семантической интерпретации. Изв. АН СССР. 1980. № 4. С. 336–346.

Семида О. В. Вербализация концепта УКРАИНСКИЙ НАРОД во французском медийном дискурсе

Аннотация. В статье рассмотрены языковые средства вербализации концепта УКРАИНСКИЙ НАРОД во французском медийном дискурсе и особенности его лингвокогнитивной репрезентации. Проанализированы языковые

характеристики и семантическое наполнение актантов *peuple, population, ukrainiens, habitants, électeurs, Ukraine, Est, Ouest, Crimée*, определено стереотипное восприятие образа Украины во французском медийном дискурсе.

Ключевые слова: медиадискурс, концепт, фрейм, актант, пропозиция, предикат.

Semyda O. Verbal representation of the concept UKRAINIAN PEOPLE in the French media discourse

Summary. The article investigates language means of verbal and cognitive representation of the concept UKRAINIAN PEOPLE. The evaluative and linguistic characteristics of the actants *peuple, population, ukrainiens, habitants, électeurs, Ukraine, Est, Ouest, Crimée* have been analyzed. The article examines stereotypes perception of modern Ukraine in the French media discourse.

Key words: media discourse, concept, frame, actant, proposition, predicate.

Фекете Д. Ю.,
аспірант кафедри англійської філології
та перекладу імені Д. І. Квеселевича
Навчально-наукового інституту іноземної філології
Житомирського державного університету імені Івана Франка

НАРАТИВ КІНОТРЕЙЛЕРА ЯК ПЕРФОРМАТИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОДУКЦІЇ КІНОІНДУСТРІЇ

Анотація. У статті кінотрейлер тлумачиться як перформативна інтерпретація рекламованої кінострічки. Трейлер є унікальною формою презентації фільму, в якому поєднується комерційний (реklamний) і наративний дискурс. Перформативна інтерпретація визначається як інтерпретація, що трансформує саму річ, яка зазнає інтерпретації. Встановлено, що трейлери мають перформативний характер відповідно до їх мети спонукати потенційного споживача до перегляду кінофільму через інтерпретацію попереднього (оригінального) текстового матеріалу.

Ключові слова: кінотрейлер, паратекст, перформативна інтерпретація, наративний дискурс, рекламний дискурс.

Постановка проблеми. Трейлер до кінофільму є основним маркетинговим компонентом, що стимулює розповсюдження останнього на кіноринку. Цьому сприяє його аудіовізуальна форма та сучасне мультимедійне комунікативне середовище.

Традиційно трейлери визначаються як анонси фільмів у вигляді відеороликів, попередніх скорочених переглядів кінопродукції [1, с. 6]. Проте результати наших спостережень свідчать про те, що кореляція між трейлером та рекламним фільмом визначається не лише редукцією наративу кінострічки. У трейлері наратив фільму не лише скорочується, але й значно трансформується з метою підвищення маркетингових властивостей трейлера.

Ефективність трейлера вираховується з прибутку від кінофільму у вигляді касових зборів. Відповідно, кіностудії докладають максимум зусиль у спробі спонукати споживача до перегляду своєї кінопродукції. Це лягло в основу так званого маркетингу максимального насичення (saturation marketing), унаслідок якого трейлер відображає найкращі сцени, ефекти, репліки тощо з фільмів, що не завжди відображають якість самого фільму. Внаслідок цього виникають реакції на кшталт «трейлер виглядав краще, ніж фільм», «у ньому надано лише найкращі фрагменти» або ж навіть «трейлер бреше про зміст і якість фільму». Такі негативні відгуки є наслідком украй комерційного характеру трейлера, на створення та розповсюдження якого витрачаються десятки мільйонів доларів. Маркетинг максимального насичення прагне «вичавити максимум прибутку з фільму», поки є час до того, як негативні відгуки зможуть завдати шкоди касовим зборам [2, с. 55].

Тому першочерговим завданням під час дослідження функціональних особливостей кінотрейлера є вивчення його перформативної специфіки, здатності трансформувати кінематографічні плани змісту та вираження.

Метою статті є вивчення перформативної природи наративу кінотрейлера, в якому рекламований фільм зазнає переінтерпретації, вигідної для виробника та спрямованої на спонукання аудиторії до споживання кінопродукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аудіовізуальний кінореklamний дискурс, який актуалізується у вигляді трейлера до кінофільмів не отримав свого висвітлення у вітчизняній лінгвістиці.

Закордонні вчені торкалися питань еволюції кінотрейлера [1], вказуючи на те, що зміст і форма трейлерів адаптуються до очікувань глядача й залежать від історичного періоду його функціонування. В. Хедігер проаналізував тенденції історичного розвитку аудіовізуальної кінореклами та пов'язав їх з еволюцією риторичної організації трейлера [3]. Дж. Грей звертався до інтертекстуальної та паратекстуальної природи кінотрейлера, підкреслюючи специфічність зв'язку між текстами трейлера та рекламного фільму [4]. К. Джонстон досліджує функціонально-технічну специфіку трейлера, наголошуючи на тому, що він є посередником між виробником фільму та аудиторією [5]. Існують також поодинокі спроби вивчення перформативної природи трейлера, в яких підкреслюється діяльнісний (перформативний) характер трейлерів, що функціонують як перформативні засоби для різних типів кінематографічного вираження [6; 3].

Виклад основного матеріалу. Незалежно від жанру твору, що транслюється засобами масової комунікації (трилер, драма, комедія, детектив тощо), більшість з них призначена для розваги аудиторії. І хоча основною метою і функцією реклами є маркетингова (комерційна), яка пов'язана з просуванням кінопродукції на ринку, трейлер повинен виконувати розважальну функцію і привертати увагу вже сам до себе та до фільму, який він репрезентує. Загалом, трейлер є презентацією фільму, своєрідним мікрофільмом, що відображає найкращі характеристики продукції та її жанр. Відповідно, якщо трейлер здатний розважити і тим самим зацікавити глядача, таку ж реакцію потенційний споживач очікуватиме й від самої кінопродукції.

Характеристики трейлера уможливають різноплановість його сприйняття та вказують на культурний резонанс, який відволікає глядача від конкретних комерційних властивостей традиційної реклами. Таким чином, стратегія відволікання під час сприйняття (a culture of digressive reading) позиціонує трейлер як нову форму кінематографічного вираження, в якій трансформуються й використовуються негативні асоціації, пов'язані з комерційністю як складовою перформативного ефекту і, яка надає імплікації для подальшого сприйняття власне рекламного фільму [6, с. 1–2].

На думку Б. Клінгера, статус реклами кіно визначається не лише в термінах грошей і прибутку. У ролі продукції фільми функціонують не в семантичному вакуумі, а в масовому культурному оточенні, насиченому рекламою. Супровідні суспільні явища складають певну «територію», створюючи не лише комерційну систему життєдіяльності для конкретного фільму, але й соціально значущу систему відношень навколо нього [7, с. 5].

Функція трейлера, на відміну від традиційної комерційної реклами, не тотожна лише інструменту продажу. Трейлери функціонують як джерело для поглибленого міркування [6, с. 2]. Дж. Грей визначає їх як метатекстуальні «призми та фільтри» (frames and filters), які кажуть нам «про що думати та як думати про це» [4, с. 3]. Метатекстуальний характер трейлера виводиться з робіт Ж. Женетта про периферійне текстуальне оздоблення (оточення), що визначається ним як паратекст і включає назву твору, імена авторів/виробників, передмову, ілюстрації, які, незважаючи на нечітко окреслений зв'язок із текстом, функціонують як обрамлення та поглиблення останнього [8, с. 1].

Л. Кернан називає трейлери «паратекстами фільмів», і тому таке визначення є перспективним для повного розуміння їх потенціалу для кінематографічного вираження [1, с. 7]. У визначенні паратексту Ж. Женетт відштовхується від їх просторової та часової ролей, згідно з якими паратексти спрямовані на актуалізацію попереднього (основного) тексту в даний момент і в даному просторі, забезпечуючи існування останнього в реальності (its "presence in the world"). За Ж. Женеттом, паратексти є порогом значення, де глядач може спостерігати перетин своєрідної інтертекстуальної межі – «невизначеної зони між зовнішньою та внутрішньою сутностями», які спрямовані на текст і на дискурс про текст [8, с. 1–2].

На думку Л. Кернан, трейлер є унікальною формою презентації фільму, в якому поєднується комерційний (реklamний) і наративний дискурси [1, с. 1]. К. Джонстон наголошує на ролі формату трейлера в різних засобах масової інформації як «важливої текстуальної ланки між кіностудією та глядачами» [5].

Д. Хесфорд підкреслює діяльнісний (перформативний) характер трейлерів, які функціонують як перформативні засоби для різних типів кінематографічного вираження. Кінематографічний перфоманс корелює з поняттям театралізованості й передбачає певний ступінь міркувань, інтерпретації, постанови та презентації певного оригінального текстового матеріалу. На додаток до типологічних і тематичних жанрових форм, властивих оригінальному фільму, у перфомансі трейлера закодований сам акт сприйняття й переживання кінематографічного мистецтва, який актуалізується в «невизначеному» паратекстуальному просторі між текстом і читачем або продуктом і споживачем [6, с. 3].

Внаслідок цього перформативна інтерпретація визначається Ж. Деррідою як «інтерпретація, що трансформує саму річ, яка зазнає інтерпретації» [9, с. 51].

Трейлери виготовляються професійними маркетинговими компаніями, які одночасно виконують роль митця та продавця у спробі очистити та переінтерпретувати художній фільм у демографічно спрямовану змонтовану стрічку, що триває дві з половиною хвилини. Внаслідок цього продукт має набути перформативної привабливості (performative appeal), в якій переплітаються артистизм подання авторського змісту й комерційна маніпуляція [10].

В. Хедігер розуміє поняття перформативної інтерпретації ширше, вказуючи, що використання текстів-джерел у трейлерах є процесом цитування, оскільки «в трейлерах немає нічого, крім цитат із фільмів, до яких вони належать» [3, с. 149]. У такому відношенні трейлери можна вважати перформативними відповідно до їх мети створити та переконати потенційного споживача через інтерпретацію попереднього (оригінального) текстового матеріалу. Вищезазначене торкається питань стосовно статусу паратексту, а також проблеми кінематографічного тлумачення простору й часу. Трейлери, як попередній перегляд,

анонс або як рекламно-комерційний інструмент, перебувають на паратекстуальній межі. Вони спрямовані на майбутній кінематографічний момент, але в них використовується відеоматеріал, що зображує події в минулому, які вже кінематографічно відбулися і спрямовані в минуле. Тому з хронологічної точки зору трейлер актуалізує час – дійсний і віртуальний [6, с. 6].

В. Хедігер тлумачить темпоральний аспект реалізації трейлера як психологічну «техніку запам'ятовування», апелюючи до поняття *futurum exactum* (передмайбутній, або минуло-майбутній час). З граматичної точки зору це – майбутній доконаний час, що відповідає англomовному терміну Future Perfect, але в роботі В. Хедігера він набуває дещо ширшого трактування. *Futurum exactum* визначається як «час бажання, час уявного передсмаку (очікування, антиципації) та передбачуваної пам'яті. <...> Можна стверджувати, що трейлери створюють бажання подивитися фільм шляхом демонстрації фільму так, як хтось його пам'ятає, точніше шляхом демонстрації фільму, якого ще не бачили» [3, с. 156]. Відповідно, трейлер є добіркою цитат візуально й емоційно сильних моментів фільму, якого ще не бачили, але, переглядаючи зараз, прагнуть подивитися в майбутньому.

Тезу В. Хедігера «шляхом демонстрації фільму так, як хтось його пам'ятає» ("by showing the film as one remembers it") слід розуміти як перформативну інтерпретацію фільму виробниками трейлера. Оскільки виробники трейлера вже ознайомилися з матеріалом фільму, вони прагнуть сформувати концепцію трейлера, який має сформувати бажання переглянути його. Задля цього відбираються відео- та аудіоцитати («як вони його пам'ятають»), які, на думку виробників, повинні захопити споживача переглянути повний оригінальний текст, тобто фільм. Щоб полегшити сприйняття терміну *futurum exactum*, В. Хедігер перефразовує його у «згадування речей, які ще мають відбутися» [3, с. 156].

Висновки. Виявлення перформативного потенціалу трейлера вимагає подальшої інтерпретації теорії сприйняття й визначень паратексту. Традиційно трейлер розглядається як демографічно спрямована реклама, як посередник між фільмом (його виробниками) і споживачами та, відповідно, як паратекст. З іншого боку, перформативність трейлера уможливорює його тлумачення як взаємодію творчої особистості (автори трейлера) й аудиторії. У такому випадку трейлер слід тлумачити як самостійний текст, який має пара- та інтертекстуальні зв'язки з іншими текстами [6, с. 18].

Зважаючи на популярність трейлерів на телебаченні, у кіно-театрах й Інтернеті, слід переосмислити їх функції, значущість і прагматичний потенціал. Незалежно від об'єкта реклами, трейлер зайняв культурну нішу в суспільстві, розкриваючи й змінюючи сприйняття рекламних текстів, з одного боку, та створюючи нові площини кінематографічного вираження – з іншого. Трейлери стимулює наше бажання відчувати та смакувати час цього бажання, естетизувати передчуття й передсмак, виводячи фільм за межі театру – у множинність зовнішніх середовищ і культурних сфер. Через емоційність, видовищність, гумористичність і здатність отримувати естетичне задоволення трейлери спрямовані не лише на продаж фільмів – вони отримали власну культурно-естетичну значущість і здатні продавати самі себе.

Кілотрейлер є складним медіатекстуальним явищем, що, у свою чергу, вимагає аналізу його знакових складових та змін, яких вони зазнають під час перформативної інтерпретації наративу кінофільму. Перспективним також видається дослідження наративу трейлерів у структурній і прагматичній площинах.

Література:

1. Kernan L. *Coming Attractions: Reading American Movie Trailers*. Austin: University of Texas Press, 2004. 308p.
2. King G. *New Hollywood Cinema: An Introduction*. London: I.B.Tauris, 2002. 304 p.
3. Hediger V. *Cinema of Memory in the Future Tense: Godard Trailers and Godard Trailers*. Forever Godard. London: Black Dog Publishing, 2004. P. 141–159.
4. Gray J. *Show Sold Separately: Promos, Spoilers and Other Media Paratexts*. New York: NYU Press, 2010. 264 p.
5. Johnston K. *Coming Soon: The Selling of Hollywood Technology*. London: McFarland and Company, 2009. 228 p.
6. Hesford Daniel. Action! Suspense! Emotion! The Trailer as Cinematic Performance. *Frames Cinema Journal*. 2013. V. 3. P. 1–22. URL: <http://framescinemajournal.com/article/action-suspense-emotion-the-trailer-as-cinematic-performance/>
7. Klinger B. Digressions at the Cinema: Reception and Mass Culture. *Cinema Journal*. 1989. V. 28/4. P. 3–19.
8. Genette G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 456 p.
9. Derrida J. *Specters of Marx*. New York: Routledge, 1994. 258 p.
10. Sella M. The 150-Second Sell, Take 34. *The New York Times*. July 28, 2002. URL: <http://www.nytimes.com/2002/07/28/magazine/the-150-second-sell-take-34.html?pagewanted=8&src=pm>

Фекете Д. Ю. Нарратив кинотрейлера как перформативная интерпретация продукции киноиндустрии

Аннотация. В статье кинотрейлер рассматривается как перформативная интерпретация рекламируемой киноленты. Трейлер является уникальной формой презентации фильма, в котором переплетаются рекламный и нарративный дискурсы. Перформативная интерпретация определяется как интерпретация, которая трансформирует сам интерпретируемый предмет. Установлено, что трейлеры имеют перформативный характер в соответствии с их целью побудить потенциального потребителя к просмотру кинофильма путем интерпретации оригинального текстового материала.

Ключевые слова: кинотрейлер, паратекст, перформативная интерпретация, нарративный дискурс, рекламный дискурс.

Fekete D. Movie trailer narrative as a performative interpretation of the film industry production

Summary. The article considers a movie trailer to be a performative interpretation of a promoted film. A movie trailer is a unique form of a movie presentation combining both promotional and narrative discourses. The performative interpretation is determined to be the one transforming the object under interpretation proper. The paper argues that movie trailers are of a performative character according to their aim to make a would-be customer to watch the promoted movie by means of interpreting the original textual material.

Key words: movie trailer, paratext, performative interpretation, narrative discourse, promotional discourse.

Форостюк І. В.,*доцент кафедри сучасних європейських мов
Університету державної фіскальної служби України*

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ MOODLE В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У НЕЛІНГВІСТИЧНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. Статтю присвячено розгляду питання переваг і недоліків у практиці викладання англійської мови в системі дистанційної освіти для студентів нелінгвістичних спеціальностей на базі навчального середовища Moodle. Розглянуті причини недостатнього використання всіх можливостей платформи викладачами та студентами. Описані найбільш цікаві види діяльності, які пропонує платформа, та зовнішні ресурси, корисні для використання в процесі дистанційного викладання іноземних мов.

Ключові слова: платформа Moodle, ресурс, навчальне середовище, соціальний конструктивізм.

Актуальність теми. Розвиток інформаційних технологій впливає на всі сфери життя, зокрема й на освіту. Дистанційне навчання стає все більш популярним, оскільки дозволяє молодим людям отримати вищу освіту, навіть якщо перебуваєш далеко від університету. Ця форма вже набула широкої популярності й застосовується багатьма освітніми закладами різних країн. В Україні дистанційне навчання на етапі становлення і активного впровадження. Вищі навчальні заклади розробляють дієві методики та створюють власні курси. Здебільшого така робота проводиться на базі системи Moodle – модульному об'єктно-орієнтованому динамічному навчальному середовищі.

Зважаючи на це, проблеми, пов'язані з розробленням теоретичних і практичних питань у цьому напрямку видаються найбільш актуальними. Водночас система дистанційної освіти на базі платформи Moodle створена для роботи на засадах соціально-конструктивної педагогіки, яка сьогодні привертає увагу багатьох дослідників, викладачів вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективи дистанційної освіти та віртуальних університетів в Україні розглядає В. Дацюк. Проблемою використання новітніх інформаційних технологій в освітньому процесі вищих навчальних закладів освіти займаються такі вітчизняні й зарубіжні науковці, педагоги та методисти, як Дж. Андервуд, О. Андреев, Є. Белова, А. Бернадський, В. Беспалько, І. Булах, В. Вороніна, Р. Гуревич, А. Дабаган, Т. Кашицин, П. Майер, В. Романюк, В. Солдаткін, В. Тихомиров, Т. Яшур. Використання елементів дистанційного навчання студентів вищих навчальних закладів займаються Т. Коваль, Є. Смірнова-Трибульська, М. Прадівляний. Питання створення курсів у системі Moodle, що базуються на теорії соціального конструктивізму розглядають М. Крослінг, П. Роджерс, А. Томіліна, Ю. Тріус й І. Герасименко.

Метою статті є визначення можливостей, переваг і недоліків використання електронного навчального середовища Moodle для вивчення іноземної мови студентами нелінгвістичних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Майбутнім фахівцям сьогодні необхідно оволодівати іноземною мовою як спрямова-

ною на повсякденне спілкування, так і професійно-орієнтованою. Тобто за міжнародними стандартами рівень їх знання не може бути нижче B2 відповідно до «Загальноєвропейських компетенцій володіння іноземною мовою» [1]. Забезпечити реалізацію цієї мети на сучасному етапі розвитку суспільства неможливо без використання новітніх інформаційних технологій. Комп'ютерна техніка, різноманітне програмне забезпечення та Інтернет дозволяють збільшити обсяг матеріалу, що пропонується студентам для роботи, а також зробити цей матеріал більш цікавим, що впливає на результативність засвоєння мови. Починаючи із 70-х років XX століття змінювалася парадигма комп'ютерного навчання – від граматично-перекладної та аудіолінгвальної до мультимедійної плюс Інтернет, розширювалася також і мета – до точності додалась швидкість мови, а на початку XXI століття – дієвість, або практичність [2].

З урахуванням поставленої мети – оволодіння молоддю іноземними мовами на високому рівні – українські вищі навчальні заклади активно впроваджують систему дистанційного навчання. Характерними рисами такого типу навчання концепція дистанційної освіти в Україні називає такі: гнучкість, модульність, паралельність, можливість залучити одночасно велику аудиторію, економічність, технологічність, соціальна рівність, інтернаціональність, отримання викладачем нової ролі в процесі навчання, позитивний вплив на студента, якість [3].

Нова роль, яку отримує викладач, працюючи в цій системі, є результатом втілення концепції соціального конструктивізму, згідно з якою викладач відходить від ролі «головного актора на сцені», а перевтілюється в керівника, який забезпечує студентів можливістю перевірити правильність свого розуміння матеріалу на той момент, під час якого проходить навчання. Студент формує свої знання через процес активного залучення до навчання, для отримання нових знань викладач забезпечує студента необхідними ресурсами, допомогою в асиміляції старих і нових знань. Викладач створює середовище, де студенти можуть вільно ставити питання. «Конструктивізація» навчання проводиться за допомогою створення ситуацій, максимально наближених до життя [4]. Тому протягом певного періоду для втілення в життя концепції дистанційної освіти українські ВНЗ вже досить активно розробляють курси в навчальному середовищі Moodle. Творці Moodle поклали в основу своєї розробки згаданий нами принцип соціального конструктивізму та принцип конструкціонізму. Перший розглядається з точки зору того, що студенти за допомогою викладача конструюють нові знання шляхом інтерактивної взаємодії із середовищем, тоді як ідея конструкціонізму полягає в тому, що навчання проходить найкраще тоді, коли вчиш (конструюєш знання) для інших [5].

Спеціалісти, які працюють у сфері дистанційної освіти, визначають як переваги, так і ряд певних недоліків при роботі

з використанням будь-якої платформи. Можна окреслити дві категорії недоліків, що стосуються як студентів, так і викладачів й установ, що проводять дистанційне навчання.

До *першої* відносять недостатність соціальної взаємодії як наслідок дистанційної форми навчання й технологічні проблеми, які найчастіше полягають у таких моментах: побоювання нових технологій або їх відсутності в деяких викладачів і студентів; відношення до портативності матеріалів за рахунок електронної форми – це зазвичай зручно, але не завжди стовідсотково краще, ніж традиційні підручники [6, с. 172].

Ми також погоджуємося з думкою, що будь-яка дистанційна платформа, зокрема Moodle, не є стимулюючим фактором викладання чи вивчення іноземної мови. Якщо студент не має бажання досягати успіху у вивченні іноземної мови, то виконання завдання стає формальним, звичайним списуванням із залученням новітніх технічних досягнень, навіть якщо він буде обмежений часом, кількістю спроб тощо.

Головний чинник у процесі дистанційного навчання в середовищі Moodle – інтерактивна діяльність викладачів, які залучають до неї студентів, використовуючи всі можливості платформи [7, с. 21]. Для цього викладачам необхідно добре розбиратися в роботі платформи, використовувати всі її можливості. Тобто в середовищі Moodle викладач виступає у ролі модератора курсу. Тут ми безпосередньо підходимо до *другої* категорії недоліків – вміння та бажання викладачів і студентів розбиратися в принципах роботи з дистанційними курсами, і, особливо для викладачів, створювати дані курси самостійно (навіть за наявності технічної бази).

На нашу думку, для роботи в системі дистанційної освіти (з використанням будь-яких платформ) необхідно мати окремі програми. Вони не можуть стовідсотково співпадати з програмами, які використовуються для викладання при денній формі навчання. Очевидно, що викладання при денній та дистанційній формах потребує різних підходів, і найкращий результат буде, якщо в майбутньому в цьому будуть задіяні різні викладачі, тобто відбудеться спеціалізація. Навантаження викладачів іноземних мов, особливо нелінгвістичних ВНЗ, не дає можливості та часу творчо підходити до створення дистанційних курсів. У результаті дуже часто дані курси виглядають як сторінки з підручника, до яких дано певне завдання. До того ж, якщо викладач дійсно створює творчу, цікаву програму, у майбутньому може виникнути питання використання даного інтелектуального продукту іншими викладачами.

На практиці, користуючись платформою Moodle, творчі викладачі знаходять все більше переваг. Moodle є ідеальним для дистанційного навчання, оскільки це комунікативна платформа в багатоканальному середовищі. Завдяки великій кількості ресурсів система Moodle надає можливість організувати повноцінний навчальний процес, зокрема засоби навчання, систему контролю й оцінювання навчальної діяльності студентів, а також інші необхідні складові системи електронного навчання [8, с. 6].

Платформа забезпечує індивідуальний підхід до кожного студента. Користувачі курсу мають змогу працювати з ним у будь-який час та в будь-якому місці, де є доступ до Інтернету. При створенні курсів для студентів різних спеціальностей викладач досить легко може робити акцент на пріоритетних видах діяльності. Наприклад, для юристів такими є володіння вмінням письмового мовлення та читання й розуміння юридичних текстів, що спрямовує роботу викладача на створення завдань для засвоєння великого обсягу лексичного матеріалу.

Окрім представлення різноманітних текстів із професійної тематики, досить продуктивним є ресурс Glossary, завдяки якому є можливість давати складні, пов'язані з контекстом дефініції й уникати повторних відповідей на прості запитання. З точки зору соціального конструктивізму досить плідними можуть бути завдання, при виконанні яких студенти беруть участь у наповненні ресурсу за дорученням викладача і за певними темами.

Водночас, зважаючи на посилення інтеграційних процесів України до європейських та світових структур, щораз більшої актуальності набуває усне мовлення англійською мовою, адже в перспективі майбутні юристи та інші фахівці можуть проходити стажування в інших країнах, де їм доведеться спілкуватися в усній формі [5, с. 173]. Дистанційне навчання ефективно вирішує цю проблему шляхом онлайн-спілкування викладача й студента або студентів між собою і з носіями мови в ході навчального процесу. Дослідники зазначають, що обговорення певних тем у процесі дистанційного навчання найбільш ефективно виносити на індивідуальну роботу. А. Томіліна вказує, що завдяки роботі з платформою Moodle коло питань для обговорення при індивідуальній роботі зі студентами значно розширено, підвищилися контрольно-оцінювальні дії студента і викладача [9, с. 67].

Для створення курсів у розпорядженні викладача багатий арсенал програм і можливостей, починаючи зі звичайних текстів і завдань до них, створених у Word. Текстовий матеріал сьогодні не є складним озвучити у форматі MP3 для тренування навичок аудіювання. З практики ми також бачимо, що для пояснення граматичного матеріалу дистанційно дуже добре працюють презентації, створені в програмі Power Point. Їх можна робити короткими, використовуючи тільки таблиці, що зазвичай, зменшуючи обсяг матеріалу, психологічно налаштовує на те, що правило не таке вже й складне. Одночасно до великих комплексних тем у презентації можна дати необхідні пояснення, навести додаткові приклади. На певних етапах створення курсів для цієї роботи також можна залучати студентів. Так, під час вивчення граматики вони можуть отримати завдання подати матеріал теми у вигляді власних презентацій. Саме така «конструкціоністська» діяльність і робить дистанційне навчання плідним і цікавим. Після перевірки та корекції (за необхідності) викладачем, студентські презентації можна використовувати як ілюстративний матеріал для інших студентів. Подібна робота може бути оцінена і як індивідуальне завдання. Усі викладачі розуміють, що дистанційні курси автоматично не є мотивуючим чинником до навчання. Тоді як оцінка виступає у ролі зовнішньої мотивації.

Для пояснення різних граматичних і лексичних тем викладач іноземної мови може зробити власне відео або ж знайти пояснення у вільному доступі в YouTube, що робить подання матеріалу більш цікавими та результативними.

Для викладання іноземної мови в умовах дистанційної освіти, на нашу думку, одним із досить ефективних зовнішніх ресурсів є Hot Potatoes – універсальна програма, яка дозволяє викладачам самостійно створювати тренувальні та контрольні завдання у форматі HTML. Дана програма має вже кілька версій і дозволяє робити різні типи інтерактивних завдань із використанням тексту, графіки, аудіо- та відеоінформації.

З програмою Hot Potatoes створюються такі типи вправ, як: 1. Вікторина (з різними типами відповідей) JQuiz; 2. Заповнення пропусків JClose; 3. Встановлення відповідностей JMatch;

4. Кросворд JCross; 5. Встановлення послідовностей JMix. До шостої версії програми також додана можливість робити комбіновані завдання з різних типів вправ The Masher. На нашу думку, Hot Potatoes доречно використовувати саме для опрацювання тематичного матеріалу. Що стосується тестування знань, то ресурс Test дає основні необхідні типи тестових завдань, які можна використовувати при викладанні іноземної мови. Для письмових робіт з іноземної мови тип завдання Есе дає можливість студентам надсилати письмові завдання, які, однак, перевіряє сам викладач.

Для викладачів іноземних мов важливими й корисними видами діяльності можуть стати *форум* та *чат*. Модуль Forum – це вид діяльності, де студенти та викладачі можуть обмінюватися ідеями шляхом обговорення питань. Форум пропонує несинхронну комунікацію, дає можливість представити у вигляді відповідей на дискусійну тему, а також викладання текстової інформації (есе) для подальшого оцінювання, додаткового пояснення незрозумілих питань тощо. Студенти самі можуть задавати тематику для обговорення. Звичайно, викладачу необхідно ставити основну умову – використання тільки тої іноземної мови, яка вивчається. Треба також зазначити, що студенти не обов'язково в обговореннях будуть слідувати за стовідсотковою правильністю мови. Але реакція на це викладача має залежати від мети спілкування – або оцінюється граматична правильність, або ідея, намагання висловитися іноземною мовою.

Модуль Chat – вид діяльності, який розроблений для синхронного використання. Він може керуватися викладачем або працювати в довільному режимі. Вільне користування чатом передбачає також більш «вільне» володіння письмовою мовою з метою висловити головну думку, незважаючи на певні граматичні помилки. Чат моделює реальну ситуацію обміну думками «тут і зараз», більш спонтанну, живу розмову, ніж обмін думками на форумі. А втім, викладач може завдяки обом зазначеним видам діяльності, роз'яснювати незрозумілі питання, отримувати письмові відповіді для оцінювання та стимулювати обмін думками в реальній бесіді.

Висновки. Отже, ми бачимо, що, використовуючи платформу Moodle для навчання іноземної мови, викладач отримує у своє розпорядження сучасний потужний ресурс, завдяки якому він може презентувати матеріал, контролювати і оцінювати результати діяльності студентів. Йому представлена велика кількість інструментів, які допомагають у цьому процесі. Найбільш корисною ця платформа є для дистанційного навчання, хоча вона успішно може бути використана й для змішаного типу навчання. Сьогодні поряд із безумовними перевагами існують і певні недоліки, які є об'єктивними та суб'єктивними. Тому для отримання найкращого результату викладачам і студентам необхідно мати бажання навчитися працювати в даному початковому середовищі, не боятися і змінювати погляд на сучасний процес викладання та вивчення іноземних мов. Подальша теоретична і практична робота в даному напрямку на цю пору досить актуальна.

Література:

- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). Council of Europe. URL: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/cadre1_en.asp (дата звернення: 18.02.2018).
- Youwen Y. Computer-assisted Foreign Language Teaching: Theory and Practice. Journal of Language Teaching and Research: електронне наукове фахове видання. 2010. November. Vol. 1. No. 6, P. 909–912. URL: <http://www.academypublication.com/issues/past/jltr/vol01/06/25.pdf> (дата звернення: 10.02.2018).
- Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (дата звернення: 10.02.2018).
- Jennings D., Surgenor P., McMahon T. Education Theory / Constructivism And Social Constructivism In The Classroom. UCD CTAG. Ucdoe.ie. N.p., 2013. Web. 6 May 2016. URL: http://www.ucdoer.ie/index.php/Education_Theory/Constructivism_and_Social_Constructivism_in_the_Classroom (дата звернення: 18.02.2018).
- Moodle Docs. About Moodle. Philosophy. URL: <https://docs.moodle.org/34/en/Philosophy> (дата звернення: 10.02.2018).
- Романюк С. Дистанційне навчання англійської мови у процесі професійної підготовки майбутніх юристів: стан та перспективи. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2015. № 1 (9). С. 171–176.
- Kazunori Nozawa. To Moodle or not to Moodle: Can It Be an Ideal e-Learning Environment? URL: http://www.ps.ritsumei.ac.jp/assoc/policy_science/183/183_19_nozawa.pdf (дата звернення: 05.02.2018).
- Триус Ю., Герасименко І., Франчук В. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE: методичний посібник / за ред. Ю. В. Триуса. Черкаси, 2013. 220 с.
- Томіліна А. Використання електронної платформи Moodle при контролі й оцінюванні з англійської мови у вищому навчальному закладі. Теорія і практика використання системи управління навчанням Moodle: матеріали І всеукр. наук.-практ. конф. MoodleMoot Ukraine. (30–31 травня 2013 р.). Київ: КНУБА. URL: <http://2013.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=56>. (дата звернення: 10.02.2018).

Форостюк І. В. Использование платформы Moodle в процессе преподавания иностранных языков в нелингвистических вузах

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению вопроса преимуществ и недостатков преподавания английского языка в системе дистанционного образования для студентов нелингвистических специальностей на базе образовательной среды Moodle. Рассмотрены причины недостаточного использования всех возможностей платформы преподавателями и студентами. Описаны наиболее интересные виды деятельности, которые предлагает платформа, а также внешние ресурсы, являющиеся полезными для использования в процессе дистанционного обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: платформа Moodle, ресурс, учебная среда, социальный конструктивизм.

Forostiuk I. Use of Moodle platform in the process of teaching foreign languages at non-linguistic higher educational institutions

Summary. The article is devoted to the issue of advantages and disadvantages of teaching English as a foreign language in the system of distance learning based on the Moodle educational environment for students of non-linguistic specialties. The reasons of insufficient use of all possibilities of the platform by teachers and students are described; the most interesting types of activities offered by the platform and external resources useful for applying in the system of distance foreign languages teaching are performed.

Key words: Moodle platform, resource, learning environment, social constructivism.

ЗМІСТ

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Вернік О. О.</i> ТЕМА КОХАННЯ У ТВОРЧОСТІ Є. ПОЛОНСЬКОЇ ТА Р. КАТАЄВОЇ: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	4
<i>Гнатюк О. Р.</i> ЖАНР НОВЕЛИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА АМЕРИКАНСЬКОМУ ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ.....	7
<i>Джигун Л. М.</i> СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ «МЕМУАРИ», «АВТОБІОГРАФІЯ», «ЩОДЕННИК».....	10
<i>Коновалова М. М.</i> ПОЕЗІЯ ВАСИЛЯ СТУСА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕМІГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДНИКІВ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА І БОГДАНА РУБЧАКА.....	14
<i>Микитюк С. С.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ БАЛЛАДНОЇ ПОЕТИКИ Р. САУТИ В ПЕРЕВОДАХ В. А. ЖУКОВСЬКОГО 1830-Х ГОДОВ.....	18
<i>Нісевич С. І.</i> ТВОРЧИСТЬ ЯК СФЕРА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МИТЦЯ У ТВОРАХ В. ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ ВЕДМІДЬ» ТА С. МОЕМА «МІСЯЦЬ І МІДЯКИ».....	22

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

<i>Іваницька Н. Л.</i> ПОНЯТТЯ – СЛОВО – ТЕРМІН (НА МАТЕРІАЛІ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ).....	28
<i>Глуценко В. А., Рябініна І. М., Тищенко К. А.</i> О. Х. ВОСТОКОВ: МАТЕРІАЛ СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ.....	32
<i>Давидович М. С., Ковальчук І. С.</i> ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ КОЛОРОНІМІВ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ ФОНДІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	35
<i>Єльцова С. С.</i> ТЕКСТ ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ ПОНЯТТЯ І НАДФРАЗОВА ЄДНІСТЬ.....	38
<i>Кривенко Г. Л.</i> ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ У МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ.....	41
<i>Кулієва Б. Т.</i> ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНТЕНСИВНОСТИ (НА ОСНОВАННИИ МАТЕРИАЛОВ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ).....	46
<i>Максимець О. М.</i> РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОВТІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ.....	52
<i>Тараненко О. Г.</i> КОНЦЕПТ БІЛА МАГІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	55
<i>Шепель Ю. А.</i> ОБ ОПЫТЕ СИНХРОННОГО И ДИАХРОННОГО ИЗУЧЕНИЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ВАРИИРОВАНИЯ (К ВОПРОСУ О ТОЖДЕСТВЕ И ВАРИАТИВНОСТИ СЛОВА).....	58

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Білянїна В. І. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕОЛОГІЗМІВ ІНТЕРНЕТ-СОЦІОЛЕКТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ).....	64
Боговик О. А. ТИПОЛОГІЯ ПРЕДИКАТИВ.....	68
Karimli A. A. CONJUNCTIONS IN ADVERBIAL SUBORDINATE CLAUSES IN ENGLISH AND AZERBAIJANI LANGUAGES.....	72
Пономарьова О. А. АСПЕКТИ ВАРІАТИВНОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ФРАЗЕМ, ЩО МІСТЯТЬ ФАХОВІ НАЗВИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ).....	76
Хакимова-Айдын У. И. ИССЛЕДОВАНИЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ КАК ОБЪЕКТА ЮРИДИЧЕСКОГО ЯЗЫКА (НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ФРАНЦУЗСКОГО И АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКОВ).....	80
Шапкина Н. И., Дружинина Л. В., Соколова К. В. К ВОПРОСУ О ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ ВАРИАНТНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕРМИНОВ СТРОИТЕЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ).....	85
Яницька О. М. ПОНЯТТЯ СИМВОЛУ ТА СТЕРЕОТИПУ В ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ КОНЦЕПТУ (НА МАТЕРІАЛІ КОНЦЕПТУ «ВІРА» В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ І ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ).....	89

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Акоп'янц Н. М., Доля А. В. ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ПОЛІГРАФІЧНО-ВИДАВНИЧОЇ СПРЯМОВАНOSTІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.....	94
Балабін В. В. ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ТЕОРІЇ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	97
Валуєва Н. М. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ І ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	101
Висоцька Г. В. ПРИЧИНИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ ВИКОРИСТАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	104
Воловик А. А. ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІКИ ЧАРІВНОЇ КАЗКИ У ПЕРЕКЛАДІ: ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ.....	108
Вороніна К. В., Валійова Т. Б. ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОРСЬКОЇ КАЗКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Ю. ЯРМИША).....	111
Воронова З. Ю. ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ.....	115
Голубенко Н. І. ПОЛІАСПЕКТНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	118

<i>Семида О. В.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД У ФРАНЦУЗЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	184
<i>Фекете Д. Ю.</i> НАРАТИВ КІНОТРЕЙЛЕРА ЯК ПЕРФОРМАТИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОДУКЦІЇ КІНОІНДУСТРІЇ.....	188
<i>Форостюк І. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ MOODLE В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У НЕЛІНГВІСТИЧНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	191

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 31 том 3, 2017

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Калабухова С.Ю.

Підписано до друку 30.12.2017 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 26,00, ум.-друк. арк. 23,02.

Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 3012-17.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua